

ZfWT

Zeitschrift für die Welt der Türken
Journal of World of Turks

Zeitschrift für die Welt der Türken
Journal of World of Turks

ISSN 1868-8934 (Online) ISSN 1869-2338 (Print)

Vol. 14, No. 3, (2022)

Online Version

ZfWT

Vol. 14, No. 3 (2022)

Zeitschrift für die Welt der Türken

Journal of World of Turks [Türklerin Dünyası]

Zeitschrift für die Welt der Türken / Journal of World of Turks [ZfWT]

Deutschtürken Verband [Vr. 205808]

Institut für die Welt der Türken

Pelkovenstr. 139

80992 München Germany

editor@dieweltdertuerken.org

www.dieweltdertuerken.org - www.zfwt.org

ISSN 1869-2338 (Print)

ISSN 1868-8934 (Online)

Zeitschrift für die Welt der Türken / Journal of World of Turks [ZfWT] is a multidisciplinary, peer-reviewed journal, publishes research papers in the fields of social sciences (linguistics, literature, culture, sociology, education, philosophy, history, arts, etc.). ZfWT is published in both printed and online versions.

The views expressed in all contributions to the ZfWT are those of the individual authors and do not necessarily represent the views of the Board of Editors or the Zeitschrift für die Welt der Türken / Journal of World of Turks [ZfWT].

All contributions are under copyright and protected by Zeitschrift für die Welt der Türken / Journal of World of Turks [ZfWT].

Editorial Team

Editor-in-Chief: Prof. Dr. Necati DEMİR (Turkey)

Editors: Assoc. Prof. Dr. Erhan YEŞİLYURT (Turkey), Assist. Prof. Dr. Serdar SAVAŞ (Turkey)

Section Editors: Prof. Dr. Ahmet BURAN (Turkey), Prof. Dr. Gürsel UYANIK (Turkey), Prof. Dr. Şener BAĞ (Turkey), Prof. Dr. Mustafa YAĞBASAN (Turkey), Prof. Dr. Seyfeddin RZASOY (Azerbaijan), Prof. Dr. Giyasettin AYTAŞ (Turkey) Prof. Dr. Erdoğan ALTINKAYNAK (Turkey), Prof. Dr. Robert LANGER (Germany), Prof. Dr. Mehmet ŞAHİNGÖZ (Turkey), Prof. Dr. Didem ATİŞ ÖZHEKİM (Turkey), Prof. Dr. Mehmet Ali AKINCI (France), Prof. Dr. Cevdet YILMAZ (Turkey), Prof. Dr. Mehmet ÖZ (Turkey), Prof. Dr. Mehmet Zeki İBRAHİMGİL (Turkey), Prof. Dr. Mustafa TALAS (Turkey), Prof. Dr. Havva ENGİN (Turkey), Prof. Dr. Mübeccel GÖNEN (Turkey), Prof. Dr. Esmâ ŞİMŞEK (Turkey), Prof. Dr. Özkul ÇOBANOĞLU (Turkey), Prof. Dr. Çağatay ÖZDEMİR (Turkey), Prof. Dr. Mahmut

ÇELİK (Republic of Macedonia), Prof. Dr. Qosimjon Sodiqov (Özbekistan), Dr. Gous Mashkooor Khan (İndia)

Board of Directors

Prof. Dr. Necati DEMİR (Turkey), Prof. Dr. Gıyasettin AYTAS (Turkey), Zeki GENÇ (Germany), Noreddin Mohamad ESSAM (Germany), Doç. Dr. Osman Kubilay GÜL (Turkey), Doç. Dr. Berker KURT, Dr. Öğr. Üyesi Celal Can ÇAKMAKCI (Turkey),

Advisory Board

Prof. Dr. Robert LANGER (Germany), Prof. Dr. Gürsel UYANIK (Turkey), Prof. Dr. Cemal YILDIZ (Germany), Prof. Dr. Erdoğan ALTINKAYNAK (Turkey), Prof. Dr. Havva ENGİN (Germany), Prof. Dr. Fadıl HOCA (Republic of Macedonia), Prof. Dr. Mustafa TALAS (Turkey), Prof. Dr. Turgut TOK (Turkey), Prof. Dr. Mahmut ÇELİK (Republic of Macedonia), Assoc. Prof. Dr. Benedek PERİ (Hungary), Assoc. Prof. Dr. Osman Kubilay GÜL (Turkey), Prof. Dr. Bahar GÜNEŞ (Turkey)

Scientific Advisory Board

Prof. Dr.:

Necati DEMİR (Turkey), Robert LANGER (Germany), Michael JOHN (Austria), Galina MIŞKİNIENE (Lithuania), Ekrem CAUSEVİC (Croatia), Fadıl HOCA (Republic of Macedonia), Amina Siljak JESENKOVIĆ (Bosnia and Herzegovina), Bernt BRENDAMOEN (Norway), Mustafa SAFRAN (Turkey), İrfan MORİNA (Republic of Kosovo), Gülşen SEYHAN ALIŞIK (Turkey), Mehmet Ali AKINCI (France), Seyfeddin RZASOY (Azerbaijan), Serap BUYURGAN (Turkey), Violeta DİMOVA (Republic of Macedonia), Ahmet BURAN (Turkey), Gürsel UYANIK (Turkey), Havva ENGİN (Germany), Mehmet ŞAHİNGÖZ (Turkey), Arif ÜNAL (Turkey), Adem EFE (Turkey), Murat YILDIZ (Turkey), Yılmaz ÖZBEK (Turkey), Mehmet ÖZ (Turkey), Sevin ALİL (Republic of Macedonia), Nazım Hikmet POLAT (Turkey), Tahsin AKTAŞ (Turkey), Nazım İBRAHİM (Republic of Macedonia), Turgut GÖĞEBAKAN (Germany), Altan ALPEREN (Turkey), Mustafa KOÇ (Canada), Ali Osman ÖZTÜRK (Turkey), Şener BAĞ (Turkey), Mustafa YAĞBASAN (Turkey), Ülkü ESER ÜNALDI (Turkey), Cemal YILDIZ (Germany), Mehmet SAĞIR (Turkey), İsmail ÖZER (Turkey), Aytekin ALBUZ (Turkey), Mübeccel GÖNEN (Turkey), Fatma ALİSİNANOĞLU (Turkey), Jerzy WIATR (Poland), Kerim TÜRKMEN (Turkey), Yaşar ÖZBAY (Turkey), Galip YÜKSEL (Turkey), Recai KARAHAN (Turkey), Kazım Özkan ERTÜRK (Turkey), Mustafa DENKTAŞ (Turkey), Ramazan QAFARLI (Azerbaijan), Sevim PİLİCKOVA (Republic of Macedonia), Şevki HASAN (Egypt), Ali YAKICI (Turkey), İ. Çetin DERDİYOK (Turkey), Nimetullah HAFIZ (Republic of Kosovo), Celil GARİBOĞLU NAĞİYEYEV (Azerbaijan), Nurullah ÇETİN (Turkey), Esmâ ŞİMŞEK (Turkey), Veliyev İSMAYİL (Russian Federation), Neşe ÖZDEN (Turkey), Jumabay YUSUPOV (Uzbekistan), Zekiyevic ZEKİYEYEV (Russian Federation), Firudin AĞASI OĞLU CELİLOV (Russian Federation), Muratgeldi SÖYEGOV (Turkmenistan), Ramiz ASKER (Azerbaijan), Dmitriy VASILYEV (Russian Federation), Leyla KARAHAN (Turkey), Dilbara USMANOVA (Russian Federation), Jabbor Eshonkul (Uzbekistan), Hatice ŞAHİN (Turkey), Salih AKKAS

(Turkey), Vahit TÜRK (Turkey), Kenan ARINÇ (Turkey), Tuncer GÜLENSOY (Turkey), Emine GÜRSOY NASKALÍ (Turkey), Mehmet Ali ÖZDEMİR (Turkey), Dae Sung KIM (Republic of Korea), Gyu Suk YEON (Republic of Korea), Çağatay ÖZDEMİR (Turkey), Özkul ÇOBANOĞLU (Turkey), Gürer GÜLSEVİN (Turkey), Remzi KILIÇ (Turkey), Danuta CHMIELOWSKA (Poland), Hasan ONAT (Turkey), Elfine SIBGATULLINA (Russian Federation), Hakkı YAZICI (Turkey), Sönmez KUTLU (Turkey), Rahmi DOĞANAY (Turkey), Mustafa ÖNER (Turkey), Roya S. TAGHIYEVA (Azerbaijan), Mehmet OKUR (Turkey), Ali İhsan KOLCU (Turkey), Ahmet GÜNŞEN (Turkey), Erdal AÇIKSES (Turkey), Cevdet YILMAZ (Turkey), Asiye Mevhibe COŞAR (Turkey), Recep KARADAĞ (Turkey), Sabri YENER (Turkey), Ali AKAR (Turkey), Mehmet Nuri GÖMLEKSİZ (Turkey), Ahmet SARI (Turkey), Gadir GOLKARİAN (Turkish Republic of Northern Cyprus), Metin COŞAR (Turkey), Metin ÖZARSLAN (Turkey), Enis ŞAHİN (Turkey), Kutlay YAĞMUR (Netherlands), Chong Jin OH (Republic of Korea), Erdoğan ALTINKAYNAK (Turkey), Mehmet KIRBIYIK (Turkey), Gıyasettin AYTAS (Turkey), Nazmi AVCI (Turkey), Mustafa TALAS (Turkey), Mahmut ÇELİK (Republic of Macedonia), Mustafa SEVER (Turkey), Bilgehan Atsız GÖKDAG (Turkey), Servet KARABAĞ (Turkey), Mariya LEONTİÇ (Republic of Macedonia), Başak KOCA ÖZER (Turkey), Didem ATİŞ ÖZHEKİM (Turkey), Mehmet Zeki İBRAHİMGİL (Turkey), Zeki BOYRAZ (Turkey), Abdürreşit Celil KARLUK (Turkey), Ahmet ÇAYCI (Turkey), Ebubekir SOFUOĞLU (Turkey), Turgut TOK (Turkey), Yıldırım ÖZBEK (Turkey), Yunus KOÇ (Turkey), Suat KOLUKIRIK (Turkey), Ali TİLBE (Turkey), Hakan KIRIMLI (Turkey), Mümtaz SARIÇİÇEK (Turkey), Bayram DURBİLMEZ (Turkey), Ömer ÖZKAN (Turkey), Bülent AKSOY (Turkey), Halil ÇELTİK (Turkey), Mustafa YILDIZ (Turkey), Yusuf DOĞAN (Turkey), Osman KUNDURACI (Turkey), Ufuk KARAKUŞ (Turkey),

Assoc. Prof. Dr.:

Erhan YEŞİLYURT (Turkey), Osman Kubilay GÜL (Turkey), Esra Nur TİRYAKİ (Turkey), Berker KURT (Turkey), Doç. Dr. Dilorom Hamroeva (Özbekistan), Kamelya TEKNE (Turkey), Cemile AKYILDIZ ERCAN (Turkey), Benedek PERİ (Hungary), Birsel KARAKOÇ (Sweden), Hüseyin ERSOY (Turkey), Edina SOLAK (Bosnia and Herzegovina), Turhan ÇETİN (Turkey), İlkey ŞAHİN (Turkey), Ali SELÇUK (Turkey), Erhan ÖZDEN (Turkey), Qaliba HACİYEVA (Azerbaijan), Marzena GODZINSKA (Poland), Bülent AKBABA (Turkey), Lemara SELENDILI (Ukraine), Barış DEMİRCİ (Turkey), Olga RADOVA-KARANASTAS (Republic of Moldova), Rıza GÖKLER (Turkey), M. Taner ŞENGÜN (Turkey), Sedef ARAT KOÇ (Canada), Recep ŞURİYEL (Republic of Serbia), Ömer ADIGÜZEL (Turkey), Ümit DENİZ (Turkey), Zilâle HUDAYBERGENOVA (Uzbekistan), Hakan KOÇ (Turkey), Kamil ALİYEV (Republic of Dagestan – Russian Federation), Ahmet ŞİMŞEK (Turkey), Soyalp TAMÇELİK (Turkish Republic of Northern Cyprus), Fergane KAZIMOVA (Azerbaijan), Bedri SARIYEV (Turkmenistan), Paşa YAVUZARSLAN (Turkey), M. Murat HATIPOĞLU (Turkey), Shih-Kang PENG (Taiwan), Bünyamin KOCAOĞLU (Turkey), Bayram ÇETİN (Turkey), Tudora (Fedora) ARNAUT (Ukraine), Iryna M. DRYGA (Ukraine), Afaq RAMAZANOVA (Azerbaijan), Lupu ÇIMPOES (Republic of Moldova), Ali Şamil HÜSEYİNOĞLU (Azerbaijan), Zeynep Rüçhan ŞAHİNOĞLU (Turkey), Nuray ALAGÖZLÜ (Turkey), Celil ARSLAN (Turkey), Sultan Murat

TOPÇU (Turkey), Celal Teyyar UĞURLU (Turkey), Mutlu DEVECİ (Turkey), Mustafa ŞENEL (Turkey), Özgür Kasım AYDEMİR (Turkey), Elvan YALÇINKAYA (Turkey), Muhammet KOÇAK (Turkey), İsmail KIVRIM (Turkey), Mehmet KARA (Turkey), Burçin UÇANER ÇİFDALÖZ (Turkey), Barış KARAELMA (Turkey), Fikret Mehmet ARARGÜÇ (Turkey), Erkan YEŞİLTAŞ (Turkey), Kasım KARAMAN (Turkey), Mustafa ÖZDEMİR (Turkey), Fuat USTAKARA (Turkey), Gül Banu DUMAN (Turkey), Kemalettin DENİZ (Turkey), Müzeyyen ALTUNBAY (Turkey), Türker KURT (Turkey), Ergenekon SAVRUN (Turkey),

Assist. Prof. Dr.:

Serdar SAVAŞ (Turkey), Akın KONAK (Turkey), Yüksel ERSAN (Turkey), Remzi AYDIN (Turkey), Mustafa ŞAHİNER (Turkey), Selçuk HAYLÍ (Turkey), Ahmet FEYZÍ (Turkey), Meltem DEMİRCİ KATIRANCI (Turkey), Bayram POLAT (Turkey), Kemale ELEKBEROVA (Azerbaijan), Ayşe Ülkü KAN (Turkey), Bülent GÜNER (Turkey), Murat KARABULUT (Turkey), Aslı SAĞIROĞLU ARSLAN (Turkey), Malik YILMAZ (Turkey), Mehmet AKPINAR (Turkey), Asiye DUMAN (Turkey), Leyla ERCAN (Turkey), Celal Can ÇAKMAKCI (Turkey), H. Elif DAĞLIOĞLU (Turkey), Hikmet YILMAZ (Turkey), Abdullah KARAÇAĞ (Turkey), Mehmet ÖZMENLÍ (Turkey), Hüsnü MAYADAĞLI (Turkey), Eylem ŞENTÜRK KARA (Turkey), Güllü KARANFİL (Republic of Moldova), Ayhan URAL (Turkey), Hatice Gonca USTA (Turkey), İbrahim KILIÇ (Turkey), Atilla JORMA (Finland), Ümmühan ÖNER (Turkey), Abdullah KARATAŞ (Turkey),

Dr.:

Dr. Dilan KALAYCI (KKTC), Dr. Aya Bapaeva (Kırgızistan), Elisabetta RAGAGNIN (United Kingdom), Kamila Barbara STANEK (Poland), Rafael MUHAMETDINOV (Republic of Tatarstan – Russian Federation), Ayse KIZILDAĞ (Sweden), Ferah BURGUL ADIGÜZEL (Turkey), Stepan VARBAN (Republic of Moldova)

Technical Jobs

Aslı UYSAL (Turkey), Cem BÜYÜKEKŞİ (Turkey), Elif OĞUZHAN (Turkey), Hatice SARIDEDE (Turkey), Tansu ARSLAN (Turkey), Eda SAYGIN (Turkey)

**VOL 14, NO 3 (2022)
TABLE OF CONTENTS****EDITORIAL****Sunuş**

Necati DEMİR..... XI-XIV

ARTICLES**ROMANCININ GÖZÜNDEN MİLLÎ MÜCADELE***Gıyasettin AYTAŞ* 1-16**“KODEKS KUMANİKUS” ABİDƏSİNDƏ HAL
KATEQORİYASI***Aynur SAYDOVA* 17-30**UYGURCADA İMLA KURALLARININ DEĞİŞİM SÜRECİ***Murat ORHUN* 31-44**SİNOP VE YÖRESİ AĞIZLARINDA ŞAHİS EKLERİ***Ergun ACAR* 45-61**ANLATILARDA SÖZ VE DÜŞÜNCE AKTARIMLARININ
KULLANIMINA DAİR BİR İNCELEME***Emre TÜRKMEN* 63- 74**YABANCILARA TÜRKÇE ÖĞRETİMİNDE ORTAK
SÖZCÜKLERDEN YARARLANMA: LÜBNAN
ARAPÇASINDA TÜRKÇE ALINTILAR ÖRNEĞİ***Ünal KALAYCI* 75-90

**TÜRKÇEDE “BAYAN-KADIN” İFADELERİNİN
KULLANIM KARGAŞASI ÜZERİNE BİR
DEĞERLENDİRME**

Büşra GÜVEN 91-110

**DİJİTAL OKURYAZARLIKLA İLGİLİ YAPILAN
LİSANSÜSTÜ TEZLERİN BİBLİYOMETRİK ANALİZİ**

Sadık Ahmet ÇETİN..... 111-129

**ÖĞRETMEN VE YÖNETİCİ GÖRÜŞLERİNE GÖRE
OKULLARDA YAŞANAN ÖRGÜTSEL ÇATIŞMA
NEDENLERİNİN İNCELENMESİ (KAZAKİSTAN –
ÖSKEMEN ÖRNEĞİ)**

*Aray MUKAZHANOVA- Ayşe OTTEKİN
DEMİRBOLAT* 131-150

**LİSE ÖĞRENCİLERİNİN ÖZGÜVEN DÜZEYİNİN
ÇEŞİTLİ DEĞİŞKENLER AÇISINDAN İNCELENMESİ**

Süleyman AKÇİL-Okan BİLGİN-Ali Osman ALAN 151-164

**SINIF ÖĞRETMENLERİNİN BENİMSEMİŞ OLDUKLARI
EĞİTİM FELSEFELERİNİN ÇEŞİTLİ DEĞİŞKENLER
AÇISINDAN İNCELENMESİ**

Hanife YALÇINKAYA- Ersin YALÇINKAYA 165-177

**ARTIRILMIŞ GERÇEKLİK İLE İLGİLİ YAPILAN
MATEMATİK EĞİTİMİ ARAŞTIRMALARININ
EĞİLİMLERİ**

Kenan KONUR-Betül KESKİN 179-198

**İZMİR İLİNDE ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN KIRSAL
KALKINMADA UZMAN ELLER PROJESİNE BAKIŞ
AÇILARININ DEĞERLENDİRİLMESİ**

*Sait ENGİNDENİZ-Murside Çağla ÖRMECİ KART -
Çağrı KANDEMİR - Turgay TAŞKIN* 199--212

**MARKA ŞEHİR OLMA SÜRECİNDE ÜNİVERSİTE
ÖĞRENCİLERİNİN ŞEHİR İMAJI VE ALGISI: MALATYA
ŞEHİRİ ÖRNEĞİ**

Müjde AYDOĞDU-Zeki BOYRAZ 213-232

**KIRKYAMANIN SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK KAPSAMINDA
DEĞERLENDİRİLMESİ: EV TEKSTİLİ ÖRNEĞİ**

Nazan ÖZCAN-Melike ATILKAN-Sema ÖZHAN..... 233-248

**16. YÜZYILDAN GÜNÜMÜZE TEZHİP SANATINDA
GÜL RESSAMLIĞI**

Atilla Yusuf TURGUT 249-268

**OKUL ŞARKI DAĞARINDA YER ALAN TÜRK HALK
MÜZİĞİ OKUL ŞARKILARININ BAĞLAMAYA UYUM
DURUMLARI**

Ali KALKAN 269-284

KIRGIZ BASININDA ÇOCUĞA YÖNELİK ŞİDDET

Topçugül NARMAMATOVA 285-302

KIRIM'DA ALMAN İŞGALİ VE TÜRK BASINININ TUTUMU (1941-1942)	
<i>Aybüke GÜZAY</i>	303 -320
YENİ MEDYA VE ÖZDENETİM	
<i>Mevlüt ALTINTOP-Gökhan BAK</i>	321-338
ŞEHİT PİLOT YÜZBAŞI CENGİZ TOPEL'İN DİJİTAL ÇİZGİ ROMANI: KIBRIS'A BİR YILDIZ DÜŞTÜ	
<i>Melissa ÖZDEMİR- Genç Osman İLHAN- Şahin ORUÇ</i>	339-358
AT BARINAKLARINDA KULLANICI GEREKSİNİMLERİNİN MEKANSAL OLUŞUMA ETKİSİ	
<i>Tuğba ÖKSÜZ-Zühal KAYNAKÇI ELİNÇ</i>	359-376
İNSANİ GELİŞMİŞLİK ENDEKSİ İLE ENFLASYON VE FAİZ ORANI ARASINDA NEDENSELLİK İLİŞKİSİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ	
<i>Cumhur ŞAHİN</i>	377-386
İŞYERİ MANEVİYATININ (TİNSELLİĞİN), ÖRGÜT İKLİMİ ÜZERİNE ETKİSİ	
<i>Hamran AMIRLI- Ö. Okan FETTAHLIOĞLU</i>	387-404
FRÜHLING FÜR DIE TOTEN: DAS RITUAL DES TOTENFESTES BEI TÜRKISCHEN SCHIITEN	
<i>Mehmet Ali SEVGİ</i>	405-418

SUNUŞ

Zeitschrift für die Welt der Türken / Journal of World of Turks, sosyal bilimlerin farklı alanlarına ait 25 özgün makale ile 14. cildin 3. sayısını (Yıl 14, Cilt:3, 2022) siz değerli okurları ve bilim dünyası ile paylaşmaktadır. Sosyal bilimlerin Türk dili, edebiyat, eğitim, tarih, coğrafya, din, sosyoloji, iletişim, müzik, güzel sanatlar alanlarına önemli katkılar sağlayacağına inandığımız *Zeitschrift für die Welt der Türken / Journal of World of Turks*'ün bu sayısında yer alan çalışmaların içerikleri şöyledir:

Gıyasettin AYTAŞ tarafından hazırlanan “*Romancının Gözünden Millî Mücadale*” başlıklı makalede roman yazarlarının tarihe bakış açıları ve bunları analiz edişleri Mustafa Sagir, Vatan Tutkusu, Kan ve İman, Ateş Kamçuları ve Gemileri Yakmak romanlarından hareketle analitik bir bakış açısı ile değerlendirilmiştir.

Aynur SAYDOVA'nın yayına hazırladığı “*The Category Of Case In The Monument Codex Cumanicus*” başlıklı makale "Codex Cumanicus" başlıklı eserden örnekler, eserin orijinal nüshasının tıpkıbasımından seçilerek parantez içinde transkripsiyonu ve Azerbaycan Türkçesine çevirisi verilmeye çalışılmıştır.

“*Uygurcada İmla Kurallarının Değişim Süreci*” başlıklı makale Murat ORHUN tarafından yayına hazırlanmıştır. Bu makalede Uygurların İslam dinini kabul etmesinden günümüze kadar kullandıkları alfabeler örnekler ile anlatıldıktan sonra, söz konusu alfabelerde kullanılan sözcüklerin imlâları karşılaştırma yapılarak farklıklar açıklanmıştır.

Ergun ACAR'ın yazdığı “*Sinop ve Yöresi Ağızlarında Şahıs Ekleri*” başlıklı makalede Sinop ve yöresi ağızlarının şahıs ekleri üzerinde durulmuştur. Sinop ağızlarında öne çıkan ikili kullanımların yanı sıra, arkaik biçimler, ses değişimleri, genişleme ve bulaşma gibi öne çıkan özellikleri de ele alınmıştır.

“*Anlatılarda Söz ve Düşünce Aktarımlarının Kullanımına Yönelik Bir İnceleme*” başlıklı makale Emre TÜRKMEN tarafından hazırlanmıştır. Bu çalışma; söz ve düşünce aktarımlarının anlatılarda kullanımıyla ilgili bir incelemedir. Çalışmanın veri kaynağını Memduh Şevket Esendal'ın *Rüya Nasıl Çıktı, Mendil Altında* ve *Karga Yavrusu* başlıklı öyküleri oluşturmuştur. Seçilen öykülerde Esendal'ın söz ve düşünce aktarımlarından doğrudan söz aktarımını daha sık tercih ettiği, dolaylı söz aktarımına ise yer vermediği sonucuna varılmıştır.

Ünal KALAYCI tarafından yayına hazırlanan “*Yabancılarla Türkçe Öğretiminde Ortak Sözcüklerden Yararlanma: Lübnan Arapçasında Türkçe Alıntılar Örneği*” başlıklı makalede Türkiye Türkçesinden Lübnan Arapçasına geçen günlük konuşma dilindeki sözcüklere, +CI yapım ekiyle türetilen

sözcüklere, yemek adlarına, tabela adlarına ve soyadlarına ait yetmiş beş Türkçe biçim birim ele alınmıştır.

“Türkçede “Bayan-Kadın” İfadelerinin Kullanım Kargaşası Üzerine Bir Değerlendirme” başlıklı makale Büşra GÜVEN tarafından yayına hazırlanmıştır. Bu çalışmada erkek-kadın ve bay-bayan kelimeleri öncülüğünde oğlan-kız, bey-hanım, beyefendi-hanımefendi, dişi, karı, adam, hatun, erkeklik-kızlık gibi cinsiyet veya hitap ifade eden kelimelerin sözlük tanımları ve kullanım amaçları hakkında değerlendirme yapılmış; kelimelerin doğru kullanımları örneklerle açıklanmıştır.

“Dijital Okuryazarlıkla İlgili Yapılan Lisansüstü Tezlerin Bibliyometrik Analizi” başlıklı makale Sadık Ahmet ÇETİN tarafından yazılmıştır. Bu araştırmanın amacı dijital okuryazarlıkla ilgili yapılan lisans üstü tezleri incelemektir. Veriler YÖK Tez veri tabanından alınmıştır.

Aray MUKAZHANOVA ve Ayşe OTTEKİN DEMİRBOLAT tarafından yazılan *“Öğretmen ve Yönetici Görüşlerine Göre Okullarda Yaşanan Örgütsel Çatışma Nedenlerinin İncelenmesi (Kazakistan – Öskemen Örneği)”* başlıklı çalışma, Kazakistan’daki Öskemen şehrinde bulunan okullardaki öğretmen ve yönetici görüşlerine göre okullarda yaşanan örgütsel çatışma nedenlerini belirlemek amacıyla yapılmıştır.

“Lise Öğrencilerinin Özgüven Düzeyinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi” başlıklı makale Süleyman AKÇIL, Okan BİLGİN ve Ali Osman ALAN tarafından yazılmıştır. Bu makalenin amacı, ergenlerin özgüven düzeyinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesidir.

Hanife YALÇINKAYA ve Ersin YALÇINKAYA’nın yayına hazırladığı *“Sınıf Öğretmenlerinin Benimsemiş Oldukları Eğitim Felsefelerinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi”* başlıklı çalışmanın amacı sınıf öğretmenlerinin benimsemiş oldukları eğitim felsefelerinin belirlenmesi ve çeşitli değişkenler açısından incelenmesidir.

“Artırılmış Gerçeklik ile İlgili Yapılan Matematik Eğitimi Araştırmalarının Eğilimleri” başlıklı çalışma Kenan KONUR ve Betül KESKİN tarafından yayına hazırlanmıştır. Yapılan bu çalışmada, matematik eğitiminde artırılmış gerçeklik ile ilgili yapılan akademik çalışmaların eğilimlerinin raporlaştırılması amaçlanmıştır.

Sait ENGİNDENİZ, Murside Çağla ÖRMECİ KART, Çağrı KANDEMİR ve Turgay TAŞKIN tarafından yazılan *“İzmir İlinde Üniversite Öğrencilerinin Kırsal Kalkınmada Uzman Eller Projesine Bakış Açılarının Değerlendirilmesi”* başlıklı makalede Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi ve Zootekni Bölümlerinde eğitim gören öğrencilerin Kırsal Kalkınmada Uzman Eller Projesine bakış açıları ve yararlanma eğilimleri araştırılmıştır.

“*Marka Şehir Olma Sürecinde Üniversite Öğrencilerinin Şehir İmaji ve Algısı: Malatya Şehri Örneği*” başlıklı makale Müge AYDOĞDU ve Zeki BOYRAZ tarafından yazılmıştır. Çalışmanın ana konusunu, Malatya’ya başka şehirlerden gelen üniversite öğrencilerinin şehir hakkındaki imaj algılarının belirlenmesi oluşturmaktadır.

Nazan ÖZCAN, Melike ATILKAN ve Sema ÖZHAN’ın yayına hazırladığı “*Kırkyamanın Sürdürülebilirlik Kapsamında Değerlendirilmesi: Ev Tekstili Örneği*” başlıklı makalede “Kırkyama nedir ve sürdürülebilirlik kapsamında nasıl değerlendirilebilir?” problem cümleleri çalışmanın araştırma konusu olmuştur. Araştırmada kırkyamanın sürdürülebilirliğine katkı sağlamak amacıyla ev tekstili ürün tasarımları yapılmıştır.

“*16. Yüzyıldan Günümüze Tezhip Sanatında Gül Ressamlığı*” başlıklı makale Atilla Yusuf KURT tarafından hazırlanmıştır. Bu çalışmada amaç, tezhip sanatında 16. yüzyıldan günümüze, gül ressamlığını ele almak, tezhip sanatında yapılmış olan gül temalı çiçek tasvirlerini incelemek araştırmak ve günümüz uygulamaları ile analiz etmektir.

Ali KALKAN’ın yazdığı “*Okul Şarkı Dağarında Yer Alan Türk Halk Müziği Okul Şarkılarının Bağlamaya Uyum Durumları*” başlıklı makalede üniversitelerin müzik öğretmenliği bölümlerinde yer alan derslerden biri olan okul çalgıları bağlama eğitimi dersi kazanımlarının okul şarkı dağarında yer alan türkülere olan uyumu karşılaştırmalı olarak analiz edilmiştir

“*Kırgız Basınında Çocuğa Yönelik Şiddet*” başlıklı makale Topçugül NARMAMATOVA tarafından yayına hazırlanmıştır. Araştırmada Kırgızistan’daki basın kurumlarında şiddete maruz kalan çocukların nasıl yansıtıldığı ele alınmıştır. Araştırmada yerel basınlardaki günlük haberler içerik analizi yöntemiyle araştırılmış ve çocukların basında, dolayısıyla kitle iletişim araçlarında nasıl sunulduğu incelenmiştir.

Aybüke GÜZAY tarafından yazılan “*Kırım’da Alman İşgali ve Türk Basınının Tutumu*” başlıklı makale dönemin gazetelerinde Kırım’da Alman işgaline dair haberlerin seyrini incelemek amacıyla kaleme alınmıştır. Bu bağlamda Vakit, Tasvir-i Efkâr, Akşam, Ulus, Tan, Bugün, Cumhuriyet, Türk Sözü, Haber, Son Telgraf, Son Posta başlıklı gazeteler incelenmiştir.

“*Yeni Medya ve Özdenetim*” başlıklı makale Mevlüt ALTINTOP Gökhan BAK tarafından yayına hazırlanmıştır. Bu çalışmada, geçmiş yirminci yüzyılın ilk çeyreğine kadar dayanan yeni medya kavramının kendi kendini denetleme süreci olarak bilinen yeni medya özdenetimi üzerinde durulmuştur.

Melissa ÖZDEMİR, Genç Osman İLHAN, Şahin ORUÇ’un yayına hazırladığı “*Şehit Pilot Yüzbaşı Cengiz Topel’in Dijital Çizgi Romanı: Kıbrıs’a Bir Yıldız Düştü*” başlıklı makalenin amacı; Kıbrıs direnişinin simge

ismi, Cumhuriyet tarihimizin ilk hava harp şehidi Pilot Yüzbaşı Cengiz Topel'in dijital çizgi romanını hazırlamaktır. Dijital çizgi roman WEB 2.0 aracı Pixton kullanılarak oluşturulmuştur. Çizgi roman; Kıbrıs direnişi, Kanlı Noel gecesi, Türkiye'nin Kıbrıs Türklerine yardımı, Şehit Pilot Yüzbaşı Cengiz Topel'in Rumlara esir düşmesi ve şehit edilmesi konularına değinmektedir.

“At Barınaklarında Kullanıcı Gereksinimlerinin Mekansal Oluşuma Etkisi” başlıklı makale Tuğba ÖKSÜZ ve Zühal Kaynakçı ELİNÇ tarafından yazılmıştır. Çalışma kapsamında zamanının büyük çoğunluğunu barınma mekanlarında geçiren atların fiziksel ve psiko-sosyal özellikleri ile kullanıcı gereksinimleri literatür çalışmalarında belirtilen kurallar çerçevesinde tespit edilmiş, binicilik merkezleri, hippoterapi merkezleri ya da çiftlik yapıları içerisinde tasarlanacak at barınakları tasarımlarında iç mekan tasarım kriterleri belirlenmiştir.

Cumhur Şahin'in yayına hazırladığı *“İnsani Gelişmişlik Endeksi ile Enflasyon ve Faiz Oranı Arasında Nedensellik İlişkisi: Türkiye Örneği”* başlıklı makalede Türkiye 1990-2021 periyodu için insani gelişmişlik endeksi, enflasyon oranı ve mevduat faiz oranı arasındaki nedensellik ilişkisi araştırılmıştır. Veriler analiz edildiğinde, Türkiye'de insani gelişmişlik endeksinin ekonomik göstergelerin nedenseli olacak kadar etkili olmadığı sonucuna varılmıştır.

“İşyeri Manevîyatının (Tinselliğin), Örgüt İklimi Üzerine Etkisi” başlıklı makale Hamran AMIRLI ve Ö. Okan FETTAHLIOĞLU tarafından hazırlanmıştır. Bu çalışma ile hedeflenen genel amaç; iş yeri manevîyatı ile örgütsel iklim arasında ilişki ve etkileşim olup olmadığını, varsa ne yönde ve ne derecede bir ilişki ve etkileşim olduğunu belirleyebilmektir.

Mehmet Ali SEVGİ tarafından yayına hazırlanan *“Frühling Für Die Toten: Das Ritual Des Totenfestes Bei Türkischen Schiiten”* başlıklı makale katılımcı gözlem, görüşme ve saha gözlemi gibi araştırma metodlarından yararlanarak bir ritüelin sosyal, kültürel ve tarihsel anatomisini ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır. Bu bağlamda çalışmada ele alınan Ölüler Bayramı, ritüelin kökenleri, toplumsal işlevleri ve ritüelin sembolik anlamları açısından etnografik olarak değerlendirilmektedir.

Zeitschrift für die Welt der Türken / Journal of World of Turks'ün bir sonraki sayısı 15 Nisan 2023 tarihinde yayımlanacaktır. Dergimizin bugünlere gelmesinde emeği geçen yazarlarımıza, hakemlerimize, okurlarımıza en derin saygı ve teşekkürlerimizle...

15 Aralık 2022
Prof. Dr. Necati DEMİR
Editor in Chief

ROMANCININ GÖZÜNDEN MİLLÎ MÜCADELE THE NATIONAL STRUGGLE FROM THE NOVELIST'S EYES

*Gıyasettin AYTAŞ**

Özet

Türk romancısı yakın tarihe her zaman büyük ilgi duyar. Özellikle Millî Mücadele ve bu mücadelenin hem cephe, hem de cephe gerisinde yaşananları yazarlar romanlarına konu edindir. Tarihin çeşitli dönemlerin yaşananlar edebi eserlerin konusu olur. Yaşanan her olay, farklı etkiler ve sonuçlar doğurur. Topluma yön veren ve yaşananlara ayna tutan sanatçılar, kimi zaman yaşanmışlıkları naklederek, kimi zaman da yeniden yorumlayarak okura aktarırlar. Bu aktarımlar arasında Millî Mücadele bütün oluş ve sonuçları itibarı ile romanların konusu haline gelir. Bir taraftan mücadeleyi destekleyenler, diğer yandan da buna karşı çıkanlar romanın konusunu oluşturur. Bu romanlar arasında Ercüment Ekrem'in "Kan ve İman" adlı esirinde yazar, düşmanın karşısında nasıl yekvücut olunacağını ele alır. Kişiler üzerinden devir ve yaşananlar sorgulanır. "Mustafa Sagir" romanında, gafletin nasıl bir ihanete zemin hazırlayacağı üzerinde durulurken, "Ateş Kamçıları" romanında yazar Bozan'ın şahsında Türk milletinin cephelerde yaptığı mücadeleler ve bu mücadeleleri hangi zorluklarla yaptıkları anlatılır. "Vatan Tutkusu" romanı, Kuva-yı Millîye'nin Ege bölgesindeki kahramanlıklar ve bunun için ittifak ve ihanetlerin rolü üzerinde durulur. "Gemileri Yakmak" romanı ise, bir bakıma dün ve bugün birlikte ele alınarak tarihten ders alınmanın yanında, bugünün aynı zamanda dünün eseri olduğu da vurgulanır. Romancıların hemen tamamı, bir yakın tarih analizi yaparak içinde yaşadığımız zamana nasıl geldiğini anlatmaya çalışırlar. Romancının tarihe ilgi duyması ve tarihi konu etmesi her zaman olasıdır. Önemli olan bunu hangi kurgu içinde bize sunduğudur. Örneklem olarak seçilen ve yukarıda bahsi geçen romanlar, bir taraftan mücadele için

* Prof. Dr. Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü Türkçe Eğitimi Ana Bilim Dalı Ankara/TÜRKİYE gıyaytas@gazi.edu.tr ORCID: 0000-0002-1381-1094

harcanan çabanın derinliğini, diğer yandan ihanetler ve suikastların zeminini, vatan müdafaası söz konusu olduğunda fedakârlığın önemini, günümüzde yaşananlarla geçmişin bağlarının anlaşılması göz önünde bulundurulmuştur. Roman yazarlarının tarihe bakış açıları ve bunları analiz edişleri analitik bir bakış açısı ile değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Tarihi roman, yakın tarih, Millî Mücadele, tarih ve edebiyat.

Abstract

The Turkish novelist always takes great interest in recent history. In particular, he or she deals with the National Struggle and what happened both on the front and behind of this struggle in novels. What happened in various periods of history becomes the subject of works. The events have different effects and results. Artists, who shape the society and mirror the experiences, sometimes convey the experiences to the reader by narrating them and sometimes by reinterpreting them. Among these transfers, the National Struggle becomes the subject of the novels of its formation and results. Those who support the National Struggle, on the one hand, and those who oppose it, on the other, become the subject of the novel. Among these novels, Ercüment Ekrem in his novel “Kan ve İman” deal how to become unity in the face of the enemy. The age and the experiences are questioned through the characters. The author, in his novel “Mustafa Sagir”, are focuses on how heedlessness will pave the way for betrayal, while in the novel “Ateş Kamçıları” the struggles of the Turkish nation on the fronts and the difficulties they face in these struggles are explained through the Bozan. The novel “Vatan Tutkusu”, focuses on the heroism of the Nationalist Forces in the Aegean region and the role of the alliances and betrayals for this. The novel “Gemileri Yakmak”, on the other hand, emphasize that today is also the work of yesterday, as well as taking lessons from history by considering yesterday and today together. Almost all the novelists try to explain how we came to the time we live in by making a recent history analysis. It is always possible for the novelist to be interested in and talk about history. The important thing is in which fiction he or she presents it to us. The novels chosen as examples and mentioned above, on the one hand are emphasize the depth of the effort spent for the struggle, on the other hand, the ground of betrayals and assassinations, the importance of sacrifice when it comes to the defense of the homeland, and understanding the ties of the past and the present. The perspectives of the novelists in the history and their analysis were evaluated with an analytical point of view.

Keywords: Historical novel, recent history, the National Struggle, history and literature.

Giriş

Türk tarihinin derinliklerinde yaşanan zaferler kimi zaman bir destanda, kimi zaman bir halk hikâyesinde, kimi zaman bir mesnevide ve kimi zaman da roman ya da hikâyede aksini bulur. Özellikle yakın tarihimizin önemli dönüm noktalarından biri olan Millî Mücadele, bu anlamda romanlarımızda konu olarak ele alınmış ve çeşitli yönleriyle işlenmiştir. Bu işlenişin yansımalarını ve eserlerin kurmaca dünyası etrafında tartışılması bizim için oldukça önemli bir yere sahiptir. Bu yüzden millî mücadele bir tarihsel dönem olmaktan öte, bir milletin varlık yokluk davasının adı olması bakımından romanlarımızdan yer alma gerekçesinin ötesinde nasıl ve neden ele alındığını tartışmak yararlı olacaktır.

Sanatçı toplumun aynasıdır. Bu yüzden üretilen sanat eserleri, toplumların sosyal, kültürel ve tarihî gerçeklerinden haberdar olmak için önemli veri kaynağıdır. Her ne kadar kurgusal eserlerde tam doğruluk kaygısı olmasa da, arka planda toplumların sosyal ve siyasî yapısını aksettiren bu eserler, her zaman dikkat çekmiştir.

Zengin bir tarihî geçmişe, kültürel zenginliğe ve sosyal birikime sahip olan Türk milleti, bunları kalıcı hale getirecek yüksek seviyeli eserlere sahip olamamış.

Dünyada çok hızlı bir değişim yaşandığı ve bu değişime ayak uydurmakta zorlandığımız bilinmektedir. Hem teknolojik, hem de dengelerin hızla değiştiği, coğrafi sınır değişikliklerinin olduğu, güç odaklarının sarsıldığı bir dönemdeyiz. Devletler, geçmişlerini sorgulamaya, geleceklerini yeniden inşaya çalışırken, yakın tarihin her bir anının nasıl bir miras bıraktığını da anlamaya çalışıyoruz.

Geçmişin bu gelişmeler ışığında yeniden ele alınıp tartışılması tarihin olduğu kadar, tarihin yetmediği alanlarda, kurmaca eserlerin ve bunlar içerisinde romanın girdiği görülmektedir. Bilhassa yakın tarihimizde yaşanan olayların daha çok tartışıldığı günümüzde, önemli araştırmalar yayınlanıyor. Bu çalışmaların her biri önemli olmakla birlikte, sorgulama ve analitik bir yaklaşımla ele alınan çalışmaların yapılmadığı, tespit ve değerlendirmeye yetinildiği görülmektedir.

Millî Mücadele'nin bilinen kahramanlarının yanında bilinmeyen kahramanların sayısının bunların yüzlerce katı olduğunu belirtmeliyiz. Bunlar her ne kadar kayıtlara geçmemiş olsa da kimi zaman sözlü kaynaklarda, kimi zaman bir anlatının içinde, tiyatrodaki konu edildiğine şahit olmaktayız. Bu kahramanların önemli bir kısmı, kendilerini temsil etmesinin ötesinde, kendisi gibi bütün kahramanları da temsil etmektedir.

Liderler toplumların ortak değeri olmasının ötesinde, temsil etme ve değer katma bakımından da geleceğe izler bırakırlar. Türk tarihinde liderler

her zaman bu özellikleri ile değer bulmuş ve hafızalara kaydedilmiştir. Millî Mücadele'nin lideri hiç şüphesiz Mustafa Kemal Atatürk'tür. Atatürk, kendisi olmanın ötesinde, kendisinin de ötesine geçerek bütün Türk milletinin temsili önderi olmuştur. Bugün bile bu özelliğini en canlı şekilde sürdürmesinin altında yatan gerekçe budur. Romanları bu özelliğin yansıtılması bakımından da tartışılması gerekmektedir.

Türk milleti, çeşitli dönemlerde, varlık-yokluk mücadelesi vermiş, bu mücadelesinde kendi içinden çıkan liderlerinin önderliğinde her zaman galip gelmiştir. Burada bunları tek tek ele alıp değerlendirmek mümkün olmadığından, Millî Mücadele örneklendirmesinden yola çıkarak anlatmaya çalışacağız. Ancak, "Millî Mücadele" üzerinde, konumuza dâhil olduğu için ayrıca duracağız.

Türk aydınının Tanzimat'tan sonra Batı karşısında bir algı ve anlayış dönüşümü yaşadığını görmekteyiz. Bu dönüşüm, sosyal alanda önemli değişikliklere sebep olduğu gibi, siyasî yapı üzerinde de önemli etkilere sebep olur. Aydınlarımız önemli kısmı, Batı üstünlüğü karşısında ümitsizliğe düşerek milletine güvenini gün geçtikçe kaybettiği görülür. Kurtuluş çareleri için de Batılı devletlerden birine tabi olmanın gerektiğini dile getirmekten kaçınmaz.

Hiç gereği yokken Birinci Dünya Savaşı'na sürüklenen Osmanlı Devleti, kendi sonunu da hazırlanış olur. Sonuçta, cephede yenilmemesine karşın, masada yenik, sayılan Osmanlı, imzaladığı anlaşma ile kendini Batılıların olmayan merhametine terk eder. Millî Mücadele, bu şartların sonucunda başlar ve bu mücadele sonunda, ordularımız kendinden çok üstün kuvvetler karşısında muzaffer olur. Bu dönemle ilgili yazılan romanlar, bir bakıma tarihe ve döneme farklı bir açıdan yaklaşır.

Bilindiği üzere, Napolyon, Rusya'yı işgal eder. Tolstoy, "Harp ve Sulh" adlı romanını, bu işgali ve sonrasını anlatır. Bu roman, tarihi konu alan klasikler arasında önemli bir yere sahiptir. Türk edebiyatında bu özellikte ve kalitede bir romanın yazılmamış olması büyük bir eksikliklerdir.

Tarihle roman sanatı arasında, teknik bakımdan olduğu kadar, insanın macerasını anlatması bakımından da büyük bir yakınlık bulunmaktadır. Roman, kurgu ve anlatım açısından tarihten faydalanır. Bu faydalanma kimi zaman belgesel bir niteliğe bürünür. Aslında tarihî roman, yazarı tarafından yaşanmış bir devri, tarihî gerçekliğe sadık kalarak anlatan romanlardır.

"Millî Mücadele'yi" konu edinen romanlarda iki zıt kutbun mücadelesine şahit oluruz. Birinci grupta yer alanlar mücadeleyi desteklerken, diğerleri bu mücadeleye ya karşı çıkarlar veya kendi çıkarlarını ön planda tutarlar. Halide Edip'in "Ateşten Gömlek" romanında Ayşe ve Peyami, Vurgun Kahpeye romanında Tosun Bey, Peyami Safa'nın "Sözde

Kızlar” romanında Mebrure, “İstanbul’un Bir Yüzü” romanında İsmet mücadelede olumlu tavır sergilerler.

Millî Mücadele’yi konu edinen romanlardan bazıları şunlardır:

Halide Edib Adıvar’ın Ateşten Gömlek ve Vurun Kahpeye, Aka Gündüz’ün Dikmen Yıldızı, Mehmet Rauf’un Halas, Yakup Kadri Karaosmanoğlu’nun Yaban, Ankara, Mithat Cemal Kuntay’ın Üç İstanbul, Peyami Safa’nın Biz İnsanlar Sözde Kızlar, Kemal Tahir’in Esir Şehrin İnsanları ve Yorgun Savaşçı, İlhan Tarus’un Var Olmak, Samim Kocagöz’ün Kalpaklılar, İlhan Tarus’un Hükümet Meydanı, Vatan Tutkusu, Samim Kocagöz’ün Doludizgin, Tarık Buğra’nın Küçük Ağa, Küçük Ağa Ankara’da, Attilâ İlhan’ın Kurtlar Sofrası, Sırtlan Payı, Hasan İzzettin Dinamo’nun Kutsal İsyân, Ahmet Hamdi Tanpınar’ın Sahnenin Dışındakiler, Talip Apaydın’ın Toz Duman İçinde, Vatan Dedile, İlhan Selçuk’un Yüzbaşı Selahattin’in Romanı.

Romancının Gözünden Yakın Tarih

Kurtuluş Savaşı’nın başlangıcından (1919) bitimine (1923) kadar geçen süreç, bu mücadeleye katılanların gözlemlerine dayanmakla birlikte, bu mücadele katılmamakla birlikte, bu gözlemlerin sonuçlarından yararlanarak yazılan eserler de bulunmaktadır. Bu dönem eserlerinde ana tema vatan millet sevgisi ve kahramanlıktır. Eserlerin ana kaynağı, dönemin günlük ya da haftalık gazeteleridir.

Ercüment Ekrem Talu, “*Kan ve İman*”¹ romanında, Millî Mücadele hareketinde milletçe birlik olmanın, aynı duyguları paylaşmanın gereğini anlatır. Bu eserde, tek bir ferdin değil, uyanan milletin hikâyesidir. “Her türlü yokluğa karşın milletin mücadele azmi, kuvvetli imanı kurtuluşun kaynağıdır.” ana fikri etrafında kurgulanan romanda, topyekûn verilen bir mücadele anlatılır.

Roman iki mekân üzerinden kurgulanmaktadır. Bir taraftan işgal altındaki İstanbul’dan Anadolu’ya geçen ve Millî Mücadele’ye katılan vatansesverler, diğer yandan Anadolu’da bu mücadeleyi başlatanlar. Onların dünyaları ele alınırken, çelişkiler ve kişilik çatışmaları gözler önüne serilir. Bunların ortak tarafı, işgal altında bulunan vatan toprağının düşmandan temizlenmesidir.

Düşman işgalinde en dayanılmaz olan, yerli işbirlikçilerin tutumu veya kendi menfaatleri için düşmanla işbirliği yapmaktan çekinmeyen hainlerdir. Yazarlarımız bu hususu romanlarında sıklıkla ele alırlar. Özellikle İstanbul’un işgalinde bu duruma başta Sodom ve Gomore olmak üzere birçok

¹ Ercüment Ekren (1925). *Kan ve İntikam*, Orhaniye Matbaası, İstanbul. Sayfa numaraları bu baskıya aittir.

romanda dikkat çekilir. Ercüment Ekrem, İstanbul'da azınlıkların düşmanla birleşerek halka zulüm ettiklerini, vatanseverlerin sürgüne gönderilmelerini, hapse atılmalarını bütün ayrıntıları ile anlatır.

Yazar romana Estekzade Mahallesi'nin tasviri ile başlar. Bu mahallenin sokakları, evleri, mezarlığı, türbesi ayrıntılı olarak tanıtılır. Daha sonra burada yaşayan insanların hem fizik, hem ruhen tertemiz olduğu belirtilir. Mahalle halkının ahlakı, dürüstlüğü, birbiriyle ilişkileri, yabancılara karşı tutumları, din anlayışları emsali bulunmayacak şekildedir. Dolayısıyla böyle bir ortamda yetişen insanların romanda anlatıldığından başka özelliklere sahip olması beklenemez.

Romanda, “İstanbul'un yangın ve işgal gibi iki müthiş afetin tahribatından masum kalmış bir semt” (s. 3) olan Estekzade Mahallesi sakinleri, I. Dünya Savaşı başlayınca hiç tereddüt etmeden evlatlarını cepheye gönderir. Cephe gidenlerden biri de yirmi iki – yirmi üç yaşlarında, beyaz ve temiz yüzlü, koyu mavi gözlü, uzunca boylu, fakir, İstanbullu bir genç olan Sadık'tır. Kendisi I. Dünya Savaşı'ndan kısa bir süre önce Irak'a, oradan İran'a gönderilir. Düşmanla savaşmaya vakit kalmadan savaş biter ve evine döner. Sadık eve gelir ve İzmir'in işgali üzerine tekrar cepheye gider.

Romanda bu husus Sadık'ın ağzından şöyle dile getirilir:

“Müdafaa-yı Millîye'ye iştirâk etmeye geldim. ... Vazîfe-i vataniyemi ifa için sefeberlikte beni evvelâ Irak'a gönderdiler: Oradan İran'a... Aylarca orada çarpışacak düşman bekledim. Kaderimde harbetmek yokmuş, Mühârebenin ateşten gayri bütün fecâyiine şahit oldum. Sonra terhis edildik. İstanbul'a anamin. yanına avdet ettim: Orada İzmir'in gasbını haber aldım. Ayağımın tozlarını, silmeden kalktım; buraya geldim. Vatanımın halâsı uğruna kanımı, canımı fedâ edeceğim: (s. 35)

Bilindiği üzere İzmir'in işgali, Türk milletinin ruhunda büyük bir fırtına koparır. Denilebilir ki Millî Mücadele ruhunun doğmasında ve genişlemesinde bu işgalin rolü büyüktür. Bu işgal sonunda başlayan direniş örgütleri gelişerek bir millî mukavemet hareketine dönüşmüştür. Düzenlenen mitinglerle bir taraftan kamuoyu oluşturulmuş, bir taraftan da batı Anadolu'da Kuvâ-yi Millîye yapılanması oluşturulmuştur. Kuvâ-yi Millîye'ye vatanın dört bir yanından ve her yaştan Türk koşarak katılır.

Estekzade mahallesinde Hasan Dede cepheden yeni dönen oğluyla mahallenin eski imamı Âşir Efendi'nin oğlu Yüzbaşı Hulki de annesini ve karısını mahalleliye emanet ederek İzmir'in kurtuluşu için mücadeleye katılır.

Hasan Dede, mahallede sevilen, sayılan, sözü geçen, imamı kuvvetli, vatanını canından çok seven ve sözü geçen bir aktardır. Oğlu Şemsettin ise, yiğit, kahraman ve cesurdur. Biraz derviş meşreplidir. Hak yolunda mücadele edenlerin mutlak zafere kavuşacaklarına inanmaktadır.

Bilindiği üzere Millî Mücadele öncelikle bir alan savunması şeklinde başlar. Sadık da Afyon'da başlatılan bu savunma birliklerinden birine katılır. Katıldığı çete komutanı Nurullah Bey oldukça başarılı bir komutandır. Hasan Dede'nin oluşturduğu çete de büyük başarılarla imza atar. Sonunda Nurullah Bey'in çetesi ile Hasan Dede'nin çetesi birleşir ve düşmana ağır darbeler indirirler. Zaman ilerledikçe kurtuluş azmi ve mücadelesinde kurulan çetelere katılımların sayısı arttığı gibi çapı da büyümeye başlar. Yunan komutanının tecavüzünden onu öldürerek kurtulan ve erkek kıllığına girerek Hasan Dede'nin çetesine katılan Hanife de bunlardan biridir.

Sadık olup bitenleri mektupları ile annesine bildirir. Bu mektuplardan birinde Hasan Dede'nin oğlunun şehit olduğunu öğreniriz. Leman, on sekiz – on dokuz yaşlarında, iyi ahlâklı, temiz, saf bir kızdır. Türklük ve Müslümanlık onun en önemli değeridir. Kadının da erkeğin yanında mücadele etmesi gerektiğine inandığı için cepheye hasta bakıcı olarak gider.

Sonunda Mustafa Kemal, taarruz emrini verir. Bu taarruz esnasında Hulki Bey ve Sadık yaralanır. Hastanede Leman Sadık'ı tanır. Durumunun ağırdır. Buluşma kısa sürer ve Sadık ölür. Beş gün sonra Türk ordusu İzmir'e girer. Bir Ermeni suikastçı Türk askerinin üstüne bomba atar. Hasan Dede en önde olduğu için yaralanır ve ömür. O, bu ölümü büyük bir mutlulukla karşılar. Çünkü amaç gerçekleşmiş, İzmir kurtulmuştur.

I. Dünya Savaşı'na katılan Sadık, Millî Mücadelenin önemini bize şu sözlerle anlatır: *“Geçen defa, Irak'ın kızgın çölleri pîr aşkına çiğneyen bu günkü ruhlu, canlı Sadık değildi. O zaman kendisini sevk ediyorlar, o da gidiyordu. Bazen verilen peksimetin üzerinde ufak küf lekeleri bulunduğu veyahut sırtındaki elbise kendisini gündüz yakıp gece de ısıtmadığı için isyan ettiği olmuştur. Şimdi belki aylarca aç kalacak, çıplak gelecekti. Fakat bu ihtimali gülümseyerek derpiş ediyordu. Zira bu defa gaye büyük, maksat mukaddes, mevzu vatandı.”* (s. 30)

Sadık, Anadolu'nun işgaline karşın İstanbul'da bulunan yöneticilerin kayıtsızlığına çok şaşırırmaktadır. Diğer yandan azınlıkların ihanetine de kızmaktadır. Mustafa Kemal, bu mücadelenin in önemli figürlerinden biri olarak eserde şöyle bahsedilir:

“Mustafa Kemal, ölmek isteyen bu milleti önüne katmış, cihana karşı koymuş, yılmayan, yıkılmayan, kırılmayan bir imanla necata doğru kat'î adımlarla götürüyordu.

Tarihin kaydettiği en büyük kumandanların: İskender-i Kebir'in Julyus Sezar'ının, Anibalin Napolyon'un, Fatih'in, hülâsa milletlerini azim ve dehaları ile teshir ederek memleketlerini şan ve şevketin mertebe-i âlâsına isal eylemiş olan namdar askerlerin hiçbiri Mustafa Kemal'in gördüğü muazzam işi görememişti.” (s.84)

Romanımız, konusu itibariyle tarihî roman olduğundan, öncelikle o dönemle ilgili özelliklerin, devrin genel durumunun bilinmesi gereklidir.

Daha önce Trablusgarp ve Balkan Savaşlarından toprak ve güç kaybıyla yenik çıkmış olan Osmanlı, dışta emperyalist oyunlar, içte işbirlikçi hain ve gafillerin sorumsuzca girilen I. Dünya Savaşı sonunda tarih sahnesinden silinmek, ebediyete intikal edilmek istenmiştir. Ercüment Ekrem, romanında bu durumu şöyle tahlil eder:

“Türk’ü ölü zanneden, mirasını daha şimdiden pay etmeye kalkışan, onun dünkü sefil uşaklarına en güzel bir ülkeyi bahşeyleyen gafil Avrupa!... Senin topun, tüfeğin, muazzam donanmaların, fezaya hâkim olan muhteşem tayyare filoların, hele bitmez tükenmez hazinelerin, mukadderât-ı kâinatı parmaklarının ucunda oynatmaya kadir ricalin var! Fakat bütün bu esbab-ı satvete mukabil hiçbir şeyi olmayan Türk, yalnız imanı ile karşı koyacak...” (s. 31)

Romanda bir yönüyle tarihin arka planında yaşananları ve anlatılmayanları anlatma kaygısı içinde girilmiştir. Kurtuluş Savaşı bütün boyutları ile ele alınarak anlatılır. Özellikle Batı Cephesinde yaşananlar ayrıntıları ile anlatılırken, bir taraftan çete savaşları, diğer taraftan düzenli orduya geçiş süreçleri de anlatılır.

Ercüment Ekrem, öncelikle bir mazi şuuru oluşturma kaygısı taşımıştır. Bu kaygının asıl nedeni ise, tarihin tekrar etmemesi ve ders alınması gerektiği fikridir. Aşk eserde bir katalizör olarak yer alır. Asıl anlatılmak istenene kuvvetli bir zemin oluşturur. Kimliğimizi oluşturan kaynakların başında mensup olduğumuz ve geçmişi ile gurur duyduğumuz Türklük, diğeri de Türklükle et tırnak olmuş İslamiyet’tir. İslamiyet’i dün olduğu kadar, bugün de en iyi, en ölçülü şekilde temsil eden, saf ve temiz bir iman olarak koruyan Türk Milleti’dir. Eserde bu husus dile getirilmiş ve imanın, tevekkülün önemi belirtilmiştir.

Murat Sertoğlu tarafından kaleme alınan Mustafa Sagir² romanında gaflet içinde olanların nasıl bir ihanete zemin hazırladıklarını göstermesi bakımından oldukça dikkat çekici bir eserdir. Romanın baştan sona, değerler konusunda gösterilen aşırı hassasiyetin kimi zaman şüpheyi ortadan kaldırdığı, bunun sonucunda da telafisi mümkün olmayan sonuçların elde edilmesi söz konusu olabilmektedir.

Birinci Dünya Savaşı’nın sonuçları, birçok açıdan ele alınıp değerlendirilebilir. Zaten konunun uzmanları bunu oldukça kapsamlı bir şekilde irdelemiş, bilgi ve belgelerle dönem enine boyuna tartışılmıştır. Asıl

² Sertoğlu, Murat (1955). Mustafa Sagir. Güven Yayınevi. İstanbul.

üzerinde durulması ve tartışılması gereken kendiliğinden bir mücadelenin başlaması ve bunun da adına milli kurtuluş hareketi dediğimiz bir yapıyı oluşturmasıdır. Fransızlar, İngilizler, İtalyanlar, Yunanlar ve Ermeniler başta olmak üzere, dünyanın hemen tamamına yakın kısmının topyekin saldırısı ile karşı karşıya kalan Türk milletinin “Ya istiklal ya ölüm” sloganı ile başlattığı bu mücadele zaferle sonuçlanmıştır.

Mustafa Sagir romanı şu cümle ile başlar: “1920 senesi mayıs sonlarındayız.” Bu başlangıç aynı zamanda Mustafa Sagir’in kim ve hangi maksatla bu mücadeleyi engellemek üzere görevlendirildiği dikkat çekmektedir. Günümüzdeki Mustafa Sagirler’i anlayabilmek için bu hususu biraz açmak yararlı olacaktır. Mustafa Sagir, Hindistan’ın Pişaver şehrinden küçük yaşta, İngilizler tarafından alınarak İngiliz menfaatleri doğrultusunda eğitilir. İngiltere’nin önemli üniversitelerinden Cambridge’te eğitimini tamamlar. Arapça, Acemce ve Türkçeyi iyi derecede bilir. İngilizler Mustafa Sagir’i çeşitli hizmetlerde kullanır. Bunlardan biri ve en önemlisi, Afgan Emirini öldürerek ortalığı altüst etmiş olmasıdır.

Mustafa Sagir kısa boylu, tıknaz, esmer bir adamdır. İngilizler, Anadolu’da başlayan Millî Mücadele’ye ve kurulan TBMM’ye karşıdır. Bunu kendi çıkarlarına uygun bulmazlar. Onun için birçok engelleme faaliyeti içine girerler. Mustafa Sagir bunun için seçilen en önemli figürlerden biridir. Onun aracılığı ile Millî Mücadele’nin lideri Mustafa Kemal’e suikast düzenleyerek meşeliye kökünden halletmeyi planlamaktadırlar. General Harrington, Benet, sefarethanenin başkâtibi Rayan ile görüşmeler yapar. Mustafa Sagir kafasında bir plan kurar ve uygulamaya başlar. Bu plan içinde yerli işbirlikçiler de gerekmektedir. Yerli işbirlikçilerden biri gazeteci Cavit’tir. Cavit paraya karşı aşırı zaafı olan biridir. Aynı zamanda Fransızlara da çalışmaktadır. İstanbul Emniyet Müdürü İhsan ise, eski bir jurnalcı olmanın alışkanlığı ile İngilizlere çalışmaktadır.

Mustafa Sagir kendisini Hint Hilafet Komitesi’nin temsilcisi olarak gösterir. Hintlilerin Millî Mücadele’yi desteklediğini bilenler tarafından kabul görür. Kısa zamanda İstanbul’da bu işi organize edenlerin dikkat çeker ve onunla çeşitli buluşmalar gerçekleştirilir. Rıza Bey, Şevket Bey ve Aziz Bey gibi Millî Mücadele’yi destekleyen ve bunun için çalışanları Mustafa Sagir yalanlar söyleyerek kandırır. Her ne kadar Aziz Bey bu adamın bir casus olabileceğinden şüphelense de Mustafa Sagir konuşmalarıyla onu casus olmadığına inandırır. Aziz Bey, Mustafa Sagir’i Ankara’ya gönderir.

Mustafa Sagir, İstanbul’a göndermek istediği mektupları Dâhiliye vekili Adnan Bey’e güven telkin etmek üzere ağız açık teslim eder. Mektupta satır aralarının fazla açık olmasından şüphelenen Adnan Bey, mektupları İstanbul’a göndermez. Kimyager Avni Refik Bey asıl yazılmak istenen gizli mesajların amonyakla mektubun satır aralarında yazıldığını tespit eder. Onun bir casus olduğu anlaşılınca mahkemeye çıkarılır ve idam edilir.

Romanda bahsedilen kişilerin hemen tamamı gerçektir. Mustafa Kemal, Mustafa Sagir, Adnan Adivar, Yunus Nadi Bey, General Pelle, General Harrington, Albay Nelson bunlardan birkaçıdır. Olay doğrudan Millî Mücadele döneminden alınmıştır.

Türkler, kanlarının son damlasına kadar vatanlarını savunacaklarına ant içmişlerdir. Mustafa Kemal'in liderliğinde vatanın kurtuluşu için mücadele etmektedirler. Birinci Dünya Savaşı, Türk milletini çok yormuş, can yakmıştı ve yoksullaştırmıştır. Bu yoksulluk Millî Mücadele'de kendini hissettirir. Bu hassas dönemde en küçük maddi destek bile büyük bir sevince neden olmaktadır. Mustafa Sagir çok büyük bir miktar altın yardımı olacağını söyleyince Ankara'ya varmak onun için kolay olur.

Romanda dikkat çeken en önemli husus, yokluk ve yoksulluğun doğurduğu ortamdan etkilenmek için hazırlanan tuzakların, akıl ve sağduyu ile nasıl başa çıkıldığıdır.

Hamdi Rıza Çaydam'ın "Ateş Kamçıları"³ adlı romanında bir Türk askerinin hayatından yola çıkarak Osmanlı Devleti'nin son dönemleri ve Kurtuluş Savaşı yılları gözler önüne serilir. Milletine, vatanına sadık; değerleri uğruna ölümü bile göze alan bir subayın nazarında bu millet için canlarını çekinmeden feda eden Mehmetçiğin portresi çizilir.

Romanın ana kahramanı Bozan bir teğmenin oğludur. Babası Bulgar hududuna görevli iken burada dünyaya gelir. Hayatının hem mutlu, hem de en acı günlerini burada yaşar. Önce annesini ardından babasını kaybeder. Tüm bunlar Bozan'ın erken yaşta olgunlaşmasına neden olur. Kimsesiz kalan Bozan, İstanbul'a anneannesinin yanına gelir. Çocukluğu kalabalık bir aile içinde yapa yalnız geçer. İdadiyi bitirince subay olmaya karar verir. Mektep bitince önce İzmir'e ardından Çanakkale'ye yollanır. Çanakkale cephesinde büyük başarılar gösterir. Daha sonra savaşta aldığı yaralar nedeniyle İstanbul'a gönderilir. Bir süre sonra İstanbul'dan ayrılır. Buradan Eskişehir'e buradan da Bozantı'ya gönderilir. Bozantı'dan sonra Erzincan'a oradan da Şam'a gönderilir. Şam'da ilk kez eğlenceli ve rahat günler geçirir. Ancak bu rahatlık uzun sürmez. Filistin cephesine gönderilir. Savaşta büyük başarılar göstermiştir. Şam ve Filistin günleri buraların elden çıkmasıyla biter. Sonunda vatan savunması için Sakarya'ya gönderirler.

Bozan, ömrü cephelerde geçen ve bu yönüyle Türk insanını temsil eden bir tiptir. Onun şahsında, yakın dönem Türk tarihinde yaşanan cephe mücadelelerinin yanında, bu mücadeleler sırasında ölümü göze alarak cephelere koşan Türk insanını görürüz. En sonunda Bozan Sakarya Meydan Muharebesi'nde vatan savunmasına katılır.

³ Çaydam, Hamdi Rıza (1938). Ateş Kamçıları, Aydınlik Basımevi, İstanbul.

İlhan Tarus'un Kurtuluş Savaşı üçlemesi içerisinde üçüncü romanı olan "Vatan Tutkusu"⁴ romanında, Ege Bölgesinde yaşanan işgalleri ele alır. Birinci roman "Var Olmak"⁵, ikincisi "Hükümet Meydanı"⁶dir. Romanın kahramanlarından Osman Efe, halkın gözünde itibar sahibi olan, cesur, mert, kırk yaşlarında bir adamdır. Bölgede sevilen bir kişi olarak işgale direnmek üzere öne düşer, direnme hazırlıklarına girer; topladığı savaşıları çevredeki, daha önce padişah tarafını tutan Çerkez Ethem'in emrinde çalışmış Ekrem ve Durdu Efelerin çeteleriyle birleştirir. Gerekli para ve yiyecek, Osman Efe'nin kâtibi Kemal vasıtasıyla halktan ve kasaba zenginlerinden sağlanmaktadır. Tek tük bazı baskınlar peşinden, yaklaşmakta olan düşman kuvvetlerine karşı, bir gece topluca harekete geçilir; fakat Ekrem'in adamlarının bir kısmı baskın gecesi düşman saflarına geçerler. Durdu Efe, bu ihanetten sorumlu bildiği Ekrem Efe'yi öldürür. Olay Osman Efe'nin de itibarını geniş ölçüde sarsmıştır. Türk, Çerkez, Rum ve Musevi karışımı kasabada Hristiyanlar da durumu zorlaştırmaktadır. Yunan ordusu kasabaya yaklaşmaktadır. Kuvâ-yi Milliye ile birleşmek üzere Türkler kasabadan ayrılırlar. Osman Efe'nin gönlü rahattır. Beklediği mücadele şuru ve vatan tutkusu, halktan işte asıl şimdi uyanmıştır.

Roman çete mücadelelerini ele almanın yanında, bu mücadeleler sırasında çıkarıcılarla samimi olanları kişiler üzerinden ortaya koyar. Osman Efe, bütün gönlü ve ruhu ile bu mücadelenin destekçisidir. Durdu Efe, Deli dolu, daha çok çapulda başarı kazanan bir çete reisidir. Baskı altına girmeye tahammülü olmayan, başına buyruk, vatana bağlı biridir. Ekrem Efe ise, zamanında Çerkez Ethem'in yanında kalmış, padişaha bağlı, yağma ve talandan hoşlanan bir çete reisi. Her an düşmana teslim olmaya hazır, halkı soymak için fırsat gözlleyen, riyakâr biri. Baskın sırasında adamlarının bazıları düşman saflarına geçiyor. Romanın diğer kahramanlarından Selman Bey, uzun yüzlü, uzun boylu, kır saçlı, buruşuk yanaklı, mağaza sahibi, kasabanın ileri gelenlerinden. Ticareti daha iyi yapabilmek için baskın sırasında İzmir'e gitmeye hatta düşman boyunduruğunda yaşamayı kabul eden biridir. Halit, efenin yardımcısıdır.

İlhan Tarus oyun yazarak başladığı sanat hayatında, Kurtuluş Savaşı'nı ele alan bu romanında genellikle diyaloglara yer vermiştir. Bu, romanın okunmasını kolaylaştırıcı bir etki yapmış fakat zaman zaman bunun fazlaşması, konuşan kişilerin çokluğu karışıklığa neden olmuştur.

Mücadele ve birlik, beraberliğin üstünde çok fazla durulması romanı bir Kurtuluş Savaşı destanı olarak nitelendirmemize sebep olur.

⁴ Tarus, İlhan (1967). Vatan Tutkusu, Baha Matbaası, İstanbul.

⁵ Tarus, İlhan (1965). Var Olmak, Yağmur Yayınevi, İstanbul

⁶ Tarus, İlhan (1962). Hükümet Meydanı, Bahar Matbaası, İstanbul

Yazar aynı dönemde eser verdiği Halide Edip, Yakup Kadri gibi usta yazarlar yanında varlık gösteremese de yazarın millî mücadele ile ilgili yazdığı eserler kendi çizgisinde önemli bir yere sahiptir.

Yusuf Ziya Bahadınlı'nın "Gemileri Yakmak"⁷ adlı romanında Kurtuluş Savaşı sırasında farklı kesimlerin mücadeleleri ele alınarak analitik bir yaklaşım sergiler. Geçmişte yaşananlardan hareketle günümüze değerlendirmeye çalışır. Türk milletinin en zor ve sıkıntılı zamanlarında, bunu fırsata çevirenler, sıkıntıyı çekmemek için her türlü hile ve tuzaklara başvuranlar, vatan düşmandan temizlenip rahata erince sanki mücadeleyi bunlar yapmış gibi davranmaları romanda başarılı bir şekilde ortaya konmaktadır.

Millî Mücadele'de yapılanları tarihin her döneminde farklı şekillerde görmek mümkündür. Bu aslında evrensel bir düşünce sistemidir. Kendi çıkarlarını ön planda tutanlar (pragmatistler) hiçbir değer ve mukaddesata sahip olamazlar. Onların tek dertleri kendi can ve mallarıdır. Bu yüzden vatan savunması onlar için çok fazla bir öneme sahip değildir. Bu menfaatperestler savaş bitip zafer kazanılınca ortalığa çıkıp zaferden pay elde etmenin bütün yollarını denerken, savaşa katılıp malını bu yolda harcayanlar ise herhangi bir pay alamadılar. Çocuklarına da bir miras bırakamadılar. Fedakârlıkta saklananlar, genellikle menfaat söz konusu olunca en öne çıktılar.

Romanda iki farklı zaman dilimi ele alınarak karşılaştırma yapılmıştır. Kurtuluş Savaşı dönemi ile bundan 50 yıl sonraki zaman dilimi bir arada ele alınmaktadır. Bu iki zaman dilimi iç içe verilmektedir. Bu zamanları montajla birleştirmiş izlenimi veriyor. Bununla sebep sonuç ilişkisi kurulmaktadır.

Savaş devam ederken öyle insanlarda vardı ki keyiflerinden hiç ödün vermediler. Onlar için kurtuluşun savaşın hiçbir önemi yoktu. Onlar savaş sırasında bile günlük işlerine devam ettiler. Savaş esnasında bunların kadınları, hamama eğlenceye gidiyorlar. Bazıları da başka zaman kalmamış gibi adamlarını kız istemeye yolluyorlar.

Romanda kendi menfaatlerini düşünenler ve milletine ihanet edenlere şu hikâye ile cevap verilir:

"Adamın biri kafes içinde pazara bir keklik götürür: Kaça satıyorsun? Diye sorarlar. 'Beş yüz lira.' 'Niçin pahalı?' 'Bu keklik, avcı keklığıdir.' 'Noğolmuş avcı keklığı olunca?' 'Avcı, bu keklığı kafes içinde ava götürür. Av yerinde bir çalı dibine bırakır. Keklik başlar ötmeye. Sesi duyan dağdaki keklikler, kafesin yanına gelirler. Avcı da keklikleri ya tüfekte vurur ya da ökseyle yakalar.' Satıcının konuşmasını dinleyenlerden biri 'ben alıyorum' der. Çıkarır parasını verir, keklığı alır. 'Artık bu keklik benim, değil mi?'

⁷ Bahadınlı, Yusuf Ziya (1977). Gemileri Yakmak, Yeni Dünya Yayınları, İstanbul.

diye sorar. 'Elbette senin' der satıcı. 'Peki öyleyse.' Kafesin kapağını açar, elini sokar, kekliğin kafasını yakalar ve harp! Diye koparır atar. 'Niçin kafasını kopardın, beş yüz kayme saydın bir de?' diye sorduklarında: "O" der, 'sınıfına ihanet etmiş. Sınıfına ihanet edenlerin kellesini işte böyle koparırlar.'" (s. 218)

Romanda Zilfo Çavuş'un vatan savunmasında görev almayıp da mülklerini çoğaltmada yarışanlara söylediği söz oldukça anlamlıdır.

"Vatan bizim, mülk onların."(s. 70)

Olay genel olarak Antep'te gerçekleşiyor. Geniş Bir mekân kullanılmış. Kurtuluş Savaşı'ndan alınan alıntılarda Antep'te gerçekleşiyor. Memo'nun yaşadığı zamana geldiğimizde ise çocukluğu mahallesinde geçiyor. Daha sonra parti çalışmaları dolayısıyla romanda mekân değişiyor. Olay komşu şehirlere kayıyor. Romanın bitimindeki mekân ise hastane olarak verilmiştir.

Fransızlar Antap'e girmiş, vatan düşman çizmelerinin altında kirlenmektedir.

"Bugün Antep Fransızların elinde, Belli ki nefret duyuyoruz bundan 'olağan bir duygu' diyeceksiniz. Belki ama bizim gibi düşünmeyenler de var. Antep'te. Ne acı, Bunlar özellikle Antep'te. Ne acı, bunlar özellikle Antep'in medrese görmüş ulemaları ile varlıklı kimselerdir." (s, 54)

O dönemin ve şimdi en büyük yarası memleketin kaymağını yiyenler fedakârlık yapılması gereken zamanlarda şahsi çıkarlarını memleket çıkarlarının üzerinde görüyorlar. Yine ulemalar yani aydınlar dâlâlet hatta hıyanet içerisinde bulunabiliyorlar. Zenginler işgal güçlerine müşteri gözüyle bakıyorlar. Malları, mülkleri zarar görmemesi için savaşın şehir dışında olmasını istiyorlar.

"Komutan Kolonel Sen Mari'ye Hacı Osman Ağa yüz koyun vermiş. Kendi milleti için uyuz kendisini bile feda edemeyenler bizi toprağımızdan atmak isteyen güçlere yardım ediyor." Ne yazık ki böyle insanların da içimizde yer aldığını görüyoruz. Kendi içimizde bir grup insanın düşman kuvvetlerine bakış açılarını aşağıdaki satırlar izah ediyor.

"Fransızların bizim aziz misafirimizdir. Antebimizi teşrif ederken din ve milliyet farkı gözetmeyeceklerini istemişlerdir. Misafire hizmet Allah 'ın buyruğudur." (s. 65)

Bu düşüncelere sahip olan kişilerin düşman kuvvetlerine karşı savaştan Türk halkına bakış açıları ise şöyledir:

"Unumuzun, buğdayımızın, malımızın, mülkümüzün üstüne sıçan ölüsü görmek istemiyoruz. Gitsinler, başka yerde gebersinler." (s. 65)

“Musdo, çiftlik ağasına büyük bir kin duydu. Evinde bir “maydanoz tiyeki” bile olmayanlar, çocuğuna bir damla süt bulamayanlar kenti savunmak için dövüşürken, adamın çiftliğinde yan gelip yatmasına, yardım isteyen biriyle de alay etmesine yol boyunca sövdü.”(s. 108)

İmkânsızlıklar içerisinde boğuşan birinin kendi çabalarıyla bir şeyler yapmaya çalıştığı bir anda bütün imkânlarla sahip olan birinin kılını dahi kıpırdatmaması şaşılacak bir durum. Bütün amacı vatanın ve milletin bekasını sağlamak olan birinin sorunları göz ardı edip bu uğurda bir şeyler yapmasına şaşılmaması gerekir. Asıl şaşılacak olan olay imkânları olup ta bunu kullanmamaktır.

Romanın arka plânında bugünün sorunlarına ışık tutacak iki önemli olay var. Biri emniyet müdürünün Memo'ya verdiği tavsiye, diğeri Musdo ile Ermeni arkadaşı Hamparsum'un konuşması

“Bak evlâdım, evlâdım diyorum, baban yaşındayım beni iyi dinle Ben de Kürt'üm aslında Ama görüyorsun Antep gibi bir şehrin emniyet müdürüyüm.” (s. 170)

Bu ülkenin kanunlarına, kurallarına uyan herkese ayırım yapılmadan görev verilmiştir. Bir şehrin emniyetinden sorumlu en yüksek mertebedeki kişi Kürt olduğunu söylüyor.

“Hamparsum Antep’li bir Ermeni idi. Kentin tüm ticaretini, sanat çalışmalarını onlar yürütüyorlardı. Antep dokumacılığı onların elindeydi. Sabunculuk, kuyumculuk, bakırcılık, kunduracılık, terzilik, yapıcılık, yazmacılık onların uğraş alanıydı. En büyük konaklarda onlar oturuyordu. Doktor, dişçi eczacı onlardandı. İlk, orta, lise, öğretmen okulları vardı. Şu Türk’tür, şu Ermeni’dir diye bir ayırım yoktu.” Bunu böyle yapanların gözü kör olsun” dedi Hamparsum.

Amerikalılar Antep’te bir kolej açmışlardı. Öğrencisi salt Ermeni çocuklarıydı. Amerikalılar Ermeni çocuklarına Ermenice öğrettiler. Türklerden daha üstün daha yetenekli olduklarını bellettiler. Bu topraklar, bu zenginlikler Ermenilerin dediler. Ya Ermenistan ya mezaristan“, koleji bitiren gençlerin ülküsü oldu. Gençlere söz geçiremiyoruz “dedi Hamparsum,” onlar bir başkalar. Fransızlar da “aferin gençler, çok haklısınız, hakkınızı birlikte alalım Türklerden” diyorlar. Ben sana nasıl düşman olurum Muson, nasıl düşman olurum gülüm.” (s. 74-75)

Bu anlatılanlar Ermeni sorununun kimlerin oyunları olduğunu açıklamaya yetiyor. Bu güçler kendi emelleri için Ermenileri ve Ermeni gençleri kullanmışlardır.

Eserin belli bölümlerinde Türk polisine, emniyet güçlerine hakaret edilmiştir. Bu hakaretlerin sebebi yazarın hayatında yaşadıkları ile alâkalı olduğunu söyleyebiliriz.

Türk işçi sınıfına, işçi ile burjuvazinin ya da ağaların ulusal Kurtuluş Savaşı'nda birbirlerine karşı aldıkları düşmanca durumu anlatarak, onların çocukları ile torunlarının bugünkü Türkiye'nin nimetlerinden ne biçim pay aldıklarını göstermektedir.

Roman, Memo'nun mücadele arkadaşlarından Ali Naki'yi parti görevi ile gittiği Ankara'dan Antep'e dönüş yolunda yakalayarak başlıyor. Hızla, telaşla. Aynı hızla elli yıllık bir zaman kesiti içinde, ama Antep'ten pek uzaklaşmadan sık sık başvurulmuş geriye dönüşlerle sürüp gidiyor. Yazar, değişik zamanlarda, değişik yerlerde pek çok çekim elde etmiş; bunları bir çeşit kurgulama (montaj) ile bir araya getirmiş.

Gemileri Yakmak, yakın tarihimizin elli yıllık bölümüne ve şüpheli bir kesimine ışık tutuyor. Romanın kahramanı Memo, Kemal Tahir'in, Yaşar Kemal'in kahramanlarından farklı, onlara benzemeyen bir gerçekçilikle devrimci çizgiye erişiyor. Yusuf Ziya Bahadınlı, Memo'yla edebiyatımıza yeni bir tip getiriyor.

Sonuç ve Değerlendirme

Millî Mücadele'yi doğru analiz edebilmek için, öncelikle tarihsel gerçekliği doğru anlamamız gerekmektedir. Her ne kadar edebi eserler beslendiği kaynağın izlerini taşısalar da bu kaynağı çoğu zaman tarihsel gerçeklikle birebir örtüşecek biçimde nakletmezler. Buna da mecbur değiller. Aslında eserler, tarihin anlatmadıklarını veya anlatamadıklarını kurgulayarak anlatarak yeniden tarihe katkı sunarlar. Türklüğün son kalesi olarak kabul edilen Türkiye Cumhuriyet, büyük bir mücadelenin sonunda inşa edilmiş ve bu mücadele tarihte çok az şahit olunabilecek bir zaferin de adı olmuştur. Adeta bütün dünyanın işbirliği yaparak boğmak istediği bir milletin, ölümü göze alarak kazandığı istiklalini taçlandırdığı Cumhuriyet, büyük bir hikâyenin özüdür.

Romanlar bir bakıma, hem bilinen gerçekliğin arka planında yaşananları ortaya koymakta, böylece oluşların hangi kılışlara zemin hazırladığını da sorgulatmaktadır. Bir taraftan vatanın müdafaası için gerekli olan millî heyecanın beslendiği kaynağın nasıl beslendiği ve teşekkül ettiği ortaya konulurken, diğer taraftan bundan nasipsiz olanların da gaflet, dalalet ve ihanetleri sorgulanmaktadır. İncelemeye tabi tutulan romanlar, benzerleri ile bu bakımdan ortak özellikler taşıdıkları için özellikle ele alındı ve değerlendirildi.

Kan ve İntikam romanında yazar, öncelikle birliğin ve ortak duyusun ne denli önemli olduğunu ortaya koyarken, burada bir toplumu meydana getiren katmanların her birinin temsil etme yeterliliğini de seçilen şahıslar üzerinden anlatma yoluna gitmektedir. Vatan söz konusu olduğunda her türlü kişisel arzu ve beklentilerin nasıl göz ardı edildiği romancı tarafından başarılı bir şekilde ortaya konmuştur. Aynı durum Mustafa Sagir, Ateş Kamçıları,

Vatan Tutkusu ve Gemileri Yakmak romanlarında da söz konusudur. Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün "Ya istiklal ya ölüm" direktifi, romanların her birinin ana fikrini oluşturmuştur.

Kaynakça

- Doğan, Mehmet H. (1976). "Türk Romanında Kurtuluş Savaşı", Türk Dili Dergisi Türk Romanında Kurtuluş Savaşı Özel Sayısı, S. 298, s.7-40.
- Kaplan Mehmet (1981). Atatürk Devri Türk Edebiyatı I (Önsöz), Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Kaplan, Mehmet (1998). Türk Edebiyatı Üzerine İncelemeler-3 Tip Tahlilleri, Dergâh Yayınları, İstanbul.
- Kıymaz Ahmet (1991). (1918-1928 Arası) Romanda Millî Mücadele, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Tural, Sadık K. (1992). Zamanın Elinden Tutmak, Ötüken Yayınevi, İstanbul.
- Yakar Aytekin (1973). Türk Romanında Millî Mücadele, Ankara: Ankara Üniversitesi DTCF Yayınları.
- Yalçın, Alemdar (1998). Sosyal ve Siyasî Değişmeler Açısından Cumhuriyet Devri Türk Romanı, Kilim Ofset, Ankara.

THE CATEGORY OF CASE IN THE MONUMENT *CODEX CUMANICUS*

"CODEX CUMANICUS" ANITINDA DURUM KATEGORİSİ

“KODEKS KUMANİKUS” ABİDƏSİNDƏ HAL KATEQORİYASI

Aynur SAYDOVA*

Abstract

Case category is one of the oldest grammatical categories. As a result of the long historical development in Turkic languages, both the phonetic composition and the number of case suffixes have changed to a certain extent. This change was in the direction of convenience and simplicity within the laws of each language in the process of differentiation. In this article, the case category in the language of the Kipchak monument of the 13th-14th centuries "Codex Cumanicus" is involved in extensive research. The research mainly used descriptive method, as well as historical and comparative methods. In the article, the examples from the work "Codex Cumanicus" were selected from the photofacsimile of the original copy of the monument, and then an attempt was made to give the transcription and translation into Azerbaijani Turkish in parentheses. The analysis of "Codex Cumanicus" will show the unique features of the Kuman-Kipchak language, especially the vernacular, and in this way it will reflect the situation of that period on the way to the present state of the case category in Turkic languages in general. At the same time, in Turkological linguistics, it will help to generalize the distinguishing features of the Cuman-Kipchak language.

Key words: case suffixes, Codex Cumanicus, Cuman-Kipchak language, Turkic languages, XIII-XIV centuries

Özet

Durum kategorisi en eski gramer kategorilerinden biridir. Türk dillerindeki uzun tarihsel gelişimin bir sonucu olarak gerek fonetik yapı gerekse durum eklerinin sayısı bir ölçüde değişmiştir. Bu değişim, farklılaşma sürecinde her dilin kanunları içinde kolaylık ve sadelik yönünde olmuştur. Bu makalede 13.-14. yüzyıllara ait "Codex Cumanicus"un dilindeki durum kategorisi kapsamlı bir araştırmaya dahil edilmiştir. Araştırmada ağırlıklı olarak betimsel yöntem, aynı zamanda tarihsel ve karşılaştırmalı yöntemler kullanılmıştır. Makalede, "Codex Cumanicus" adlı eserden örnekler, eserin orijinal nüshasının tpkıbasımından seçilerek parantez içinde transkripsiyonu ve Azerbaycan

* Doktora Öğrencisi, Azerbaycan Milli Bilimler Akademisi Nesimi Adına Dilçilik Enstitüsü Bakü AZERBAJYCAN aynurimanli@mail.ru ORCID: 0000-0003-4118-0290

Türkçəsinə çevirisi verilməyə çalışılmışdır. "Codex Cumanicus" incelemeşi, Kuman-Kıpçak dilinin, özəlliklə yerel dilin kendine has özəlliklərini gösterecek və bu şəkildə Türk dillərində durum kategorisinin bugünkü durumuna gələn yolda genel olaraq o dönmənin durumunu yansıtacaktır. Aynı zamanda Türkolojide Kuman-Kıpçak dilinin ayırt edici özəlliklərinin genelleştirilmesine yardımcı olacaktır.

Anahtar kelimələr: durum ekleri, Codex Cumanicus, Kuman-Kıpçak dili, Türk dilləri, 13.-14. yüzyıllar

Hal kateqoriyası qədim qrammatik kateqoriyalardan biridir. Türk dillərində uzun tarixi inkişaf nəticəsində hal şəkilçilərinin həm fonetik tərkibi, həm də sayı müəyyən dərəcədə dəyişmişdir. Bu dəyişmə diferensiasiya prosesində hər bir dilin qanunları çərçivəsində rahatlıq və sadəlik istiqamətində olmuşdur. Bu məqalədə XIII-XIV əsrlər qıpçaq abidəsi "Kodeks Kumanikus" əsərinin dilində olan hal kateqoriyası geniş tədqiqata cəlb olunmuşdur. Araşdırmada əsasən təsviri, həmçinin tarixi, müqayisəli metodlardan da istifadə olunmuşdur. Məqalədə "Kodeks Kumanikus" əsərindən gətirilən nümunələr abidənin orijinal nüsxəsinin fotofaksimiləsindən seçilmişdir, ardından mötərizə içində transkripsiyası və Azərbaycan türkçəsinə tərcüməsi verilməyə çalışılmışdır. "Kodeks Kumanikus"un təhlili kuman-qıpçaq dilinin, xüsusilə xalq dilinin özünəməxsus xüsusiyyətlərini göstərəcək və bu yolla ümumilikdə türk dillərində hal kateqoriyasının bugünkü vəziyyətə gəlmə yolunda həmin dövr mənzərəsini əks etmiş olacaq. Eyni zamanda türkoloji dilçilikdə o dövr kuman-qıpçaq dilini fərqləndirən xüsusiyyətləri ümumiləşdirməyə kömək edəcək.

"Hal kateqoriyası söz birləşməsi və ya cümlədə adların başqa sözlərə aid olan münasibətini bildirməyə xidmət etmişdir" (Zeynalov, 2008: 97). Bu kateqoriya qədim qrammatik kateqoriyalardan biridir. "Başqa qrup dillərin əksinə olaraq, türk dilləri bir tip hallanmaya malikdir. Başqa sözlə, türk dillərində rus dilində olan I, II və III, yaxud alman dilində olan qüvvətli, zəif və qarışıq hallanma yoxdur, bütün təsadüflərdə istifadə olunan bir tip hallanma var" (Dmitriev, 1969: 153). Y.Seyidov qeyd edir ki, Azərbaycan dilinin indiki hal sistemi XIV əsr Azərbaycan türk dilində formalaşmış vəziyyətdə idi. Sonralar halların qrammatik mənalarda müəyyən dəqiqləşmə və sabitləşmə getmişsə də, sistem dəyişilməz qalmışdır (Seyidov, 2000: 233).

Ə.Rəcəbli qədim türk yazılı abidələrinin dilində ismin 8 halının: adlıq hal, yiyəlik hal, yönlük hal, istiqamət halı, təsirlilik hal, yerlik hal, çıxışlıq hal, alət-birgəlik halının olduğunu qeyd edir (Rəcəbli, 2006: 438). Hələ Göytürk abidələrinin dilindəki hal şəkilçilərinin belə inkişafı - 8 halın olması türk dillərində hal kateqoriyasının qədimliyini sübutdur.

"Kodeks Kumanikus" əsərində hal kateqoriyası haqqında əsərin özündə və bir sıra elmi nəşrlərdə bəhs edilmişdir. "Kodeks Kumanikus" əsərinin 33b səhifəsindən başlayaraq 35b səhifəsindəki "Ista ruṯ noīa et pnoīa" (ista sunt nomina et pronominal – isimlər və əvəzliliklər) başlığı altında əvəzliliklər və bəzi isimlərin hallanması verilmişdir. Əvəzliliklərin cəmi də bəziləri "et plr" (et plural – və cəm) yarımbaşlığı altında, bəziləri isə sadəcə lüğət axarında yazılmışdır.

Mən, biz, sən, siz, o, onlar, bu, bunlar, öz, filan, əvəzliləri və özgə, ad, ləqəb, ulu, kiçik, yaxşı, yaman, yalqız, yüngül, ağır, kaysı, eygir, tegma, barça sözləri ismin müəyyən hallarında verilmişdir.

Bu hissədə halların adını bildirmək üçün latınca qısaltmalardan istifadə olunmuşdur və burada verilən hallar bunlardır: adlıq (nom.), yiyəlik (gen.), yönlük (dat.), təsirlik (acc.), çağırış (voc.), çıxışlıq (abl.). Halların siyahısında yerlik hal verilməmişdir. Çünki latın dilinin hal sistemində yerlik halın adı olsa da, bu mənəni ifadə etmək üçün daha çox sözlülərindən istifadə olunmuşdur. Çox güman buna görə kuman dilində əsərdə gördüyümüz yerlik halda olan sözlər burada öz əksini tapmamışdır. Digər tərəfdən müasir türk dillərində olmayan çağırış halı burada müşahidə edirik. “Kodeks Kumanikus” əsərində II şəxs əvəzliləri çağırış halda da verilmişdir. Təsvir edilən hal sistemində yalnız II şəxs əvəzliləri latın dilində olan vokativus halına qarşılıq olaraq *ayren* (*aysen* = *aysən*), *ay rıx* (*ay siz* = *ay siz*) şəklində qeyd olunmuşdur. Əlyazmada *aysen* bitişik yazılsa da, *ay siz* ifadəsində aradakı məsafə aydın görünür (33b/17, 23). II şəxs əvəzlilərində “ay” çağırış nidasından istifadə edərək *aysən*, *ay siz* formasında qarşılığı verilmişdir. Yəni, müəllif türk hal sistemini latın dilinə əsasən vermək istəmiş, lakin qarşılığı olmadığını üçün tam göstərə bilməmişdir.

M. Arqunşah əsəri təhlil edərək 8 hal qeyd edir: ilgi hali eki (yiyəlik hal şəkilçisi), yönelme hali eki (yönlük hal şəkilçisi), bulunma hali eki (yerlik hal şəkilçisi), ayrılma hali eki (çıxışlıq hal şəkilçisi), belirtme hali eki (təsirlik hal şəkilçisi), eşitlik hali eki, vasitə hali eki, yön göstərmə hali eki (Arqunşah, Güner, 2015: 94-96).

Bizim fikrimizcə, orta türk dövrü abidəsi olan “Kodeks Kumanikus” əsərində ismin 6 halı vardır. Müasir türk dillərinin çoxunda hal-hazırda da 6 hal vardır. Ancaq qazax, qaraçay-balkar kimi dillərdə birgəlik və çağırış hal qalır (Zeynalov, 2008: 97). Qədim türk abidələrində, “Divani lüğət -it türk” əsərində sistem təşkil edən alət-birgəlik və istiqamət hallarına orta dövrdə yazılmış bəzi tarixi abidə və müasir türk dillərinin əksəriyyətində olduğu kimi “Kodeks Kumanikus” əsərində də az rast gəlinir. Azərbaycan dilində də zaman keçdikcə alət-birgəlik halı “ilə” qoşması ilə əvəz olunmuş, istiqamət halı isə seçmə sözlərin tərkibində daşılaşaraq şəkilçi funksiyasını itirmişdir.

Adlıq hal

Şəxs, əşya və ya hadisənin adını bildirən, formal əlaməti olmayan, kim? nə? hara? suallarından birinə cavab verən, cümlədə daha çox mübtədə vəzifəsində çıxış edən adlıq hal “Kodeks Kumanikus”da da çox işlənmişdir:

Bilga tetik *Ryzuler* benim şöfim eSutıgler (59a/8) (bilqa tetik *kizuler* benim sösim eşutıgler = müdrük, zirək *adamlar* mənim sözüümü eşidirlər), ol *biərdir* (60b/7) (ol *biçakdir* = o *biçaqdır*) və s.

Abidənin özündə əvəzlilərin hallandırılmasında adlıq halın ifadəsi belə verilmişdir:

Abidədəki şəkli	Transkripsiyası	Azərbaycan dilində
Men	Men	Mən
Biç	Biz	Biz

җен	Sen	Sən
җиҗ	Siz	Siz
Ol	Ol	O
anlar	Anlar	Onlar
Bu	Bu	Bu
Bular	Bular	Bunlar

Yiyəlik hal

Adından məlum olduğu kimi yiyəlik, sahiblik bildirən, müasir türk dillərində xalis qrammatik hal hesab olunan, əsasən, kimin? nəyin? haranın? suallarından birinə cavab verən yiyəlik halın "Kodeks Kumanikus" əsərində həm müəyyən, həm də qeyri-müəyyən formalarda işlənməsinə rast gəlinir:

Müəyyən yiyəlik hal abidədə aşağıdakı şəkilçilər vasitəsilə düzəlmiş və bu formalarda yazılmışdır: -niḡ (nıḡ), -nıḡ, -ning (ninq), -ıḡ, -niḡ, -im, -m. Mustafa Arqunşah adlardan sonra -nıḡ, -nuḡ, əvəzlilərdən sonra isə daha çox -ıḡ, -ım variantlarının işləndiyini qeyd edir. (Argunşah, Güner, 2015: 94).

Yiyəlik halın -im, -m şəkilçiləri I şəxs əvəzlilərinə işlənir:

beym tengeri *mēm* tınī algil (61b/20) (Beyim teğeri *menim* tının algıl = rəbbim Tanrı *mənim* canımı al), Rım etir *menim* bwyruçhun ol menı şouer (62a/17) (Kim *mənim* buyruğumu (əmrələrimi) edirsə, o məni sevər), *biḡim* tuḡēmeē tırlıç *biḡim* tuḡēmeē egeliR ol at ıçındē taparbıe (61b/27) (*bisim* tuḡenmes tırlıç *bisim* tuḡenmes egelik ol at ıçındē taparbıs = *bizim* tükənməz diriliyimiz *bizim* tükənməz yaxşılığımız o ad ıçındē taparıq), *Biḡim* Ganımuḡ (61b/29) (*bisim* ganınmus = *bizim* canımız) və s.

Yiyəlik halın -niḡ, -nıḡ, (-niḡ) şəkilçi forması abidədə daha çox işlək olmuşdur:

Meḡu *teḡriniḡ* 03 şözi keydi *kulunıḡ* tenini – Əbədi Tanrının öz sözü geyindi qulunun bədənini

Dunianiḡ (dunyanıḡ) ötmeki – dünyanın çörəyi (70b/7)

Töreniḡ tügeli yeti (70b/14) – ənənənin hamısı çatdı.

RəRğa aḡınmie *atanıḡ* oḡında olturupturur (kökqa aḡınmis *atanıḡ* oḡında olturupturur – göyə yüksəlmiş *atanıḡ* önündə oturubdur)

Əyarniḡ aḡazı (*eyarning* aḡazı – *üzənginin* aḡızı) (52a/6)

Çosacniḡ ayagi (*tosaknıḡ* ayagi – *döşəyin* ayağı) (52a/25)

Yiyəlik halın -nuḡ (*nuḡ*) şəkilçisinə bu abidədə çox az rast gəlinir:

xrsnuḡ taneke barḡır (İsanın şahidi vardır).

Ol bilməz Rım *tamuchnuḡ* otun aldı dage tuḡēmeē 0lwmmwn aldı (63a/29) – o bilməz ki, cəhənnəmin odun aldı, hətta tükənməz ölümün aldı.

Abidədə müəyyən yiyəlik halla yanaşı qeyri-müəyyən yiyəlik hala da rast gəlinir:

Ol sözni aytı da canın *Teḡeri* eline berdi (61b/21) o sözünü dedi canın *tanrı* əlinə verdi (tanrıya tapşırdı)

Rəlingə terəe mənim artwneə *Guhut* ıerina (61b/35-36) (Kəliniz terçə mənim artumça Cuhut yerinə = mənim ardımca *Cuhud* yerinə tez gəlin).

Cyar yaboÇı (52a/11)

Coga tili (52a/15)

Eyat yabogı (51b/24)

Abidədə əvəzləklərin hallandırılması bölümündə yiyəlik hal ifadəsi belə verilmişdir:

Abidədəki şəkli	Transkripsiyası	Azərbaycan dilində
Mənniḡ	Mənniḡ	mənim
bixʃiq	Bizsiḡ	Bizim
ɣenniḡ	Senniḡ	sənin
ɣixiq	Siziq	Sizin
Aniḡ	Aniḡ	Onun
Anlarni	Anlarniḡ	Onların
Muniḡı	Muninqı	Bunun
Bularniḡ	Bularniḡ	Bunların

“Kodeks Kumanikus” əsərində isimlər və əvəzləklərin hallandırılması hissəsində ikiqat hallanma da müşahidə edirik. Belə ki, abidədə nominativ hala şəxs əvəzləklərinə yiyəlik hal şəkilçisinin, akkuzativ hala isə yiyəlik hal + *-ni* şəkilçisinin artırılması ilə yaranan formalar nümunə göstərilmişdir. Belə halda bir yiyəlik hal şəkilçili forma adlıq hal kimi, yiyəlik hala təsirlik hal şəkilçisi əlavə edilmiş forma isə təsirlik hal kimi göstərilmişdir.

Adlıq (nom.)	Mənim	Bizin	Sənin	Aniḡ
Təsirlik (acc.)	Mənimni	Bizdin	Səniḡni	Aniḡini

Türk dilləri iltisafı dil qrupuna aid olduğuna görə bu dillərdə şəkilçi sırası çox möhkəmdir və özünəməxsus qaydaları var. Xüsusilə, qrammatik şəkilçilərin eyni təyinatlı iki qrammatik şəkilçinin bir sözə ardıcıl əlavə olunması qanunauyğunluğu pozur. Hal kateqoriyasına da bunu aid edə bilərik, yəni bir sözə iki hal şəkilçisi artırmaq olmaz. Lakin nadir hallarda da olsa, istisnalar olur.

“Qədim yazılı abidələrdə yiyəlik halın qrammatik əlamətindən sonra məkani hallardan birinin işlənməsi müəyyənləşdirilmiş və türkologiyada “ikiqat hallanma” kimi izah olunmuşdur” (Məmmədov, 2003: 25). Qeyd edək ki, Orxon abidələrində az müşahidə olunan bu hala (biziḡə (KT böyük mətn, 19, 40-cı sətirlər) uyğur abidələrində formalaşmış şəkildə rast gəlinir: siziḡə (manixey poe. 7ci mətn 2, 3, 48, 117-ci və s. sətirlər), biziḡərü (xuastuanift, 119-cu sətir), biziḡə (bögü xan abidəsi, arxa tərəf, 82-ci sətir), bizintə, sizintə (Manixey mətnləri, 2 və 4 abidələr).

İkiqat hallanmaya orta əsrlərdə Yusif Balasaqunlunun “Kutadqu Bilik” əsərində daha çox rast gəlinir, hətta bu hadisənin işlənmə tezliyi ən çox olan əsərdir. Məsələn: *meniḡde* (1217, 1275), *meniḡdin* (392, 393), *seniḡdə* (3771, 4116), *seniḡdin* (3433, 3483), *anıḡda* (132, 266), *munıḡda* (338, 846), *anıḡdin*

(2260, 2738), *munıñdın* (1966, 2209), *kiminğə* (301), *kiminğın* (1011), *biziñdə* (2699), *biziñə* (6291). Bu əsərdə olan ikiqat hallanmanın I şəxs əvəzliyinin təkində statistikasını aparan Ramiz Əskər "məninqdə" sözünün 14 dəfə, "məninğdin" sözünün isə 28 dəfə işləndiyini qeyd edir (Əskər, 2003: 251). Qeyd edək ki, bu hala digər Qaraxani-uyğur abidələrində və "Divani Lüğət-it Türk" əsərində rast gəlinməmişdir.

İkiqat hallanma müasir türk dillərindən yeni uyğur ədəbi dilində qalmışdır. Məsələn: *mənindin*, *sənində*, *sənindin*, *unında*, *unindin* (Xazirki zaman uyğur tili, 1966: 136). Yakut, xakas, özbək, tatar, başqırd dillərində isə ya danışıqda, ya da bəzi şivələrdə qalmışdır (Məmmədov, 2003: 29).

Azərbaycan ədəbi dilində bir sözə iki hal şəkilçisinin artırılması yolverilməzdir. Lakin bəzi şivələrində bu hadisənin izləri məhdud dairədə də olsa qalmışdır. Bu haqda M.İslamov, M. Novruzov və M.Məmmədli yazmışdır. M.İslamov Tabasaran şivəsində "Mən uniyə heç süz dimiyədəm" (Mən ona heç bir söz deməyəcəm) nümunəsi ilə III şəxs əvəzliyinin yönlük halında (uniyə) ikiqat hal şəkilçisinin olmasını qeyd edir. Uniyə sözündəki şəkilçilərin izahını isə belə verir: "Birinci yönlük hal şəkilçisi -a sonrakı şəkilçinin təsiri ilə incələmiş, a səsi i səsi ilə əvəzlənmişdir. Ümumiyyətlə, söz belə dəyişikliyə uğramışdır: un+a+yə" (İslamov, 1986: 46). "uniyə" sözündə ikiqat hallanmanı təsdiq edən M.Novruzov fərqli izah edir: "Burada -u (yaxud -u-n üçüncü şəxs təkin əvəzliyi (yaxud işarə əvəzliyi) -i (yaxud -ni) ziyəlik hal şəkilçisidir. Çünki Şimal Qafqaz arealı türk dillərində (qumuq, qaraçay-balkar dilləri) ziyəlik hal şəkilçisi formal baxımdan təsirlik hal şəkilçisi ilə (-i, -i, -u, -ü, -ni, -ni, -nu, -nü) eynidir. Tabasaran şivəsi də hansı ziyəlik hal şəkilçisinin işlədilməsi baxımından həmin areala yaxınlaşır" (Novruzov, 2000: 89-90).

M.Məmmədov Azərbaycan dilinin şivələrində uniyə sözündən başqa "bu" işarə əvəzliyində, "kim" sual əvəzliyində və digər nitq hissələrində də ikiqat hallanmanın izləri olduğunu qeyd edir və xeyli nümunələr verir: "buniyə", "kimində", "kiminnən", "düviyəni", "ayağlarıyında", "çuxiyəni", "Bəkiyədə" və s. (Məmmədov, 2003: 27-28)

Bu cədvəldə maraqlı bir başqa nüans III şəxs əvəzliyinin təkində *anınqini* sözüdür ki, bu formaya bu əvəzliyinin hallanmasında da ziyəlik halda *munıñqı* sözündə də görürük. *Aninqini* və *munıñqı* sözlərinin onunkunu və bununku sözlərinin qarşılığı olduğunu düşünürük. Əksər tədqiqatçılara görə altay dillərində bu forma ən qədim ziyəlik hal hesab olunan -n şəkilçisi ilə -gi/-ki, -ğai/-gei, -qi/-qı/-qe kimi müxtəlif fonetik variantlı şəkilçilərdən birinin birləşməsi nəticəsində yaranır (Əhmədova, 2013: 212-213). "Kodeks Kumanikus" abidəsində işlənən formanı ziyəlik haldan ayırmaq olmur, yəni ziyəlik əvəzliliklərində işlənən -ki şəkilçisi bu əsərdə ayrı formada olmamış, ziyəlik bildirən şəkilçi tərkibində işlənmişdir.

Aninqini sözündə bu formanı təsirlik hal şəkilçisi artırılarkən müşahidə edirik. Fikrimizcə, mətn içində mənsubiyyət şəkilçili söz təkrarının qarşısını almaq üçün bu formadan istifadə olunmuşdur. Bu cəhətdən V.Kotviçin bu şəkilçini "ümumaltay mənsubiyyət şəkilçisi" adlandırması heç də təsadüfi deyil

(Kotviç, 1962: 117). Bu forma lüğətdə verilsə də, mətn içində rast gəlmədik. Ona görə də, bu formanın hansı funksiyanı yerinə yetirdiyini dəqiqləşdirmək çətinidir.

Ümumiyyətlə, yiyəlik hal şəkilçiləri digər tarixi abidələrdə də müşahidə olunur. Qədim türk abidələrinin dilində yiyəlik hal samitlə bitən sözlərdə -ı, -i, -it, -itə bitən sözlərdə -nı, -ni şəkilçiləri ilə əmələ gəlmişdir: “məni” (BK ş.29) – mənim, “kağanın” (KT, c 9) – xaqanın. (Rəcəbli, 2006: 446)

“Divani Lüğət-it Türk” əsərində müəyyən yiyəlik hal -(n)ın, -(n)in, -(n)un, -(n)ün şəkilçiləri əlavə edilməklə yaranmışdır: “Tawğaç xanın” – “Tabğaç xanın” (I, 421), “künün” – gündüzün (I, 419) və s. (Əskər, 2008: 177)

Nümunələrdən görüldüyü kimi Orxon-Yenisey abidələrində samitdən sonra -ninq forması olmasa da “Divani Lüğət-it Türk” abidəsində “Kodeks Kumanikus”da olduğu kimi samitdən sonra da -nın şəkilçisi müşahidə olunur.

Müasir Azərbaycan ədəbi dilində yiyəlik hal -m, -in, -un, -ün, -im, -nı, -nin, -nun, -nün şəkilçiləri vasitəsilə düzəlir: kitabın vərəqləri, sənin qələmin, mənim dünyam, gülün tikanı və s.

Yiyəlik hal şəkilçisinin velyar η səsi Azərbaycan ədəbi dilində də olmuş, lakin sonradan ədəbi dildən çıxmışdır. Buna baxmayaraq bu xüsusiyyət Azərbaycan dilinin bəzi dialektlərində, xüsusilə qərb şivələrində saxlanmışdır: qapının, quyunun (Qazax, Tovuz, Bərdə), dərinin (Borçalı), sürünün (Qazax) və s. (Əzizov, 2016: 149), atın, işin, qolun, üzün (İmişli) (Məmmədov, 2003: 95).

Qazax dilində yiyəlik hal -nı, -ni, -dı, -di, -tı, -ti şəkilçiləri vasitəsilə düzəlir: əkenin ösiyeti = atanın vəsiyəti, şaştarının tüsi = saçlarının rəngi, Adəmin dəptəri = Adəmin dəftəri, ağaştardın butaktarı = ağacların budaqları, qonaqtın quttısı = qonağın xeyirlisi və s. (Ercilasun, 2007: 451)

Qırğız dilində də qazax dilində olan şəkilçilər və əlavə olaraq dodaq ahənginə tabe olan variantları vasitəsilə düzəlir: cılxının eesi = atın sahibi, süttün kaymağı = süttün qaymağı, urunun atı = oğrunun adı, közdün nuru = gözün nuru (Ercilasun, 2007: 508)

Yönlük hal

İstiqamət, son nöqtə bildirən, kimə? nəyə? haraya? suallarından birinə cavab verən yönlük halın “Kodeks Kumanikus” əsərində morfoloji göstəriciləri bunlardır: -ga (qa), -gar (qar), -ca/-cha(-k'a), -a.

-ga (-qa) şəkilçisi qırqcaq dil qrupunun spesifik şəkilçisi olaraq əsərin dilində daha çox istifadə olunmuşdur:

Jolga Jur (yolqa yur- yola yüyür)(8a/1)

Coyga vnda (toyqa unda- toya çağır)(8b/6)

Anga – ona (61a.12)

anlarga – onlara (34a.11)

Bəzən kar samitlərdən sonra -cha, -ca (k'a) formasına da rast gəlinir:

a/ƒcaundarmē (aska undarmen = yeməyə səsləyirəm) (8b.4)

Øtunzcha ber (ötunzka ber = ödünce, borca ver) (18a/29)

III şəxs mənsubiyyət şəkilçilərinin tək və cəmində bitişdirici n samiti ilə birlikdə və məsdərdən sonra -a şəkilçisi də istifadə olunub:

chəndima tutarmē (tutū, tutchil) – özümə tutaram, saxlaram (23b/9,10,11)
 aue Rī tin uruHl'19 muHtaξ devl bu duniāni9 *ətmeRina-* çörəyinə (70b/8)
 Canın Tejeri *eline* berdi (Canın tanrı əlinə verdi) (61b/21)

İçer, yer, *inine* kirer = içər, yeyər, hininə girər (60b/7)

Yekni9 *tuzakna* ilnirler = şeytanın tələsinə enərlər (59a/11)

Abidədə məsdər düzəldən -mak, -mək şəkilçisindən sonra da yönlük halın -a, -ə şəkilçisi işlənmişdir:

Əfitmaga tuyga (2b/28), (*Əfatinaga*) *yəzitmaga* (2b/22) – eşitməyə

ymaga (4b/6) – göndərməyə

Arimmaga (12a/17) – təmizlənməyə

Orxon-Yenisey abidələrində yönlük hal -a, -ə, -ya, -yə, -ğa, -ge, ka², -ña şəkilçiləri ilə düzəlir. -ka² Yenisey abidələrində mənsubiyyət şəkilçili sözlərə də bitişir (Rəcəbli, 2006: 448). "Ötükən yirkə" (T17) – Ötükən yerinə, "Təmir kapiğka" (KT § 9) – Dəmir qapıya, ili9ə (KT §23) – elinə və s.

"Divani Lüğət-it Türk" abidəsində yönlük hal -ka, -gə, -a, -ə şəkilçiləri vasitəsilə düzəldilir: kulakka – qulağa (I, 348), bəggə - bəyə (I, 161).

-a, -ə istər qədim türk yazılarında, istər "Divani Lüğət-it Türk" abidəsində samitlə bitən bəzi isim köklərinə və mənsubiyyət şəkilçili sözlərə artırılır. Məsələn: atama (I, 292), usukmışa – susamışa (I, 239).

Müasir qırpaq qrupu türk dillərindən qazax, qırğız, tatar dilində də bu şəkilçilər aktivdir. Sadəcə qırğız dilində özünəməxsus dodaq ahənginə uyğun olaraq bu şəkilçilərin -qo/qö, ko/kö, o/ö variantları da vardır (Öner, 2013: 129).

Qazax dilində -ğa, -ge, -qa, -ke, -a, -e şəkilçiləri vasitəsilə düzəlir: Qalağa ketti = şəhərə getdi, üyge qayttı = evə qayıtdı, tamaqqa şıqırıldıq = yeməyə çağırıldıq, üyime keldi = evimə gəldi (Ercilasun, 2007: 452)

Qırğız dilində -ga, -go, -ka, -ke, -a2, -o2 şəkilçiləri ilə düzəlir: ataga = ataya, taşka = daşa, üyümö = evimə, beşke = beşə, colgo = yola, orokko = orağa və s. (Ercilasun, 2007: 508)

"Kodeks Kumanikus" əsərində yönlük halda əvəzliliklər belə ifadə olunmuşdur:

Abidədəki şekli	Transkripsiyası	Azərbaycan dilində
manga	Manqa	mənə
Biyga	Bizge	bizə
ɣanga	Sanqa	sənə
ɣıyga	Sizge	sizə
angar və ya aar	anqar/aar	Ona

Anlarga	Anlarqa	Onlara
Mungar	Munqar	Buna
Bularqa	Bularqa	Bunlara

“Qutadqu Bilig”dən fərqli olaraq “Divani lüğət-it türk” əsərində şəxs əvəzliliklərinin mənə (KB, 5711) və sənə (KB, 4208, 5843) variantları yoxdur və burada mən, sən, ol əvəzliliklərinin yeganə işlək variantı sağır nunlu manqa, sanqa, anqar şəklidir: manqa (ol manqa at bağışladı = o mənə at bağışladı, III, 302), sanqa (sanqa aydım = sənə dedim, III, 319), anqar (bəg anqar ot berdi = bəy ona ağı verdi, onu zəhərlədi, I, 110) və s.

Türk dillərində *ŋ-ğ* uyğunluğu vardır və biz bunu Azərbaycan dilinin bəzi dialektlərində də görürük: maŋa, saŋa (Qazax), mağa, sağa (Zaqatala, Qax), bavasaŋız/bavasagaız (ayırım) (Əzizov, 2016: 149).

Əsərdə bu və o əvəzliliklərinin III şəxs təkində sonu samitlə bitən forma müşahidə olunur: bunqar, anqar və aar. F.Zeynalov yönlük halda samitlə bitən şəkilçi variantı haqqında yazır ki, yönlük hal formalarının istiqamət mənası bildirən müstəqil mənalı *ğar* sözündən törəndiyi ehtimal olunur və müasir türk dillərində bu söz eyni vəziyyətdə özünü göstərmir, ancaq *-ğa* hissəsi müşahidə edilir, yalnız müasir qumuq dilində bu tam şəkildə (əvəzliliklərdə) görülür: *бугъар, шугъар, оғъар* və s. (Zeynalov, 2008: 103). “Kodeks Kumanikus” əsərində şəkilçinin *-nqar* (*-qar*) variantını görürük və bu şəkilçinin samitlə bitən formasının daha qədim olması fikrini bir daha təsdiqləmiş olur. Abidədə bu şəkilçi ilə paralel olaraq *-ar* şəkilçisi də işlənmişdir. Bəzi şəkilçilərdə paralelliyin əks olunması türk dillərində differensasiya prosesinin və variantlılığın meydana gəlməsinin nəticəsi kimi göstərə bilirik. Ümumiyyətlə, bu şəkilçi qədim türk yazılarında və “Divani lüğət it türk” əsərinin dilində daha aktiv işlənmişdir. Ümumiyyətlə, bu forma *-garı, -karı, -arı, -rı, -ra* və s. şəkilçilər vasitəsilə düzəlmişdir. Özbək alimlərindən Q.Kərimov və Q.Sadiqov yönlük qrupuna daxil olan üç halı – yönlük, yönəlmə, istiqamət tək yönəlmə-istiqamət halı kimi qəbul edirlər (Əskər, 2008: 182). “Kodeks Kumanikus” əsərinin məşhur tədqiqatçısı M.Argunşah bu halı “yön göstərmə hali eki” adı altında təqdim etmişdir. Azərbaycan dilçilərindən Y.Məmmədov, Ə.Rəcəbli və R.Əskər bu formanı istiqamət halı, Ə.Şükürlü yönəlmə-istiqamət adı altında göstərmişlər. Ə.Şükürlü qeyd edir ki, bu hal VII-VIII əsrlərdə artıq öz qrammatik əhəmiyyətini itirmək üzrə olmuşdur. Ona görə də həmin halı ifadə edən şəkilçi variantlarına yalnız az və ya çox dərəcədə bir leksik vahid halında təcrid olunmuş sözlərin tərkibində təsadüf olunur (Şükürlü, 1993: 85). XIII-XIV əsrlərdə yazılmış “Kodeks Kumanikus” əsərində də biz bu şəkilçilərlə düzəlmiş sözlərə rast gəlirik. Yönəlmə-istiqamət halının göstəricisi sayılan şəkilçilər bütün isimlərə deyil, istisna hal kimi yalnız bir qrup sözə əlavə edilmişdir. Deməli, “Kodeks Kumanikus”un faktları onu göstərir ki, yönəlmə-istiqamət halı XIV əsrdə artıq arxaikləşmiş və bəzi sözlərin tərkibində işlənmişdir. Heç təsadüfi deyil ki, əsərin müəllifi də “o” və “bu” əvəzliliklərini hallandırarkən bu şəkilçi variantı ilə *angar, aar, mungar* sözlərini yönlük halın

içində vermişdir. Ona görə biz də tarixən mövcud olan bu halı "Kodeks Kumanikus" əsərində universallıq prinsipinə uyğun gəlmədiyi üçün yönlük halın içində təqdim edirik:

ylgāi (ilgeri-irəli) (30a/5)

Ca3Rari (59b/13), taşcaī (taşkarı-dışarı) (30b/16)

ızchaī (içkeri-içəri) (31a/11)

vongra (sonqıra-sonra) (31b/23)

ol ayturdi iocharı bachıp (o deyirdi yuxarı baxıb) (61b/16)

andan ulδus ılgarı bardı (61b/37) andan yulduz ılgarı bardı = ondan sonra ulduz irəli getdi

Statistik təhlillər göstərir ki, bu şəkilçilərin işlənmə tezliyi əsərdə çox azdır və hətta artıq qrammatik şəkilçi olmaqdan çıxıb, bəzi sözlərin tərkibində daşlaşmış formada işlənmişdir.

Təsirlik hal

Hərəkətin təsir obyektini bildirib, əsasən, kimi? nəyi? haranı? suallarından birinə cavab verən təsirlik halın "Kodeks Kumanikus" əsərində morfoloji göstəriciləri bunlardır: -nı, -ni, -nu, -ı və -n

-nı, -ni, -nu şəkilçisi sözləri konkretləşdirərək müəyyən təsirlik hal yaradır:

bızni ıvrġā iollarıyā. Rvvrup ıetRırgıl ıycga (70a/6) (*Bızni* yürğan yollarıyā. Kūvrup yetkırqıl yesusa = *Bizi* yeridiyin yollarına yönəldib İsayə yetir.)

bergeyidiR *Ganımufnu* dāge *tenimifni* tengrıyā ol boluſfun (62a/11) (bergeyidik *ganımmusnu* dāge *tenimisni* tenqrıyā ol bolussun = bizə kömək etməsi üçün *canımızı* hətta *bədənimizi* tanrıya verərdik.)

ol fāgıtıl kım *crıstufıv* tutelar Rınadelar dāge öldurtıl ol fāgıt ıltur (63b/9). (ol saqıtıl kım *crıstusnu* tutelar kinadelar dāge öldurtıl ol saqıt ıltur = O silahlar ki *kristusu* tuturlar qınadıl hətta öldürdülər o silah odur.)

-nu şəkilçili nümunələrdə söz sonu da dodaqlanan saitlidir. Arqunşah qeyd edir ki, bu xüsusiyyət Məmlük qırçaq türkcəsində yoxdur: canımıznu (62a/11), Kristusnu (63b/8) (Arqunşah, Güner, 2015: 95)

-n şəkilçisi III şəxs mənsubiyyət şəkilçisi qəbul etmiş sözlərdə təsirlik hal yaradır:

aue Rı3 kī fōiurgatı9. uemaR ıolin bızgā aetı9 (70a/5)

(Ave kız kim soyurqatı9. Uçmak *yolin* bızqa açtı9 = salam kız ki lütfettin, cənnət *yolunu* bizə açtın.)

fōvġayfen fō9ı Rūδā oġulu9 *øein* Ræanalſā (71b/8) (sövnqaysen sonı kunda oġulu9 *øcin* kaçan alsa = oġlun (*öcünü*) *intiqaamını* nə vaxt alsa, son gündə (o gün) sevinəcəksən.)

Bıe anı *ulδusū* RørzδuR ol Rwn toġuſçı (61b/40) (bız anı *yulduzun* gördük = biz onun *ulduzunu* gördük.)

Abidədəki şəkli	Transkripsiyası	Azərbaycan dilində
Menj	Meni	məni

biğin	Bizin	Bizi
veni	Seni	səni
vıɣnıj	Sizni	Sizi
Anı	Anı	Onu
Anlarnıj	Anlarnı	Onları
Munu	Munu	Bunu
Bularnıj	Bularnı	Bunları

Hallar	Tək		Cəm	
Adlıq	At	Lahab	Atlar	Lachlabar
Təsirlik	Atni	Lahabra	Atlarnı	Lahablarnı

Qədim türk yazılarında təsirlik hal -nı, -ni, -ı, -i (əvəzlilərə) -n, -ın, -in (mənsubiyyət şəkilçili sözlərə), -ğ, -g, -ığ, -ig, şəkilçiləri vasitəsilə düzəlmişdir: kisig (KT c 6) – adamları, “bizni” (T20-21) – bizi, sabımın (KT c 11) – sözümü, Kağanın (KT ş 38) – xaqanını.

“Divani Lügat-it Türk” əsərində təsirlik hal -ı, -i, (mənsubiyyət şəkilçili sözlərə), -n (III şəxs mənsubiyyət şəkilçili sözlərə) -ğ, -g, -nı, -ni şəkilçiləri vasitəsilə yaranmışdır: sözüg – sözü (I, 312), aşığ-aşı (II, 242), tayımı-tayımı, daycamı (III, 68), bəgni-bəyi (I, 44), anasını (I, 221), közin (III, 369) və s.

Azərbaycan dilinin dialektlərində təsirlik hal şəkilçisinin n formasında işlənməsi vardır: obasın (obasını), nənesin (nənəsini) (Salyan), küpəsin (küpəsini), adın (adını) (Şəki), - Onnarın südün fermə müdürü yazır qınışqıya (Şahbuz), - Uşax xalasin görmüyüf, - Gündə əmisin ça:rır (Bərdə) və s. (Əzizov, 2016: 153)

Qazax dilində təsirlik hal -nı, -ni, -dı, -di, -tı, -ti, -n şəkilçiləri vasitəsilə düzəlir: dünyeni tanıdı = dünyanı tanıdı, üydi kördik = evi gördük, kitaptı oqıdı = kitabı oxudu, tapsırmasın dayarladı = tapsırmasın hazırladı (Ercilasun, 2007: 452)

Qırğız dilində -nı, -nu, -n, -ö şəkilçilərilə düzəlir: kızdı = qızı, bölmönü = otağı, üyün = evini, kitepti = kitabı, koydu = qoyunu, balanı = balanı, uşağı (Ercilasun, 2007: 508)

Yerlik hal

Yerlik hal əşya və ya hərəkətin yerini bildirib kimdə? nədə? harada? suallarından birinə cavab verir. “Kodeks Kumanikus”da yerlik halda olan sözlər -da, -ta şəkilçiləri vasitəsilə düzəlmişdir.

Cengi/da (yurugun) – *dənizdə* (yürüyün) (18b/2-5)

Jenig Rəcfugde – *sənin köksündə* (63b/35)

Roctage chanlıcta – *göydəki xanlıqda* (62a/28-29)

Barea Ryzı boreluş *orueta* ıazuchın aytma (63a/24) barça kızı borçludur *oruçta* yazukın aytma = hər kəs borcludur *oruçda* günahlarını deməyə.

fēda mēda Joh *fēgır tavda* Joh. *Vtlv tasda* Joh *RipeaRda* Joh. Ol Rus fvtđır (60a/15, 16). (*Senda menda* yoh, seņır *tavda* yoh. Ütlü *taşda* yoh *kipçakda* yoh. Ol kuş sütđır = *səndə məndə* yox, senir *dağda* yox, ütlü *daşda* yox, *qıpçaqda* yox. O quş sütüdür.)

Qədim türk abidələrində yerlik hal -da, -də, -ta, -tə (sonor samitlərdən sonra) şəkilçiləri ilə düzəlir: Bolçuda sünüşdim (BK § 28) = bolçuda döyüşdüm. Çuş başınta (KT şm 6) – Çuş başında, Ərsəgündə, Yula költə kotım, anta irtim (MÇ 30) – Ərsəgündə, Yula gölü sahilində qoydum, orada idim.

“Divani Lüğat-it Türk” əsərində yerlik hal -da, -də, -ta, -tə şəkilçiləri vasitəsilə yaranır: tağda – dağda (II, 337), kündə-günəşdə (I, 138), ıšta-işdə (II, 112)

Göründüyü kimi tarix boyunca dəyişməyən yerlik hal şəkilçiləri müqayisə oluna müasir qıpçaq qrupu türk dillərində bu formaları vardır:

Qazax dilində yerlik hal -da, -de, -ta, -te şəkilçiləri vasitəsilə düzəlir: otta candı = odda yandı, awılda qaldı = kənddə qaldı, üyde otırdı = evdə oturdu, onıq cəmodanında = onun çamadanında və s. (Ercilasun, 2007: 453)

Qırğız dilində bu hal -da, -do, -ta, -to, -tö və s. şəkilçilərlə yaranır: kızda = qızda, tüştö = düşdə, tašta = daşda, közümdö = gözümdə, colda = yolda və s. (Ercilasun, 2007: 508).

Çıxışlıq hal

İş və hərəkətin çıxış, başlanğıc nöqtəsini bildirib kimdən? nədən? haradan? suallarından birinə cavab verən çıxışlıq hal “Kodeks Kumanikus” abidəsində daha çox -dan, -tan şəkilçisi vasitəsilə düzəlmişdir. Abidədə cingilti samitlərdən sonra -dan şəkilçisi, kar samitlərdən sonra -tan forması müşahidə olunur:

Jazuclu..mē *Rəzganımđā*, *ezițganımđā*, *tutganımde* artuch *ıeganimđā* artuch *yeganymdā* aştruvlu ıazucıuturme. memy ıaman *ızlarmde* iama *fagıneığan* *fəřumđæn* ıaman *erkimđan* ıaman(61a/3-6)

Gördüymđæn, *eřitdiyimđæn*, *tutduğumdan*, artıq *yediyimđæn*, artıq *içdiyimđæn* günahkaram. Çox günahkaram mənim yaman *işlərimđæn*, yaman *düřüncəmdən*, *sözümđæn*, yaman *niyətimđæn*, yaman....

emdiden – indidən (30a.14), etikten – çizmeden (60a.26), ırax'tan – uzaqdan (62b.9), kumadan – kumadan (50a.7), sağittan – silahdan (63b.6), sövmekindən – sevməyindən (62a.27), tirövten – həyatdan (61a.20), yarıx'tan – ışıktan (74b.5), yazux'tan – günahdan (35b.20), yazukımdan – günahımdan (61a.9).

Karluq-uyğur qrupunda məxsus -din şəkilçisi “Kodeks Kumanikus”da çıxışlıq halın düzəldilməsində bir nümunədə qeydə alınmışdır: Teņridin – tanrıdan (72a.15). Qeyd edək ki, bu şəkilçi yalnız uyğur və özbək dilinin karluq tipli dialektində qalmışdır. Oğuz qrupu türk dilləri üçün, Azərbaycan dilində də hətta şivələrdə belə spesifik deyil.

Abidədəki şəkli	Transkripsiyası	Azərbaycan dilində
-----------------	-----------------	--------------------

Meğan	Medan	məndən
biχđam	Bizdam	Bizdən
venđan	Sendan	səndən
viχđam	Sizdam	Sizdən
anđan	Andan	Ondan
anlarđan	Anlardan	Onlardan
Munđan	Mundan	Bundan
Bularđan	Bulardan	Bunlardan

“Divani Lügat-it Türk” əsərində çıxışlıq hal -dan, -dən, -dın, -din, -dun, -dün, -tan, -tən, -tın, -tin şəkilçiləri ilə düzəlmişdir: suwdan-sudan (anı suvdan keçürdi = onu sudan keçirdi), tağdın-dağdan (tağdın inildi = dağdan enildi, II, 154), buzdun-buzdan (anınq tışı buzdun sızladı = onun dişi buzdun sızladı, III, 267) və s.

Qazax dilində -dan, -den, -tan, -ten, -nan, -nen şəkilçiləri ilə düzəlir: coldan ötti = yoldan keçdi, üyden şıqtı = evdən çıxdı, mektepten qaştı = məktəbdən qaçdı, ağaştan quladı = ağacdan düşdü, muğalimnen üyrendik = müəllimdən öyrəndik, tañnan beri küttik = dan yeri söküləndən bəri gözlədik (Ercilasun, 2007: 454)

Qırğız dilində -dan, -dön: coldan = yoldan, üydön = evdən, tilden = dildən, taştan = daşdan, eşikten = qapıdan, sözüñön = sözündən və s. (Ercilasun, 2007: 508)

“Kodeks Kumanikus” əsərində hal əvəzlənmələri də müşahidə edilir.

Qədim türk yazılı abidələrində olduğu kimi təsirlik halda duran işarə əvəzliyi yiyəlik hal mövqeyində işlənir: ðage ol fağıt bolgay anı RalRanı barəe iecler allenda (63b/8) Dage ol saqıt bolgay anı kalkanı barçe yekler allenda = Həttə o silah bütün şeytanlar qarşısında onun qalxanı olacaq. Bie anı ruldueü RərzduR ol Rwn toğufçı (61b/40) bız anı yulduzun gördük = biz onun ulduzunu gördük.

Abidənin dilində yönlük hal yerlik halın mövqeyində çıxış edir: Jolga Jururme...(7b/23) (yolqa yururmen = yolda yeriyirəm), Jolga Jurdu...(7b/24) (yolqa yurdun = yolda yeridin) və s.

Belə əvəzləmələrə türk abidələri, eyni zamanda Azərbaycan dilinin şivələrində də rast gəlinir. Məsələn: yerlik hal mövqeyində yönlük hal: *Biriyə tabğaç bodun yağı ermis* (Kül tigin abidəsi, şərq tərəfi, 14) “Cənubda Çin xalqı yağı imiş”, “*Bı işdər Soltanın sayasına yaxşı olıb* (Salyan), “*İdris öyə gizdənif, -Meşiyə daldalanır* (Gəncə)” (Əzizov, 2016: 157); yiyəlik mövqeyində təsirlik hal: *bizi tərəflər* (Salyan).

Tarixən türk dillərində mövcud olmuş alət-birgəlik halı “Kodeks Kumanikus” əsərində də müşahidə edilir. Lakin nümunələrdən aydın olur ki, artıq XIV əsrdə bu hal işlənmə tezliyini itirmişdir və buna görə bu halın şəkilçiləri də artıq arxaikləşməyə doğru gedərək yalnız bəzi sözlərin tərkibində

daşlaşmış şəkildə işlənir. Əsərdə bu halda olan sözlər, əsasən, zaman mənalı leksik vahidlərdir:

Rvzun (65b/39b) (küzün = payız vaxtı)

jain (65b/38b) (yayn = yay vaxtı)

Rım anfeşim kelfæ (61a/16) (kim *ansesım* kelse = kim *birdən* gəlsə)

Qeyd edək ki, bu xüsusiyyət müasir Türkiyə türkcəsində hələ də qalır: *güzün* = payız vaxtı, *yazın* = yay vaxtı və s.

Nəticə.

Araşdırmalarımız nəticəsində "Kodeks Kumanikus" əsərinin dilində qrammatik hal kateqoriyasını əmələ gətirən 6 halın müşahidə olunduğunu gördük. Təhlilə cəlb edilən tarixi dövrlərin dil xüsusiyyətləri, o cümlədən abidələrdən gətirilən nümunələr sübut edir ki, türk dillərində hal şəkilçiləri qədim türk dili dövründən ciddi dəyişiklik olmadan günümüzdə gəlib çıxmışdır. Fərqli xüsusiyyətlər daha çox fonetik variantlarda özünü göstərir. Ümumiyyətlə, türk dillərinin tarixinin öyrənilməsində "Kodeks Kumanikus" əsəri XIII-XIV əsrlər dil mənzərəsinin təsvirində və müqayisəsində önəmli yer tutur.

Ədəbiyyat:

- Argunşah M., Güner G. (2015) *Codex Cumanicus*. İstanbul: Kesit yayınları
Biblioteca Nazionale di S. Marco (1597) – Biblioteca ad templum Divi Marci Venetiarum, Venezia, Mss. latini, Fondo antico, Collocazione 1597, Codex DXLIX / No 549
- Dmitriev N.K. (1962) *Stroy tyurkskiy yazıkov*. Moskva: İzb-vo Vostoçnoy literaturı
- Ercilasun A.B. (2007) *Türk lehçeleri grameri*. Ankara: Akçağ yayınları
- Əhmədova A. (2013) *Altay dillərində -ki şəkilçisi*. Bəkir Çobanzadə və türkologiyannın müasir problemləri mövzusunda respublika elmi konfransı, s.212-213
- Əzizov E. (2016) *Azərbaycan dilinin tarixi dialektologiyası: dialekt sisteminin təşəkkülü və inkişafı*. Bakı: Elm və təhsil
- Xəzirkə zaman uyqur tili (1966). Alma-ata: Nauka
- İslamov M.İ. (1986) *Türk dillərində əvəzliliklər*. Bakı: Elm
- Kotviç V. (1962) *İcledobanie po altayskim yazıkam*. Moskva
- Məmmədov M. (2003) *Aərbaycan dili şivələrində ismin qrammatik kateqoriyaları*, Bakı: Elm
- Novruzov M. (2000) s.89-90. *Kəmiyyət anlayışının dildə ifadəsi*. Bakı: Elm
- Öner M. (2013) *Bugünkü kıpçak türkcəsi*, Ankara: Türk dil kurumu yayınları
- Ramiz Əskər (2003) "Qutadğu Bilig" Bakı: Elm
- Ramiz Əskər (2008) *Mahmud Kaşğari və onun "Divanü lüğət-it-Türk" əsəri*, Bakı "MBM"
- Rəcəbli Ə. (2006) *Qədim türk yazısı abidələrinin dili*, Bakı: Nurlan
- Rəcəbli Ə. (2009) *Qədim türk yazısı abidələri*, I hissə, I cild, Bakı: Nurlan
- Seyidov Y. (2000) *Azərbaycan dilinin qrammatikası. Morfologiya*. Bakı: Bakı Universiteti
- Şükürlü Ə. (1993) *Qədim türk yazılı abidələrinin dili*. Bakı: Maarif
- Zeynalov F. (2008) *Türk dillərinin müqayisəli qrammatikası Fonetika, leksika, morfologiya: 1 hissə. Nəşrə haz., red. və ön sözün müəll. M.D.Qıpçaq*. Bakı: MBM

UYGURCADA İMLA KURALLARININ DEĞİŞİM SÜRECİ*
THE ALTERING PROCESS OF ORTHOGRAPHIC RULES IN
UYGHUR LANGUAGE

*Murat ORHUN***

Özet

Uygurlar geçmişten günümüze kadar birçok alfabe kullanmışlardır. Kullandıkları alfabeler ve o alfabelerin kullanıldıkları dönemler ile ilgili pek çok nedenlerden dolayı, imlâ kurallarında değişiklikler yapılmıştır. Zamanın ilerlemesi ile dillerde kullanılan sözcüklerin sayısı ve imlalarında değişiklikler olabilir, ancak böyle bir değişiklik diğer dillere göre Uygurca’da fazlasıyla yaşanmıştır. Sadece 1950 yılından günümüze kadar, Çin’in Uygur özerk bölgesinde kullanılan Uygurcada 4 defa alfabe değişikliği yapılırken, 1980 yılından 2010- yılında kadar 3 defa imla değişikliği yapılmıştır. Orta Asya’da yaşayan Uygurlar da birkaç defa alfabe değişikliği yaşamıştır. Bu makalede Uygurlar İslam dinini kabul ettikten sonra, yani Karahanlı döneminden (840-1213) günümüze kadar kullandıkları alfabeler örnekler ile anlatıldıktan sonra, söz konusu alfabelerde kullanılan sözcüklerin imlaları karşılaştırma yapılarak farklıklar örnekler ile açıklanmıştır. Bazı dönemlerde aynı alfabede kullanılan harf sayısında değişikliklere gidilmiştir. Farklı dönemlerde Uygurca için üretilen yeni sözcükler ve yabancı dillerden değiştirilerek, ya da olduğu gibi kabul edilen sözcükler örnekler ile açıklanırken, günümüz çağdaş Uygurca araştırmalarında sıklıkla değişen imla kurallarından dolayı yaşanan bazı olumsuz sorunlar özetlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Uygur alfabesi, Uygurca imla kuralları, Uygurca sözcükler, yeni Uygurca, Karhanlı Uygurcası

Abstract

Uyghur people used many alphabets from past to present. Because of many reasons related to the alphabets they used and the periods in which those alphabets were used, changes were made in the rules of spelling. With the stream of time, there might be changes in the number and spelling of words

* XI. Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumunda 16-18.10. 2019 tarihinde sunulmuş, “Yeni Uygur Türkçesinde İmla Kurallarının Değişim Süreci” başlıklı bildiri genişletilmiştir.

** Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Bilgi Üniversitesi, Mühendislik ve Doğa Bilimleri Fakültesi Bilgisayar Mühendisliği Bölümü. İstanbul / TÜRKİYE murat.orhun@bilgi.edu.tr. ORCID: 0000-0002-5013-1119

used in languages, but such a change has been experienced more in Uyghur language than in other languages. While only four alphabet changes were made in Uyghur language, which has been used in the Uyghur Autonomous Region of China since 1950, eight spelling changes were made from 1980 to 2010. Uyghur people living in Central Asia had to change the alphabet several times in certain periods. In this article, after the alphabets used by the Uyghur people in the period after they accepted Islam, that is, from the Karakhanids period (840-1213) to the present day, are explained with examples, the spellings of the words used in the above-mentioned alphabets are compared and the differences are explained with examples. In some periods, the number of letters used in the same alphabet was changed. While the new words produced for Uyghur language in different stages and words that have been changed from foreign languages or accepted as they are, are explained with examples, some negative problems experienced due to the frequently change of the spelling rules in today's modern Uyghur studies are summarized.

Keywords: Uyghur language, Uyghur spelling rules, Uyghur lexicon, contemporary Uyghur Language, Karakhanid Uyghur Language.

1. INTRODUCTION

The Uyghurs, who were the earliest settled in Turkish society and were in an important position on the historical Silk Road, used many alphabets from past to present. The main reason for this was the political structure shaped in different time periods and many events such as migrations, economic developments, and religion change etc. In archaeological research, historical evidence had been found that written in 20 different alphabets in the regions where the Uyghurs had lived. It had been confirmed that these alphabets had been used by 22 different languages, and 9 out of 20 alphabets were related to Uyghur (Tehür, vd., 2010: 255). Among these 9 alphabets, the Orkhon, old Uyghur and Arabic based alphabets were used in a wider area and longer period. The Orkhon Alphabet (Figure 1) consists of 38-40 characters and is written from right to left (Tehür, et al., 2010: 305). This alphabet was used in Mongolian Steppes, Turkistan (Central Asia), Uyghur Autonomous Region, Dunhuang, Yenisei regions where the Uyghurs lived in the past. The Orkhon (Gokturk) monuments were written with this alphabet and survived until today. Apart from this, remains written with this alphabet were found on paper and leather (Tehür, et al., 2010: 261).

This alphabet was used by Turkic peoples in 6th-9th centuries and was called the "Old Turkic Alphabet" in some sources. The Orkhon alphabet was used as the official written language during the Gokturk Khanate (552-745) and Orkhun Uyghur Khanate (745-860).

Yazılışı	Okunuşu	Yazılışı	Okunuşu	Yazılışı	Okunuşu
Ünsüzler					
𐰇	ab	𐰆	eb	𐰇	aç
𐰈	ad	𐰆	ed	𐰈	am
𐰉	ag	𐰆	eg	𐰇	ap
𐰊	ak	𐰆	ek	𐰉	aş
𐰋	al	𐰇	el	𐰈	az
𐰌	an	𐰈	en	𐰇	ant
𐰍	ar	𐰇	er	𐰉	eng
𐰎	as	𐰇	es	𐰈	anç
𐰏	at	𐰈	et	𐰉	any
𐰐	ay	𐰉	ey	𐰈	alt
𐰑	iç	𐰇	ık		
𐰒	ok	𐰈	ök		
Ünlüler					
𐰓	a/e	𐰓	ı/i		
𐰔	o/u	𐰔	ö/ü		

Figure 1. *Orhun Alphabet*

The old Uyghur alphabet was used by the Uyghur and other Turkic peoples between the 8th and 15th centuries (Figure 2). Since this alphabet has a phonetic feature, it formed the basis of many alphabets in its time. For example, the Khitan shaped their own writings based on this alphabet in 10th-12th centuries. It consisted of 22 letters in the old Uyghur alphabet, 5 of which represented the current 8 vowels. While this alphabet was written from right to left in the first periods, it started to be written from top to bottom in later periods. After some changes were made on this alphabet, it was used as the official script of the Mongols. The Manchus adopted this alphabet through the Mongols in the 16th century. Today, the Sibe people still using an alphabet that based on this Old Uyghur alphabet (Tehür, et al., 2010:322). The Old Uyghur alphabet was used by the Uyghurs for about 1000 years, starting from the 8th century until the end of the 17th

قەدىمكى ئۇيغۇر يېزىقىنىڭ ئېلىپبەسى

№	باش شەكلى	ئوتتۇرا شەكلى	ئاياغ شەكلى	ئوقۇلۇشى	№	باش شەكلى	ئوتتۇرا شەكلى	ئاياغ شەكلى	ئوقۇلۇشى
1	𐰇	𐰈	𐰉	a تا	12	𐰓	𐰔	𐰕	d//t د/ت
2	𐰇	𐰈	𐰉	e ئې	13	𐰇	𐰈	𐰉	d د
3	𐰇	𐰈	𐰉	a//i ئى/ئە	14			𐰉	z ز
4	𐰇	𐰈	𐰉	o//u ئو/ئۇ	15			𐰉	z ز
5	𐰇	𐰈	𐰉	o//y ئۆ/ئۆي	16	𐰇	𐰈	𐰉	z ز
6	𐰇	𐰈	𐰉	b//p پ/ب	17	𐰇	𐰈	𐰉	l ل
7	𐰇	𐰈	𐰉	w ۇ	18	𐰇	𐰈	𐰉	m م
8	𐰇	𐰈	𐰉	ka غا	19	𐰇	𐰈	𐰉	n ن
9	𐰇	𐰈	𐰉	q قا	20	𐰇	𐰈	𐰉	r ر
10	𐰇	𐰈	𐰉	x خا	21	𐰇	𐰈	𐰉	s س
11	𐰇	𐰈	𐰉	k//g گ/ك	22	𐰇	𐰈	𐰉	ʃ ش
					23	𐰇	𐰈	𐰉	ʃ ش

Figure 2. The Old Uyghur Alphabet

century, and many valuable works had been written with this script. Among them most of the works belong to religious (Buddhism, Manichaean, Nestorian) content, also there were some works about literature, medicine, astronomy, economics, and social sciences (Tehür, et al., 2010:3611). For example, “Golden Light Sutra” one of the famous and most studied epic arrived till today (Figure 3).

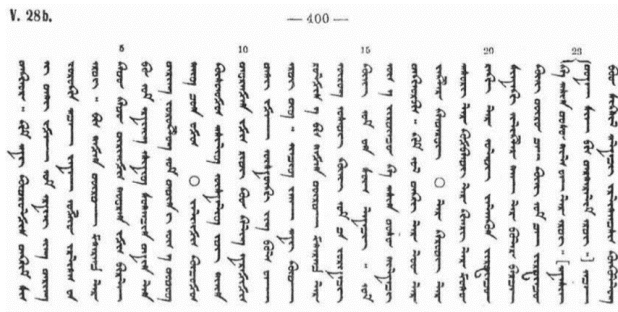

Figure 3. The captive of Golden Light Sutra written in the Old Uyghur (Ayup, et al., 2001: 400)

After the old Uyghur alphabet period, the Uyghurs switched to the Arabic based alphabet, and the Karakhanid period constitutes a very important period in Uyghur history. During this period, many subjects such as religious, culture and writings underwent radical changes.

This article consists of three parts. After briefly explaining the Orkhon and Old Uyghur alphabets in the first part, the alphabets and spellings used by the Uyghurs during the Karakhanid and Chaghatai periods have been explained the second part. In the third part, the problems experienced due to the ever-changing alphabet and spelling rules in the period after 1900, namely the contemporary Uyghur language, are interpreted.

2. KARAKHANID AND CHAGHATAI PERIOD

The basic features of the contemporary Uyghur literary language used today were developed in the 10th century. At the end of the 10th century, the Karakhanid Khanate centered in Kashgar, which is in Uyghur autonomous region now, and spread to other major cities such as Khotan and Kuchar and replaced the long-established Buddha with Islam. Due to the change of religious, the Uighurs gave up everything related to the Buddha and the old Uyghur alphabet was also affected by these changes and was abandoned. However, in other cities such as Turfan and Qumul, the Buddhist religion and the old Uyghur script continued to be used until the 16th century.

2.1 Karakhanid Alphabet

In the 10th century, the Karakhanid sultan Abdulkarim Satuq Bughra Khan declared Islam as the official state religion after accepting Islam (Bögün, 2002:4). For this reason, Islam spreads quickly among the Uyghurs and showed itself in all areas of life with time. Naturally, its influence on literature was also very effective. Over time, the old Uyghur alphabet (Figure 2) replaced with the Karakhanid (Khaqaniya) alphabet (Figure 4), which was formed on the basis of the Arabic scripture. Even though the Uyghurs seemed to have

adopted this Arabic alphabet as it was, some changes had been made according to the Uyghur language. First of all, Uyghurs adapted some characters from Persian scripture for the sounds /p/, /ş/, /j/, /g/ which are not in original Arabic but are needed by the Uyghur language. Since the Iranians accepted the Islam earlier than Uyghurs, they added the missing letters by making some changes in the Arabic alphabet according to the phonetic features of the Persian language.

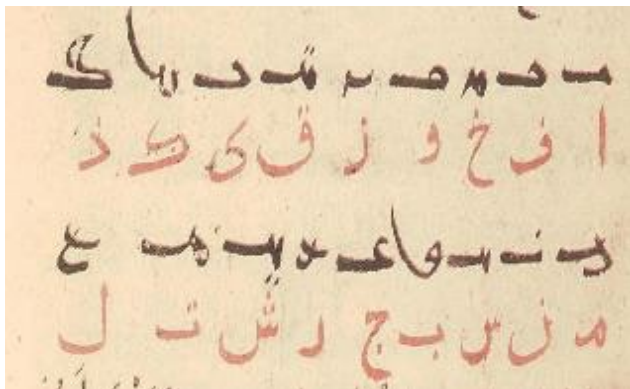

Figure 4. Karakhanid Alphabet

After the Uyghurs switched to the Karakhanid alphabet, they adopted the spelling rule applied for the Persian alphabet as a spelling rule (Zunun Oqya, 2021:1220). Since these changes and developments were developed during the Karakhanid period, it is also called the “*Khaqaniya*” alphabet (Zunun Oqya, 2021:1220). Among the important features of the Karakhanids period, the “*Dīwān Lughāt al-Turk*” was written by Mahmud Kashgari and “*Kutadghu Bilig*” (Wisdom of Royal Glory) written by Yusuf Has Hajib have come down to us. In addition, it is the work of “*Atabet'ul Haqayiq*”, written by Ahmad Yuknaki (Kashgarli, 1992: 43).

This is the time when the Karakhanid (Hakaniye, Kashgariye) language switched to another alphabet that was completely different from the alphabet used by the Uyghurs before. Because of religion, they used different words that completely different from they used in previous religious writings, therefore, it was a period in which new words were accepted and created in the Uyghur language intensively. Therefore, this period can be considered as an era of jumping in Uyghur literature.

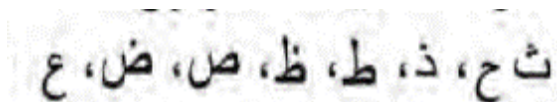

Figure 5. Arabic Characters

Although the Arabic scripture was widely used in Uyghur literature, some characters specific to Arabic words were not used for Uyghur language (Figure 5). These special characters were used to write the words accepted as Uyghur from the Arabic language (Tehür, et al., 2010:405).

2.1 Chaghatai Alphabet

The Chaghatai language belongs to the Central Asian group of the Turkic languages family (Eckmann, 2017:15, Tomur, 2016:1) and was used from the beginning of the 15th century to the beginning of the 20th century. This language has been the official language of the Timurids, Shabanids, Baburites and states such as Bukhara, Khiva and Kokand khanates (Argunshah, 2018:11). Among today's Turkish dialects, Uzbek and new Uyghur are the closest to the Karakhanid language (Eckmann, 2017:15). Because the Chaghatai language emerged as a result of the combination of the *Khaqaniya* dialect of the Uyghur literary language and the *Idiqut* dialect (Bahavudun, 2002:4). While the Chaghatai language preserves the features of the old Uyghur in terms of phonology, grammar and vocabulary, it has been greatly influenced by the Arabic and Persian languages and also adopted the special usage forms of Arabic and Persian words to use these words. Therefore, from the middle of the 14th century until middle of the 15th century, hundreds of works written by using Arabic and Persian words emerged. However, when it came to the middle of the 15th century, hundreds of writers emerged who made Alishir Nevai as the center of their writing model and Chaghatai language was more developed. It had been proven that wonderful works could be written using the Turkish language without using Arabic and Persian words. Starting from the 19th century, the words Arabic and Persian in the Chaghatai language decreased significantly compared to the past and developed closer to the Uyghur language and continued until the 1930s.

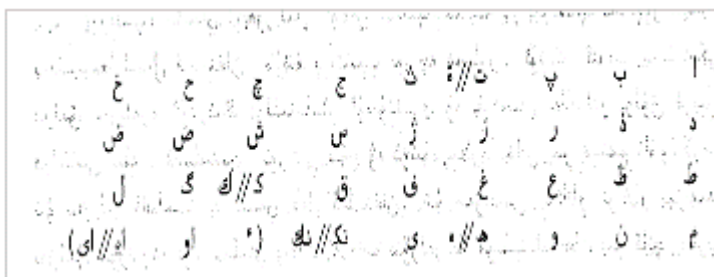

Figure 6: Chaghatai alphabet (Bögü, 2002:12)

There were 33 letters in the Chaghatai alphabet as shown in Figure 6). Actually, the Arabic alphabet consists of 28 consonants (including some of them used as conditional vowels), and the Uyghurs formed and used syllables by adding special signs above and below these letters in the early periods. In

13th century, some more letters were added according to the phonetic features of the Uyghur language and new characters were added for vowels. With this, re-added vowels were used instead of the vowels shown by adding special signs to the top and bottom of the Arabic letters in the past. Thus, syllables are now formed using newly added vowels. With these new letters, the Chaghatai alphabet has become more prominent. While Uyghur words were written using new vowels, the words accepted in Arabic and Persian languages were written according to the old orthographic rules, that is, according to the Arabic and Persian spelling rules. Though, some Arabic characters such as /b/, /c/, /k/ were used for Uyghur characters /p/, /ç/, /j/, /g/ previously that not exit in Uyghur, later some special characters had been added. Thus, the Uyghur literary language used in Chaghatai period was consisted of 33 letters. The Chaghatai language, which has a history of approximately 600 years, transferred its place to the contemporary Uyghur literary language in 1930s.

3. MODERN ALPHABETS AND ORTHOGRAPHIC RULES

When Central Asia was controlled by the former Soviet Union, the Uyghurs that living in these regions switched to the Cyrillic alphabet with other nations at the same time. After the collapse of the Soviet Union, the Central Asian republics declared their independence and switched to the Latin alphabet. While Turkmenistan and Azerbaijan are completing the transition to the Latin alphabet, Uzbekistan has been using the Latin and Cyrillic alphabets together for about 30 years. While studies are being carried out for the transition to the Latin alphabet in Kazakhstan, there is no study about changing it to the alphabet in Kyrgyzstan yet. As a result, the Cyrillic alphabet is accepted by the Uyghurs residing in Central Asia for long time.

3.1 Contemporary Uyghur Alphabet

After the Russian invasion in Central Asia in the 20th century, there were serious changes had been made in the Chaghatai language. While the Uzbek and other communities remaining in the Russian region fell out of use with the transition to the Latin alphabet and then the Cyrillic alphabet, the Uyghurs who remained within the borders of China made some changes on the Chaghatai alphabet, which they had used for years (Figure 7 and Figure 8). First of all, the special characters used to write adopted words of Arabic and Persian languages were removed. Changes had been made on vowels. There were some new characters defined such as /O/, /Ö/, /U/, /Ü/. The 33 letters of Chaghatai alphabet was expressed with 32 letters in the modern Uyghur alphabet. As a result, a single character had been

№	ئۇيغۇر ئېلىمىمە. سىدىكى ھەرپلەر	چاغاتاي يېزىقىدا ئىپادىلىنىشى	مىساللار
1	ئا	سوزۇق تاۋۇش بىلەن باشلانغان بوغۇمدا	آدم (ئادەم) عالم (ئالەم) سۇلال (سوتال)
		ئۈزۈك تاۋۇش بىلەن باشلانغان بوغۇمدا	صدا (سدا) مسافر (مۇسافر) ھدى (ھۇدا)
2	ە	سوزۇق تاۋۇش بىلەن باشلانغان بوغۇمدا	ابد (ئەبەد) قرائت (قىرائەت) بدعت (بىدئەت) رۇسسا (رۇسسا) جمعە (جۈمئە) جرأت (جۈرئەت) نشئە (نەشئە)
		ئۈزۈك تاۋۇش بىلەن باشلانغان بوغۇمدا	بەل (بەدەل) خېر (خەبەر)
3	ب	ب	بازار (بازار) باطل (باتىل)
4	پ	پ	پاسمېان (پاسمېان) پاشنە (پاشنە)
5	ت، ط، ئ	ت، ط، ئ	تاج (تاج) خط (خەت) صلاة (سەلات)
6	ج	ج	جنائيت (جىنائىت) جوائت (جىوائت)
7	چ	چ	چرخ (چەرخ) چشم (چەشم)
8	خ	خ	خانمە (خانىمە) خجل (خەجىل)
9	د	د	درېا (دەريا) دوست (دوست)
10	ر	ر	رحمت (رەھمەت) رخسار (رۇخسار)
11	ز	ذ، ز، ظ	ذليل (زەلىل) زبان دراز (زەبان دەراز) ضعيف (زەئىپ) ظالم (زالم)
12	ژ	ژ	زاله (زالە)
13	س	ث، س، ص	ثابت (سابىت) سعادت (سەئادەت) صحنه (سەھنە)
14	ش	ش	شادمان (شادمان) شربت (شەرىت)
15	غ	غ	غبار (غۇبار) غلام (غۇلام)
16	ف	ف	فخر (فەخر) فرمان (فەرمان)
17	ق	ق	قبر (قەبر) قرعه (قۇرئە)

Figure 7. Çağatay ve Çağdaş Uyğur alfabesi karşılaştırılması (Bahavudun, 2002:7)

81	ك	ك	كرىم (كەرىم) كلام (كەلام)
19	ى	ى	گلنار (گۈلنار) گياھ (گىياھ)
20	ڭ	ڭ	رىڭ (رەڭ) چىڭ (چەڭ)
21	ل	ل	لازم (لازم) لشكر (لەشكر) لغت (لۇغت)
22	م	م	ماھىت (ماھىيەت) مدرسە (مەدرەسە)
23	ن	ن	ناطق (ناطق) نتيجه (نەتىجە)
24	ح ھ	ھ	حاكم (ھاكىم) حق (ھەق) ھجران (ھىجران) پادشاھ (پادشاھ)
25	لو، مو، شو، *دو ا ع	سوزۇق تاۋۇش بىلەن باشلانغان بوغۇمدا	اوتاجى (ئوتاجى) عود (ئود) مىشۇل (مىشۇل) رۇوق (رەئوق) الفت (ئالفت) عشر (ئەشر)
26			
27		ئۈزۈك تاۋۇش بىلەن باشلانغان بوغۇمدا	روح (رۇھ) خوب (خوب) حصول (ھۇسۇل) سرور (سۇرۇر) غصون (غوسۇن)
28	و (-)		
29	و	ۋ	وكيل (ۋەكىل) دوۋام (دەۋام) دولت (دەۋلەت)
30	اي، ئي، عي، ا، ء، ۋ	سوزۇق تاۋۇش بىلەن باشلانغان بوغۇمدا	ايجاد (ئىجاد) جبرائيل (جەبراىئىل) عيش (ئىيش) اسراق (ئىسراق) عشق (ئەشق) مسائل (مىسائىل)
31	چ (چ، ي، ي) (-)	ئۈزۈك تاۋۇش بىلەن باشلانغان بوغۇمدا	چيل (چىل) زير (زىر) غيارى (غۇبارى) بشارت (بىشارەت) مسكين (مىسكىن)
	ئي هي	سۆز ئاخىرىدا	جزئى (جۈزئى) شافعى (شافىقى)
32	ى	ي	يار (يار) يزدان (يەزدان)

Figure 8: Çağatay ve Çağdaş Uygur alfabesi karşılaştırması (Bahavudun, 2002:8)

defined for each sound in Uyghur. Due to the political reasons in the 1960s, the Uyghurs worked on the Latin alphabet and it was used in entire Uyghur region beginning from 1965. However, it contains inaccuracies that are not suitable for linguistics. Especially with the imposition of the Chinese Cultural Revolution, special letters were created for the words to be accepted in Chinese and the use of Uyghur was kind of excluded. In this process, many Chinese words entered the Uyghur language, and many words that were used in the past were forcibly or somehow obsolete. As for 1982, due to the political reforms in China and the strong demands of the Uyghur intellectuals (Mert, 2015: 840), the Uyghurs were allowed to switch to the Modern Uyghur alphabet based on the Arabic scripture. Thus, the Latin alphabet, which was used for 17 years and defined as the most modern alphabet of the time, has ceased to be used. With the use of the Uyghur alphabet based on the Arabic scripture in 1982, a dictionary and some orthographic rules were defined again in 1985 and officially entered into force in the entire Uyghur region.

3.1 Contemporary Uyghur Alphabets and Orthographic Rules

Uyghur literature has gone through a long process until it has reached the present day, and many publications have been published in western and Turkish languages (Öztopçu, 1992: 155-170). However, the Contemporary Uyghur language with the specified spelling rules has been shaped since the 1960s and has been changed 6 times until 1997 (Zunun Oqya, 2021:1224, Emet, 2013:7-24).

The first spelling rule was put into effect in 1949 and the number of letters in the Uyghur alphabet, suffixes, spelling rules of words accepted from foreign languages were clearly defined. The Arabic alphabet still preserved its existence, no special letters were defined for the Uyghur vowels, and no rules were defined for the sound harmony of the letters. The second spelling rule studies were carried out in 1954, and in these studies, the Uyghur language was further researched, and some idioms were clarified. The third orthographic study was carried out in 1965, and especially the Uyghur morphology was examined and the rules regarding sound harmony were defined. The fourth spelling study was made in 1973, especially the previous orthographic rules were examined, and the deficiencies were corrected. The fifth orthographic study was made in 1983 and accepted the most comprehensive study. In this work special letters have been assigned for vowels such as “Ö”, “U”, “Ü”. The last orthographic work was done in 1997 and changes were made especially on pronunciation and written language.

Among the aforementioned studies, the work in 1983 brought more changes than other spelling rules and came into force in 1984. In this orthographic rule, a total of 53 rules were defined and how to apply with examples was shown (Imla, 1984). In the 48 articles of the defined rules, the letters /d/ and /b/ in the last syllable of words adopted into Uyghur from other

languages will be converted to /t/ and /p/. However, when the suffixes starting with vowels are added to these words, the letters /t/ and /p/ in the last syllable will turn into the original letters /d/ and /b/.

For Example:

icat– icadim

zavut– zavudunglar

bap – babi

erbap – erbabi

However, in the orthographic rules made in 1997, additions and corrections were made on the studies made in 1984. The most prominent work has been on the words adopted from foreign languages into Uyghur (İmla, 1997).

Example:

Murat – Murad

iq̄t̄isat – iqt̄isad

kitap – kitab

icat– icad

That is, it is the rule to be accepted as it is, how words accepted from other languages are read in foreign languages. Thus, the Uyghur dictionary has been updated once again.

More detailed rules were added to previous studies in the last orthographic correction study conducted in 2008. In addition, corrections were made on the words accepted from foreign languages. (Spelling, 2008).

Example:

original – arginal

bakalawr – baklavur

Ramzan – Ramizan

Rusul – Resul

Rusulila – Resulila

With the entry into force of these orthographic rules, many Uyghurs went to correct their names according to the new orthographic rule (Muhemmet, 2018:50). For example:

Xemit Rişit – Abudulhemid Abdureşid

Gopur Abla – Abduğopur Abdullah

Capar micit – Abulcebbar Abdulmecid

Peride – Feride

Murat – Murad

Yüsüp- Yusuf

4. CONCLUSION

The contemporary Uyghur literary language has survived with many alphabet changes. The most used alphabet and language has been the Chaghatai alphabet and has been used for 600 years. During this period, beautiful works were written. However, After the 20th century, the Uyghur alphabet and spelling rules entered a period of constant change. Even the Modern Uyghur alphabet, based on the Arabic, becomes more useful, the ever-changing orthographic rules pose a problem. In a short period of ten years, orthographic corrections and updates were made three times (Imla, 1984; Imla, 1997; Imla 2008). Therefore, there is a very complex situation today. While the new generation, who is educated according to the latest orthographic rules, has trouble reading the works written according to the orthographic rules applied before, the works published 20-30 years ago are almost as problematic as the wrong works. This causes a lot of confusion for foreigners learning Uyghur today.

References

- Arguntaş, M. (2018). *Çağatay Türkçesi*, İstanbul: Kesit Yayınları.
- Ayup, T., Sayit, M. (2001), *Eski Uyğur Yazısında Altın Yaruk*, Ürümçi, Xin Jiang Xalq Neshriyati.
- Bahavudun, M., Ğeyurani, Ğ., Qadir, İ., Ahet, A.(2002). *Çağatay Dilinin Açıklamalı Sözlüğü*. Urumçi: Xin Jiang alq Neshriyati.
- Böğü, A., E. (2002). *Çağatay Uyğur dili*. Ürümçi: Xin Jiang Üniversitesi basımevi.
- Eckmann, J. (2017). *Çağatayca El kitabı*. Ankara: Türk dil Kurumu yayınları.
- Emet, E. (2013), Uyğur Türkçesi Ünlü ve Ünsüzlerinin İmlâsı, *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, Cilt 10, s. 7-24
- İmla (1997). *Çağdaş Uyğur edebi dilinin telaffuz kuralı*. Ürümçi: Xin Jiang Xalq basımevi.
- İmla (1984). *Uyğur yazısının alfabesi ve Uyğur edebi dilinin imla kuralı*. Urumçi: Xin Jiang Uyğur Özerk Bölgesi, Dil ve Yazı kurumu basımevi.
- İmla (2008). *Çağdaş Uyğur edebi dilinin telaffuz kuralı*. Ürümçi: Xin Jiang Xalq basımevi.
- Kaşgali, S., M. (1992). *Modern Uyğur Türkçesi Grameri*. İstanbul: Orkun Yayınevi.
- Mert, A. (2015), Doç. Dr. Hatice Şirin User'in Başlangıcından Günümüze Türk Yazı Sistemleri Adlı Eseri Üzerine, *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, S.4/2, s. 837-841

- Muhamet, A. (2018). Ugyurların Ad-Soyadları İle İlgili Birkaç Problem, *Annemin Hatıraları*, İstanbul: Teklemakan basımevi.
- Öztopçu, K. (1992), Modern Uygurca İle İlgili Açıklamalı Bir Kaynakça /An Annotated Bibliography of Modern Uighur, *Türk Dilleri Araştırmaları*, 2 s.155-170.
- Tehür, A., A., Abdurehim, R., Abeydulla, Y. (2010). *Çağdaş Uygur Dili*, Ürümçi, Xin Jiang Xelq basımevi.
- Tömür, H., Polat, A. (2016), *Çağatay Uygur Dilinin Açıklamalı Sözlüğü*, Beyjing: Milletler Basımevi
- Zunun Oqya, M. (2021), *Çağdaş Uygur Dil Bilgisi Terimler Sözlüğü*, Uygur Araştırmaları, London.

SİNOP VE YÖRESİ AĞIZLARINDA ŞAHIS EKLERİ

PERSONAL SUFFIXES IN SINOP AND ITS REGION DIALECTS

*Ergun ACAR**

Özet

Sinop ve yöresi ağızları Türkiye Türkçesi ağızlarının Batı grubunda yer almaktadır. Çalışmamızda Sinop ve yöresi ağızlarının şahıs ekleri üzerinde durulacaktır. Şahıs ekleri, çekimli fiillerde oluş ve kılışın kim tarafından gerçekleştirildiğini gösteren eklerdir. Teklik ve çokluk olmak üzere altı şahısta çekimlenen bu ekler, Türkçede köken bakımından zamir, iyelik ve emir olmak üzere üçe ayrılır. Zamir kökenli şahıs ekleri (I. tip şahıs ekleri) şimdiki zaman, gelecek zaman, geniş zaman, duyulan geçmiş zaman, istek ve gereklilik kipleriyle; iyelik kökenli şahıs ekleri (II. tip şahıs ekleri) görülen geçmiş zaman ve şart kipleriyle; emir kökenli şahıs ekleri (III. tip şahıs ekleri) ise her şahsı ayrı emir kipleriyle çekimlenir. Anadolu ağızlarında ise durum bundan farklıdır. Ağızlarda zamir ve iyelik kökenli şahıs ekleri birbiriyle karışma ve bulaşma gibi yollarla ikili şekiller alabilmektedir. Çalışmamızda Sinop ağızlarında öne çıkan bu ikili kullanımların yanı sıra, arkaik biçimler, ses değişimleri, genişleme ve bulaşma gibi öne çıkan özellikleri ele aldık.

Anahtar Kelimeler: Sinop ve Yöresi Ağızları, Şahıs Ekleri, Sinop.

Abstract

Sinop and its region dialects are in the Western group of Turkey Turkish dialects. In our study, the personal suffixes of the dialects of Sinop and its region will be emphasized. Personal suffixes are suffixes that show subjects of inflected stative and action verbs. These suffixes, which are conjugated in six persons, as singular and plural, are divided into three categories in Turkish in terms of origin: pronouns, possessive and imperative. Person suffixes originating from pronouns (I. type suffixes) inflect for simple tense, present tense, reported past tense, future tense, request and necessity moods; the past tense and conditional tenses seen in the possessive person suffixes (II. type person suffixes); personal suffixes with imperative origin (type III person suffixes) are inflected with different imperative moods, while the situation is different in Anatolian dialects. Personal suffixes of pronoun and possessive origin can take dual forms by means of mixing and contagion. In our study, we discussed prominent features such as archaic forms, sound changes and expansions as well as these prominent dual uses in Sinop dialects.

* Doç. Dr., Sinop Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Sinop / TÜRKİYE ergunergunacar@gmail.com
ORCID: 0000-0002-8771-0683

Keywords: The Dialect of Sinop and Its Districts, Personal Suffixes, Sinop.

Giriş

Şahıs ekleri, çekimli fiillerde oluş ve kılışın kim tarafından gerçekleştirildiğini gösteren eklerdir (Korkmaz, 2003: 571). Teklik ve çokluk olmak üzere altı şahısta çekimlenen bu ekler, Türkçede köken bakımından zamir, iyelik ve emir olmak üzere üçe ayrılır. Zamir kökenli şahıs ekleri (I. tip şahıs ekleri) duyulan geçmiş zaman, şimdiki zaman, geniş zaman, gelecek zaman, gereklilik ve istek kipleriyle; iyelik kökenli şahıs ekleri (II. tip şahıs ekleri) görülen geçmiş zaman ve şart kipleriyle; emir kökenli şahıs ekleri (III. tip şahıs ekleri) ise her şahıs ayrı emir kipleriyle çekimlenir.

Tablo 1. *Türkiye Türkçesi Şahıs Ekleri*

Şahıslar	Zamir Kökenli Şahıs Ekleri	İyelik Kökenli Şahıs Ekleri	Emir Kökenli Şahıs Ekleri
1.Teklik	-{(X)m}	-{m}	-{(y)AyIm}
2.Teklik	-{sXn}	-{n}	-{Ø}
3.Teklik	-{Ø}	-{Ø}	-{sXn}
1.Çokluk	-{(X)z}	-{k}	-{(y)Allm}
2.Çokluk	-{sXnXz}	-{nXz}	-{(y)Xn(Xz)}
3.Çokluk	-{lAr}	-{lAr}	-{sXnlAr}

Yöntem

Çalışmamıza kaynak oluşturan ağız verileri 2000-2018 yılları arasında Sinop ili köylerinden derlemiş olduğumuz saha çalışmalarına dayanmaktadır. Sinop ağzılarına ait vermiş olduğumuz cümleler çeviri yazı işaretleriyle yazılmış olup cümle sonlarına derlendiği yerler yazılmıştır. Çalışmada genel olarak ÖTT ile aynı olan şahıs çekimleri örneklenmiştir.

Şahıs Eklerinde Öne Çıkan Özellikler

İç içe girişik yapılar

Kökeni isim yapısına dayanan kip ekleri iyelik ekleriyle, isim-fiil eklerine dayanan kip ekleri şahıs zamirleriyle çekimlenir (Akar ve Kayılan, 2019: 559). Fakat zamir ve iyelik kökenli şahıs eklerinin birbiriyle karışması ya da karıştırılmasıyla iç içe girişik ekler oluşmuş, aynı kip çekiminde ikili kullanımlar ortaya çıkmıştır. Akar ve Kayılan'a göre bu durum pek çok Anadolu ağzında görülmesine rağmen yapılan çalışmalarda yeterince üzerinde durulmamıştır (Akar ve Kayılan, 2019: 559). Korkmaz, bu karışmaların EAT'nin ilk dönemlerinde özellikle II. teklik şahısta ve sınırlı eserde görüldüğünü (-{sen}/-{sIn}>{-sAn}/-{sIn}) fakat daha sonraki dönemlerde –

özellikle Osmanlıcanın başları- belirginleşmeye başladığını açıklamış; II. teklik şahısın, bir taraftan teklik $\{-sIn\}$ eki bir taraftan da $\{-dınız\}$, $\{-şanız\}$ geçmiş ve şart kipi tesirinde kalarak karma bir $\{-sInIz\}$ biçimine dönüştüğünü belirtmiştir. Ayrıca oluşan bu biçimin Türkiye Türkçesinde yürürlükte olan $/ŋ/>/n/$ değişimiyle $\{-sIn\}$, $\{-sInIz\}$ şeklini alarak genizliğini kaybettiğini eklemiştir (Korkmaz, 1964: 50-51). Ancak bu geniz $/n/li$ karışık biçim Anadolu ağızlarındaki varlığını devam ettirmiştir. Sinop ve yöresi ağızlarında duyulan geçmiş zaman, gelecek zaman, şimdiki zaman, geniş zaman, şart ve gereklilik kipleri hem iyelik hem de zamir kökenli şahıslar olmak üzere ikili kullanım sergilemektedir.

Arkaik biçimlerin devamı

Sinop ağızlarında zamir kökenli I. şahıslarda ve bildirme ekinde Eski Anadolu Türkçesinin (EAT) izleri görülür. EAT'deki $\{-vAn\}$, $\{-vUz\}$ şahıs ekleri Sinop'ta $\{-v/>/-y/$ değişimiyle $\{-yXn\}$, $\{-yUz\}$ şeklini almıştır: *almışuyın, gelmişiyüz; müslümanuyuz, topalyın...*

Bir diğer arkaik biçim zamir kökenli II. çokluk şahıs ekinde görülür. Buna göre "siz" zamiri asli şekliyle kullanılmaktadır: *hoş gelmiş siz. nasıl siz.*

Ses değişimleri

Ağızlarda zaman ve kip eklerinde görülen ses değişimleri bu eklerin üzerine gelen şahıs eklerini de etkilemiş, çeşitliliğe sebep olmuştur (Ay, 2004: 321). Ayrıca ek bünyesindeki ses değişimleri ve bu seslerin birbirine olan etkisi çeşitli biçimler oluşturmuştur: III. çokluk şahıs ekinde bulunan titrek $\{-r/$ sesinin genelde düşmesi, I. çokluk şahıs sonunda $\{-z/>/-s/$ sızıcılaşması, $/s/$ ve $/z/$ seslerinin daraltıcı etkisi bunlara örnek verilebilir. Yine Kıpçak unsurların etkisiyle (Acar, 2018: 650) bazı ağız bölgelerinde görülen $/ŋ/>/y/$ akıcılılaşması değişimde farklı unsurların da etkili olduğunu gösterir.

$\{-n\}$ genişlemesi

Ek-eylem görülen geçmiş zaman III. şahıs çekimi, sona gelen bir $\{-n\}$ morfemiyle genişletilir. İşlevsel olarak farklı bir anlam yaratmayan bu genişleme Sinop'ta bazı ağız bölgeleri için karakteristiktir.

o, her āşam bize gelüdüin. "O, her akşam bize gelirdi." (Merkez-Sazlı)

ğıpgırmuzu gine gızarudun. "Kıpkırmızı yine kızarırdı." (Gerze-Yaykıl)

Diğer yapılar

Bazı yörelerde, iyelik kökenli II. teklik şahıs eki soru ekinden önce gelir:

- *bu gıza bakmaycaŋ mı?* "Bu kıza bakmayacak mısın?" (Boyabat-Aşıklı)

- *üç gün sōna uşak ölüvəri biliyoη mu? "Üç gün sonra çocuk ölüverdi biliyor musun?" (Ayancık-Söküçayırı)*

Şahıs Eklerinin Zamanlarla Kullanımı

Sinop ve yöresi ağızlarında ölçünlü Türkiye Türkçesine (ÖTT) göre şahıs ekleri karmaşık bir yapı sergiler. Önüne gelen zaman ekleri, arkaik yapılar, yabancı unsurlar, karışma ve bulaşmalar şahıs eklerinin çeşitlilik kazanmasına sebep olur. Buna göre görülen geçmiş zaman ve emir kipi dışındaki zamanlarda zamir ve iyelik kökenli şahıslar ikili biçimde görülür. Bilinen geçmiş zaman yalnızca iyelik kökenli şahıs ekleriyle çekimlenir. İstek kipinin I. şahıs ekleri ÖTT'de olduğu gibi emir kipiyle çekimlenir. Ancak isteğin iyelik kökenli şahıs ekleriyle çekimlenen biçimleri de görülür. Bazı yörelerde emir kipinin III. teklik şahıs ekindeki /n/ sesi bulaşma yoluyla -n/olmuştur.

Tablo 2. Sinop ve Yöresi Ağızlarında Kullanılan Şahıs Ekleri

Şahıslar	Zamir Kökenli Şahıs Ekleri	İyelik Kökenli Şahıs Ekleri	Emir Kökenli Şahıs Ekleri
1.Teklik	-{(X)n}, -{(X)y(X)n}	-{m}	-{AyIm}, -{AyIn}
2.Teklik	-{sXn}, -{sXη}, -{sXy}	-{n}, -{η}, -{y}	-{Ø}
3.Teklik	-{Ø}	-{Ø}	-{sXn}, {sXη}, -{sXy}
1.Çokluk	-{(X)z}, -{(X)y(X)z}	-{k}, -{k}	-{AlXm}
2.Çokluk	-{sXnXz}, -{sXηXz}, - {sXyXz}, -{sXz}	-{nXz}, -{ηXz}, -{yXz}	-{(X)η}
3.Çokluk	-{lAr}, -{lA}, -{lĀ}	-{lAr}, -{lA}, -{lĀ}	-{sXnlA}

1. Şimdiki zaman

Şimdiki zaman, ÖTT'de zamir kökenli şahıs ekleriyle çekimlenirken Sinop ve yöresi ağızlarında hem zamir hem de iyelik kökenli şahıs ekleriyle çekimlenmiştir.

I. Teklik Şahıs

Zamir Kökenli:

- *aziyeti ben çekiyon. "Eziyeti ben çekiyorum." (Gerze-Hacısellı)*

- *on ikinci aya ğada buyday ekdümüzü biliyon.* "On ikinci aya kadar buğday ektiğimizi biliyorum." (Ayancık-Maden)
- *ben bûra yalınuşça duruyon.* "Ben burada yalnız duruyorum." (Ayancık-Mustafakemalpaşa, Ciğer Mah.)
- *evin yannarında geziyan.* "Evin yanlarında geziyorum." (Ayancık-Pazarcık, Örense Mah.)
- *ben ğarğadan başğa ğuş danımıyan, haciosman'dan başğa yokuş tanıımıyan.* "Ben kargadan başka kuş tanımıyorum, Hacıosman'dan başka yokuş tanımıyorum." (Dikmen-Çanakçı)
- *ben de oynayın.* "Ben de oynuyorum." (Erfelek-Hürremşah, Gökçam Mah.)
- *ben gidemeyin, bahamayın.* "Ben gidemiyorum, bakamıyorum." (Merkez-Sazlı)
- *bazara mazara gidemiyen.* "Pazara mazara gidemiyorum." (Boyabat-Koçak)

İyelik Kökenli:

- *unnariş resimleriynen ben telefonnan ğonuşuyom.* "Onların resimleriyle ben telefonla konuşuyorum." (Gerze-Yamacık)
- *çok acukusam bi şey bulamâsam ymyom.* "Çok acıkırsam bir şey bulamazsam yiyorum." (Dikmen-Sarayköy)
- *aha burada hayvannan ūraşıyom.* "İşte burada hayvanla uğraşıyorum." (Dikmen-Dudaş)
- *anca o ğadara biliyim.* "Anca o kadar biliyorum." (Merkez-Dizdaroğlu)
- *gemi u zamannâda ben çok iyi biliyim meselâ.* "Gemi o zamanlarda ben çok iyi biliyorum, mesela." (Gerze-Abdaloğlu Kızılcalı Mah.)
- *buun sabriye ğadime gidiyim. on, beş tâne alıyım.* "Bugün Sabriye yengeme gidiyorum. On-on beş tane alıyorum." (Gerze-Yamacık)
- *ekin ekêle. ben ekmiyam.* "Ekin ekerler. Ben ekmiyorum." (Dikmen-Yaykın)

II. Teklik Şahıs

Zamir Kökenli:

- *hinci bak, suyu ırmakdan alıyosuy.* "Şimdi bak, suyu ırmaktan alıyorsun." (Boyabat-Hacıahmetli)
- *yetmiş dört daş topluyosuy.* "Yetmiş dört taş topluyorsun." (Boyabat-Uzunçay)
- *acığ başlarını bālıyısuy bōle kūs kūs oturuyosuy.* "Ağacın başlarını bağıyorsun böyle kös kös oturuyorsun." (Merkez-Sazlı)

- *ondan sōna tepsiye akdaryısıñ. ortasına da dört beş tâne yer açıysıñ.* "Ondan sonra tepsiye aktarıyorsun. Ortasına da dört beş tane yer açıyorsun." (Erfelek-İnesökü)

Kıpçak Türkçesi özelliği olarak bazı ağız bölgelerinde /ɲ/>/y/ akıcılılaşması görülür. Söz konusu değişimin şahıs ekleri üzerindeki örnekleri şunlardır:

- *onu çapa yapıysıy.* "Onu çapa yapıyorsun." (Merkez-Dizdaroğlu)
- *ğānun neyise onuy peşine gidiysiy.* "Kanun neyse onun peşine gidiyorsun." (Merkez-Dizdaroğlu)

İyelik Kökenli:

- *sen hamursusu soruyoy.* "Sen hamursuzu soruyorsun." (Erfelek-Gökçebel)
- *ocaktan çanā goyyoy.* "Ocaktan çanağa koyuyorsun." (Gerze-Gürsökü)
- *yuvlanmıyanı da el inen yuvlayoy.* "Yuvarlanmayı da elle yuvarlıyorsun." (Ayancık-Aliköy)
- *üç gün sōna uşak ölüvəri biliyoy mu?* "Üç gün sonra çocuk ölüverdi biliyor musun? (Ayancık-Söküçayırı)

I. Çokluk Şahıs

Zamir Kökenli:

- *durulandı mı beriki gāzana süziyoz.* "Durulandı mı beriki kazana süzüyoruz." (Saraydüzü-Yalmansaray)
- *yāsin okūyoz.* "Yasin okuyoruz." (Saraydüzü-Hanoğlu)
- *bu çamlıklara yoharı gidiyaz.* "Bu çamlıklara yukarı gidiyoruz." (Durağan-Bayat, Aşağı Mah.)
- *gūzelcene yıkayız. eyce yıkayız.* "Güzelce yıkarız. İyice yıkarız." (Erfelek-Ormantep, Göçen Mah.)

İyelik Kökenli:

- *suyumuzu alıyoğ.* "Suyumuzu alıyoruz." (Gerze-Bolalı)
- *elimiz inen böyle bi bayā geri yanna inceldip yonuyoğ.* "Elimizle böyle bir bayağı geri yanına inceltip yonuyoruz." (Gerze-Gürsökü)
- *ekinneri alıyoğ. gōzerleyüğ unnarı. sōra galburlayuoğ. unnarı sōra eve daşıyoğ çuval inan. āgidiyik garacasu'ya, unnarı yıkıyoğ.* "Ekinleri alıyoruz. Gözleriyoruz onları. Sonra kalburluyoruz. Onları sonra eve taşıyoruz çuvala. Götürdük Karacasu'ya, onları yıkıyoruz." (Gerze-Yaykıl, Demirci Mah.)

II. Çokluk Şahıs

Zamir Kökenli:

- *ğızım yāmur dovāsına gidiysiz nasıl şey okuyısız.* "Kızım yağmur duasına gidiyorsunuz, nasıl şey okuyorsunuz." (Merkez-Oğuzeli)
- *siz kime gidiysiz?* "Siz kime gidiyorsunuz?" (Erfelek-Sarıboğa)
- *gelmsiz. niye gelmiysiz.* "Gelmiyorsunuz. Niye gelmiyorsunuz?" (Erfelek-Sarıboğa)
- *ölum siz isdambul'da ev köy alıysız ben fitireynen nāpıyın?* "Oğlum siz İstanbul'da ev köy alıyorsunuz, ben fitreyle napayım?" (Erfelek-Kızılcaelma)
- *āşama ğada oturıyosuz.* "Akşama kadar oturuyorsunuz." (Ayancık-Maden)
- *ğarşumda temsmli şūra ğavĝa ediyosuz.* "Karşımda temsili şurada kavga ediyorsunuz." (Türkeli-Turhan)
- *nereye ğada gidiysiniz yavrularım?* "Nereye kadar gidiyorsunuz yavrularım." (Erfelek-Kızılcaelma)

İyelik Kökenli:

- *unnardan bilgi istiyoyuz.* "Onlardan bilgi istiyorsunuz." (Gerze-Çağlayan)
- *ğasdamonu'yu biliyoyuz.* "Kastamonu'yu biliyorsunuz." (Boyabat-Çeşnigir)
- *onnarıñ oldū yere ayak ūramayacak. akrep, sülük, yılan, tosbou siz ğablumbā diyayız.* "Onların olduğu yere ayak uğramayacak. Akrep, sülük, yılan, tosağa siz kurbağa diyorsunuz." (Boyabat-Bağlıca)

2. Duyulan Geçmiş Zaman

Duyulan geçmiş zaman, ÖTT'de zamir kökenli şahıs ekleriyle çekimlenirken Sinop ve yöresi ağızlarında hem zamir hem de iyelik kökenli şahıs ekleriyle çekimlenmiştir.

I. Teklik Şahıs

Zamir Kökenli:

- *eñ soñ ben ğalmışın.* "En son ben kalmışım." (Dikmen-Merkez)
- *çaruğ var ıdı emme çaruğ da ğiymemişin.* "Çocuk vardı ama çarık da giymemişim." (Durağan-Dereli)
- *bi kilo yükü bu ğolum unan ğağduramaz olmuşun.* "Bir kilo yükü bu kolumla kaktıramaz olmuşum." (Saraydüzü-Yalmansaray)
- *ayakda gidiykene üyümüşün de yolun şarampolüne suva düşmüşün.* "Ayakta giderken uyumuşum da yolun şarampolüne suya düşmüşüm." (Erfelek-Hürzum, Oraklı Mah.)
- *başĝa bilmēyon. unutmuşuyun.* "Başka bilmiyorum. Unutmuşum." (Erfelek-Çayır)

- *annānem ğativeriya annemi. sōra ben dōmuşuyun.* "Anneannem kativeriyor annemi. Sonra ben doğmuşum." (Türkeli-Turhan)
- *üşütmüşüyün gece. ben hataşı yakmamışuyın.* "Üşütmüşüm gece. Ben ateşi yakmamışım." (Ayancık-Bakırlızaviye)

İyelik Kökenli:

- *ben yetim ğalmışım.* "Ben yetim kalmışım." (Erfelek-İnesökü)
- *yaşlıyım, böyle bakmamışım da öyle olmuşum.* "Yaşlıyım, böyle bakmamışım da öyle olmuşum." (Saraydüzü-Bahşaşlı)

II. Teklik Şahıs

Zamir Kökenli:

- *arzu'm ğaşların çatmışsın.* "Arzu'm kaşlarını çatmışsın." (Erfelek-Hürremşah)

İyelik Kökenli:

- *sen ölmüşüñ. gitmişñ.* "Sen ölmüşsün. Gitmişsin." (Ayancık-Bakırlızaviye)
- *veyat da yālu bi yemek yemişñ.* "Veya da yağlı bir ekmek yemişsin." (Ayancık-Davut, Zindan Mah.)
- *nerē uyumuşun.* "Nerede uyumuşsun." (Dikmen-Dudaş)
- *şindi deymene gitmişñ sen. un úúdüymüşüñ deymende.* "Şimdi değirmene gitmişsin sen. Un öğüdüyormuşsun değirmende." (Erfelek-Hürremşah, Gökçam Mah.)

I. Çokluk Şahıs

Zamir Kökenli:

- *yüz elli altıyı aradım ıdı, sinob 'u aramışuz.* "Yüz elli altıyı aradımdı, Sinop'u aramışız." (Boyabat-Paşahöğlü)
- *atatürk'den sōna kıaya soyadı almuşuyuz emme biz o cinsden deilüz şindi.* "Atatürk'ten sonra Kaya soyadı almışız ama biz o cinsten değıliz şimdi." (Erfelek-Kazmasökü, Kapandüzü Mah.)
- *gitmiş duymamışuyuz.* "O gitmiş duymamışız." (Türkeli-Hamamlı)

İyelik Kökenli:

- *beş altı hāne olmuşuk biz yāni.* "Beş altı hane olmuşuz biz yani." (Gerze-Acısı)
- *benim bāçeyi de hep sel aldı bu yıl. hiç duymamışuk hacıynan.* "Benim bahçeyi de hep sel aldı bu yıl. Hiç duymamışız hacıyla." (Durağan-Çerçiler)
- *niye çalışmışuk köylerde, niye aziyet çekmişük?* "Niye çalışmışız köylerde, niye eziyet çekmişiz?" (Saraydüzü-Bahşaşlı)

- *yanlış yoldan gelmişük.* "Yanlış yoldan gelmişiz." (Merkez-Sazlı)

II. Çokluk Şahıs

Zamir Kökenli:

- *siz ikiniz aydaş olmuşsuz.* "Siz ikiniz aydaş olmuşsunuz." (Merkez-Eymir, Buzlu Mah.)
- *hoş gelmişsiz, nasılsız?* "Hoş gelmişsiniz. Nasılsınız?" (Erfelek-Dereköy)
- *siz görmüşsünüz diye sesimi çıkarmadıydım.* "Siz görmüşsünüz diye sesimi çıkarmadıydım." (Boyabat-Aşıklı)

İyelik Kökenli:

- *osmanlı devleti siz okumuşunuz.* "Osmanlı devletini siz okumuşsunuz." (Ayancık-Davut, Zindan Mah.)
- *bi pāt vemişiniz zamanı behlinde.* "Bir kâğıt vermişiniz zamanın birinde." (Durağan-Aşağı Alınca)

3. Görülen Geçmiş Zaman

ÖTT'de olduğu gibi Sinop ve yöresi ağızlarında iyelik kökenli şahıs ekleriyle kullanılır.

I. Teklik Şahıs

- *ben gelin aldım.* "Ben gelin aldım." (Merkez-Dizdaroğlu)
- *unu da dokdura muayne etdüdüm.* "Onu da doktora muayene ettirdim." (Dikmen-Üçpınar, Ören Mah.)

II. Teklik Şahıs

- *emme sen bana hurduy.* "Ama sen bunu vurdun." (Dikmen-Merkez)

III. Teklik Şahıs

- *şindik hep çoluk çocuk gasabıya gitdi de evle söyündü.* "Şimdi hep çoluk çocuk kasabaya gitti de evler söndü." (Dikmen-Sarayköy)

I. Çokluk Şahıs

- *odunumuzu anca evimize getdük.* "Odunumuzu anca evimize getirdik." (Dikmen-Kuzalan)
- *köyün başında evelā ona ūradık.* "Köyün başında evvela ona uğradık." (Ayancık-Avdullu)

II. Çokluk Şahıs

- *siz şimdi boreye geldiniz, beni gördünüz.* "Siz şimdi buraya geldiniz, beni gördünüz." (Dikmen-Merkez)

- *otuy bakalım. hoş geldiñiz, beş gitdiñiz.* "Oturun bakalım. Hoş geldiniz, beş gittiniz." (Durağan-Aşağı Alınca)

Kıpçak Türkçesi özelliği olarak /ŋ/>/y/ değişimine uğramış örnekler de görülür:

- *yürüdüyüz mü buraya ğada?* "Yürüdünüz mü buraya kadar?" (Türkeli-Gündoğdu)

III. Çokluk Şahıs

- *evlādım olusun beni ğüyō ğuydula.* "Evladım olursun beni güveyiye koydular." (Durağan-Çerçiler)
- *bizi bināsınıñ óunde taksim itdile.* "Bizi binasının önünde taksim ettiler." (Durağan-Gölalan)

4. Geniş Zaman

I. teklik ve çokluk şahıslar ile II. teklik şahısta hem zamir hem iyelik kökenli şahıs ekleri kullanılırken diğer şahıslarda ÖTT'de olduğu gibi zamir kökenli şahıs ekleri kullanılır.

I. Teklik Şahıs

Zamir Kökenli:

- *yüz lirayı alurun.* "Yüz lirayı alırım." (Durağan-Yanalak)
- *ğayıntamdan memlün isem, çocuum da olduysa onuñ ismini ğuymā marağ ederin.* "Kaynatamdan memnunsam, çocuğum da olduysa onun ismini koymaya merak ederim." (Ayancık-Hacılı)

İyelik Kökenli:

- *mal hasda olunca ben ileç yaparım.* "Mal hasta olunca ben ilaç yaparım." (Erfelek-Meydan)
- *fasulye ete-beri becerürüm.* "Fasulye, öte-beri beceririm." (Dikmen-Üçpınar)

II. Teklik Şahıs

Zamir Kökenli:

- *yourduñ içine biraz duz doldurusuñ.* "Yoğurdun içine biraz tuz doldurursun." (Ayancık-Ortalık)
- *zaman rahat rahat yirsin.* "O zaman rahat rahat yersin." (Merkez-Oğuzeli)

Kıpçak Türkçesi özelliği olarak /ŋ/>/y/ değişimine uğramış örnekler de görülür:

- *kestâne çibū, fındık çibū şōle barmaq gibi yararsıy.* "Kestane çubuğunu, fındık çubuğunu şöyle parmak gibi yararsın." (Türkeli-Taşgüney)

İyelik Kökenli:

- *sen bunu iyi yapay.* "Sen bunu iyi yaparsın." (Durağan-Aşağı Alınca)
- *ğayınam dedi ki; sen aç galuy.* "Kaynanam dedi ki; sen aç kalırsın." (Saraydüzü-Bahşanlı)

I. Çokluk Şahıs

Zamir Kökenli:

- *sakızlık ācı vardu, çitemik toplarız.* "Sakızlık ağacı vardır, çitemik toplarız." (Saraydüzü-Yalmansaray)
- *ondan kere onu galem ederüz. tekkel onu çezerüz. düzene gıyaruız. masaraya dolaruız.* "Ondan sonra onu kalem ederiz. Tekrar onu çekeriz. Düzene koyarız. Masuraya dolarız." (Erfelek-Şerefiye)

İyelik Kökenli:

- *fırına gıyaruık onu iyce gevredürük.* "Fırına koyarız, onu iyice gevrediriz." (Erfelek-Balıfakı)
- *duzunu da gıyay garuıdururuık. tavada gıyarduruık.* "Tuzunu da koyar karıştırırız. Tavada kızartırız." (Erfelek-Gümüşsuyu)

II. Çokluk Şahıs

Zamir Kökenli:

- *onuı suyuınan çamaşırları yursuıyuz.* "Onun suyuyla çamaşırları yıkarsınız." (Boyabat-Boyalı)
- *bi gıazan gibi bi şeye gıyarsııyuz.* "Bir kazan gibi bir şey koyarsınız." (Boyabat-Boyalı)
- *siz okumuıııyuz, dā iyisini bülüsüz.* "Siz okumuşsunuz, daha iyisini bilirsiniz." (Ayancık-Davut, Zindan Mah.)

Kıpçak Türkçesi özelliği olarak /ŋ/>/y/ değişimine uğramış örnekler görülür:

- *beni siz yeyemessıyız.* "Beni siz yiyemezsiniz." (Türkeli-Turhan)

5. Gelecek Zaman

Gelecek zaman, ÖTT'de zamir kökenli şahıs ekleriyle çekimlenirken Sinop ve yöresi ağızlarında hem zamir hem de iyelik kökenli şahıs ekleriyle çekimlenir. Gelecek zaman çekimlerinde soru eki bazı yörelerde şahıs ekinden sonra gelir.

I. Teklik Şahıs

Zamir Kökenli:

- *ben onnan niye kötü olucan.* "Ben onunla niye kötü olacağım." (Ayancık-Gürsöcü)
- *tā ben iki aydan beri yıkancaym.* "Daha ben iki aydan beri yıkanacağım." (Ayancık-Akçakese)
- *ben aşıklıdan öleceyin, diya halama.* "Ben aşıklıktan öleceğim, diyor halama." (Boyabat-Akyörük)

İyelik Kökenli:

- *ben bunu varacam.* "Ben buna varacağım." (Erfelek-Soğucalı)

II. Teklik Şahıs

Zamir Kökenli:

- *kendiri işleyeceksiy. elinde dokuycaksiy. eyniye çamaşur yapıcaksiy.* "Kendiri işleyeceksin. Elinde dokuyacaksın. Sırtına çamaşur yapacaksın." (Dikmen-Karaağaç)
- *üç kere geleceşiy.* "Üç kere geleceksin." (Türkeli-Gökçalın)
- *şöle yapacāsiy.* "Şöyle yapacaksın." (Türkeli-Kuşçular, Güvendi mah.)

Kıpçak Türkçesi özelliği olarak /η/>/y/ değişimine uğramış örnekler şunlardır:

- *ikisini bi ekiz gibi gardaş gibi böyütceksiy.* "İkisini bir ikiz gibi kardeş gibi büyüteceksin." (Ayancık-Maden)
- *yıycesey bi şeyle yapacaksiy.* "Yıyeceksen bir şeyler yapacaksın." (Merkez-Dizdaroğlu)

İyelik Kökenli:

- *bu sepedi ne yapacañ?* "Bu sepeti ne yapacaksın?" (Dikmen-Babahoğlu)
- *bizim burda kime satacañ?* "Bizim burada kime satacaksın?" (Dikmen-Bucak)
- *çillenme zamanına ğada sen toprai süreceñ, direkdor unan.* "Çillenme zamanına kadar sen toprağı süreceksin, traktörle." (Boyabat-Bağlıca)
- *yo udu ki o zaman. ekiceñ, biçiceñ, dóuceñ, dokuycañ.* "Yoktu ki o zaman. Ekeceksin, biçeceksin, döveceksin, dokuyacaksın." (Erfelek-Şerefiye)
- *ya baa bi kilō kebab alacan ya bi kilō üzüm alacan.* "Ya bana bir kilo kebab alacaksın ya bir kilo üzüm alacaksın." (Boyabat-Paşalıoğlu)

- *her şeyi zamannu yapacan, zamannu çalışacan.* "Her şeyi zamanlı yapacaksın, zamanlı çalışacaksın." (Merkez-Oğuzeli)
- *bu ğıza bakmaycañ mı?* "Bu kıza bakmayacak mısın?" (Boyabat-Aşıklı)

I. Çokluk Şahıs

Zamir Kökenli:

- *iyne olacaz.* "İğne olacağız." (Boyabat-Çatpınar)
- *vallā bi tuvālet yapduracauz mıñdar.* "Vallahi bir tuvalet yaptıracağız muhtar." (Boyabat-Koçak)
- *atmış beş aylı alacaz.* "Altmış beş aylığı alacağız." (Boyabat-Tırnalı)
- *gerzi'den geri dönecez.* "Gerze'den geri döneceğiz." (Gerze-Hıdırlı)
- *ya barmā kesiceiz ya şey.* "Ya parmağı keseceğiz ya şey." (Ayancık-Söküçayırı)
- *biz bu akşam gelip alış-veriş yapacaz.* "Biz bu akşam gelip alış-veriş yapacağız." (Boyabat-Bağlıca)
- *unumuzu denemizi dermanımızı getirecez.* "Unumuzu denemizi dermanımızı getireceğiz." (Boyabat-Tırnalı)
- *şindi biye gideceyüz. oraya bakacayuz ğıza. beynüsek düürlüe gitceyüz.* "Şimdi bir kere gideceğiz. Oraya bakacağız kıza." Beğenirsek dünürlüğe gideceğiz." (Türkeli-Yusuflu)

İyelik Kökenli:

- *bu sene ekin yapacoķ, misir yapmycoķ.* "Bu sene ekin yapacağız, mısır yapmayacağız." (Durağan-Alpuğan)
- *biz tütün yapmayoķ, emme bu sene misir yapacoķ.* "Biz tütün yapmayacağız, ama bu sene mısır yapacağız." (Gerze-Hacıseli)

II. Çokluk Şahıs

Zamir Kökenli:

- *siz bundan not alceksiniz di mi?* "Siz bundan not alacaksınız değil mi?" (Gerze-Gürsöku)

Kıpçak Türkçesi özelliği olarak /ŋ/>/y/ değişimine uğramış örnekler görülür:

- *foş geldiyiz. buyrun, eve geçseyize. arabayız var mı, neyle gitceksiyiz?* "Hoş geldiniz. Buyurun, eve geçsenize. Arabanız var mı? Neyle gideceksiniz?" (Türkeli-Gündoğdu)

İyelik Kökenli:

- *biyol gidicāñız adamıñ evine gircāñız.* "Bir sefer gideceksiniz adamın evine gireceksiniz." (Durağan-Sarıyar)

- *ikiñizsiñiz. ikiñiz bölücēñiz. "İkinizsiniz. İkiniz böleceksiniz."* (Dikmen-Yumaklı)

6. Gereklilik Kipi

Gereklilik kipi I. teklik şahısta zamir ve iyelik kökenli şahıs ekleriyle çekimlenirken diğer şahıslarda ÖTT'deki gibi zamir kökenli şahıs ekleriyle çekimlenir.

I. Teklik Şahıs

Zamir Kökenli:

- *Onu önce ben almalıyun.* "Onu önce ben almalıyım." (Ayancık-Karakestane)

İyelik Kökenli:

- *Oğumalıyım başğa çārem yok.* "Okumalıyım, başka çarem yok." (Gerze-Çakallı)

7. Dilek-Şart Kipi

Dilek-şart kipi I. çokluk şahısta zamir ve iyelik kökenli şahıs ekleriyle çekimlenirken diğer şahıslarda ÖTT'deki gibi iyelik kökenli şahıs ekleriyle çekimlenir.

I. Çokluk Şahıs

Zamir Kökenli:

- *ğalasları şo yaña gōsaz.* "Kalasları şu yana koysak." (Saraydüzü-Merkez)
- *bu işi bir an evvel yapsaz.* "Bu işi bir an evvel yapsak." (Merkez-Çiftlik)

İyelik Kökenli:

- *oña gelsem de disem ki şindiki gibi böyle uyanık olsağ...* "Ona gelsem de desem ki şimdiki gibi böyle uyanık olsak..." (Saraydüzü-Yalmansaray)
- *ölum ben sā elli milyon parayı yolların emme birisine ulaşabileşek.* "Oğlum ben sana elli milyon parayı yollarım ama birisine ulaşabileşek." (Türkeli-Kuzköy)

8. İstek Kipi

ÖTT'de I. teklik ve çokluk istek çekimi Eski Türkçedeki gibi hem istek hem emir bildiren $-\{AyIm<AyIn\}$ ve $-\{Allm\}$ ekleriyle karşılanır (Korkmaz, 2003: 650). Aynı kullanım Anadolu ağızları için de geçerlidir.

Ancak bu şeklin yanında istek için -{A} şekli de kullanılır. Bütün bunlar I. şahıs çekimlerinde iyelik ve emir kökenli şahıs eklerini ortaya çıkarmıştır.

I. Teklik Şahıs

İyelik Kökenli:

- *böyüdüle artuk. valā ergün ne diyem.* "Büyütürler artık. Valla Ergün ben ne diyeyim." (Erfelek-Hürremşah, Gökçam Mah.)

Emir Kökenli:

- *önce annemi göreyin.* "Önce annemi göreyim." (Türkeli-Yapraklı)

I. Çokluk Şahıs

İyelik Kökenli:

- *gel berāber yiyek.* "Gel beraber yiyelim." (Ayancık-Çaybaşı)

Emir Kökenli:

- *eve berāber gidelim.* "Ebe beraber gidelim." (Erfelek-Şerefiye)

9.Emir Kipi

Sinop ve yöresi ağızlarında emir kipinin I. teklik şahıs eki işlevsel olarak istek anlamında kullanılırken biçim olarak Eski Türkçedeki -{AyIn} şeklini korumuştur. Ayrıca III. teklik şahıs ekinde bulaşma yoluyla /n/>/η/ ses değişimi görülür.

I. Teklik Şahıs

Emir Kökenli:

- *bekle beni geleyin.* "Bekle beni geleyim." (Boyabat-Killik)
- *ona bekmez içüreyin de sen bi gör.* "Ona pekmez içireyim de sen bi gör." (Boyabat-Aşıklı)
- *deñize dalayım mı?* "Denize dalayım mı?" (Ayancık-Aşağıköy)

III. Teklik Şahıs

Emir Kökenli:

- *ben gelinceye ğada işleri bütüsün.* "Ben gelinceye kadar işleri bitirsin." (Boyabat-İsaoğlu)
- *kimseni atı ğalmasy.* "Kimsenin atı kalmasın." (Ayancık-Maden)
- *tüfek atıvañ, de şu hursuzla ğaçsıñ.* "Tüfek atıverin de şu hırsızlar kaçsın." (Boyabat-Aşıklı)

I. Çokluk Şahıs

Emir Kökenli:

- *gağ, eve gidelim.* "Kalk, eve gidelim." (Ayancık-Erikli)
- *senne bi iş çöürelim.* "Senle bir iş çevirelim." (Boyabat-Alioğlu)

II. Çokluk Şahıs

Emir Kökenli:

- *buna hemen bi dene meyve suyu getiiy.* "Buna hemen bir meyva suyu getirin." (Durağan-Yukarı Karacaören)
- *ehtiyarluñ ğiymatını ğeşlikde biliiy.* "İhtiyarlığın kıymetini gençlikte bilin." (Ayancık-Kaldırayık Yarenler Mah.)
- *anşanıñ yanına gidiiy.* "Ayşe'nin yanına gidin." (Saraydüzü-Yenice)

Sonuç

1. Sinop ağızlarında şahıs eklerinin ünlü uyumu genel olarak tamdır.
2. II. çoğul şahıs zamiri, bazı ağız bölgelerinde asli şeklini korumuştur.
3. Zamir ve iyelik kökenli şahıs eklerinin birbiriyle karışması ya da karıştırılmasıyla iç içe girişik ekler oluşmuş, aynı ek için ikili kullanımlar ortaya çıkmıştır.
4. Zamir kökenli I. şahıslarda EAT'nin izleri görülür. EAT'deki -{vAn}, -{vUz} şahıs ekleri, Sinop'ta -/v/>-/y/ değişimiyle -{yXn}, -{yUz} şeklinde görülür.
5. Şart kipinin I. çokluk çekimi bazı bölgelerde ÖTT'den farklı olarak zamir kökenli şahıs ekiyle çekimlenir.
6. Bünyesinde /ŋ/ sesi barındıran şahıs ekleri bazı bölgelerde Kıpçak unsurların etkisiyle /ŋ/>/y/ değişimine uğramıştır.
7. İstek kipinin I. şahıs ekleri iyelik kökenli olabilmektedir.
8. Emir kipinin III. şahıs ekleri bulaşma yoluyla geniz /n/ sesini alabilmektedir.
9. Bazı bölgelerde ek-eylem görülen geçmiş zaman III. şahıs eki sona gelen bir -{n} morfemiyle genişlemiştir.

Kaynaklar

- Acar, E. (2018). Sinop ve Yöresi Ağızlarında Kıpçak Türkçesi Dil Unsurları. *Yeni Türkiye*. 24(99), 648-652.
- Akar, A., Kayılan, F. (2019). Şahıs Eklerinin Şekil ve Zaman Ekleriyle Kullanımı: Çal ve Yöresi Ağızları Örneği. *Söylem Filoloji Dergisi*, 4(2), 558-565.

- Ay, Ö. (2004). Türkiye Türkçesi Ağızlarında Fiil Çekiminde Kullanılan Şahıs Ekleri Üzerine. *V.Uluslararası Türk Dil Kurultayı Bildirileri I*, s.319-342, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ay, Ö. (2009). *Türkiye Türkçesi Ağızlarında Fiil Çekimi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Karahan, L. (2012). Türkçede Bazı Ek ve Edatlarda "-n" Morfemi ile Ortaya Çıkan Varyantlaşma, *Türk Moğol Araştırmaları Prof. Dr. Tuncer Gülensoy Armağanı*, s.219-236, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Karahan, L. (2014). *Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Korkmaz, Z. (1964). Eski Anadolu Türkçesindeki -van/-ven, -vuz/-vüz Kişi ve Bildirme Eklerinin Anadolu Ağızlarındaki Kalıntıları. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, 12, 43-65.
- Korkmaz, Z. (2003). *Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

**ANLATILARDA SÖZ VE DÜŞÜNCE AKTARIMLARININ
KULLANIMINA DAİR BİR İNCELEME**

**AN EXAMINATION OF THE USE OF SPEECH AND THOUGHT
PRESENTATIONS IN THE NARRATIVES**

*Emre TÜRKMEN**

Özet

Bu çalışma; söz ve düşünce aktarımlarının anlatılarda kullanımıyla ilgili bir incelemedir. Başkasının sözünün işaretlendiği aktarımların örneklerine günlük dilde, yazınsal eserlerde sıklıkla yer verilmektedir. Çalışmanın veri kaynağını Memduh Şevket Esendal'ın *Rüya Nasıl Çıktı*, *Mendil Altında* ve *Karga Yavrusu* adlı öyküleri oluşturmuştur. Yazarın hangi söz ve düşünce aktarımlarını kullandığı, aktarımlarda hangi dil bilgisel işaretleyicilerden yararlandığı, aktarımların hangi biçimlerde açığa çıktığı ve son olarak aktarımları kullanım sıklığı bu araştırmaya yön veren başlıca sorular olmuştur. Bu sorulara yanıt aranırken öykülerdeki; anlatıcı, bakış açısı, anlatıda kimin konuştuğu ve anlatı kişilerine odaklanılmıştır. İlk olarak seçilen yazınsal metinler taranmış, söz ve düşünce aktarımları belirlenmiştir. Aktarımlarla ilgili elde edilen veriler, ortaya çıkan bulgular tartışılıp değerlendirilmeye çalışılmıştır. İncelemeler neticesinde anlatıcının, anlatı kişilerinin bakış açısıyla anlatı kişilerinin söz ve düşüncelerine yer verdiği ve çoksesliliği ortaya çıkardığı görülmüştür. Buna göre seçilen öykülerde Esendal'ın söz ve düşünce aktarımlarından doğrudan söz aktarımını daha sık tercih ettiği, dolaylı söz aktarımına ise yer vermediği sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Anlatı, Anlatıcı, Doğrudan Söz Aktarımı.

Abstract

This study is an examination of the use of speech and thought presentation in the narratives. The texts selected for examination are *Rüya Nasıl Çıktı* (How did the dream come out?), *Mendil Altında* (Under the Handkerchief) and *Karga Yavrusu* (The Chick) stories by Memduh Şevket Esendal. The research questions shaping this study are “Which speech and thought presentations did the author use?”, “What kind of grammatical markers did the author utilize?”, “In which forms did the presentations were given?” and “How often were these presentations were used?”. In searching answers for these questions, we focused on the narrators, points of view, narrative

* Arş. Gör, Karadeniz Teknik Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Trabzon / TÜRKİYE
emreturkmen@ktu.edu.tr ORCID: 0000-0001-8823-1310

characters and speaking people in the stories. First, the texts were thoroughly scanned in order to mark the speech and thought presentations. The data obtained were demonstrated and the findings were evaluated. As a result, it is derived that the narrator of the texts used the speech and thought presentations according to the point of view of the narrative characters, thus, created a polyphonic narrative. Out of 70 samples selected from the texts, %87 were direct speech, %7 were direct thought and %6 were indirect thought presentations. Therefore, it can be concluded that Esendal preferred direct speech presentations over other forms of presentations and never resorted to indirect speech presentations in the selected texts.

Keywords: Narrative, narrator, direct speech

Giriş

Söz ve düşünce aktarımları yazınsal metinlerde karakterlerin söz ve düşüncelerinin türlü dil bilgisel işaretleyicilerden yararlanılarak açığa çıkarılmasıdır. Bu çalışmada Memduh Şevket Esendal'ın öyküleri söz ve düşünce aktarımları bakımından incelenmiştir. Esendal'ın hangi söz ve düşünce aktarımlarını kullandığı, aktarımlarda hangi dil bilgisel işaretleyicilerden yararlandığı, aktarımların hangi biçimlerde açığa çıktığı ve son olarak aktarımları kullanım sıklığı bu araştırmaya yön veren sorular olmuştur.

Modern Türk öyküsünün kurucu isimlerinden Memduh Şevket Esendal, durum öyküsünün önemli temsilcilerinden biri kabul edilmektedir. Öykü ve romanlarında daha çok aile kurumu, yöneten-yönetilen ilişkisi, günlük hayatı çerçevesinde küçük insan, yozlaşma, çocuk/çocukluk, Bulgar zulmü, düşkünlere acıma gibi konular çerçevesinde yoğunlaşmaktadır (Çetişli, 2020, s. 424).

Yazarın *RNÇ*, *MA* ve *KY* öyküleri, her şeyi bilen ve her yerde bulunan bir anlatıcı bakış açısı ile anlatılmaktadır. Anlatı kişilerini; *RNÇ* öyküsünde anlatıcı, Tevfik Efendi, İzzet Bey, Abdullah, Muhabere Memuru Hakkı, Tevfik Efendi'nin karısı ve kaynanası, *MA* öyküsünde anlatıcı, Cavit Bey, Cavit Bey'in karısı, Müsteşar, *KY* öyküsünde anlatıcı, Kadir Efendi, Nazif'in anası ile büyükanası ve hekim oluşturmaktadır.

RNÇ'de batıl inançları olan Tevfik Efendi elinde boş yağ tenekeleri ile evine gitmektedir. Kahvede kapı komşusu İzzet Bey kendisini rüyasında gördüğünü söyleyince Tevfik Efendi telaşa düşer, hemen elindeki boş yağ tenekelerini bırakır. İş yerine tekrar giderek posta odasını kontrol eder. Ardından kahveye döner, tenekeleri alıp evin yolunu tutar. Geceyi sıkıntı içinde geçirir. Uyandığında bahçeye çıkar. Eşi ile kayınvalidesinin bahçede pekmez kaydattığını görür. Kayınvalidesi, Tevfik Efendi'den yardım ister. Kayınvalidesine yardım ettiği sırada Tevfik'in ayağına kaynar pekmez dökülür, ayakları yanar. Ancak acısına rağmen İzzet Bey'in rüyasının bu şekilde savuşturduğu için de ferahlar. Ertesi gün ziyarete gelen İzzet Bey, rüyadan söz açıldığı sırada rüyayı Tevfik Bey'i kahvede biraz daha oyalamak

için uydurduğunu söyler. Buna karşın Tevfik Efendi, “Mahsus söyledin ama, bak nasıl çıktı.” der.

MA'da Sicil Müdürü Cavit Bey yemekten sonra uyumaya çalışır. Karasineklerden korunabilmek için yüzünü bir mendil ile örter. Mendilin altında çocuklarının okul taksitleri, eşinin sızlanmaları ve milletvekili seçilme hayali gibi türlü düşüncelere dalar. Uyuyamayacağını anladığında da hizmetçiden kahve ister.

KY'de Nazif bir karga yavrusu besler. Annesi ve büyükannesi karga yavrusu beslemesine karşıdır. Nazif'i babasına şikâyet ederler. Babası da bir öfke anında Nazif'i döver ve Nazif bayılır. Doktor çağrılır. Nazif'i tedavi eden doktor, durumu yetkililere bildirmekten söz açınca Nazif'e karşı evdeki tutum değişir, Nazif iyileştiğinde iki karga yavrusu beslemeye başlar.

1. Kuramsal Çerçeve

Anlatılarda sözün temsiline yönelik yaklaşımların tarihsel temelleri, Platon'un *Devlet* adlı eserindeki şairin kendi sesiyle konuşması ile şairin bir karakterin sesini taklit etmesi ayırımına kadar uzanmaktadır (McHale, 2009, s. 436). Sözün temsili *mimesis* / *diegesis* (öykünme, öyküleme) kavramları ile ilişkili olarak anlatıda karakterlerin sözlerinin aktarılış şekillerine karşılık gelmektedir (Dervişcemaloğlu, 2016, s. 71). Öykünme (*mimesis*), gerçekliğin sahnelenerek çağrıştırıldığı, anlatıcının “dedi” gibi kısa ifadeli müdahaleleri ile söylenenleri harfi harfine göstermesi; öyküleme, anlatıcının doğrudan mevcut olmadan olayları ve konuşmaları özetlemesidir (Herman ve Vervaeck, 2005, s. 14).

Anlatı, en kısa ve öz biçimiyle bir olayın “yenidensunumu” olarak tanımlanmaktadır (Kıran ve Kıran, 2021, s. 166). Anlatı içinde yazarın görüşlerini aktaran, anlatıcı adını alırken anlatıdaki öyküye katılan kişi, anlatı kişisidir (Günay, 2018, s. 69, 85). Her anlatının bir sözce olduğu düşüncesinden hareketle yazar sözceleme öznesi, anlatıcı sözcelenmiş sözce öznesi, anlatı kişisi de sözce öznesi kabul edilmektedir (Günay, 2018, s. 85).

Bununla birlikte her anlatının, bir anlatıcının bakış açısı ile anlatıldığını belirten Günay (2017, s. 151), anlatılarda değişik anlatı kiplerinin bulunduğunu, öncelikli olarak anlatıcının kendi anlatımında dolaysız anlatımı kullandığını, anlatı içindeki kişilerin sözcelerini aktarma durumunda ise dolaylı anlatım, serbest dolaylı anlatımı tercih ettiğinden söz eder. Nitekim sözün temsili ile ilgili sınıflandırmalara bakıldığında dolaysız ve dolaylı olarak bilinen türlere yarı/serbest dolaylı adında üçüncü bir türün eklenmesi, bu üçlü tasnife de serbest/bağımsız dolaysız ile sözeylem/eylem anlatı aktarım türlerinin dahil edilmesi yönünde genel bir eğilimin olduğu görülmektedir (Voloşinov, 2001; Jahn, 2015; Leech ve Short, 1981; Özünlü, 2001). Voloşinov (2001, s. 184) “Dolaysız Söylem”, “Dolaylı Söylem” ve “Yarı-Dolaylı Söylem” şeklinde üçlü bir ayrıma gider. Genette, anlatıcı ile metin

arasındaki ilişkiye bağlı olarak ‘anlatılaştırılmış söylem’, ‘başka bağlama yerleştirme söylemi’, ‘başka bağlama yerleştirme söylemi, serbest dolaylı biçem’ ve ‘aktarılan söylem’ olmak üzere dört tür söylemin varlığından söz eder (Günay, 2018, s. 71). Sözün temsilini beş başlıkta inceleyen araştırmacılardan Leech ve Short (1981, s. 318-351), “Dolaysız Aktarım”, “Dolaylı Aktarım”, “Serbest Dolaysız Aktarım”, “Sözeylem Anlatı Aktarım” ve “Serbest Dolaylı Aktarım” türlerine yer verir.

Çalışmada doküman incelemesi yoluyla nitel araştırma yöntemi kullanılmış, inceleme verisi olarak Memduh Şevket Esendal’ın “Rüya Nasıl Çıktı”, “Mendil Altında” ve “Karga Yavrusu” öyküleri seçilmiştir. Söz konusu öykülerin kitap hâlindeki ilk baskısı 1946 yılında Ulus Basımevi tarafından *Hikâyeler* adıyla yapılmıştır. Bu çalışmada Bilgi Yayınevinden 2019 yılında “Bütün Eserler” dizisi ile *Mendil Altında* adıyla yayımlanan 17. baskısı esas alınmıştır.

Çalışmada öykülerdeki anlatıcı ve bakış açısı, anlatıda kimin konuştuğu ve son olarak anlatı kişilerinin belirlenmesi aşamaları için Günay (2017, s. 144-158)’dan yararlanılmıştır. Anlatılardaki çokseslilik, yalnızca seslerin değil, bilinç ve düşüncelerin de çoğulluğudur (Jenny, 2003’ten akt. Kıran ve Kıran, 2018, s. 409). Dolayısıyla söz aktarımları yanında düşünce aktarımları da çalışmanın kapsamına dahil edilmiş, ilgili yapılar Coşkun vd. (2009, s. 95-104)’nin sınıflamasından hareketle adlandırılmıştır. Buna göre incelemede uygulanacak yöntemin basamaklarını; anlatıcı ve bakış açısı, anlatıda kimin konuştuğu ve anlatı kişilerinin kimlerden oluştuğunu ortaya koymak, aktarımların belirlenmesi ve belirlenen aktarımlar için hangi dil bilgisel yapılara başvurulduğunu açıklamak oluşturmuştur.

2. Çözümlemeler

RNÇ, *MA* ve *KY* öykülerinde anlatıcı ve bakış açısından sıfır odaklayım göze çarpar. Diğer bir ifadeyle, öykülerde her şeyi bilen ve her yerde bulunan bir anlatıcı bakış açısı gözlenmektedir. Günay’ın (2017, s. 146-147) ifade ettiğine göre sıfır odaklayımda anlatıcı; olay için gerekli her şeyi bilir, gerektiğinde olayı özetleme ya da ayrıntılandırma imkânına sahiptir. Bu nedenle bu tür anlatıcı için “tanrı bakışı” kavramı bile kullanılabilir. Burada yalnızca üçüncü tekil kişi adılı ile anlatımın yapılması, anlatıcının öykü içinde sözü anlatı kişilerine vermesi durumunda anlatı kişilerinin “ben” diyerek kendi öykülerini anlatabilmesi söz konusudur (Günay, 2018, s. 112).

Bu tür anlatıcı modelinin bulunduğu *RNÇ*, *MA* ve *KY* öykülerinde, yazarın sözcüsü olan anlatıcı hem anlatmakta hem de anlatıda kahraman durumundaki kişilerin sözlerine yer vermektedir. Birincisinde *dedi*, *söyledi* gibi aktarma eylemlerinden yararlanmakta, ikincisinde anlatıcı ortadan silinerek sözü sahibine bırakmaktadır.

- Anlatıcının *dedi, söyledi* gibi dilsel işaretleyiciler aracılığıyla varlığını sezdirmesi:

“Abdullah, bu tenekeler burada dursun, ben şimdi gelirim” dedi, kahveden fırladı. (RNÇ, s. 62)

“Ben burada aç duracak değilim ya!” dedi. (MA, s. 109)

- Anlatıcının *dedi, söyledi* gibi dilsel işaretleyicilere yer vermeksizin sözü sahibine bırakması:

“Tevfik, Tevfik!” (RNÇ, s. 61)

RNÇ’de anlatıcı, Tevfik Efendi’nin evhamlı, takıntılı hâlini söz ve düşünce aktarımlarından yararlanarak sergiler. *de-*, *kız-*, *seslen-* ve *sor-* fiilli yüklemlemler ile söz; *düşün-* ve *san-* fiilli yüklemlemler ile düşünce aktarımların bulunduğu öyküde toplamda 51 aktarım örneği belirlenmiştir. Bunlardan 47’si söz, 4’ü düşünce aktarımıdır. 47 örnekle en çok tercih edilen aktarım doğrudan söz aktarımı [DSA] türü olurken onu ikişer örnekle doğrudan düşünce aktarımı [DDA] ile dolaylı düşünce aktarımı [DLDA] izlemektedir.

RNÇ’deki doğrudan söz aktarımı örnekleri aşağıdaki gibidir:

1. “Tevfik, Tevfik!” (RNÇ, s. 61)
2. “Ne var?” dedi. (RNÇ, s. 61)
3. “Seni istiyorlar.” (RNÇ, s. 61)
4. “Kim istiyor?” (RNÇ, s. 61)
5. “Nereye gidiyordun?” diye sordu. (RNÇ, s. 61)
6. “Hiç, eve gidiyorum...” (RNÇ, s. 61)
7. “Daha erken, otur. Beraber gideriz.” (RNÇ, s. 61)
8. “Gideyim” diyecekti. (RNÇ, s. 61)
9. “Tevfik” dedi, “seni bu gece rüyada gördüm... Allah hayırlara tebdil etsin.” (RNÇ, s. 61)
10. “Nasıl?” dedi. (RNÇ, s. 61)
11. “Seni rüyada gördüm” diyorum. (RNÇ, s. 62)
12. “Nasıl gördün? Pek fena mı?” diye sordu. (RNÇ, s. 62)
13. “Neden fena olsun, fena da olsa hayra yormalı.” (RNÇ, s. 62)
14. “Abtullah bir ateş ver!” (RNÇ, s. 62)
15. “Yanılıp da ters bir günde kesmiş olmayayım?” (RNÇ, s. 62)

16. “Bir kahve de sana ısmarlayayım!” (RNÇ, s. 62)
17. “İçmem... Sen beni pek fena mı gördün?” (RNÇ, s. 62)
18. “İnsanın her gördüğü rüya çıkmaz ya” dedi, “kaynanan seni her akşam caminin keneflerine düşmüş görüyor da, ‘oğlum zengin olacak’ diye bana tabir ettiriyor... Ne zengin olduğun var ne bir şey!” (RNÇ, s. 62)
19. “Neden Abidin anahtarları bana bırakıyor?” diye kızdı. (RNÇ, s. 62)
20. “Kendi işine kendi baksın! Yarın anahtarı geri vereyim, başıma bir felaket gelirse bu postadan gelecek... Gidip posta odasını bir daha yoklamalı.” (RNÇ, s. 62)
21. “Abdullah, bu tenekeler burada dursun, ben şimdi gelirim” dedi, kahveden fırladı. (RNÇ, s. 62)
22. “Nereye gidiyorsun? Gel bak ne diyeceğim...” diye İzzet Bey, arkasından seslendi ise de aldırmadı. (RNÇ, s. 62)
23. “Şimdi gelirim” dedi, gitti. (RNÇ, s. 62)
24. “Sen demin gitmedin miydi?” diye sordu. (RNÇ, s. 63)
25. “Gittimdi ya, gene geldim.” (RNÇ, s. 63)
26. “Ne o, bir şey mi kaybettin?” (RNÇ, s. 63)
27. “Yook, bir şey kaybetmedim.” (RNÇ, s. 63)
28. “E, ne bakıp duruyorsun?” (RNÇ, s. 63)
29. “Hiç, bir ateş filan olmasın diye bakıyorum.” (RNÇ, s. 63)
30. “Yoksa bir cigara filan mı düşürdün? Valaa hepimiz yanarız... Burası zaten çıra gibi...” (RNÇ, s. 63)
31. “Nereye düşürdün?” diye sordu. (RNÇ, s. 63)
32. “Ben bir şey düşürmedim. Ama olur ya belki biri düşürmüştür diye bakıyorum.” (RNÇ, s. 63)
33. “Haydi gidelim, bir şey yok!” (RNÇ, s. 63)
34. Kapıyı kilitlerken Tefik; “İzzet Bey beni rüyasında görmüş” diyecekti, alay ederler diye korktu, sesini çıkarmadı. (RNÇ, s. 63)
35. “Nerede İzzet Bey?” diye sordu. (RNÇ, s. 63)
36. “Bilmem, galiba eve gitti” dedi. (RNÇ, s. 63)

37. “Nen var, niçin böyle küskün duruyorsun?” dediler...(RNÇ, s. 63)

38. “Hiç” dedi. “Başımda bir sangılık var!” (RNÇ, s. 64)

39. “Ay canım oğlum” dedi. “Gel biraz yardım et de, tavayı düzeltelim. Biz bu ocağı denk yapmadık.” (RNÇ, s. 64)

40. “Yok onu değil, bunu, bunu. Hah, it bu yana. Sen kaldır, çek çek...” (RNÇ, s. 64)

41. “Ben sana söylemedim” dedi, “dün gece İzzet Bey beni rüyasında görmüş!” (RNÇ, s. 65)

42. “Nasıl görmüş?” (RNÇ, s. 65)

43. “Nasıl görmüş bilmem ama, fena görmüş olacak. Bak bugün nasıl çıktı?” (RNÇ, s. 65)

44. “Sen bana niye söylemedin, sadaka verirdik, adak adardık.” (RNÇ, s. 65)

45. “Merak edersin diye söylemedim.” (RNÇ, s. 65)

46. “Canım Tefvik” dedi. “İyi çocuksun, hoş çocuksun ama, bu rüyalarla bozmuşsun. Ben onu sana mahsus söyledim. Oturasın diye!” (RNÇ, s. 65)

47. “Mahsus söyledin ama, bak nasıl çıktı” dedi... (RNÇ, s. 65)

RNÇ’deki doğrudan düşünce aktarımı örnekleri aşağıdaki gibidir:

1. “Acaba posta odasının kapısını iyice kapadım mı?” diye düşündü. (RNÇ, s. 62)

2. “Sabahtan beri zaten içimde bir sıkıntı var, İzzet Bey’in rüyası da boşuna değildir” diye düşünüyor. (RNÇ, s. 63)

RNÇ’deki dolaylı düşünce aktarımı örnekleri aşağıdaki gibidir:

1. Tefvik Efendi tırnağını ne gün kestiğini düşündü. (RNÇ, s. 62)

2. ..., kendisi için sanki bir uğursuzluk hazırlandığını sanıyordu. (RNÇ, s. 63)

Doğrudan aktarımda aktaran, aktarılan kişinin sesi olur. Onun bakış açısını benimseyerek aktarıcı rolle cümlede yer alır (Coulmas, 1986, s. 2). *RNÇ*’deki DSA örneklerinde anlatıcı; Tefvik Efendi, İzzet Bey, Muhabere Memuru Hakkı, kahvecinin çırağı Abdullah, Tefvik Efendi’nin karısı ve Tefvik Efendi’nin kaynanasının bakış açısı ile aktarıcı rolündedir. Öte yandan anlatıcının ortadan silindiği, sözün doğrudan anlatı kişilerine bırakıldığı

aktarımlar da *RNÇ*'de dikkati çeker. Bu tür aktarımlarda *dedi*, *söyledi* gibi anlatıcıyı işaretleyen aktarma eylemleri bulunmaz, âdeta anlatı kendi kendine aktarılır.

“Nasıl görmüş bilmem ama, fena görmüş olacak. Bak bugün nasıl çıktı?” (*RNÇ*, s. 65) [*Tevfik Efendi*]

“Abtullah bir ateş ver!” (*RNÇ*, s. 62) [*İzzet Bey*]

“Haydi gidelim, bir şey yok!” (*RNÇ*, s. 63) [*Muhabere Memuru Hakkı*]

“Yok onu değil, bunu, bunu. Hah, it bu yana. Sen kaldır, çek...” (*RNÇ*, s. 64) [*Tevfik Bey'in kaynanası*]

“Nasıl görmüş?” (*RNÇ*, s. 65) [*Tevfik Bey'in karısı*]

MA'da Cavit Bey'in hem aile hem de iş hayatına dair kesitler; 11'i söz, 5'i düşünce olmak üzere toplam 16 aktarım örneği ile verilmiştir. Anlatıcı; söz aktarımlarında *bağır-*, *de-* ve *sor-* fiilli yüklem, düşünce aktarımlarında ise *düşün-*, *hatırla-* ve *sevin-* fiilli yüklemlerden yararlanır. 11 örnekle *DSA*, en çok tercih edilen aktarım olurken *DDA*'dan üç, *DLDA*'dan iki örnek görülmektedir.

MA'daki doğrudan söz aktarımı örnekleri aşağıdaki gibidir:

1. “Ben burada aç duracak değilim ya!” dedi. (*MA*, s. 109)
2. Maaşlara zam yapılacak diyorlardı. (*MA*, s. 109)
3. Kendi kendine sordu; “Ne yapalım?” (*MA*, s. 109)
4. Hemen ceketinin göğsünü ilikledi, arkasına “Ver şu evrakı” dedi. (*MA*, s. 109)
5. “Hayrola, Müdür Bey?” diye sordu. (*MA*, s. 109)
6. “Efendim” dedi, “açıkta kalan filan efendi için olmaz buyurmuşsunuz. Bu da revâ mı, efendim? Bu zavallı nereye gidip derdini anlatsın? Bu bizim yanlısımız yüzünden işten el çektirilmiş. Kendisinin bir günahı var mı? Siz de çoluk çocuk sahibisiniz. İnsaf ediniz efendim.” (*MA*, s. 109-110)
7. Müsteşar “Olmuş olmuştur” diyor. “Bir defa her nasılsa el çektirilmiş. Memuriyet hayatında böyle şeyler olur. Kendine başka yerde iş arasın” (*MA*, s. 110)
8. Müsteşara diyor ki; “Bu iş aksederse, elbette bizim için iyi olmaz.” (*MA*, s. 110)
9. “Orada bu kadar işler yapıyorsun da, bize para göndermiyorsun!” (*MA*, s. 110)

10. “Mebus seçeceğiz, kabul buyurunuz.” (MA, s. 110)

11. “Meryem, bir kahve pişir!” diye hizmetçisine bağırdı. (MA, s. 111)

MA'daki doğrudan düşünce aktarımı örnekleri aşağıdaki gibidir:

1. Sonra, karısının “Para yetiştiremiyorum” diye sızlanmasını hatırladı. (MA, s. 109)

2. “Ya, Müsteşar kabul etmeseydi” diye düşündü. (MA, s. 109)

3. “Bu mendil altında da nasıl uyurlar” diye düşündü. (MA, s. 111)

MA'daki dolaylı düşünce aktarımı örnekleri aşağıdaki gibidir:

1. Bu arada da ilkin çocuklarının mektep taksitleri için gönderdiği paranın makbuzunu nereye koyduğunu düşündü. (MA, s. 109)

2. Müsteşar'ın, kendisini sevdiğini düşünüp, sevindi. (MA, s. 109)

MA'daki *DSA* örneklerinde anlatıcı; Sicil Müdürü Cavit Bey, Cavit Bey'in karısı ve Müsteşarın bakış açısı ile aktarıcı rolündedir. Öte yandan anlatıcının aradan çekildiği, sözün doğrudan anlatı kişilerine bırakıldığı aktarımlar da *MA*'da dikkati çeker. Bu tür aktarımlarda *dedi*, *söyledi* gibi anlatıcıyı işaretleyen aktarma eylemleri bulunmaz.

“Orada bu kadar işler yapıyorsun da, bize para göndermiyorsun!” (MA, s. 110) [*Cavit Bey'in karısı*]

“Mebus seçeceğiz, kabul buyurunuz.” (MA, s. 110) [*Mümtehipler*]

KY'de üç söz aktarımı belirlenirken düşünce aktarımı örneğine rastlanmamıştır. Belirlenen doğrudan söz aktarım örnekleri aşağıdaki gibidir:

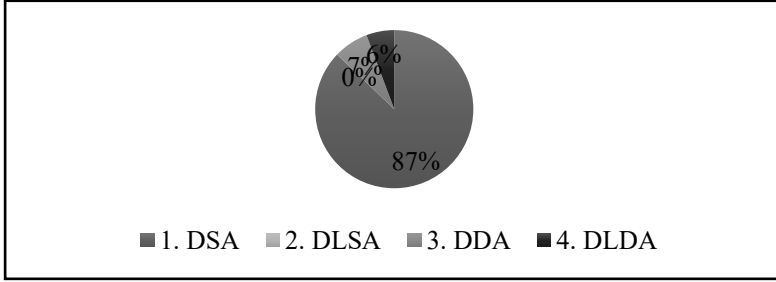
1. “Besleme o pis kargayı” dediler. (KY, s. 131)

2. “Bizi dinlemiyor, sen de aldırılmıyorsun, bu oğlan artık büsbütün haylaz olacak” dediler. (KY, s. 131)

3. Yalnız, hekim kapıdan çıkarken komşularına demiş ki: “Ben bu işi hükümete haber vermeliyim! Belli olmaz, yarın çocuğa bir şey olursa benim yakama yapışirlar!” (KY, s. 131)

Bu üç örnekte Nazif'in anası ve büyükanası ile hekimin bakış açısından aktarıcı rolünde olan anlatıcı, *de-* fiilli yüklemelerden yararlanır.

RNÇ, *MA* ve *KY* öykülerinde kullanılan toplam 70 aktarımdan; %87'si *DSA*, %0'ı *DLSA*, %7'si *DDA* ve %6'sı *DLDA*'dır (bk. Grafik 1):

Grafik 1. RNÇ, MA ve KY’de söz ve düşünce aktarımlarının kullanım sıklığı

Belirlenen aktarımlara; açığa çıkış biçimleri ve kullanılan dil bilgisel işaretleyicileri açısından bakıldığında şu dört tercihte bulunduğu gözlenmiştir:

- Tırnak işareti içinde aktarılan sözün öncesinde *diyor ki*, *demiş ki* işaretleyicilerinin kullanımı:

Müsteşara diyor ki; “Bu iş aksederse, elbette bizim için iyi olmaz.” (MA, s. 110)

- Tırnak işareti içinde aktarılan sözün sonrasında *dedi*, *diye*, *diye düşündü*, *diye kızdı*, *diye sordu* işaretleyicilerinin kullanımı:

“Bizi dinlemiyor, sen de aldırmyyorsun, bu oğlan artık büsbütün haylaz olacak” dediler. (KY, s. 131)

“Sabahtan beri zaten içimde bir sıkıntı var, İzzet Bey’in rüyası da boşuna değildir” diye düşünüyor. (RNÇ, s. 63)

- Tırnak işareti içinde verilen aktarılan sözün ortasında *dedi* işaretleyicisinin kullanımı:

“Tevfik” dedi, “seni bu gece rüyada gördüm... Allah hayırlara tebdil etsin.” (RNÇ, s. 61)

“Efendim” dedi, “açıkta kalan filan efendi için olmaz buyurmuşsunuz. Bu da revâ mı, efendim? Bu zavallı nereye gidip derdini anlatsın? Bu bizim yanlısımız yüzünden işten el çektirilmiş. Kendisinin bir günahı var mı? Siz de çoluk çocuk sahibisiniz. İnsaf ediniz efendim.” (MA, s. 109-110)

- Aktarılan söz için herhangi bir noktalama işaretinin kullanılmaması:

Maaşlara zam yapılacak diyorlardı. (MA, s. 109)

Tevfik Efendi tırnağını ne gün kestiğini düşündü. (RNÇ, s. 62)

Sonuç

Esendal'ın *RNÇ*, *MA* ve *KY* öykülerinde toplam 70 söz ve düşünce aktarımı belirlenmiş; bunlardan 61'inin söz aktarımı, dokuzunun ise düşünce aktarımı olduğu, aktarımların büyük çoğunluğunun doğrudan söz aktarımlarından meydana geldiği görülmüştür. Buna göre 70 aktarımdan; %87'sinin doğrudan söz aktarımı, %7'sinin doğrudan düşünce aktarımı ve son olarak %6'sının dolaylı düşünce aktarımı olduğu tespit edilmiştir. Seçilen metinler içinde herhangi bir dolaylı söz aktarımı örneğine rastlanmamıştır.

RNÇ, *MA* ve *KY*'de anlatıcı ile metin arasındaki ilişki bakımından baskın aktarma biçiminin “aktarılan söylem” olduğu, aktarılan sözlerin bir anlatıcı tarafından olmak üzere çoklukla tırnak içinde doğrudan aktarıldığı görülmektedir. Doğrudan aktarımın sık kullanımda; söylenenlerin bire bir iletme, konuşurun sözlerinin yanında tutumunun da yansıtılabilmesinin etkili olduğu düşünülmektedir. Bir bakıma insanın en temel becerilerinden taklit ile bağlantısı, metnin bağlamı gibi etmenler de doğrudan aktarımın diğer aktarımlara nispetle sık tercih edilmesi nedenleri arasında sıralanabilir. Son olarak anlatıların her şeyi bilen ve her yerde bulunan bir anlatıcı bakış açısı ile anlatılıyor olması, doğrudan aktarımın öne çıkmasında bir başka etken olarak değerlendirilebilir.

Anlatı kişilerinin söz ya da düşüncelerini aktaran anlatıcı; *bağır-*, *de-*, *düşün-*, *hatırla-*, *kız-*, *san-*, *seslen-*, *sevin-*, *sor-* fiilli yüklemelerden yararlanmış. Bu fiiller arasında her üç öyküde de kullanımı görülen tek yüklem, *de-* fiilidir. *RNÇ*'de on beş (15), *MA*'da altı (6) ve *KY*'de üç (3) kez tanıklanan *de-* fiilli yüklemeler aracılığıyla anlatıcı, sözü doğrudan aktararak anlatı kişilerine vermiştir.

RNÇ'deki aktarımlarda *de-* fiilini, nicelik bakımından *sor-* fiili izlemiştir. Beş (5) kez tanıklanan *sor-* fiilli aktarımların varlığı, *RNÇ*'nin karşılıklı konuşmanın baskın olduğu bir anlatı yapısına sahip olmasıyla ilişkilidir. Öte yandan gerek *RNÇ* gerekse *MA* öykülerinde üçer kez tanıklanan *düşün-* fiilli aktarımlar aracılığıyla anlatıcı, karakterlerin düşüncelerini yansıtmıştır.

RNÇ, *MA* ve *KY*'de her şeyi bilen ve her yerde bulunan bir anlatıcı bakış açısının varlığı, anlatıcının aktarma eylemleri ile aktarıcı rolünü üstlenmesi ve ortadan silinip sözü anlatı kişilerine bırakması şeklinde çeşitlilik ortaya çıkarmış, bu çeşitlilikte tırnak işareti ve aktarma eylemlerinin kullanılıp kullanılmaması etkili olmuştur.

Öte yandan düşünce aktarımı olarak işaretlenen örneklerin de sıfır odaklayımdaki Tanrı bakışına sahip anlatıcının kahramanın düşüncelerini, beyninden geçenleri bilmesi ile ilişkili olarak değerlendirilebileceği düşünülmektedir.

Neticede Memduh Şevket Esendal'ın *RNÇ*, *MA* ve *KY* öykülerinde aktarımların hâkim bakış açısı esasında açığa çıkararak çeşitlendiği söylemek mümkündür.

Kaynakça

- Coşkun, E., Murat A. ve Gökhan A. (2009). İlköğretim 5. sınıf öğrencilerinin öyküleyici metinlerinde söz ve düşünce aktarımı. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (24), 95-104.
- Coulmas, F. (1986). Reported speech: Some general issues. *Direct and indirect speech*, ed. F. Coulmas içinde (1-28), Mouton de Gruyter.
- Çetişli, İ. (2020). Memduh Şevket Esendal. *Türk Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (2. Baskı) içinde EK-1 (423-424), Türk Diyanet Vakfı Yay.
- Dervişcemaloğlu, B. (2016). *Anlatıbilime giriş* (2. Baskı), Dergâh Yay.
- Esendal, M. Ş. (2019). *Mendil Altında* (17. Baskı), (Haz. M. Uyguner), Bilgi Yay.
- Günay, V. D. (2017). *Metin bilgisi* (5. Baskı), Papatya Yay.
- _____ (2018). *Bir yazınsal göstergebilim okuması: Kuyucaklı Yusuf*, Papatya Yay.
- Herman, L. ve Vervaeck, B. (2005). *Handbook of narrative analysis*, University of Nebraska Press.
- Jahn, M. (2015). *Anlatıbilim anlatı teorisi el kitabı* (2. Baskı), (Çev. B. Dervişcemaloğlu), Dergâh Yay.
- Kıran, A. E. ve Kıran, Z. (2021). *Yazınsal okuma süreçleri* (5. Baskı), Seçkin Yay.
- Kıran, Z. ve Kıran, A. E. (2018). *Dilbilime giriş* (5. Baskı), Seçkin Yay.
- Leech, G. N. ve Short, M. H. (1981). *Style in fiction: A linguistic introduction to English fictional prose*, Longman.
- McHale, B. (2009). Speech representation. *Handbook of narratology*, eds. P. Hühn, J. Pier, W. Schmid, ve J. Schönert içinde (434-446). Walter de Gruyter.
- Öznlü, Ü. (2001). *Edebiyatta dil kullanımları*, Multilingual Yay.
- Voloşinov, V. N. (2001). *Marksizm ve dil felsefesi* (Çev. M. Küçük), Ayrıntı Yay.

**YABANCILARA TÜRKÇE ÖĞRETİMİNDE ORTAK
SÖZCÜKLERDEN YARARLANMA: LÜBNAN ARAPÇASINDA
TÜRKÇE ALINTILAR ÖRNEĞİ**

**USING COMMON WORDS TO TEACH TURKISH TO FOREIGNERS:
EXAMPLE OF USING QUOTATIONS IN LEBANON ARABIC**

*Ünal KALAYCI**

Özet

Yabancılar Türkçe öğretimini kolaylaştırmak için çeşitli yöntem ve teknikler kullanılmaktadır. Özellikle sözcük öğretiminde ve yeni yeni kullanılan bir yöntem de “ortak sözcüklerden” yararlanmadır.

Türkiye Türkçesi; Türk dünyasıyla, Avrupa’yla, Arap dünyasıyla ve diğer bölgelerle ve hatta her ülke ile farklı ortak geçmişe ve ortak sözcüklere sahiptir. Ortak sözcüklerden ders materyali hazırlanırken yararlanılabileceği gibi sadece ortak sözcüklerden oluşan sözlük de hazırlanabilir. Türkçe öğrenmeye başlayan kişinin kursa geldiğinde iki bin civarında ortak sözcükten oluşan bir sözlükle karşılaşması onu Türkçe öğrenmeye karşı güdüleyecek ve cesaretlendirecektir.

Bu çalışmada Türkiye Türkçesinden Lübnan Arapçasına geçen günlük konuşma dilindeki sözcüklere, +CI yapım ekiyle türetilen sözcüklere, yemek adlarına, tabela adlarına ve soyadlarına ait yetmiş beş Türkçe biçim birim ele alınmıştır. Bu sözcüklerin tespitinde saha araştırması yanında kaynak tarama yöntemine başvurulmuştur. Bu biçim birimler Lübnan Arapçasında kullanılmasına rağmen çoğunun kökeni Lübnanlılar tarafından bilinmemektedir. Hatta bazı sözcükler o kadar ses ve şekil değişikliğine uğramıştır ki dikkatle incelemeden kökenini bulmak zordur. O nedenle sözcüklerdeki ses ve şekil değişikliklerine de yer verilmiştir. Türkçeden yabancı dillere geçen biçim birimlerin tespiti Türkçenin yabancı dil olarak öğretimine katkı sağlayacağı gibi Türkiye Türkçesi ve Lübnan Arapçası arasındaki etkileşim hakkında da fikir verecektir.

Anahtar Sözcükler: Yabancılar Türkçe öğretimi, sözcük öğretimi, ortak sözcükler, Lübnan Arapçasında Türkçe ögeler.

Abstract

Various methods and techniques are used to facilitate teaching Turkish to foreigners. Another method that has recently been implemented in vocabulary teaching is the use of “common words”.

* Dr. Öğr. Üyesi, Batman Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Batman / TÜRKİYE ukalayci@gmail.com
ORCID: 0000-0002-0076-2916

Turkey Turkish has a different common history and common words with the Turkish world, Europe, the Arab world and other regions, and even with each country. Common words can be used to prepare course material, or a dictionary consisting only of common words. When a person who is learning Turkish encounters a dictionary consisting of around two thousand common words when they come to the course, they will be motivated and encouraged to learn Turkish.

In this study, seventy-five Turkish morphemes belonging to the words in the colloquial language that has passed from Turkey Turkish to Lebanese Arabic, words derived with the +CI construction suffix, food names, signboard names and surnames will be discussed. In the determination of these words, besides the field research, the literature review method was also used. Despite the fact that these morphemes are used in Lebanese Arabic, their origins remain unknown to them. In fact, some words have undergone such changes in sound and form that it is difficult to find their origin without careful examination. For this reason, changes in sound and structure are also included. The determination of morphemes transferred from Turkish to foreign languages will not only contribute to the teaching of Turkish as a foreign language, but will also give an idea about the interaction between Turkey Turkish and Lebanese Arabic.

Keywords: Teaching Turkish to foreigners, word education, common words, Turkish elements in Lebanese Arabic.

GİRİŞ

Avrupa Dil Portfolyosuna göre dil öğretimi A1, A2, B1, B2, C1 ve C2 seviyelerine ayrılmış ve hangi seviyede hangi konuların, dolaylı olarak da o konularla ilgili ne tür sözcüklerin öğretilceğine bir standart getirilmiştir. Sözcük öğretiminde seçilen yöntem(ler) ve materyal(ler) başarıyı doğrudan etkilemektedir.

Daha kısa sürede ve daha etkili sözcük öğretebilmek için şu yöntemlerden yararlanılmaktadır: dil bilgisi-çeviri yöntemi, dolaysız (doğrudan) yöntem, doğal yöntem, kulak-dil yöntemi (işitsel- dilsel yöntem), görsel-ışitsel yöntem, bilişsel yöntem, iletişimsel yöntem, seçmeli yöntem ve görev temelli yöntem (Gülcü, 2015).

Sözcük öğretimindeki bu genel yöntemler yanında, kavram haritaları (Maden, Altunbay ve Dinçel, 2010), rol yapma, drama ve gösteri teknikleri, resimler, resimli veya karikatürlü hikâyeler, kısa metrajlı filmler, pandomim filmleri, bilmece ve bulmacalar, eş ve zıt anlamlı kelime bulma yarışmaları (Barın, 2004, s. 27-28) sözcük listeleri, çeviri amaçlı yazınsal metinler, çizimler, resimler, ses kaydı, gerçek nesnelere, posterler, maketler, kelime kartları, kartpostallar, tablolar, grafikler, resimli kitaplar, ders kitapları, televizyon, video ve bilgisayar (Dindar, 2019, s. 44) harfleri karışık olarak verilmiş kelimeleri bulma, boşluk doldurma, sınıflandırma, bulmaca, oyunla kelime öğretimi, serbest çağrışım oyunu, hece eşleştirme, kelime ekleyerek daha uzun cümle oluşturma, verilen kelimeler için tanım yazma, tanım ile kelime öğretimi (verilen tanımdan sözcük bulma), biten sesle başlama ve

kelime türetme gibi etkinlik, materyal, araç ve gereçlerinden yararlanılmaktadır (Gülcü, 2015).

Araştırmacılar sözcük öğretimini hem kolaylaştırılmak hem de eğlenceli hâle getirilebilmek için yeni yeni yöntem ve teknikler de denemektedirler. Şimdiye kadar bir sözcük öğretme yöntemi ya da tekniği olarak tanımlanmayan ama zaman zaman sözcük öğretiminde kullanılan bir uygulama da “ortak sözcüklerden hareket etme” yöntemi/teknikidir. Ortak sözcükler A dilinden B diline, B dilinden A diline ve diğer dillerden aynı sözcüklerin hem A hem B diline geçmesiyle oluşur.

Türkçenin yabancı dil olarak öğretiminde az da olsa ortak sözcüklerden yararlanılması düşüncesi dile getirilmiş ve bu tarz çalışmalar yapılmıştır. Yalap, Türkçeden çok sayıda sözcüğün geçtiği Sırpçayı dikkate alarak Sırpça konuşurları için ortak sözcükleri önceleyen Türkçe öğretimi kitaplarının hazırlanması gerektiğini, hazırlanacak bu Türkçe öğretimi kitaplarında Sırpçada kullanılan ve herkesin bildiği Türkçe sözcükler ve Türkçe eklerle türetilmiş sözcüklerin öncelenmesi hatta ortak kültür değerlerine atf yapılması gerektiğini ifade etmiştir. Bu şekilde hazırlanacak ders materyallerinin Türkçe öğrenmeye başlayanlara ciddi bir psikolojik rahatlık ve hazır bulunuşluk sağlayacağını dile getirmiştir (2016, s. 255). Mısırlılara Türkçe öğretiminde kullanılmak üzere hazırlanan bir çalışmada Türkiye Türkçesi ve Mısır Arapçasındaki ortak sözcüklerin öncelendiği otuz dokuz etkinliğe yer verilmiştir (İltar, 2014, s. 44-105). Türkçenin yabancı dil olarak öğretilmesinde ortak sözcüklerin kullanılmasının en somut örneği Herkül Millas ve onun *Türkçe ve Yunanca Ortak Kelimeler, Terimler ve Atasözleri Listesi* adlı çalışmasıdır. Listeyi hazırlayan, iki farklı dönemde Yunanca bilen gruplara Türkçe öğretiminde kullanan ardından da listeyi kitaplaştıran Millas, 4.600 Türkçe ve Yunanca ortak sözcükten oluşan bu listenin öğrenciler tarafından çok kısa sürede öğrenildiğini ifade etmiştir (Millas, 2022, s. 2). Türkçenin yabancılara öğretiminde ortak sözcüklerin bir bölümünü oluşturan Türkçeden o dile geçen sözcükler ya İltar de görüldüğü gibi ders materyali biçiminde hazırlanarak ya da Millas da görüldüğü gibi sözlük şeklinde hazırlanarak kullanılabilir.

Türkçenin yabancılara öğretiminde ortak sözcüklerden yararlanabilmek için öncelikle ortak sözcüklerin saptanması gerekmektedir.

Diller arasında etkileşimin sonucu sözcük geçişlerini tespit etmek için uygulanan ilk yöntem bir dilin sözlüklerinde muhatap dilden giren sözcüklerin sayısını belirlemektir. Bununla birlikte bahsi geçen yöntem tek başına yeterli bir yöntem değildir. Çünkü bir dilden diğerine sözlüklerde yer almayan ek, sözcük ve sözcük öbekleri de geçmektedir. Mesela Türkçeden Arapçaya “+CI, +II, +III, +sIz” ekleri geçerken (Kuş ve Akdağ, 2012) Arapçadan alınmış sözcüklerde çokça yer alan “bilâ, fi, +An, +la” da Türkçe sözcüklere getirilmiştir (Karaağaç, 2021, s. XIX). Ekler yanında genel sözlüklere

girmeyen kişi adları, soyadları, yer adları, yemek adları ve hiçbir sözlükte yer almayan günlük konuşma dilinde varlığını sürdüren yapılar da karşılıklı olarak geçmiştir ve geçmeye de devam etmektedir.

Bu çalışmada Lübnan Arapçasıyla Türkiye Türkçesi arasındaki ortak sözcüklerin bir bölümünü oluşturan Lübnan Arapçasına geçen Türkçe sözcük ve ekler konu edilecektir. Lübnan Arapçasında “shawarma” diye bir sözcük vardır. Lübnan’da onlarca tabelada yer alan bu sözcüğü hemen hemen tüm Lübnanlılar bilmektedir fakat bu sözcüğün Türkçe olduğu “çevirme>şavirme/shawarma” şeklinde değişim geçirerek Lübnan Arapçasına yerleştiği ne kadar bilinmektedir? Sözcük öğretiminde ortak sözcüklerden yararlanma denilirken aslında öğrencinin diline yerleşmiş ortak sözcüklerin ölçünlü Türkçedeki karşılığının öğretilmesi kastedilmektedir.

Bunun yanında köken bakımından üçüncü bir dile ait olan sözcükler de bir dilden diğerine geçebilmektedir. Sözlükçülük ilkeleri gereği bir sözcüğün kökeni, alındığı dil kabul edilmektedir. Lübnan’da kullanılan “İstanbul” sözcüğü köken bakımından Türkçe olmasa da Türkiye Türkçesinden Lübnan Arapçasına geçtiği için bu sözcüğün kökeni Lübnan Arapçası için Türkiye Türkçesi kabul edilmektedir.

Diller arasında bir de “yalancı eş değerlik” vardır. Yalancı eş değerlik bir dilden diğer dile geçen fakat anlamı iki dilde aynı olmayan sözcüklerde görülen anlam olayıdır. Mesela Lübnan Arapçasında Türkçeden alınan “usta” sözcüğünün ilk anlamı okuldaki öğretmen/hocadır, ikinci anlamı ise bir işte uzmandır.

Mısır’da B1 düzeyinde Türkçe öğrencileri üzerinde “yalancı eş değerliği olan” sözcüklerle ilgili bir çalışma yapılmıştır. Çalışmada Türkiye Türkçesi ile Mısır Arapçası arasında yalancı eş değerliği olan ve ders materyallerinde kullanılan 220 sözcük incelenmiştir. Çalışmayı yürüten Abdullah, konuyla ilgili şu görüşü dile getirmiştir: Sözcüğün anlamı ya da anlamlarından biri farklılaşmış olsa da yalancı eş değeriğe sahip ortak sözcükler dil öğretiminde kolay öğrenilecek ortak sözcüklerdendir. Çünkü sözcük öğrencinin dilinde vardır ve öğrenci o sözcüğe aşinadır (2020, s.44).

O hâlde Türkiye Türkçesinden Lübnan Arapçasına geçen ve ortak sözcüklerin bir bölümünü oluşturan sözcük sayısı ne kadardır?

1. TÜRKÇEDEN ARAPÇAYA GEÇEN SÖZCÜK SAYISI

Dil bilimciler dünya üzerinde saf bir dil olmadığını, her dilin başka dillerden az ya da çok sözcük aldığını ifade etmektedirler. Türkçenin en fazla konuşuru olan Türkiye Türkçesinin *Güncel Türkçe Sözlük*’ünde 6.463 Arapça sözcük bulunmaktadır (Dursunoğlu, 2014, s. 1567).

Arapça 24 ülkede konuşulan bir dildir (Alp, 2011, s. 89). Ayrıca Arap olmayan Afrika ülkelerinde de Arapça konuşulmaktadır. Geniş bir coğrafyada

konusulan Arapça, fusha ve ammice olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Fusha, standart Arapça demektir. Avamca/ammice ise ülkeden ülkeye değişiklik gösteren yerel Arapça demektir. “Araplar resmî olmayan ortamlarda kendi coğrafyalarında konuşulan halk dilini kullanırlarken gazete, dergi ve kitaplarda, televizyonlardaki kültürel programları ve haber yayınlarında ve diplomaside standart Arapçayı tercih etmektedirler. Bir Mısırlı, üniversite mezunu olsa da, standart Arapça ile konuşamayabilir.” (Yıldız, 2010, s. 27).

Türkçeden Arapçaya geçen öğeleri tümüyle ele alan bir çalışma henüz yapılamamıştır. Bununla birlikte Arapçadaki Türkçe unsurlar üzerine çok sayıda çalışma vardır: Muhammed Bin Cheneb, Cezayir Arapçasına geçen 634 sözcük üzerine çalışmıştır. Mahammad Ahmad Duhman, Memlükler Devri’nde Arapçaya geçen 891 sözcük üzerine çalışmıştır. Bedrettin Aytaç, *Arap Lehçelerinde Türkçe Kelimeler* adlı çalışmada 941 Türkçe sözcüğün Arapça konuşulan çeşitli ülkelerdeki biçimlerine yer vermiştir. Bu biyografik bilgilerin de yer aldığı *Türkçe Verintiler Sözlüğü* de Türkçeden diğer dillere ve Arapçaya geçen sözcüklerin yer aldığı başucu kaynağıdır (Karaağaç, 2021, s. xx-xxi).

Mısır Lehçesindeki Türkçe Kelimelerin Köken Analizi adlı çalışmada Türkçeden Mısır Arapçasına geçen 995 sözcüğe yer verilmiştir (Uysal, 2020). Türkçeden Arapçaya geçen yüz elli civarında sözcük ve kalıp ifade üzerine yapılan bir çalışmada ise özellikle Arapça edebî eserlerde kullanılan Türkçe sözcüklere vurgu yapmıştır (Polat, 2018). *Lübnan’da Türkçe Soyadları* adlı çalışmada Lübnan Arapçasında kullanılan 1.413 Türkçe biçim birim taşıyan soyadı; anlam, yapı ve köken bakımından incelenmiştir (Kalaycı, 2019a).

Uysal, Mısır Arapçasındaki 556 Türkçe sözcüğe yer verdiği çalışmasında Arapçadaki Türkçe sözcükler üzerine yapılan otuz sekiz çalışmanın ve Mısır Arapçasına geçen Türkçe sözcükler üzerine yapılan dokuz çalışmanın künyesine de yer vermiştir. Bu çalışmalar arasında Tibor’un Suriye ağızlarındaki yaklaşık 900 Türkçe sözcük üzerine çalışması, Prokosch’un Arapçadaki 259 Türkçe sözcük üzerine çalışması, Littmann’ın Mısır Arapçasındaki 300 Türkçe sözcük üzerine çalışması, sözcük sayısı bakımından dikkat çeken çalışmalar arasındadır (Uysal, 2018).

Şamil Fahri Yahya, doktora çalışmasında 2.036 Türkçe sözcüğün Arapçanın çeşitli coğrafyalarındaki şekillerini vermiştir. Bu sayıya Türkçe ekle türetilenler, Arapça sözcüklerden türetilmiş Türkçede kullanılmayan sözcükler ve Türkçe kökten Arapça kaidelere göre türetilenler dâhil edilmemiştir. Bu sözcüklerin türevleriyle birlikte beş katını bulacağı da dile getirilmiştir (Yahya, 1984, s. x1).

Fusha sözlükler incelenerek Türkçeden standart Arapçaya geçen sözcükler tespit edilebilir fakat Arap lehçelerindeki Türkçe öğelerin tespiti için geniş kapsamlı çalışma yapmak gerekmektedir.

Yurt dışında yabancılara Türkçe öğreticileri buldukları ülkelerdeki sözlüklere girmemiş Türkçe öğeleri tespit etme imkânına sahiptirler. Bu çalışmada yer alan sözcük ve yapılar Lübnan'da Türkçe öğretmeni olarak görev yaparken gözlem ve soruşturmalarda elde edilmiş, ardından bu veriler, kaynak taramaları ile desteklenmiştir.

Lübnan Arapçasında Türkçe sözcüklerin yoğunlaştığı beş farklı kavram alanında kullanılan yetmiş beş Türkçe biçim birim ele alınmıştır. Böylece Lübnan Arapçasına geçen Türkçe sözcük ve eklerin yoğunlaştığı kavram alanlarına da dikkat çekilmiştir.

2. LÜBNAN ARAPÇASINDA TÜRKÇE ÖGELER

2. 1. Günlük Konuşma Dilindeki Türkçe Ögeler

1. Bey/Bek (Bey<Beg): Türkçedeki hitap sözcüklerinden bey, hanım, efendi, ağa gibi sözcükler Lübnan Arapçasında kullanılmaya devam etmektedir (Çolakoğlu, 2021). Türkçeden Arapçaya geçen ve yazılı eserlerde en çok kullanılan dört sözcüğün “efendi, bek, hanım ve paşa” olduğu dile getirilmiştir (Polat, 2018, s. 121-122).
2. Dıgri/Doghri (< Doğru): Yön tarif edilirken “doğru, düz” gidilecek anlamında “dıgri” sözcüğü kullanılmaktadır (Çolakoğlu, 2021, s. 166).
3. Gez dura/Kezdura/Kazdura (<Gez-dur+a<gezip dur+a): “Gezi, gezinti” anlamındadır. “Yallah gezdura!” şeklinde “Haydi dolaşalım!” anlamında kullanılmaktadır (Çolakoğlu, 2021, s. 171).
4. Ule (Ule<Ola<Ulan): Ermeniler arasında seslenme sözcüğü olarak kullanılmaktadır. Hatta bu sözcüğün içerisinde geçtiği: “Şu iş bek uleee!< Şu işe bak ola!” şeklindeki kalıp ifade de kullanılmaktadır. Bunun yanında diğer gruplar da küçüklere seslenme ve kızma gibi anlamlarıyla “Ule velet!” şeklinde kullanılmaktadır.
5. Abaday/Kabaday (<Kabadayı): Lübnan Arapçasında, fushadaki sözcük başı kaf'lar atılarak kullanılmaktadır: kalem >alem, kahve >ahwa, kamer>amer (Çolakoğlu, 2021, s. 167). Bu kural alıntı sözcükler için de uygulanmaktadır.
6. Usda (<Usta): Lübnan Arapçasında sözcüğün ilk anlamı muallimdir. Onun yanında bir alanda uzman kişiler için de kullanılmaktadır (Hallak, 2018).
7. Amâzek (<Amzek ‘emzik’): Lübnan Arapçasına Türkçe sözcüklerin çoğul şekilleri de girmiştir. Bu durum Lübnan Arapçasındaki Türkçe sözcük kullanım sayısını artırmaktadır (Kaymaz, 2007).
8. Süngü (<Süngü): Çok sayıda askerlik ve savaş terimi Arapçanın farklı lehçeleri gibi Lübnan Arapçasına da girmiştir, süngü de onlardan biridir.
9. Kıbri/Kobri (<Köprü): Arapça “cısır” sözcüğü yanında aynı anlamda köprü sözcüğü de yaygın şekilde kullanılmaktadır (Hallak, 2018).

10. Edepsiz: Türkçede kullanılan kaba söz hatta argo sözlerin de Lübnan Arapçasında kullanıldığı gözlemlenmiştir. Hatta Ermeniler arasında konuşmalar Arapça ya da Ermenice yapılırken küfürler Türkçe yapılmaktadır. İsimlerde olumsuzluk yapan bu ek hemen hemen tüm Arap lehçelerinde kullanılmaktadır (Polat, 2018, s. 120). Daha çok yaşlılar arasında kullanılan “şerefsiz, terbiyesiz” (Çolakoğlu, 2021, s. 165) gibi sözcüklerin Lübnan Arapçasına Suriye Arapçasından özellikle de Suriye dizilerinden girdiği söylenmektedir.

11. Avuş/Ağuş (<Koğuş): Türkçe askerlik ve savaş terimleri pek çok yabancı dile geçmiştir. Lübnan Arapçasında da bu tür sözcükler yoğundur ve hâlâ canlılığını korumaktadır.

12. Şavuş/Şeviş (<Çavuş): Arapçada “ç” harfinin olmaması nedeniyle sözcükte “ç>ş” değişikliği gerçekleşmiştir. Koğuş ve çavuş sözcükleri “Şavuşul avuş” şekliyle yeni bir yapı olarak kullanılmaktadır. Türkçe sözcüklerle ve Arapça dil mantığıyla yapılan bu tamlama “koğuş çavuşu” ve mecaz olarak da “kışla kabadayısı” anlamıyla kullanılmaktadır.

13. Kaslık (<Kışlık): Beyrut-Trablus yolu üzerinde sahil kenarındaki bir bölgenin adıdır. Osmanlı Devleti zamanında ordu bu mahalli “kışlık” olarak kullanmıştır. Zamanla semtin adı değişerek kışlak>*kaşlık>kaslık şeklini almıştır (Kalaycı, 2017, s. 67). “Holy Spirit University of Kaslik” belirtilen bölgededir.

4. Kouachra/Kuvaşra/Kavaşra (<Göçer+ oba): Kuzey Lübnan’da, Suriye sınırında bir Türkmen yerleşim birimidir (Aydemir, 2015, s. 244).

15. Rue Madhad Pacha (< Mithat Paşa Sokağı): Suriye ve Lübnan’da görev yapan Mithat Paşa’nın adı Sanayeh Mahallesindeki bir caddeye verilmiştir (Cheterian, 2020).

2. 2. İsimden İsim Yapım Eki +CI ile Türetilen Sözcükler

Türkiye Türkçesinden Lübnan Arapçasına geçen ve yoğun olarak kullanılan dört yapım ekinen biri ve en çok kullanılanı +CI ekidir. Türkçe +CI ekinin Şam bölgesindeki halk ağızlarında yer alan kullanımı üzerine yapılan bir çalışmada Ürdün, Suriye, Filistin ve Lübnan Arapçalarında bu ekin kullanıldığı elli sekiz sözcük tespit edilmiştir (Alp, 2007). Lübnan Arapçasında Türkçe sözcüklere yer veren başka bir çalışmada +CI ekiyle türemiş yirmi üç sözcüğe yer verilmiştir (Çolakoğlu, 2021, s. 162-164). Bu sözcüklerden kökeni Türkçe olanlar yanında Arapça olanlar da vardır.

1. Dükkancı/Dekkenci (<Dükkâncı): Alışveriş merkezlerindeki fişlerin arkasında “Dükkanji...” ifadesi yer almaktadır: Türkiye Türkçesinde bakkal sözcüğü olduğundan, dükkân sözcüğünde türetme tıkanması olmuş ve ihtiyaç olmadığı için dükkâncı gibi bir kullanım yerleşmemiştir. Ek “-ji” şeklinde yazılsa da “-ci” şeklinde telaffuz edilmektedir.

2. Kahrabcî (<Kahraba ‘elektrik’+ci): Elektrikçi (Çolakoğlu, 2021, s. 162-164).

3. Jawharci (<Cevher+ci): Mücevherci (Çolakoğlu, 2021, s. 162-164).

Türkçe eklerin Arap lehçelerindeki kullanımları hakkında hazırlanan bir makalede bu sözcüğün ve ekin Irak ve Mısır Arapçasındaki örneklerine yer verilmiştir. Telaffuzlarında ufak farklılıklarla bu tür sözcükler çoğu Arap lehçesinde kullanılmaktadır (Kuş ve Akdağ, 2012, s. 1573).

4. Maamarci (<Maamar ‘inşaat’+ci): İnşaatçı (Çolakoğlu, 2021, s. 162-164).

5. Khodarcî/Hudarcî (<Khodar ‘sebze’+ci): Manav, sebzeçi (Alp, 2007, s. 202).

6. Kirârcî (<Kilerci): Kiler işini yöneten kimse (Aytaç, 2021, s.87).

7. Halwanci (<Halwa ‘tatlı’+ci): Tatlıcı. Uysal’ın Mısır Arapçasındaki Arapça+Türkçe biçim birimler arasında yer verdiği bu sözcük Lübnan Arapçasında da kullanılmaktadır (Uysal, 2018, s. 1568).

8. Uda (<Oda): Günlük yaşamda yoğun şekilde kullanılmaktadır. Sözcük “uda ve oda” şeklinde telaffuz edilmektedir. Bu sözcükten türeyen “odacı” sözcüğü de kullanılmaktadır (Hallak, 2018).

9. Avantacı (<Avanta+ci): Bedavacı, çıkarıcı (Çolakoğlu, 2021, s. 163).

10. Boyacıyan (<Boya+ci+yan): Boyacı oğlu. Lübnan’daki Ermeniler +CI eki ile +yan ekini özellikle soyadlarında birlikte kullanmaktadırlar. O soyadları zaman zaman iş yeri adı, dolayısıyla da tabela adı olmaktadır. Boyacıyanlar kuyumculukla uğraşan büyük bir ailedir (Kalaycı, 2017, s. 68).

11. Eflemeçi (<Eflem ‘filmler’+ci): Filmci (Mecaz), dalavereci, oyuncu (Mecaz).

12. Meşkelci (<Meşkel ‘kavga’+ci): Kavgacı (Çolakoğlu, 2021, s. 162-164).

13. Baltacı (<Balta+ci): Kötülük yapan, rahatsız eden kişi, haydut, eşkıya, haraççı, yol kesen.

Bu sözcük hemen hemen tüm Arap lehçelerinde kullanılmaktadır. Lazkiye’de dünyaya gelen Hatay, İskenderun ve Beyrut’ta da yaşayan Hanna Mina’nın romanlarında da geçmektedir (Bilir, 2006, s. 52).

14. Obaçi (<Ovacı): Lübnan’ın kuzeyinde yaşayan Türkmenler kendilerini tanımlarken “Türk/Türkmen/Oba” sözcükleri yanında “Obaçı” sözcüğünü de kullanmaktadırlar (Aydemir, 2013, s.165). Hatta Türkmenler kendilerini “obaçi” olarak adlandırırken kendilerinden olmayanları da “tat” şeklinde adlandırmaktadırlar. Sözcük Lübnan genelinde yaygın olmamakla birlikte alt grupların Türkçe ile bağının derecesini anlamak amacıyla çalışmaya alınmıştır.

15. Kandarci/Kinderci (<Kondora ‘Kundura, kadın ayakkabısı türü’+ci): Köşker, ayakkabı tamircisi, kunduracı.

2. 3. Yemek Adları

Lübnan ve Türkiye’nin kendilerine has yemekleri yanında ortak bir yemek kültürünün olduğu da söylenebilir. Memlûklular ve Osmanlılar dönemiyle 700 yılı bulan karşılıklı etkileşim bu ortak kültürü de ortaya çıkarmıştır. Bu etkileşimde yemeklerle birlikte yemek adları da alınmıştır. Arapçadan Türkçeye geçen lahmacun, kebab gibi yemek adları yanında Türkçeden de Arapçaya özele ise bu çalışmanın konusu olan Lübnan Arapçasına çok sayıda yemek adı geçmiştir. Hatta Ermenilerin yoğun olduğu mahallelerde yemek adlarının yer aldığı tabela ve menüler Türkçe yemek adlarıyla doludur. Bu yemek adlarına genel ağıdaki açık kaynaklardan da ulaşmak mümkündür. Yemek adlarının yanında yiyecek ve içecek kavramları da Lübnan Arapçasına geçmiştir.

1. Shawarma/Şavurma (<Çevirme): Türkçedeki “döner” karşılığı bu sözcük kullanılmaktadır. Her köşe başında görmek mümkündür (Çolakoğlu, 2021, s. 166).
2. Saj (<Sac): Türkiye’de “sac ekmeği” olarak bilinen yufkadır (Aytaç, 2021, s. 111).
3. Tawook/Tawouk (<Tavuk): Tavuk sözcüğü Türkiye’de kullanıldığından daha fazla kullanılıyor demek yanlış olmaz. Tavuk dürüm yanında bir de “tavuk şiş” var ve “shis tawook” sözcük öbeğini daha fazla görmek mümkündür.
4. Yabrak (<Yaprak): Yaprak sarması şeklinde ad tamlaması ile karşılanan yemek adı Lübnan’da “yabrak” şeklindedir.
5. Osmanlieh (<Osmanlı): Padişah tatlısı olarak bilinen kaymağı bol, hafif bir tatlı çeşididir.
6. Dolma: Biber, kabak, patlıcan gibi sebzelerin içi doldurularak yapılan yemek türüdür. Yahya, Arapçada kullanılan yemek ve yiyecek adları arasında dolma sözcüğüne de yer vermiştir (Yahya, 1984, s. 3).
7. Qawarma/Kawarma/Avurma (<Kavurma): Türkçedeki et kavurması yanında farklı şekilleri de vardır. Yufka ekmek üzerine kavurulmuş et konulur ardından bunun üzerine yumurta kırılarak yapılan şekli de vardır (Yahya 1984, s. 3).
8. Shish Barak (<Şiş Börek): Börek ve şiş sözcüğü “su böreği” ve “tavuk şiş” gibi başka yemek adlarında da sözcük gruplarının bir ögesi olarak görülmektedir.
9. Dawood Basha (<Davut Paşa): Dawood basha, domates sosunda kızartılmış köftelerden oluşan geleneksel bir Lübnan yemeğidir.

10. Doner/Döner (<Döner): Döner sözcüğü artık dünyanın pek çok ülkesinde görülmektedir. Döner, Lübnan'da da yemek kültürü içerisinde yerini almıştır.
11. Sou Beureg (<Su Böreği): Ghazer Bakery/ Bourj Hammoud. Ermenilerin yoğun yaşadığı Burc Hamud semtinde bu şekliyle yazılmakla birlikte bu yemek adının farklı yazımları da vardır.
12. Bastırma (<Pastırma): Tuz, çemen, kırmızıbiber karışımının et üzerine sürülerek güneşte veya iste kurutulması yoluyla yapılan yiyecek (Polat, 2018, s. 127).
13. Baba Gannuş: Baba sözcüğü Türkçe, gannuş sözcüğü Arapça kökenlidir. Tahinli patlıcan salatası adı olarak kullanılmaktadır (Uysal, 2018, s. 130).
14. Kellej (<Güllaç): Güllaç (Çolakoğlu, 2021, s. 165).
15. Bûrmâ (<Burma): Tatlı çeşidi adı olarak kullanılmaktadır (Aytaç, 2021, s. 45).

2. 4. Tabela Adları

Lübnan'da Arapça yazılı tabelalar yanında İngilizce ve Fransızca yazılı tabelalar da yoğundur. Onlar kadar olmamakla birlikte Türkçe biçim birim içeren tabela adlarına da rastlamak mümkündür. Türkçe tabela kullanılmasının en önemli nedenleri, soyadı Türkçe biçim birim içerenlerin soyadlarını tabela adı olarak kullanmaları ve Türkiye ile iletişim hâlinde bulunanların Türkçeden etkilenmeleridir. Beyrut'ta kullanılmakta olan tabela adları üzerine yapılan bir çalışmada Beyrut'taki Türkçe tabela kullanımı hakkında bilgiler verildikten sonra kırk tabela adı anlam, köken ve yapı bakımından incelenmiştir (Kalaycı, 2017). Lübnan'daki tabela adları gözlemlerle tespit edilmiş ve açık kaynak olan "www.yellowpages.com.lb" adresinden de yararlanılarak aşağıya sıralanmıştır.

1. Agha Restaurant: Bir şubesi de Şaraa El Huri Caddesi'nde bulunan zincir lokantalar markasının adıdır (Kalaycı, 2017, s. 66).
2. Hayat Döner Alturki: Mardinli bir girişimcinin Lübnanlı ortağıyla Mazraa semtinde açtığı yemek salonunun tabelasıdır (Kalaycı, 2017, s. 66).
3. Boyadjian Youssef Jean: Kesserwan-Jbeil'de mühendislik ve ofis dizaynı üzerine çalışan bir iş yeri tabelasıdır. Lübnan'da boya, boyacı, boyacıyan sözcükleri yoğun şekilde kullanılmaktadır
4. Saj al Amira: Beiteddine yerleşim biriminde restoran tabelasıdır. Karaağaç, sac sözcüğünün Yunancaya, Arnavutçaya, Sırpçaya, Bulgarçaya ve Arapçaya geçtiğini örneklerle göstermiştir (Karaağaç, 2021, s. 712-713). Sac sözcüğü, diğer Arap lehçelerine geçtiği gibi Lübnan Arapçasında da kullanılmaktadır.

5. Kaşıkçı Cami: Bir kısmı Suudi Arabistan'da yaşayan Kaşıkçı ailesi tarafından yaptırılan camidir. Beyrut mezarlığının bitişindedir (Kalaycı, 2017, s. 67).
6. Güzel Moda: Mar İlyas semtinde küçük bir kıyafet dükkânı tabelasıdır (Kalaycı, 2017, s. 67).
7. Yıldız Chich Kabab Restaurant: Mazraa semtindeki restoran tabelasıdır.
8. Aslan Elias, Garage: Ain Remmaneh semtindeki araç elektrik sistemleri ofisinin tabelasıdır.
9. Saray Nassib Basha: Saida'da düğün salonu tabelasıdır.
10. Arax Centrum: Borj Hammoud'daki kıyafet mağazasının tabelasıdır. Aras Nehri'nden hareketle Ermeniler hem cadde hem mağaza hem tabela adı olarak bu sözcüğü kullanmaktadırlar.
11. Turk Elie Hanna: Kesserwan-Jbeil'deki elektrikçi tabelasıdır. Bu tabela adlarının alındığı yukarıda zikredilen kaynakta Türk adının kullanıldığı altmıştan fazla tabela adı vardır. Bu da aslında Türkiye sevgisini gösteren bir tespittir.
12. Turk Chafic Nehmetallah: Kesserwan'da avukatlık ofisi tabelasıdır. Türk adının kullanıldığı başka bir tabela örneğidir.
13. Kabablık: Burc Hamud mahallesinde kasap tabelasıdır.
14. Istambouli: Hamra semtinde restoran tabelasıdır. İstanbul sözcüğü köken olarak Türkçe olmamakla birlikte Türkçeleşmiş bir sözcüktür.
15. Demirdji Mohamed Hussein: Şiilerin yoğun yaşadığı Sur yerleşim birimindeki bir özel muayenehane tabelasıdır.

2. 5. Soyadlarındaki Türkçe Ögeler

Lübnan çok etnikli ve çok mezhepli bir yapıya sahiptir. On yedi mezhep grubu, dinî inanışlarını yaşama bakımından anayasada tanınmış haklara sahiptir. Lübnan'daki öbekler hatta öbeklerin altındaki öbekler Türkiye ile derin ilişkilere sahiptir. Lübnan'daki Ermeni ve Süryanilerin çoğu Anadolu'dan gitmiştir ve çoğunlukla soyadlarında Türkçe öge bulunmaktadır. Girit muhacirleri Girit'te yaşanan sorunlardan sonra Osmanlı Devleti tarafından Trablusşam'a yerleştirilmişlerdir. Lübnan'ın daha çok kuzeyinde yaşayan Türkmenler yüzyıllardır kimlikleriyle o bölgede yaşamaktadırlar. Mardin ve çevresinde yaşayan Mahalmiler de başta ekonomik olmak üzere çeşitli nedenlerle Lübnan'a göçmüşlerdir. Başta bu gruplar olmak üzere Lübnan'daki tüm grupların Türkçe ile çeşitli seviyelerde ilişkileri vardır. Bu ilişkiler soyadlarına da yansımıştır.

Lübnan'daki Türkçe soyadları üzerine yapılan bir çalışmada Lübnan'da yaşayan yedi farklı gruptan (Girit muhacirleri, Türkmenler, Dürziler, Süryaniler, Ermeniler, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşları/çifte vatandaşlar ve Sünniler) 388.574 kişiye ait soyadı incelenerek Lübnan'daki Türkçe soyadlarının genel görünümü ortaya çıkarılmıştır (Kalaycı, 2019a). Yine Lübnan'da yaşayan on bin civarındaki Girit muhacirine ait tüm soyadları incelenmiştir (Kalaycı, 2019b).

Lübnan'da resmî nüfus sayımı 1932'den beri yapılmadığı için gerçek nüfus bilinmemekle birlikte tahmini nüfus açıklanmaktadır. Son nüfus tahminlerine göre Lübnan'ın nüfusu 6 milyondur. Bahsi geçen ilk çalışmadan hareketle bir oranlama yapılırsa yirmi bin civarında Türkçe unsur taşıyan soyadına ulaşmak mümkündür. Aşağıda Lübnan'da yaşayan farklı öbeklerin kullanıldığı soyadlarından örneklere yer verilmiştir:

1. Orfali (<Urfalı): Urfalı'dan Lübnan'a göçen Hristiyan ailedir. Aile fertlerinden Beyrut Amerikan Üniversitesinde akademisyen olarak görev yapan kişiler de vardır.
2. Başazaki (<Paşa+z+aki): Paşazaki 'Paşaoğlu' anlamındadır. Türkçe+Rumca şeklinde oluşmuş Girit kökenli muhacirlerin soyadıdır (Kalaycı, 2019b, s. 564).
3. El Yazıcı: Din, dil, siyaset, eğitim alanında adlarından bahsettiren bir ailenin soyadıdır. İbrâhîm el-Yâzicî bunların en bilinenlerindedir (Dursun, 2019).
4. Darağci (<Tarakçı): Süryani soyadı (Kalaycı, 2019a, s. 101).
5. Baltacıyan (<Baltacıyan): Ermeni soyadı (Kalaycı, 2019a, s. 164).
6. Serhan: Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığına geçerken soyadlarını da değiştirenler olmaktadır. Onlar Serhan gibi daha güncel soyadları almaktadırlar (Kalaycı, 2019a, s. 271).
7. Basmacı (<Basmacı): Farklı gruplar bu soyadını kullanmaktadır (Kalaycı, 2019a, s. 116).
8. Agha (<Ağa): El Aga, Lağa, Aga, Agha gibi farklı yazımları olan çok yaygın bir soyadıdır (Kalaycı, 2019a, s. 314).
9. Arslan: Lübnan siyasetinde Dürzileri iki büyük aile temsil etmektedir: Arslan ailesi ve Canbolat ailesi (Athoğlu, 2015, s. 7).
10. Turkmani (<Türkmen+i): Aydemir, Trablus'ta yaşayan Türkmen ailelerinden bahsederken aile adları arasında "Türkmeni" adına da yer vermiştir (Aydemir, 2015, s. 26). Bu ad, soyadı olarak da kullanılmaktadır.

11. Kıbrıslı: Kıbrıs adasının yakın olması nedeniyle Kıbrıs'ta yaşayan Osmanlı toplumundan insanlar zaman zaman Lübnan'a yerleşmişlerdir. Onlardan bir kısmı kökenleriyle bağı kaybetmemek için bu soyadını kullanmaktadırlar.

12. Giridli/ Kiridli: Girit adasında sorunlar yaşanınca orada yaşayan Müslümanlar Osmanlı toprağının farklı alanlarına yerleştirilmişlerdir. Onlardan bir grup da Trablusşam ve civarına yerleştirilmiştir. Bunlar Lübnan'a geldiklerinde soyadı anlaşılmayanlar ya Giridli ya da Kiridli şeklinde kaydedilmişlerdir (Kalaycı, 2019, s. 567).

13. Burnubüyük: Süryani soyadıdır (Kalaycı, 2019a, s. 118).

14. Değirmenci: Efram Süryani kilisesinde yetkililerle görüşülerek alınan soyadıdır. Bu ailenin bir kısmı "değirmenci" soyadının karşılığı olarak Arapça "Tahhan" soyadını almıştır.

15. Yılmaz: Çok sayıda Lübnan vatandaşı Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığına geçmektedir. Bu geçişlerde genellikle soyadı da değişmektedir. Bu şekilde en yoğun alınan soyadlarından biri de Yılmaz'dır.

3. SONUÇ VE ÖNERİLER

1. Lübnan çok farklı etnik ve dinî grupların birleşmesiyle oluşmuştur. Bu grupların her birinin Türkçeyle farklı seviyelerde ünsiyeti vardır. Lübnan'ın kuzeyinde yaşayan Türkmenler Türkçe konuşmaktadır. Ermeni nüfusun çoğunluğu Türkçe konuşmaktadır. Süryani nüfusun bir kısmı yine Türkçe konuşabilmektedir. Mardin ve çevresinden Beyrut'a göç eden Mahalmiler de Türkçe öğrenmeye isteklidirler.

2. Lübnan Arapçasına her kavram alanıyla ilgili Türkçe sözcükler girmiş olmakla birlikte bazı alanlarda Türkçe sözcüklerin yoğunlaştığı görülmektedir. Yukarıda ele alınan alanlara ilave olarak askerlik terimleri ve yerleşim birimleriyle ilgili Türkçe sözcüklerin de Lübnan Arapçasında yoğunlaştığı söylenebilir. Ele alınan sözcükler, sözlüklerde yer almadığı için standart yazımları yoktur. O nedenle farklı araştırmalarda sözcüklerin farklı yazılışlarını görmek mümkündür.

3. Lübnan'daki üniversite öğrencilerinin Türk dizilerini izleme alışkanlıkları üzerine yapılan bir çalışmada Lübnanlı gençlerin Türk dizilerini izleme sıklıkları ve ne amaçla bu dizileri izledikleri gibi sorulara cevap aranmıştır. Bu çalışmada beşli Likert ölçeğine göre hazırlanan ifadelerle değerlendirmeler istenmiştir. Katılımcılar çekim yerlerini (3,84), oyuncularını (3,76), yönetmeni (3,56), görüntüyü (3,44), hikâyeyi (3,34), Türk kültürünü (3,14), Türk dilini (3,05) oranında beğenmektedirler (Itani, 2018). Bu çalışma da göstermektedir ki Lübnan'da Türk dizi ve filmleri aracılığıyla Türkçeye ilgi artmaktadır. Dolayısıyla Lübnan Arapçasına Türkçe öğeler 300 yıllık Memluklar ve 400 yıllık Osmanlı döneminde aynı idare altında yaşandığı için geçerken günümüzde sözcük geçişleri en başta sinema sektörü aracılığıyla geçmektedir.

4. Yabancılara Türkçe öğretiminde her seviyede belli kavram alanlarıyla ilgili ve belli sayıda sözcük öğretilmektedir. Öğretilecek bu sözcükler yanında Türkçeden o dile, o dilden Türkçeye ya da üçüncü dillerden Türkçe ve Türkçe öğretilen kişilerin dillerine geçen ortak sözcüklerin sözlüğü yapılmalıdır. Türkçeyi öğrenen nüfus dikkate alınarak öğretildiği her dil için iki bin civarında sözcükten oluşan böyle bir sözlüğün Türkçe öğrenenleri olumlu etkileyeceği düşünülmektedir. Kişiler derse başladıktan kısa bir süre sonra iki bin sözcük bildiğini fark edecek ve bu durum öğrencileri olumlu etkileyecektir.

5. Ortak sözcüklerle ders materyali hazırlanabileceği dile getirilmişti. Mesela Lübnan Arapçasında evin iç kısımlarını ifade eden sözcüklerin çoğu ortaktır: “oda (T.); “udatı evlat” çocuk odası, “udatı benat” kız odası, “udatı kerakib” ıvır zıvır odası (T.+Ar.); salon, balkon (Fr.); matbah>mutfak, hemmam>hamam/banyo (Ar.)” sözcükleri ortak sözcüklerdir. Aynı zamanda öğrenici, bu kök ya da gövdeden türemiş yeni sözcüklerle de karşılaşacaktır: Pastırma sözcüğünden Lübnan Arapçasında da kullanılan eklerle “pastırmalı, pastırmasız, pastırmacı, pastırmalık, pastırmacılık” gibi sözcükler türetililebilecektir. Her sözcük beş farklı şekliyle kullanılsa öğrenilen iki bin sözcük on bin sözcüğe dönüşebilir. Şüphesiz, ortak sözcük sayısı ne kadar çok ise bu yöntem o kadar etkili olacaktır.

6. Hazırlanacak sözlükte her sözcük için resim bulunmalı. Öğrenci zaten bildiği sözcüğün aslını, ses değişimini ve diğer özelliklerini okurken resimden de ne olduğunu kimsenin yardımına ihtiyaç duymadan anlamalıdır. Hazırlanacak sözlükte basit örnek cümleler de yer almalı ve sözcük bağlam içerisinde öğrenilmelidir. Araştırmalar yabancı dil öğreniminde en fazla kopmaların ilk kurlarda olduğunu söylemektedir. Bahsi geçen sözlük, kursiyerlere cesaret vereceğinden öğretim merkezinden kopmalar azalabilir. Bu sözlüğün elektronik cihazlara indirilerek kullanılacak şekilde hazırlanması yararlanılma düzeyini arttıracaktır.

7. Türkçe, Türkiye dışında öğretiliyorsa öğretildiği ülkenin dili ile Türkçenin etkileşimi dikkate alınmalıdır. Bu bağlamda dillerin diğer ortak özellikleri yanında ortak sözcük hazinesi öncelenen bir öğretiminin benimsenmesi daha etkili olacaktır. En azından Türkçenin öğretildiği coğrafyalar Arap coğrafyası, Türk ülke ve toplulukları, Balkanlar ve Kafkaslardaki akraba topluluklar, Avrupa, Amerika ve diğer şekilde ilk akla gelen yedi öbeğe ayrılarak ve bu öbeklerin özellikleri dikkate alınarak ders materyali hazırlanmasının daha etkili olacağı düşünülmektedir.

8. Ortak sözcüklerden yararlanma yöntem ya da tekniği ezberden uzaktır. Burada konu edilen sözcükler öğrencinin dilinde var olan sözcüklerdir. Çalışma, ortak sözcüklerin köken bilgisi yanında varsa ses ve anlam değişikliğinin öğretilmesinden ibarettir.

Kaynakça

- Abdelli, A. (2015). *Türkçe ve Arapçada ortak veya benzeşen atasözleri*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Gazi Üniversitesi.
- Abdullah, R. H. (2020). *Arapça ile Türkçe arasındaki yalancı eşdeğerliklerin anlambilim ve yorumbilim teorilerinden hareketle kelime öğretimine katkısı*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Hacettepe Üniversitesi.
- Alp, M. (2007). Kelimelerin göçü: Türkçe nisbet eki “-ci’ nin” Şam Bölgesi (Suriye, Ürdün, Filistin ve Lübnan) Arap halk ağzında kullanımı hakkında bir araştırma. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (ÇÜİFD)*, 179-226.
- Alp, M. (2011). Farklı iki açıdan Arapça: fusha ve avamca. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 11(2), 87-110.
- Atlıoğlu, Y. (2015). Lübnan'da din ve siyaset: Dürzî liderlik örneği. *Akademik Orta Doğu*, 9(2), 1-25.
- Aydemir, Ö. K. (2013). Türk Dili haritasına bir katkı: Lübnan'daki Türkler ve Türkçe. *Zeitschrift für die Welt der Türken Journal of World of Turks*. 5 (1), 159-163.
- Aydemir, Ö. K. (2015). *Lübnan Türk ağzları*. (2. Baskı). Nokta Yayınevi.
- Aytaç, B. (2021). *Arap lehçelerindeki Türkçe kelimeler*. TDK.
- Barın, E. (2004). Yabancılarla Türkçe öğretiminde ilkeler. *Türkiyat Araştırmaları*, 1(1), 19-30.
- Bilir, M. (2006). *Hanna Mina'nın Nihayetu Reculin Şucain adlı romanın incelenmesi*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Dicle Üniversitesi.
- Cheterian, V. (2020, 05 23). *Mithat Paşa, Beyrut ve Ermeniler*. 08 15, 2022 tarihinde agos.com.tr: <https://www.agos.com.tr/tr/yazi/24056/mithat-pasa-beyrut-ve-ermeniler> adresinden alındı
- Çolakoğlu, A. V. (2021). *Lübnan'da Türkçe öğretiminde karşılaşılan güçlükler ve çözüm öneriler*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Yıldız Teknik Üniversitesi.
- Dindar, D. E. (2019). *Yabancılarla Türkçe öğretiminde sözcük öğretim yollarının yabancı dil olarak Türkçe öğretimindeki ders kitaplarına yansımaları*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Hacettepe Üniversitesi.
- Dursun, N. (2019). *Eş- şeyh İbrâhim El- Yâzici'nin hayatı, eserleri ve Arap diline olan katkıları*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Uludağ Üniversitesi.
- Dursunoğlu, H. (2014). Türkiye Türkçesindeki Arapça sözcükler ve bu sözcüklerdeki ses olayları. *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 7(1), 1567-1582.
- Gökdayı, H. (2016). Yabancılarla Türkçe öğretiminde sözcük öğretimi ve kalıp sözler. *Turkish Studies International Periodical for the Languages Literature and History of Turkish or Turkic*, 11/19, 379-394.
- Gülcü, İ. (2015). *Yabancı dil olarak mobil destekli Türkçe kelime öğretimi*. [Yayımlanmamış doktora tezi]. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi.
- Hallak, N. e. (2018, 04 17). *Lübnan'da Günlük Hayatta Konuşulan Türkçe Kelimeler*. 08 15, 2022 tarihinde Hukuki Haber: <https://www.hukukihaber.net/kultur-sanat/lubnanda-gunluk-hayatta-konusulan-turkce-kelimeler-h177916.html> adresinden alındı.
- İltar, L. (2014). *Yabancılarla Türkçe öğretiminde Arapça-Türkçe ortak kelimeler yardımıyla etkinlik geliştirme ve uygulama Mısır örneği*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Gazi Üniversitesi.

- Itani, R. (2018). *Üniversite öğrencilerinin Türk dizilerini izleme alışkanlıklarının ve motivasyonlarının demografik değişkenler bağlamında incelenmesi: Lübnan örneği*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Erciyes Üniversitesi.
- Kalaycı, Ü. (2017). Onomastik açıdan Beyrut'ta Türkçe tabelalar. 3. *Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu* (s. 63-80). Kahramanmaraş, Türkiye.
- Kalaycı, Ü. (2019a). *Lübnan'da Türkçe soyadları*. [Yayımlanmamış doktora tezi]. Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi.
- Kalaycı, Ü. (2019b). Onomastik açıdan Lübnan'daki Girit muhacirlerinin soyadları. 5. *Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Kongresi* (s. 559-572). Bandırma, Türkiye.
- Karaağaç, G. (2021). *Türkçe verintiler sözlüğü*. TDK.
- Kaymaz, Z. (2007). Arapçaya giren Türkçe kelimelerin Arapça kurallarla çoklu şekilleri üzerine. *Turkish Studies*, 2 (2), 404-409. <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.80>
- Kuş, B., ve Akdağ, S. (2012). Bazı Arap lehçelerinde kullanılan Türkçe sonekler üzerine yeni bir inceleme. *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 7(1), 1567-1582. <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.2771>
- Maden, S., Altunbay, M., ve Dinçel, Ö. (2010). Türkçenin yabancı dil olarak öğretiminde sözcük öğretimi uygulamaları: kavram haritası örneği. *Millî Eğitim*, (210), 477-488.
- Millas, H. (2022). *Türkçe ve Yunanca Ortak kelimeler, Terimler ve Atasözleri Listesi*. <http://www.herkulmillas.com/pdf/turkce-yunanca-ortak-kelimeler.pdf> adresinden alınmıştır.
- Polat, İ. E. (2018). Başka dilde yaşamak: Arap dilinde yaşayan Türkçe kelime ve yapılar. *Dil Araştırmaları*, 22, 119-133.
- Uysal, H. (2018). Turkish words in the Egyptian dialect I. *Journal of Current Researches on Social Sciences*, 2018, 8 (4), 113-162. 10.26579/jocress-8.4.7.
- Uysal, H. (2020). Mısır lehçesindeki Türkçe kelimelerin köken analizi. *Turkish Studies - Social*, 15(3), 1561-1604. <https://dx.doi.org/10.29228/TurkishStudies.40455>
- Yahya, Ş. F. (1984). *Arapçanın muhtelif lehçelerinde Türkçe unsurlar*. [Yayımlanmamış doktora tezi]. İstanbul Üniversitesi.
- Yalap, H. (2016). Türkçeden Sırçaya geçen kelime ve eklerle bu unsurların Türkçe öğretimindeki katkısı. *TÜBAR*, 239-259.
- Yıldız, M. (2010). Standart ve yerel Arapçanın tarihsel ve filolojik sınırları: Mısır lehçesi örneği. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 10(3), 23-41.
- "www.yellowpages.com.lb" adresinden 10.10.2022 tarihinde alınmıştır.

TÜRKÇEDE “BAYAN-KADIN” İFADELERİNİN KULLANIM KARGAŞASI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

AN ASSESSMENT ON CONFUSION OF USING THE EXPRESSIONS "FEMALE-MRS./MISS " IN TURKISH

*Büşra GÜVEN **

Özet

Hitap ve seslenme için kullanılan kelimeler günlük toplumsal hayatın en temel dil unsurlarından biridir. Sağlıklı bir iletişim için öncelikle doğru hitap ifadesinin seçilmesi gerekmektedir. Muhataba ve ortama uygun olmayan ifadeler genellikle iletişimin amacını geri planda bırakmaktadır. Bunun yanı sıra hitap ifadeleriyle cinsiyet bildiren kelimelerin birbirinin yerine kullanılması da problem teşkil etmektedir. Kadınlara hitap ederken veya onlardan bahsederken bayan kelimesinin kullanılmasına son yıllarda sosyal medyada, internet sitelerinde ve halk arasında sözlü veya yazılı tepkiler gösterilmektedir. Ancak tartışmalara bilimsel bir yön verebilmek için konunun akademik bir incelemeyle ele alınması zorunluluk hâline gelmiştir. Bu çalışmada erkek-kadın ve bay-bayan kelimeleri öncülüğünde oğlan-kız, bey-hanım, beyefendi-hanımefendi, dişi, karı, adam, hatun, erkeklik-kızlık gibi cinsiyet veya hitap ifade eden kelimelerin sözlük tanımları ve kullanım amaçları hakkında değerlendirme yapılmış; kelimelerin doğru kullanımları örneklerle açıklanmıştır. Değerlendirme sonucunda, yukarıda geçen kelimelerin hitap etme veya cinsiyet belirtme amacına bağlı olarak kullanım yerlerinin değiştiği sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Erkek, Kadın, Bay, Bayan, Hitap.

Abstract

The words used for addressing are one of the most basic language elements of daily social life. For a healthy communication, first of all, it is necessary to choose the right addressing expression. When expressions that are not suitable for the addressee and the environment, often purpose of the communication take a backseat. In addition to this, the use of address expressions and gender-declaring words interchangeably poses a problem. In recent years, verbal or written reactions have been shown on social media, websites and among the public to the use of the word lady when addressing or talking about women. However, in order to give a scientific direction to the discussions, it has become a necessity to deal with the subject with an academic examination. In this

* Doktora Öğrencisi, Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi ABD Ankara / TÜRKİYE dursunbusraa@gmail.com ORCID: 0000-0003-1419-6289

study, under the leadership of male-female (kadın-erkek) and mr.-mrs./miss (bay-bayan) words, the dictionary definitions and usage purposes of words expressing gender or address such as boy-girl (oğlan-kız), gentleman-lady (bey-hanım), gentleman-lady (beyefendi-hanımefendi), female (dişi), slang word for woman (karı), guy, hatun, virility-maiden were evaluated; the correct use of words is explained with examples. As a result of the evaluation, it has been concluded that the above-mentioned words have changed depending on the purpose of addressing or specifying gender.

Keywords: Male, Female, Mr., Mrs./Miss, Address.

Giriş

Türkçe oldukça zengin bir dildir. Bir kelimenin birden fazla anlamı olduğu gibi, bir anlamı karşılayan birden fazla da kelime vardır. Bireyler dili toplumun geçmişten bugüne belirlediği kurallar çerçevesinde kişiselleştirerek ve zenginleştirerek kullanma imkânına sahiptirler. Toplumun bireyi yönlendirdiği gibi her birey de dili kullandıkça onun gelişimine ve değişimine yön verir.

İletişim hitap ile başlar. Etkili ve doğru bir iletişim için öncelikle kime hitap edileceği belirlenmeli, daha sonra o kişi veya grubu kapsayacak, tanımlayacak en uygun hitap ifadesi seçilmelidir. Hitap eden ve edilen kişinin birbirlerine karşı statüleri, cinsiyetleri, yaşları gibi faktörler bu noktada önem arz etmektedir (Alkan-Ataman, 2018). Genellikle seslenme, tanımlama veya saygı ifadesi olarak kullanılan hitaplar bu uygunluklar göz önüne alınmadığında yanlış anlaşılmalara sebep olabilmektedir. Örneğin günlük iletişimde “*Abla* bakar mısın?”, “*Bilader!*” gibi fazla samimiyet içeren hitaplar çoğu zaman olumsuz tepkileri de beraberinde getirebilmektedir. İletişimin sağlıklı bir şekilde kurulabilmesi için ilk kural; hitap ifadelerinin ortama, kişiye, zamana ve kültüre uygun seçilmesidir.

Hitapların ne denli önemli olduğunun toplumdaki fark edilmesiyle bireylerin kişisel farkındalıkları da artmıştır. İnsanlar gün içerisinde maruz kaldıkları hitapları bir süzgeçten geçirerek kimisini kabullenmekte, kimisini rahatsız edici bulmaktadır. Bu noktada bireysel duygu ve düşüncelerin birleşmesiyle çoğu kadının rahatsızlık duyduğu ve sıklıkla dile getirdiği bir durum ortaya çıkmıştır: Kadınlara “bayan” şeklinde hitap edilmesi veya kadınlar için “bayan” kelimesinin kullanılması. Bu kelimenin kullanıldığı anda derhal, “Bayan değil, kadın!” sloganıyla duruma tepki gösterilir olmuştur. Kimileri bu tepkinin yersiz olduğunu, fazla abartıldığını düşünmekte; kimileri tepkinin sebebini anlamamakta; kimileri de doğrusunu yanlışını bilmediği için konuya tamamen ilgisiz bakmaktadır. Bu sloganı bir hayat felsefesi hâline getirenler ise “10 adımda neden bayan dememeliyiz?”, “Bayan değil kadın demek için 5 neden!” gibi maddesel açıklamalarla çeşitli mecralarda seslerini duyurmaya çalışmaktadır. Kelimelerin kapsadığı anlam evreni, kullanım amacı, ortamı, muhatabı vs. öğrenilmeden, araştırılmadan, değerlendirilmeden bu konu hakkında fikir sahibi olmak ve hatta tepki göstermek doğru olmayacaktır.

Bu nedenle gündemi bu denli meşgul eden ‘bayan’ kelimesinin kullanımı, akademik bir incelemeyle ele alınması gereken bir konu hâline gelmiştir. Bu çerçevede ‘kadın ve bayan’ kelimesinin öncülüğünde sık kullanılan bazı kelimelerin de incelenmesinde fayda olduğu düşünülmektedir. Bunlar “*erkek-kadın, oğlan-kız, bay-bayan, bey-hanım, beyefendi-hanımefendi, dişi, karı, adam, hatun, erkeklik-kızlık*” gibi anlamlarının ve kullanım amaçlarındaki farklılıkların tam olarak anlaşılmadığı kelimelerdir. Bu çalışmada bu kelimelerin sözlük tanımları ve toplumsal hayattaki kullanımları üzerinden inceleme ve değerlendirme yapılmıştır.

1. Yöntem

Çalışmada bayan ve kadın kelimelerinin öncülüğünde “*erkek-kadın, oğlan-kız, bay-bayan, bey-hanım, beyefendi-hanımefendi, dişi, karı, adam, hatun, erkeklik-kızlık*” kelimeleri de çeşitli sözlüklerdeki tanımlamaları üzerinden incelenmiş, tanımların ortak noktaları araştırmacı tarafından belirlenmiş ve kullanım amaçlarıyla birlikte değerlendirilmiştir. Bu değerlendirme sonucunda yukarıdaki kelimeler *hitap ve seslenme amacıyla kullanılanlar, cinsiyet belirleme amacıyla kullanılanlar, tanımlama/bahsetme amacıyla kullanılanlar ve cinsel durum belirtenler* olarak tablolştırılmıştır. Bunlardan hitap ve seslenme amacıyla kullanılanlar, cümledeki kullanım yerleriyle birlikte gösterilerek örneklendirilmiştir. *Bayan* kelimesinin yanlış ve doğru kullanımları da örneklerle açıklanmıştır.

2. Bulgular

2.1. Erkek-Kadın

- *Erkek* “Yetişkin adam, bay, er kişi; insan, hayvan ve bitkilerin dişiyi dölleyecek cinsten olanı; koca; sperma oluşturan organizma; sözüne güvenilir, mert; girintili ve çıkıntılı olarak bir çift oluşturan nesnelere çıkıntılı olanı; sert, kolay bükülmez” (TDK, t.y.), “İnsan, hayvan ve bitkilerin dişi cinsini dölleyici olanı; her hayvanın erkeği; yetişkin adam; koca; cinsiyeti erkek olan; sözüne güvenilir, mert, dürüst; geçme işlerinde geçen parça, çıkıntısı olan; sert, kolay bükülmez.” (Ötügen, 2007, s. 1470), “İnsan, hayvan ve bitkilerin dişiyi dölleyecek cinsten olanı; sperma oluşturan organizma; yetişkin adam; (kadına göre) koca, eş; özü, sözü doğru, sözüne güvenilir, mert, yiğit (kimse); kolay bükülmez, sert; girintili ve çıkıntılı olarak bir çift oluşturan nesnelere çıkıntılı.” (Püsküllüoğlu, 1999, s. 557), “Canlı varlıkların üreme bakımından ayrıldığı iki cinsten dişisini dölleyecek cinsten yaratılmış olanı, dişinin karşıt cinsi; bu cinsten olan; yetişmiş, delikanlılık çağından çıkmış adam; koca, zevç; iki parçadan meydana gelen kopça, çitçit, anahtar vb. şeylerde girintili parçanın içine giren çıkıntılı parça; mert, korkusuz, cesur.” (Ayverdi, 2006, s. 868) şeklinde tanımlanmıştır.

- *Kadın* “Erişkin dişi insan, hatun, hatun kişi, zen; analık veya ev yönetimi bakımından gereken erdemleri, becerileri olan; hizmetçi bayan; bayan” (TDK, t.y.), “Dişi cins insan, bayan, hanım; bekâreti gitmiş dişi insan; kadın olmanın gerektirdiği erdemleri üzerinde taşıyan; bayan anlamında seslenme ve unvan sözü.” (Ötügen, 2007, s. 2320), “Erişkin dişi insan; evlenmiş ya da kızlığını yitirmiş dişi insan; annelik ya da ev yönetimi yönlerinden gereken erdemleri, nitelikleri bulunan; kadına özgü, kadınla ilgili; hizmetçi; bayan gibi kullanılan bir san.” (Püsküllüoğlu, 1999, s. 852), “Erişkin duruma gelmiş dişi insan, karşıtı: erkek; bu cinsten olup evlenmiş veya bir erkekle beraber olmuş kimse; ev işleri ve ev yönetiminde aranan niteliklere sahip olan, temiz, idareli ve becerikli kimse; dişilik tarafı kuvvetli, dişi olmanın verdiği cinsi cazibeye sahip kimse; hanımlar için kullanılan unvan sözü; hanım, bayan anlamında hitap sözü; ev işleri gören yardımcı, hizmetçi.” (Ayverdi, 2006, 1505) şeklinde tanımlanmıştır.

Erkek kelimesi Eski Türkçe ér- (olmak, tam ve bütün olmak, yetişmek) fiiline yine Eski Türkçe +Ak ekinin gelmesiyle türemiştir. Kelimenin tespit edilen en eski kullanımı İrk Bitig’de (9. yy.) “erkek buzağu”, Divan-i Lugat’it-Türk’te (1073) “erkek takağu (horoz)” şeklindedir (Nişanyan, t.y.). Kadına ise ilk olarak Orhun Yazıtları’nda (735) “katun” şeklinde rastlanmaktadır: “Umay teg ögüm katun / Umay gibi annem hatun”, “Ögüm katun / annem hatun”, “Annem İlbilge katunug / annem İlbilge Katunug”, “ögüm katunug / annem hatunu”, “katun yok bolmış erti / hatun yok olmuştu” (Ergin, 2013; s. 52-53, 58-59, 68-69, 74-75, 106-107). Eski Türkçedeki kätün veya xätün “kraliçe, hakan eşi veya kızı” kelimesinden evrilmiştir (Nişanyan, t.y.). Her iki kelimenin de Türkçenin nitelikli ürünler verdiği en eski kaynaklarda dahi kullanıldığı görülmektedir.

Yukarıdaki tanımlara göre erkek;

1. Yetişkin adam,
2. Cinsiyeti erkek olan,
3. İnsan, hayvan ve bitkilerin dişiyi dölleyecek cinsten olanı,
4. Koca, eş,
5. Mert, cesur, yiğit, sözüne güvenilir kimse,
6. Girintili ve çıkıntılı çiftlerin çıkıntılı olan parçası,

Yukarıdaki tanımlara göre kadın;

1. Erişkin dişi insan,
2. Annelik veya ev yönetimi konusunda beceri ve nitelikli,
3. Hizmetçi bayan,
4. Evlenmiş veya bekâretini kaybetmiş bayan,
5. Dişilik cazibesine sahip olan bayan,
6. Seslenme ve hitap olarak kullanılan unvan açıklamalarıyla tanımlanabilir.

Her iki kelimenin tanımlarında da öncelikle dikkat çeken nokta bireyin erişkin/yetişkin olmasıdır. Erkek; bitki, hayvan ve insanların geneli için kullanılırken kadın; yalnızca insanlar için kullanılmaktadır. Kadın ve erkek kelimelerinin zaman içerisinde farklı anlamlar ürettiği de görülmektedir. Erkeğin “sözüne güvenilir, mert” anlamına gelen bir sıfat, kadının “hizmetçi kadın” anlamına gelen bir işçi tanımlamasına sahip olması dikkat çekmektedir. Erkeğin koca ve eş anlamı bulunurken kadında eş tanımı bulunmamaktadır. Kadında evlenmiş veya bekâretini kaybetmiş olmak açıklaması varken erkekte yoktur. Kadının seslenme ve hitap ifadesi olarak da kullanılabilirdiği görülürken erkekte buna benzer bir açıklama görülmemektedir.

2.2 (Oğul) Oğlan-Kız

- *Oğul* “ Erkek evlat, mahdum; bazı kelimelerin anlamını pekiştirmek için kullanılan bir söz; bir ana arıyla birlikte kovandan ayrılan, yeni yetişmiş arı topluluğu; yaşlı kimselerin genç erkeklere söylediği bir seslenme sözü.” (TDK, t.y.), “Anne babaya göre erkek çocuk; hanedan ve soy adlarını belirtmek için kullanılır, bazı isim ve sıfatların anlamını pekiştirmek için arada kullanılır; yaşlı kişiler tarafından kendinden küçük erkeklere hitap sözü olarak kullanılır; toplumsal hayat yaşayan bazı böceklerle özellikle arılarda ana arı ile birlikte kovandan ayrılan arı topluluğu; Teslisin ikinci kişisi, Hz. İsa, Tanrının oğlu; Ekinin art arda çıkardığı başak.” (Ötüken, 2007, s. 3592), “Erkek evlat; yaşlı kimselerin genç erkeklere söylediği bir seslenme sözü; kimi sözcüklerin anlamını pekiştirmek için kullanılır; soy, aile bildirecek şekilde kimi soyadlarında yer alır; arıbeyi denilen bir ana arıyla birlikte kovandan ayrılan bir arı topluluğu.” (Püsküllüoğlu, 1999, s. 1161), “Cinsiyeti erkek olan evlat; erkek cinsten olan genç kimseler için kullanılan hitap sözü; sülale isimlerini belirtmek için kullanılır.” (Ayverdi, 2006, s. 2378) şeklinde;
- *Oğlan* “Erkek çocuk, yetişkin erkek, bacak, cinsel bakımdan erkeklerin zevkine hitap eden sapık erkek.” (TDK, t.y.) , “Cinsiyet ayrımı yapılmaksızın çocuk, evlat; cinsiyeti erkek olan çocuk, erkek çocuk; genç erkek; damat evi ile taraftarlarına verilen ad; cinsel bakımdan erkeklerin zevkine hitap eden sapık erkek çocuk.” (Ötüken, 2007, s. 3591), “Erkek çocuk; yetişkin erkek, delikanlı; iskambil kâğıdında üzerinde genç erkek resmi bulunan kâğıt; edilgin eşcinsel erkek çocuk, delikanlı ya da erkek.” (Püsküllüoğlu, 1999, s. 1160), “Erkek çocuk; yetişkin erkek, delikanlı; iskambilde üzerinde genç bir erkek resmi bulunan kâğıt; erkeklerin cinsi zevklerine hitap eden sapık erkek çocuk.” (Ayverdi, 2006, s. 2378) şeklinde;
- *Kız* “Dişi çocuk; üzerinde kadın resmi bulunan iskambil kâğıdı; dişi cinsten birine daha yaşlı biri tarafından kullanılan bir seslenme sözü.” (TDK, t.y.), “Cinsiyet bakımından dişi olan çocuk veya genç kız çocuk; genç veya yaşlı olmasına rağmen evlenmemiş, bekâreti gitmemiş bayan; anne ve babasına göre ele alındığında kadın; kadın cinsten diğerine göre daha küçük yaşta

olan kimse; geline ve gelin tarafına ait; evlerde çocuk bakımı, temizlik gibi işlerde çalıştırılan genç bayan; (insan için) dişi cinsiyetli olan, dişi; (bayan için) henüz kızılığı bozulmamış olan; kız oğlan kız; yaşlı bir kimse tarafından küçük yaştaki dişi cinsten kimseye hitap sözü; (erkek için) sevdiği veya flört ettiği kız.” (Ötüken, 2007, s. 2656), “Dişi çocuk; cinsel ilişkide bulunmamış dişi; kadınlar arasında bir seslenme sözü olarak ya da dişi cinsten birine daha yaşlı biri tarafından seslenirken kullanılır; kız arkadaş, sevgili.” (Püsküllüoğlu, 1999, s. 963), “Dişi cinsten olan evlat; dişi cinsten çocuk yaşta kimse; evlenmeye aday dişi insan; bir erkekle ilişkide bulunmamış dişi, bakire, kız oğlan kız; dişi cinsten olan genç kimseler için kullanılan hitap sözü; ev işlerine bakan dişi cinsten çocuk veya genç kız.” (Ayverdi, 2006) olarak tanımlanmaktadır.

Yukarıdaki tanımlara göre oğul;

1. Erkek evlat / erkek çocuk,
2. Soy veya sülale bildirmek için kullanılır,
3. Genç veya kendinden küçük erkeklere seslenme sözü,
4. Bir arı topluluğunu ifade etmek için kullanılan söz,
5. Kelimelerin anlamını pekiştirmek için kullanılan söz,

Yukarıdaki tanımlara göre oğlan;

1. (Cinsiyet fark etmeksizin) Evlat,
2. Erkek evlat / çocuk,
3. Genç erkek,
4. Damat tarafına verilen ad,
5. Erkeklerin cinsel zevkine hitap eden sapık erkek,
6. İskambil kâğıdında erkek resmi bulunan kâğıt,

Yukarıdaki tanımlara göre kız;

1. Dişi çocuk, genç kız çocuk, dişi evlat,
2. Yaşı fark etmeksizin evlenmemiş ya da bekâreti gitmemiş dişi birey (kız oğlan kız),
3. Anne ve babaya göre kadın,
4. Genç veya kendinden daha küçük kadınlara seslenme sözü,
5. Gelin tarafına verilen ad,
6. Erkeğe göre sevdiği dişi birey,
7. Ev işlerinde çalıştırılan genç dişi birey,
8. İskambil kâğıdında kadın resmi bulunan kâğıt açıklamalarıyla tanımlanabilir.

Sözlüklerdeki tanımlara göre kız ve oğul/oğlan kelimeleri öncelikle, çocukların ve (anne babaya göre) evlatların cinsiyetlerini belirtmekte kullanılmaktadır.

‘Oğ-‘ (doğurmak) kökünden ‘oğul’ (doğmuş olan) kelimesinin oluştuğu düşünülmektedir. Oğlan ise ‘oğul’ ve çokluk bildiren ‘-an’ ekinin birleşiminden meydana gelmiştir (Kubbealtı, 2006). Ergin’e göre (2013) oğul “oğul, çocuk, evlat oğlan” şeklinde hem cinsiyetten bağımsız olarak çocuk hem de sadece erkek çocuk anlamındadır. Oğlan da yine cinsiyetten bağımsız olarak ‘oğul’un çoğulu yani ‘çocuklar, evlat’ anlamındadır. Ancak günümüzde halk arasında oğlan, erkek çocukların cinsiyetini ifade etmek için kullanılmaktadır. Sözlüklerdeki tanımlara da daha çok bu kullanım yansımıştır.

“Kız” ve “oğul/oğlan” kelimelerinin her ikisiyle de en eski Türkçe kaynak olan Orhun Yazıtları’nda (735) karşılaşılmaktadır. “Tabgaç budunka beglik urı oğlın kul boldı, işilik kız oğlın küng boldı / Çin milletine beylik erkek evladı kul oldu, hanımlık kız evladı carıye oldu.” (Ergin, 2013; s. 42-43); “Üze kök tengri asra yağız yir kılındukda ikin ara kişi oğlı kılınmış. / Üstte mavi gök, altta yağız yer kılındıkta ikisi arasında insanoğlu kılınmış.” (Ergin, 2013; s. 40-41); Türgiş Kagan kızın ertingü ulug törün oğlıma alı birtim. / Türgiş kağanının kızını fevkalade büyük törenle oğluma alı verdim.” (Ergin, 2013; s. 92-93) cümleleri kelimelerin Orhun Yazıtları’ndaki kullanımlarına örnektir.

Oğul ve *oğlan*ın cinsiyet belirtme amacıyla kullanılmasının yanı sıra *oğul* seslenme ve hitap amacıyla da kullanılabilir. Aynı şekilde kız da cinsiyet belirtmekle beraber seslenme ve hitapta kullanılabilir. *Kızın* (yaşa bağlı olmaksızın) evlenmemiş veya bekâreti gitmemiş dişi birey anlamı bulunmaktadır. *Kızın* da *kadın* gibi evde hizmet eden anlamı olduğu göze çarpan bir başka açıklamadır.

2.3. Bay-Bayan

- *Bay* “Erkeklerin ad veya soyadlarının önüne getirilen saygı sözü; erkek.” (TDK, t.y.), “Zengin, varlıklı, ağa; ulu, kibar, soylu; temiz; bir şeye ihtiyaç duymayan, müstağni; kutlu; geniş; bey ve efendi anlamında erkeklere verilen bir unvan; adı bilinmeyen erkeklerden bahsederken veya onlara hitap ederken kullanılan bir seslenme sözü.” (Ötügen, 2007, s. 508), “Erkek adlarının ya da soyadlarının başına getirilen, kişinin erkek olduğunu belirten bir san, eş; erkekler için ad yerine de kullanılır; saygılı ya da resmi konuşmada ‘efendi’, ‘bey’ yerine kullanılır.” (Püsküllüoğlu, 1999, s. 224), “Bey ve efendi anlamında erkek isimlerinin önüne getirilen unvan sözü; erkek, bey” (Ayverdi, 2006, s. 306) şeklinde tanımlanmıştır.
- *Bayan* “Kadınların ad veya soyadlarının önüne getirilen saygı sözü; kadın; eş, karı; kadınlara bir seslenme sözü” (TDK, t.y.), “Hanım ve hanımefendi anlamında unvan; kadınlara seslenme sözü.” (Ötügen, 2007, s. 509); “Kadın adlarının ya da soyadlarının başına getirilen, kişinin kadın olduğunu belirten bir san, eş, hanım; kadınlar için ad yerine kullanılır; saygılı ve resmi konuşmada hanımefendi yerine kullanılır.” (Püsküllüoğlu,

1999, s. 225), “Kadın isimlerinden önce getirilen saygı sözü, hanım; kadın, hanım.” (Ayverdi, 2006, s. 306) olarak tanımlanmaktadır.

Yukarıdaki tanımlara göre bay;

1. Erkek ad ve soyadlarından önce kullanılan saygı sözü,
2. Adı bilinmeyen erkekler için ad yerine kullanılan söz,
3. Bey ve efendi anlamında saygı sözü,
4. Erkeklerle bir seslenme sözü,
5. Zengin, varlıklı,
6. Erkek,
7. Eş,

Yukarıdaki tanımlara göre bayan;

1. Kadın ad ve soyadlarından önce kullanılan saygı sözü,
2. Adı bilinmeyen kadınlar için ad yerine kullanılan söz,
3. Hanım ve hanımefendi anlamında kullanılan saygı sözü,
4. Kadınlara bir seslenme sözü,
5. Kadın,
6. Eş açıklamalarıyla tanımlanabilir.

Bay, Eski Türkçede “zengin, soylu” anlamındadır (Nişanyan, t.y.). Kelimenin tespit edilen en eski kullanımı Orhun Yazıtları’nda (735) “çıgañ bodun bay kıldım / fakir kavmi zengin ettim” şeklindedir (Ergin, 2013). *Bayan* ise Yeni Türkçede bay kelimesinden keyfi olarak türetilmiştir ancak Türkçenin herhangi bir döneminde ‘-an’ ekinin dişilik eki olarak kullanıldığı görülmemektedir (Nişanyan, t.y.; Ayverdi, 2006). Buna rağmen *bayan* kelimesi cinsiyet belirtme yükümlülüğü olmadan kadınlar için kullanılan bir hitap ve saygı ifadesi olarak kalıplaşmıştır. *Bay* ve *bayan*, yalnızca hitap edilen cinsin erkek veya kadın olması sebebiyle cinsiyet anlamı barındırır.

Sözlük tanımlarında *bay* ve *bayan* kelimelerinin bireylerin ad veya soyadlarının önüne getirilerek saygı göstermek amacıyla kullanıldığının ifade edildiği görülmektedir. Kelimelerin adların önünde kullanılması durumu toplumsal iz düşümde çok yaygın değildir: Bayan Büşra, Bay Mert gibi. Soyadların önünde kullanımıyla ise daha çok akademik ve resmi ortamlarda karşılaşılacaktır: Bayan Güven, Bay Güven gibi.

Bu bilgilere ek olarak Kubbealtı Lugatı *bay* kelimesinin nereden geldiğinin bilinmediği, ‘zengin’ anlamındaki *bay* ile ilgisinin şüpheli olduğu ve *bey* anlamında kullanılmasının doğru olmadığı bilgisini vermiştir (2006).

Bay ve *bayanın* bir seslenme / hitap amacıyla kullanıldığı bilgisi tanımlarda yer almaktadır. Bir kişinin, ismini bilmediği bir kadına herhangi bir sebeple seslenirken “*Bayan!*” demesi buna örnektir. *Bayanın* toplumda bu amaçla sıklıkla kullanıldığı ancak *bayın* -neredeyse hiç- bu amaçla kullanılmadığı aşikârdır.

2.4. Bey-Hanım

- *Bey* “Erkek adlarından sonra kullanılan saygı sözü; erkek özel adları yerine kullanılan bir söz; eş, koca; as; erkek sıfatlarının hemen arkasına eklenir; aşğın çukur yüzünün arkasındaki yumru bölge; küçük bir toplumun veya küçük bir devletin başkanı; komutan; zengin, ileri gelen kimse, bay.” (TDK, t.y.), “Erkek; erkek adlarından sonra kullanılan unvan ve saygı sözü, efendi; erkeklere seslenmek ve onları çağırma için adları yerine kullanılan hitap sözü; kadının eşi, koca; bir yörenin ileri gelen kişisi, zengin, eşraftan kişi; iskambil kâğıtlarında birli; beylik adı verilen küçük devlet başkanı; komutan.” (Ötüken; 2007, s. 570), “Erkek adlarının sonuna getirilen bir saygı sanı; erkek kimseyi belirtir ve kimi zaman erkekler için ad gibi de kullanılır; koca, eş; saygılı konuşmada efendi yerine geçer; iskambil kâğıtlarında birli, as; bir beyliğin başında bulunan, beyliği yöneten kimse; komutan; ileri gelen kimse, parası ve malı çok olan, varlıklı, zengin.” (Püsküllüoğlu, 1999, s. 246), “Bir beyliğin, küçük bir devletin başında bulunan kimse, emir, prens; ileri gelen nüfuzlu kimse, eşraf; efendi, sahip; Türk devletlerinde ileri gelen devlet adamlarına verilen unvan; erkek isimlerinin sonuna eklenen saygı sözü; erkek; koca; iskambil kâğıtlarında birli.” (Ayverdi, 2006, s. 347) şeklinde,
- *Hanım* “Kız ve kadınlara verilen unvan, bayan; kadın, eş; toplumsal durumu, varlığı iyi olan, hizmetinde bulunulan kadın; kadınlığın bütün iyi niteliklerini taşıyan.” (TDK, t.y.); “Kadın veya kızlara verilen unvan veya saygı sözü, bayan; hitaplarda saygı için kadın isimlerinden sonra kullanılan nezaket ve saygı sözü; eş, karı; hizmetinde bulunulan kadın; kadınlığın bütün iyi niteliklerini kendinde toplayan.” (Ötüken, 2007, s. 1866), “Kız ve kadınlara verilen san, bayan; eş, karı; yanında, evinde çalışılan kadın, evin bayanı; kadınlığın bütün iyi niteliklerini taşıyan.” (Püsküllüoğlu, 1999, s. 716), “(Kibar konuşmada) kadın; eş, karı, zevce; hizmetinde bulunulan kadın; kadınlar için kullanılan unvan ve hitap sözü; aile ve ev kadınlığında aranan vasıflara sahip kimse.” (Ayverdi, 2006, s. 1173) olarak tanımlanmaktadır.

Yukarıdaki tanımlara göre bey;

1. Erkek adlarından sonra kullanılan saygı sözü,
2. Erkek adlarının yerine kullanılan söz,
3. Komutan, başkan, ileri gelen kimse,
4. Koca, eş,
5. Zengin varlıklı kişi,
6. İskambil kâğıtlarından birine verilen ad,

Yukarıdaki tanımlara göre hanım;

1. Kızlar ve kadınlar için adlarından sonra kullanılan bir saygı sözü,
2. Hizmetinde bulunulan / evinde çalışılan kadın,

3. Karı, eş,
4. Kadınlığın bütün iyi niteliklerini taşıyan kimse açıklamalarıyla tanımlanmaktadır.

Tanımlarda *bey* ve *hanımın* kişi adlarından sonra kullanılan saygı ifadeleri olmaları ön plana çıkmaktadır. *Beyin* de *bay* gibi zengin ve varlıklı anlamı barındırdığı görülmektedir. Ancak Nişanyan’a göre *bay*, *bey* kelimesinden serbest çağrışımla türemiştir ve zengin anlamındaki *bayla* anlam açısından alakası yoktur (2007, s. 68).

Rivayete göre Moğol hükümdarı Cengiz Han halkına hitap ederken “Ben hanlar hanı Cengiz Han, hepinizin hanıyım.” dedikten sonra eşini göstererek “Bu da benim Han’ım” demiş ve *hanım* kelimesi han kökünden türemiştir.

Hanım tanımında dikkat çeken bir nokta hem *kadınlar* hem de *kızlar* için kullanılan ortak bir ifade olmasıdır. *Hanım* yalnız başına kullanıldığında “*Hanım*, ne zaman gidelim?” örneğinde olduğu gibi eş, karı anlamı taşımaktadır. Nezaket ifade etme amacıyla ise, özel isimle birlikte kullanılması gerekir (İmamova, 2010); örneğin “Ayşe *Hanım* gelmedi.”

2.5. Beyefendi-Hanımefendi

Hanım ve *bey* kelimelerine Yunanca kökenli ‘efendi’ (avthéntis) kelimesinin eklenmesiyle *hanımefendi* ve *beyefendi* kelimeleri türetilmiştir.

- *Beyefendi* “Saygı belirtmek için erkek adlarının sonuna getirilen veya bu adların yerine kullanılan san, terbiyeli.” (TDK, t.y.), “Saygı ifadesi olarak erkek isimlerinin yerine kullanılan söz; erkeklere saygılı biçimde seslenme sözü.” (Ötüken, 2007, s. 572), “Saygılı konuşmada erkek adlarının sonuna getirilen ya da erkekler için ad yerine kullanılabilen san.” (Püsküllüoğlu, 1999, s. 247), “Saygı ifadesi olarak erkek isimlerinin sonuna getirilen veya erkek ismi yerine kullanılan unvan; erkekler için kullanılan ve saygı ifadesi taşıyan hitap sözü.” (Ayverdi, 2006, s. 349) şeklinde,
- *Hanımefendi* “Saygı bildirmek için kadın adlarının sonuna getirilen veya adların yerine kullanılan söz.” (TDK, t.y.), “Aşırı saygı göstermek için kadın isimlerinden sonra getirilen veya onların isimlerinin yerine kullanılan hitap sözü.” (Ötüken, 2007, s. 1866), “Üstün bir saygı göstermiş olmak için kadın adlarının sonuna getirilir; adını bilmediğimiz ya da bildiğimiz bir bayana hitap ederken ad yerine kullanılır; kadınlığın bütün iyi, üstün niteliklerini taşıyan hanım.” (Püsküllüoğlu, 1999, s. 716), “Kibar konuşmada saygı ifadesi olarak kadın isimlerinden sonra getirilen veya ismin yerine kullanılan unvan sözü; kadınlar için kullanılan, hanımdan daha saygılı hitap sözü.” (Ayverdi, 2006, 1174) olarak tanımlanmaktadır.

Yukarıdaki tanımlara göre beyefendi;

1. Erkek adlarından sonra kullanılan saygı sözü,
2. Erkek adlarının yerine kullanılan söz,

3. Erkeklerle seslenmek için kullanılan bir saygı sözü,
4. Terbiyeli,

Yukarıdaki tanımlara göre hanımefendi;

1. Kadın adlarından sonra kullanılan saygı sözü,
2. Kadın adlarının yerine kullanılan söz,
3. Aşırı / üstün bir saygı gösterme ifadesi olarak kullanılan hitap,
4. Kadınlığın bütün iyi niteliklerini taşıyan kimse açıklamalarıyla tanımlanabilir.

Her iki kelime de hitap ederken daha fazla saygı göstermek amacıyla kullanılmaktadır. Ancak bir noktada birbirinden farklı anlam merkezlerine yöneldikleri görülmektedir: Beyefendi davranış belirtisi olarak *terbiyeli-efendi* anlamı, hanımefendi ise bir tutum belirtisi olarak *iyi olma ve iyilik* anlamı kazanmıştır. Bu anlamlardan hareketle bir erkeğin “beyefendi olmadığı” bilgisi onun “terbiyesiz, edepsiz olduğu”; bir kadının “hanımefendi olmadığı” bilgisi onun “nahış, huysuz, hırçın vb. gibi kötü tutumlara sahip olduğu” anlamlarını doğurmaktadır.

1935 Soyadı Kanununda “Ağa, Hacı, Hafız, Hoca, Molla, Efendi, Bey, Beyefendi, Paşa, Hanım, Hanımefendi ve Hazretleri gibi lakap ve unvanlar kaldırılmıştır. Erkek ve kadın vatandaşlar, kanunun karşısında ve resmi belgelerde yalnız adlarıyla anılırlar.” (Resmi Gazete, 1934) şeklinde bir maddenin yer almasından sonra hitap konusunda bir arayışa girilmiştir. Bu sebeple Fransızcadaki ‘madame’ (madam) ve ‘monsieur (mösyö)’e, İngilizcedeki ‘lady’ (leydi) ve ‘gentleman (centilmin)’a anlam karşılığı olarak görülen *bay* ve *bayan* kelimelerinin kullanımı toplumda yer edinmeye başlamıştır.

Hanımın tanımında kelimenin hem kadınlar hem de kızlar için kullanılan bir unvan olduğu bilgisi verilmiş, *hanımefendinin* tanımında bu açıklama tekrardan yapılmamıştır. Ancak kelimenin tüm dişi bireylere hitap etmek veya seslenmek için kullanılması toplumun geneli tarafından “risksiz”, “kibar” ve “saygılı” bir ifade olarak kabul görmektedir.

2.6. Dişi

- *Dişi* “Yumurta oluşturan veya yavru doğuran (birey); erkeği tarafından döllenecek biçimde oluşmuş (hayvan veya bitki); kadın” (TDK, t.y.), “Döllenebilir hücreler üreten ve bu döllenen yumurtaları içinde barındıran birey; kadın; kadına özgü.” (Ötüken, 2007, s. 1244), “Yumurta oluşturan, erkekçe döllenebilen, yavru doğuran (birey); hayvan ve bitkilerin erkeğince döllenecek biçimde oluşmuş cinsi; kadın; kadın olana özgü.” (Püsküllüoğlu, 1999, s. 471), “Canlıların üreme bakımından ayrıldığı iki cinsten erkeği tarafından döllenecek ve neslini üretecek biçimde yaratılmış olanı, erkeğin karşıt cinsi; bu cinsten olan; kadın; kadın çekiciliğine sahip, cinsi cazibesi olan.” (Ayverdi, 2006, s. 723) şeklinde tanımlanmıştır.

Cinsiyeti tanımlamada kullanılan bir diğer ikili ise dişi ve erkektir. Dişi kelimesi kız ve kadın kavramlarının tanımlanmasına yön verir. Kız, dişi çocuk olarak; kadın, dişi yetişkin olarak tanımlanmaktadır. *Dişinin* daha çok hayvanların ve bitkilerin cinsiyetlerini belirtmek amacıyla kullanıldığı, insanlarda *kadın* veya *kızın* tercih edildiği görülmektedir. Bu cinsiyetin zıddı olan *erkek*te ise böyle bir durumla karşılaşılmamakta, hem hayvan ve bitkilerde hem de insanlarda ortak olarak kullanılmaktadır (Aydın, 2018).

2.7. Karı, Adam, Hatun

- *Karı* “Bir erkeğin evlenmiş olduğu kadın, eş refika, zevce; kadın; yaşlı, ihtiyar.” (TDK, t.y.),

Karı, cinsiyet belirtme amacıyla kullanılmaz. İkili ilişkilerdeki eşlik durumunu belirtme anlamında kullanılması normaldir ancak bir kadından bahsederken kelimenin tek başına kullanılması, toplumda kabalık olarak görülmekte ve argo kelimeler sınıfında değerlendirilmektedir.

- *Adam* “insan; erkek kişi; birinin yanında bulunan ve işini yapan kimse; birinin yararlandığı, kullandığı kimse; daima birinin yanında olan, onu destekleyen, isteklerini yerine getiren kimse; görevli kimse; iyi huylu, güvenilir kimse, bir alanı benimseyen kimse; eş, koca” (TDK, t.y.) olarak tanımlanmaktadır.

Kelime Arapça âdem kökünden gelmektedir. Kelimenin ilk açıklamasında ‘insan’, ikinci açıklamasında ‘erkek kişi’ ifadeleri yer almaktadır. Türk toplumunun ataerkil bir yapıya sahip olmasından dolayı insan olmak, adam olmakla eşdeğer kabul edilmiş ve bu durum dile yansımıştır (Güden, 2006). *Kadının* hizmet gören anlamı olduğu gibi *adamın* da birilerinin işini gören, yapan anlamı bulunmaktadır. Kelime toplumda erkekler için kullanılmakla beraber hitap ve cinsiyet belirtme maksatlı kullanılmamaktadır. Birinden bahsederken, betimlerken veya tanımlarken genellikle erkekler için kullanılan bir kelimedir. ‘Eş’ anlamına da sahip olan *adam*, “Benim adam erkenden kalkar.” örneğindeki gibi tanımlama-bahsetme cümlelerinde kullanılabilir. “Adam gibi adam”, “adamın dibi”, “ademoğlu” gibi kelime gruplarında ise cinsiyet gözetilmez.

- *Hatun* “kadın; bayan, hanım; eş, zevce; yüksek makamdaki kadınlara ve hakan eşlerine verilen unvan” (TDK, t.y.), “Hakan eşlerine veya yüksek seviyeli görevlilerin eşlerine verilen unvan, hakan eşi, kraliçe; kadın, bayan, hanım; karı, eş zevce.” (Ötüken, 2007, s. 1900) olarak tanımlanmaktadır.

Hatunun “kraliçe, hakan eşi” anlamı yanında kadın, hanım, eş, bayan gibi kelimelerin hepsini kapsayan geniş bir anlam evreni olduğu göze çarpmaktadır. Bu sebeple hitap, seslenme ve tanımlama-bahsetme amaçlarının hepsinde *hatun* kullanılabilir.

Genellikle şehir yaşamından uzakta erkeklerin eşlerine *karı, kadın, avrat*; kadınların da eşlerine *herif, adam* gibi kelimelerle hitap etmeleri normal karşılanmaktadır (Alkan-Ataman, 2018). Ancak şehir yaşamında ve özellikle genç nesilde bu kullanımın yaygın olmadığı düşünülmektedir.

2.8. Erkeklik-Kızlık

- *Erkeklik* “Erkek olma durumu; yiğitlik; bir erkeğin fizyolojik olarak görevini yerine getirme gücü.” (TDK, t.y.),
- *Kızlık* “Cinsel ilişkide bulunmamış bayanın durumu, erdenlik, bakirlik, bekâret, bikir; bir kadının evlenmeden önceki yaşantısıyla ilgili, o döneme özgü; üvey kız.” (TDK, t.y.) olarak tanımlanmaktadır.

Kızlığa eş değer olarak oğlanlık kelimesinin var olması ve “Cinsel ilişkide bulunmamış erkeğin durumu.” şeklinde bir anlamı olması beklenirken TDK’de böyle bir kelime tanımı yoktur. Bu sebeple eş değer kelime olarak *erkeklik* ele alınmaktadır. *Kızlığın* tam aksine cinsel ilişkideki görevini yerine getirmesi, *erkeklik* tanımının maddelerinden biridir. Bu durum eş değer iki kelimenin birbirinden farklı anlam çerçevesinde yoğunlaştığını göstermektedir.

Batı dillerinde kadın ve erkeğin evli veya bekâr olmasına göre kullanılan hitap ifadeleri değişmektedir. Türkçede böyle bir ayrım yoktur. Ancak bireylerin cinsel geçmişlerinin cinsiyet ve hitap ifadelerinin anlam evreni üzerinde belirleyici bir role sahip olduğu incelemeler sonucunda göze çarpmaktadır. *Kızlık* tanımındaki önemli nokta da “evlenmemiş olmak” değil, “cinsel birliktelik yaşamamış olmak”tır. Hatta bu durumu belirtmek için halk arasında *kızoğlan* veya *kızoğlankız* şeklinde kullanılan başka bir kelime de bulunmaktadır. *Kızlık*, kızlık soyadı gibi “evlenmeden öncesiyle ilgili” şeyleri de ifade etmektedir.¹

3. Tartışma

Kadın ve bayan kelimelerinin öncülüğünde *erkek-kadın, oğlan-kız, bay-bayan, bey-hanım, beyefendi-hanımefendi, dişi, karı, adam, hatun, erkeklik-kızlık* kelimelerinin tanımları ve kullanım alanları incelendiğinde aşağıdaki sonuçlara ulaşılmaktadır:

Erkek ve *kadın* cinsiyet, *bay* ve *bayan* ise hitap ifade eder. *Kız* ve *oğlan* da cinsiyet belirtmekle beraber kadın ve erkek cinslerinin çocuk olanlarını veya erişkin olmayanlarını tanımlamaktadır. TDK’nin kadın-erkek tanımlarında cinsel ilişkide bulunmuş olmak veya kız-oğlan tanımlarında

¹ “Kızlık soyadı” deyimini dildeki kullanımının “bekârlık soyadı, evlenmeden önceki soyad, evlilik öncesi soyad, ilk soyadı” gibi kelime gruplarıyla değiştirilmesi ve kullanımına toplumsal olarak tepki gösterilmesi gereken bir ifadedir.

cinsel ilişkide bulunmamış olmak gibi bir açıklama yoktur. Ayırıcı özellik cinsin çocuk olması /erişkin olmaması veya erişkin olmasıdır.

TDK'nin *kız* tanımında olmamasına rağmen *kızlık* kelimesinin tanımında cinsel ilişkide bulunmamış olmaya dair bir açıklama vardır. Toplumdaki algıya göre ise kadını kızdan, kızı kadından ayıran; bireyin herhangi bir cinsel birliktelik yaşamış ya da yaşamamış olmasıdır. Yine bu algıdan yola çıkarak dışı bir bireyden bahsederken onu kadın veya kız olarak tanımlamaktan kaçınılmaktadır. Çünkü *kadın* kelimesi kullanıldığında karşı tarafın kendini ‘*kız*’ statüsünde görmesinden dolayı, rahatsızlık duyarak tepki verebileceği düşünülür. Buradaki temel sorun, toplumdaki *kadın-kız* farkının cinsel yaşam temelinde ele alınmasıdır. En nihayetinde cinsel anlamda hiç birliktelik yaşamamış yaşlı birine *kız*, küçük yaşta birliktelik yaşamış birine de *kadın* denilemeyeceği için dilin bu kullanımı gerçek yaşamla örtüşmemektedir. Halk arasında bireyin, yaşa ve cinsiyete bağlı olmadan, bakır/bakire olduğunu belirten *kızoğlan*, *kızoğlankız* kelimeleri kullanılmaktadır. Bu sebeple reşitlik belirten on sekiz yaş altının *kız*, on sekiz yaş ve üstünün *kadın* olarak tanımlanması; bu ayrımın yaşa dayandırılması sorunun çözümü için bir seçenektir.

Kızlık kelimesine eş değer olarak ise oğlanlık diye bir kelime bulunmadığı için, *erkeklik* kelimesi incelenmiştir. Kızlık, ‘bireyin cinsel yönden herhangi bir ilişkide bulunmamış olması’ anlamını barındırırken bunun tam aksine ‘bir erkeğin cinsel yönden görevlerini yerine getirmesi’ erkeklik olarak tanımlanmaktadır.

Kadın-kız kelimeleri ve ayrımı üzerinde yaşanan anlamsal dil sorunu, *erkek-oğlan* kelimeleri üzerinde yaşanmamaktadır. Toplumun genel algısına göre oğlan-erkek ayrımında da cinsiyete gönderme vardır.

Ancak kadınlarda var olan fizyolojik yapı erkeklerde bulunmadığından cinsel geçmişleri üzerinden tanımlanmamaktadırlar. Bu sebeptendir ki yakın geçmişte ortaya çıkan “Bayan değil, kadın diyeceksiniz!” gibi “Bay değil, erkek diyeceksiniz!” şeklinde bir sav veya slogan toplumda yaygınlaşmamıştır. Bayan yerine kadının kullanılmasını önerenleri feminen bir bakış açısına yönlendiren durumlardan biri de bu ayrımın yalnızca kadın cinsiyeti için yapılmasıdır. Ancak kadın-kız kelimelerinden türemiş her kelime grubunun aynıysa erkek-oğlan kelimeleri üzerinde de türemiş olmasını beklemek gerçekçi olmayacaktır.

Yukarıdaki kelimelerin öncelikle hangi amaçla kullanılacağı önem arz etmektedir. Aşağıdaki tabloda sözlük tanımlamaları ve toplumdaki kullanım amaçlarına göre kelimeler sınıflandırılmıştır:

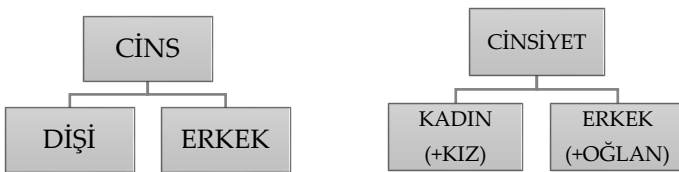
Tablo 1. Kelimelerin Kullanım Amaçları

Hitap ve Seslenme Amacıyla Kullanılanlar	Cinsiyet Belirtme Amacıyla Kullanılanlar	Tanımlama/ Bahsetme Amacıyla Kullanılanlar	Cinsel Durum Belirtenler
Bay	Erkek	Adam	Kızlık
Bayan	Dişi	Karı (Argo)	Erkeklik
Bey	Kadın	+	
Beyefendi	Oğul / Oğlan	Hitap ve Seslenme	
Hanım	Kız	Amacıyla Kullanılan	
Hanımfendi			
Hatun			
Oğul			
Kız			

Normalde cinsiyet belirtme amacıyla kullanılan *kadın*ın, “*Ayşe Kadın*” gibi hitap etme amacıyla kullanıldığı örneklerle de rastlanmaktadır. Ancak bu kullanım genellikle kişinin ismiyle birlikte kalıplaşmış durumlarda kullanılmakta olup günlük hayatta hitap etme amacıyla kullanımının yaygın olmadığı düşünülmektedir.

Tablo 1’deki cinsiyet belirtme amacıyla kullanılan kelimeler ise cins ve cinsiyet başlıkları altında sınıflandırılmalıdır. Cins, cinsiyeti de kapsayan daha geniş bir anlam evrenine sahiptir. *Dişi* ve *erkek* cinsleri, *kadın* ve *erkek* cinsiyetlerinin varlığını kapsamaktadır. *Dişi* cinsindeki bireyin hayvan, bitki veya insan olmasına bağlı olarak kullanılan kelime değişirken karşıt cinsten hepsi için ortak olarak *erkek* ifadesinin kullanıldığı görülmektedir.

Şekil 1. Cins ve Cinsiyet

Tablo 2. Hitapların Kullanım Şekilleri

Hitap	Kullanım Şekli	Örnek	Kullanım Durumu
Bay, Bayan	*Ad ve soyadlardan önce	*Bay Güven, Bayan Güven *Bay Ahmet, Bayan Ayşe	Yaygın değil.
	*Ad yerine	*Az önce sizi bir bay aradı.	Bay yaygın değil.

		*Az önce sizi bir bayan aradı.	Bayan yaygın.
Bey, Hanım	*Adlardan sonra	*Ahmet Bey, Ayşe Hanım	Yaygın.
	*Ad yerine	*Az önce sizi bir bey aradı. *Az önce sizi bir hanım aradı.	Yaygın.
Beyefendi, Hanımefendi	*Adlardan sonra	*Ahmet Beyefendi, Ayşe Hanımefendi	Yaygın.
	*Ad yerine	*Az önce sizi bir beyefendi aradı. *Az önce sizi bir hanımefendi aradı.	Yaygın.

Bay-bayannın ad ve soyadlardan önceki kullanımı ve *bayın* ad yerine kullanımı hariç diğerlerinin kullanımı yaygındır. Tanımlardan da anlaşılacağı üzere *beyefendi* ve *hanımefendi*, *bey* ve *hanımın* ifade ettiğiinden daha fazla saygı göstermek amacıyla kullanılmaktadır. *Bey*, *baya* göre daha kibar, daha nazik ve yumuşak bir ifade olarak kabul edilmektedir (İmamova, 2010). “Ali Bey, sizi bekliyorlar.” ile “Bay Ali, sizi bekliyorlar.” cümlesi arasında nezaket ve samimiyet açısından büyük bir fark vardır.

Göker (2001), *bay* ve *bayan* kelimelerine dair şu açıklamada bulunmuştur:

“Dilimizde *bay* ve *bayan* kelimelerinin yalnız mektup zarflarında ve dublaj Türkçesinde kullanılmasının sebebi bu kelimelerin unvan adı olarak kullanılmaya elverişli olmamalarındandır. Bu kelimeler sıfat olarak da kullanılmaya elverişli değildir. Dilimizde ‘*Bay Ali*’ kullanışı benimsenmemiştir; ‘*Ali Bey*’ şekli doğrudur. Çünkü dilimizde unvan bildiren kelimeler sonda bulunur. Bugün *bay* ve *bayan* kelimeleri mektup zarflarında da terk edilme yolundadır. Bu kelimelerin yerine sayın sıfatı kullanılmaktadır. Bu kelimelerin Türkçeye aykırılığı yüzünden Nurullah Ataç beğenmediği kişilerden bahsederken *bay* kelimesini, beğendiği kişilerden bahsederken de *bey* kelimesini kullanarak kelimeye anlam nüansı kazandırmaya çalışmıştır.”

Hanım; TDK’nin tanımına göre hem kadınlar hem de kızlar için kullanılan, anlam evreni “iyi” üzerinde yoğunlaşmış bir kelimedir. Efendi kelimesinin eklenmesiyle oluşmuş *hanımefendi* ise tüm dişi bireylere hitap etmek veya seslenmek için toplumun geneli tarafından “risksiz”, “kibar” ve “saygılı” bir ifade olarak kabul görmekte ve kullanılmaktadır. *Bey* ve *beyefendi* kelimelerinin anlam evreninin ise “saygı” üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir. *Beyefendinin* tanımında yer alan ‘terbiyeli’ açıklamasının *hanımefendide* yer almaması dikkat çekicidir.

Hatun kelimesi bir erkek tarafından karısı için kullanıldığında “eş” anlamına gelirken sevgili veya herhangi başka bir kadın için kullanıldığında argo bir ifade olarak algılanmaktadır.

Tablo 3. *Bayanın Yanlış Kullanıldığı Yerlere Örnekler*

Yanlış	Doğru
8 Mart Dünya Bayanlar Günü	8 Mart Dünya Kadınlar Günü
25 Kasım Bayanlara Yönelik Şiddete Karşı Uluslararası Mücadele Günü	25 Kasım Kadına Yönelik Şiddete Karşı Uluslararası Mücadele Günü
Bayan-Erkek Wc	Kadın-Erkek Wc
Bayan-Bay reyonu	Kadın-Erkek Reyonu
Bayanlar Ligi	Kadınlar Ligi
Bay-Bayan Kuaförü	Kadın-Erkek Kuaförü
Bayan Kurbağa Gece Lambası	Kadın/Dişi Kurbağa Gece Lambası
Bayan doktor/avukat/işçi vs.	Kadın doktor/avukat/işçi vs.

Yukarıda hitap etme değil, cinsiyet belirtme amacı olan kullanımlar örneklendirilmiştir. Ancak amacın hitap etmek, birilerine seslenmek olduğu durumlarda “Kadın/Kadınlar!” veya “Erkek/Erkekler!” kullanılamaz. Örneğin bir konferans ortamında “Kadınlar ve erkekler, hepiniz hoş geldiniz!” denemez. Tablo 1’de “Hitap ve seslenme amacıyla kullanılan” ifadelerden birisi tercih edilmelidir. Bu noktada;

- “Bayanlar, baylar! Hepingiz hoş geldiniz.”,
- “Hanımlar, beyler! Hepingiz hoş geldiniz.” veya
- “Hanımefendiler, beyefendiler! Hepingiz hoş geldiniz.”

cümlelerinden herhangi birinin kullanılmasında bir sakınca ve yanlış bulunmamaktadır.

Bir kadından bahsederken;

- “Sizi şuradaki bayan sordu.”
- “Sizi şuradaki hanım/hanımefendi sordu.”
- “Sizi şuradaki kadın sordu.”

cümlelerinde amaç gelen kişinin cinsiyetini belirtmek değildir. Bu sebeple ‘kadın sordu’ ifadesi hem anlam açısından uygun değildir hem de kibar bir tanımlama olmamaktadır. Burada *bayan*, *hanım*, *hanımefendi*den birini kullanmak arasında herhangi bir fark ve yanlışlık bulunmamaktadır.

YÖK Ulusal Tez Merkezi yüksek lisans ve doktora tezlerinde *bayan* kelimesi ile tarama gerçekleştirildiğinde kelimenin akademik olarak da yanlış

kullanıldığı göze çarpmaktadır. Bu çalışmalarda asıl amaç çalışma konusundaki bireylerin cinsiyetlerini belirtmek iken “bayan sporcu, bayan basketbolcu, bayan öğrenci, bayan sporcu, bayan güreşçi, bayan pantolonu, bayan müdür, bayan voleybolcu, bayan hokeyci, bayan yönetici, bayan atlet, bayan giyim, bayan kuaför, bayan kursiyer, yetişkin bayanlar, bayan din görevlisi, genç bayan, bayan öğretmenler, çalışan bayanlar, bayan milli takımı, orta yaş erişkin bayan, bayan judocu, genç yetişkin bayanlar, bayan iç giyim, yaşlı bayanlar, genç erişkin bayanlar, bayan doktor ve hemşireler, bayan mutasavvıf, bayan tüketicisi, bayan tenisçi, bayan hastalar” gibi yanlış kullanımlarla karşılaşmaktadır. Bu yanlış kullanımların daha çok spor, giyim, eğitim, sağlık gibi konu başlıklarındaki çalışmalarda olduğu görülmüştür.

Yine YÖK Ulusal Tez Merkezi yüksek lisans ve doktora tezlerinde *kadın* kelimesi ile tarama gerçekleştirildiğinde kelimenin doğru kullanımına dair örneklerle karşılaşmıştır. Cinsiyet belirtme amacı olduğu için “evli kadınlar, kadın kimliği, kadın yönetmenler, çalışan kadınlar, kadın sanatçılar, kadın birliği, kadın girişimciler, kadın emeği, kadın dernekleri, kadın sorunları, kadın hakları, kadına yönelik şiddet, kadın işgücü, kadın bakış açısı, kadın karakterler, kadın şairler, Müslüman kadınlar, kadın yazarlar, kadın romancılar, kadın polisler, kadın dergisi, kadın fotoğrafçılar, kadın-erkek eşitliği, kadın sporcu, kadın doğum, kadın hasta, gebe kadınlar, kadın akademisyenler” ifadelerinde kadın kelimesinin kullanımını doğrudur. Bu kullanımların daha çok sosyoloji, gazetecilik, siyasal bilimler, psikoloji gibi konu başlıklarında kullanıldığı görülmüştür.

4. Sonuç

Dilde her kelimenin bir kavram dünyası vardır. Bu dünya, yüzyıllar içerisinde dilin farklı şekillerde kullanımıyla donanmış, zengin bir içeriktir. Bireylerin dil kullanımı ile dilin genel kuralları arasında karşılıklı etkileşime dayalı bir döngü söz konusudur. Bu sebeple dille ilgili bir problemin varlığında her ikisini de göz önüne alarak çözüm üretilmelidir.

Son yıllarda toplumun geneli tarafından “Bayan değil, kadın!” sloganı ile dile getirilen bir problemin varlığı göze çarpmaktadır. Bir kadına hitaben veya ondan bahsederken bayan ifadesinin kullanılması özellikle kadınlar tarafından rahatsız edici karşılanmaktadır. Bu kullanımın önüne geçmek için de çeşitli mecralarda “Neden bayan değil kadın denmelidir?” teması çerçevesinde açıklamalar yapılmaktadır.

Tanımlar incelendiğinde *erkek* ve *kadın*ın cinsiyet, *bay* ve *bayanın* hitap ve tanımlama ifadeleri olduğu görülmüştür. *Oğlan* ve *kız* da cinsiyet belirtmekle beraber kadın ve erkek cinslerinin çocuk olanlarını/erişkin olmayanlarını tanımlamaktadır.

Kadın ve *kız* tanımlarında ayırıcı özellik olarak bireyin cinsel geçmişi temel alınmaktadır. Bu yüzden kendini kadın olarak tanımlayan bireye kız, kız olarak tanımlayan bireye kadın denmesinin muhatabı rahatsız edebileceği

düşüncesiyle toplumda bu kelimelerin kullanımında bir tedirginlik yaşanmaktadır. Bu yüzden iki kelimedede anlam ayırıcı özellik olarak on sekiz yaşın ölçütü olarak belirlenmesi konuya çözüm olabilecek önerilerdendir. Nitekim bireyin cinsel durumunu belirtmek için dilde kızıoğlan/kızıoğlankız gibi kelimeler bulunmaktadır.

Bayanın kullanılmasına tepki gösterilmesinin çeşitli sebepleri vardır. Bunlar:

1. *Bayanın* erkekler için kullanılan *bay* (*bey*, *ulu*, *kibar*) kelimesine hiçbir dönemde dişilik anlamı görülmeyen ‘-an’ ekinin eklenmesiyle oluşmuş olması,
2. ”Kelime ‘bay-‘ fiilinden türemiştir.” şeklindeki yanlış algı,
3. *Bayanın* ‘kadın mı kız mı’ ayrımı yapmaktan kaçınmak için kullanıldığının düşünülmesi,
4. Erkekler için *erkek* kullanıldığında kadınlar için *bayan* kullanılmasıdır.

“Bayan değil, kadın!” sloganı temelinde “Ne bayan ne hanım, kadını kadını”, “Sensin Bayan!”, “Biz kimseyi baymıyoruz! Kadınız.” gibi cümlelerle tepki gösterilmektedir. Bu sloganlar hem kendileriyle çelişmekte hem de yanlış bilgilere dayanmaktadır. Yukarıda da bahsedildiği üzere *bayan*, *hanım* ve *kadın* kelimelerinin kullanım amaçları ve alanları farklıdır. *Bayan*, ‘bay-‘ fiilinden türememiştir. Burada dikkat edilmesi gereken nokta kelimenin hangi amaçla kullanıldığıdır. *Bayan* eğer cinsiyet belirtilmesi gereken bir durumda kullanılıyorsa, kelimenin cinsiyet belirtmediği açıklamasıyla, kadın denmesi istenebilir. Ancak hitap ve seslenme amacıyla kullanıldığı durumlarda Türkçenin etimolojisine, dil bilgisine, kültürene; kadının varlığına, sahip olduğu değere ve haklarına aykırı bir durum teşkil etmediği için tepki gösterilmesi yersizdir. Kadın kelimesinin çağrıştırdığı cinsellikten kaçmak için bayanı kullananların gerici ve tutucu olduğu konusunda da toplumsal bir algı oluşturulmaktadır. Hâlbuki önemli olan, yukarıdaki örneklerden anlaşılacağı üzere, kelimelerin anlamları ve kullanım amaçları göz önüne alındığında ortaya, kişi/kişilere en uygun ifadenin seçilmesidir.

Kaynaklar

- Alkan Ataman, H. (2018). *Türkiye Türkçesinde hitaplar* [Doktora Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü].
<https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>
- Aydın, N. (2018). Kız-kadın kimliğinin oluşumu ve kadına bakış bağlamında toplumsal algıya yön veren atasözleri, *SEFAD*, (39) 169-180.
<https://doi.org/10.21497/sefad.443454>
- Ayverdi, İ. (2006). Kubbealtı lugatı misalli büyük Türkçe sözlük. Kubbealtı.
Bay. (t.y.). *Nişanyan Sözlük* içinde. <https://www.nisanyansozluk.com/kelime/bay> sayfasından erişilmiştir.
- Bayan. (t.y.). *Nişanyan Sözlük* içinde. <https://www.nisanyansozluk.com/kelime/bayan> sayfasından erişilmiştir.
- Çağatay, S. (1963). Türkçede “Kadın” İçin Kullanılan Sözcükler. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı -Belleten*,10,13-49.

- Ergin, M. (2013). *Orhun abideleri*. Boğaziçi.
- Erkek. (t.y.). *Nişanyan Sözlük* içinde. <https://www.nisanyansozluk.com/kelime/erkek> sayfasından erişilmiştir.
- Göker, O. (2001). Uygulamalı Türkçe bilgileri III. Milli Eğitim Bakanlığı.
- Güden, M. P. (2006). *Dilde cinsiyet ayrımcılığı: Türkçenin içerdiği eril ve dişil ifadeler bakımından incelenmesi* [Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kadın Çalışmaları Anabilim Dalı]. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>
- İmamova, H. (2010). Türkiye Türkçesi ile Özbek Türkçesinde nezaket anlamı taşıyan seslenmeler. *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi [TAED]* 42, s. 1-10. <https://dergipark.org.tr/en/pub/ataunitaed/issue/2881/39732>
- Kadın. (t.y.). *Nişanyan Sözlük* içinde. <https://www.nisanyansozluk.com/kelime/kad%C4%B1n> sayfasından erişilmiştir.
- Nişanyan, S. (2007). Sözlerin soyağacı çağdaş Türkçenin etimolojik sözlüğü. Adam.
- Püsküllüoğlu, A. (1999). Türkçe sözlük. Doğan.
- Resmi Gazete, Resmî Gazete Tarihi: 29.11.1934 Resmî Gazete Sayısı: 2867, <http://mevzuat.gov.tr> 25 Kasım 2021 tarihinde erişilmiştir.
- Türk Dil Kurumu. (2011). Türkçe sözlük. TDK.
- Turan, Pınar. Bayan Değil Kadın. <https://www.sozcu.com.tr/2020/yazarlar/pinar-turan/bayan-degil-kadin-2-5657418/> 26.06.2020 sayfasından erişilmiştir.
- Çağbayır, Y. (2007). Ötüken Türkçe sözlük. Ötüken.

DİJİTAL OKURYAZARLIKLILA İLGİLİ YAPILAN LİSANSÜSTÜ TEZLERİN BİBLİYOMETRİK ANALİZİ

BIBLIOMETRIC ANALYSIS OF GRADUATE THESIS ON DIGITAL LITERACY

*Sadık Ahmet ÇETİN**

Özet

Bu araştırmanın amacı dijital okuryazarlıkla ilgili yapılan lisans üstü tezleri incelemektir. Araştırma nitel araştırma yönteminde gerçekleştirilmiştir. Verilerin toplanmasında doküman analizi yöntemi kullanılmıştır. Veriler YÖK Tez veri tabanından alınmıştır. Dijital okuryazarlık anahtar kelimesiyle yapılan taramada toplam 54 teze ulaşılmıştır. Verilerin analizinde betimsel analiz yöntemi kullanılmıştır. Araştırmada verilerin analizi sonucunda tezlerin 49'unun yüksek lisans 5'inin doktora tezi olduğu; Gazi Üniversitesinde en fazla tezin yapıldığı; Eğitim Bilimleri alanında ve bu alan içinde Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri alanında en fazla tezin yapıldığı; ilk çalışmanın 2015 yılında en fazla çalışmanın ise 2021 yılında yapıldığı; çalışmaların birçoğunun Türkçe olduğu çok azının İngilizce olduğu; en fazla tercih edilen konunun dijital okuryazarlık seviyesini belirlemek olduğu; en fazla nicel araştırma yönteminin, desenlerde en fazla ilişkisel taramanın tercih edildiği; en fazla kolay ulaşılabilir örneklem yönteminin tercih edildiği; en fazla ölçek formunun kullanıldığı; en fazla nicel analiz tekniklerinin bu analiz tekniklerinden ise T-testi'nin tercih edildiği tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Dijital okuryazarlık, dijital okuma, dijital yazma, okuryazarlık.

Abstract

The aim of this research is to examine the postgraduate theses on digital literacy. The research was carried out in the qualitative research method. Document analysis method was used to collect data. The data were taken from the YÖK Thesis database. A total of 54 theses were reached in the search made with the digital literacy keyword. Descriptive analysis method was used in the analysis of the data. As a result of the analysis of the data in the research, it was determined that 49 of the theses were master's theses and 5 were doctoral theses; Gazi University made the most thesis; In the field of Educational Sciences and in this field, the most thesis was made in the field of Computer and Instructional Technologies; the first study was done in 2015 and the most in 2021; most of the studies are in Turkish and very few of them are in English; the most preferred subject is to determine the level of digital literacy; the most

* Öğr. Gör. Dr., Başkent Üniversitesi, BÜDAM, Ankara / TÜRKİYE,
sadikahmetcetin@gmail.com, ORCID: 0000-0002-1858-6914

quantitative research method, the most relational scanning in designs; the most easily accessible sampling method was preferred; most of the scale forms are used; T-test is preferred the most quantitative analysis techniques among these analysis techniques.

Keywords: Digital literacy, digital reading, digital writing, literacy.

Giriş

Okuryazarlık bir kişinin eğitim alarak edindiği en temel beceri olarak karşımıza çıkmaktadır. Eğitim süreci okuma ve yazmanın öğretilmesiyle başlamaktadır. Daha sonraki süreçte bütün bilgiler bu becerilerin üzerine inşa edilir. Birçok bilgi bu beceriyle edinilirken aynı zamanda bu beceriyle birçok bilgi de paylaşılır. Okuryazarlık bir birey için ne kadar çok önemliyle bir toplumun genelinde okuryazar oranı o ülkenin dünyada konumunu belirleyen unsurlardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Okuryazarlığın yüksek olduğu ülkelerin gelişmişlik seviyesinin genel olarak yüksek düzeyde olduğu görülmektedir. Dolayısıyla okuryazarlık hem tek başına bir birey için hem de bir ülke için çok önemli bir durumdur. Okuryazarlık kavramı günümüzde birtakım değişikliklere maruz kalmıştır. Dijital araçların ve internetin yaygın şekilde insanların hayatına girmesiyle birlikte günümüzde dijital okuryazarlık diye yeni bir okuryazarlık şekli ortaya çıkmıştır. Dijital okuryazarlık bu becerinin dijital ortamlarda gerçekleştirilen boyutunu kapsamaktadır.

Geleneksel anlamda okuryazarlık kişinin yazılı olan sembolleri seslendirebilmesi ve kendisini yazılı olarak ifade edebilmesi şeklinde tanımlanabilir. Ama okuryazar olmak, yazılı sembolleri seslendirmek ve zihindeki düşünceleri sembollere kodlayarak yazıya aktarmak değildir (Çetin, 2021). Eskiden, sadece adını okuyup yazabilene okuryazar denilirken zamanla bu sınırlı anlayış değişmiştir (Güneş, 2004, s. 2). Dolayısıyla okuryazar olmak karşılaşılan yazıları okuyabilmeyi ve okunanlardan etkili şekilde faydalanabilmeyi; kişinin kendisini yazılı olarak yeterli ve doğru şekilde anlatabilmesini gerektirir. Sadece harfleri seslendirmek ve zihindeki basit düşünceleri yazıya geçirmek okuryazarlık değildir. Günümüzde geleneksel anlamdaki okuryazarlık kavramında birtakım değişiklikler meydana gelmiştir. Bu değişikliğe neden olan baş aktör teknolojinin hızlı bir şekilde ilerlemesi ve insanların hayatını büyük oranda etkilemesidir. Bu sürece tarihsel olarak bakıldığında bilgisayarların ve internetin ortaya çıkması okuryazarlık yeterliliğinin değişmesine neden olmuştur. Bu kavram günümüzde dijital okuryazarlık olarak isimlendirilmiştir.

Dijital okuryazarlık dijital ortamlarda aranan bilgiye ulaşabilme, ulaşılan bilginin doğruluğunu sorgulayabilme, bu bilgiyi anlayabilme, ulaşılan bilgiyi kullanabilme, üretilen bilgiyi dijital ortamlara koyabilme ve bu bilgiyi dijital ortamlarda paylaşabilme becerisi olarak tanımlanabilir. Dijital okuryazarlık bilgi edinmek, öğrenmek, bağlantı kurmak, çalışmak için bilgi iletişim teknolojilerini kullanma becerilerini öğrenmekle ilgilidir (MEB, 2020,

s. 5). Dijital okuryazarlık teknolojiyi ve interneti kullanma becerisi ile bilgi-iletişim teknolojilerinde gizlilik bilgisine sahip olmayı içerir (Yay, 2019, s. 15). Teknolojileri etkili şekilde kullanmak, bu teknolojik ortamlardan bilgiye ulaşmak, bu ortamlarda yeni bilgi üretmek ve bilgiyi paylaşmak becerileri dijital okuryazarlığın kapsamına girmektedir (Hamutoğlu vd., 2017, s. 410). Dolayısıyla dijital okuryazarlık dijital ortamlarda birtakım işlemleri yapabilmeye becerisi olarak da ifade edilebilir.

Dijital ortamlar sonsuz bir denize benzetirse bu ortamlarda aranan bilgilere ulaşmakta bazı sorunlar yaşanabilir. Bu sorunları aşmak için öncelikle dijital okuryazarların aradıkları bilgilere kısa sürede ulaşabilmeyi öğrenmeleri gerekmektedir. Bununla birlikte dijital ortamlarda doğru yanlış birçok bilginin olduğu söylenebilir. Bu ortamlara bilgili bilgisiz birçok kişi istediği her türlü bilgiyi koyabilmektedir. Dolayısıyla ulaşılan her bilginin doğru olmayabileceği ifade edilebilir. Bu nedenle dijital okuryazarların edinmesi gereken en önemli ikinci beceri ulaşılan bilgilerin doğruluğunu tespit edebilmedir. Bilginin anlaşılması ise okuma sürecinin nihai hedefine ulaşılması açısından önemli bir durumdur. Ama bilginin sunulduğu ortamın geleneksel ortamlardan farklılıklar taşıması bireylerin yeni beceriler edinmesini gerektirmektedir. Bu beceriler arasında özellikle dijital ortamlara uygun stratejilerin kullanılması anlama hedefine ulaşılması için önemli bir durumdur. Ulaşılan bilginin kullanılması kişinin amaçları doğrultusunda gerçekleşmektedir. Bununla birlikte bu bilgilerden hareketle yeni bilgilerin üretilip bu bilgilerin dijital ortamlara yerleştirilmesi yazarlık boyutuyla ilgili bir unsurdur. Dijital ortamlarda bilgilerin paylaşılacağı birçok ortam ve içerik vardır. Bunlar arasında sosyal medya, wiki, wappad, podcast, blogger, dijital kitaplar, forumlar, haber siteleri, alışveriş siteleri, mesajlaşma uygulamaları sayılabilir (Çetin, 2021). Dijital ortamların herhangi birinde bir bilgi paylaşmanın bazı dezavantajları da ortaya çıkabilmektedir. Bu nedenle paylaşılan bilgilerde dikkatli olmak ve özel bilgilerin paylaşılmasına dikkat etmek gerekmektedir.

Dijital okuryazarlık gerçekleştirildiği ortam ve gerektirdiği beceriler açısından çok boyutlu bir yapıdır. Dijital okuryazarlık dijital dünyada önemli bir yere sahip olan, birçok beceri, yeterlilik ve anlayışa sahip olmayı gerektiren kapsamlı bir okuryazarlık türüdür (Özaydın ve Kumral, 2021, s. 364). Bu yapının farklı boyutları çeşitli araştırmalarda sınıflandırılmıştır. Bunlar arasında MEB (2020, s. 15-17) dijital okuryazarlığın temel kavramlarını “dijital ortam ağına bağlıdır; dijital medya kalıcıdır; dijital medyanın bilinmeyen ve beklenmedik izleyicileri vardır; her zaman farkında olunmasa da dijital medya deneyimleri gerçektir; dijital medyayı kullanırken nasıl tepki vereceğimiz ve nasıl davrandığımız, onları oluşturan kişilerin önyargılarını ve varsayımlarını yansıtan platformların mimarisinden etkilenir” şeklinde tanımlamıştır. Bu sınıflamada dijital okuryazarlığın temel okuryazarlıktan farklı olan boyutları olduğu görülmektedir. Burada üzerinde durulması gerekenlerden biri bu ortamlar her ne kadar gerçek gibi algılanmasa da

internetle bu ortamlara herkesin erişim sağlayabilmesidir. Payton ve Hague (2020) dijital okuryazarlığın bileşenlerini kültürel ve sosyal farkındalık, fonksiyonel beceriler, yaratıcı düşünme, bilgi iletişim teknolojileri, eleştirel düşünme ve değerlendirme, iş birliği, bilgiyi bulma ve seçme yeteneği, etkili iletişim, e-güvenlik şeklinde sıralamıştır. Bu sınıflandırmada yine dijital ortamların gerektirdiği beceriler öne çıkmaktadır. Dijital ortamların gerektirdiği beceriler içerisinde fonksiyonel beceriler, bilgi ve iletişim teknolojileri, eleştirel düşünme ve değerlendirme, bilgiyi bulma ve seçme yeteneği, etkili iletişim, e-güvenlik başlıklarının çok önemli olduğu ve dijital okuryazar olmanın en önemli kriterleri olduğu söylenebilir. Çetin'in (2022, s. 32-38) çalışmasında belirttiği dijital okuma stratejilerinin dijital okuryazarların edinmesi gereken temel becerilerden olduğu söylenebilir. Bunlar yakınlaştırma, tarama yapma, seçme, kopyalama, yapıştırma, arama motorlarını kullanma, web sitelerine göz gezdirme, web sitelerini kullanma, güvenilir bilgiyi seçme, ekran görüntüsü alma, çeviri kullanma şeklinde sınıflandırılmıştır.

Yaşadığımız çağ dijital çağ olarak adlandırılmaktadır. Günümüzde yakın geçmişte gerçek ortamlarda gerçekleştirilen birçok iş ve işlem artık dijital ortamlardan gerçekleştirilmektedir. Hayatın olağan akışı içerisinde insanlar eğitim, sağlık ve sosyalleşme gibi konularda bilgi ve iletişim teknolojilerini sıklıkla kullanmaktadır (Talan ve Aktürk, 2021, s. 159). Dijital ortamlarda gerçekleştirilen iş ve işlemler arasında iletişim kurmak (sesli, görüntülü, canlı), sosyal medya kullanmak, kitap okumak, eğitim almak, sınavlara girmek, alışveriş yapmak, resmi işlemler yapmak (adli sicil belgesi, ikamet belgesi, nüfus kaydı, transkript, öğrenci belgesi), banka işlemleri yapmak, fatura ödemek vb. sayılabilir. Bu durumlar günümüzde herkesin dijital okuryazarlık becerisini edinmesini gerektirmektedir. Dijital dünyada/çağda dijital okuryazarlık önemli bir konu olarak varlığını sürdürmektedir (Sağiroğlu, Bülbül, Kılıç ve Küçükali, 2020, s. 19). Günümüzde bu beceriye sahip olmayanların birçok problemle karşılaşacağı, bu işlemleri gerçekleştirmek için bir kişinin yardımına ihtiyaç duyacağı, bu işlemleri gerçekleştirme sırasında kişisel bilgilerinin yanlış kişilerin eline geçeceği ve dolandırıcılığa maruz kalacağı söylenebilir. Dijital okuryazarlık becerileri konusunda yeni nesillerin yaşlılara göre daha avantajlı olduğu belirtilebilir. Yeni nesiller küçük yaşlardan itibaren dijital ortamlarla etkileşime girmekte ve bu ortamlarla ilgili birçok bilgi ve beceri edinmektedir. Çetin (2016, s. 658) araştırmasında internet kullanım sıklığının dijital okuryazarlık seviyesine olumlu katkıda bulunduğunu belirtmiştir. Bu durum dijital ortamları yaşlılardan daha çok kullanan gençlerin dijital okuryazarlık becerilerinin daha iyi olduğunu açıklayabilir. Dijital araçların insanların hayatında yerini alması çok geçmişte olmadığı için günümüzde yaşlıların dijital ortamların gerektirdiği dijital okuryazarlık becerileri konusunda biraz dezavantajlı olduğu görülmektedir. Çağımızın dijital bir çağ olması nedeniyle

günümüzde bu beceriye yaşlı olsun genç olsun herkesin ihtiyacı vardır. Dijital okuryazarlık, 21.yy'da yaşamın temel bir parçası olarak ortaya konulmaktadır (Demir Erbil ve Hazer, 2021, s. 273). Toplumun üyelerinin dijitalleşen dünyaya uyum sağlayabilmesi ve dijital kaynakları kullanabilecek yeterliliğe sahip olması beklenmektedir (Onursoy, 2018).

Dijital okuryazarlık günümüzde bir kişinin okuryazar olmasının ölçüsü olarak kabul edilmektedir. Dijital okuryazarlık becerilerinden yoksun vatandaşlar sağlık, eğitim gibi devlet hizmetlerine ve sivil katılım fırsatlarına erişim ve istihdam edilme gibi konularda daha dezavantajlı duruma düşmektedirler (MEB, 2020, s. 5). Bu durum dijital okuryazarlığın günümüzde her birey için önemini ortaya koymaktadır. Dijital okuryazarlığın günümüzde herkesin sahip olması gereken temel becerilerden biri olması nedeniyle bu alanla ilgili yapılan çalışmalar oldukça önemlidir. Dolayısıyla bu beceriyle ilgili yapılan araştırmaların çok boyutlu analiz edilmesi gerektirdiği söylenebilir. Dijital okuryazarlıkla ilgili birçok çalışma yapılmıştır. Bu çalışmalar arasında özellikle lisans üstü tezlerin daha kapsamlı ve nitelikli yapıldığı söylenebilir. Lisans üstü tezlerle ilgili yapılan bir araştırma dijital okuryazarlıkla ilgili birçok boyutu açığa çıkarabilir. Ayrıca bu alanda yapılmış olan lisans üstü tezlerin hangi kapsamlarda yapıldığının ortaya konması bununla ilgili mevcut durumu gösterir. Böylece alanda dijital okuryazarlığın hangi boyutlarına daha fazla ilgi gösterilmiş, hangi boyutları eksik kalmış, hangi boyutları doğru araştırılmış ve hangi boyutlarında yanlışlıklar yapılmış bunlar ortaya çıkarılabilir. Bu durumdan hareketle bu araştırmanın yapılmasına karar verilmiştir.

Bu araştırmanın amacı dijital okuryazarlıkla ilgili yapılan lisans üstü tezleri incelemektir.

Yöntem

Araştırmanın Modeli

Bu araştırma, nitel araştırma yönteminde gerçekleştirilmiştir. Nitel araştırmalar gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama yöntemlerinin kullanıldığı algıların ve olayların doğal ortamında bütüncül bir şekilde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırmalardır (Yıldırım ve Şimşek, 2013, s. 45).

Verilerin Toplanması

Araştırmada veri toplama yöntemi olarak doküman incelemesi yöntemi kullanılmıştır. Doküman incelemesi, araştırılması hedeflenen olgu veya olaylar hakkında bilgi içeren yazılı materyalin analizini kapsar (Yıldırım ve Şimşek, 2013). Bu araştırmada veriler YÖK Tez sisteminde yer alan yüksek lisans ve doktora tezlerinden alınmıştır. Araştırmada sadece dijital okuryazarlık kavramı kapsamında yapılan araştırmalar incelenmiştir. Bunlardan birisinin tek başına

ela alındığı araştırmalar yani sadece dijital okumayla ilgili yapılan veya sadece dijital yazmayla ilgili yapılan araştırmalar değerlendirmeye alınmamıştır.

Verilerin Analizi

Bu çalışmada verilerin analizinde betimsel analiz yöntemi kullanılmıştır. Betimsel analizde veriler özetlenir ve yorumlanır (Yıldırım ve şimşek, 2013). Lisans st tezler belirlenen başlıklara göre analiz edilmiştir. Tezlerin analiz edildiği başlıklar belirlenirken daha önce yapılan benzer kapsamdaki araştırmalar incelenmiştir. Ayrıca lisans üstü tezlerin kendi yapısal ve içerik özellikleri dikkate alınarak analiz edilecek başlıklara karar verilmiştir. Lisans st tezler türleri, yapıldığı niversiteler, yapıldığı alanlar, yapıldığı yıllar, yazı dilleri, konuları, yöntemleri, örneklemeleri, veri toplama araçları ve veri analizi tekniklerine göre analiz edilmiştir.

Bulgular

Bu bölümde araştırmanın bulgularına yer verilmiştir. Araştırmada lisans üstü tezlerin türleri, yapıldığı niversiteler, yapıldığı alanlar, yapıldığı yıllar, yazı dilleri, konuları, yöntemleri, örneklemeleri, veri toplama araçları ve veri analizi teknikleri başlıklarında ortaya çıkan bulgular ayrı başlıklarda verilmiştir.

1. Çalışmaların Türleri

Bu bölümde çalışmaların türleriyle ilgili bilgi verilmiştir. Çalışmaların türleriyle ilgili bilgiler tablo 1’de gösterilmiştir.

Tablo 1. Çalışmaların Türlerine Göre Dağılımı

Çalışma Türleri	(f)	%
1. Yüksek Lisans Tezi	49	90,74
2. Doktora Tezi	5	9,26
Toplam	54	100

Tabloda lisans üstü tezlerin türleriyle ilgili bilgi verilmiştir. Lisans st tezler incelendiğinde toplam 54 tez olduğu görülmektedir. Bu tezlerin 49’u yüksek lisans, 5’i doktora tezidir. Yüksek lisans olarak yapılan tezlerin sayısı oldukça yüksekken doktora olarak yapılan tezlerin sayısı çok az kalmıştır. Yüksek lisans eğitimi alan öğrencilerin doktora eğitimi alanlardan daha fazla olması nedeniyle bu durum açıklanabilir. Bu duruma rağmen bu alanda yapılan doktora tezlerinin çok az kaldığı söylenebilir.

2. Çalışmaların Yapıldığı niversiteler

Bu bölümde çalışmaların yapıldığı üniversitelerle ilgili bilgi verilmiştir. Çalışmaların yapıldığı üniversitelerle ilgili bilgiler tablo 2’de gösterilmiştir.

Tablo 2. *Çalışmaların Yapıldığı Üniversitelere Göre Dağılımı*

Üniversiteler	(f)	%
1. Gazi Üniversitesi	6	11,11
2. Fırat Üniversitesi	4	7,41
3. Bahçeşehir Üniversitesi	3	5,56
4. Kocaeli Üniversitesi	3	5,56
5. Atatürk Üniversitesi	2	3,70
6. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi	2	3,70
7. Hacettepe Üniversitesi	2	3,70
8. Marmara Üniversitesi	2	3,70
9. Mersin Üniversitesi	2	3,70
10. Necmettin Erbakan Üniversitesi	2	3,70
11. Sakarya Üniversitesi	2	3,70
12. Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi	1	1,85
13. Ankara Üniversitesi	1	1,85
14. Balıkesir Üniversitesi	1	1,85
15. Bartın Üniversitesi	1	1,85
16. Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi	1	1,85
17. Çukurova Üniversitesi	1	1,85
18. Dicle Üniversitesi	1	1,85
19. Düzce Üniversitesi	1	1,85
20. Erciyes Üniversitesi	1	1,85
21. Eskişehir Anadolu Üniversitesi	1	1,85
22. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi	1	1,85
23. Gebze Teknik Üniversitesi	1	1,85
24. İstanbul Aydın Üniversitesi	1	1,85
25. İstanbul Okan Üniversitesi	1	1,85
26. Karadeniz Teknik Üniversitesi	1	1,85
27. Kırıkkale Üniversitesi	1	1,85
28. Maltepe Üniversitesi	1	1,85
29. Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi	1	1,85
30. Munzur Üniversitesi	1	1,85
31. Niğde Ömer Halis Demir Üniversitesi	1	1,85
32. Ondokuz Mayıs Üniversitesi	1	1,85
33. Selçuk Üniversitesi	1	1,85
34. Süleyman Demirel Üniversitesi	1	1,85
35. Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi	1	1,85
Toplam	54	100

Tabloda lisansüstü tezlerin yapıldığı üniversitelerle ilgili bilgi verilmiştir. Tablo incelendiğinde dijital okuryazarlıkla ilgili toplam 35 üniversitede tez yapıldığı görülmektedir. Üniversiteler arasında ise Gazi Üniversitesinde 6; Fırat Üniversitesinde 4; Bahçeşehir Üniversitesi ve Kocaeli Üniversitesinde 3; Atatürk Üniversitesi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Hacettepe Üniversitesi, Marmara Üniversitesi, Mersin Üniversitesi, Necmettin Erbakan Üniversitesi ve Sakarya Üniversitesinde 2; Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Ankara Üniversitesi, Balıkesir Üniversitesi, Bartın Üniversitesi, Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Çukurova Üniversitesi, Dicle Üniversitesi, Düzce Üniversitesi, Erciyes Üniversitesi, Eskişehir Anadolu Üniversitesi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Gebze Teknik Üniversitesi, İstanbul Aydın Üniversitesi, İstanbul Okan Üniversitesi, Karadeniz Teknik

Üniversitesi, Kırıkkale Üniversitesi, Maltepe Üniversitesi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Munzur Üniversitesi, Niğde Ömer Halis Demir Üniversitesi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Selçuk Üniversitesi, Süleyman Demirel Üniversitesi ve Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesinde 1 tez yapılmıştır.

Üniversiteler arasında Gazi Üniversitesi bu alanda altı tez yapılan üniversite olarak birinci, Fırat Üniversitesi dört tezle ikinci, Bahçeşehir Üniversitesi ve Kocaeli Üniversitesi üç tez ile üçüncü sırada yer almıştır. Gazi üniversitesinin birçok bölümde lisans üstü eğitimler vermesi bu alandaki yapılan tezlerin en fazla Gazi Üniversitesi bünyesinde yapılmasını açıklayabilir. Ama lisans üstü eğitim açısından önde gelen bazı üniversitelerde dijital okuryazarlıkla ilgili tezlerin daha az yapıldığı görülmektedir.

3. Çalışmaların Yapıldığı Alanlar

Bu bölümde çalışmaların yapıldığı alanlarla ilgili bilgi verilmiştir. Çalışmaların yapıldığı alanlarla ilgili bilgiler tablo 3'te gösterilmiştir.

Tablo 3. Çalışmaların Yapıldığı Alanlara Göre Dağılımı

Alanlar	Alt alan	(f)	%
Sosyal Bilimler	1. Gazetecilik	2	3,70
	2. İşletme	2	3,70
	3. Batı Dilleri ve Edebiyatı	2	3,70
	4. İletişim Bilimleri	1	1,85
	5. Halkla İlişkiler ve Tanıtım	1	1,85
	6. Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi	1	1,85
	7. Beden Eğitimi ve Spor	1	1,85
	8. Yönetim Bilişim Sistemleri	1	1,85
	9. Strateji Bilimi	1	1,85
Eğitim Bilimleri	1. Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri	10	18,52
	2. Eğitim Programları ve Öğretimi	5	9,26
	3. Fen Bilgisi Eğitimi	4	7,41
	4. İngilizce Dil Eğitimi	4	7,41
	5. Eğitim Bilimleri	4	7,41
	6. Sınıf Eğitimi	3	5,56
	7. Sosyal Bilgiler Eğitimi	3	5,56
	8. Türkçe Eğitimi	3	5,56
	9. Yaşam Boyu Öğrenme	1	1,85
	10. Hayat Boyu Öğrenme ve Yetişkin Eğitimi	1	1,85
	11. Eğitim Teknolojisi	1	1,85
Fen Bilimleri	-	0	0,00
Sağlık Bilimleri	1. Sağlık Yönetimi	2	3,70
	2. Hemşirelik	1	1,85
Toplam	22	54	100

Tabloda lisansüstü tezlerin yapıldığı alanlarla ilgili bilgi verilmiştir. Tablo incelendiğinde Sosyal bilimler, Eğitim bilimleri, Fen bilimleri ve Sağlık

bilimleri alanlarından Fen bilimleri dışında diğer alanlarda tezler yazıldığı görülmektedir. Sosyal bilimlerin alt alanları olarak Gazetecilik, İşletme, Batı Dilleri ve Edebiyatı, İletişim Bilimleri, Halkla İlişkiler ve Tanıtım, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi, Beden Eğitimi ve Spor, Yönetim Bilişim Sistemleri, Strateji Bilimi alanlarında tezler yazılmıştır. Eğitim bilimlerinin alt alanları olarak Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri, Eğitim Programları ve Öğretimi, Fen Bilgisi Eğitimi, İngilizce Dil Eğitimi, Eğitim Bilimleri, Sınıf Eğitimi, Sosyal Bilgiler Eğitimi, Türkçe Eğitimi, Yaşam Boyu Öğrenme, Hayat Boyu Öğrenme ve Yetişkin Eğitimi, Eğitim Teknolojisi alanlarında tezler yazılmıştır. Sağlık bilimlerinin alt alanları olarak Sağlık Yönetimi, Hemşirelik alanlarında tezler yazılmıştır.

Tablo genel olarak incelendiğinde en fazla tez Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri, Eğitim Programları ve Öğretimi, Fen Bilgisi Eğitimi, İngilizce Dil Eğitimi, Eğitim Bilimleri alanlarında yapılmıştır. En fazla tezin Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri alanında yapılması dijital okuryazarlığın dijital araçlar ve dijital ortamlar bünyesinde gerçekleştirilmesi açıklayabilir. Okuryazarlık eğitiminin asıl verildiği alanlar olan Sınıf Eğitimi ve Türkçe Eğitimi alanlarında yapılan bu tezlerin sayısı çok daha fazla olmalıdır.

4. Çalışmaların Yapıldığı Yıllar

Bu bölümde çalışmaların yapıldığı yıllarla ilgili bilgi verilmiştir. Çalışmaların yapıldığı yıllarla ilgili bilgiler tablo 4'te gösterilmiştir.

Tablo 4. Çalışmaların Türlerine Göre Dağılımı

Yıllar	(f)	%
1. 2015	1	1,85
2. 2017	1	1,85
3. 2018	3	5,56
4. 2019	15	27,78
5. 2020	9	16,67
6. 2021	17	31,48
7. 2022	8	14,81
Toplam	54	100

Tabloda lisansüstü tezlerin yapıldığı alanlarla ilgili bilgi verilmiştir. Tablo incelendiğinde 2015, 2017, 2018, 2019, 2020, 2021, 2022 yıllarında dijital okuryazarlıkla ilgili tezler yazılmıştır. 2019 yılı itibarıyla bir yılda yapılan tez sayısı oldukça artmıştır. En fazla tez 2021 ve 2019 yıllarında yapılmıştır. Bu çalışmanın yapıldığı dönem 2022 yılının ortaları olduğu için muhtemelen bu yıl dijital okuryazarlık alanında en fazla tezin üretilmesi söz konusu olacaktır.

Bu alandaki tezlerin 2019 yılı ve daha sonrasında fazla yapılmasına bu dönemde yaşanan salgın hastalığın etkisi olduğu söylenebilir. Bu dönemde eğitim ortamları dijital platformlara taşındığı için dijital okuryazarlığın önemi

oldukça artmıştır. Bunun yanında çağımızın dijital bir çağ olarak şekillenmesiyle hayatın her yerinde dijital ortamlar işlevsel şekilde kullanılmaya başlanmış ve bu durum eğitim ortamlarında da değişikliklere neden olmaya başlamıştır. Bütün bu gelişmeler son yıllarda dijital okuryazarlıkla ilgili yapılan tezlerin sayının artmasını sağlamıştır.

5. Çalışmaların Yazı Dili

Bu bölümde çalışmaların yazı diliyle ilgili bilgi verilmiştir. Çalışmaların yazı diliyle ilgili bilgiler tablo 5'te gösterilmiştir.

Tablo 5. Çalışmaların Yazı Diline Göre Dağılımı

Dil	(f)	%
1. Türkçe	48	88,89
2. İngilizce	6	11,11
Toplam	54	100

Tabloda lisansüstü tezlerin yapıldığı alanlarla ilgili bilgi verilmiştir. Tablo incelendiğinde bu tezlerin Türkçe ve İngilizce olarak yazıldığı görülmektedir. Türkçe yapılan tez sayısı oldukça yüksektir. İngilizce yapılan tez sayısı ise çok az kalmıştır. Bunun temel nedeni Türkiye'deki birçok üniversitedeki bölümlerin Türkçe olmasıdır. İngilizce olarak yazılan tezler ise İngilizce bölümler olan İngilizce Dil Eğitimi ve İngiliz Dili ve Edebiyatı alanlarındadır. Dolayısıyla dijital okuryazarlıkla ilgili tezlerde Türkçe ve İngilizce dilleri tercih edilmiş başka herhangi bir dilde tez yazılmamıştır.

6. Çalışmaların Konuları

Bu bölümde çalışmaların konularıyla ilgili bilgi verilmiştir. Çalışmaların konularıyla ilgili bilgiler tablo 6'da gösterilmiştir.

Tablo 6. Çalışmaların Konularına Göre Dağılımı

Konular	(f)	%
1. Dijital okuryazarlık seviyesi belirleme	12	22,22
2. Bazı durumlarla dijital okuryazarlığın ilişkisi	11	20,37
3. Diğer okuryazarlıklarla dijital okuryazarlık ilişkisi	5	9,26
4. Dijital okuryazarlıkla ilgili görüşler	4	7,41
5. Bazı uygulamaların dijital okuryazarlığa etkisi	4	7,41
6. Dijital okuryazarlığın başka durumlara etkisi	3	5,56
7. Dijital okuryazarlık düzeyinin değişkenlerle ilişkisi	2	3,70
8. Dijital okuryazarlıkla ilgili değerlendirmeler	2	3,70
9. Dijital okuryazarlık deneyimlerinin incelenmesi	2	3,70
10. Bazı durumlara dijital okuryazarlığın etkisi	2	3,70
11. Kitapların dijital okuryazarlık açısından incelenmesi	2	3,70
12. Dijital okuryazarlıkla ilgili ölçek geliştirme	1	1,85
13. Dijital okuryazarlık etkileyen unsurlar	1	1,85
14. Dijital okuryazarlığın kazandırılması	1	1,85
15. Dijital okuryazarlıkla ilgili yapılan uygulamalar	1	1,85
16. Dijital okuryazarlık becerisinin önemi	1	1,85
Toplam	54	100

Tabloda lisansüstü tezlerin yapıldığı konularla ilgili bilgi verilmiştir. Tablo incelendiğinde dijital okuryazarlık seviyesi belirleme, bazı durumlarla dijital okuryazarlığın ilişkisi, diğer okuryazarlıklarla dijital okuryazarlık ilişkisi, dijital okuryazarlıkla ilgili görüşler, bazı uygulamaların dijital okuryazarlığa etkisi, dijital okuryazarlığın başka durumlara etkisi, dijital okuryazarlık düzeyinin değişkenlerle ilişkisi, dijital okuryazarlıkla ilgili değerlendirmeler, dijital okuryazarlık deneyimlerinin incelenmesi, bazı durumlara dijital okuryazarlığın etkisi, kitapların dijital okuryazarlık açısından incelenmesi, dijital okuryazarlıkla ilgili ölçek geliştirme, dijital okuryazarlık etkileyen unsurlar, dijital okuryazarlığın kazandırılması, dijital okuryazarlıkla ilgili yapılan uygulamalar, dijital okuryazarlık becerisinin önemi olmak üzere toplam 16 farklı konuda tez yazılmıştır.

Konular arasında en fazla işlenenlerin sırasıyla “dijital okuryazarlık seviyesi belirleme, bazı durumlarla dijital okuryazarlığın ilişkisi, diğer okuryazarlıklarla dijital okuryazarlık ilişkisi, dijital okuryazarlıkla ilgili görüşler, bazı uygulamaların dijital okuryazarlığa etkisi ve dijital okuryazarlığın başka durumlara etkisi” olduğu görülmüştür. Dijital okuryazarlık bazı çalışmalarda merkezde yer alırken bazılarında ise merkezde yer almamıştır. Ama bütün çalışmalar dijital okuryazarlıkla ilişkilendirilmiştir.

7. Çalışmaların Yöntemleri

Bu bölümde çalışmaların yöntemleriyle ilgili bilgi verilmiştir. Çalışmaların yöntemleriyle ilgili bilgiler tablo 7’de gösterilmiştir.

Tablo 7. Çalışmaların Yöntemlere Göre Dağılımı

Araştırma Yöntemi	Araştırma Deseni	(f)	%
Nitel araştırma	1. Durum Çalışması	5	8,47
	2. Doküman İncelemesi	1	1,69
	3. Betimsel Analiz	1	1,69
	4. Fenomenolojik Araştırma	1	1,69
	5. Belli Değil	1	1,69
Nicel araştırma	1. İlişkisel Tarama	18	30,51
	2. Tarama Modeli	7	11,86
	3. Betimsel Tarama	4	6,78
	4. Kesitsel Tarama	4	6,78
	5. Yarı Deneysel Desen	2	3,39
	6. Belli Değil	2	3,39
	7. Anket Tekniği	1	1,69
	8. Yüz Yüze Anket Yöntemi	1	1,69
	9. Korelasyon Araştırması	1	1,69
Karma araştırmalar	1. Yakınsak Paralel Tasarım	2	3,39
	2. Açıklayıcı Sıralı Tasarım	2	3,39
	3. Müdahale Deseni	1	1,69
	4. Sıralı Açıklayıcı Tasarım	1	1,69
	5. Birleştirme Deseni	1	1,69
	6. Açıklayıcı Karma Desen	1	1,69
	7. Çeşitleme	1	1,69

8. Belli Değil	1	1,69
Toplam	22	59

Tabloda lisansüstü tezlerin yöntemleriyle ilgili bilgi verilmiştir. Tabloda bazı araştırmalarda birden fazla yöntem kullanıldığı için yöntem sayısı çalışma sayısından fazladır. Tablo incelendiğinde nitel araştırma yönteminde toplam 9 çalışmanın yapıldığı tespit edilmiştir. Bu araştırmaların desenlerine bakıldığında sırasıyla en fazla “Durum Çalışması, Doküman İncelemesi, Betimsel Analiz, Fenomenolojik Araştırma” desenlerinde araştırmalar yapıldığı bir araştırmanın ise desenin belli olmadığı görülmüştür. Nicel araştırma yönteminde toplam 40 çalışmanın yapıldığı tespit edilmiştir. Bu araştırmaların desenlerine bakıldığında sırasıyla en fazla “İlişkisel Tarama, Tarama Modeli, Betimsel Tarama, Kesitsel Tarama, Yarı Deneysel Desen, Anket Tekniği, Yüz Yüze Anket Yöntemi, Korelasyon Araştırması” desenlerinde araştırmalar yapıldığı iki araştırmanın ise deseninin belli olmadığı görülmüştür. Karma araştırma yönteminde toplam 10 araştırmanın yapıldığı tespit edilmiştir. Bu araştırmaların desenlerine bakıldığında sırasıyla en fazla “Yakınsak Paralel Tasarım, Açıklayıcı Sıralı Tasarım, Müdahale Deseni, Sıralı Açıklayıcı Tasarım, Birleştirme Deseni, Açıklayıcı Karma Desen, Çeşitleme” desenlerinde araştırmalar yapıldığı bir araştırmanın ise deseninin belli olmadığı görülmüştür.

Çalışmaların genel dağılımında ise nicel araştırmaların birinci, karma araştırmaların ikinci, nitel araştırmaların ise en az tercih edilen yöntem olduğu görülmüştür. Dijital okuryazarlıkla ilgili araştırılan konularda daha çok dijital okuryazarlığın bazı durumlarla ilişkisi ve diğer okuryazarlıklarla karşılaştırılması olması nedeniyle en fazla nicel araştırmalardan tarama desenlerinin bu desenlerden de ilişkisel tarama deseni tercih edildiği görülmektedir.

8. Çalışmaların Örneklemeleri

Bu bölümde çalışmaların örneklemeleriyle ilgili bilgi verilmiştir. Çalışmaların örneklemeleriyle ilgili bilgiler tablo 8’de gösterilmiştir.

Tablo 8. Çalışmaların Örneklemelerine Göre Dağılımı

Örneklem seçme yöntemi	(f)	%
1. Kolay ulaşılabilir örneklem	11	20,37
2. Rastgele/ seçkisiz örneklem	9	16,67
3. Uygun örnekleme	4	7,41
4. Amaçlı örneklem	3	5,56
5. Maksimum çeşitlilik	3	5,56
6. Basit/tesadüfi örneklem	2	3,70
7. Küme örneklem	2	3,70
8. Ölçüt örnekleme	2	3,70
9. Elverişli örneklem	1	1,85
10. Tabakalı örnekleme	1	1,85
11. Evrenin tamamı	1	1,85

12. Evreni bilinen örneklem yöntemi	1	1,85
13. Belirtilmemiş	14	25,93
Toplam	54	100

Tabloda lisansüstü tezlerin örneklem seçme yöntemleriyle ilgili bilgi verilmiştir. Tablo incelendiğinde en fazladan en aza doğru “Kolay ulaşılabilir örneklem, Rastgele/ seçkisiz örneklem, Uygun örnekleme, Amaçlı örneklem, Maksimum çeşitlilik, Basit/tesadüfi örneklem, Küme örneklem, Ölçüt örnekleme, Elverişli örneklem, Tabakalı örnekleme, Evrenin tamamı, Evreni bilinen örneklem” yöntemi olmak üzere toplam 12 yöntem tercih edildiği görülmüştür. Araştırmalar arasında ise 14 araştırmada örneklem seçme yönteminin belirtilmediği tespit edilmiştir.

9. Çalışmaların Veri Toplama Araçları

Bu bölümde çalışmaların veri toplama araçlarıyla ilgili bilgi verilmiştir. Çalışmaların veri toplama araçlarıyla ilgili bilgiler tablo 9’da gösterilmiştir.

Tablo 9. Çalışmaların Veri Toplama Araçlarına Göre Dağılımı

Veri Toplama Araçları	(f)	%
1. Ölçek formu	80	53,69
2. Kişisel Bilgi formu	18	12,08
3. Görüşme formu	16	10,74
4. Anket formu	12	8,05
5. Çalışmayla ilgili diğer araçlar	6	4,03
6. Başarı Testi	5	3,36
7. Doküman	4	2,68
8. Gözlem formu	4	2,68
9. Diğer formlar	3	2,01
10. Rubrik	1	0,67
Toplam	149	100

Tabloda lisansüstü tezlerin veri toplama araçlarıyla ilgili bilgi verilmiştir. Tabloda bazı araştırmalarda birden fazla veri toplama aracı kullanıldığı için veri toplama aracı sayısı çalışma sayısından fazladır. Tablo incelendiğinde en fazladan en aza doğru “ölçek formu, kişisel bilgi formu, görüşme formu, anket formu, çalışmayla ilgili diğer araçlar, başarı testi, doküman, gözlem formu, diğer formlar, rubrik” kullanıldığı görülmüştür.

Tezlerde kullanılan ölçeklere bakıldığında “Ölçek formu, dijital okuryazarlık ölçeği, dijital okuryazarlık değerlendirme ölçeği, dijital okuryazarlık öz yeterlik ölçeği, dijital okuryazarlık algı seviyeleri ölçeği, yeni medya okuryazarlık ölçeği, araştırma okuryazarlığı ölçeği, bilgi okuryazarlığı ölçeği, web’de bilgi arama ve yorumlama ölçeği, öz yönetimli öğrenme becerileri ölçeği, dijital araçları kullanma öz-yeterlik ölçeği, bilişötesi farkındalık ölçeği, bilgi ve iletişim teknolojileri kullanım yeterliliği ölçeği, öğretmen adaylarının dijital okur-yazarlık öz-yeterliliği ölçeği, dijital

vatandaşlık ölçeği, teknoloji inanç ölçeği, siberkondri ciddiyeti ölçeği, kendinden bildirilen bilgi ölçeği, Türkçe öğretimi öz yeterlik algısı ölçeği, yenilikçi davranış ölçeği, yaratıcı öz yeterlilik ölçeği, sağlık okuryazarlığı ölçeği, e-sağlık okuryazarlığı ölçeği, Türkiye sağlık okuryazarlığı ölçeği, sağlıklı yaşam biçimi davranışları ölçeği, postmodern tüketici ölçeği, bilgi güvenliği farkındalık ölçeği, siber zorbalığa ilişkin duyarlılık ölçeği, yaşam boyu öğrenme ölçeği, yaşam boyu öğrenme eğilimleri ölçeği, 21.yüzyıl becerilerine yönelik yeterlik algıları ölçeği, çevrim içi teknolojilere yönelik öz yeterlik algısı ölçeği, çocuklar için üstbilişsel farkındalık ölçeği, fen öğrenmeye yönelik motivasyon ölçeği, çocuklar için teknolojiyle kendi kendine öğrenme ölçeği, mesleki motivasyon ölçeği, motivasyon ölçeği, tutum ölçeği, sosyalleşme taktikleri ölçeği” kullanıldığı görülmüştür. Ölçeklerin çeşidine bakıldığında 39 farklı ölçek kullanıldığı tespit edilmiştir. Çalışmalar farklı alanlarda yapıldığı için tablodaki ölçek çeşidi fazladır.

Çalışmalarda kullanılan anket formlarına bakıldığında “anket formu, google form anket, surveymonkey anket, dijital okuryazarlık anketi, ters yüz öğrenme anketi, demografik özellikleri içeren anket formu” kullanıldığı; çalışmada kullanılan diğer formlara bakıldığında “dijital okuryazarlık beceri formu, demografik veri toplama formu, dijital okuryazarlık formu” kullanıldığı; çalışmada kullanılan diğer araçlara bakıldığında “hedefe dayalı senaryolar, makaleler üzerine düşünme kağıtları, yansıtıcı günlükler, öğrenme günlüğü, uygulama üzerine yansıtıcı yazı, alan notları” kullanıldığı; çalışmalarda kullanılan rubriklere bakıldığında “dijital öyküleme rubriği” kullanıldığı görülmüştür. Çalışmalarda kullanılan veri toplama araçlarının birçoğunun dijital okuryazarlık becerisini ölçmeye yönelik olduğu görülmüştür.

10. Çalışmaların Veri Analizi Teknikleri

Bu bölümde çalışmaların veri analizi teknikleriyle ilgili bilgi verilmiştir. Çalışmaların veri analizi teknikleriyle ilgili bilgiler tablo 10’da gösterilmiştir.

Tablo 10. Çalışmaların Veri Analizi Tekniklerine Göre Dağılımı

	Veri Analizi	(f)	%
Nitel veri analizleri	1. İçerik analizi	8	2,83
	2. Betimsel analiz	7	2,47
	3. Tematik analiz	2	0,71
	4. Çıkarımsal analiz	1	0,35
	5. Tümevarım yaklaşımı	1	0,35
Nitel veri analizleri	1. T-testi	30	10,60
	2. ANOVA	28	9,89
	3. Frekans	19	6,71
	4. Aritmetik ortalama	18	6,36
	5. Yüzde	17	6,01
	6. Standart sapma	15	5,30

	7.	Kolmogorov-Smirnov Testi	13	4,59
	8.	Mann Whitney U	12	4,24
	9.	Çarpıklık	12	4,24
	10.	Basıklık	12	4,24
	11.	Kruskal Wallis H	11	3,89
	12.	Pearson korelasyonu	9	3,18
	13.	Faktör analizi	9	3,18
	14.	Turkey	8	2,83
Nicel veri analizleri	15.	Korelasyon analizi	7	2,47
	16.	LSD	6	2,12
	17.	Regrasyon analizi	5	1,77
	18.	Shapiro-Wilk Testi	5	1,77
	19.	Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi	2	0,71
	20.	Shapiro-Wilk testi	2	0,71
	21.	Tanımlayıcı istatistikler	2	0,71
	22.	Küresellik Testi istatistikleri	2	0,71
	23.	ANCOVA	1	0,35
	24.	Ki-Kare Testi	1	0,35
	25.	Gabriel	1	0,35
	26.	Brown Forsthe	1	0,35
	27.	Kaiser Meyer Olkin ölçümü	1	0,35
	28.	Kaiser Normalizasyonlu Varimax	1	0,35
	29.	Temel Bileşenler Analizi	1	0,35
	30.	Standart hata	1	0,35
	31.	İlişkisel istatistikler	1	0,35
Güvenilirlik analizi	1.	Cronbach Alpha	9	3,18
	2.	KR-20	2	0,71
Toplam		38	283	100

Tabloda lisansüstü tezlerin veri analizi teknikleriyle ilgili bilgi verilmiştir. Tabloda bazı araştırmalarda birden fazla veri analizi tekniği kullanıldığı için analiz tekniği sayısı çalışma sayısından fazladır. Tablo incelendiğinde tezlerde nitel veri analizleri, nicel veri analizleri ve güvenilirlik analizlerinin yapıldığı görülmüştür. Çalışmalarda 5 çeşit nitel veri analizi teknikleri; 31 çeşit nicel veri analizi teknikleri; 2 çeşit güvenilirlik analizi teknikleri kullanılmıştır.

Çalışmalarda nitel veri analizlerinden en fazladan en aza doğru “İçerik analizi, Betimsel analiz, Tematik analiz, Çıkarımsal analiz, Tümevarım yaklaşımı” kullanıldığı görülmüştür. Çalışmalarda nicel veri analizlerinden en fazladan en aza doğru “T-testi, ANOVA, Frekans, Aritmetik ortalama, Yüzde, Standart sapma, Kolmogorov-Smirnov Testi, Mann Whitney U, Çarpıklık, Basıklık, Kruskal Wallis H, Pearson korelasyonu, Faktör analizi, Korelasyon analizi, Turkey, LSD, Regrasyon analizi, Shapiro-Wilk Testi, Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi, Shapiro-Wilk testi, Tanımlayıcı istatistikler, Küresellik Testi istatistikleri, ANCOVA, Ki-Kare Testi, Gabriel, Brown Forsthe, Kaiser Meyer Olkin ölçümü, Kaiser Normalizasyonlu Varimax, Temel Bileşenler Analizi, Standart hata, İlişkisel istatistikler” kullanıldığı görülmüştür.

Çalışmalarda güvenilirlik analizlerinden en fazladan en aza doğru “Cronbach Alpha ve KR-20” kullanıldığı görülmüştür.

Çalışmalarda en fazla nicel veri analizi tekniklerinin kullanılmasının nedeni araştırmaların çoğunun nicel yöntemleri benimsemesidir. Araştırmaların çok azı nitel yöntemleri benimsediği için nitel yöntemlere göre yapılan analiz tekniklerinin sayısı az kalmıştır. Bazı araştırmalarda kullanılan yöntemlere göre yapılan analizlerin ve bazı testlerin güvenilirlik analizleri yapılmıştır.

Sonuç

Bu araştırmada dijital okuryazarlıkla ilgili yapılan lisans üstü tezler değerlendirilmiştir. Bu değerlendirmede çalışmaların türleri, yapıldığı üniversiteler, yapıldığı alanlar, yapıldığı yıllar, yazı dilleri, konuları, yöntemleri, örneklemeleri, veri toplama araçları ve veri analizi teknikleri başlıklarında yapılmıştır.

Çalışmalar arasında yüksek lisans tezlerinin oldukça fazla olduğu doktora tezlerini ise çok az olduğu tespit edilmiştir. Doktora düzeyinde eğitim alanların sayısının daha az olduğu göz önünde bulundurulduğunda doktora tezlerinin daha az olması açıklanabilir bir durumdur. Bu duruma rağmen doktora tezlerinin çok az kaldığı söylenebilir. Çalışmaların yapıldığı üniversiteler arasında Gazi Üniversitesi bu alanda altı tez yapılan üniversite olarak birinci, Fırat Üniversitesi dört teze ikinci, Bahçeşehir Üniversitesi ve Kocaeli Üniversitesi üç tez ile üçüncü sırada yer almıştır. Gazi Üniversitesinin her yıl lisans üstü düzeyde aldıkları öğrenci sayısının fazla olması dijital okuryazarlıkla ilgili en fazla tezin bu üniversitede yapılmasını açıklayabilir. Ama diğer üniversitelerde özellikle belirli bölümlerde bu tezlerin yapılması bu üniversitelerdeki öğrencilerin ve danışman hocaların eğilimlerinden kaynaklanmış olabilir.

Çalışmaların yapıldığı alanlar arasında en fazla tezin Eğitim Bilimleri alanında yapıldığı, ikinci sırada Sosyal Bilimler alanının olduğu üçüncü sırada ise Sağlık Bilimlerinin olduğu görülmüştür. Fen Bilimleri alanında ise dijital okuryazarlıkla ilgili herhangi bir çalışmanın yapılmadığı tespit edilmiştir. Alt alanlar arasında ise en fazla yapılan tezler sırasıyla Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri, Eğitim Programları ve Öğretimi, Fen Bilgisi Eğitimi, İngilizce Dil Eğitimi alanlarında yapılmıştır. Dijital okuryazarlığın dijital araçlar üzerinde, internet aracılığıyla dijital ortamlarda gerçekleştirilmesi nedeniyle bu çalışmaların en fazla Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri alanında yapılması açıklanabilir bir durum olarak ifade edilebilir. Fakat bunun okuryazarlık boyutu açısından bakıldığında Türkçe ve Sınıf Eğitimi alanlarında dijital okuryazarlıkla ilgili çalışmaların yeteri kadar yapılmadığı ortaya çıkmıştır.

Araştırmada bu alandaki ilk çalışmanın 2015 yılında yapıldığı ve 2019 yılında oldukça arttığı 2021 yılı ve bu araştırmanın yapıldığı dönem itibarıyla 2022 yıllarında en fazla çalışmanın yapıldığı tespit edilmiştir. Dijital okuryazarlıkla ilgili yapılan araştırmaların 2021 ve 2022 yıllarında artış göstermesinde bu dönemde eğitim ortamlarının daha fazla dijital ortamlarda gerçekleştirilmesinin etkisi olabilir. Günümüzde eğitimin hemen her kademesinde öğrencilere dijital ortamlarda görev ve sorumluluklar verilmektedir. Bu son yıllarda dijital okuryazarlıkla ilgili çalışmaların artmasına etkisi olan durumlardan biri olarak ifade edilebilir. Çalışmaların birçoğunun yazı dilinin Türkçe olduğu çok az bir kısmında ise yazı dili olarak İngilizce tercih edildiği görülmektedir. Yazı dili olarak İngilizce olan araştırmaların İngilizce Dil Eğitimi ve İngiliz Dili ve Edebiyatı bölümlerinde yapılan tezler olduğu görülmüştür. Bu bölümlerde eğitimlerin tamamen İngilizce olması nedeniyle bu durum açıklanabilir. Dolayısıyla bu tezlerde yazı dili olarak İngilizce tercih edilmesinde herhangi bir sorun yoktur.

Araştırmalarda dijital okuryazarlığın hangi boyutunu araştırdığına konusunda sırasıyla dijital okuryazarlık seviyesi belirleme, bazı durumlarla dijital okuryazarlığın ilişkisi, diğer okuryazarlıklarla dijital okuryazarlık ilişkisi, dijital okuryazarlıkla ilgili görüşler, bazı uygulamaların dijital okuryazarlığa etkisi konularının en fazla araştırılan konular olduğu tespit edilmiştir. Çalışmaların birçoğu çok farklı alanlarda yapılsa da bu araştırmaların bazılarında konular arasında benzerlikler vardır. Benzer olan çalışmalarda dijital okuryazarlık boyutu ortak noktayı oluşturmuş diğer boyutta ise her araştırma çalışmasını kendi alanıyla ilişkilendirmiştir.

Çalışmalarda tercih edilen yöntemlerde nicel araştırmaların birinci, karma araştırmaların ikinci, nitel araştırmaların ise en az tercih edilen yöntem olduğu görülmüştür. Çalışmalara genel olarak bakıldığında en fazla tercih edilen desenler sırasıyla ilişkisel tarama, tarama modeli, durum çalışması, betimsel tarama, kesitsel tarama desenlerinin tercih edildiği görülmüştür. Dijital okuryazarlıkla ilgili en fazla araştırılan konularda dijital okuryazarlığın bazı durumlarla karşılaştırılması yöntem olarak nicel araştırma, desen olarak ise ilişkisel tarama ve diğer tarama desenlerinin tercih edilmesini sağlamıştır. Örneklem seçimlerinde sırasıyla kolay ulaşılabilir örneklem, rastgele/ seçkisiz örneklem, uygun örneklem ile en fazla örneklem seçimlerinin yapıldığı ortaya çıkmıştır. Araştırmalar arasında on dört araştırmada örneklem seçiminin nasıl yapıldığıyla ilgili herhangi bir bilgi verilmemiştir.

Veri toplama araçları arasında sırasıyla ölçek formu, kişisel bilgi formu, görüşme formu ve anket formunun en fazla kullanılan veri toplama araçları olduğu görülmüştür. Çalışmalarda kullanılan ölçek formlarına bakıldığında en fazla kullanılan ölçeklerin dijital okuryazarlık ölçeği, dijital okuryazarlık değerlendirme ölçeği, dijital okuryazarlık öz yeterlik ölçeğinin kullanıldığı tespit edilmiştir. Çalışmalarda toplam otuz dokuz farklı ölçek kullanıldığı

tespit edilmiştir. Ölçek çeşidinin çok fazla olmasına çalışmaların farklı alanlarda yapılması neden olmuştur. Bazı araştırmalar birden fazla ölçek kullanmıştır. Çalışmalarda ortak olarak kullanılan ölçeklerin dijital okuryazarlığı belirlemek için kullanılan ölçek olduğu görülmüştür. Çalışmalarda kullanılan diğer formlar ve diğer araçların çalışmaların yapıldığı alanlar nedeniyle çeşitlendiği görülmüştür. Verilerin analizine göre dağılımlarında kullanılan yöntem nedeniyle en fazla nicel analiz tekniklerinin daha sonra ise nitel veri analizi tekniklerinin kullanıldığı görülmüştür. Bazı araştırmalarda ise güvenilirlik analizlerinin yapıldığı görülmüştür. Nicel veri analizi tekniklerinden en fazla sırasıyla T-testi, ANOVA, frekans, aritmetik ortalama, yüzde, standart sapmanın kullanıldığı tespit edilmiştir. Nitel veri analizlerinden en fazla içerik analizi ve betimsel analizin kullanıldığı tespit edilmiştir. Güvenilirlik analizinde Cronbach Alpha ve KR-20 olmak üzere iki yöntemin tercih edildiği bunlar arasında ise Cronbach Alpha en fazla kullanılan güvenilirlik analizi yöntemi olduğu görülmüştür.

Sonuç olarak dijital okuryazarlık lisans üstü tezlerde birçok alanda, çeşitli gruplarda ve farklı açılardan araştırılmıştır. Dijital okuryazarlığın güncel ve popüler bir konu olması nedeniyle bu konunun birçok disiplinin ilgi alanına girdiği söylenilebilir.

Kaynaklar

- Çetin, O. (2016). Pedagojik formasyon programı ile lisans eğitimi fen bilimleri öğretmen adaylarının sayısal okuryazarlık düzeylerinin incelenmesi. *Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18(2), 658-685.
- Çetin, S. A. (2021). Dijital çağda okuryazar olmak. H. A. Esir, D. Sancı Uzun, B. Gökçe, M. H. Kibar Furtun ve S. Tunç (Ed.), *Yunus Emre Mehmet Akif armağanı: Türkçe öğretimi araştırmaları içinde* (s. 443-458). Ankara: Akçağ Yayınevi.
- Çetin, S. A. (2022). *Dijital ortamla okuduğunu anlama becerisinin geliştirilmesi: Modeller, stratejiler, uygulamalar, etkinlikler*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Demir Erbil, D. ve Hazer, O. (2021). Kuşaklararası dayanışma açısından yaşlıların dijital okuryazarlık deneyimleri üzerine nitel bir çalışma. *ASBİ Abant Sosyal Bilimler Dergisi* 21(2), 271-297.
- Güneş, F. (2004). *Okuma-yazma öğretimi ve beyin teknolojisi*. Ankara: Ocak yayınları.
- Hamutoğlu, N. B., Güngören, Ö. C., Uyanık, G. K. ve Erdoğan, D. G. (2017). Dijital okuryazarlık ölçeği: Türkçe'ye uyarlama çalışması. *Ege Eğitim Dergisi* 18(1), 408-429.
- MEB. (2020). *Dijital okuryazarlık: Öğretmen kılavuzu*. Ankara: MEB Yayınları.
- Onursoy, S. (2018). Üniversite gençliğinin dijital okuryazarlık düzeyleri: Anadolu Üniversitesi öğrencileri üzerine bir araştırma. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi* 6(2), 989-1013.
- Özaydın, A. ve Kumral, O. (2021). Dijital yerlilerin gözünden dijital okuryazarlık. *JRES Eğitim ve Toplum Araştırmaları Dergisi* 8(2), 362-377.
- Payton, S. ve Hague, C. (2022). Digital Literacy in Practice. *Case Studies of Primary and Secondary Classrooms. Futurelab Innovation in Education*. <https://www.nfer.ac.uk/publications/FUTL06/FUTL06casesudies.pdf> adresinden erişilmiştir.

- Sağıroğlu, Ő., Bülbül, H. İ., Kılıç, A. ve Küçükali, M. (2020). Dijital okuryazarlık ve ötesi. Ő. Sağıroğlu, H. İ. Bülbül, A. Kılıç ve M. Küçükali (Ed.), *Dijital okuryazarlık: Araçlar, metodolojiler, uygulamalar ve öneriler içinde* (s. 1-45). Ankara: Nobel Yayınevi.
- Talan, T. ve Aktürk, C. (2021). Ortaöğretim öğrencilerinin dijital okuryazarlık ve bilgi güvenliği farkındalığı seviyelerinin incelenmesi. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18(1), 158-180.
- Yay, M. (2019). *Dijital ebeveynlik*. İstanbul: YeŐilay Yayınevi.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2013). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayınevi.

ÖĞRETMEN VE YÖNETİCİ GÖRÜŞLERİNE GÖRE OKULLARDA YAŞANAN ÖRGÜTSEL ÇATIŞMA NEDENLERİNİN İNCELENMESİ (KAZAKİSTAN – ÖSKEMEN ÖRNEĞİ)

EXAMINING THE REASONS OF ORGANIZATIONAL CONFLICT IN SCHOOLS ACCORDING TO THE TEACHERS' AND SCHOOL ADMINISTRATORS' PERSPECTIVE (THE EXAMPLE OF OSKEMEN CITY, KAZAKHSTAN)

*Aray MUKAZHANOVA**

*Ayşe OTTEKİN DEMİRBOĞLAT***

Özet

Bu çalışma, Kazakistan'daki Öskemen şehrinde bulunan okullardaki öğretmen ve yönetici görüşlerine göre okullarda yaşanan örgütsel çatışma nedenlerini belirlemek amacıyla yapılmıştır. Katılımcılara "Kişisel Bilgi Formu" ve "Çatışma Nedenleri Anketi" uygulanarak verilerin toplanması sağlanmıştır. Verilerin analizi esnasında Mann Whitney U Testi, T-Testi, Kruskal - Wallis H Testi ve Varyans Analizi kullanılmıştır. Bu analiz ve testlerin yardımıyla okullardaki çatışma nedenlerinin ölçek genelinde yaşanma düzeylerine, deneklerin cinsiyetine, eğitim düzeylerine, görev yaptıkları okul türlerine ve kıdemlerine göre anlamlı bir fark gösterip göstermediğine ve öğretmenler ve okul yöneticilerinin çatışma nedenleri arasında anlamlı bir farkın olup olmadığına bakılmıştır.

Kazakistan'ın Öskemen şehrinde, Kazak dili, Rus dili ve Kazak-Rus dilinde karma eğitim veren 52 okul vardır. Bu çalışma, Öskemen şehrindeki 30 okulu kapsamaktadır. Çalışmada 2019-2020 eğitim-öğretim yılında okullarda görev yapmakta olan 432 öğretmen ve 99 okul yöneticisine anketler uygulanarak veriler elde edilmiştir. Elde edilen sonuçlara göre Öskemen şehrindeki okullarda okul ortamının pek sağlıklı olmadığı kanaatine varılmıştır ve araştırmacı tarafından öğretmen ve yöneticiler için ayrı ayrı bazı önerilere yer verilmiştir.

* Doktora Öğrencisi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eğitim Yönetimi ve Denetimi Ana Bilim Dalı Ankara/TÜRKİYE aray.mukazhanova@mail.ru ORCID 0000-0002-4633-6736

** Prof.Dr.Ayşe Ottekin Demirbolat, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eğitim Yönetimi ve Denetimi Ana Bilim Dalı Ankara/TÜRKİYE aysedemirbolat@gmail.com ORCID 0000-0002-5984-6508

Öğretmen ve Yönetici Görüşlerine Göre Okullarda Yaşanan Örgütsel Çatışma Nedenlerinin İncelenmesi (Kazakistan – Öskemen Örneği) / Examining the Reasons of Organizational Conflict in Schools According to The Teachers' and School Administrators' Perspective (The Example of Oskemen City, Kazakhstan)

Anahtar Kelimeler: Örgütsel çatışma, okullarda çatışma nedenleri, Öskemen eğitim kurumları

Abstract

This research was carried out to determine the causes of organizational conflict in schools in Oskemen city in Kazakhstan according to teachers' and school administrators' perspective. Data of the research were collected from responses to "Personal Information Form" and "Reasons of Conflict Questionnaire" given to the participants of the survey. During the analysis of the data Mann Whitney U Test, T-Test, Kruskal - Wallis H Test and Analysis of Variance were used. With the help of these analyzes and tests, it was examined whether the causes of conflict in schools vary significantly according to the level of experiencing conflict, the gender of participants, their educational background, the type of school they work in and work experience, and whether there is a significant difference between the causes of conflict of teachers and school administrators.

There are 52 schools that provide education in Kazakh, Russian and Kazakh-Russian languages in the city of Oskemen, Kazakhstan. This research covers 30 of these schools in Oskemen city. The research data were collected from 432 teachers and 99 school administrators working in schools during 2019-2020 educational year. Based on the results obtained, it was concluded that the school environment in the schools in Oskemen was not very healthy and the researcher has made some suggestions for teachers and administrators as well.

Keywords: Organizational conflict, causes of conflict in schools, Oskemen's educational institutions

Giriş

İnsanlar yaşamları boyunca çatışmadan uzak durmayı tercih etseler de meydana gelen bazı olaylar çatışmazlığın nerdeyse imkânsız olduğunu göstermektedir. Çatışma ile ilgili kaynakçalara bakıldığında çatışmanın kesin bir tanımının yapılmasının kolay olmadığı görülmektedir.

Çatışma terimi, literatürde 'çatışmalı davranışların öncül koşulları (örneğin, kaynakların kıtlığı, görüşlerin farklılığı, katılımcıların duygusal durumunu (örneğin, stres, gerginlik, düşmanlık, kaygı vb.), pasif dirençten açık saldırganlığa kadar değişen çatışma durumlarının algılaması gibi durumları tanımlamak için kullanılmıştır. Yukarıda söz edilen koşul, tutum, biliş veya davranışlardan hangisinin gerçekten çatışma olduğuna karar vermeye çalışmak boş tartışmalara neden olabilir. Sorun, bu alternatif kavramsal tanımlar arasında seçim yapmak değil, çünkü her biri bir çatışma bölümünün geliştirilmesinde önemli bir aşama olabilir, ancak ilişkilerini netleştirmeye çalışmaktır. (Pondy, 1967, s. 298).

Yönetimde çatışma kavramının incelenmesi işçi sendikaları ve yöneticiler arasındaki güç çatışmalarını gözlemleyen Dubin (1957) ile başlamıştır (McCarter, ve diğerleri, 2018, s. 1). Örgütlerdeki toplulukların kendine özgü tanımlanabilir kültürleri vardır. (Jehn, 1994, s. 227). Grup

kültürünün tanımlayıcı bir yönü, grup üyeleri arasındaki benzerliklerdir” (Enz, 1988, s. 285). Her grup üyesi işle ilgili benzer değerleri (yenilikçi olma, dikkatli olma, özerklik, uyulanabilirlik) taşırsa örgütte oybirliği oluşur (O'Reilly, Chatman, & Caldwell, 1991, s. 489). Örgütler için orada bulunan topluluklar merkezi önem taşımaktadır. Grup üyeleri benzer iş değerlerine sahip olduğunda, üyeler işle ilgili normlar üzerinde anlaşmaya varır, buna karşılık uyum artar ve kişilerarası gerginlik azalır. Aksine, üyelerin günlük işle ilgili değerleri ve inançları değiştiğinde duygusal üzüntü oluşabilir. Örgütler geleneksel olarak uyum ve etkililik ararlar; ancak, insan yaşamının bir parçası olan örgütsel yaşamda çatışmalar kaçınılmazdır (Alakavuklar, Çakar, & Arbak, 2012, s. 25). Örgütsel çatışma, gerçek veya algılanan farklılıklar nedeniyle meslektaşlar arasındaki gerilimden kaynaklanır ve örgüt kültürünün kaçınılmaz bir parçasıdır (Belanger, ve diğerleri, 2015, s. 25).

Herhangi bir örgütün verimli ve etkin yönetimi, üst yönetimin çalışanlarını motive etme kabiliyetine bağlıdır (Etomes & Molua, 2019, s. 109). Örgütlerde çatışmayı etkin bir şekilde yöneten bireyler, yetkin iletişimciler ve yetenekli liderler olarak algılanır. Çatışmayı etkin bir şekilde yönetemeyenler, olumlu ilişkileri sürdürmek ve problemleri çözmek için kurumsal hedeflere ulaşmakta zorluk çekebilirler. Çatışmayı yönetemeyen bireylerin iş yaparken memnun kalmama olasılığı yüksektir (Gross & Guerrero, 2000, s. 201).

Etkili okullar yaratmanın yollarının belirlenmesi, son yıllarda birçok eğitim araştırmacısının çalışmasında önemli bir endişe hâline gelmiştir (Bickel, 1983, s. 3). Okullar sıklıkla çatışma merkezleri gibi görünmektedir (Bentley, 1996, s. 122). Okullar, farklı yapı ve işleyişe sahip olmaları ve örgüt çalışanlarının farklı alanlara hakim bireylerden oluşması sebebi ile karmaşık örgüt sayılmaktadır. Bu nedenle okullarda çatışma olması kaçınılmaz bir hâl almıştır. Günümüzde okullarda sık sık çatışmaların oluşması normal bir durumdur (Miller & Leyden, 1999, s. 390). Eğitim kurumları çatışmaya karşı son derece savunmasızdır. Bunun nedenleri çevre stresleri, üyeler, görevler ve etkileşimlerin çeşitliliğidir. Yapıcı ve yaratıcı çatışma yönetimi eğitimsel, idari ve örgütsel amaçları başarmak için önemli rol taşımaktadır. Yöneticilere ve öğretmenlere bu süreçte önemli roller düşmektedir.

Sorunları çözmek ve yapıcı bir çatışma yönetimi yaratmak için yöneticilerin ilişkilerde daha duyarlı olmaları gerekmektedir. Yöneticiler ve öğretmenler, okullarda olumlu, işbirlikçi ve barışçıl bir ortam yaratmada birbirlerine yardım etmelidir. Her iki taraf da çatışma yönetimi becerilerini edinmeli ve bunları eğitim sürecine uygulamalıdır (Balay, 2006, s. 6). Müdür, eğitim örgütünün yöneticisi olarak eğitim politikalarını uygulama sorumluluğunu üstlenirken, öğretmenler müdüre yardım etme, eğitimin amaç ve hedeflerine ulaşmada sorumluluğunu üstlenirler (Etomes & Molua, 2019, s. 110).

Öğretmen ve Yönetici Görüşlerine Göre Okullarda Yaşanan Örgütsel Çatışma Nedenlerinin İncelenmesi (Kazakistan – Öskemen Örneği) / Examining the Reasons of Organizational Conflict in Schools According to The Teachers' and School Administrators' Perspective (The Example of Oskemen City, Kazakhstan)

Bu çalışmada Doğu Kazakistan'da yer alan Öskemen şehrindeki okullarda yönetici-öğretmenler arasındaki çatışmalarının nedenleri incelenmiştir. Okullardaki çatışmaların tespiti için hem öğretmen hem yönetici görüşlerine başvurulmuş, onlardan gelen cevaplar neticesinde çatışmaların her iki tarafın bakış açılarına göre sebepleri ortaya konulmuştur.

Araştırmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı Öskemen şehrinde Kazak dili, Rus dili ve Kazak-Rus dilinde karma eğitim vermekte olan okullarda görevli öğretmenler ile okul yöneticileri arasında yaşanan örgütsel çatışma nedenlerini öğretmen ve yönetici algılarına göre belirlemektir. Bu amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır:

1. Okullarda yaşanan örgütsel çatışma nedenleri konusundaki öğretmen ve yönetici görüşleri okullardaki çatışma nedenlerinin ölçek genelinde yaşanma düzeylerine, cinsiyete, görev yapılan okul türü, eğitim düzeyi ve kıdem değişkenlerine göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir?

2. Öğretmen ve yönetici görüşlerine göre okullarda yaşanan örgütsel çatışma nedenleri nelerdir?

Yöntem

Betimsel nitelik taşıyan bu çalışmada nicel verilere dayalı tarama modeli uygulanmıştır. Tarama modeli, geçmişte ya da günümüzdeki bir durumu var olduğu şekliyle betimleyen, öğrenim sürecinin gerçekleşmesi, bireyde istenen davranışların gelişmesi için uygulanan süreçlerin tümüdür (Karasar, 2011).

Araştırmanın Çalışma Evreni

Bu araştırmanın çalışma evreni 2019-2020 eğitim-öğretim yılında Kazakistan'ın Öskemen şehrinde, Kazak dili, Rus dili ve Kazak-Rus dilinde karma eğitim veren okullarda (tüm zorunlu eğitim kademelerinde) görev yapmakta olan 432 öğretmen ve 99 okul yöneticisinden oluşmaktadır. Öskemen'de toplam 52 okul bulunmaktadır. Bu okullardan 11'i Kazak dilinde, 18'i Rus dilinde ve 18'i Kazak ve Rus dilinde karma eğitim vermektedir. Kalan 5 okuldan 3'ü özel okul ve 2'si engelli çocuklar için eğitim vermekte olan okullardandır. Araştırmaya 30 okul dahil edilmiştir. Bu okullardan 11'i Kazak dilinde, 12'i Rus dilinde ve 7'si Kazak ve Rus dilinde karma eğitim veren okullardır.

Tablo 1'de uygulama yapılan okul numaraları ile yönetici ve öğretmen sayıları verilmiştir. Çalışmadaki anket soruları yöneticiler ve öğretmenlere Doğu Kazakistan Bölgesi Eğitim Yönetimi Bölümü onayından sonra uygulanmıştır.

Tablo 1. Uygulama Yapılan Okul Numaraları ile Katılımcıların Anket Sayısı.

Uygulama Yapılan Kazak Dilinde Eğitim Veren Okullar	Uygulamaya Katılan Yönetici Sayısı	Uygulamaya Katılan Öğretmen Sayısı
№ 1 okul	7	17
№ 3 okul	3	20
№ 16 okul	3	8
№ 20 okul	1	12
№ 35 okul	5	15
№ 43 okul	3	18
№ 44 okul	2	16
№ 45 okul	5	19
№ 46 okul	1	18
№ 47 okul	1	20
Jambul okulu	4	2
Toplam okul sayısı:	35	165
Uygulama Yapılan Rus Dilinde Eğitim Veren Okullar		
№ 2 okul	4	6
№ 7 okul	3	14
№ 10 okul	2	17
№ 12 okul	2	21
№ 17 okul	4	31
№ 24 okul	2	13
№ 26 okul	3	8
№ 29 okul	3	4
№ 36 okul	3	7
№ 37 okul	2	6
№ 38 okul	2	20
№ 39 okul	4	5
Toplam okul sayısı:	34	152
Uygulama Yapılan Kazak ve Rus Dilinde Eğitim Veren Karma Okullar		
№ 11 okul	5	10
№ 15 okul	5	25
№ 22 okul	5	12
№ 27 okul	3	8
№ 28 okul	5	21
№ 32 okul	3	11
№ 42 okul	4	28
Toplam okul sayısı: 7	30	115
Toplam okul sayısı 30	Toplam yönetici sayısı 99	Toplam öğretmen sayısı 432

Veri Toplama Araçları

Bu araştırmada veri toplama aracı olarak araştırmacı tarafından geliştirilen “Kişisel Bilgi Formu” ve Ottekin Demirbolat (1997) tarafından geliştirilen, “Çatışma Nedenleri Anketinden” oluşmaktadır. “Kişisel Bilgi Formunda” dört soru yer almaktadır. Bu sorular öğretmen ve okul yöneticilerinin cinsiyetleri (kadın, erkek); görev yaptığı okul türü (Kazak, Rus ve Kazak – Rus dillerinde eğitim veren), eğitim düzeyleri (kolej, lisans, uzman, yüksek lisans, doktora), kıdemleri (1-5, 6-10, 11-16, 16-20 ve 20 yıl ve üstü olmak üzere), ile ilgili konuları kapsamaktadır. Anket Türkçeden Kazak ve Rus dillerine çevrilmiştir. “Çatışma Nedenleri Anketi” iki boyuttan oluşmaktadır: yönetsel davranış ve insan ilişkileri boyutudur. Ankette toplam 33 soru bulunmaktadır. Ölçeğin güvenirlik katsayısı .890 olarak belirlenmiştir.

Bulgular

Bu araştırmada elde edilen bulgular araştırmanın amaçlarına uygun olarak şu başlıklar altında yorumlanmaktadır:

1. Okullarda yaşanan örgütsel çatışma nedenleri konusundaki öğretmen ve yönetici görüşlerinin ölçek genelinde yaşanma düzeylerine, cinsiyete, görev yapılan okul türü, eğitim düzeyi ve kıdem değişkenlerine göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediği ile ilgili bulgular ve yorumu;

2. Öğretmen ve yönetici görüşlerine göre okullarda yaşanan örgütsel çatışma nedenlerine ilişkin bulgular ve yorumu;

Öğretmenlere göre okullarda yaşanan örgütsel çatışma nedenlerinin yaşanma düzeylerini belirlemeyi amaçlayan anket maddelerine ilişkin ortalama ve standart sapmalarının betimsel istatistikleri tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2. Öğretmenlere Göre Okullarda Örgütsel Çatışma Nedenlerinin Yaşanma Düzeylerini Belirlemeyi Amaçlayan Anket Maddelerine İlişkin Ortalama ve Standart Sapmalarının Betimsel İstatistikler.

	N	X	Ss
m1	432	2.9630	.78768
m2	432	3.6690	.86390
m3	432	3.5995	.81420
m4	432	3.7500	.84946
m5	432	3.0926	.84025
m6	432	3.6319	.86499

m7	432	4.0718	.95219
m8	432	3.5741	.90067
m9	432	3.4769	.84503
m10	432	2.5069	.85894
m11	432	3.5069	.88291
m12	432	3.5741	.80835
m13	432	3.5810	.95023
m14	432	2.9676	.73296
m15	432	3.1481	1.19795
m16	432	3.6088	.83553
m17	432	2.9815	.70440
m18	432	2.9745	.78371
m19	432	2.8657	.70828
m20	432	2.7500	.83569
m21	432	2.6389	.86390
m22	432	3.5394	.98401
m23	432	1.8611	.87192
m24	432	1.9954	.64263
m25	432	1.4792	.77939
m26	432	1.6852	.71960
m27	432	2.0532	.58555
m28	432	1.7731	.74896
m29	432	2.6644	.79197
m30	432	3.6273	.73840
m31	432	1.9375	.64140
m32	432	1.3935	.68646
m33	432	1.7454	.77068

Öğretmenlerden alınan görüşlere göre $\bar{x}=4.07$ ortalama ile evrak işinin fazla olması durumu çatışmaya neden sebeplerin ilk sırasında yer almaktadır. Sovyet zamanından kalma her şeyi evrak üzerinde sunma işleyişi günümüzde de devam etmektedir. Bu durum Kazakistan'daki öğretmenleri

Öğretmen ve Yönetici Görüşlerine Göre Okullarda Yaşanan Örgütsel Çatışma Nedenlerinin İncelenmesi (Kazakistan – Öskemen Örneği) / Examining the Reasons of Organizational Conflict in Schools According to The Teachers' and School Administrators' Perspective (The Example of Oskemen City, Kazakhstan)

rahatsız etmektedir. Öğretmenlerin ders vermekten ziyade çoğu zamanını evrak doldurmaya harcamaları değiştirilmesi gereken durumlardandır. Öğretmen görüşlerine göre yöneticinin öğretmenleri sürekli ve yakın denetim altında tutmasından kaynaklanan çatışmalar $\bar{x}=3.75$ ortalama ile ve % 46 oranı ile “çoğu kez” çatışmaya neden olabilecek ikinci neden olarak ortaya çıkmaktadır. Öğretmenlerin aksine yöneticiler, “Öğretmenleri sürekli ve yakın denetim altında tutma durumu”nun “nadiren” (%48,4 oranla) çatışmaya neden olduğu görüşündedirler. Böylece, yöneticiler kendilerinin bu durumdan rahatsız olmadıklarını, hatta öğretmenlerin sürekli denetim altında tutulmasının faydalı olduğunu aktarmışlardır. “Yöneticinin, öğretmenin özel hayatına müdahalesi” durumuna verilen yanıtların ortalaması $\bar{x}=3.66$ göstermektedir. Yüzdeler oranda ise öğretmenlerin %44’ü bu durumun çatışmaya neden olabileceği belirtilmiştir. Aynı gerekçeye yöneticilerin %58,4’ü “yöneticinin öğretmenin özel hayatına müdahalesi” nin “hiçbir zaman” çatışma yaratmadığını belirtilmiştir. İki tarafın cevapları karşılaştırıldığında öğretmen ve yöneticilerin zıt görüşlerde oldukları görülmektedir.

Yöneticilere göre okullarda yaşanan örgütsel çatışma nedenlerinin yaşanma düzeylerini belirlemeyi amaçlayan anket maddelerine ilişkin ortalama ve standart sapmaların betimsel istatistikleri tablo 3’te verilmektedir.

Tablo 3. Yöneticilere Göre Okullarda Örgütsel Çatışma Nedenlerinin Yaşanma Düzeylerini Belirlemeyi Amaçlayan Anket Maddelerine İlişkin Ortalama ve Standart Sapmaların Betimsel İstatistikleri.

	N	X	Ss
m1	99	2.1313	.91078
m2	99	1.7172	.97980
m3	99	1.7778	1.00565
m4	99	2.2323	.80595
m5	99	1.8081	.97601
m6	99	2.1919	.89985
m7	99	2.9091	.90453
m8	99	1.5455	.84844
m9	99	2.9293	.86014
m10	99	1.5859	.88075
m11	99	1.6566	.89399
m12	99	1.5051	.89641

m13	99	2.0808	1.00688
m14	99	1.6566	.94935
m15	99	1.9091	.83411
m16	99	2.1010	.77585
m17	99	1.6465	.84893
m18	99	1.7273	1.00831
m19	99	2.1212	1.18900
m20	99	3.2121	.92882
m21	99	1.6061	.85498
m22	99	2.4646	.87264
m23	99	3.7475	1.01362
m24	99	4.0101	1.12027
m25	99	3.3838	.79163
m26	99	3.3030	.93082
m27	99	4.1111	.79397
m28	99	3.5455	.78601
m29	99	3.5556	.85978
m30	99	3.2626	.88739
m31	99	3.4646	.79940
m32	99	3.1515	.86146
m33	99	3.0303	.87429

Yöneticilere göre okulda çatışmalara neden olabilecek durumlar olarak şunlar belirtilmiştir: Öğretmenlerin yöneticiye karşı kişisel tutumları ($\bar{x} = 4.11$), öğretmenin izinsiz işten gitmesi ($\bar{x} = 4.01$), öğretmenin sıklıkla derse geç kalması ($\bar{x} = 3.74$), kişilik farklılıkları ($\bar{x} = 3.55$), öğretmenlerin yöneticiye karşı gruplaşma eğiliminde olmaları ($\bar{x} = 3.54$), öğretmenlerin yöneticiyle yüzyüze iletişimden kaçınmaları ($\bar{x} = 3.46$).

Yönetici görüşlerine göre okullarda çatışmaya neden olabilecek ilk durum “Öğretmenlerin yöneticiye karşı kişisel tutumları” olarak seçilmiştir. Bu ifade yöneticiler tarafından % 52,6 oranında “çoğu kez” çatışma yaratabilen durumlardan olarak işaretlenmiştir. Yönetici görüşlerine göre öğretmenlerin onlara karşı kişisel görüşleri ve tutumları $\bar{x} = 4.11$ ortalama ile

Öğretmen ve Yönetici Görüşlerine Göre Okullarda Yaşanan Örgütsel Çatışma Nedenlerinin İncelenmesi (Kazakistan – Öskemen Örneği) / Examining the Reasons of Organizational Conflict in Schools According to The Teachers' and School Administrators' Perspective (The Example of Oskemen City, Kazakhstan)

ilk sırada yer almaktadır. Bu sıralamaya göre çatışma yaratabilen durumlar arasında ikinci durum olarak öğretmenin izinsiz işten gitmesi ($\bar{x} = 4.01$) ifadesi seçilmiştir. Kazakistan'daki okullarda çoğu zaman böyle durumlarla karşılaşmak mümkündür. Bazen dersi iptal olma durumunda öğretmenler üstten izin almadan iş yerini terk etmektedir, bunun sonucunda da çatışma oluşabilmektedir. Okullarda çatışmaya neden olabilecek üçüncü durum ise öğretmenin sıklıkla derse geç kalmasıdır ($\bar{x} = 3.74$). Okul genelinde bakılırsa, Kazakistan okullarında bu durumun gerçekten bir çatışmaya neden olabileceği görülmektedir. Çünkü okullarda toplantı yapıldığında da yöneticilerin bu meseleyi vurgulaması öğretmenin sıklıkla dersine geç gelmesi ve böylece sorumluluklarını yerine getirmemesi çoğu kez iki taraf arasında çatışma nedeni olabilmektedir.

Tablo 4'te öğretmenlerinin örgütsel çatışma nedenlerinin yaşanma düzeylerinin cinsiyete göre karşılaştırılmasına ilişkin bulgular verilmiştir.

Tablo 4. Öğretmenlerin Örgütsel Çatışma Nedenlerinin Yaşanma Düzeylerinin Cinsiyet Değişkenine Göre Karşılaştırılmasına İlişkin Mann Whitney U Testi Sonuçları.

Boyutlar	Cinsiyet	Betimsel İstatistikler			Mann Whitney U testi	
		n	Sıra ortalaması	Sıra Toplamı	U	P
Ölçek Genel	Erkek öğretmen	46	229,32	10548,50	8288,50	,461
	Kadın öğretmen	386	214,97	82979,50		
Yönetimsel Davranışlar	Erkek öğretmen	46	209,90	9655,50	8574,50	,704
	Kadın öğretmen	386	217,29	83872,50		
İnsan İlişkileri	Erkek öğretmen	46	248,55	11433,50	7403,50	,064
	Kadın öğretmen	386	212,68	82094,50		

Yukarıda yer alan tablo incelendiğinde, kadın öğretmenler ile erkek öğretmenlerinin örgütsel çatışma nedenlerini yaşama düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini araştırmak üzere yapılan Mann Whitney U testine göre, kadın ve erkek öğretmenler arasında örgütsel çatışma nedenlerini yaşama düzeylerinde, hem ölçek genelinde hem de alt boyutlar açısından anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Ölçek geneli için $U=8288,5$,

$p > .05$; yönetsel davranışlar boyutu için $U = 8574,5$, $p > .05$; insan ilişkileri boyutu için $U = 7403,5$, $p > .05$. Bu bulguya göre, öğretmenlerin cinsiyetlerine göre örgütsel çatışma nedenlerinin yaşanma düzeylerinin değişmediği söylenebilir. Araştırma kapsamındaki Kazakistan'ın Öskemen şehrindeki okullarda öğretmenler içerisinde erkek öğretmenler sayısının kadın öğretmenler sayısına göre çok az olduğunu ortaya çıkarmaktadır.

Tablo 5'te ise okul yöneticilerinin örgütsel çatışma nedenlerinin yaşanma düzeylerinin cinsiyete göre karşılaştırılmasına ilişkin bulgular verilmiştir.

Tablo 5. *Yöneticilerin Örgütsel Çatışma Nedenlerinin Yaşanma Düzeylerinin Cinsiyet Değişkenine Göre Karşılaştırılmasına İlişkin T-Testi Sonuçları.*

Boyutlar	Cinsiyet	N	\bar{X}	Sd	T	P
Ölçek Geneli	Erkek yönetici	9	2,47	97	-	,317
	Kadın yönetici	90	2,52		1,006	
Yönetsel Davranışlar	Erkek yönetici	9	1,96	97	-,902	,369
	Kadın yönetici	90	2,02			
İnsan İlişkileri	Erkek yönetici	9	3,48	97	-,251	,802
	Kadın yönetici	90	3,50			

Tablo 5'ten elde edilen bulgulara göre, kadın yöneticiler ile erkek yöneticilerin örgütsel çatışma nedenlerini yaşama düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini araştırmak üzere yapılan *t-testine* göre, kadın ve erkek yöneticiler arasında örgütsel çatışma nedenlerini yaşama düzeyleri, hem ölçek genelinde hem de alt boyutlar açısından anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Ölçek geneli için $p = .317 > .05$; yönetsel davranışlar boyutu için $p = .369 > .05$; insan ilişkileri boyutu için $p = .802 > .05$. Bu bulguya göre, yöneticilerin cinsiyetlerine göre örgütsel çatışma nedenlerinin yaşanma düzeylerinin benzer olduğunu söylemek mümkündür. Aynı şekilde, katılımcılardan okullardaki yöneticiler içerisinde erkek yöneticiler sayısının kadın yöneticiler sayısına göre çok az olduğu görülmektedir.

Tablo 6'da öğretmenlerinin örgütsel çatışma nedenlerinin yaşanma düzeylerinin görev yaptıkları okul türüne göre karşılaştırılmasına ilişkin bulgular sunulmuştur.

Tablo 6. *Öğretmenlerin Örgütsel Çatışma Nedenlerinin Yaşanma Düzeylerinin Görev Yaptığı Okul Türüne Göre Karşılaştırılmasına İlişkin Kruskal - Wallis H Testi Sonuçları.*

Öğretmen ve Yönetici Görüşlerine Göre Okullarda Yaşanan Örgütsel Çatışma Nedenlerinin İncelenmesi (Kazakistan – Öskemen Örneği) / Examining the Reasons of Organizational Conflict in Schools According to The Teachers' and School Administrators' Perspective (The Example of Oskemen City, Kazakhstan)

Boyutlar	Okul Türü	Betimsel İst.		Kruskal-Wallis			Mann - Whitne y
		N	Sıra Ort.	X ²	S _d	P	
Ölçek Geneli	Kazak Dilinde (1)	16 5	193,7 5	10,66 7	2 5	0,00	1-2
	Rus Dilinde (2)	15 2	239,4 0				
	Karma Dilde (3)	11 5	218,8 7				
Yönetimsel Davranışlar	Kazak Dilinde (1)	16 5	188,1 0	14,78 4	2 1	0,00	1-2, 1-3
	Rus Dilinde (2)	15 2	240,3 3				
	Karma Dilde (3)	11 5	225,7 6				
İnsan İlişkileri	Kazak Dilinde (1)	16 5	212,7 5	3,562	2	0,16 9	-
	Rus Dilinde (2)	15 2	230,8 6				
	Karma Dilde (3)	11 5	202,9 0				

Öğretmenlerin görev yapılan okullara bağlı olarak örgütsel çatışma nedenlerinin yaşanma düzeylerinin anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini incelemek üzere yapılan Kruskal-Wallis testine göre, görev yapılan okul türü değişkeni, ölçeğin sadece *yönetimsel davranışlar boyutu* bakımından ve ölçek genelinde anlamlı bir farklılığa neden olmaktadır (ölçek geneli için $X^2_{(2)}=10,667$; $p<,05$; yönetimsel davranışlar boyutu için $X^2_{(2)}=14,784$; $p<,05$).

Farklılığın kaynağını bulmak üzere yapılan post-hoc Mann-Whitney U testine göre; yönetimsel davranışlar boyutunda Rus dilinde eğitim veren okulda görev yapan öğretmenlerin örgütsel çatışma nedenlerinin yaşanma düzeyleri Kazak dilinde eğitim veren okulda görev yapan öğretmenlerden daha yüksektir. Benzer şekilde, yönetimsel davranışlar boyutunda Rus dilinde eğitim veren okulda görev yapan öğretmenlerin örgütsel çatışma nedenlerinin yaşanma düzeyleri Karma dilde eğitim veren okulda görev yapan

öğretmenlerden daha yüksektir. Ölçek genelinde ise, Rus dilinde eğitim veren okulda görev yapan öğretmenlerin örgütsel çatışma nedenlerinin yaşanma düzeyleri Kazak dilinde eğitim veren okulda görev yapan öğretmenlerden daha yüksektir.

Yöneticiler tarafından cevaplanan örgütsel çatışma nedenlerinin yaşanma düzeylerinin görev yaptıkları okul türüne göre karşılaştırılmasına ilişkin anketlere bakıldığında, tablo 7’deki sonuçlar meydana gelmiştir.

Tablo 7. Yöneticilerin Örgütsel Çatışma Nedenlerinin Yaşanma Düzeylerinin Görev Yaptığı Okul Türüne Göre Karşılaştırılmasına İlişkin Varyans Analizi Sonuçları.

Boyutlar	Varyans Kaynağı	Kareler Toplamı	Sd	Ortalama Kare	F	P
Ölçek Genel	Gruplar Arası	,040	2	,020	,959	,387
	Grup İçi	2,007	96	,021		
	Toplam	2,047	98			
Yönetimsel Davranışlar	Gruplar Arası	,038	2	,019	,445	,642
	Grup İçi	4,071	96	,042		
	Toplam	4,109	98			
İnsan İlişkileri	Gruplar Arası	,234	2	,117	1,711	,186
	Grup İçi	6,578	96	,069		
	Toplam	6,813	98			

Yöneticilerin görev yapılan okullara bağlı olarak örgütsel çatışma nedenlerinin yaşanma düzeylerinin anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini incelemek üzere yapılan varyans analizi testine göre, görev yapılan okul türü değişkeni, ölçeğin yönetimsel davranışlar boyutu, insan ilişkileri boyutu ve ölçek genelinde anlamlı bir farklılığa neden olmamaktadır (Ölçek genel için $F_{(2)}=,959$; $p>,05$, yönetimsel davranışlar boyutu için $F_{(2)}=,445$, $p>,05$; insan ilişkileri boyutu için $F_{(2)}=,445$, $p>,05$).

Katılımcı gruplar arasında öğretmenlerin eğitim düzeyleri değişkenine göre dağılımları tablo 8’de yer almaktadır.

Öğretmen ve Yönetici Görüşlerine Göre Okullarda Yaşanan Örgütsel Çatışma Nedenlerinin İncelenmesi (Kazakistan – Öskemen Örneği) / Examining the Reasons of Organizational Conflict in Schools According to The Teachers' and School Administrators' Perspective (The Example of Oskemen City, Kazakhstan)

Tablo 8. Öğretmenlerin Örgütsel Çatışma Nedenlerinin Yaşanma Düzeylerinin Eğitim Düzeylerine Göre Karşılaştırılmasına İlişkin Kruskal - Wallis H Testi Sonuçları.

Boyutlar	Okul Türü	Betimsel İst.		Kruskal-Wallis			Mann – Whitney
		N	Sıra Ort.	X ²	sd	P	
Ölçek Geneli	Kolej (1)	24	204,25	8,182	3	0,042	2-3
	Lisans (2)	246	206,24				
	Uzman (3)	103	247,01				
	Lisansüstü (4)	59	210,99				
Yönetmel Davranışlar	Kolej (1)	24	228,35	1,739	3	0,628	-
	Lisans (2)	246	213,01				
	Uzman (3)	103	228,15				
	Lisansüstü (4)	59	205,90				
İnsan İlişkileri	Kolej (1)	24	192,38	12,618	3	0,006	2-3
	Lisans (2)	246	204,92				
	Uzman (3)	103	253,96				
	Lisansüstü (4)	59	209,18				

Öğretmenlerin eğitim düzeylerine bağlı olarak oluşturulan gruplar arasında örgütsel çatışma nedenlerinin yaşanma düzeylerinin anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini incelemek üzere yapılan Kruskal-Wallis testine göre, eğitim düzeyi değişkeni, ölçeğin sadece insan ilişkileri boyutu bakımından ve ölçek genelinde anlamlı bir farklılığa neden olduğu tespit edilmiştir (ölçek geneli için $X^2_{(3)} = 8,182$; $p < ,05$; insan ilişkileri boyutu için $X^2_{(3)} = 12,618$; $p < ,05$).

Aynı şekilde yöneticilerin eğitim düzeyleri değişkenine göre dağılımlarını tablo 9'da görmek mümkündür.

Tablo 9. *Yöneticilerin Örgütsel Çatışma Nedenlerinin Yaşanma Düzeylerinin Eğitim Düzeylerine Göre Karşılaştırılmasına İlişkin Varyans Analizi Sonuçları.*

Boyutlar	Varyans Kaynağı	Kareler Toplamı	Sd	Ortalama Kare	F	P
Ölçek Genel	Gruplar Arası	,017	2	,008	,396	,674
	Grup İçi	2,030	96	,021		
	Toplam	2,047	98			
Yönetmel Davranışlar	Gruplar Arası	,037	2	,018	,433	,650
	Grup İçi	4,072	96	,042		
	Toplam	4,109	98			
İnsan İlişkileri	Gruplar Arası	,003	2	,002	,022	,978
	Grup İçi	6,809	96	,071		
	Toplam	6,813	98			

Yöneticilerin eğitim düzeylerine bağlı olarak örgütsel çatışma nedenlerinin yaşanma düzeylerinin anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini incelemek üzere yapılan varyans analizi testine göre, eğitim düzeyi değişkeninin, ölçeğin yönetmel davranışlar boyutu, insan ilişkileri boyutu ve ölçek genelinde anlamlı bir farklılığa neden olmadığı tespit edilmiştir (Ölçek genel için $F_{(2)}=,959$; $p>,05$, yönetmel davranışlar boyutu için $F_{(2)}=,445$, $p>,05$; insan ilişkileri boyutu için $F_{(2)}=,445$, $p>,05$). Bu sonuca göre, yöneticilerin örgütsel çatışma nedenlerinin yaşanma düzeylerinin ilgili eğitim düzeylerinde benzerlik gösterdiği söylenebilir.

Öğretmenlerin kıdem değişkenine göre dağılımları tablo 10'da verilmiştir.

Öğretmen ve Yönetici Görüşlerine Göre Okullarda Yaşanan Örgütsel Çatışma Nedenlerinin İncelenmesi (Kazakistan – Öskemen Örneği) / Examining the Reasons of Organizational Conflict in Schools According to The Teachers' and School Administrators' Perspective (The Example of Oskemen City, Kazakhstan)

Tablo 10. Öğretmenlerin Örgütsel Çatışma Nedenlerinin Yaşanma Düzeylerinin Kıdemlerine Göre Karşılaştırılmasına İlişkin Kruskal - Willis H Testi Sonuçları.

Boyutlar	Okul Türü	Betimsel İst.		Kruskal-Wallis			Mann – Whitney
		N	Sıra Ort.	X ²	Sd	P	
Ölçek Geneli	1-5 yıl (1)	121	208,06	14,789	4	0,005	1-5, 2-5, 3-5
	6-10 yıl (2)	79	193,52				
	11-15 yıl (3)	81	199,78				
	16-20 yıl (4)	49	220,60				
	21 ve üzeri (5)	102	255,62				
Yönetimsel Davranışlar	1-5 yıl (1)	121	220,46	7,889	4	0,096	-
	6-10 yıl (2)	79	190,54				
	11-15 yıl (3)	81	206,18				
	16-20 yıl (4)	49	215,76				
	21 ve üzeri (5)	102	240,46				
İnsan İlişkileri	1-5 yıl (1)	121	201,01	16,321	4	0,003	1-5, 2-5, 3-5
	6-10 yıl (2)	79	203,68				
	11-15 yıl (3)	81	195,43				
	16-20 yıl (4)	49	225,26				
	21 ve üzeri (5)	102	257,33				

Öğretmenlerin kıdemlerine bağlı olarak oluşturulan gruplar arasında örgütsel çatışma nedenlerinin yaşanma düzeylerinin anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini incelemek üzere yapılan Kruskal-Wallis testine göre, kıdem değişkeni, ölçeğin sadece insan ilişkileri boyutu bakımından ve ölçek genelinde anlamlı bir farklılığa neden olduğu tespit edilmiştir (ölçek geneli için $X^2_{(4)} = 14,789$; $p < ,05$; insan ilişkileri boyutu için $X^2_{(4)} = 16,312$; $p < ,05$).

Okul yöneticilerinin kıdem değişkenine göre dağılımlarının sonucu tablo 11’de verilmiştir.

Tablo 11. *Yöneticilerin Örgütsel Çatışma Nedenlerinin Yaşanma Düzeylerinin Kıdemlerine Göre Karşılaştırılmasına İlişkin Varyans Analizi Sonuçları.*

Boyutlar	Varyans Kaynağı	Kareler Toplamı	Sd	Ortalama Kare	F	p
Ölçek Geneli	Gruplar Arası	,029	2	,014	,689	,504
	Grup İçi	2,018	96	,021		
	Toplam	2,047	98			
Yönetimsel Davranışlar	Gruplar Arası	,042	2	,021	,492	,613
	Grup İçi	4,067	96	,042		
	Toplam	4,109	98			
İnsan İlişkileri	Gruplar Arası	,107	2	,053	,762	,469
	Grup İçi	6,706	96	,070		
	Toplam	6,813	98			

Yöneticiler için (Ölçek geneli için $F_{(2)}=,689$; $p>,05$, yönetimsel davranışlar boyutu için $F_{(2)}=,492$, $p>,05$; insan ilişkileri boyutu için $F_{(2)}=,762$, $p>,05$) bu şekilde oluşmuştur. Bu sonuca göre, yöneticilerin örgütsel çatışma nedenlerinin yaşanma düzeylerinin yöneticilerin kıdem düzeylerine göre oluşturulan gruplar arasında benzerlik gösterdiği söylenebilir.

Sonuç

“Okullarda yaşanan örgütsel çatışma nedenleri konusundaki öğretmen ve yönetici görüşleri okullardaki çatışma nedenlerinin ölçek genelinde yaşanma düzeylerine, cinsiyete, görev yapılan okul türü, eğitim düzeyi ve kıdem değişkenlerine göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir?” sorusu, araştırmanın ilk amaç sorusudur. Bu soruya ilişkin bulgulara bakıldığında öğretmen ve yöneticilerin çatışmaya neden olabilecek durumlarla ilgili olarak farklı kanaatlere sahip oldukları ortaya çıkmıştır. Öğretmenlere göre çatışmaya neden olabilecek ilk durum $\bar{x} = 4.07$ ortalama ile evrak işinin fazla olması durumudur. Öğretmenlerin ders vermektense ziyade çoğu zamanını evrak doldurmaya harcamaları değiştirilmesi gereken durumlardandır. Yöneticilere

Öğretmen ve Yönetici Görüşlerine Göre Okullarda Yaşanan Örgütsel Çatışma Nedenlerinin İncelenmesi (Kazakistan – Öskemen Örneği) / Examining the Reasons of Organizational Conflict in Schools According to The Teachers' and School Administrators' Perspective (The Example of Oskemen City, Kazakhstan)

göre ise çatışmaya neden olabilecek durumların başında “Öğretmenlerin yöneticiye karşı kişisel tutumları” gelmektedir. Yöneticilere göre $\bar{x} = 4.11$ ortalama ile bu durum çatışmaya neden olabilmektedir. Çalışanların yöneticilere karşı bazı kişisel tutumları, bazen kin ve öfkeye yol açarak çatışmaya neden olabilir. Öğretmen ve yöneticilerin birbirlerine karşı bu türden kişisel tutumlarının kaldırılması kurumun sağlıklı işleyişi için önemlidir.

Cinsiyet değişkenine göre bulgulara bakıldığında hem yönetici hem öğretmenler arasından erkek ve kadınların çatışma nedenlerinin yaşanma düzeyleri ile ilişkin ortalamaları arasındaki farklılıkların test edilmesi sonucunda, bu ortalamalar arasından istatistiksel bakımdan anlamlı bir fark bulunmamıştır. Ortalamalar karşılaştırıldığında anlamlı bir farkın olmaması cinsiyet faktörünün hem yöneticinin hem öğretmenin çatışma nedenlerinin yaşanma düzeyleri üzerinde herhangi bir farklılık yaratmadığı, başka bir deyişle, etkili olmadığı sonucunu açıklığa kavuşturmuştur.

Okul türlerine göre çatışma nedenlerinin yaşanma düzeyi sıralandığında öğretmen kitlesinde en yüksek puana Rus dilinde eğitim veren okullardaki öğretmenlere ait olduğunu görmek mümkündür. Sıralamaya göre, ikinci yüksek puanla öne çıkan karma eğitim veren okullardaki öğretmenlerin görüşleridir. Çatışma nedenlerinin yaşanma düzeyini belirlemek için yapılan analiz sonuçlarında en az puana sahip olan okul türü ise Kazak dilinde eğitim verenlerdir. Veriler doğrultusunda sonuç olarak Kazak dilinde eğitim veren okullarda çatışmaya neden olan durumların çok fazla yaşanmadığı, yaşansa da yöneticiler tarafından hemen çözüm üretilerek ortadan kaldırıldığı görülmektedir. Yöneticilerin görev yapılan okullara bağlı olarak örgütsel çatışma nedenlerinin yaşanma düzeylerinin anlamlı bir farklılık göstermediği tespit edilmiştir.

Eğitim düzeyi boyutunda farklılığın kaynağını bulmak üzere yapılan post-hoc Mann-Whitney U testine göre; hem insan ilişkileri boyutunda hem de ölçek genelinde uzman öğretmenlerin örgütsel çatışma nedenlerinin yaşanma düzeyleri lisans düzeyinde eğitime sahip olan öğretmenlerden daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Yöneticilerin ise örgütsel çatışma nedenlerinin yaşanma düzeylerinin ilgili eğitim düzeylerinde benzerlik gösterdiği bulunmuştur.

Farklılığın kaynağını bulmak üzere yapılan post-hoc Mann-Whitney U testine göre; hem insan ilişkileri boyutunda hem de ölçek genelinde 21 yıl ve daha fazla kıdeme sahip öğretmenlerin örgütsel çatışma nedenlerinin yaşanma düzeyleri 1-5 kıdeme sahip, 6-10 yıl kıdeme sahip ve 11-15 yıl kıdeme sahip olan öğretmenlerinkinden daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Yöneticilerin kıdem düzeylerine bağlı olarak örgütsel çatışma nedenlerinin yaşanma düzeylerinin anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini incelemek üzere yapılan varyans analizi testine göre, kıdem değişkeninin, ölçeğin yönetsel

davranışlar boyutu, insan ilişkileri boyutu ve ölçek genelinde anlamlı bir farklılığa neden olmadığı tespit edilmiştir.

Araştırmanın ikinci amaç sorusu olan “Öğretmen ve yönetici görüşlerine göre okullarda yaşanan örgütsel çatışma nedenleri nelerdir?” sorusuna ilişkin aşağıdaki ifadeler seçilmiştir:

Öğretmenlere göre:1 – evrak işinin fazla olması, 2 - yöneticilerin öğretmenleri sürekli ve yakın denetim altında tutması, 3 - Yöneticinin, öğretmenin özel hayatına müdahalesi.

Yöneticilere göre: 1 - öğretmenlerin yöneticiye karşı kişisel tutumları, 2 - Öğretmenin izinsiz işten gitmesi, 3 - Kişilik farklılıklar.

Öneriler

1. Elde edilen sonuçlara göre Kazakistan’ın Öskemen şehrindeki okullarda okul ortamının nasıl olduğu konusunda genel izlenimi yakalamak zor değildir. Sonuçlar ortamın pek sağlıklı olmadığı yönündedir. Bu nedenle eğitimciler ve psikologlarla birleşip öğretmen ve yöneticilerle ‘Okullarda Çatışma Nedenleri Oluşturmama’ konusundaki duyarlılıklarını artırmaya yönelik hizmet içi eğitim kursları hedeflemek gerekmektedir.

2. Bu araştırmaya ilişkin uygulama yapıldığında öğretmenlerin soruları yanıtlarken çekince gösterdikleri gözlenmiştir. ‘İsim ve soyisim yazıyor muyuz?’, ‘Okul numarasını belirtiyor muyuz?’ gibi sorular öğretmenlerin endişelerini gösterir niteliktedir. Bu durum okul ikliminin demokratik nitelikte olmadığı bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. Bu anlamda da özellikle okul yöneticilerinin demokratik bir okul iklimi yaratılması konusundaki duyarlılıklarını artıran hizmetiçi eğitim programları önerilebilir.

Kaynaklar

- Alakavuklar, O., Çakar, u., & Arbak, Y. (2012). Development process of conflict management studies in organizational behavior. *İşletme Fakültesi Dergisi*, 13(2), 1-30.
- Balay, R. (2006). Conflict management strategies of administrators and teachers. *Asian Journal of Management Cases*, 3(1), 5-24.
- Belanger, J., Pierro, A., Barbieri, B., De Carlo, N., Falco, A., & Kruglanski, A. (2015). Handling conflict at work. *International Journal of Conflict Management*, 26(1), 25-43.
- Bentley, M. (1996). *Conflict resolution in schools: Quicker peace and service*. Cambridge: Cambridge University.
- Bickel, W. (1983). Effective schools: Knowledge, Dissemination, Inquiry. *Educational Researcher*, 2, 3-5.
- Enz, C. (1988). The role of value congruity on intraorganizational power. *Administrative Science Quarterly*, 33, 284-304.

Öğretmen ve Yönetici Görüşlerine Göre Okullarda Yaşanan Örgütsel Çatışma Nedenlerinin İncelenmesi (Kazakistan – Öskemen Örneği) / Examining the Reasons of Organizational Conflict in Schools According to The Teachers' and School Administrators' Perspective (The Example of Oskemen City, Kazakhstan)

- Etomes, S., & Molua, E. (2019). Strategies for engancing the productivity of secondary school teachers in South West region of Cameroon. *Journal of Education and Learning*, 8(1), 109-119.
- Gross, M., & Guerrero, L. (2000). Managing conflict appropriately and effectively: An application of the competence model to Rahim's organizational conflict styles. *The International Journal of Conflict Management*, 11(3), 200-226.
- Jehn, K. (1994). Enhancing effectiveness: An investigation of advantages and disadvantages of valuebased. *International Journal of Conflict Management*, 5, 223-238.
- Karasar, N. (2011). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Nobel.
- McCarter, M., Wade-Benzoni, K., Fudge Kamal, D., Bang, H., Hyde, S., & Maredia, R. (2018). Models of intragroup conflict in management: A literature review. *Journal of Economic Behavior and Organization*, 17(19), 1- 22.
- Miller, A., & Leyden, G. (1999). A coherent framework for the application of psychology in schools. *British Educational Research Journal*, 25, 389-400.
- O'Reilly, C., Chatman, J., & Caldwell, D. (1991). People, jobs, and organizational culture. *Academy of Management Journal*, 34, 487-516.
- Pondy, L. (1967). Organizational conflict: Concepts and models. *Administrative Science Quarterly*, 12(2), 296-320.

LİSE ÖĞRENCİLERİNİN ÖZGÜVEN DÜZEYİNİN ÇEŞİTLİ DEĞİŞKENLER AÇISINDAN İNCELENMESİ

EXAMINING HIGH SCHOOL STUDENTS' LEVEL OF SELF-CONFIDENCE IN TERMS OF VARIOUS VARIABLES

*Süleyman AKÇIL**
*Okan BİLGİN***
*Ali Osman ALAN****

Özet

Doğuştan getirilen bir özellik olmayan ve birey yaşadıkça şekillenen özgüven koşullara, konuma ve gelişmelere göre değişik gösterebilir, yüksek ve düşük özgüven şeklinde olumlu ya da olumsuz olabilir. Bireyin özgüven seviyesi ise davranışları ve duyguları farklı yönlerde etkiler. Bu çalışmanın amacı lise öğrencilerinin özgüven düzeyinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesidir. Bu amaç doğrultusunda lise düzeyinde öğrenim gören 83 kadın 79 erkek olmak üzere toplam 162 ergen çalışmaya dâhil edilmiştir. İlişkisel tarama modeli ile tasarlanan araştırmada veri toplama araçları olarak “Kişisel Bilgi Formu” ve “Özgüven Ölçeği” kullanılmıştır. Ergenlerin özgüven düzeyinin demografik değişkenlere göre farklılaşıp farklılaşmadığının belirlenmesi için t-testi ve Tek Yönlü Varyans Analizi tekniği kullanılmıştır. Araştırma sonunda yapılan veri analizlerinden elde edilen bulgulara göre cinsiyet, psikolojik rahatsızlığa sahip olma, mizah anlayışına sahip olma, güzellik algısı, iyi giyinme algısı, kilo algısı ve

* Dr. Öğr. Üyesi, Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi Ereğli Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri/Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Bölümü Zonguldak / TÜRKİYE sakcilpdr@gmail.com ORCID: 0000-0003-4461-5093

** Doç. Dr. Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi Ereğli Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri/Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Bölümü Zonguldak / TÜRKİYE bilgin.ozkan@gmail.com ORCID: 0000-0001-6233-4290

*** Yüksek Lisans Öğrencisi, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri/Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Bölümü İstanbul / TÜRKİYE alanaliosman50@gmail.com ORCID: 0000-0002-4808-638X

arkadaşlık ilişkilerinin düzeyine göre ergenlerin özgüven düzeyinde anlamlı bir farklılaşma olduğu bulunmuştur. Maddi durum algısının ise özgüven düzeyine göre anlamlı bir şekilde farklılaşmadığı tespit edilmiştir. Çalışma sonucunda elde edilen bulgular mevcut literatür ışığında tartışılmış ve gelecek çalışmalar için öneriler sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Özgüven, Ergenlik, Lise.

Abstract

Self-confidence is not an innate feature but rather something that develops throughout the course of an individual's life. It is susceptible to change depending on circumstances, location and developments and can be positive and negative in the form of high and low self-confidence. The level of self-confidence of an individual affects behaviors and emotions in different ways. The aim of this study is to examine high school students' level of self-confidence in terms of various variables. For the purpose of this study, a total of 162 high school-aged adolescents, 83 females and 79 males, were included in the study. In this correlational research study, the demographic form and self-confidence scale were utilized to collect data. The t-test and One-Way ANOVA were used to investigate whether the level of self-confidence among adolescents differed based on demographic variables. According to data findings, there was a significant difference in the level of self-confidence among adolescents based on gender, having a psychological disorder, having a sense of humor, perception of beauty, perception of dressing well, perception of weight and friendship relations. It was also found that there was no significant correlation between self-confidence and the perception of financial situation. The study's findings were discussed in the context of the current literature, and suggestions for further research were offered.

Keywords: Self-confidence, adolescence, high school

Giriş

Bireyin eğitim hayatının önemli kademelerinden olan lise yılları yaşam dönemleri açısından bakıldığında ergenlik dönemine denk gelmektedir. Lisede öğrenim gören ergenler, gerek psikososyal açıdan kimlik kazanma sürecinde olmaları gerekse biyolojik anlamda gerçekleşen hormonal değişimlerden kaynaklı zorlu bir dönemden geçmektedirler. Ortalama 12-18 yaşları arasına denk gelen ergenlik dönemi ile ilgili alanyazında çeşitli tanımlamaların yapıldığı görülmektedir.

Suner (2000)'e göre ergenlik dönemi ruhsal, fiziksel, bilişsel, ahlaki ve sosyal açıdan birçok gelişmenin gerçekleştiği, çocukluktan erişkinliğe geçiş ve hazırlık sürecidir. Yavuzer (2002)'e göre ergenlik, bireyin gelişim süreci içerisinde çocukluk döneminin bitişiyle beraber başlayan ve yetişkinliğe kadar devam eden; farklı alanlarda değişimlerin yaşandığı geçiş dönemidir. Başka bir tanıma göre ergenlik, bireyin benzerliğini arama, geleceğe dönük kararlar verme ve seçimler yapma dönemidir (Hortaçsu, 2002). Çoğu araştırmacıya göre bu dönem stresli, fırtınalı, değişken, dengesiz ve çatışmalı bir dönem olarak kabul edilmektedir (Karademir, 2002; Ulusoy, Demir ve Baran, 2005). Çocukluk ile yetişkinlik arasında kalan bir "ara dönem" olan (Kulaksızoğlu,

2006) ergenlik dönemi, bireylerin karakter ve kişilik gelişiminde de önemli bir paya sahiptir (Abalı, 2006). Ergenlik döneminde yer alan lise öğrencileri gerek eğitim sisteminden ve içinde yaşadığı toplumdan gerekse gelişim dönemlerinin özelliklerinden kaynaklanan birçok problemle baş etmek zorunda kalmaktadırlar. Bu sorunların sağlıklı bir şekilde atlatılması ise, ergenlerin psikolojik ve kişilik gelişimleri açısından büyük önem taşımaktadır. Bu dönemde yaşanabilecek problemlerden biri de özgüven eksikliğidir.

Bebeklikten itibaren yavaş yavaş gelişmeye başlayan ve yaşam boyu gelişmeye devam eden özgüven doğuştan kazanılan bir özellik değildir (Altıntaş, 2015; Gökner, 2010; Lauster, 2010). Özbek (2004)'e göre başlangıçta ailenin çocuğa verdiği mesajlar doğrultusunda gelişen özgüven, çocuğun eğitim hayatına başlamasıyla birlikte ailenin yanı sıra öğretmen ve arkadaşlar gibi diğer kaynaklardan da beslenir. Literatür incelendiğinde özgüven ile ilgili çeşitli tanımlamaların yapıldığı görülmektedir.

Hambly (2003)'e göre özgüven, bireyin kendi yeteneklerine olan kesin inancını kapsar ve yüreklilik, cesaret olarak da ifade edilir. McKay ve Fanning (2009) özgüveni, kişinin kendisine yönelik olumlu duygu ve düşüncelere sahip olması, kendini iyi hissetmesi ve bunun sonucunda da hem kendisi ile hem de çevresindekiler ile barışık olması şeklinde tanımlamaktadır. Altıntaş (2015)'a göre ise bireyin kendi yeteneklerini ve duygularını tanıması, kendine güvenmesi ve kendini sevmesi olarak tanımlanan özgüven, bireye yaşam sorunları ile baş etme gücü veren ve bireyin zorluklar karşısında ayakta kalabilmesini sağlayan çok önemli bir kişilik özelliğidir.

Temelleri bebeklik ve ilk çocukluk döneminde (0-6 yaş) atılan özgüvenin gelişimi ise ikinci çocukluk (6-12 yaş) ve ergenlik dönemlerinde (12-18 yaş) hız kazanmaktadır. Özellikle kimlik kazanabilmek ve sağlıklı kişilik yapısı oluşturabilmek için çok önemli olan ve ergenlik döneminde kazanılmayan özgüven duygusu bireyin ileriki yıllarında birçok farklı alanda bireyi olumsuz etkileyebilir (Bilgin, 2016). Nitekim yapılan çalışmalar düşük özgüven düzeyinin bireylerde yaşanan birçok farklı ruhsal sorunla ilişkili olduğunu göstermektedir.

Literatür incelendiğinde düşük özgüven düzeyinin; yalnızlık (Cheng ve Furnham, 2002), akademik başarısızlık (Meisha ve Al-dabbagh, 2021), kaygı (Dimenggo ve Yendi, 2021), olumsuz beden imajı (Direnfield, 2003), düşük yaşam doyumu (Yiğit, 2010), depresyon (Pınar, 2002), sosyal fobi (Sağat, 2016), sınav kaygısı (Başoğlu, 2007), olumsuz değerlendirilme korkusu (Tosun, 2013) ile pozitif ilişkili olduğu görülmektedir.

Tüm bu bilgiler ışığında özgüven düzeyinin bireyin kişilik gelişimi ve ruh sağlığı üzerindeki etkisi de göz önüne alındığında bu alanda yapılan ve yapılacak olan çalışmaların önemli olduğu düşünülmektedir. Tüm yaşam dönemlerinde bireyin yaşamını olumlu ya da olumsuz etkileyen özgüven

düzeyinin ilişkili olduğu konuların tespit edilmesinin bireyler ile yapılacak olan çalışmalara ışık tutacağı söylenebilir. Günümüzde pek çok sosyal, psikolojik, duygusal problemin temelini oluşturan ve bireyin her anını etkileyen özgüven eksikliği kimlik karmaşasının yaşandığı ergenlik döneminde daha fazla ön plana çıkmaktadır. Bilgin (2019), Türkiye’de lisansüstü düzeyde özgüven ile ilgili yapılan çalışmaları incelediği araştırması sonucunda örneklem grubu olarak en çok ergenlik döneminin seçildiğini tespit etmiştir. Bununla birlikte özgüvenin sonradan öğrenilebilir ve geliştirilebilir olduğu bilindiğinden ergen isterse özgüven düzeyi üzerindeki olumsuz etkileri azaltabilir, hatta tamamen ortadan kaldırabilir. Ergenlik döneminde yaşanabilecek özgüven probleminin çözülmesinin, ergenin hayatını da olumlu yönde etkileyeceği söylenebilir (Bilgin, 2011). Bu kapsamda yapılan çalışma ile ergenlik döneminde yer alan lise öğrencilerinin özgüven düzeyinin farklılaştığı alanların tespit edilmesi hedeflenmiştir.

Bu çalışmanın amacı lise öğrencilerinin özgüven düzeyinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesidir. Bu amaç doğrultusunda ergenlerin özgüven düzeyinin;

- a- Cinsiyet
- b- Psikolojik rahatsızlık durumu
- c- Mizah anlayışı
- d- Güzellik algısı
- e- İyi giyinme algısı
- f- Algılanan kilo
- g- Arkadaşlık ilişkilerinin düzeyi
- h- Maddi durum algısı değişkenlerine göre farklılaşp farklılaşmadığı incelenecektir.

Yöntem

Araştırma Modeli

Ergenlerin özgüven düzeyinin çeşitli değişkenlere göre farklılaşp farklılaşmadığını tespit etmek üzerine hazırlanan bu çalışma ilişkisel tarama modeli ile tasarlanmıştır. Karasar (2005)’a göre ilişkisel tarama iki ya da daha fazla sayıdaki değişken arasındaki ilişkiyi belirlemeye yönelik araştırmalardır.

Çalışma Grubu

Ergenlerin özgüven düzeyinin çeşitli değişkenler açısından farklılaşp farklılaşmadığının incelendiği bu araştırmanın çalışma grubunu Muğla ilinde lise düzeyinde öğrenim gören 83 kadın ve 79 erkek olmak üzere toplam 162 öğrenci oluşturmaktadır.

Veri Toplama Araçları

Araştırma kapsamında katılımcıların bazı kişisel demografik bilgilerinin yer aldığı kişisel bilgi formu kullanılmıştır. Bunun yanında ergenlerin özgüven

düzeyinin tespit edilebilmesi için çalışma grubuna Öz Güven Ölçeği uygulanmıştır.

Özgüven Ölçeği

Akın (2007) tarafından geliştirilen Özgüven ölçeğinin maddeleri beş basamaklı Likert (“1” Hiçbir zaman, “2” Ara sıra, “3” Sık sık, “4” Genellikle, “5” Her zaman) bir dereceleme ölçeği şeklinde yazılmış ve bu maddeler üzerinde geçerlik ve güvenilirlik analizleri yapılmıştır. Güvenirlik çalışmasında Özgüven Ölçeği’nin iç tutarlık katsayıları ölçeğin bütünü için .83, iç özgüven faktörü için .83 ve dış özgüven faktörü için .85 olarak bulunmuştur. Test tekrar test güvenilirlik puanını belirlemek için ölçek 3 hafta arayla aynı öğrencilere iki kez uygulanmış ve bu iki uygulamadan elde edilen sonuçlar arasındaki korelasyon katsayılarının ölçeğin bütünü için .94, iç özgüven için .97, dış özgüven için .87 olduğu belirlenmiştir. Özgüven Ölçeği’ndeki toplam madde sayısı 33’dür. Bu nedenle 5’li Likert tipi hazırlanan ölçekten alınabilecek en yüksek puan 165, en düşük puan ise 33’dür. Olumsuz madde bulunmayan ölçekten alınan yüksek puan, yüksek düzeyde özgüveni göstermektedir.

Verilerin Analizi

İlişkisel tarama modeli ile tasarlanan çalışmada, demografik değişkenler ile özgüven arasındaki ilişkiler t-testi ve Tek Yönlü Varyans Analizi tekniği ile analiz edilmiş ve verilerin analizinde SPSS 25 paket programı kullanılmıştır.

Bulgular

Araştırmanın bu bölümünde çalışma kapsamında ele alınan bazı değişkenlerin özgüven seviyesine göre anlamlı bir şekilde farklılaşp farklılaşmadığı incelenmiştir. Ergenlerin özgüven düzeyinin cinsiyet değişkenine göre analizi Tablo 1’de gösterilmiştir.

Tablo 1. Özgüven düzeyinin cinsiyet değişkenine göre analizi

Değişkenler	Gruplar	N	X	ss	t testi		
					t	sd	p
Özgüven	Kız	83	3.47	.61	2,969	160	,003*
	Erkek	79	3.75	.56			

p<0.05*

Tablo 1’de görüldüğü üzere ergenlerin özgüven düzeyi cinsiyet değişkenine göre anlamlı bir şekilde farklılaşmaktadır. İki grubun ortalamalarına bakıldığında kızların özgüven ölçeğinden aldıkları puanların ortalaması 3.47, erkeklerin ise 3.75’tir. Buna göre erkek ergenlerin özgüven düzeyinin kız ergenlere göre anlamlı bir şekilde daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Ergenlerin psikolojik rahatsızlık geçirme durumunun özgüven düzeyine göre farklılaşp farklılaşmadığına ilişkin bulgular Tablo 2’de gösterilmiştir.

Tablo 2. Özgüven düzeyinin psikolojik rahatsızlık geçirme durumuna göre analizi

Değişkenler	Gruplar	N	X	ss	t testi		
					t	sd	p
Özgüven	EVET	36	3.42	,58129	-2,069	58,393	,040*
	HAYIR	126	3.66	,60431			

p<0.05

Tablo 2 incelendiğinde, psikolojik rahatsızlık geçirdiğini belirten ergenlerin özgüven puan ortalaması 3.42, psikolojik rahatsızlık geçirmediğini belirten ergenlerin özgüven puan ortalaması ise 3.66’dır. Yapılan t-testi sonucunda iki grubun özgüven düzeyi arasında anlamlı bir farklılık olduğu tespit edilmiştir. Buna göre psikolojik rahatsızlık geçirmediğini belirten ergenlerin özgüven düzeyleri psikolojik rahatsızlığı olduğunu belirtenlere göre anlamlı şekilde daha yüksektir. Ergenlerin mizah anlayışına sahip olma algısının özgüven düzeyine göre farklılaşmasına ilişkin bulgular Tablo 3’de gösterilmiştir.

Tablo 3. Özgüven düzeyinin mizah anlayışına sahip olma algısına göre analizi

Değişkenler	Gruplar	N	X	ss	t testi		
					t	sd	p
Özgüven	EVET	146	3.64	,60100	2,320	18,983	,022*
	HAYIR	16	3.28	,56075			

p<0.05*

Tablo 3 incelendiğinde mizah anlayışına sahip olduğunu belirten ergenlerin özgüven puan ortalamasının 3.64, mizah anlayışına sahip olmadığını belirten ergenlerin puan ortalaması ise 3.28 olduğu görülmektedir. Yapılan analizler sonucunda bu farkın anlamlı olduğu tespit edilmiştir. Buna göre mizah anlayışına sahip olduğunu düşünen ergenlerin özgüven düzeyleri, mizah anlayışına sahip değilim diyen ergenlerden anlamlı bir şekilde daha yüksektir. Özgüven düzeyinin güzellik algısına göre analizi Tablo 4’de verilmiştir.

Tablo 4. Özgüven düzeyinin güzellik algısına göre analizi

Değişkenler	Gruplar	N	X	ss	t testi		
					t	sd	p
Özgüven	EVET	93	3.73	,57783	3,145	3,124	,002*
	HAYIR	69	3.44	,60462			

p<0.05*

Tablo 4’e göre ergenlerin özgüven düzeyinin güzellik algısına göre anlamlı bir şekilde farklılaştığı görülmektedir. Kendisinin güzel olduğunu düşünen ergenlerin özgüven puan ortalaması 3.73 iken güzel olmadığını belirten ergenlerin ortalaması 3.44’tür. Buna göre güzellik algısına sahip olan ergenlerin özgüven düzeyi kendisini güzel olarak değerlendirmeyen ergenlerden anlamlı bir şekilde daha yüksektir. Araştırmanın bir diğer değişkeni olan iyi giyinme algısının özgüven düzeyine göre analizi Tablo 5’de gösterilmiştir.

Tablo 5. Özgüven düzeyinin iyi giyinme algısına göre analizi

Değişkenler	Gruplar	N	X	ss	t testi		
					t	sd	p
Özgüven	EVET	130	3.66	,57796	2,514	43,268	,013*
	HAYIR	32	3.37	,66430			

p<0.05*

Tablo 5’de görüldüğü üzere iyi giyindiğini düşünen ergenlerin özgüven puan ortalamasının 3.66, iyi giyindiğini düşünmeyen ergenlerin puan ortalaması ise 3.37’dir. Yapılan analizler sonucunda ergenlerin özgüven düzeyinin iyi giyinme algısına göre anlamlı bir şekilde farklılaştığı tespit edilmiştir. Buna göre iyi giyindiğini belirten ergenlerin özgüven düzeyi, iyi giyinmediğini belirtenlere göre anlamlı şekilde daha yüksektir. Özgüven düzeyinin kilo algısına göre analizi Tablo 6’da gösterilmiştir.

Tablo 6. Özgüven düzeyinin kilo algısına göre analizi

Sınıf	N	X	Ss	Varyansın Kaynağı	KT	sd	KO	F	p	Anlamlılık
Zayıf	33	3,56	,71710	G. Arası	2,704	2	1.352			
Normal	109	3,68	,57846	G. İçi	56,309	159	,354	3.818	.024	normal>kilolu
Kilolu	20	3,29	,44215	Toplam	59.013	161				

Tablo 6 incelendiğinde kendisini zayıf olarak algılayan ergenlerin özgüven puan ortalaması 3.56, normal kiloda olduğunu belirten ergenlerin puan ortalaması 3.68, kendisini kilolu olarak algılayan ergenlerin puan ortalamasının ise 3.29 olduğu görülmektedir. Yapılan varyans analizi sonucunda bu farklılığın anlamlı olduğu tespit edilmiş ve anlamlı farklılığın hangi gruplar arasında olduğunun belirlenmesi amacı ile Scheffe testi kullanılmıştır. Buna göre kendisini normal kiloda algılayan ergenlerin özgüven puan ortalaması kendisini kilolu algılayan ergenlere göre anlamlı şekilde daha yüksektir. Ergenlerin özgüven düzeyinin algılanan arkadaşlık ilişkileri derecesine yönelik analizleri Tablo 7’de verilmiştir.

Tablo 7. Özgüven düzeyinin algılanan arkadaşlık ilişkisi derecesine göre analizi

Sınıf	N	X	Ss	Varyansın Kaynağı	KT	sd	KO	F	P	Anlamlılık
-------	---	---	----	-------------------	----	----	----	---	---	------------

Zayıf	1 1	2. 99	,572 05	G. Arası	15.7 20	2	7.8 60				
Orta	6 1	3. 32	,569 96	G. İçi	43.2 92	15 9	,27 2	28,8 68	.0 00		Kuvvetli> zayıf Kuvvetli> orta
Kuvv etli	9 0	3. 88	,793 47	Toplam	59.0 13	16 1					

Tablo 7 incelendiğinde arkadaşlık ilişkilerinin zayıf olduğunu belirten ergenlerin özgüven puan ortalamaları 2.99, orta olarak algılayanların 3.32, kuvvetli olarak algılayanların ise 3.88 olduğu görülmektedir. Yapılan analizler sonucunda bu farklılıkların anlamlı olduğu tespit edilmiştir. Buna göre arkadaşlık ilişkilerini kuvvetli olarak algılayan ergenlerin özgüven puan ortalamaları orta ve zayıf algılayanlara göre anlamlı bir şekilde daha yüksektir. Özgüven düzeyinin algılanan maddi duruma göre analizi Tablo 8’de verilmiştir.

Tablo 8. Özgüven düzeyinin maddi duruma göre analizi

Sınıf	N	X	Ss	Varyansın Kaynağı	KT	sd	KO	F	p	Anlamlılık
Düşük	9	3.55	,61729	G. Arası	,637	2	,318			
Orta	130	3.58	,53094	G. İçi	58.376	159	,367	,867	.422	-----
Yüksek	23	3.76	,60542	Toplam	59.013	161				

Tablo 8 incelendiğinde maddi durumunu düşük olarak algılayan ergenlerin özgüven puan ortalaması 3.55, orta düzey maddi durumu olduğunu belirten ergenlerin puan ortalaması 3.58, maddi durumunu yüksek olarak algılayan ergenlerin ortalamasının ise 3.76 olduğu tespit edilmiştir. Yapılan analizler neticesinde maddi durum algısı arttıkça ergenlerin özgüven düzeyinin de arttığı fakat bu farklılığın anlamlı olmadığı bulunmuştur.

Sonuç ve Tartışma

Bu çalışma kapsamında lise düzeyinde öğrenim gören ergenlerin özgüven düzeyinin farklılaştığı alanların tespit edilmesi amaçlanmıştır. Bu doğrultuda ergenlerin özgüven düzeyinin; cinsiyete, psikolojik rahatsızlık geçirme durumuna, mizah anlayışına, güzellik, iyi giyinme ve kilo algısına, algılanan arkadaşlık ilişkilerine ve maddi duruma göre farklılaşım farklılaşmadığı tespit edilmiştir.

Yapılan analizler sonucunda elde edilen bulgularda; erkeklerin kızlara göre, psikolojik rahatsızlığı olmadığını belirtenlerin psikolojik rahatsızlık geçirenlere göre, mizah anlayışının iyi olduğunu düşünenlerin iyi olmadığını düşünenlere göre, kendisini güzel olarak algılayanların güzel olarak algılamayanlara göre, iyi giyindiğini düşünenlerin iyi giyinmediğini düşünenlere göre, kendisini normal kiloda algılayanların kilolu olarak algılayanlara göre, arkadaşlık ilişkilerinin iyi olduğunu düşünenlerin iyi olmadığını düşünenlere göre özgüven düzeylerinin anlamlı bir şekilde daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Maddi durum algısına göre ise ergenlerin özgüven düzeyinde anlamlı bir farklılık olmadığı bulunmuştur.

Kişinin kendisini değerlendirmesi sonucu oluşan öznel bir olgu olan özgüven olumlu veya olumsuz olabilir (yüksek-düşük özgüven). Durağan olmayan özgüven koşullara, şartlara ve gelişmelere göre değişebilir. Bu kapsamda alan uzmanları tarafından özgüven ile ilgili çalışmalar yapıldığı görülmektedir. Bu çalışmanın ana amacı da lise öğrencilerinin özgüven düzeyinin çeşitli değişkenlerle ilişkisini incelemektir.

Bu çalışmadan elde edilen bulguya göre erkek ergenlerin özgüven düzeyinin kız ergenlere göre anlamlı şekilde daha yüksek olduğu bulunmuştur. Literatür incelendiğinde farklı bulguların elde edildiği çalışmalar olduğu görülmektedir. Bu çalışmaya benzer şekilde erkeklerin özgüven düzeyinin kızlardan daha yüksek olduğunu belirten çok sayıda çalışma olduğu görülmektedir (Acar, 2022; Ateş, 2020; Erden, 2019). Bu çalışmanın bulgularından farklı olarak birçok çalışmada ise özgüven düzeyinin cinsiyete göre anlamlı bir şekilde farklılaşmadığı tespit edilmiştir (Aslantaş, 2022; Bilgin, 2011; Çelik, 2014; Karademir, 2015; Öztürk, 2017; Patır-Erkek, 2016; Şanlıtürk, 2022). Ezmeci (2012)'nin yaptığı çalışmaya göre ise ilkökul birinci sınıfa giden kız öğrencilerin özgüven puan ortalamaları erkek öğrencilerin özgüven puan ortalamalarından anlamlı düzeyde yüksek bulunmuştur. Literatürden elde edilen bulgulara göre cinsiyet ve özgüven konusunda farklı sonuçların elde edildiği çalışmaların olduğu görülmektedir. Bu farklılığın sebebinin içinde yaşanan coğrafi bölgeye göre kız-erkek yetiştirme stilleri arasındaki farklılığın olabileceği söylenebilir. Kültürel ve toplumsal farklılıkların da bu sonucun ortaya çıkmasında etkili olabileceği düşünülebilir.

Bu çalışmadan elde edilen bir diğer bulgu ise psikolojik rahatsızlık geçirmediklerini belirten ergenlerin özgüven düzeyi psikolojik rahatsızlık geçirdiklerini belirtenlere göre anlamlı şekilde daha yüksek bulunmuştur. Bu çalışma bulgularının literatür ile paralel olduğu söylenebilir. Yapılan çalışmalar incelendiğinde düşük özgüven ile birçok farklı psikolojik belirti arasında pozitif ilişki olduğu tespit edilmiştir (Merey, 2010; Hildingh ve diğerleri, 2006; Dimenggo ve Yendi, 2021; Pınar, 2002). Bunun yanı sıra yüksek özgüven düzeyinin ise psikolojik olarak iyi olma hali ve pozitif psikoloji kavramları ile ilişkili olduğu çalışmaların olduğu görülmektedir

(Aydiner, 2011; Akkuş, 2015; Aslan, 2016; Bilgin, 2011; Doğru, 2017). Bu bilgiler ışığında özgüvenin ruh sağlığını koruyucu bir faktör olduğu ve özgüven düzeyinin düşük olmasının bireyde birçok farklı ruhsal sorun doğurabileceği söylenebilir.

Mizah anlayışına sahip olduğunu düşünen ergenlerin mizah anlayışına sahip olmadığını düşünen ergenlere göre özgüven düzeyinin daha yüksek olduğu bu çalışmada elde edilen bir diğer bulgudur. Ayan (2019)'ın da yaptığı bir çalışma sonucunda bu araştırmanın bulgularına benzer şekilde kendine yararlı mizah ve sosyal mizahın hem iç özgüven düzeyini hem dış özgüveni hem de kendine olumlu bakış düzeyini arttırdığı tespit edilmiştir.

Bu çalışma sonucunda ayrıca iyi giyindiğini ve güzel olduğunu düşünen ergenlerin özgüven düzeyinin iyi giyinmediğini ve güzel olmadığını düşünenlere göre anlamlı şekilde daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Literatür incelendiğinde yapılan başka bir çalışmada sosyal medya kullanan genç yetişkinlerin beden algıları ve özgüvenleri arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki olduğu görülmüştür (Kıloğlu, 2021). Benzer şekilde Bilgin (2011)'in yaptığı çalışma sonucunda bireyin kendisini fiziksel olarak iyi görmesinin özgüveni arttırdığı bulunmuştur. Kurtdaş (2021) ise yaptığı çalışma sonucunda kadınların çoğu için makyaj yapmanın ya da güzel giyinmenin kendilerini daha iyi hissetmelerine ve özgüvenlerinin artmasına yol açtığını belirlemiştir. Literatürdeki bulguların bu çalışmada elde edilen bulgular ile benzerlik gösterdiği görülmektedir.

Bu çalışma kapsamında kilo algısının özgüvene göre farklılaşp farklılaşmadığı da incelenmiş ve sonuç olarak kendisini normal kiloda algılayan ergenlerin özgüven düzeyinin kendisini kilolu olarak algılayanlara göre yüksek olduğu tespit edilmiştir. Bu bulguya paralel olarak Dallar ve arkadaşları (2006)'nın çalışmaları sonucunda obez çocukların özgüven düzeyinin obez olmayanlara göre anlamlı şekilde daha düşük olduğu tespit edilmiştir. Benzer şekilde Alşan (2005) çalışmasında anormal yeme tutum ve davranışları olan öğrencilerin, normal gruptaki öğrencilere oranla özgüvenlerinin daha düşük olduğu görülmüştür. Bu çalışma bulgusundan farklı olarak Bilgin (2011) yaptığı çalışma sonucunda ergenlerin kilo algısının özgüven düzeyine göre anlamlı bir şekilde farklılaşmadığı tespit edilmiştir.

Çalışmadan elde edilen bir diğer bulguya göre arkadaşlık ilişkilerini iyi olarak algılayanların özgüven düzeyi iyi algılamayanlara göre anlamlı şekilde daha yüksektir. Literatür incelendiğinde benzer sonuçların olduğu görülmektedir. Bilgin (2017) çalışması sonucunda ergenlik döneminde özgüven ile diğerleriyle olumlu ilişkiler arasında anlamlı bir ilişki olduğunu ve özgüven düzeyi arttıkça diğer insanlarla olan olumlu ilişkilerin de arttığını tespit etmiştir. Cheng ve Furnham (2002) ise yaptığı çalışmada yalnızlık ile özgüven arasında negatif ilişki olduğunu belirtmiştir.

Bu çalışma sonucunda elde edilen son bulguya göre ergenlerin özgüven düzeyi maddi durum algısına göre anlamlı bir şekilde farklılaşmamaktadır. Literatürde farklı bulguların elde edildiği çalışmaların olduğu görülmektedir. Bilgin (2011) çalışması sonucunda algılanan sosyo ekonomik düzeyi yüksek olan ergenlerin orta ve düşük olanlara göre özgüven düzeyinin anlamlı şekilde yüksek olduğu bulunmuştur.

Çalışma sonucunda elde edilen bulgulara göre gelecek araştırmalar için bazı öneriler getirilmiştir. Yapılan çalışma lise düzeyinde öğrenim gören ergenler üzerinde yürütülmüştür. Özgüven düzeyinin yaşam boyu değişen ve gelişen bir özellik olduğu da göz önüne alınarak bundan sonra yapılacak olan çalışmalarda farklı yaşam dönemlerinde ki bireylerin de özgüven düzeyleri ve ilişkili olan kavramlar araştırılabilir. Çalışma sonucunda elde edilen bulgulara göre özgüven düzeyini etkileyen birçok farklı etkenin olduğu görülmektedir. Bu kapsamda özgüveni artırmaya yönelik hazırlanacak olan programlarda ilgili değişkenlere yönelik etkinliklerin eklenmesi önerilebilir.

Kaynakça

- Abalı, O. (2006). *Ergenlik Dönemi ve Sorunları*. İstanbul: Epsilon Yayınları.
- Acar, S. E. (2022). *Spor yapan ve yapmayan ortaokul öğrencilerinin sosyal becerileri, dikkat ve özgüven düzeylerinin araştırılması (Van ili örneği)*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Van.
- Akkuş, Z. (2015). *Ergenlerde psikolojik dayanıklılığın özgüven ve anne baba tutumları ile ilişkisi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Alaşan, Ç. Z. (2005). *Anormal Yeme Tutum ve Davranışlarının Aile Ortamı, Özgüven ve Mükemmeliyetçilikle İlişkisi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimleri Enstitüsü.
- Altıntaş, E. (2015). *Kuramdan Uygulamaya Özgüven*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Aslan, Y. (2016). *Lise son sınıf öğrencilerinin affedicilik özelliği ile özgüven düzeyleri arasındaki ilişki*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Nişantaşı Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Aslantaş, B. M. (2022). *Sözleşmeli öğretmenlerin stres düzeyleri ile özgüvenleri arasındaki ilişki*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.
- Ateş, A. (2020). *Öğrencilerin özgüven ve sorumluluk duygusunun akademik başarı üzerindeki rolü*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Ayan, A. (2019). Mizah tarzlarının özgüven ve özsaygı düzeyine etkisi: üniversite öğrencileri üzerine bir araştırma. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(1), 85-106.
- Aydıner, B. (2011), *Üniversite Öğrencilerinin Yaşam Amaçlarının Alt Boyutlarının Genel Öz-Yeterlik Yaşam Doyumu ve Çeşitli Değişkenlere Göre İncelenmesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

- Baçoğlu, T. S. (2007). *Sınav kaygısı ile özgüven arasındaki ilişkinin erinlik döneminde incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Maltepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Bilgin, O. (2011). *Ergenlerde özgüven düzeyinin bazı değişkenler açısından incelenmesi* (Master's thesis, Sakarya Üniversitesi).
- Bilgin, O. (2016). *Çözüm odaklı kısa süreli grupla psikolojik danışmanın ergenlerin özgüven düzeyine etkisi*. Yayınlanmamış doktora tezi, Sakarya Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Bilgin, O. (2017). Ergenlerin özgüven düzeyi ile yaşam amacı ve diğerleriyle olumlu ilişkiler arasındaki ilişki. *Yaşadıkça Eğitim*, 31(2), 55-66.
- Bilgin, O. (2019). Türkiye'de Özgüven ile İlgili Yapılan Lisansüstü Tezlerin İncelenmesi. *OPUS International Journal of Society Researches*, 14(20), 371-393.
- Cheng, H., & Furnham, A. (2002). Personality, peer relations, and self-confidence as predictors of happiness and loneliness. *Journal of adolescence*, 25(3), 327-339.
- Çelik, İ. (2014). *Ortaokul öğrencilerinin özgüven düzeyinin bazı değişkenler açısından değerlendirilmesi Afyonkarahisar örneği*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Türk Hava Kurumu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Dallar, Y., Erdeve, Ş. S., Çakır, İ., & Köstü, M. (2006). Obezite, çocuklarda depresyon ve özgüven eksikliğine neden oluyor mu. *Gülhane Tıp Dergisi*, 48(1), 1-3.
- Dimenggo, D., & Yendi, F. M. (2021). The correlation between self-confidence and anxiety in encounter the work environment of final semester students. *Jurnal Neo Konseling*, 3(1), 55-60.
- Direnfeld, G. (2003). Going for the brass ring: Developing self-esteem in children. *Healthy weight journal*.
- Doğru, Z. (2017). Beden eğitimi ve spor eğitimi bölümü öğrencilerinin özgüven ve özyeterlik algıları arasındaki ilişkinin değerlendirilmesi. *Journal of Physical Education and Sports Studies*, 9(1), 13-23.
- Erden, N. (2019). *Lise öğrencilerinin özgüven düzeyinin internet bağımlılığına etkisi üzerine bir araştırma* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Ezmeci, F. (2012). *İlköğretim 1.sınıf öğrencilerinin özgüvenleri*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Atatürk Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Erzurum.
- Gökmar, Ö. (2010). *Özgüven Kazanmak*. 2. Baskı, Ankara: Arkadaş Yayınevi.
- Hambly, K. (2003). *Özgüven*. (Çev., B. Bıçakçı), 5. Basım, İstanbul: Alfa Yayınları.
- Hildingh, C., Russell, L., Amir, B. ve Evy, L. (2006). *Stress, Health Complaints And Self-Confidence: A Comprasion Between Young Adult Women in Sweden And Usa*, May.
- Hortaçsu, N. (2002). *Çocuklukta İlişkiler Ana, Baba, Kardeş ve Arkadaşlar*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Karademir, Ç. (2002). *Türkiye'de Televizyonlarda Yansıtılan Genç İmgesinin Reklamlarda ve Ana Haberlerde İncelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Karademir, N. (2015). Fen edebiyat fakültesi coğrafya bölümü öğrencilerinin özgüven algıları. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12 (1), 53-77 Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ksusb/issue/10292/126245>

- Karasar, N. (2005). *Bilimsel araştırma yöntemi* (17. Baskı). Ankara: Nobel yayın dağıtım.
- Kıloğlu, T. N. (2021). *Sosyal medya kullanan genç yetişkinlerde beden algısı ve özgüven arasındaki ilişki*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Gelişim Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul.
- Kulaksızoğlu, A. (2006). *Ergenlik Psikolojisi*, 8. Basım, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Kurdaş, M. E. (2021). Kadınların omuzlarındaki ağır yük: 'Güzellik'. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 14(39), 186-224.
- Lauster, P. (2010). *Özgüven Öğrenilebilir*. (Çev., Lütfi Yarbaş), 2. Baskı, İzmir: İlyaz Yayınevi.
- Mckay, M. ve Fanning, P. (2009). *Özgüven*. (Çev., F. G. Atay), 4. Baskı, Ankara: Arkadaş Yayınevi.
- Meisha, D. E., & Al-dabbagh, R. A. (2021). Self-confidence as a predictor of senior dental student academic success. *Journal of Dental Education*, 85(9), 1497-1503.
- Merey, B. (2010). *Yetişkinlerde Özgüven Duygusu İle Anksiyete Düzeyi Arasındaki İlişkinin Karşılaştırılması ve Kültürlerarası Bir Yaklaşım*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Özbeç, Ç. (2004). *Çocuk Sorunlarına Yapıcı Çözümler*. İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Öztürk, N. (2017). Üniversite öğrencilerinin algıladıkları aile iklimi ve anne-babaya bağlanma biçimleri ile özgüven düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *The Journal of International Lingual, Social and Educational Scienses*, 2017, 3(1), 9-22.
- Patır-Erkek, N. (2016). *Yatılı ve gündüzlü eğitim alan ortaöğretim öğrencilerinin şiddet eğilimleri ile özgüvenleri arasındaki ilişkinin incelenmesi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Pınar, R. (2002). Obezlerde Depresyon, Benlik Saygısı ve Beden İmajı: Karşılaştırmalı Bir Çalışma, *Çukurova Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi*, 6 (1), s.30-41.
- Sağat, H. (2016). *Bireylerin anne baba tutumlarının özgüven ve sosyal fobiye olan ilişkisinin incelenmesi*, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. İstanbul Bilim Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Suner, E. (2000). *Farklı Liselerdeki Ergenlerin Benlik Saygısı, Akademik Başarı ve Sürekli Kaygı Düzeyi Arasındaki İlişki*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Şanlıtürk, N. İ. (2022). *Uzaktan eğitim ile spor yapan bireylerin sosyal bütünleşme ve özgüven düzeylerinin incelenmesi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Konya.
- Tosun, M. (2013). *Din Görevlilerinde Olumsuz Değerlendirme Korkusu – Özgüven İlişkisi (Afyonkarahisar Örneği)*. Yüksek lisans tezi. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ulusoy, D. M., Demir, Ö. N. ve Baran, G. A. (2005). Ebeveynin Çocuk Yetiştirme Biçimi ve Ergen Problemleri: Ankara İli Örneği. *Türk Eğitim Bilimler Dergisi*, 3(3), 367-384.
- Yavuzer, H. (2002). *Çocuk Psikolojisi*. 22. Basım, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Yiğit, H. (2010). *Ergenlerin Benlik Saygılarının Yaşam Doymu ve Bazı Özlük Nitelikleri Açısından İncelenmesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

SINIF ÖĞRETMENLERİNİN BENİMSEMİŞ OLDUKLARI EĞİTİM FELSEFELERİNİN ÇEŞİTLİ DEĞİŞKENLER AÇISINDAN İNCELENMESİ

INVESTIGATION OF EDUCATIONAL PHILOSOPHIES ADOPTED BY CLASSROOM TEACHERS IN TERMS OF VARIOUS VARIABLES

*Hanife YALÇINKAYA**

*Ersin YALÇINKAYA***

Özet

Bu çalışmanın amacı sınıf öğretmenlerinin benimsemiş oldukları eğitim felsefelerinin belirlenmesi ve çeşitli değişkenler açısından incelenmesidir. Bu amaç doğrultusunda çalışma, Zonguldak ili Karadeniz Ereğli ilçesinde bulunan ve Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı okullarda görev yapan 108 kadın ve 67 erkek olmak üzere toplam 175 sınıf öğretmeni üzerinde yürütülmüştür. Araştırmada ölçme araçları olarak "Kişisel Bilgi Formu" ve "Eğitim İnançları Ölçeği" kullanılmıştır. İlişkisel tarama modeli ile tasarlanan çalışmada verilerin analizi t-testi ve ANOVA ile gerçekleştirilmiştir. Araştırmadan elde edilen bulgulara göre, sınıf öğretmenlerinin en fazla benimsedikleri eğitim felsefesinin varoluşçuluk, en az benimsedikleri eğitim felsefesi ise esasıcılık olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Sınıf öğretmenlerinin benimsemiş oldukları eğitim felsefelerinin cinsiyete, yaşa, görev yapılan okulun bulunduğu yere göre farklılık göstermediği belirlenirken kıdem yılı ve mezun olunan bölüme göre ise anlamlı bir farklılık gösterdiği belirlenmiştir. Araştırmanın sonunda elde edilen bulgular mevcut literatür ışığında tartışılmış ve bazı öneriler getirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Eğitim Felsefeleri, Eğitim Akımları, Sınıf Öğretmeni

Abstract

The aim of this study is to determine the educational philosophies adopted by classroom teachers and to examine them in terms of various variables. For this purpose, the study was carried out on a total of 175 classroom teachers (108 female and 67 male),

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi Ereğli Eğitim Fakültesi Eğitim Programları ve Öğretim ABD Zonguldak / TÜRKİYE hanifeyalcinkaya67@gmail.com ORCID: 0000-0002-0259-3212

** Yüksek Lisans Öğrencisi, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Eğitim Yönetimi ve Denetimi hanifersin@hotmail.com ORCID: 0000-0002-3213-296X

working in schools affiliated to the Republic of Turkey Ministry of National Education in the Kdz Ereğli district of Zonguldak province. “Personal Information Form” and “Education Beliefs Scale” were used as measurement tools in the research. In the survey, which was designed with the relational survey model, the analysis of the data was carried out with t-test and ANOVA. According to the findings obtained from the research, it was concluded that the education philosophy most adopted by primary school teachers is existentialism, and the least adopted educational philosophy is essentialism. While it was determined that the educational philosophies adopted by the classroom teachers did not differ according to gender, age, location of the school where they worked, it was determined that there was a significant difference according to the seniority year and the department graduated

Keywords: Educational Philosophies, Educational Trends, Classroom Teacher

Giriş

Felsefe; insan ile ilgili olan her türlü eylemi, insanların yaşam tarzını ve evrende insanı etkileyen her şeyi konu edinen bilim dalıdır (Sezer, 2014). İnsan düşünebilen bir varlıktır. Etrafında duyduğu, okuduğu, dinlediği her şeyi sorgulama eğilimindedir. Bilgilerin kaynağını ve doğruluğunu merak ettiği için akıl yürütme ve çeşitli yöntemler kullanır (Arslan, 2016). Felsefenin kullanıldığı alanlardan birisi de eğitimidir.

Öğretmenlik mesleği ilk yıllarından itibaren dersleri planlamayı ve sınıfa hakim olmayı gerektirir. Yeni öğretmenler ilk deneyimlerinde okulun istek ve ihtiyaçlarına cevap vermeye çalışırlar. Bu çabayı gösterirken de birçok olumsuzluklarla karşılaşılırlar. Çünkü eğitim üzerine düşünmek için yeterli vakitleri olmaz. Eğitim, toplumun ve bireyin biçimlendirilmesi için önemli bir unsurdur. Bu konuda öğretmene büyük görevler düşer. Bu sebeple öğretimde kuram ve uygulama bir arada olmalıdır. Kuramsız uygulama, uygulamasız kuram bir şey ifade etmez. Öğretmen gerçekliğe, insan doğasına ve topluma ilişkin bilgiler üzerine düşünmeye başladığında ve bunun yanında kendi rolünün gerektirdiği sorumlulukları düşünmeye başladığında eğitim felsefesi yapıyor anlamına gelir. Bu da öğretmenin, felsefenin gerektirdiği gibi sistematik, derinlemesine düşünmeye başladığını gösterir (Guttek, 1997). Literatür incelendiğinde eğitimi etkileyen bazı temel felsefi akımların olduğu görülmektedir.

Realizm akımına göre var olan tüm varlıklar gerçektir. Dış dünya insan algılarından bağımsızdır. Madde vardır ve buna inanılır. Her şey akla bağlı olmalıdır. Duygu ve arzulara fazla yer verilmez. İnsan zihni çevre ile bilgi alışverişi yapar (Ertürk, 1986). İnsan zihni doğduğunda boş bir levhaya benzer. İnsanlar duyguları ve aklı sayesinde gerçekliği algılayabilir (Arslan, 2016). İdealizme göre gerçek; öncesi ve sonrası olmayan, aynı kalan, değişmeyen, sonsuz ve soyut bir kavramdır. İdealistlere göre insan hem ruh olarak hem de beden olarak iyi eğitilmelidir. Tüm doğru ve mutlak (kesin) bilgiler insan aklında önceden vardır. Doğruluğu kanıtlanmış kesin bilgiler ve kültürel

bilgiler aktarılmalıdır. Öğretmen de bu konuda iyi bir örnek olmalıdır (Sönmez, 1998). Pragmatistler ise doğruyu insan yaşantısından kaynaklanan bir olgu olarak görürler. Bu yüzden insan eylemlerinin bilimsel bir tavırla test edilmesi gerektiğini savunurlar. Onlara göre düşünceler pratiksel sonuçlara dayanılarak yargılanır. Doğrunun kesinliği vardır. Çünkü deney yoluyla doğruya ulaşılır (Gutek, 1997). Pragmatistler ahlaki değerleri göreceli olarak kabul ederler. Onlara göre ahlak, toplum ve birey arasındaki etkileşimle meydana gelir. Bu etkileşim sonucunda ortak yarar sağlayanlar ahlaki değer kabul edilir. Bilgi, bilimsel yöntem ve deneme-yanılma yoluyla elde edilir. Öğrenci merkezli bir eğitim anlayışını savunurlar. Eğitim yaşamın kendisidir. Yaşama hazırlama eylemi değildir (Sönmez, 1998). Varoluşçuluğa göre öğretmen, yardıma gereksinim duyan, öğrencinin ihtiyacı olduğunda ona yardım eden ve öğrencinin kişilik gelişiminde etkin rol oynaması zorunlu olan bir kişidir (Demirel, 2004). Varoluşçuluk değişmez bir felsefi düşünce değildir. Varoluşçuluğun temel fikri bireyin tek olduğu ve özgürlüğünün ön planda olması gerektiğidir (Gutek, 1997). Eğitimi etkileyen bu felsefi akımlar doğrultusunda bazı eğitim felsefelerinin oluştuğu alanyazında yer almaktadır.

Daimici felsefenin hedefi insan zihnini geliştirerek akıllı bireyler yetiştirmektir. Bilgiler, geçmiş ve kalıcı eserler yoluyla edinilmeli, değişmeyen bilgiler öğretilmelidir. Öğretmenler, öğrencilerin düşüncelerini sağlamalı, zihinlerini geliştirmeli, sözel ifadeler kullanarak gerçekleri açıkça öğretmelidir. Tam bu yönleriyle hem öğrenmeyi hem de düşünmeyi geliştirmeyi amaçlayan bir felsefi yaklaşımdır (Ornstein, 1998). Esasiler zamanın deneyimlerinden geçmiş temel konuların ve değerlerin seçimine önem verirler. Öğretmen otoritesi bir sınıfta olmalıdır. Geçmişten gelen kalıcı bilgiler yeni kuşaklara öğretilmelidir. Eğitim ve öğretimde öğrenciden çok öğretmen aktif olmalıdır (Demirel, 2004). Öğretmenler geleneksel yöntemler kullanarak öğrencilerin konuları özümsemesini sağlarlar (Arslan, 2016). İlerlemecilik öğrencinin aktif olduğu, demokratik bir ortamda eğitim- öğretim görmesini savunur. Yarışmacı bir yapıda değil işbirliği içinde öğrenciler çalışmalıdır. Öğrencilere problem çözme yolları öğretilmeli, bu yapılırken öğretmen rehber olmalıdır (Ornstein, 1998). Yeniden kurmacılıkta derslerde toplumsal sorunlara (işsizlik, barınma, sağlık vb.) yer verilmelidir ve bunlara çözüm yolları aranmalıdır. Yani problemler gerçek yaşama dair problemler olmalıdır. Sınıf ortamının demokratik bir yapıya sahip olması da bu sebeple önemlidir (Arslan, 2016).

Bu çalışmanın amacı sınıf öğretmenlerinin benimsemiş oldukları eğitim felsefesini belirlemek ve bu yönelimlerinin cinsiyet, yaş, kıdem yılı, mezun olunan bölüm, eğitim düzeyi, görev yapılan okulun bulunduğu yere göre değişip değişmediğini belirlemektir.

Bu kapsamda oluşturulan alt amaçlar şu şekildedir:

1.Sınıf öğretmenlerinin eğitim felsefeleri alt boyutlarına ilişkin puan ortalamaları nelerdir?

2. Sınıf öğretmenlerinin eğitim felsefeleri puan ortalamaları:

- Cinsiyetlerine
- Yaşlarına
- Kıdem yılına
- Mezun olunan bölüme
- Görev yapılan okulun bulunduğu yere göre değişmekte midir?

Yöntem

Araştırma Modeli

Bu çalışma betimsel nitelikte bir araştırmadır. Betimsel araştırmalar, araştırmacının değişkenlere müdahale etmeden var olan durumu olduğu gibi ortaya koyduğu araştırmalardır. Bu çalışmalarda asıl amaç örneklemeden elde edilen bilgileri evrene genelleyebilmektir (Karasar, 2005).

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu, Zonguldak ili Ereğli ilçesindeki merkez ve kırsaldaki devlet ilkokullarında kadrolu olarak görev yapan ve çalışmaya katılmaya gönüllü 175 sınıf öğretmeni oluşturmaktadır. Öğretmenlerin cinsiyetlere göre dağılımı Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1. Öğretmenlerin Cinsiyetlere Göre Dağılımı

Cinsiyet	F	%
Kadın	108	61.7
Erkek	67	38.3
Toplam	175	100.0

Tablo 1 incelendiğinde araştırmaya katılan öğretmenlerinin çoğunun (%61.7) kadın, geri kalanlarının (%38.3) erkek olduğu gözlenmektedir.

Tablo 2. Öğretmenlerin Mezun Oldukları Bölümlere Göre Dağılımı

Mezun Olunan Lisans Bölümü	F	%
Sınıf Öğretmenliği	141	80.6
Diğer Branşlar	34	19.4
Toplam	175	100.0

Tablo 2 incelendiğinde araştırmaya katılan öğretmenlerin %80.6'sının sınıf öğretmenliği mezunu oldukları, %19.4'ünün sınıf öğretmenliği dışındaki farklı bölümlerden mezun oldukları gözlenmektedir.

Tablo 3. Öğretmenlerin Kıdem Yılına Göre Dağılımı

Kıdem Yılı	F	%
1-10 yıl	27	15.4
11-15 yıl	46	26.3
16-20 yıl	44	25.1
20 ve üzeri	58	33.1
Toplam	175	100.0

Tablo 3 incelendiğinde araştırmaya katılan öğretmenlerinin %15.4'ünün 1-10, %26.3'ünün 11-15, % 25.1'inin 16-20 ve %33.1'inin 20 ve daha fazla yıllık öğretmen oldukları gözlenmiştir.

Tablo 4. Öğretmenlerin Yaşlarına Göre Dağılımı

Yaş	F	%
21-30 yaş	14	8.0
31-35 yaş	31	17.7
36-40 yaş	49	28.0
40 ve üzeri	81	46.3
Toplam	175	100.0

Tablo 4 incelendiğinde araştırmaya katılan öğretmenlerinin %8.0'inin 21-30, %17.7'sinin 31-35, % 28.0'inin 36-40 ve %46.3'ünün 40 ve daha fazla yaşında oldukları gözlenmiştir.

Tablo 5. Öğretmenlerin Görev Yaptıkları Kurumun Bulunduğu Yere Göre Dağılımı

Cinsiyet	F	%
Kırsal	45	25.7
Merkez	130	74.3
Toplam	175	100.0

Tablo 5 incelendiğinde araştırmaya katılan öğretmenlerin %25.7'sinin kırsalda, %74.3'ünün merkezde çalıştıkları gözlenmektedir.

Veri Toplama Araçları

Bu çalışmanın verileri araştırmacı tarafından öğretmenlerin bazı demografik bilgilerini edinebilmek için oluşturulan kişisel bilgi formu ve eğitim inançları ölçeği ile toplanmıştır.

Eğitim İnançları Ölçeği

Ölçek Yılmaz, Altınkurt, Çokluk (2011) tarafından öğretmenler ve öğretmen adayları için geliştirilmiştir. Öğretmenlerin sahip oldukları eğitim inançlarını belirlemeye dönük likert tipi 40 madde bulunan ölçekte ilerlemecilik, varoluşçu eğitim, yeniden kurmacılık, daimicilik ve esasicilik olmak üzere 5 alt kısımdan oluşmaktadır. Maddeler “1-Kesinlikle Katılmıyorum ve 5-Kesinlikle Katılıyorum aralığında puanlanmaktadır. Ölçekte ters puanlanan maddelere yer verilmemiştir. Ölçekten katılımcıların her bir eğitim felsefesini ne kadar benimsedikleri belirlenmeye çalışılırken, toplam puan elde edilmemektedir. Açımlayıcı faktör analizi sonucunda ölçeğin faktör yük değerleri; ilerlemecilik boyutu için 0.50–0.73, varoluşçu eğitim boyutu için 0.58–0.74, yeniden kurmacılık boyutu için 0.52–0.68, daimicilik boyutu için 0.42–0.61 ve esasicilik boyutu için 0.61– 0.73 olarak hesaplanmıştır. Beş ayrı faktörün açıkladığı varyanslar toplamı yaklaşık % 50'dir. Ayrıca modele ilişkin diğer uyum indeksleri de (GFI=0.85, AGFI=0.83, RMSR≤0.05, RMSEA ≤ 0.05, RMR ve SRMR ≤ 0.08, CFI ≥ 0.95, NFI ve NNFI ≥ 0.95, PGFI= 0.75) önerilen modelin uygun olduğunu göstermiştir. Ölçeğin Cronbach's Alfa katsayıları alt ölçeklerde 0.70–0.91 arasında değişmektedir. Araştırmada ölçeğin güvenilirliği yeniden test edilerek ölçeğin Cronbach's Alfa katsayıları alt ölçeklerde 0.69–0.86 arasında olduğu belirlenmiştir.

Verilerin Analizi

Çalışma kapsamında veriler SPSS paket programı ile analiz edilmiştir. Bu kapsamda öncelikle sınıf öğretmenlerinin genel eğitim felsefeleri düzeyleri belirlenirken aritmetik ortalama ve standart sapmaya bakılmıştır. Puan ortalamaları yorumlanırken aşağıdaki aralık kullanılmıştır.

- 1-1.79 arası kesinlikle katılmıyorum,
- 1.80-2.59 arası katılmıyorum
- 2.60-3.39 arası kararsızım
- 3.40-4.19 arası katılıyorum,
- 4.20-5.00 arası kesinlikle katılıyorum şeklindedir.

Öğretmenlerin benimsedikleri eğitim felsefesinin cinsiyetlerine, mezun oldukları bölümlere, okullarının bulunduğu yere göre değişip değişmediğini belirleyebilmek için bağımsız gruplar için t testi yapılmıştır.

Öğretmenlerin benimsedikleri eğitim felsefesinin yaşa ve kıdeme göre değişip değişmediği ise tek yönlü varyans analizi ile elde edilmiştir.

Bulgular

Birinci Alt Probleme İlişkin Bulgular

Çalışmanın birinci alt problemi “Sınıf öğretmenlerinin eğitim felsefeleri alt boyutlarına ilişkin puan ortalamaları nelerdir?” şeklindedir. Bu alt probleme ilişkin bulgular elde edilirken aritmetik ortalamaya ve standart sapmaya bakılmıştır. Elde edilen bulgular tablo 6 da sunulmuştur.

Tablo 6. *Sınıf Öğretmenlerinin Eğitim Felsefeleri Puan Ortalamaları*

Felsefeler	N	Ss		Min	Max
Daimicilik	175	4.38	0.59	2.88	5.00
Esasicilik	175	2.37	0.95	1.00	5.00
İlerlemecilik	175	4.64	0.32	3.85	5.00
Yeniden Kur.	175	4.41	0.55	3.00	5.00
Varoluşçuluk	175	4.80	0.29	3.71	5.00

Tablo 6 incelendiğinde sınıf öğretmenlerinin daimicilik, ilerlemecilik, yeniden kurmacılık ve varoluşçuluk eğitim felsefeleri puan ortalamaları “kesinlikle katılıyorum” aralığına denk gelmektedir. Buna göre sınıf öğretmenlerinin bu eğitim felsefelerinin eğitim sisteminde kullanılmasına kesinlikle katıldıkları şeklinde yorumlanabilir. Diğer yandan sınıf öğretmenlerinin esasicilik eğitim felsefesi puan ortalamalarının ise “katılmıyorum” aralığına denk geldiği görülmektedir. Buna göre sınıf öğretmenlerinin esasicilik eğitim felsefesinin eğitim sisteminde kullanılmasına katılmadıkları şeklinde yorumlanabilir.

İkinci Alt Probleme İlişkin Bulgular

Çalışmanın ikinci alt problemi “Sınıf öğretmenlerinin eğitim felsefeleri puan ortalamaları çeşitli değişkenlere göre farklılaşmakta mıdır?” şeklindedir. Bu alt probleme ilişkin bulgular elde edilirken bağımsız gruplar için t testi ve tek yönlü varyans analizi yapılmıştır. Cinsiyet değişkenine ilişkin bulgular Tablo 7’de gösterilmiştir.

Tablo 7. Sınıf Öğretmenlerin Eğitim Felsefeleri Puan Ortalamalarının Cinsiyete Göre Karşılaştırılması

Felsefe	Cinsiyet	N	\bar{X}	SS	T	p	Fark
Daimicilik	Kadın	108	4.43	0.57	1.586	0.114	-
	Erkek	67	4.29	0.60			
Esasicilik	Kadın	108	2.27	0.90	-1.865	0.064	-
	Erkek	67	2.54	1.01			
İlerlemecilik	Kadın	108	4.67	0.31	1.456	0.147	-
	Erkek	67	4.60	0.33			
Yeniden Kur	Kadın	108	4.47	0.54	1.648	0.101	-
	Erkek	67	4.33	0.56			
Varoluşçuluk	Kadın	108	4.82	0.29	1.134	0.258	-
	Erkek	67	4.77	0.30			

Tablo 7 incelendiğinde eğitim akımları cinsiyet değişkenine göre anlamlı bir fark göstermemektedir. Buna göre kadın ve erkek sınıf öğretmenlerinin daimicilik, esasicilik, ilerlemecilik, yeniden kurmacılık ve varoluşçuluk eğitim felsefelerini yakın düzeyde benimsedikleri söylenebilir. Yaş değişkenine ilişkin bulgular Tablo 8’de gösterilmiştir.

Tablo 8. Sınıf Öğretmenlerin Eğitim Felsefeleri Puan Ortalamalarının Yaşlarına Göre Karşılaştırılması

Felsefe	Yaş	N	\bar{X}	SS	F	p
Daimicilik	21-30	14	4.23	0.63	0.537	0.657
	31-35	31	4.32	0.69		
	36-40	49	4.39	0.56		
	40 ve üzeri	81	4.42	0.55		
Esasicilik	21-30	14	2.68	0.96	1.029	0.381
	31-35	31	2.36	0.90		
	36-40	49	2.48	0.99		
	40 ve üzeri	81	2.26	0.94		
İlerlemecilik	21-30	14	4.63	0.33	0.389	0.761
	31-35	31	4.61	0.34		
	36-40	49	4.62	0.29		
	40 ve üzeri	81	4.67	0.33		
Yeniden Kur.	21-30	14	4.30	0.62	1.028	0.381
	31-35	31	4.55	0.51		

	36-40	49	4.35	0.54		
	40 ve üzeri	81	4.42	0.56		
Varoluşçuluk	21-30	14	4.76	0.28	0.284	0.837
	31-35	31	4.82	0.28		
	36-40	49	4.78	0.29		
	40 ve üzeri	81	4.81	0.30		

Tablo 8 incelendiğinde sınıf öğretmenlerinin eğitim akımlarından aldıkları puan ortalamaları ve yaşları arasında anlamlı bir fark bulunamamıştır. Buna göre tüm yaş gruplarındaki öğretmenlerin daimicilik, esasicilik, ilerlemecilik, yeniden kurmacılık ve varoluşçuluk eğitim felsefelerini benzer düzeyde benimsedikleri söylenebilir. Kıdem yılı değişkenine ilişkin bulgular Tablo 9’da gösterilmiştir.

Tablo 9. Sınıf Öğretmenlerin Eğitim Felsefeleri Puan Ortalamalarının Kıdem Yılına Göre Karşılaştırılması

Felsefe	Kıdem	N	\bar{X}	SS	F	p	Fark
Daimicilik	1-10	27	4.21	0.72	0.965	0.411	-
	11-15	46	4.41	0.52			
	16-20	44	4.44	0.57			
	20 ve üzeri	58	4.39	0.58			
Esasicilik	1-10	27	2.50	0.92	2,968	0.033	11-15>20ve üzeri
	11-15	46	2.65	0.99			
	16-20	44	2.35	0.92			
	20 ve üzeri	58	2.12	0.91			
İlerlemecilik	1-10	27	4.61	0.35	0.446	0.720	-
	11-15	46	4.61	0.28			
	16-20	44	4.68	0.31			
	20 ve üzeri	58	4.66	0.34			
Yeniden Kur	1-10	27	4.35	0.56	0.140	0.936	-
	11-15	46	4.42	0.52			
	16-20	44	4.44	0.59			
	20 ve üzeri	58	4.41	0.55			
Varoluşçuluk	1-10	27	4.82	0.25	0.155	0.927	-
	11-15	46	4.80	0.28			

16-20	44	4.81	0.28
20 ve üzeri	58	4.78	0.33

Tablo 9 incelendiğinde, eğitim akımlarından olan esasicilikle ilgili olarak, sınıf öğretmenlerinin esasicilik puan ortalamalarının kıdem yılına göre anlamlı farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. ($F=2.968$; $p<0.05$). Buna göre 11-15 arası kıdem yılına sahip olan sınıf öğretmenlerinin 20 ve üzeri kıdem yılına sahip olan öğretmenlere göre esasicilik eğitim felsefesini daha fazla benimsedikleri söylenebilir. Diğer eğitim akımları olan daimicilik, ilerlemecilik, yeniden kurmacılık ve varoluşçuluğun ise kıdem yılına göre anlamlı bir farklılık göstermediği belirlenmiştir. Mezun olunan bölüm değişkenine ilişkin bulgular Tablo 10'da gösterilmiştir.

Tablo 10. Sınıf Öğretmenlerin Eğitim Felsefeleri Puan Ortalamalarının Mezun Olunan Bölüme Göre Karşılaştırılması

Felsefe	Bölüm	N	\bar{X}	SS	T	p	Fark
Daimicilik	Sınıf	141	4.39	0.59	0.384	0.701	-
	Diğer	34	4.34	0.57			
Esasicilik	Sınıf	141	2.29	0.96	-2.413	0.017*	D > S
	Diğer	34	2.72	0.85			
İlerlemecilik	Sınıf	141	4.65	0.33	0.879	0.381	-
	Diğer	34	4.60	0.28			
Yeniden Kur	Sınıf	141	4.43	0.55	0.907	0.366	-
	Diğer	34	4.34	0.54			
Varoluşçuluk	Sınıf	141	4.81	0.28	1.048	0.296	-
	Diğer	34	4.75	0.34			

Tablo 10 incelendiğinde sınıf öğretmenliği bölümünden mezun olanların esasicilik puan ortalamaları ($\bar{X}=2.29$; $ss=0.96$) ile diğer bölümlerden mezun olanların puan ortalamaları ($\bar{X}=2.72$; $ss=0.96$) arasında diğer bölümlerden mezun olan sınıf öğretmenleri lehine anlamlı bir fark bulunmuştur ($t=-2.413$; $p<0.05$). Buna göre diğer bölüm mezunlarının sınıf öğretmenliği mezunlarına göre esasicilik eğitim felsefesini daha fazla benimsedikleri söylenebilir. Çalışma kapsamında ele alınan daimicilik, ilerlemecilik, yeniden kurmacılık ve varoluşçuluğun ise mezun olunan bölüme göre anlamlı bir farklılık göstermediği belirlenmiştir. Okulun bulunduğu yer değişkenine ilişkin bulgular Tablo 11'de gösterilmiştir.

Tablo 11. Sınıf Öğretmenlerinin Eğitim Felsefeleri Puan Ortalamalarının Görev Yapılan Okulun Bulunduğu Yere Göre Karşılaştırılması

Felsefe	Yer	N	\bar{X}	SS	t	p
Daimicilik	Kırsal	45	4.34	0.59	-0.524	0.601
	Merkez	130	4.39	0.59		
Esasicilik	Kırsal	45	2.56	0.86	1.513	0.132
	Merkez	130	2.31	0.98		
İlerlemecilik	Kırsal	45	4.62	0.29	-0.534	0.594
	Merkez	130	4.65	0.33		
Yeniden Kur	Kırsal	45	4.36	0.54	-0.784	0.434
	Merkez	130	4.43	0.55		
Varoluşçuluk	Kırsal	45	4.79	0.31	-0.356	0.722

Tablo 11 incelendiğinde sınıf öğretmenlerinin benimsemiş oldukları eğitim felsefelerinin okulun bulunduğu konuma göre farklılaşmadığı tespit edilmiştir. Buna göre merkezde ve kırsalda görev yapan sınıf öğretmenlerinin daimicilik, esasicilik, ilerlemecilik, yeniden kurmacılık ve varoluşçuluk eğitim felsefelerini benzer düzeyde benimsedikleri söylenebilir.

Sonuç ve Tartışma

Çalışmanın birinci alt problemine ilişkin bulgular incelendiğinde sınıf öğretmenlerinin en fazla benimsedikleri eğitim felsefesinin varoluşçuluk, en az benimsedikleri eğitim felsefesinin ise esasicilik olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Literatür incelendiğinde benzer sonuçlara ulaşan araştırmaların olduğu görülmektedir. Altinkurt, Yılmaz ve Oğuz (2012)'un çalışmasında ilköğretim ve ortaöğretim okullarında görev yapan öğretmenlerin eğitim inançlarının belirlenmesi amaçlanmıştır. Araştırma sonuçlarına göre, öğretmenlerin en yüksek katılım gösterdiği boyutlar sırası ile varoluşçuluk, ilerlemecilik, daimicilik, yeniden kurmacılık ve esasicilik alt boyutlarıdır. Öğretmenlerin esasicilik eğitim felsefesine katılım düzeyleri düşük, diğerlerine ise yüksek düzeydedir. Geçici ve Yapıcı (2008)'nin ilköğretim okullarında görev yapan öğretmenlerin eğitim felsefesiyle ilgili görüşlerini ortaya çıkarmak amacıyla yaptıkları çalışma sonucunda öğretmenlerin aynı anda beş ana eğitim felsefesi görüşünü destekler gözüktükleri ve tüm felsefelerin eğitimde yeri olduğunu düşündükleri görülmektedir.

Çalışmanın ikinci alt problemine ilişkin bulgular incelendiğinde sınıf öğretmenlerinin benimsedikleri eğitim felsefeleri cinsiyetlerine, yaşlarına ve okulun bulunduğu yere göre anlamlı bir farklılık göstermediği sonucuna ulaşılmıştır. Kıdem yılı değişkenine ilişkin bulgular incelendiğinde ise sınıf öğretmenlerinin benimsedikleri eğitim felsefelerinden esasicilik kıdem yılına

göre değişmekte olup, diğer felsefelerin kıdem yılına göre değişmediği sonucuna ulaşılmıştır. Buna göre 11-15 arası kıdem yılına sahip olan sınıf öğretmenlerinin 20 ve üzeri kıdem yılına sahip olan öğretmenlere göre esasıcılık eğitim felsefesini daha fazla benimsedikleri söylenebilir. Benzer şekilde mezun olunan bölüm değişkenine ilişkin bulgular incelendiğinde sınıf öğretmenlerinin benimsedikleri eğitim felsefelerinden esasıcılık eğitim felsefesi mezun olunan bölüme göre değişmekte olup diğer felsefeler sınıf öğretmenlerinin mezun oldukları bölüme göre değişmediği sonucuna ulaşılmıştır. Eğitim felsefelerinden esasıcılık eğitim felsefesi ile ilgili olarak sınıf öğretmenliği bölümünden mezun olanların esasıcılık puan ortalamaları ile diğer bölümlerden mezun olanların puan ortalamaları arasında diğer bölümlerden mezun olan sınıf öğretmenleri lehine anlamlı bir fark bulunmuştur. Literatür incelendiğinde benzer sonuçlara ulaşan çalışmaların olduğu görülmektedir.

Altinkurt, Yılmaz ve Oğuz (2012)'da yaptığı çalışma sonucunda öğretmenlerin eğitim inançları cinsiyet ve okul türü değişkenine göre farklılık göstermemekte, branş ve kıdem değişkenlerine göre ise farklılık göstermektedir. Doğanay ve Sarı (2003) çalışmasında ilköğretimdeki öğretmenlerin sahip oldukları eğitim felsefesine ilişkin görüşlerinin mezun olunan okul türü, cinsiyet, hizmet yılı ve branş değişkenleri açısından değerlendirmiştir. Analizler sonucunda öğretmenlerin sahip oldukları eğitim felsefelerinin ele alınan değişkenler açısından anlamlı bir şekilde farklılaşmadığı ve eğitimin amacı, içeriği, ortamı ile öğretmen ve öğrencinin rolü konularındaki öğretmen görüşlerinin de ilk tercih olarak belirtilen eğitim felsefesi ile bazı istisnalar haricinde tutarlılık göstermediği ortaya çıkmıştır. Kumral (2015) bir üniversitenin Eğitim Fakültesi'nde öğrenim gören ve son sınıf öğrencileri olan öğretmen adaylarının eğitim felsefelerini belirlemek amacıyla bir çalışma yapmıştır. Araştırmada öğretmen adaylarının daha yoğun olarak popüler (post pozitivist, yapılandırmacı) eğitim felsefesine sahip oldukları görülmüştür. Cinsiyet temelinde ise erkeklerin daha geleneksel (pozitivist, modernist) düşündükleri ortaya çıkmıştır. Ayrıca öğretmen adaylarının öğrenim gördükleri bölüme göre felsefelerinin değiştiği görülmüştür. Okul Öncesi Öğretmenliği, Sınıf Eğitimi ve Sosyal Bilgiler Öğretmenliği bölümlerinde okuyan öğrenciler daha geleneksel (pozitivist, modernist) düşüncelere sahiptirler. İngilizce Öğretmenliği ve Türkçe Öğretmenliği bölümlerinde okuyan öğrencilerinse daha popüler (post pozitivist, yapılandırmacı) düşüncelere sahip oldukları görülmüştür. Aybek ve Aslan (2017) öğretmen adaylarının eleştirel düşünme eğilimleri ile benimsedikleri eğitim felsefelerini çeşitli değişkenler açısından inceledikleri çalışmaları sonucunda öğretmenlerin benimsemiş oldukları eğitim felsefeleri bölüm ve sınıf açısından anlamlı bir farklılık gösterirken, cinsiyet açısından anlamlı bir farklılık göstermemiştir.

Bu çalışma Zonguldak İli Kdz. Ereğli İlçesinde görev yapan öğretmenler ile sınırlıdır. Bundan sonra yapılacak olan çalışmalar farklı illerde görev yapan geniş katılımlı bir öğretmen kitlesine uygulanabilir. Ayrıca bu çalışma kapsamında yalnızca sınıf öğretmenliği görevini yapan öğretmenlerin benimsedikleri eğitim felsefeleri incelenmiştir. Sonraki çalışmalarda farklı branşlarda görev alan öğretmenlerin eğitim felsefeleri de incelenebilir.

Kaynaklar

- Arslan, A. (2016). *Eğitimin Felsefi Temelleri. Eğitim Bilimine Giriş* (Akdeniz ve Küçük (Edi)). Nobel Yayıncılık:Ankara
- Demirel, Özcan (2004); *Kuramdan Uygulamaya Eğitimde Program Geliştirme*,7.Baskı.PegemAYayıncılık: Ankara.
- Doğanay A. ve Sarı, M. (2003). İlköğretim öğretmenlerinin sahip oldukları eğitim felsefelerine ilişkin algıların değerlendirilmesi. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 1(3), 321-337.
- Ertürk, S. (1986). *Eğitimde Program Geliştirme*. 5. Baskı, Meteksan, Ankara.
- Geçici, S., ve Yapıcı, Ş. (2008). İlköğretim öğretmenlerinin eğitim felsefesiyle ilgili görüşleri. *Kuramsal Eğitimbilim*, 1(2), 57-64.
- Gutok, G. L. (1997). *Eğitime Felsefi ve İdeolojik yaklaşımlar*. Çev: Nesrin Kale. Pegem, Ankara
- Karasar, N. (2005). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. Nobel Yayıncılık, Ankara.
- Kumral, O. (2015). Öğretmen Adaylarının Eğitim Felsefeleri: Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Örneği/Student Teachers'philosophy Of Education: Case Of Pamukkale University Faculty Of Education. *Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi Dergisi*, 12(2), 59.
- Ornstein, A.c., Hunkins, F.P.(1998). *Curriculum, Foundations, Principles and Issues*.Third Edition. Allyn&Bacon, USA.
- Sezer, H. (2014). *Felsefe 1 Ders Notu*. Ankara: MEB Hayat Boyu Öğrenme Genel Müdürlüğü Yayınları.
- Sönmez, V. (1998). *Eğitim Felsefesi*. Anı Yayıncılık, Ankara.
- Yılmaz, K., Altınkurt, Y., & Çokluk, Ö. (2011). Eğitim inançları ölçeği'nin geliştirilmesi: Geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri Dergisi*, 11(1),335-350
- Yılmaz K., Altınkurt, Y. & Oğuz, A. (2012). İlköğretim ve Ortaöğretim Okulu Öğretmenlerin Eğitim İnançları. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 31(2),1-19.

**ARTIRILMIŞ GERÇEKLİK İLE İLGİLİ YAPILAN
MATEMATİK EĞİTİMİ ARAŞTIRMALARININ EĞİLİMLERİ
TRENDS OF MATHEMATICS EDUCATION RESEARCH ON
AUGMENTED REALITY**

*Kenan KONUR**
*Betül KESKİN***

Özet

Bu çalışmada, matematik eğitiminde artırılmış gerçeklik ile ilgili yapılan akademik çalışmaların eğilimlerinin raporlaştırılması amaçlanmaktadır. Çalışma betimsel bir araştırmadır ve taranan veri tabanları sınırlılığında bir tür alan yazını taramasıdır. Çalışma sürecinde Web of Science veri tabanlarında “Augmented Reality” ve “Mathematics” anahtar kelimeleri kullanılarak eğitime ilişkin kategorilerde arama yapılmıştır. Çalışmanın veri setini, araştırmacı tarafından belirlenen kriterlere uygun 2010-2022 yılları arasında yayımlanan 122 akademik çalışma oluşturmaktadır. Çalışma sonuçlarına göre artırılmış gerçeklik ile ilgili yapılan matematik eğitimi araştırmalarının sayısı 2016 yılı ve sonrasında ilerleyen yıllara paralel olarak artış göstermiştir. Bu araştırmalarda en sık yayın yapılan dil İngilizce olurken en çok yapılan akademik çalışma türü makale ve bildiri olmuştur. En sık kullanılan araştırma modelleri sırasıyla deneysel, sistematik derleme ve taramadır. Öte yandan ABD, Meksika ve İspanya ise sırasıyla artırılmış gerçeklik ile ilgili matematik eğitimi çalışmalarının en çok yayımlandığı üç ülkedir. Artırılmış gerçeklik ile ilgili matematik eğitimi çalışmalarında en sık kullanılan anahtar kelimeler ise “augmented reality”, “mathematics”, “stem”, “virtual reality”, “technology”, “stem education” ve “math education” olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Matematik Eğitimi, Artırılmış Gerçeklik, İçerik Analizi, Web of Science.

* Arş. Gör., Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Eğitim Fakültesi Matematik ve Fen Bilimleri Eğitimi Bölümü Sivas / TÜRKİYE kkonur@cumhuriyet.edu.tr ORCID: 0000-0001-8708-9009

** Yüksek Lisans Öğrencisi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Matematik ve Fen Bilimleri Eğitimi Ana Bilim Dalı Sivas / TÜRKİYE 20199423006@cumhuriyet.edu.tr ORCID: 0000-0002-3341-2656

Abstract

This study aims to report the trends of academic studies on augmented reality in mathematics education. The study is descriptive research and is a kind of literature review within the limited databases scanned. During the study, a search was made in the categories related to education by using the keywords "Augmented Reality" and "Mathematics" in Web of Science (WoS) databases. The data set of the study consists of 122 academic studies published between 2010-2022 in accordance with the criteria determined by the researcher. According to the results of the study, the number of mathematics education research on augmented reality has increased in 2016 and later in parallel with the following years. While the most frequently published language in these studies was English, the most common type of academic study was articles and papers. The most commonly used research models are experimental, systematic review and screening, respectively. On the other hand, USA, Mexico, and Spain are the three countries where mathematics education studies related to augmented reality are published the most, respectively. The most frequently used keywords in mathematics education studies related to augmented reality were "augmented reality", "mathematics", "stem", "virtual reality", "technology", "stem education" and "math education".

Keywords: Mathematics Education, Augmented Reality, Descriptive Content Analysis, Web of Science.

Giriş

Türk eğitim sistemi, öğrencilerin bilgi, beceri ve davranışlarını belirlemiş olduğu yetkinliklerle bütünleştirip hem ulusal hem de uluslararası düzeyde donanımlı bireyler yetiştirmeyi amaçlamaktadır. Türkiye Yeterlilikler Çerçevesinde (TYÇ) sekiz anahtar yetkinlik; Anadilde iletişim, yabancı dillerde iletişim, matematiksel yetkinlik ve bilim/teknolojide temel yetkinlikler, dijital yetkinlik, öğrenmeyi öğrenme, sosyal ve vatandaşlıkla ilgili yetkinlikler, inisiyatif alma ve girişimcilik, kültürel farkındalık ve ifade olarak belirlenmiştir. Bu yetkinliklerden dijital yetkinlik, bilgiye erişim ve bilginin değerlendirilmesi, saklanması, üretimi, sunulması ve alışverişi için bilgisayarların kullanılması aracılığıyla ortak ağlara katılım sağlanması ve iletişim kurulması gibi temel beceriler yoluyla desteklenmektedir (MEB, 2018). Eğitim teknolojileri öğrencilere, matematiksel kavramların çoklu temsillerini keşfetmeleri, soyut kavramları somutlaştırmaları konusunda etkileşimli olarak imkân sağlamaktadır. Özellikle soyut düşünme becerisi gerektiren matematik, geometri gibi derslerde yer alan kavramları kâğıt, kalem, cetvel gibi araçlarla somutlaştırmaya çalışmak ilgili kavramların içselleştirilmesinde ve görselleştirilmesinde yeterli olmayabilir (İbili & Şahin, 2013). Eğitim teknolojisi, öğrenme-öğretme ortamlarını etkili bir şekilde tasarlayan, öğrenmeyi zenginleştiren, öğrenme ve öğretmede meydana gelen sorunları çözen, öğrenme ürününün kalitesini ve kalıcılığını artıran akademi sistemler bütünüdür (İşman, 2011). Artırılmış Gerçeklik (AG)'in başlıca avantajları öğrenme kazanımları, motivasyon, etkileşim ve iş

birliğidir (Bacca Acosta, J. L. vd., 2014). Buradan hareketle matematik eğitiminde eğitim teknolojilerine yer verilmesi, eğitim teknolojilerindeki yenilikleri takip edilmesi ve uygulanması, öğrencilerin soyut kavramları somutlaştırmaları ve bu kavramları içselleştirmeleri açısından öğrencilere etkili öğrenme fırsat sunacaktır. Bu teknolojilerden arasında öğrenciler için etkili ve aktif öğrenme fırsatları sunan AG teknolojisi önemli bir yere sahiptir (İbili & Şahin, 2013).

AG, gerçekliği sanallıkla birleştiren önemli bir teknolojidir (Akçayır & Akçayır, 2017; Azuma, 1997). AG ve Sanal Gerçeklik (SG) kavramları birbirleriyle karıştırılabilmektedir (Carmigniani vd., 2011). Sanal ortamların veya daha yaygın olarak SG'nin bir varyasyonu olan AG, gerçek dünya üzerine bindirilmiş veya gerçek dünya ile birleştirilmiş sanal nesnelere birlikte gerçek dünyayı görmemize izin veren yani kullanıcıya sanal ve gerçek nesnelere aynı mekânda bir arada yer almasını sağlayan bir teknolojidir (Azuma, 1997). Kullanıcı SG'de sentetik bir ortamda bulunmakta ve gerçek dünyayı görememekten, AG'de sanal ve gerçek nesnelere bir aradadır. AG teknolojisi endüstri, moda, askeriye, tıp, gezi, pazarlama, müze ve eğitim gibi birçok alanda çok sık olarak kullanılmaktadır (Akçayır & Akçayır, 2017). AG'nin temel amacı ek bilgi sağlamanın yanı sıra ilgilenilen bir konuyu açıklamaktır. AG eğitici oyunlar ve laboratuvar deneyleri için AG de büyüyen alanlardır (Bacca Acosta, J. L. vd., 2014). Eğitimde, AG, öğrenme ve öğretme deneyimlerini zenginleştirmek için pedagojik araçlar tasarlamak için kullanılmıştır (Garzón vd., 2017). AG teknolojisi, öğrenim alanında öğrencilerin öğrenmesini teşvik etmek için kullanılır. Böylece içeriğin çalışılmasını kolaylaştıran eğlenceli ve eğlenceli bir etkileşim yoluyla gerçekliğin fiziksel unsurlarını mobil cihazlar aracılığıyla gözlemlemeyi sağlayan bir araç haline gelir. Aynı şekilde, AG, öğrenciyeye daha fazla bilginin akılda kalmasını sağlayarak öğretme ve öğrenmenin hizmetinde bir araç olarak hareket eder ve karmaşık fenomenlerin anlaşılmasını geliştirmek amacıyla sürdürülebilir uygulamalar geliştirme fırsatı sunar (Edwards, 2013; Park vd., 2014). AG uygulamasının eğitim ortamlarında kullanılmaya uygun ve etkili öğrenmeyi destekler nitelikte olduğunu belirten Diegmann vd. (2015), AG'nin 14 farklı faydasını belirlemiş ve bu faydalarından %20'sinden fazlasını oluşturan iki faydasını "İyileştirilmiş Öğrenme Eğrisi" ve "Artan Motivasyon" olarak adlandırmıştır. Öte yandan AG uygulamalarının multimodal olanakları, duyuşsal ve fiziksel yetersizliği olan bireylerin terapi süreçlerini desteklemek için iyi bir seçenek gibi görünmektedir. Bu terapi süreçlerinde bireylerin karşılaştıkları zorluklardan biri olan belirli görevlerin gerçekleştirilmesinde bireylerin motivasyonlarını arttıran bir etken olarak karşımıza çıkmaktadır (Correa, Ficheman & Lopes, 2009). AG teknolojisinin eğitimde kullanılmasının diğer bir nedeni ise eğitimde var olan eksiklikleri ve problemleri AG teknolojisi ile çözmeye anlayışının var olduğudur (Abdusselam

& Karal, 2020). Ayrıca AG için sunulan olanaklar pahalı öğrenme materyallerinin gerekli olduğu bazı öğrenme deneyimlerini gerçekleştirmenin maliyetini azaltabilir. Yani, AG'nin ekonomik açıdan sınırlı kaynaklara sahip öğretim kurumlarında öğrenme materyallerine ulaşmayı kolaylaştıracağı söylenebilir. Bu anlamda, sanal nesnelere farklı türde sanal materyaller olarak öğrencilerin elleri gibi gerçek nesnelere birleştirmek öğrencilerin keşfetme becerilerinin gelişimi için fırsat sağlayabilir.

Ülkelerin büyüme ve gelişmesinin temel dinamiklerinden en önemlisi teknolojidir. Teknolojinin geliştirilmesini etkileyen faktörler arasında bilimsel araştırma ve geliştirmeyi desteklemek yer almaktadır (Ağır, 2010). Türkiye'de bilimsel araştırma ve geliştirmeyi destekleyecek nitelikte planlamalar yapılmaktadır. Bu planlamalarda bilimsel çalışmaların ülke kalkınmasındaki önemi vurgulanmaktadır (T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2019). Bilimsel çalışmalar sonucunda elde edilen bulgular, bilimsel tartışmalar ve öneriler eşliğinde ilgili alana sunularak sorunların çözümüne yardımcı olmaktadır. Eğitim alanında yapılan çalışmalar da benzer olarak; eğitsel sorunların çözüme kavuşturulması, eğitim hizmetlerinin iyileştirilmesi ve geliştirilmesi, eğitim politikalarına yön verilmesi ve yenilikçi stratejilerin oluşturulması gibi konulara fayda sağlamaktadır. Buradan hareketle bilim insanlarının yapmış olduğu çalışmaları diğer bilim insanları ile paylaşılmasının önemli olduğu söylenebilir.

Literatür incelendiğinde, AG uygulamasına ilişkin yapılmış farklı içerik analizi çalışmalarına rastlanmıştır. İçten ve Bal (2017) AG teknolojisi üzerine yapılan akademik çalışmalara ilişkin içerik analizi çalışması yapmışlardır. Çalışmalarında 2010-2016 yılları arasında ulusal ve uluslararası 27 dergide yayımlanmış 34 tane akademik çalışmaya yer vermişlerdir. Elde ettikleri verilerde yer alan çalışmaların; yayın yıllarına, yayımlandığı dergi veya kitaplara, AG işaretçi kullanım türüne, görüntüleme sistem türüne, uzamsal görüntüleme sistemleri dağılımına, taşınabilir görüntüleme sistemleri dağılımına, başa monte edilen görüntüleme sistemleri dağılımına (HMD), kullanıcı ve cihaz etkileşim yöntemine, kullanılan AG araçlarına (fireworks) göre dağılımlarını incelemişlerdir. Ciproso vd. (2018), çalışmalarında WoS bilimsel veri tabanlarından SG için toplam 21.667 ve AG için 9.944 çalışmayı veri setine dahil etmişlerdir. Veri setinde yer alan çalışmaların yazar, başlık, özet, ülke ve tüm referanslar (alıntı analizi için gerekli) gibi özelliklerine göre dağılımlarını incelemişlerdir. Garzon vd. (2019) eğitim ortamlarında AG teknolojisinin eğilimlerini, olanaklarını ve zorluklarını belirlemişlerdir. 2012-2018 yılları arasında bilimsel dergilerde yayımlanan ve konferanslarda sunulan 61 tane çalışmayı analiz etmişlerdir. Araştırmanın verilerini, Social Sciences Citation Index (SSCI) veri tabanında indekslenen bilimsel dergiler ve Conference Proceedings Citation Index-Science (CPCI-

S) veri tabanında indekslenen konferans bildirileri oluşturmaktadır. Bu çalışmaların verilerine ulaşmak için WoS veri tabanlarını kullanmışlardır. Akkuş, Güzel ve Özhan (2021) ise 2011-2019 yılları arasında eğitim teknolojileri alanında uluslararası 10 SSCI dergideki son 9 yıllık “Artırılmış Gerçeklik” konulu toplam 77 akademik çalışmalarına dahil ederek bu çalışmaları makale sınıflama formu kullanılarak 8 farklı kategoride (yayımlandıkları dergiler, yapıldıkları yıllar, çalışma alanları, örneklem düzeyleri, değişkenler, araştırma modelleri, veri toplama araçları ve AG uygulamasının gerçekleştirilme durumları) analiz etmişlerdir. Batdı ve Gürgen-Akıcı (2022), Artırılmış Gerçeklik Uygulamalarının (AGU) akademik başarıya etkisini ortaya çıkarmak ve öğretim ortamında kullanılmasının bilişsel, duyuşsal ve sosyal boyuttaki etkililiğini belirlemek amacıyla yaptıkları çalışmanın meta-analiz boyutu kapsamına 2015-2021 yılları arasında Web of Science, Taylor & Francis Online, ERIC (EBSCO), Science Direct, Wiley Online Library Full Collection, Springer LINK, Scopus (A&I), ProQuest ve Yükseköğretim Kurulu (YÖK) Ulusal Tez Merkezi, CU THESES, Federation of Egyptian Universities, Egyptian periodicals, Journal of the Faculty of Education, Assiut University, Journal of the Faculty of Education, Benha University, Journal of Educational Sciences, Ain Shams University veri tabanlarında yayımlanmış dili Türkçe, İngilizce ve Arapça olan çalışmaları dahil etmişlerdir. Meta-tematik analiz boyutu kapsamına ise Ulusal Tez Merkezi, Google Scholar ve Dergi Park veri tabanları olmak üzere üç ayrı veri tabanından 2015-2022 yılları arasında yayımlanmış, nitel olarak yürütülmüş, katılımcı görüşüne sahip ve yayın dilinin Türkçe olan çalışmaları dahil etmişlerdir. Toplam meta-tematik analiz için 13, meta analiz için ise 28 adet çalışma araştırmaya dâhil edilmiştir. Yapılan bu çalışmalar incelendiğinde, söz konusu çalışmaların nicelik olarak yeterli olmadığı, yayınlara ilişkin değerlendirmelerin sınırlı yayın türü üzerine olduğu ve eğilim üzerine yapılan bu tür çalışmaların olabildiğince güncel veri setleriyle yenilenmesi gerekliliğinden yola çıkarak çalışmamızın alan yazına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Genel olarak matematik eğitiminde AG ile ilgili yapılan çalışmaların içerik analizini ortaya koyan kapsamlı bir çalışmaya literatürde rastlanmamıştır. Matematik eğitiminde AGU’nu ele alan bu çalışma uygulamanın uluslararası eğilimini ortaya koyacaktır. Bu sebeple, yapılan bu çalışmanın literatürdeki bu eksikliği gidermede faydalı olacağı düşünülmektedir. Bu çalışma güncel kalma potansiyeline sahip bir çalışmadır ve yeni çalışmalar yapıldıkça güncellenebilir (Gough, Oliver & Thomas, 2017). Bu sayede araştırma ortamının bir resmi yeni araştırmacılar için erişilebilir olacaktır.

Bu kapsamda, yapılan bu araştırmanın amacı, matematik eğitiminde AGU’na ilişkin yayımlanan ve WoS veri tabanlarında indekslenen yayınları

betimsel olarak analiz etmektir. Araştırmanın amacı doğrultusunda aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır.

Matematik eğitiminde artırılmış gerçekliğe ilişkin yayımlanan akademik çalışmaların;

- Sayısının yıllara göre dağılımı nasıldır?
- Yayımlandığı dillere göre dağılımı nasıldır?
- Yayımlandığı yayın türüne göre dağılımı nasıldır?
- Kullanılan araştırma modellerine göre dağılımı nasıldır?
- Yayımlandığı kaynaklara göre dağılımı nasıldır?
- Yayımlandığı ülkelere göre dağılımı nasıldır?
- Atıf sayılarına göre dağılımı nasıldır?
- En sık kullanılan anahtar kelimelerinin dağılımı nasıldır?

Yöntem

Araştırma Deseni

Araştırma probleminin çözümüne yönelik olarak geliştirilecek yöntemin; araştırma probleminin doğasına, araştırmanın amacına ve araştırmacının bireysel özelliklerine göre belirlenmesi gerekmektedir (Creswell, 1994). Bu çalışmada betimsel içerik analizi kullanılmıştır. Betimsel içerik analizi; belirli bir konu üzerinde yapılan çalışmaların ele alınıp eğilimlerinin ve araştırma sonuçlarının tanımlayıcı bir boyutta değerlendirilmesini içeren sistematik çalışmalardır (Sözbilir vd., 2012).

Çalışma grubu

Bu araştırmanın verilerini 2022 yılı ağustos ayına kadar geçen sürede WoS veri tabanlarında yayınlanan ve araştırmacı tarafından belirlenen kriterlere uygun 122 akademik çalışma oluşturmaktadır. Bu kapsamda yapılan bu çalışma ile birbirlerinden bağımsız olarak yayınlanan kitap bölümleri, bildiriler, araştırma makaleleri ve derleme makaleler incelenip düzenlenerek alandaki genel eğilimler belirlenmiştir.

Veri Toplama Aracı

Henüz bir bilginin değerini ve kalıcılığını ölçen bir yöntem geliştirilmemiş olsa da bilim insanlarının bilimsel performanslarının ölçülmesinde ve bilimsel araştırmaların incelenmesinde sıklıkla uluslararası atıf dizinleri kullanılmaktadır (Ertekin, 2014). Araştırma sorularını yanıtlamak ve araştırma verilerine en uygun stratejiyi kullanarak belirlemek için WoS veri tabanları kullanılmıştır. Web of Science, kullanıcıların SCIE, SSCI, AHCI ve ESCI atıf indekslerinde olmak üzere dünyadaki en prestijli,

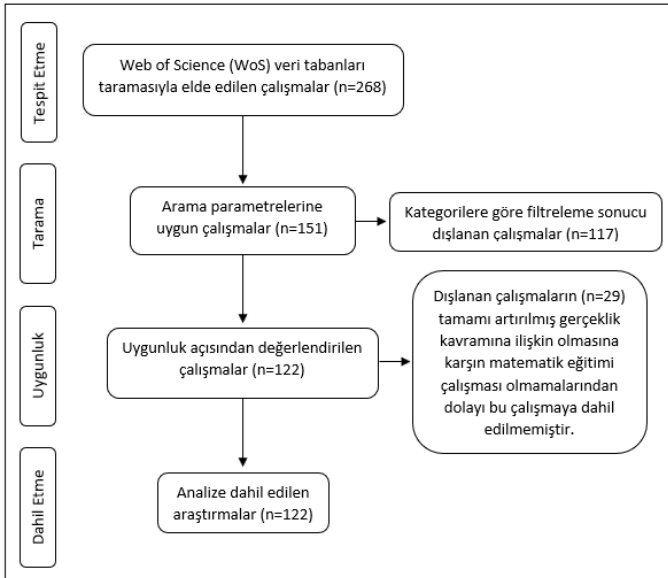
yüksek etkili toplam 22.200'ün üzerinde derginin ve 282 milyonunun üzerinde kaydın güncel ve geçmişe dönük literatürü aramasına olanak tanımaktadır. Ayrıca benzersiz bir arama yöntemi ve alıntı yapılan referans araması sağlamaktadır.

Veri setini oluşturmak için seçilen çalışmalar aşağıdaki kriterlere göre belirlenmiştir:

- Araştırma sorularına ilişkin çalışmalar
- Çalışmanın konusunun “Augmented Reality” ve “Mathematics” ilişkili olması

Yapılan araştırma matematik eğitime odaklandığı için verilen kriterleri sağlayan çalışmalar WoS üzerinden “Eğitim Araştırmaları”, “Eğitim Bilimsel Disiplinler” ve “Özel Eğitim” kategorileri ile filtrelenerek eğitim odaklı olmayan (n=117) ve matematik eğitime ilişkin olmayan (n=29) makaleler araştırma kapsamı dışında tutulmuştur. Veri seti oluşturulurken gerçekleştirilen akış şeması Şekil 1’de gösterilmektedir.

Şekil 1. Veri Seti Oluşturma Süreci

“Moher, D., Liberati, A., Tetzlaff, J. & Altman, D. G. (2009). Preferred reporting items for systematic reviews and meta-analyses: The PRISMA statement. *Annals of Internal Medicine*, 151(4), 264-269.” kaynağından uyarlanmıştır.

Ayrıca Sözbilir, Kutu ve Yaşar (2012) tarafından geliştirilen “Makale Sınıflama Formu” revize edilerek çalışmaya uyarlanmıştır. Bu form aracılığıyla veri setine dahil edilen 122 çalışma betimsel analize tabi tutulmuştur.

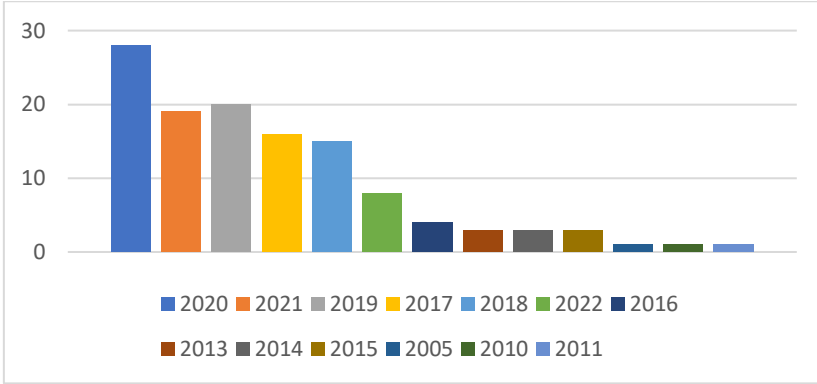
Verilerin Analizi

Araştırmada herhangi bir süre kısıtlamasına gidilmemiş olsa da erişilebilen veriler 2010-2022 yılları arasında kapsamaktadır. Belirtilen aralıkta toplam 122 çalışma yayın sınıflama formundaki kriterlere göre kodlanıp sınıflandırılarak kategorize edilmiştir. Kategorize edilen verilere ilişkin yüzde ve frekans değerleri hesaplanmıştır. Ayrıca araştırma kapsamında incelenen çalışmaların anahtar kelimeleri Word Art çevrimiçi yazılımı kullanılarak kelime bulutu şeklinde görsel olarak haritalandırılmıştır.

Bulgular

Araştırma sorusuna ilişkin bulgular: Yayın Sayısı

WoS'ta yer alan matematik eğitimi araştırmalarında AG ile ilgili yayımlanan çalışmaların yıl bazında dağılımı Grafik 1'de yer almaktadır.

Grafik 1. Matematik Eğitiminde AG ile İlgili Çalışmaların Yıllara Göre Sayısal Dağılımı (WoS, Ekim, 2022)

Grafik 1'de yer alan verilere göre AG ile ilgili olarak en fazla yayın yapılan yıllar 2020 (f=28), 2019 (f=20) ve 2021 (f=19) olmuştur. Daha sonra en sırasıyla 2017 (f=16), 2018 (f=15), 2022 (f=8), 2016 (f=4), 2013 (f=3), 2014 (f=3), 2015 (f=3), 2005 (f=1), 2010 (f=1), 2011 (f=1) olmuştur. Grafik bir bütün olarak değerlendirildiğinde ilerleyen yıllara göre yapılan yayın sayılarında bir artış olduğu görülmektedir.

Araştırma sorusuna ilişkin bulgular: Yayın Dili

WoS'ta yer alan matematik eğitimi araştırmalarında AG ile ilgili yayımlanan çalışmaların hazırlandıkları dillere göre frekans ve yüzde dağılımı Tablo 1'de yer almaktadır.

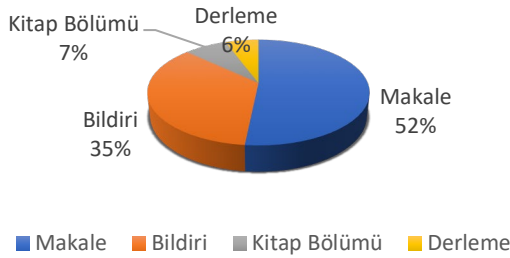
Tablo 1. Matematik Eğitiminde AG ile İlgili Çalışmaların Hazırlandıkları Dillere Göre Dağılımı (WoS, Ekim, 2022)

Diller	f	%
İngilizce	114	93,44
İspanyolca	8	6,56
Toplam	122	100

Tablo 1'de yer alan veriler incelendiğinde AG ile ilgili olarak İngilizce ve İspanyolca olmak üzere iki farklı dilde yayın yapıldığı görülmektedir. Yayın yapılan dil büyük oranda İngilizcedir (f=114).

Araştırma sorusuna ilişkin bulgular: Yayın Türü

WoS'ta yer alan matematik eğitimi araştırmalarında AG ile ilgili yayımlanan çalışmaların hazırlandıkları yayın türlerine göre dağılımı Grafik 2'de yer almaktadır.

Grafik 2. Matematik Eğitiminde AG ile İlgili Yayımlanan Çalışmaların Yayın Türüne Göre Dağılımı (WoS, Ekim, 2022)

Grafik 2'de yer alan veriler incelendiğinde matematik eğitiminde AG ile ilgili olarak yayımlanan çalışmaların büyük bir kısmının makalelerden (f=63) sonrasında ise bildirilerden (f=43) oluştuğu görülmektedir. Diğer yayın türlerini ise kitap bölümü (f=9) ve derlemeden (f=7) oluşturmaktadır.

Araştırma sorusuna ilişkin bulgular: Araştırma Modeli

WoS'ta yer alan matematik eğitimi araştırmalarında AG ile ilgili yayımlanan çalışmaların araştırma modellerine göre frekans ve yüzde dağılımı Tablo 2'de yer almaktadır.

Tablo 2. Matematik Eğitimi Araştırmalarında AG ile İlgili Yayımlanan Çalışmaların Araştırma Modellerine Göre Dağılımı (WoS, Ekim,2022)

Araştırma Modeli	f	%
Deneyssel	39	31,97
SistematiK Derleme	33	27,05
Tarama	20	16,39
Tasarım Tabanlı	16	13,11
Vaka/Örnek Olay	8	6,56
Karma	5	4,10
Tek Denekli	1	0,82
Toplam	122	100

Tablo 2'de yer alan matematik eğitiminde AG ile ilgili yapılan çalışmalarda en sık kullanılan araştırma modelleri sırasıyla deneyssel (f=39), sistematiK derleme (f=33) ve taramadır (f=20). AG kavramının doğası gereği yapılan çalışmaların bir kısmını ise tasarım tabanlı (f=16) çalışmalarda oluşturulmaktadır. Yapılan çalışmalarda kullanılan diğeri araştırma modelleri ise sırasıyla vaka/örnek olay (f=8), karma (f=5) ve tek deneklidir (f=1).

Tasarım tabanlı çalışmaların katılımcılardan veri toplanmadan doğrudan belli konuların öğretimini kolaylaştırmak veya zenginleştirmek amaçlı olmaları özelliğinden dolayı bu çalışmalarda diğeri bir tabloda ilişkili oldukları farklı disiplinlere göre sınıflandırılarak yer verilmiştir. WoS'ta yer alan matematik eğitimi araştırmalarında AG ile ilgili yayımlanan tasarım tabanlı çalışmaların farklı disiplinlere göre frekans ve yüzde dağılımı Tablo 3'te yer almaktadır.

Tablo 3. *Matematik Eğitimi Araştırmalarında AG ile İlgili Yayımlanan Tasarım Tabanlı Çalışmaların Disiplinlere Göre Dağılımı (WoS, Ekim,2022)*

Disiplinler	f	%
Geometri-Analitik Geometri	5	31,25
Analiz	2	12,50
Özel Eğitim Otizm (spektrumu, işitme yetersizliği)	2	12,50
Disiplinler arası (mimari, kültür ve tarih, fizik, biyoloji, sosyal bilimler)	4	25
Diğer (temel aritmetik kavramlar, yuvarlama, kinestetik öğrenme)	3	18,75
Toplam	16	100

Tablo 3'te yer alan matematik eğitimi araştırmalarında AG ile ilgili yayımlanan tasarım tabanlı çalışmaların büyük oranda (f=5) Geometri ve Analitik Geometri disiplinlerinde yapıldığı görülmektedir. Bundan başka tasarım tabanlı, mimari, kültür ve tarih, fizik, biyoloji ve sosyal bilimler ile matematiğin bir arada yer aldığı (f=4), özel öğrenme güçlüğü olan öğrenciler ile yapılmış olanlar (f=2) ve analiz dersi katı cisimler konusunda 3D görselleştirmelerden yararlanan (f=2) çalışmalar mevcuttur. Diğer kategorisinde yer alan çalışmalar (f=3) ise temel matematiksel kavramlar, yuvarlama ve kinestetik öğrenme etkinliklerine ilişkin yapılan çalışmalardır.

Araştırma sorusuna ilişkin bulgular: Kaynaklar

WoS'ta yer alan matematik eğitimi araştırmalarında AG ile ilgili yayımlanan çalışmaların hazırlandıkları yayımlandığı kaynaklara göre dağılımı Tablo 4'te yer almaktadır. Yayımlanan kaynaklarının sayısının fazla olması nedeniyle (n=46) tabloda yalnızca yayım sayısı fazla olan ilk 10 kaynağa yer verilmiştir.

Tablo 4. *Matematik Eğitimi Araştırmalarında AG ile İlgili Yayımlanan Çalışmaların Yayımlandığı İlk 10 Kaynak (WoS, Ekim,2022)*

Yayıncı	f	%
Springer Nature	19	12,58
Iated-Int Assoc Technology Education & Development	14	9,28
IEEE- Institute of Electrical and Electronics Engineers	12	7,94
Wiley	10	6,62

Mdpi – Publisher of Open Access Journals	9	5,96
Taylor & Francis	9	5,96
Elsevier	8	5,30
Brill Sense	6	3,97
Sage	6	3,97
Rwth Aachen	5	3,31

Tablo 4’te yer alan veriler incelendiğinde AG ile ilgili yayımlanan çalışmalara ilişkin yayın yapılan kaynakların büyük bir kısmını Springer Nature (f=19), Iated-Int Assoc Technology Education & Development (f=14) ve IEEE- Institute of Electrical and Electronics Engineers (f=12) oluşturmaktadır.

Araştırma sorusuna ilişkin bulgular: Ülkeler

WoS’ta yer alan matematik eğitimi araştırmalarında AG ile ilgili yayımlanan çalışmaların ülkelere göre dağılımı Tablo 5’te yer almaktadır. Ülkelere göre yayımlanan kaynak sayısının fazla olması nedeniyle (n=41) tabloda yalnızca yayım sayısı fazla olan ilk 10 ülkeye yer verilmiştir.

Tablo 5. *Matematik Eğitimi Araştırmalarında AG ile İlgili Yayımlanan Çalışmaların Yayımlandığı İlk 10 Ülke (WoS, Ekim,2022)*

Ülke	f	%
Amerika Birleşik Devletleri	17	11,26
Meksika	15	9,93
İspanya	15	9,93
Çin Halk Cumhuriyeti	12	7,95
Tayvan	12	7,95
Türkiye	12	7,95
Kıbrıs	10	6,62
Hindistan	8	5,30
İngiltere	7	4,64
Avusturya	6	3,97

Tablo 5’te yer alan veriler incelendiğinde AG ile ilgili yayımlanan çalışmalara ilişkin yayın yapılan ülkelerin başında Amerika Birleşik Devletleri (f=17), Meksika (f=15) ve İspanya (f=15) yer almaktadır.

Araştırma sorusuna ilişkin bulgular: Atıflar

WoS’ta yer alan matematik eğitimi araştırmalarında AG ile ilgili yayımlanan çalışmalardan en fazla atıf alan 10 çalışmaya Tablo 6’da yer verilmiştir.

Tablo 6. Matematik Eğitiminde AG ile İlgili Yayımlanan Çalışmalardan En Fazla Atıf Yapılanlar ve Atıf Sayıları (WoS, Ekim,2022)

Yayın Bilgisi	Atıf sayısı
Ibáñez, M.-B., & Delgado-Kloos, C. (2018). <i>Augmented reality for STEM learning: A systematic review. Computers & Education, 123, 109–123.</i> doi:10.1016/j.compedu.2018.05.002	227
Bujak, K. R., Radu, I., Catrambone, R., MacIntyre, B., Zheng, R., & Golubski, G. (2013). <i>A psychological perspective on augmented reality in the mathematics classroom. Computers & Education, 68, 536–544.</i> doi:10.1016/j.compedu.2013.02.017	218
Sommerauer, P., & Müller, O. (2014). <i>Augmented reality in informal learning environments: A field experiment in a mathematics exhibition. Computers & Education, 79, 59–68.</i> doi:10.1016/j.compedu.2014.07.013	149
Chiang, T. H. C., Yang, S. J. H., & Hwang, G.-J. (2014). <i>Students’ online interactive patterns in augmented reality-based inquiry activities. Computers & Education, 78, 97–108.</i> doi:10.1016/j.compedu.2014.05.006	135
Lin, H.-C. K., Chen, M.-C., & Chang, C.-K. (2013). <i>Assessing the effectiveness of learning solid geometry by using an augmented reality-assisted learning system. Interactive Learning Environments, 23(6), 799–810.</i> doi:10.1080/10494820.2013.817435	60
Ozdemir, M., Sahin, C., Arcagok, S. & Demir, M. K. (2018). The Effect of Augmented Reality Applications in the Learning Process: A Meta-Analysis Study. <i>Eurasian Journal of Educational Research, 18 (74), 165-186.</i> doi: 10.14689/ejer.2018.74.9	43
Cai, S., Liu, E., Yang, Y., & Liang, J.-C. (2018). <i>Tablet-based AR technology: Impacts on students’ conceptions and approaches to learning mathematics according to their self-efficacy. British Journal of Educational Technology.</i> doi:10.1111/bjet.12718	38
Demitriadou, E., Stavroulia, K.-E., & Lanitis, A. (2019). <i>Comparative evaluation of virtual and augmented reality for</i>	35

“mathematics” (f=76), “stem” (f=63), “virtual reality” (f=45), “technology” (f=42), “stem education” (f=40), “mathematics education” (f=35), “learning” (f=30), “mobile learning” (f=25), “education” (f=24) ve “steam” (f=23) olduğu belirlenmiştir. Şekil 2’de yer alan kelime bulutu görselinde ilgili anahtar kelimelere tekrar edilme sıklıklarına göre yer verilmiştir.

Sonuç

Matematik eğitiminde yapılan AG çalışmalarının eğilimlerini belirlemek için yola çıkılan bu çalışmada toplanan verilerin analizleri sonucunda, matematik eğitiminde AG çalışmalarının sayısının son yıllarda arttığı söylenebilir. Son yıllarda mobil teknolojilerin artmasının yapılan AG çalışmaların artmasında bir etkidir. Bunun yanında farklı alanlarda kullanılan bir teknoloji olan AG, eğitimin farklı disiplinlerinde de etkili bir eğitim aracı olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle son 4 yılda yapılan çalışmalarda artış olduğu görülmektedir. 2022 yılında çalışma sayılarında bir azalma görülüyor olsa da verilerin 2022 yılı içerisinde Ekim ayına kadar olan çalışmaları içermesinin bu durumda etkili olduğu söylenebilir.

Yayın dilinin yüksek oranda İngilizce olmasının sebebi, bilim dilinin İngilizce olarak yaygın kullanımı ve WoS veri tabanlarında indekslenen dergi ve kitapların İngilizce dilini tercihlerinden kaynaklandığı şeklinde yorumlanabilir. Türkiye’de AG ile ilgili yapılan tezleri inceleyen Altınpulluk (2018) da benzer bir sonuca ulaşmıştır.

Yapılan çalışmaların yayın türü incelendiğinde büyük bir kısmının makalelerden oluştuğu görülmektedir. Bilim insanlarının alana katkı sağlamak için makaleleri tercih etmeleri beklenen bir sonuçtur. Eğitim üzerine farklı alanlarda yürütülen benzer çalışmalarda da (Hwang, G. J. & Tu, Y. F., 2021; Bray, A. & Tangney, B., 2017; Loveless, 2003) benzer sonuçlara ulaşılmıştır. Makale türünün tercih edilmesinin bir başka nedeni ise veri tabanlarında yer alan nitelikli dergilerin artması ve bu doğrultuda online veri tabanları aracılığıyla makale türünün görünürlüğünün artması gösterilebilir. Makaleler sonrasında makale tercihlerine ilişkin bahsedilen sebepler doğrultusunda en sık yayın yapılan çalışma türü bildiriler olmuştur.

Yapılan araştırmalarda en sık kullanılan araştırma modellerini deneysel araştırmalar, sistematik derlemeler ve tarama çalışmaları oluşturmaktadır. Chen vd., (2016), eğitimde AG ile ilgili yapılan çalışmalara ilişkin yaptıkları araştırmada, bu çalışmanın bulgularına benzer olarak çalışmaların büyük bölümünün deneysel çalışmalarından oluştuğunu belirtmişlerdir. AG kavramının doğası gereği yapılan çalışmaların bir kısmında ise katılımcılardan veri toplanmadan doğrudan belli konuların öğretimini kolaylaştırmak veya zenginleştirmek amaçlı tasarım tabanlı çalışmaların yer aldığı görülmüştür. Tasarım tabanlı çalışmalar, kuramsal temele dayanan eğitim tasarımlarının (Collins vd., 2016), tasarım, kuram ve

uygulama aşamalarını barındıran araştırma yöntemidir. İncelenen çalışmalar arasında yer alan tasarım tabanlı araştırmalarının yeni bir yöntem olmasından kaynaklı eğitim araştırmaları topluluğunda tanınabilirliğinin düşük olduğu söylenebilir. Tasarım tabanlı çalışmaların belirtilen özelliğinden dolayı yapıldığı disipline göre sınıflandırılması farklı bir tabloda yer almıştır.

Tasarım tabanlı çalışmalar ayrıca incelendiğinde geometri ve analitik geometri disiplinlerinde daha çok kavramların görselleştirilmesine yönelik çalışmalar yapıldığı görülmüştür. İstatistiksel, cebirsel ve aritmetik kavramları anlamak için zengin bir görselleştirme sağlayan geometri, hem iki boyutlu (2D) hem de üç boyutlu (3D) çeşitli şekil ve şekillerin özelliklerinin incelenmesini içeren bir matematik dalıdır (Fabiya, 2017). Geometri ve analitik geometri derslerinde 3 boyutlu cisimlerin ve ilgili üç boyutlu kavramların 2 boyutlu düz bir kağıt ya da sınıf içerisinde yazı tahtasında görselleştirilmesi zor olabilir. AG bahsedilen bu kavramların görselleştirilmesinde kolaylık sağlarken öğrenme sürecini geliştirip öğrenci merakını uyandırarak motivasyonlarını artırmakta ve uygun öğrenme ortamlarının oluşturmasında faydalı olmaktadır (Yingprayoon, 2015). Yapılan bu çalışmalarda öğrencilerin ilgili kavramları daha kolay ve anlamlı şekilde anlamalarına destek olarak AG kullanılmıştır. Bu sonuçlar matematik eğitiminde AG'ye ilişkin yapılan tasarım tabanlı çalışmaların daha çok geometri derslerine yönelik olmasını destekler niteliktedir.

Matematik eğitiminde AG ile ilgili yayımlanan çalışmalara ilişkin yayın yapılan kaynakların büyük bir kısmını Springer Nature, Iated-Int Assoc Technology Education & Development ve IEEE- Institute of Electrical and Electronics Engineers oluşturduğu görülmektedir. Bu kaynakların ilk sıralarda yer almasının sebebi, yayın yapılan kaynakların araştırmacılar açısından farklı disiplinlere ilişkin yayınlar barındırması dolayısıyla geniş bir kitleye hitap etmesi, açık erişime sahip olmaları ve teknoloji-eğitim alanında diğer kaynaklara göre tanınırlıklarının yüksek olmasıdır. Bu durum bahsedilen kaynakların alan için etki değerinin yüksek olduğu şeklinde yorumlanabilir.

ABD, WoS'ta matematik eğitimi araştırmaları kategorisinde AG kavramına ilişkin yayımlanan akademik çalışmaların yayımlandığı ülkelerin başında gelmektedir. Meksika ve İspanya ise bu konuda ABD'den sonra en fazla akademik çalışma yapılan iki ülke olmuştur. Bu ülkelerin bilim insanlarını destekleyen köklü kurumlara sahip olmaları bu sonucu destekler niteliktedir. Türkiye ise bu sıralamada Çin Halk Cumhuriyeti ve Tayvan ile birlikte 4. sırayı paylaşmaktadır. Bu durum Türkiye'deki bilim insanları tarafından alandaki ihtiyacı karşılamak üzere uluslararası çalışmaların takip edildiği şeklinde yorumlanabilir.

İlgili alanda atıfta bulunulan referanslar sıralaması incelendiğinde Ibáñez ve Delgado-Kloos (2018)'in yapmış olduğu çalışmanın en fazla atıf

alan çalışma olduğu görülmektedir. Bu çalışmayı sırasıyla Bujak (2013); Sommerauer ve Müller (2014)'ün çalışmaları izlemektedir. Bu durumun çalışmaların yayın yıllarının daha eski olması ve matematik eğitiminde AG kavramına ilişkin kapsamlı bilgiler içermesinden dolayı yeni çalışmalara kaynak sağlayan ve yol gösteren nitelikte çalışmalar olmalarından kaynaklı olduğu şeklinde yorumlanabilir.

Matematik eğitiminde AG kavramına ilişkin yapılan çalışmalarda kullanılan ve kelime bulutunda yer verilen anahtar kelimelerin sırasıyla “augmented reality”, “mathematics”, “stem”, “virtual reality”, “technology”, “stem education”, “mathematics education”, “learning”, “mobile learning”, “education” ve “steam” olduğu görülmektedir. Anahtar kelimeler, yapılan çalışmaların içeriğini yansıtan en önemli kelimeler olduklarından, araştırmacıların araştırmaların kapsamı hakkında kısa zamanda bir ön fikir sahibi olmalarına olanak sağlar. Araştırmacılar, araştırma raporunda öne çıkmasını ve vurgu yapılmasını düşündüğü yönlerini temel olarak belirlerler. Buradaki amaç belirlemiş oldukları anahtar kelimeler aracılığıyla yapmış oldukları çalışmalara diğer araştırmacıların kolaylıkla ulaşabilmeleridir (Tatar ve Tatar, 2008). Buradan hareketle en sık kullanılan kelimelerin AG ve matematik eğitimi ile bunların bileşenlerinden oluşması beklenen bir durumdur.

Öneriler

Bu çalışmada WoS'ta yer alan matematik eğitiminde AG kavramına ilişkin çalışmaların eğiliminin araştırılmasına yer verilmiştir. Bu bağlamda yapılan bu çalışmanın araştırmacılara konuya ilişkin fikir sunması ve yapacakları araştırmalara yol göstermesi bakımından katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Çalışma sonuçları doğrultusunda aşağıdaki öneriler sunulabilir:

- Yapılacak yeni çalışmalarda matematik eğitiminde AG kavramına ilişkin yapılan ulusal ve uluslararası tez çalışmalarının eğilimi incelenebilir.
- Bu çalışma WoS veri tabanları ile sınırlıdır. Alanla ilgili daha bütüncül çıkarımlara ulaşmak için farklı ulusal ve uluslararası veri tabanlarında taranan akademik çalışmalar incelenebilir.
- Yapılan çalışma sonuçlarına göre tasarım temelli çalışmaların sayısının diğer çalışma modellerine göre daha az olduğu görülmektedir. Bu kapsamda araştırmacılar tarafından AG sınıf tasarımı ve değerlendirme araştırması veya AG'e ilişkin öğrenme kaynakları tasarlama ve uygulama gibi tasarım temelli çalışmalara yer verilebilir.
- Yapılan çalışma sonuçlarına göre özel öğrenme güclüğü olan öğrenciler ile ilgili çok az çalışmaya rastlanılmıştır. Bu bağlamda özel eğitimin, daha fazla çalışmanın yapılabileceği potansiyel bir

alan olduğu söylenebilir. Buradan hareketle özel eğitimde ilgili çalışmaların sayısı artırılması alana katkı sağlayacaktır.

Kaynaklar

- Abdusselam, M. S., & Karal, H. (2020). The effect of using augmented reality and sensing technology to teach magnetism in high school physics. *Technology, Pedagogy and Education*, 29(4), 407-424.
- Ağır, H. (2010). Türkiye ile Güney Kore'de bilim ve teknoloji politikalarının karşılaştırılması. *Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi*, 5(2), 43-55.
- Akçayır, M., & Akçayır, G. (2017). Advantages and challenges associated with augmented reality for education: a systematic review of the literature. *Educational Research Review* 20:1-11. <https://doi.org/10.1016/j.edurev.2016.11.002>
- Akkuş, İ., Güzel, Y., & Özhan, U. (2021). Eğitimde Artırılmış Gerçeklik Konulu Uluslararası Yayınların İçerik Analizi: 2011-2019 Dönemi. *SDU International Journal of Educational Studies*, 8(1), 36-50. <https://doi.org/10.33710/sduijes.774044>
- Altınpulluk, H. (2018). Türkiye'de Artırılmış Gerçeklikle İlgili Hazırlanan Tezlerin Bibliyometrik Analiz Yöntemiyle İncelenmesi. *Eğitim Teknolojisi Kuram ve Uygulama*, 8 (1), 248-272. <https://doi.org/10.17943/etku.337347>
- Azuma, R. (1997). A survey of augmented reality. In *Presence Teleoperators Virtual Environments* 6(4):355-385. <https://doi.org/10.1162/pres.1997.6.4.355>
- Bacca Acosta, J. L., Baldiris Navarro, S. M., Fabregat Gesa, R., & Graf, S. (2014). Augmented reality trends in education: a systematic review of research and applications. *Journal of Educational Technology and Society*, 2014, vol. 17, num. 4, p. 133-149. <http://www.jstor.org/stable/jeductechsoci.17.4.133>
- Batdı, V., & Gürgen-Akıcı, B. (2022). Doküman İncelemesinde Artırılmış Gerçeklik Uygulamalarına İlişkin Nitel Ve Nicel Verileri Karşılaştırma: Bir Karma-Meta Yöntemi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 21(83), 997-1016. <https://doi.org/10.17755/esosder.1060318>
- Bray, A., & Tangney, B. (2017). Technology usage in mathematics education research—A systematic review of recent trends. *Computers & Education*, 114, 255-273. <https://doi.org/10.1016/j.compedu.2017.07.004>
- Carmigniani J, Furht B, Anisetti M, Ceravolo P, Damiani E, Ivkovic M (2011) Augmented reality technologies, systems and applications. *Multimedia Tools Applications* 51(1):341-377. <https://doi.org/10.1007/s11042-010-0660-6>
- Chen, P., Liu, X., Cheng, W., & Huang, R. (2017). A review of using Augmented Reality in Education from 2011 to 2016. *Innovations in smart learning*, 13-18. https://doi.org/10.1007/978-981-10-2419-1_2
- Cipresso, P., Giglioli, I. A. C., Raya, M. A., & Riva, G. (2018). The past, present, and future of virtual and augmented reality research: a network and cluster analysis of the literature. *Frontiers in psychology*, 2086. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2018.02086>
- Collins, A., Joseph, D., & Bielaczyc, K. (2016). Design research: Theoretical and methodological issues. In *Design-based research: clarifying the terms* (pp. 15-42). Psychology Press. eBook ISBN 9780203764565
- Correa, A. G. D., Ficheman, I. K., Nascimento, M. Do, & Lopes, R. D. D. (2009). Computer assisted music therapy: A case study of an augmented reality musical system for children with cerebral palsy rehabilitation. *Proceedings of*

- the Ninth IEEE International Conference on Advanced Learning Technologies (pp. 218–220). <http://doi.org/10.1109/ICALT.2009.111>
- Creswell, J. W. (1994). *Research design qualitative & quantitative approaches*. Sage Publication, USA.
- Diegmann P, Schmidt-Kraepelin M, Eynden S Van Den, Basten D (2015) Benefits of augmented reality in educational environments - A systematic literature review. *Benefits* 3(6(2015)):1542-1556
- Edwards, C. (2013). Better than reality? *Engineering & Technology*, 8(4), 28-31. <https://doi.org/10.1049/et.2013.0402>
- Ertekin, C. (2014). Bilimsel Araştırma ve Bilimsel Performans Ölçümü. *Türk Nöroloji Dergisi*, 20(2), 32-36. <https://doi.org/10.4274/tnd.80269>
- Fabiyi, T. R. (2017). Geometry concepts in mathematics perceived difficult to learn by senior secondary school students in Ekiti State Nigeria. *IOSR Journal of Research & Method in Education*, 7(1), 83-90. <https://doi.org/10.9790/7388-0701018390>
- Garzón J, Pavón J, Baldiris S (2017) Augmented reality applications for education: five directions for future research. In: International conference on augmented reality, virtual reality and computer graphics, vol 1. Springer, Berlin, Heidelberg, pp 402-414. <https://doi.org/10.1007/978-3-319-40651-0>
- Gough, D., Oliver, S., & Thomas, J. (Eds.). (2017). *An introduction to systematic reviews*. Sage.
- Hwang, G. J., & Tu, Y. F. (2021). Roles and research trends of artificial intelligence in mathematics education: A bibliometric mapping analysis and systematic review. *Mathematics*, 9(6), 584. <https://doi.org/10.3390/math9060584>
- İbili, E., & Şahin, S. (2013). Artırılmış gerçeklik ile interaktif 3d geometri kitabı yazılımın tasarımı ve geliştirilmesi: ARGE3D. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Fen ve Mühendislik Bilimleri Dergisi*, 13(1), 1-8.
- İçten, T., & Güngör, B. A. L. (2017). Artırılmış gerçeklik teknolojisi üzerine yapılan akademik çalışmaların içerik analizi. *Bilişim Teknolojileri Dergisi*, 10(4), 401-415. <https://doi.org/10.17671/gazibtd.290253>
- İşman, A. (2011). *Öğretim teknolojileri ve materyal tasarımı* (4. Baskı.). Ankara: Pegem Akademi.
- Loveless, T. (2003). Trends in MATH. *The Brookings Review*, 21(4), 40.
- Milli Eğitim Bakanlığı [MEB] (2018). *Ortaöğretim matematik dersi (9, 10, 11 ve 12. sınıflar) öğretim programı*. Ankara.
- Moher, D., Liberati, A., Tetzlaff, J., Altman, D. G., & PRISMA Group*. (2009). Preferred reporting items for systematic reviews and meta-analyses: the PRISMA statement. *Annals of internal medicine*, 151(4), 264-269.
- Park, K. D., & Chung, J. H. (2014). A study on the Image Augmented Reality Card using Augmented Reality. *Journal of digital convergence*, 12(8), 467-474. <https://doi.org/10.14400/JDC.2014.12.8.467>
- Sozibilir, M., Kutu, H., & Yasar, M. D. (2012). Science education research in Turkey: A content analysis of selected features of published papers. In *Science Education Research and Practice in Europe* (pp. 341-374). Brill.
- Tatar, E., & Tatar, E. (2008). Fen bilimleri ve matematik eğitimi araştırmalarının analizi I: anahtar kelimeler. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 9(16), 89-103.

Kenan KONUR-Betül KESKİN
Artırılmış Gerçeklik ile İlgili Yapılan Matematik Eğitimi Araştırmalarının Eğilimleri
Trends of Mathematics Education Research on Augmented Reality

- T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. (2019). *On birinci kalkınma planı* (2019-2023).
- Yingprayoon, J. (2015). Teaching mathematics using augmented reality. In *20th Asian Technology Conference in Mathematics* (pp. 384-391).

İZMİR İLİNDE ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN KIRSAL KALKINMADA UZMAN ELLER PROJESİNE BAKIŞ AÇILARININ DEĞERLENDİRİLMESİ

EVALUATION OF PERSPECTIVES OF UNIVERSITY STUDENTS IN IZMIR PROVINCE ON EXPERT HANDS IN RURAL DEVELOPMENT PROJECT

*Sait ENGİNDENİZ * Murside Çağla ÖRMECİ KART **
Çağrı KANDEMİR *** Turgay TAŞKIN*****

Özet

Günümüzde kırsal kesimdeki gençler, tarım sektöründe geleceklerinin olmadığına inandıkları ve kentte daha iyi bir yaşam beklentisi içerisinde oldukları için kırdan kente göç etmeye çalışmaktadır. Bu göç nedeniyle tarım nüfusu da hızla yaşlanmaktadır. Gençlerin kırsal alanda kalmalarını ve tarımsal üretimi devam ettirmelerini sağlamak için yapılan destekler önem taşımaktadır. Bu amaçla uygulanan desteklerden biri de “Kırsal Kalkınmada Uzman Eller Projesi”dir. Bu proje ile, 2022-2024 yıllarında tüm illerde kırsal alanda yaşayan/yaşamayı taahhüt eden; meslek yüksekokulları ile üniversitelerin tarım, hayvancılık, ormancılık, gıda ve su ürünleri eğitimi veren bölümlerinden mezun olanların bölgede uygulayacağı bitkisel üretim, hayvansal üretim, su ürünleri üretimi, yöresel ürünler ile tıbbi ve aromatik bitki üretimi ile bu ürünlerin işlenmesi, depolanması ve paketlenmesine yönelik projelere hibe desteği verilmektedir. Bu çalışmada, Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi ve Zootekni Bölümlerinde eğitim gören öğrencilerin Kırsal Kalkınmada Uzman Eller Projesine bakış açıları ve yararlanma eğilimleri saptanmıştır. Bu amaçla, araştırma alınan 127 lisans öğrencisiyle yüz yüze gerçekleştirilen anket çalışmasıyla veriler derlenmiştir. Verilerin analizinde basit aritmetik ortalama ve yüzde

* Prof. Dr. Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi İzmir / TÜRKİYE sait.engindeniz@ege.edu.tr ORCID:0000-0002-7371-3330

** Araş. Gör., Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi İzmir / TÜRKİYE cagla.karti@ege.edu.tr ORCID: 0000-0002-9822-9908

*** Araş. Gör. Dr., Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi Zootekni Bölümü İzmir / TÜRKİYE cagri.kandemir@ege.edu.tr ORCID: 0000-0001-7378-6962

**** Prof. Dr., Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi Zootekni Bölümü İzmir / TÜRKİYE turgay.taskin@ege.edu.tr ORCID: 0000-0001-6411-665X

hesaplamaları yapılarak elde edilen sonuçlar çizelgeler halinde sunulmuştur. Araştırma sonuçlarına göre, öğrencilerin %55.1'i erkektir. Öğrencilerin ortalama yaşı 23.31 olarak saptanmıştır. Öğrencilerin %70.9'unun Uzman Eller Projesi hakkında bilgisi vardır. %61.4'ü projeden yararlanmak istediğini belirtmiştir. %67.8'i projenin yararlı olacağına inanmaktadır. Buna rağmen %66.9'u hibe desteğini yeterli olmadığını ve artırılması gerektiğini vurgulamıştır.

Anahtar Kelimeler: Tarımsal destek, tarımsal girişimcilik, genç çiftçi destekleri, tarımsal yatırımlar.

Abstract

Today, young people in rural areas try to migrate from rural to urban areas because they believe they have no future in the agricultural sector and a better life expectancy in the city. Due to this migration, the agricultural population is rapidly. It is important to support young people to keep them in rural areas and continue agricultural production. One of the supports implemented for this purpose is the Expert Hands in Rural Development Project. With this project, living/committing to live in rural areas in all provinces in 2022-2024; Grants for the projects on plant production, animal production, aquaculture production, local products, medicinal and aromatic plant production and the processing storage, and packaging of these products to be implemented by graduates of vocational schools and universities from departments providing agriculture, animal husbandry, forestry, food, and aquaculture education. support is provided. In this study, the perspectives of the students studying at Ege University Faculty of Agriculture, Department of Agricultural Economics and Animal Science, and their tendencies to benefit from the Expert Hands in Rural Development Project were determined. For this purpose, data were compiled through a face-to-face survey study conducted with 127 undergraduate students included in the scope. In the analysis of the data, the results obtained by making simple arithmetic mean and percentage calculations are presented in tables. According to the results of the research, 55.1% of the students are male. The average age of the students was determined as 23.31. 70.9% of the students have knowledge about the Expert Hands Project. 61.4% stated that they want to benefit from the Project. 67.8% believe that the Project will be beneficial. Despite this, 66.9% emphasized that the grant support was not sufficient and should be increased.

Keywords: Agricultural support, agricultural entrepreneurship, young farmer supports, agricultural investments.

Giriş

Türkiye'deki kırsal nüfusun gittikçe yaşlandığı ve kırsal yaşlanmanın birincil nedeninin kırsal alandaki gençlerin kente gerçekleştirdiği hızlı göç olarak belirtilmektedir (Tarhan ve ark., 2021). Diğer bir ifadeyle kırsaldaki gençler tarım sektöründe geleceklelerinin olmadığına inandıkları ve kentte daha iyi bir yaşam beklemedikleri için kırdan kente göç etmektedir (Akkaya, 2020).

Türkiye'de kırsaldan kente göç hareketinden payına düşeni almış; 1927 yılında ülke nüfusunun yaklaşık %76'sı belde ve köylerde yaşarken, 2000 yılında bu oran % 36'ya kadar düşmüştür. 2021 yılı itibariyle il ve ilçe

merkezlerinde ikamet edenlerin oranı %93.2'ye yükselmiş, belde ve köylerde yaşayanların oranı ise %6.8 olarak gerçekleşmiştir (TÜİK, 2022). Son yıllarda Türkiye'de tarımın sürdürülebilirliği için çiftçilerin kırsal alanda tutulabilmesi önemli hale gelmiştir. Kırsal alanın gençler için daha cazip yerler olması için istihdam yaratacak politikaların gerekli olduğu ortaya çıkmıştır (Yılmaz ve ark. 2014). Kentsel alanlara göç eden nüfusun büyük çoğunluğunu gençlerin oluşturduğu görülmektedir (Berk ve Armağan, 2019). Tarım alanlarının parçalı olması, gelir yetersizliği, istihdam sorunu ve eğitim alma çabası gibi nedenler, genç nüfusun kırsaldan kente göçlerini etkilemektedir. Dolayısıyla kırsal alanda yaşlılık sorunu oluşmaktadır (Demirbük, 2013).

Günümüzde kırsal alanlarda yaşayan gençler, kırsal alanlardaki sosyo ekonomik ve kültürel olanakların yetersizliği sonucu ortaya çıkan olumsuzlukların bir sonucu olarak kentsel alanlara göç ederek tarım dışı alanlarda iş bulmaya yönelmektedir (Örük ve Engindeniz, 2022). Tüm bunların sonucunda tarımsal üretimle uğraşan ve kırsal alanda kalan nüfus yaşlanmaya başlamıştır. Tarımsal üretimin geleceği ve sürdürülebilirliği açısından bu durum önemli bir risk oluşturmaktadır (Gedik, 2019). Nüfus olarak kendini yenileyebilme yeteneğinin kaybedilmesi bir köy için geleceğin olmayacağı anlamına gelmektedir. Bu durum ülke genelinde yaygın bir örnek oluşturursa kırsalın geleceğinin bir bütün olarak tehlikeye girdiği sonucuna varılabilir (Sav ve Sayın, 2018). Türkiye'de çiftçi yaşının yaklaşık olarak ortalama 55 yaş olduğu dikkate alındığında kırsal alanların sürdürülebilirliği için gençlere ihtiyaç duyulduğu gerçeği ortadadır. Bu gerçekten hareketle gerek T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı, gerek diğer Bakanlıklar, gerekse de bölgesel kalkınma ajansları gençlerin kırsal alanlarda iş sahibi olup hayat kurmaları için çeşitli teşvik ve destekler uygulamaktadır (Akkaya ve Gülçubuk, 2019). Gençlerin tarımdan ayrılması veya ilgisinin azalması, dinamik bir kırsal ekonomi modelinde üretken iş gücünün kaybı ile sonuçlanabilmektedir. Bu durum sürdürülebilirlik noktasında bir sorun oluşturmaktadır (Doğan ve ark., 2018).

Kırsal alanda gençlerin istihdamı artırmak amacıyla T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı tarafından Kırsal Kalkınma Destekleri kapsamında 2016-2018 yıllarını kapsayan bir "Genç Çiftçi Projesi" uygulamaya konulmuştur. Bu projeyi değerlendiren birçok çalışmanın yapıldığı görülmektedir (Unuakıtan ve Başaran, 2018; Kan ve ark. 2018; Kan ve ark. 2019; Sarı Gedik, 2019; Beşen ve ark. 2019; Aydın Can ve Engindeniz, 2020, Alkan ve Özkan, 2020; Altıntaş ve ark. 2020; Çağlayan ve ark. 2020; Aydın Can ve Engindeniz, 2021; Örük ve Engindeniz, 2022). Proje ile 18-40 yaş arasındaki gençlerin girişimciliğinin desteklenmesi, tarımda sürdürülebilirliğin sağlanması, alternatif gelir kaynaklarının oluşturulması, kırsalda genç nüfusun istihdamına katkı sağlanması; kısaca köyden kente göçün önlenmesi amaçlanmıştır (Ataseven, 2016; Demirbük ve Ayyıldız, 2021). 2019 yılında

programda bazı değişikliklere gidilerek İzmir, Düzce, Mardin ve Amasya illerinde pilot olarak “Kırsal Kalkınmada Uzman Eller Projesi” olarak uygulanmıştır (Yılmaz ve Keskin, 2020). Pilot uygulamaların başarılı olmasından ilgili mevzuat çalışmaları hazırlanarak 4046 sayılı "Kırsal Kalkınma Destekleri Kapsamında Kırsal Kalkınmada Uzman Ellerin Desteklenmesine İlişkin Karar" 2 Haziran 2021 tarih ve 31499 sayılı Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Programın amacı; tarım, hayvancılık, ormancılık, gıda ve su ürünleri alanlarında eğitim veren meslek yüksekokulu veya üniversite mezunu genç nüfusun, kırsal alanda istihdamına katkı sağlamak, tarım, hayvancılık, ormancılık, gıda ve su ürünleri sektörlerinde girişimciliği desteklemek, bu faaliyetlerin uzman kişiler tarafından yapılmasını teşvik etmek, tarımsal üretimin miktarını, kalitesini ve verimliliğini arttırmak, kırsal alanda tarımsal üretim yapan mevcut işletmelere örnek ve önderlik oluşturacak sürdürülebilir yatırımların desteklemek olarak belirtilmiştir. 10 milyon TL olan toplam hibe tutarının, sonuç itibarıyla %96.79'nun gerçekleşmesi, programın başarıya ulaştığını anlatmaktadır (TOB, 2022).

Bu araştırmanın amacı, Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesinin Tarım Ekonomisi ve Zootečni Bölümlerinde eğitim gören öğrencilerin Kırsal Kalkınmada Uzman Eller Projesine bakış açılarını ve yararlanma eğilimlerini ortaya koymak ve projeyi bu yönden değerlendirmektir.

Materyal ve Yöntem

Araştırmanın ana materyalini Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi ve Zootečni Bölümlerinde eğitim gören lisans öğrencilerinden yüz yüze anket yöntemiyle elde edilen veriler oluşturmaktadır. Araştırmacıların da bu Bölümlerde görevli olmalarının sağlıklı veriler derlenmesinde önemli olacağı düşünülmüş ve kapsama Tarım Ekonomisi ve Zootečni Bölümlerinin öğrencileri alınmıştır. Veriler, mezuniyete ve kendi işini kurmaya daha yakın olabilmeleri nedeniyle özellikle üçüncü ve dördüncü sınıfta okuyan öğrencilerden derlenmiştir. Anketler, 2021-22 Bahar döneminde ders aralarında ve öğrencilerle yüz yüze görüşülerek gerçekleştirilmiştir. Her iki Bölümde de sınıf kontenjanları 40 öğrencidir. Ancak anket çalışmaları o gün derse gelebilen öğrencilerle gerçekleştirildiği için üçüncü ve dördüncü sınıflardan Tarım Ekonomisi Bölümünde 66, Zootečni Bölümünde ise 61 öğrenci ile anket gerçekleştirilebilmiştir. Bu şekilde toplam 127 öğrenci araştırma kapsamına alınmıştır. Araştırmada verilerin analizinde SPSS (24) paket istatistik programı kullanılmıştır. Öğrencilerin, Kırsal Kalkınmada Uzman Eller Projesinin destek düzeyinin yeterliliği ve projenin yararlılığı konusundaki görüşlerinin değerlendirilmesinde Beşli Likert Ölçeğinden yararlanılmıştır (Bilgin, 1995). Sonuçlar, Bölümler düzeyinde karşılaştırmalı olarak sunulmuş, ayrıca genel olarak da değerlendirilmiştir. Bölümler

arasında sonuçların farklılık gösterip göstermediğini ortaya koymak amacıyla Ki-kare testinden yararlanılmıştır.

Araştırma Bulguları

Araştırmada öğrencilere ait bazı demografik ve sosyo-ekonomik özellikler Tablo 1’de verilmiştir. Demografik özellikler üzerinde sınıf ve cinsiyetin etkisi önemsiz, yaş grupları arasındaki fark ise önemli bulunmuştur ($p<0.05$). Ailede tarımla uğraşma durumu incelendiğinde bölümler arasındaki fark da önemlidir ($p<0.05$). Tarımsal üretim kendi içinde irdelendiğinde, meyveciliğin diğer üretim dallarına göre daha fazla tercih edildiği saptanmıştır ($p<0.05$). Yaş grupları incelendiğinde özellikle 26 yaş ve üzeri öğrenci sayısının Zootečni Bölümünde fazla olması ve bir anlamda Bölümler arasındaki farka neden olması; Lisans Tamamlama Programı kapsamında gelen ve bir kamu kuruluşunda halen çalışmakta olan öğrenci sayısından kaynaklanmaktadır.

Tablo 1. Öğrencilere Ait Bazı Demografik ve Sosyo-Ekonomik Özellikler

Bölüm	Tarım Ekonomisi		Zootečni		Toplam		Ki-kare (p değeri)
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	
Sınıf+							1,174 (0,279)
3	44	66.7	46	75.4	90	70.9	
4	22	33.3	15	24.6	37	29.1	
Cinsiyet	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	0.018 (0.893)
Kadın	30	45.5	27	44.3	57	44.9	
Erkek	36	54.5	34	55.7	70	55.1	
Yaş Grubu*	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	7.485 (0.024)*
18-22 yaş	9	13.6	13	21.3	70	55.1	
23-25 yaş	13	19.7	22	36.1	35	27.6	
26 yaş ve üzeri	44	66.7	26	42.6	22	17.3	
Ortalama yaş (yıl)	22.91		23.75		23.31		2.839 (0.095)**
Doğum yeri	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	2.154 (0.142)
İl merkezi	25	37.9	31	50.8	56	44.1	
Diğer (ilçe, köy..)	41	62.1	30	49.2	71	55.9	
Aileden tarımla uğraşma durumu	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	5.674 (0.017)*
Evet	39	59.1	24	39.3	63	49.6	
Hayır	27	40.9	37	60.7	64	50.4	
Ailede yapılan tarımsal üretim	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	
Hayvancılık	6	15.4	7	29.2	13	20.6	0.196 (0.658)
Meyvecilik	28	71.8	10	41.7	38	60.3	10.244 (0.001)*
Sebzecilik	9	23.1	4	16.7	13	20.6	1.729 (0.189)
Tarla bitkileri üretimi	14	35.9	9	37.5	23	36.5	0.891 (0.345)

*: $p<0.05$ **: $p<0.01$

Araştırmada, verilen hibe ve bunlara ait bilgi kaynağına ait bulgular Tablo 2’de verilmiştir. Tablo 2 incelendiğinde Bölümler arasındaki fark istatistiki olarak önemlidir ($p<0.01$). Bir başka deyişle Tarım Ekonomisi öğrencilerinde bu oran %83.3 gibi yüksek bir değer iken, Zootekni Bölümü öğrencilerinde ise %57.4 dür. Hibe bilgi kaynakları incelendiğinde, Tarım Ekonomisi Bölümü öğrencileri kendi Bölüm öğretim üyelerinden (%58.2) bu bilgi edinirken, Zootekni Bölümü öğrencilerinde temel kaynağın internet (%37.1) ve Bakanlığın il ve ilçe kuruluşları (%34.3) önceliği oluşturmuştur.

Araştırmada öğrencilerin mezuniyet sonrası çalışma alanlarına ait frekans dağılımı Tablo 2’de verilmiştir. Çalışmada, mezuniyet sonrasında çalışma alanları bakımından belirlenen fark istatistiki olarak önemli bulunmamıştır. Tarım Ekonomisi Bölümü öğrencilerinin %42.4’ü öncelikle özel sektörde çalışmayı seçerken bunu sırasıyla; %27.3 ile kamuda çalışma ve %22.7 ile aile işini geliştirmeyi düşündüğünü ifade etmiştir. Zootekni Bölümü öğrencileri incelendiğinde ise kamuda çalışanların oranı %39.3 ile ilk sırayı almıştır. Bunu sırasıyla; %29.5 ile özel sektöre ve %24.6 ile aile işini geliştirme isteği izlemektedir.

Tablo 2. Öğrencilerin Mezuniyet Sonrası Çalışmak İstedikleri Faaliyet Alanları

Faaliyet Alanı	Tarım Ekonomisi		Zootekni		Genel		Ki-kare (p değeri)
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	
Kendi işimi kurmak istiyorum	5	7.6	4	6.6	46	36.2	2.950 (0.399)
Kamuda çalışmak istiyorum	18	27.3	24	39.3	42	33.1	
Özel sektörde çalışmak istiyorum	28	42.4	18	29.5	30	23.6	
Ailemin işini geliştirmek istiyorum	15	22.7	15	24.6	9	7.1	
Toplam	66	100	61	100	127	100	

Araştırmada, verilen hibe konusunun bilinmesi ve bunun hangi bilgi kaynaklarından elde edildiğine yönelik sonuçlar Tablo 3’te verilmiştir. Konunun bilinmesi açısından bölümler arasında belirlenen fark önemli bulunmuştur ($p<0.01$). Bir başka deyişle, Tarım Ekonomisi Bölümü öğrencilerinde hibe konusunu bilenlerin oranı %83.3 iken, bu oran Zootekni Bölümü öğrencilerinde %57.4 olarak belirlenmiştir. Çalışmada, öğrencilere bilgi kaynakları sorulduğunda Tarım Ekonomisi Bölümü öğrencilerinde en yüksek kaynak %58.2 ile Bölüm öğretim üyeleri olurken, bu oran Zootekni Bölümünde %34.3 ile İl/İlçe Tarım müdürlükleri olmuştur. Bilgi kaynakları bakımından bölümler arasında belirlenen fark istatistiki olarak önemlidir ($p<0.01$).

Tablo 3. Öğrencilerin Proje Yoluyla Sağlanan Hibe Konusundaki Bilgi Durumları ve Bilgi Kaynakları

	Tarım Ekonomisi		Zootekni		Genel		Ki-kare (p değeri)
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	
Bilgi durumu*							10.345 (0.001)
Evet	55	83.3	35	57.4	90	70.9	
Hayır	11	16.7	26	42.6	37	29.1	
Bilgi kaynakları*							21.444 (0.001)
İnternet / yazılı ve görsel medya	5	9.0	13	37.1	18	20.0	
İl Tarım Müd. / Bak.web sayfası	9	16.4	12	34.3	21	23.3	
Öğretim üyeleri	32	58.2	5	14.3	37	41.1	
Diğer (arkadaş. üretici..)	9	16.4	5	14.3	14	15.6	

*:p<0.01.

Araştırmada öğrencilerin proje için gerekli koşulları bilmeleri konusundaki sonuçlar Tablo 4’te verilmiştir. Çalışmada “Kırsalda Yaşama ” ile “İş Planı Hazırlama” koşulunu bilme açısından Bölümler arasındaki fark önemlidir (p<0.01 ve p<0.05). Tarım Ekonomisi Bölümü öğrencilerinin %72.7’si kırsalda yaşamın ne anlama geldiğini bilirken, bu oran Zootekni Bölümü öğrencilerinde %54.1’dir. İş planı hazırlama şartının bilinmesi konusunda ise Tarım Ekonomisi ve Zootekni Bölümü için belirlenen oranlar sırasıyla; %80.3 ve %50.8’dir. Bir başka deyişle, Tarım Ekonomisi Bölümü öğrencilerinin belirtilen her iki konuda Zootekni Bölümü öğrencilerine göre daha bilinçli olduğu söylenebilir.

Tablo 4. Öğrencilerin Projeden Yararlanma Koşulları Konusundaki Bilgi Durumları

Proje şartları bilgi durumu	Tarım Ekonomisi		Zootekni		Genel		Ki-kare (p değeri)
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	
Kırsalda yaşama koşulunu bilme**							4.762 (0.029)
Hayır	18	27.3	28	45.9	46	36.2	
Evet	48	72.7	33	54.1	81	63.8	
İş planı hazırlama koşulunu bilme*							12.305 (0.000)
Hayır	13	19.7	30	49.2	43	33.9	
Evet	53	80.3	31	50.8	84	66.1	
Yapılacak kontrol ve denetimleri bilme							3.320 (0.068)
Hayır	17	25.8	25	41.0	42	33.1	
Evet	49	74.2	36	59.0	85	66.9	
Gerekli belgeleri ve başvuru yerini bilme							0.634 (0.426)
Hayır	41	62.1	42	68.9	83	65.4	
Evet	25	37.9	19	31.1	44	34.6	
Toplam	66	100	61	100	127	100	

*: p<0.05, **:p<0.01.

Araştırmada, verilecek destekle iş kurma isteğine ait bulgular Tablo 5’te verilmiştir. Çalışmada Kırsal Kalkınmada Uzman Eller Projesi kapsamında kendi işini kurma fikrine yaklaşımda Tarım Ekonomisi ve Zootekni Bölümü öğrencileri arasında sorulara “Evet” şeklinde verilen yanıtlar da önemli bir fark bulunmamıştır. Ancak “Hayır” yanıtının nedenleri incelendiğinde “Destek Miktarının Yetersizliği” Tablo 5’de belirtilen

nedenlere göre önemli bulunmuştur ($p<0.05$). Bunların dışında kalan ve diğer nedenler başlığı altında toplanan özellikler de göz ardı edilmemelidir.

Tablo 5. Projeden Sağlanabilecek Destekle İş Kurma İsteği

	Tarım Ekonomisi		Zootečni		Genel		Ki-kare (p değeri)
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	
Uzman Eller Projesiyle iş kurma isteği							0.809 (0.369)
Hayır	23	34.8	26	42.6	49	38.6	
Evet	43	65.2	35	57.4	78	61.4	
Evet nedenleri							
Refahımı arttıracak	2	4.7	1	2.9	3	3.8	0.266 (0.606)
Hibe olduğu için alırım	3	7.0	3	8.6	6	7.7	0.010 (0.921)
Mevcut işimi geliştirmek için	2	4.7	3	8.6	5	6.4	0.299 (0.585)
Kendi işimi yapmak istediğim için	37	86.0	28	80.0	65	83.3	1.309 (0.253)
Hayır nedenleri							
Destek miktarı yetersiz*	5	21.7	11	42.3	16	32.7	3.148 (0.076)
Zaten işim var	5	21.7	2	7.7	7	14.3	1.124 (0.289)
Cesaretim güvenim yok	7	30.4	4	15.4	11	22.4	0.657 (0.418)
Kırsal alanda yaşamak istemiyorum	2	8.7	5	19.2	7	14.3	1.625 (0.202)
Gelecek için kaygılıyım. ekonomiye güvenmiyorum	1	4.3	4	15.4	5	10.2	2.131 (0.144)
Diğer nedenler*	3	13.0	-	-	3	6.1	2.840 (0.092)

*: $p<0.05$.

Yapılan anket çalışmasında proje kapsamında destek sunulan faaliyet alanlarına ait bulgular Tablo 6'da verilmiştir. Çalışmada Kırsal Kalkınmada Uzman Eller Projesinde Tarım Ekonomisi ve Zootečni Bölümü öğrencileri arasında hayvansal üretim ve makine üretimine yönelik projeler açısından önemli bir fark saptanmamıştır. Ancak bitkisel üretime yönelik projeler açısından önemli farklılık söz konusudur ($p<0.05$). Bitkisel üretime ait projeler kapsamında öne çıkanlar sırasıyla; kapama meyve bahçesi tesisi, fide, fidan ve iç-dış mekan süs bitkisi yetiştiriciliği, kontrollü arı yetiştiriciliği ile tıbbi ve aromatik bitki üretimine yönelik projelerdir.

Tablo 6. Öğrencilerin Uzman Eller Projesinden Yararlanmak İçin Tercih Edebileceği Faaliyet Alanları

Faaliyet alanı	Tarım Ekonomisi		Zootekni		Genel		Ki-kare (p değeri)
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	
a) Hayvansal üretime yönelik projeler							
1) Büyükbaş hayvan yetiştiriciliği ve besiciliği	20	30.3	20	32.8	40	31.5	0.091 (0.763)
2) Küçükbaş hayvan yetiştiriciliği ve besiciliği	16	24.2	11	18.0	27	21.3	0.730 (0.393)
3) Arı yetiştiriciliği ve bal üretimi	17	25.8	20	32.8	37	29.1	0.759 (0.384)
4) Arı sütü ve benzeri arı ürünleri üretimi**	8	12.1	15	24.6	23	18.1	3.323 (0.068)
5) İpekböceği yetiştiriciliği ve tesis yapımı+	7	10.6	5	8.2	12	9.4	0.974 (0.615)
b) Maksimum üretim kapasitesi 29 ton/yılı aşmaması koşuluyla. su ürünleri üretimine yönelik projeler							
1) Alabalık, yayın balığı, sazan, mersin balığı, vb. tesisler	14	21.2	14	23.0	28	22.0	0.056 (0.813)
2) Midye ve kara salyangozu entansif üretim tesisi	5	7.6	9	14.8	14	11.0	1.655 (0.197)
c) Bitkisel üretime yönelik projeler							
1) Kapama meyve bahçesi tesisi*	21	31.8	6	9.8	27	21.3	9.151 (0.002)
2) Fide, fidan. iç ve dış mekân süs bitkisi yetiştiriciliği*	28	42.4	11	18.0	39	30.7	8.864 (0.003)
3) Kontrollü örtü altı yetiştiriciliği*	24	36.4	10	16.4	34	26.8	6.449 (0.011)
4) Kültür mantarı üretimi ve tesis yapımı	17	25.8	17	27.9	34	26.8	0.072 (0.788)
5) Ormancılık projeleri+	4	6.1	2	3.3	6	4.7	0.545 (0.460)
6) Organik ve organomineral gübre üretim tesisleri	13	19.7	8	13.1	21	16.5	0.995 (0.318)
7) Bitkisel ürünlerde zararlı organizmalar ile mücadelede kullanılan biyolojik ve biyoteknik ürünlere yönelik projeler	10	15.2	5	8.2	15	11.8	1.472 (0.225)
8) Tıbbi ve aromatik bitki üretimine yönelik projeler *	29	43.9	10	16.4	39	30.7	11.304 (0.001)
ç) Yöresel ürün ve coğrafi işaretli ürün üretimine yönelik projeler	7	10.6	8	13.1	15	11.8	0.192 (0.662)
d) (a), (b), (c) ve (ç) bentlerinde belirtilen ve üretimi yapılan ürünlerin işlenmesi, depolanması ve paketlenmesine yönelik projeler*	14	21.2	3	4.9	17	13.4	7.259 (0.007)

*p<0.05

Araştırmada ankete katılan ve öğrencilere sorulan sorulardan biri de Uzman eller Projesinin yararlı olma durumudur. Bu yönde elde edilen sonuçlar Tablo 7’de özetlenmiştir. Yanıtlar içinde “İnanıyorum” en yüksek (%71.2) değerdir. Bu projeye inananların oranı ise %4.5 düzeyindedir. Tarım Ekonomisi ve Zootekni Bölümü öğrencileri arasında verilen yanıtlar

bakımından belirlenen fark önemli bulunmuştur ($p<0.05$). Tarım Ekonomisi Bölümü öğrencilerinin (%71.2), Zootečni Bölümü öğrencilerine (%47.5) göre daha yüksek bir oranda Projeyi benimsediği ya da bu konuyu algıladığı söylenebilir.

Tablo 7. Öğrencilerin Uzman Eller Projesinin Yararlılığına İlişkin Düşünceleri

Yararlı olacağına inanma düzeyi*	Tarım Ekonomisi		Zootečni		Genel		Ki-kare (p değeri)
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	
Hiç inanmıyorum	-	-	-	-	-	-	18.686 (0.000)
İnanmıyorum	3	4.5	17	27.9	20	15.7	
Fikrim yok	8	12.1	13	21.3	21	16.5	
İnanıyorum	47	71.2	29	47.5	76	59.9	
Çok inanıyorum	8	12.1	2	3.3	10	7.9	

*: $p<0.05$

Araştırmada, Uzman Eller Projesindeki destek miktarının değerlendirilmesine ait bulgular Tablo 8’de verilmiştir. Ankete katılan Tarım Ekonomisi Bölümü öğrencilerinin %51.5’i bu desteğin yetersiz olduğunu söylerken, yeterli yanıtı verenlerin oranı %21.2’dir. Çok yeterli şeklinde bir yanıt söz konusu değildir. Zootečni Bölümü öğrencilerinin verdikleri yanıtlar incelendiğinde ise, yetersiz diyenlerin oranı %47.5 iken, yeterli şeklinde yanıt verenler %19.7’lik bir orana sahiptir. Zootečni Bölümü öğrencileri arasında da çok yeterli şeklinde bir yanıt veren olmamıştır. Bölümler arasında bu başlıkta saptana değerler arasındaki fark istatistiki olarak önemli bulunmamıştır.

Tablo 8. Öğrencilere Göre Uzman Eller Projesindeki Destek Miktarının Yeterlilik Düzeyi

Yeterlilik düzeyi	Tarım Ekonomisi		Zootečni		Genel		Ki-kare (p değeri)
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	
Çok yetersiz	8	12.1	14	23.0	22	17.3	2.995 (0.392)
Yetersiz	34	51.5	29	47.5	63	49.6	
Fikrim yok	10	15.2	6	9.8	16	12.6	
Yeterli	14	21.2	12	19.7	26	20.5	
Çok yeterli	-	-	-	-	-	-	

Araştırmada konuyla ilgili olarak öğrencilerin önerilerini almak amacıyla açık uçlu bir soru sorulmuştur. Bu yöndeki sonuçlar Tablo 9’da sunulmuştur. Çalışmada özellikle Projeye verilen hibe miktarının yetersiz olduğu ve bunun mutlaka artırılması gerektiği (%39.4) en çok dile getirilen husus olmuştur. Bunun dışında sırasıyla; staj ve eğitim olanaklarının sağlanması (%21.2), girdi maliyetlerinin azaltılması (%13.6) ile bu konuda staj ya da farklı bir eğitim verilmesi gerektiği her iki bölüm öğrencilerin en çok üzerinde durduğu konu başlıkları olmuştur. Bu konularda hiç görüş bildirmeyenlerin oranı ise %1.5 ile %3.1 arasında değişmektedir.

Tablo 9. Öğrencilerin Projenin Uygulanmasına Yönelik Önerileri

Öneriler	Tarım Ekonomisi		Zootekni		Genel	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Hibe tutarı artırılmalı	26	39.4	13	21.3	39	30.7
Staj ve eğitim olanakları sağlanmalı	14	21.2	13	21.3	27	21.3
Girdi fiyatları düşürülmeli. girdi desteği sağlanmalı	9	13.6	11	18.0	20	15.7
Satış desteği verilmeli	8	12.1	10	16.4	18	14.2
Düşük faizli kredi desteği verilmeli	4	6.1	3	4.9	7	5.5
Ücretsiz danışmanlık/ bilgilendirme hizmeti sağlanmalı	5	7.6	3	4.9	8	6.3
Başarılı mezunlara bakanlıkta istihdam sağlanmalı	4	6.1	2	3.3	6	4.7
Kırsal alandaki altyapı sorunları çözülmeli. kırsal alan fiziki olarak cazip hala gelmeli	4	6.1	2	3.3	6	4.7
Arazi desteği verilmeli	3	4.5	2	3.3	5	3.9
Gençlerin motivasyonu artırılmalı	3	4.5	2	3.3	5	3.9
Destek tutarı yetersiz artırılmalı	3	4.5	1	1.6	4	3.1
Fikri yok	1	1.5	3	4.9	4	3.1
İhracat teşvik edilmeli. üreticiye bilgilendirilmeli	2	3.0	1	1.6	3	2.4
Ürün planlaması yapılmalı	2	3.0	1	1.6	3	2.4
Vergi muafiyeti verilmeli	1	1.5	1	1.6	2	1.6

Tartışma ve Sonuç

Bu araştırmada Kırsal Kalkınmada Uzman Eller Projesinin kentsel kesimde tarım eğitimi alan öğrencilerden elde edilen bilgiler ışığında bir değerlendirmesi yapılmıştır. Araştırma sonuçlarına göre, öğrencilerin %55.1'i erkektir. Öğrencilerin ortalama yaşı 23.31 olarak saptanmıştır. Öğrencilerin %70.9'unun Uzman Eller Projesi hakkında bilgisi vardır. %61.4'ü projeden yararlanmak istediğini belirtmiştir. %67.8'i projenin yararlı olacağına inanmaktadır. Buna rağmen %66.9'u hibe desteğini yeterli olmadığını ve artırılması gerektiğini vurgulamıştır. Görüldüğü gibi destekler günün şartları dikkate alınarak artırıldığında gençler projeden yararlanma eğilimindedir ve yararlı olabildiğini vurgulamaktadır.

T.C. Tarım ve Orman Bakanlığının, genç çiftçi girişimciliğinin desteklenmesi amacıyla daha önce uyguladığı projelerden istenilen ya da beklenen oranda başarı elde edilmediği ileri sürülmektedir (Altıntaş ve ark. 2020). Ancak bu projelerin uygun şartlarda geliştirilmesi ve sürdürülmesinde yarar vardır. Genç Çiftçi Projelerinde verilen desteklerde kadınlara pozitif ayrımcılık yapılması hedeflenmektedir. Ancak bu çalışmanın sonuçlarına göre erkek öğrencilerin konuya ilgisi oransal olarak kadın öğrencilere göre daha fazladır. Diğer taraftan, saha çalışmalarında Genç Çiftçi projesindeki destekten yararlanan kadınların birçoğunun girişimci olmadığı, eş ya da babanın işletme yöneticiliğini üstlendiği, çoğunlukla kadınların varlığının Genç Çiftçi Projesi başvuru aşamasıyla sınırlı kaldığı görülmüştür (Beşen ve ark. 2021). Bu durum göstermektedir ki, çeşitli politikalarla yönlendirilmeye

çalışılan kırsal kesim toplumu daha iyi analiz edilmelidir. Kadınların ya da üniversite mezunu genç kadınların daha fazla girişimci olması amaçlanıyorsa, bunun önündeki toplumsal engelleri önlemeye çalışılmalı ve uygun politikalar geliştirilmelidir (Ataseven, 2016; Berk, 2019). Daha önce yapılan çalışmalar ve bu araştırmanın sonuçları, yapılacak desteklemeden yararlanmayı etkileyen en önemli faktörlerin, medeni durum, tarım dışı geliri olmama, görel olarak şehir merkezine daha uzak bir yerde ikamet etme, çiftçi örgütlerine üye olma, tarımsal üretim konularında eğitim almış olma, tarımsal konularda bilgi edinme amacıyla internet kullanma ve tarımsal işletmeye sahip olma gibi faktörler olabileceğini göstermiştir (Unakitan ve Başaran, 2018; Yılmaz ve Keskin, 2020; Demirbük ve Ayyıldız, 2021). Üreticiler verilecek desteklerin yanı sıra, sosyal güvence olmasını da önemsemektedir. Özellikle yetiştiricilerin genellikle bir sosyal güvencesi olmadığı düşünüldüğünde, üreticiler için sosyal güvencenin, kredi desteği ya da sözleşmeli alım garantisinden daha ön plana çıkması anlamlı gözükmektedir (Gedik, 2019; Kan ve ark. 2018; Tarhan ve ark. 2021). Gençler üzerine uygulanacak projelerde, özellikle tarım ve hayvancılıkla uğraşan nüfusun kırsalda tutulmasını sağlamak için, sosyal güvence olanağının önemli bir faktör olacağı ve bu konuya yönelik etkin bir stratejinin de geliştirilmesinde yarar vardır (Doğan ve ark. 2018; Çağlayan ve ark. 2020; Örük ve Engindeniz, 2022).

Sonuç olarak; günümüzde bitkisel ve hayvansal üretimin sürdürülebilir olması özellikle Covid-19 sonrasında giderek daha önemli hale gelmiştir. Tarımda gençlerin yatırım yapmaya gönüllü olması, yapılacak destekleme projeleri ve girişimcilik eğitimleri sayesinde kendilerinin daha bilinçli olması sağlanabilecektir. Bu nedenle gençlerin gerek Genç Çiftçi, gerekse Uzman Eller gibi proje ve teşvik programlarıyla desteklenmesi oldukça önemlidir. Bir başka deyişle, gençlere yapılacak destek ve teşvik programlarıyla kente olan göçün önlenmesi, kırsaldaki genç insan kaynağından da daha etkin yararlanma ve bir katma değer oluşturulması ile mümkün olabilecektir. Bunun da yolu; kırsalda yaşayan gençlerin bitkisel ve hayvansal üretime olan bakışının sosyo-ekonomik anlamda değiştirilmesi ile mümkündür.

Kaynaklar

- Akkaya, M. A., Gülçubuk, B. (2019). Kırsal gençliğin girişimcilikle imtihanı: genç çiftçi desteği uygulaması üzerine bir inceleme. 4. Uluslararası EMI Girişimcilik ve Sosyal Bilimler Kongresi, 29-30 Kasım 2019, İstanbul.
- Akkaya, M.A. (2020). *Kırdan kente göçün azaltılmasında genç çiftçi desteğinin rolü ve etkisi: Ankara ili Polatlı ilçesi araştırması*. Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı. Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Alkan, A., Özkan, B. (2020). Antalya ilinde Genç Çiftçi Projesinin uygulaması ve sürdürülebilirliği üzerine bir araştırma. *Mediterranean Agricultural Sciences*, 33(1), 67–72. <https://doi.org/10.29136/mediterranean.620585>

- Altıntaş, G., Altıntaş, A., Oruç, E., Kızılaslan, H., Çakmak, E., Birol, D. (2020). Genç çiftçi proje desteğinden yararlanmayı etkileyen faktörler; TR-83 bölgesi örneği. *Türk Ziraat Mühendisliği Araştırmaları Dergisi*, 1(1):152-168. <https://doi.org/10.24925/turjaf.v7i10.1682-1693.2813>
- Ataseven, Y. (2016). Türkiye’de tarımsal destekleme politikaları: genel bakış ve güncel değerlendirmeler. *Türkiye Ziraat Odaları Birliği Çiftçi ve Köy Dünyası Dergisi*, 375: 54-59.
- Aydın Can, B., Engindeniz, S. (2020). A Research on the opinions and suggestions of the youth who study agriculture in Turkey on the young farmer grant project, *New Medit*, 2020(4):117-132. <https://doi.org/10.30682/nm2004h>
- Aydın Can, B., Engindeniz, S. (2021). Effects of young farmer support on the tendency of the youth to prefer agricultural activities, IKSAD International Congress on Social Sciences-VI, March 26-28, 2021, Széchenyi István University, Hungary, pp:255-264.
- Berk, A., Armağan, S. (2019). Kırsal alanda genç çiftçilerin sorunları ve beklentileri; Niğde ili örneği. *Alatırım Dergisi*, 18(1), 57-64.
- Beşen, T., Sayın, B., Kuzgun, M., Karamürsel, D., Çelikyurt, M.A., Emre, M., Öztürk, F.P., Yılmaz, Ş.G., Birol, D. (2021). TR61 bölgesinde genç çiftçi projesi desteğinden yararlanmayı etkileyen faktörlerin değerlendirilmesi. *Uluslararası Tarım ve Yaban Hayatı Bilimleri Dergisi*, 7(1): 63-74. <https://doi.org/10.24180/ijaws.838159>
- Bilgin, N. (1995). *Sosyal psikolojide yöntem ve pratik çalışmalar*, Sistem Yayıncılık, Ankara.
- Çağlayan, Z.C., Göktaş, İ., Örmeci Kart, M.Ç., Gümüş, S. (2020). Genç çiftçi programının hayvan yetiştiricileri açısından değerlendirilmesi: İzmir ili örneği, *Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, Özel Sayı: 107-117. <https://doi.org/10.20289/zfdergi.833971>
- Demirbük, M. (2013). *Kırsal kalkınma yatırımlarının desteklenmesi programının değerlendirilmesi Sivas ili örneği*. Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Tokat.
- Demirbük, M., Ayyıldız, B. (2021). Kırsal kalkınma projelerinde hibe programından yararlanmayı etkileyen faktörlerin değerlendirilmesi: Karaman ili Sarıveliler örneği, *Anadolu Tarım Bilimleri Dergisi*, 36 (1): 34-44. <https://doi.org/10.7161/omuanajas.734650>
- Doğan, H.G., Kan, A., Kan, M., Tosun, F., Uçum, İ., Solmaz, C., Birol, D. (2018). Türkiye’de genç çiftçi proje desteğinden yararlanma düzeyini etkileyen faktörlerin değerlendirilmesi, *Türk Tarım-Gıda Bilim ve Teknoloji Dergisi*, 6(11): 1599-1606. <https://doi.org/10.24925/turjaf.v6i11.1599-1606.2084>
- Gedik, D. (2019). *Kırsal kalkınmada genç çiftçi projesi: Tekirdağ ili örneği*. T.C. Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı. Yüksek Lisans Tezi, Tekirdağ.
- IBM Corp. (2016). IBM SPSS statistics for windows, Version 24.0. Armonk, NY: IBM Corp. (Released 2016)
- Kan, A., Kan, M., Doğan, H.G., Tosun, F., Uçum, İ., Solmaz, C. (2018). Evaluation of young farmers project support program in terms of agri-entrepreneurship in Turkey. *Pakistan Journal of Agricultural Sciences*, 55 (4): 1021-1031.
- Kan, M., Tosun, F., Kan, A., Dogan, H.G., Ucum, İ., Solmaz, C. (2019). Young farmers in agriculture sector of Turkey: young farmers support program. *Journal of Agricultural Science and Technology*, 21(1):15- 26.

- Örük, G., Engindeniz, S. (2022). Genç çiftçi projesinin Siirt ilinde uygulanmasının incelenmesi. International Conference on Global Practice of Multidisciplinary Scientific Studies, 6-8 March 2022, Cyprus.
- Sarı Gedik, D. (2019). *Kırsal kalkınmada genç çiftçi projesi: Tekirdağ ili örneği*. Yüksek Lisans Tezi. Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Tekirdağ.
- Sav, O., Sayın, C. (2018). Tarımda kalma eğilimini etkileyen başlıca faktörlerin genel bir değerlendirmesi. *KSÜ Tarım ve Doğa Dergisi*, 21(Özel Sayı), 190-197. <https://doi.org/10.18016/ksutarimdogavi.472890>
- Tarhan, S. Bolat, M., Özercan, B., Hamarat Balatlı, T., Arslan, S., Taşçı, R., Karabak, S., Akdemir, U., Birol, D. (2021). Hayvancılık işletmelerinin gelişiminde genç çiftçi proje desteklerinin etkisi. *Eurasian Journal of Agricultural Economics* 1(2): 1-17.
- Tarım ve Orman Bakanlığı (TOB) (2022). Tarımsal destekler, <https://www.tarimorman.gov.tr>, Erişim Tarihi: 8 Kasım 2022.
- TÜİK, 2022. Adrese dayalı nüfus sayımı sonuçları-2021, <http://www.tuik.gov.tr>, Erişim Tarihi: 10 Kasım 2022.
- Unakıtan, G., Başaran, B. (2018). Genç çiftçi projesinin başarısı için bir öneri: genç çiftçi kooperatifleri. *Balkan ve Yakın Doğu Sosyal Bilimler Dergisi*, 04 (02): 149-157
- Yılmaz, A., Keskin, M. (2020). Kırsal kalkınma destekleri kapsamındaki genç çiftçi hayvancılık projelerinin verimliliğinin araştırılması, *KSÜ Tarım ve Doğa Derg.*, 23 (6): 1598-1607. <https://doi.org/10.18016/ksutarimdogavi.702656>
- Yılmaz, H., Demircan, V., Gül, M. Çelik Ateş, H., Öztürk, E. (2014). 2000 yılı sonrası tarım politikalarının kırsal kesim ve tarımsal yapı üzerine sosyo-ekonomik etkileri: Batı Akdeniz bölgesi örneği. TUBİTAK 1001 Proje sonuç raporu. Proje no: 111K048, Ankara.

**MARKA ŞEHİR OLMA SÜRECİNDE ÜNİVERSİTE
ÖĞRENCİLERİNİN ŞEHİR İMAJI VE ALGISI: MALATYA ŞEHİRİ
ÖRNEĞİ**

**CITY IMAGE AND PERCEPTION OF UNIVERSITY STUDENTS IN
THE PROCESS OF BEING A BRAND CITY: THE CASE OF
MALATYA**

*Müjde AYDOĞDU**
*Zeki BOYRAZ***

Özet

Şehirler, sahip oldukları tarihi unsurlara, ekonomik faaliyetlere, doğal oluşumlara, kültürel zenginliklere, önemli düşünörlere veya dini ritüellerden biri ya da birkaçının ön plana çıktığı imajlarıyla tanınmaktadır. Bu tanınırlık şehre dışarıdan gelen insanlar üzerinde bıraktığı etkilerle anlaşılakta, ziyaretçinin gittiği yerde o şehir hakkında insanlara aktardığı ifadelerle daha geniş alanlara yayılmaktadır. Bu bakış açısı ile geliştirilen çalışmanın ana konusunu, Malatya'ya başka şehirlerden gelen üniversite öğrencilerinin şehir hakkındaki imaj algılarının belirlenmesi oluşturmaktadır. Araştırmanın temel veri setini, Malatya'da örgün olarak eğitim gören İnönü Üniversitesi öğrencilerine yapılan 54 soruluk anket çalışması oluşturmaktadır. Verilerin analizinde Statistical Program For Social Science (SPSS) 26.0 programı kullanılırken, hazırlanan haritalarda ArcGIS 10.7 programından faydalanılmıştır. Analizler sonucunda katılımcılar açısından Malatya şehrinin en önemli değeri “kayısı” olarak ifade edilmiştir. Bu durum, Malatya halkı ve yöneticileri tarafından “kayısı başkenti” olarak nitelendirilen Malatya şehrinin yerel halk tarafından oluşturulan imajını destekleyen bir unsurdur.

Bulgular sonucunda Malatya, tarım şehri olarak ve tarihi şehir olarak yüksek imaj algı değerine sahip çıkarken; turizm, kültür ve sanat, bilim ve teknoloji açısından düşük imaj algı düzeyi göstermektedir. Benzer şekilde katılımcılar açısından Malatya şehri ulaşım imkânları, mutfak zenginlikleri, coğrafi konumu ve eğitim imkânları açısından orta imaj algı düzeyi gösterirken; sosyal aktiviteler, spor imkânları, kültür ve

* Dr. Öğr. Üyesi, İnönü Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü Malatya / TÜRKİYE mujde.aydogdu@inonu.edu.tr ORCID: 0000-0002-1452-7730

** Prof. Dr. İnönü Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü Malatya / TÜRKİYE zeki.boyraz@inonu.edu.tr ORCID: 0000-0002-3333-2402

sanat, spor ve eğlence gibi ifadeler açısından düşük imaj algı düzeyine sahiptir. Bunların yanı sıra Malatya, temiz bir şehirdir ve sakin bir şehirdir ifadeleri açısından yüksek imaj gösterirken, modern bir şehirdir ve ucuz bir şehirdir ifadeleri açısından imaj algı düzeyi düşük bir şehir olarak ön plana çıkmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Marka Şehir, Şehir İmajı, Malatya Şehri, İnönü Üniversitesi.

Abstract

Cities are known for their historical elements, economic activities, natural formations, cultural riches, important thinkers, or images of one or more of the religious rituals that come to the fore. This recognition is understood by the effects it leaves on the people coming to the city from outside, and spreads to wider areas with the expressions that the visitor conveys to the people about the city where he goes. The main subject of the study developed with this perspective is to determine the image perceptions of university students coming to Malatya from other cities about the city. The basic data set of the study consists of a 54-question questionnaire conducted on İnönü University students who are studying formally in Malatya. While Statistical Program For Social Science (SPSS) 26.0 program was used in the analysis of the data, ArcGIS 10.7 program was used in the prepared maps. As a result of the analyzes, the most important value of the city of Malatya in terms of the participants was expressed as "apricot". This is an element that supports the image created by the local people of the city of Malatya, which is described as the "apricot capital" by the people and administrators of Malatya.

As a result of the findings, Malatya, as an agricultural city and as a historical city, has a high image perception value; it shows a low level of image perception in terms of tourism, culture and art, science and technology. Similarly, in terms of participants, the city of Malatya shows a medium level of image perception in terms of transportation facilities, culinary riches, geographical location and educational opportunities; it has a low level of image perception in terms of expressions such as social activities, sports facilities, culture and art, sports and entertainment. In addition to these, Malatya shows a high image in terms of expressions that it is a clean city and a calm city, while it stands out as a city with a low level of image perception in terms of modern city and cheap city.

Keywords: Brand City, City Image, Malatya City, İnönü University.

GİRİŞ

Sanayi Devrimi, takip eden yıllarla başlayan zenginleşme hareketleri, bilimsel gelişmeler ve nihayetinde teknolojinin gelişmesiyle küreselleşmeyi başlatmış ve dünya hızlı bir şekilde dönüşmüştür. Bu dönüşümün yansımalarının en derin hissedildiği yerler ise hiç kuşkusuz şehirler olmuştur. Şehir, genellikle bir yerleşmenin gelişmesinin son evresinde ortaya çıkan, diğer yerleşmelere göre nüfus, ekonomik faaliyet, arazi kullanımı, kültürel ve sosyal hayat gibi birçok nitelik bakımından farklılık gösteren (Mumford, 2013: 118) yerleşmeler olarak

tanımlanmaktadır. Bu yerleşmeler, sosyal kriterlere göre geniş ailelerin yerini çekirdek aile yapısına bıraktığı, tarım alanlarının daralması ve tarımda çalışan nüfusun azalmasına karşılık, sanayi ve hizmet sektörünün daha fazla geliştiği, farklı kültürlerden insanların bir arada yaşadığı, kültürel aktivitelerin ve okuryazarlık oranının yüksek olduğu alanlardan oluşmaktadır. Kuşkusuz şehirlerde ortaya çıkan bu heterojenlik ise tabii kaynaklarla birleştiğinde birbirine benzemeyen, biriciklik niteliği taşıyan şehirlerin oluşumunu ve gelişimini desteklemiştir.

İnsan ve mekân arasındaki etkileşimin en fazla hissedildiği yerleşmeler olan şehirlerin davranışsal coğrafya açısından incelenmesi, şehirlerin nasıl algılandığının ve neyi ifade ettiğinin anlaşılmasına önemli katkılar sunmaktadır (Karadağ ve Turut, 2013: 31). Davranışsal coğrafya yaklaşımının geçmişi eskilere gitmediği gibi, şehirleri konu olan davranışsal yaklaşımın 1970’li yıllarda ortaya çıktığı bilinmektedir (Knox, 2009). Genel olarak şehirlerdeki insanların faaliyetlerini ve karar verme süreçlerini konu alan davranışsal yaklaşım, coğrafya literatürüne şehir algısı, şehir imajı, marka şehir ve zihin haritası gibi çeşitli kavramların girmesine de katkı sağlamıştır.

Mekânın önemli bir parçası olan şehirler, içerisinde yaşayan insanlar tarafından farklı şekillerde algılandığı gibi gelen ziyaretçilerin her biri tarafından da farklı şekillerde anlamlandırılmaktadır. Algı ve bunun özel bir tanımı olan imajın şehirler için önemi büyüktür. Şehir imajı insanların deneyimleri sonucu ortaya çıkan, şehirle ilgili inançları, fikirleri ve izlenimlerin belirlenmesiyle (Aliağaoğlu ve Uzun, 2017: 40) şekillenen bir süreçtir. Genel olarak bir yer ya da ürün hakkında insanların bilgi, izlenim, önyargı ve görüşleri olarak tanımlanan (Tolungüç, 1999: 62) imaj kavramı, Latince ‘imago’ yani resim ifadesinden türetilmiştir. Epistemolojik olarak insan zihninde oluşan kişi, kurum, ürün, olay gibi durumlarda gelişen imaj kavramı, bilişsel ve psikolojik bir resmi ifade etmektedir (Türkkahraman, 2004: 4).

Bir şehrin imajının oluşmasında belirleyici olan birçok faktör bulunmaktadır. Bunlar; şehrin nüfus özellikleri, tarihsel ve kültürel yapısı, coğrafi konumu, ekonomik faaliyetleri, istihdam durumu, suç oranı, medya-film ve dizilerde yer alma oranı gibi birçok parametre olabilir (Avraham, 2004: 472-473). Kentin sokakları, caddeleri, parkları, heykelleri, kütüphaneleri, insanların giyim ve davranış biçimleri, kentin mimarisi hedef kitleye o şehir hakkında bir fikir vermektedir (Gül, 2013: 27). Ancak bu görüş ve duyuşu her ziyaretçi farklı anlamlandırmaktadır. Nitekim bunu şekillendiren hedef kitlenin şehre geliş nedeni, şehirden beklentisi, gezdiği yerler, muhatap olduğu kişiler, kullandığı ulaşım güzergâhı gibi bir dizi unsur olabileceği gibi ziyaretçilerin bireysel algı farklılıkları da olabilmektedir.

Şehir imajı veya kimliği, şehirlerin markalaşma sürecinde oldukça önemli bir unsur olarak ön plana çıkmaktadır. Çünkü şehir imajı, insanların

şehre ilişkin izlenim ve algılarının genelini oluşturmaktadır. Bu genel izlenim hedef kitle açısından o şehir için arzu edilen imajın yaratılmasına, rekabet avantajına ve sürdürülebilirliğine önemli katkılar sunmaktadır (Okay Köse, 2014: 57). Günümüzde şehirlerin hemen hemen hepsi kendilerini geliştirerek diğer şehirlerle rekabet etmeye, onlardan daha üstün hale gelmeye, adını ulusal ve uluslararası anlamda duyurmaya çalışmaktadır. Kuşkusuz bunu şehirlerin sahip olduğu tabii kaynaklar, tarihi ve kültürel farklılıklar, sportif etkinlikler veya festivaller ve bireyselliğini ön plana çıkaracak faaliyetlerle gerçekleştirmeye çalışmaktadırlar.

Şehir markalaşması, mekânların ve şehirlerin geliştirilmesi için kullanılan yeni bir terimdir. Şehirler markalaşırken tüm unsurlarını pazar ihtiyaçlarıyla doğru bir şekilde ilişkilendirerek güçlü, olumlu ve farklı bir itibar yaratarak şehrin sürekli ve kalıcı avantaj geliştirmesini hedeflemektedir (Demirdöğen, 2018: 170). Daha çok şehrin sahip olduğu ekonomik getirileri yüksek olan fonksiyonlar üzerinde yoğunlaşan markalaşma serüveni; tanınırlık kazanma, daha çok ziyaretçi çekme, yatırımlardan daha büyük pay alma gibi etmenler ışığında şekillenmektedir. Markalaşma şehirler için önemlidir, çünkü oluşturdukları marka sayesinde şehirler ziyaretçilerin zihninde olmak istediği yerde net bir şekilde konumlanabilir, bu algıyı uzun yıllar devam ettirebilirler.

Her şehir, kendi kimliğinin farklı özelliklerini ortaya çıkararak marka şehir statüsüne kavuşmakta, kendine ait bir kimlik yaratmaktadır (Ceylan, 2021: 25). Ancak bunu yaparken rakiplerinden farklılaşarak, şehrin güçlü yanlarını ortaya koymak, şehre özgü özellikleri ve potansiyeli belirlemek, bu doğrultuda doğru tanıtımını yapmak elzeme derecede öneme sahiptir. Bu kapsamda bir şehrin marka yönünden güçlenebilmesi için o şehrin marka şehir olmasını destekleyecek unsurların incelenmesi, varsa bu potansiyelin ortaya çıkarılması gerekmektedir. Özellikle şehrin ayırt edici faktörlerinin belirlenmesi ve bunlar üzerinde çalışmalar yürütülmesi (Özdemir ve Karaca, 2010: 26) artık bir gereklilik haline gelmiştir. Bu gerekliliğin bilimsel çalışmalarla desteklenmesi hem şehirlerin küreselleşmesinde hem de markalaşıp, imaj oluşturmalarında oldukça önemli görülmektedir.

1. AMAÇ VE YÖNTEM

Bir şehirle ilgili bilgi, düşünce, fikir ve çağrışımların en sade hali olan şehir imajı, kişiden kişiye değişen, kişiye özel bir düşünceyi ifade etmektedir. Bu sebeple şehirde yaşayan her bireyin şehir imaj algısı da birbirinden çok farklı olabilmektedir. Bu ister o şehrin yerli halkı olsun, ister dışarıdan göç ederek gelmiş biri olsun zihinlerindeki şehre ait imaj

algıları farklılık gösterecek, her bir birey şehirle ilgili farklı bir görüş ortaya koyabilecektir.

Şehir imajı ile alakalı literatür taraması yapıldığında bu alanda çok sayıda çalışma yapıldığı, özellikle şehir imajı, marka şehir ve şehir algısı gibi konulara ağırlık verildiği anlaşılmaktadır. Şehirler demografik hareketliliğin en sık yaşandığı, insan istek ve ihtiyaçlarının en yoğun olduğu yerleşmeler durumundadır. Bu kapsamda şehirlerle alakalı orada yaşayan insanların veya dışarıdan gelen ziyaretçilerin şehre bakış açıları ve imaj algıları öğrenilmek istenmekte, çalışmalar yapılmaktadır (Özdemir ve Karaca, 2009; Kanıbir vd. 2010; Torlak, 2015; Karataş, 2017; Uygüntürk ve Yılmaz, 2019; Bilgelioğlu, 2019; Köseadağ, 2019; Dayanç Kıyat ve Topal, 2019; Günay, 2019; Eravcı, 2020). Bener şekilde şehirler için önemli bir oluşum olan üniversiteler de şehir imaj algısının oluşmasında etkili olmakta, üniversite öğrencileri gözünden şehrin sahip olduğu imaj algısının araştırılması şehrin markalaşmasında önemli görülmektedir. Bu konuda da literatürde farklı disiplinler tarafından çeşitli çalışmalar yapılmıştır (Sağdıç, 2014; Demirel, 2014; Fırat ve Kömürçüoğlu, 2015; Temurçin ve Keçeli, 2015; Işık ve Erdem, 2016; Aliğaoğlu ve Uzun, 2017; Duğan ve Akıncı, 2017; Yıldırım, 2019; Kandemir, 2019; Alkan ve Yılmaz Çildam, 2019; Işık ve Yıldırım, 2019; Siyavuş, 2020).

Şehrin üniversite öğrencileri açısından imajının değerlendirilmesini kapsayan bu çalışma, İnönü Üniversitesinde örgün olarak eğitim gören üniversite öğrencilerinin Malatya şehrine yönelik algılarının tespit edilmesini amaçlamaktadır. Bu amaç doğrultusunda Malatya iline başka bir şehirden gelerek eğitim gören öğrencilerin Malatya algıları, şehir imajı durumu ve öğrenci açısından şehrin avantaj ve dezavantajları tespit edilmeye çalışılmaktadır. Araştırmanın temel veri setini, Malatya’da örgün olarak eğitim gören İnönü Üniversitesi öğrencilerine yapılan 54 soruluk anket çalışması oluşturmaktadır. Anketler öğrencilerle yüz yüze yapılmış olup kişisel bilgilerin ve görüşlerin gizli kalacağına, etik ilkelerin göz önünde bulundurulacağına dair bilgiler verilmiştir. Çalışma için örneklem seçilirken öğrencilerin Malatyalı olmaması, örgün olarak İnönü Üniversitesinde lisans, yüksek lisans veya doktora yapıyor olması ve 1. sınıf olmamaları temel koşul kabul edilmiştir. Toplamda 227 anketin uygulandığı çalışmada, yöneltilen sorular altı aşamalı olarak biçimlendirilmiş olup, her bir başlığın altında katılımcılara çeşitli sorular yöneltilmiştir. Sorular katılımcıların sosyo-demografik özellikleri, Malatya algısı ve değeri dışında, imaj ölçüm tekniklerinden biri olan beşli likert davranışsal ölçeği (Geçikli, 2012) kullanılarak hazırlanmıştır. Ölçekte; 1. Kesinlikle katılmıyorum, 2. Katılmıyorum, 3. Fikrim yok, 4. Katılıyorum, 5. Kesiklikle katılıyorum şeklinde sınıflandırılmıştır.

Toplamda altı aşamadan oluşan anket sorularının birinci bölümü ankete katılanların temel niteliklerini ve Malatya’nın değerini ortaya koymayı hedeflemektedir. Çalışmanın ikinci bölümü katılımcıların Malatya’yı

betimlemeye yönelik imaj algıları belirlenmeyi amaçlamaktadır. Anketin üçüncü bölümü, katılımcıların Malatya şehrine ilişkin coğrafi, sosyal ve kültürel imaj algılarını ölçerken; dördüncü bölüm öğrencilerin Malatya'nın soyut imajına yönelik algılarını ölçmeyi amaçlamaktadır. Çalışmanın beşinci bölümü öğrencilerin Malatya halkına yönelik imaj algılarını ölçerken, son bölümde öğrencilerin Malatya özelinde geleceğe yönelik beklenti ve hedefleri sorgulanmaktadır.

Verilerin analizinde Statistical Program For Social Science (SPSS) 26.0 programı kullanılırken, hazırlanan haritalarda ArcGIS 10.7 programından faydalanılmıştır. Ankete katılan öğrencilerin Malatya şehrine ilişkin imaj algıları aritmetik ortalamalara göre belirlenmiş olup, değer aralıkları;

$1,0 \leq \bar{X} < 1,8$ ise katılımcıların şehrin imajına ilişkin algılarının çok olumsuz

$1,8 \leq \bar{X} < 2,6$ ise katılımcıların şehrin imajına ilişkin algılarının olumsuz

$2,6 \leq \bar{X} < 3,4$ ise katılımcıların şehrin imajına ilişkin algılarının kararsız

$3,4 \leq \bar{X} < 4,2$ ise katılımcıların şehrin imajına ilişkin algılarının olumlu

$4,2 \leq \bar{X} < 5,0$ ise katılımcıların şehrin imajına ilişkin algılarının çok olumlu (Demirel, 2014: 235; Ağaoglu ve Uzun, 2017: 42; Siyavuş, 2020: 403) şeklinde kategorize edilmiştir.

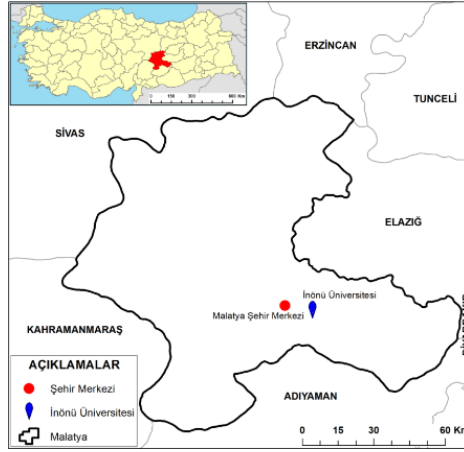
2. ÇALIŞMA SAHASININ LOKASYONU

Çalışma sahasını oluşturan Malatya şehri, Doğu Anadolu Bölgesinin Yukarı Fırat bölümünde yer almaktadır. 12.412 km² yüz ölçümü ile Türkiye'nin en büyük 21. ili olan Malatya, 808.692 nüfusu (2021 yılı) ile Türkiye'nin en kalabalık 28. şehridir. 2021 yılı itibarıyla 13 ilçeden oluşan Malatya'nın merkez ilçelerini Battalgazi ve Yeşilyurt oluşturmaktadır.

Tarihi M.Ö. 7000'li yıllara kadar dayanan Malatya şehri sırasıyla Akad, Hitit, Roma, Bizans, Arap, Selçuklu ve Osmanlı dönemlerini yaşamıştır. Roma döneminde Fırat kıyısına yerleştirilen iki büyük lejyonun etkisiyle eyalet başkenti haline gelerek büyüyen Malatya, Cumhuriyet döneminde Anadolu'nun işgale uğramayan az sayıda kentinden biri olarak ön plana çıkmaktadır. 1924 Anayasasının 9. Maddesi ile il olan Malatya, 2012 yılında çıkartılan 6360 Sayılı Yasa ile büyükşehir olmuştur (Demiral ve Evin, 2014: 79-80).

Battalgazi İlçesinin Bulgurlu Mahallesiinde yer alan İnönü Üniversitesi, 3 Nisan 1975 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren, 1872 Sayılı Kanun ile kurulmuştur. Malatya şehir

merkezinin 10 km. uzaklıkta yer alan İnönü Üniversitesi ilk öğrencilerini 1976-1977 eğitim-öğretim yılında almıştır. 2022 yılı itibariyle 36.760 aktif öğrencisi, 136.641 mezunu olan İnönü Üniversitesi 14 fakülte, 6 enstitü, 2 yüksekokul ve 4 meslek yüksekokul ile eğitim öğretimine devam etmektedir (Harita 1).

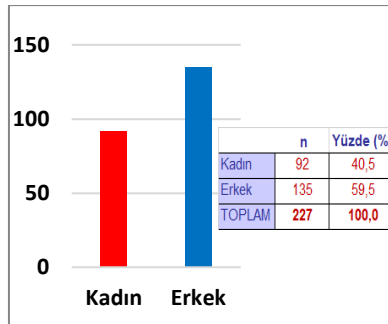

Harita 1: Çalışma Sahasının Lokasyon Haritası

3. BULGULAR

3.1. Katılımcıların sosyo-demografik özellikleri

Çalışma için uygulanan anket, İnönü Üniversitesinin ana kampüsünde yapılmış olup, Malatyalı olmayan öğrencilerle yüz yüze olarak gerçekleştirilmiştir. Toplamda 227 öğrenciyle görüşülen çalışmada ankete katılan öğrencilerin %59,5 (135) erkeklerden, %40,5'i (92) kadınlardan oluşmaktadır (Grafik 1).

Grafik 1: Katılımcıların Cinsiyet Dağılımı

Öğrencilerin “nerelisiniz” sorusuna verdikleri cevaplara bakıldığında, genel olarak Marmara Bölgesi hariç Türkiye’nin her yerinden geldiği anlaşılmaktadır. Ancak bunlar içerisinde en yüksek sayı yakın çevredeki illerde görülmektedir (Harita 2). Buna göre, ankete katılan öğrencilerden 25’inin Adıyamanlı, 22’sinin Kahramanmaraş ve Şanlıurfalı, 17’sinin ise Diyarbakırlı olduğu anlaşılmaktadır. Karadeniz Bölgesinden Kastamonu, Sinop, Ordu, Gümüşhane gibi illerden 1 öğrenci ankete katılırken, Ege Bölgesinde İzmir’den 4 öğrenci Malatya’ya eğitim görmeye gelmiştir.

Harita 2: Katılımcıların “Nerelisiniz?” Sorusuna Verdikleri Cevaplar

Katılımcılara Malatya’da nerede yaşadıkları sorulduğunda ise %89’unun (202) devlet yurdunda kaldığı, geriye kalanların ise özel yurt, ev ve pansiyon tercih ettiği anlaşılmaktadır (Tablo 1). Öğrencilerin büyük bir kısmının devlet yurdunda (KYK) kalması Malatya’nın devlet yurdu açısından oldukça geniş imkânlarla sahip olmasından kaynaklanmaktadır. Nitekim Malatya’nın merkez ilçelerinden biri olan ve İnönü Üniversitesinin de yer aldığı Battalgazi’de Kredi Yurtlar Kurumuna (KYK) ait 3 kız, 2 erkek yurdu öğrencilere hizmet vermektedir.

Tablo 1: Katılımcıların Malatya’da Yaşadığı Yer

Malatya’da nerede yaşıyorsunuz?	n	Yüzde (%)
Devlet yurdu (KYK)	202	89,0
Ev	15	6,6
Özel yurt	9	4,0
Pansiyon	1	0,4
TOPLAM	227	100

3.2. Katılımcılar tarafından Malatya algısı çağrışımı

Çalışmanın bu bölümünde katılımcılar açısından Malatya kelimesinin nasıl çağrışım yaptığına dair açık uçlu bir soru sorulmuştur. Buna göre ilk sırayı 123 öğrenci (%54,2) ile “*kayısı*” almıştır. Gerçekten de yerel yönetimler ve Malatya halkı tarafından “*Dünya’nın kayısı başkenti*” olarak nitelendirilen Malatya, kayısı üretiminde Türkiye’de 1. sıradadır. Kuşkusuz bu üretim şehrin tüm alanlarına yansımış ve kayısı şehirle bütünleşmiştir (Tablo 2).

Tablo 2: Türkiye’nin İllere Göre Kayısı Alanı, Üretimi ve Verimi (bin da./bin ton/kg-ağaç)

		2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Malatya	Alan	710	729	743	754	768	801	811	808	798	842	850
	Üretim	221	410	510	412	39	336	381	673	401	392	352
	Verim	32	59	72	58	5	45	50	88	53	50	45
Mersin	Alan	62	71	72	68	68	68	69	67	72	81	83
	Üretim	56	52	47	94	112	108	104	87	89	140	170
	Verim	47	46	38	76	84	79	73	60	58	77	80
Elazığ	Alan	81	83	83	84	86	96	98	98	98	99	100
	Üretim	30	34	39	40	11	18	59	53	52	56	51
	Verim	31	34	39	40	11	17	55	49	48	52	47
İğdır	Alan	16	17	19	19	20	27	27	32	34	36	35
	Üretim	9	12	18	20	0	38	31	31	36	40	40
	Verim	69	89	117	132	0	178	147	127	141	139	159

Kaynak: Tarımsal Ekonomi ve Politika Geliştirme Enstitüsü (TEPGE), 2021: 13.

Malatya’yı duygu olarak ifade eden öğrenci sayısı 32 (%14,1) kişidir ve Malatya kelimesini güzel, sıkıcı, huzurlu gibi ifadelerle nitelendirmişlerdir. Malatya’yı “*şehir*” olarak nitelendiren öğrenci sayısı 25 (%11,0) iken, şehrin çeşitli yerlerinde olan “*kayısı heykelleri*” de öğrencilerin Malatya kelimesiyle çağrışım yaptığı bir diğer ifade olmuştur (Tablo 3). Bunda özellikle şehrin meydanlarında ve kavşak noktalarında kullanılan kayısı heykellerinin çok fazla kullanılmasının etkili olduğu düşünülmektedir (Fotoğraf 1).

Tablo 3: Katılımcılar Açısından “Malatya” Kelimesi

“Malatya” kelimesi sizde nasıl bir çağrışım yapmaktadır?	n	Yüzde (%)
Doğal oluşumlar	6	2,6
Duygu	32	14,1
Eğitim	10	4,4
İklim	8	3,5
Kayısı	123	54,2
Kayısı heykeli	7	3,1
Şehir	25	11,0
Diğer	16	7,0
TOPLAM	227	100

Fotoğraf 1: Malatya Şehrindeki Kayısı Heykellerinden Örnekler

3.3. Katılımcılar açısından Malatya'nın en önemli özelliği (değeri)

Katılımcılara Malatya'nın en önemli değeri sorulduğunda yine ilk sırayı 169 (%74,4) ile “*kayısı*” ifadesinin aldığı görülür. Bunu 2021 yılında UNESCO Dünya Mirası Kalıcı Listesine giren “*Arslantepe Höyüğü*” takip etmektedir. Malatya'nın Battalgazi ilçesinde yer alan Arslantepe Höyüğü, Malatya'nın 7 km. kuzeydoğusunda, Fırat Irmağının batı kıyısındaki Orduzu Bahçe başı mahallesindedir. Yine Malatya'nın Akçadağ ilçesinde yer alan “*Levent Vadisi*” de katılımcılar açısından Malatya'nın önemli değerleri arasındadır (Tablo 4).

Tablo 4: Katılımcılar Açısından Malatya'nın En Önemli Değeri

Sizce Malatya'nın en önemli özelliği (değeri) nedir?	n	Yüzde(%)
Arslantepe Höyüğü	23	10,1
Ulu Camii	5	2,2
Kayısı	169	74,4
Günpınar Şelalesi	7	3,1
Levent Vadisi	15	6,6
Eski Malatya Şehir Surları	2	0,9
Diğer	6	2,6
TOPLAM	227	100

3.4. Malatya şehri imajına ilişkin Cronbach's Alpha değerleri

Çalışmada Malatya şehrinin öğrenciler açısından imaj algıları ele alınırken 4 ana başlık belirlenmiştir. Bu başlıklar sırasıyla; şehri betimlemeye yönelik imajı, coğrafya-sosyal ve kültürel imajı, soyut imajı ve halk imajıdır. Ankete katılan öğrencilerin bu 4 imaj grubuna ilişkin verdikleri cevaplar güvenilirlik açısından Cronbach's Alpha değerlerine göre analiz edilmiştir. Cronbach's Alpha değerleri güvenilirlik açısından değerlendirilirken; $0.00 < \alpha < 0.40$ güvenilir değil, $0.41 < \alpha < 0.60$ düşük güvenilir, $0.61 < \alpha < 0.80$ orta güvenilir ve $0.81 < \alpha < 1.00$ yüksek güvenilir şeklinde yorumlanmaktadır (Kılıç, 2016: 48). Buna göre katılımcıların verdikleri cevapların, Cronbach's Alpha değerlerinin orta ve yüksek kabul edilebilir değer aralığında olduğu ve geçerlilik taşıdığı anlaşılmaktadır (Tablo 5).

Tablo 5: Çalışmada Uygulanan İmajlara İlişkin Cronbach's Alpha Değerleri

İmaj Grupları	Cronbach's Alpha	Soru Sayısı
Şehri Betimlemeye Yönelik İmaj	0,76	9
Coğrafi, Sosyal ve Kültürel İmaj	0,79	14
Soyut İmaj	0,74	8
Halk İmajı	0,81	10

3.5. Katılımcıların Malatya'yı betimlemeye yönelik imaj algıları

Malatya şehri betimlemeye yönelik imaj algısını belirlemek için öğrencilere 9 soru yöneltilmiştir. Bunlardan 2'sinin imaj algı düzeyi yüksek çıkarken, 4'ü orta 3'ü ise düşük imaj algı düzeyi göstermektedir (Tablo 6). Öğrenciler açısından Malatya şehri tarım ve tarihi bir şehir olarak yüksek düzeyde imaj algısına sahiptir. Özellikle Malatya'nın tarım şehir olarak düşünülmesinin nedenleri, İnönü Üniversitesinin de yer aldığı Battalgazi ilçesinin büyük bir kısmının Malatya Ovasında yer alması ve çevresinde birçok tarla ve kayısı bahçesinin olmasından kaynaklanabilir. Bu görüşü, katılımcıların Tablo 3 ve Tablo 4'de Malatya'yı "kayısı" şeklinde değerlendirmeleri desteklemektedir. Katılımcılar açısından Malatya'nın "tarihi bir şehir" olarak nitelendirilmesinin nedenleri arasında ise Battalgazi ilçesine adını da veren Battal Gazi'nin Malatya'da dünyaya gelmiş olması, Eski Malatya Şehir Surları ve Arslantepe Höyüğü'nün etkili olduğu düşünülmektedir.

Malatya ticaret ve sanayi açısından orta düzeyde imaj algısına sahipken, birbirini destekleyen ifadeler olan "üniversite şehridir" ve "öğrenci şehridir" cevapları da orta düzey imaj algısı oluşturmuştur. Katılımcılar açısından Malatya 2,46 ile düşük düzeyde "turizm şehri" olarak görülürken; "kültür ve

sanat şehridir” 2,58 ortalama ile *“bilim ve teknoloji şehridir”* 2,42 ortalama ile Malatya’yı betimlemeye yönelik en düşük imaj algılarını ifade etmektedir.

Tablo 6: Katılımcıların Malatya’yı Betimlemeye İlişkin İmaj Algıları

Malatya;	Min	Max	Ortalama*	Standart Sapma	İmaj Algı Düzeyi
Üniversite şehridir.	1	5	2,99	1,18	Orta
Ticaret şehridir.	1	5	3,00	1,00	Orta
Sanayi şehridir.	1	5	2,69	1,00	Orta
Turizm şehridir.	1	5	2,46	1,07	Düşük
Kültür ve sanat şehridir.	1	5	2,58	1,12	Düşük
Bilim ve teknoloji şehridir.	1	5	2,42	0,98	Düşük
Öğrenci şehridir.	1	5	2,96	1,25	Orta
Tarım şehridir.	1	5	3,77	0,92	Yüksek
Tarihi bir şehirdir.	1	5	3,59	0,98	Yüksek

* **İmaj algı düzeyi:** $1,0 \leq x < 1,8$ (Oldukça Düşük) ; $1,8 \leq \bar{x} < 2,6$ (Düşük); $2,6 \leq \bar{x} < 3,4$ (Orta); $3,4 \leq x < 4,2$ (Yüksek) ; $4,2 \leq x < 5,0$ (Oldukça Yüksek)

3.6. Katılımcıların Malatya şehrine ilişkin coğrafi, sosyal ve kültürel imaj algıları

Katılımcılara bu bölümde Malatya şehrine ilişkin coğrafi, sosyal ve kültürel imaj algılarını ölçmek için 14 soru yöneltilmiştir. Buna göre şehrin üstün olduğu imajlar; tarihsel zenginlik ve sağlık imkânlarının gelişmişliğidir. Bunda özellikle Malatya’nın katılımcılar açısından tarihi bir şehir olarak görülmesinin etkili olduğu düşünülmektedir. Benzer şekilde sağlık koşulları açısından Malatya şehrinin, İnönü Üniversitesi ana kampüsünde yer alan Turgut Özal Tıp Merkezi, Yeşilyurt’ta yer alan Eğitim ve Araştırma Hastanesi ve diğer devlet hastanelerine sahip olması sağlık imkânlarının gelişmişliği anlamında yüksek imaj algısı oluşturmasına neden olmaktadır.

İmaj algı düzeyi orta çıkan ifadeler arasında; ulaşım, mutfak zenginliği, konaklama, planlı şehirleşme, coğrafi konum, iklim, doğal güzellik ve eğitim imkânları yer almaktadır. Katılımcılar açısından şehrin coğrafi, sosyal ve kültürel imaj değerlerinden en düşük olanları ise spor ve alışveriş imkânları açısından gelişmemiş görülmesidir. Bunda özellikle şehirde şuan için sadece bir tane alışveriş merkezinin olması ve öğrencilere yönelik spor komplekslerinin sayıca az olması etkili olmuştur. Yine birbirini destekleyen *“sanatsal imkânları geliştirmiştir”* ve *“eğlence fonksiyonu geliştirmiştir”* soruları da öğrenciler açısından imaj algı düzeyi düşük olan diğer ifadeleri oluşturmaktadır (Tablo 7).

Tablo 7: Katılımcıların Malatya Şehrine İlişkin Coğrafi, Sosyal ve Kültürel İmaj Algıları

Malatya'nın;	Min	Max	Ortalama*	Standart Sapma	İmaj Algı Düzeyi
Ulaşım imkânları gelişmiştir.	1	5	3,18	1,18	Orta
Mutfak zenginliği fazladır.	1	5	3,03	1,15	Orta
Konaklama imkânları gelişmiştir.	1	5	3,15	0,99	Orta
Tarihsel zenginlik açısından gelişmiştir.	1	5	3,50	1,10	Yüksek
Spor imkânları gelişmiştir.	1	5	2,59	1,12	Düşük
Planlı şehirleşmeye önem verilmektedir.	1	5	2,67	1,26	Orta
Coğrafi konum açısından iyidir.	1	5	3,35	1,14	Orta
Doğal güzellikleri fazladır.	1	5	3,28	1,12	Orta
Sağlık imkânları gelişmiştir.	1	5	3,53	1,04	Yüksek
Sanatsal imkânları gelişmiştir.	1	5	2,39	1,09	Düşük
Eğlence fonksiyonu gelişmiştir.	1	5	2,52	1,19	Düşük
Alışveriş imkânları gelişmiştir.	1	5	2,49	1,17	Düşük
İklim açısından elverişlidir.	1	5	3,01	1,17	Orta
Eğitim imkânları gelişmiştir.	1	5	3,37	1,13	Orta

* İmaj algı düzeyi: $1,0 \leq x < 1,8$ (Oldukça Düşük) ; $1,8 \leq x < 2,6$ (Düşük); $2,6 \leq x < 3,4$ (Orta); $3,4 \leq x < 4,2$ (Yüksek) ; $4,2 \leq x < 5,0$ (Oldukça Yüksek)

3.7. Katılımcıların Malatya'nın soyut imajına yönelik imaj Algıları

Malatya şehrinin öğrenciler açısından soyum imajı incelenirken katılımcılara 8 soru yöneltilmiştir. Bunlar içerisinde en yüksek ortalamaya sahip olanlar 3,48 ile “temiz bir şehirdir” ve 3,43 ile “sakin bir şehirdir” ifadeleridir. Bunları 3,27 ortalama ile “güvenli bir şehirdir” ifadesi takip etmektedir (Tablo 8).

Tablo 8: Katılımcıların Malatya'nın Soyut İmajına Yönelik İmaj Algıları

Malatya;	Min	Max	Ortalama*	Standart Sapma	İmaj Algı Düzeyi
Modern bir şehirdir.	1	5	2,58	1,17	Düşük
Sakin bir şehirdir.	1	5	3,43	1,10	Yüksek
Temiz bir şehirdir.	1	5	3,48	1,07	Yüksek
Ucuz bir şehirdir.	1	5	2,42	1,20	Düşük
Güvenli bir şehirdir.	1	5	3,27	1,11	Orta
Gelişmiş bir şehirdir.	1	5	2,69	1,12	Orta
Dışa açık bir şehirdir.	1	5	3,16	1,07	Orta
Sosyal aktivite çeşitliliği bakımından zengin bir şehirdir.	1	5	2,48	1,22	Düşük

* İmaj algı düzeyi: $1,0 \leq x < 1,8$ (Oldukça Düşük) ; $1,8 \leq x < 2,6$ (Düşük); $2,6 \leq x < 3,4$ (Orta); $3,4 \leq x < 4,2$ (Yüksek) ; $4,2 \leq x < 5,0$ (Oldukça Yüksek)

Çalışmada her ne kadar şehrin “modern” ve “gelişmiş” olması birbirini destekleyen imaj unsurları olsa da “modern bir şehirdir” ifadesi düşük, “gelişmiş bir şehirdir” ifadesi orta imaj algı düzeyine sahip değerleri içermiştir. Bu görüş öğrencilerin eli, gelişmiş bir şehir olarak görse de modern bir şehir olarak görmediği fikrini ortaya çıkarmaktadır. Yine öğrenciler açısından Malatya ucuz bir şehir olarak görülmezken, sosyal aktivite çeşitliliği bakımından da zengin bir şehir olarak görülmemiştir. Bu durum üzerinde özellikle gençlere hitap eden sosyal donatı alanlarının yetersizliği, alışveriş merkezlerinin sayıca azlığı, kültürel etkinlikler açısından yapılan faaliyetlerin çok az olmasının etkili olduğu görüşünü ortaya çıkarmaktadır.

3.8. Katılımcıların Malatya halkına yönelik imaj algıları

Çalışmanın bu bölümünde öğrencilerin Malatya halkına yönelik imaj algılarını ölçmek için 10 soru yöneltilmiştir. Bunlardan en yüksek imaj algısı 3,66 ortalama ile “gelenekseldir” ifadesi olmuştur. Gelenekseldir ifadesinin zıttı olan “yenilikçidir” sorusu ise öğrenciler açısından düşük imaj düzeyi gösteren tek ifade olmuştur. Genel olarak öğrenciler Malatya halkını geleneksel görürken, yenilikçi görmemektedir ve bu iki soru katılımcıların cevapları açısından birbirini destekleyen unsurlar olarak ön plana çıkmaktadır. En güçlü imaj algılarından bir diğeri ise 3,56 ortalama ile “muhafazakârdır” ifadesidir. Katılımcılar açısından Malatya halkı muhafazakâr olarak kabul edilirken, yine birbirini destekleyen “girişimcidir” ve “çalışkandır” ifadeleri orta imaj algı düzeyine sahip iki unsur olarak ön plana çıkmaktadır (Tablo 9).

Tablo 9: Katılımcıların Malatya Halkına Yönelik İmaj Algıları

Malatya halkı;	Min	Max	Ortalama*	Standart Sapma	İmaj Algı Düzeyi
Yardımsesverdir.	1	5	2,99	1,23	Orta
Girişimcidir.	1	5	3,12	1,04	Orta
Çalışkandır.	1	5	3,30	0,98	Orta
Muhafazakârdır.	1	5	3,56	1,13	Yüksek
Hoşgörülüdür.	1	5	3,11	1,15	Orta
Sıcakkanlıdır.	1	5	3,10	1,14	Orta
Naziktir.	1	5	2,93	1,19	Orta
Gelenekseldir.	1	5	3,66	0,99	Yüksek
Yenilikçidir.	1	5	2,43	1,12	Düşük
Cömerttir.	1	5	2,96	1,21	Orta

* İmaj algı düzeyi: $1,0 \leq x < 1,8$ (Oldukça Düşük) ; $1,8 \leq \bar{x} < 2,6$ (Düşük); $2,6 \leq \bar{x} < 3,4$ (Orta); $3,4 \leq x < 4,2$ (Yüksek) ; $4,2 \leq x < 5,0$ (Oldukça Yüksek)

“Hoşgörülüdür” ve “naziktir” ifadeleri de birbirini destekler sorulardır ve katılımcılar açısından orta düzey imaj algısına sahip çıkmışlardır. Benzer şekilde “yardımseverdir” ve “cömerttir” ifadeleri de öğrenciler açısından imaj algı düzeyi orta çıkan diğer sorular olmuştur.

3.9. Katılımcıların Malatya’daki gelecek planları

Çalışmanın son bölümünde katılımcıların Malatya ile ilgili gelecek planları öğrenilmek istenmiştir. Toplamda 8 sorunun yöneltildiği bu bölümde, tüm soruların imaj algı düzeyi düşük çıkarken sadece “Malatya’da lisansüstü eğitime devam etmek isterim” ifadesinin imaj algı düzeyi orta çıkmıştır. (Tablo 10). Genel olarak oranlar incelendiğinde öğrencilerin büyük bir kısmının gelecekte Malatya’da daimi olarak yaşamak ya da çalışmak istemediği, eğitimine devam etmek anlamında Malatya’da yaşamaya daha sıcak baktığı anlaşılmaktadır. Bu durum öğrencilerin İnönü Üniversitesinden ve aldıkları eğitimden memnuniyetlerinin daha pozitif olduğunu, ancak Malatya şehrinde eğitimin haricinde yaşamaya çok sıcak bakmadıkları görüşünü ortaya çıkarmaktadır. Benzer şekilde “Malatya’da işyeri açmak isterim”, “Malatya’da ticaret yapmak isterim” ve “Malatya’da ev almak isterim” ifadeleri de birbirini destekleyen sorulardır ve düşük imaj algı düzeyi göstermektedir. Bu durum, yine öğrencilerin Malatya şehrine yönelik gelecekte daimi yaşama arzularının olmayışını destekler niteliktedir.

Tablo 10: Katılımcıların Malatya’daki Gelecek Planları

Mezun olduktan sonra;	Min	Max	Ortalama*	Standart Sapma	İmaj Algı Düzeyi
Malatya’da yaşamak isterim.	1	5	2,26	1,27	Düşük
Malatya’da çalışmak isterim.	1	5	2,37	1,30	Düşük
Ailemin de Malatya’da yaşamasını isterim.	1	5	2,00	1,16	Düşük
Malatya’da lisansüstü eğitime devam etmek isterim.	1	5	2,72	1,35	Orta
Malatya’da ikinci üniversitemi okumak isterim.	1	5	2,41	1,28	Düşük
Malatya’da işyeri açmak isterim.	1	5	2,16	1,22	Düşük
Malatya’da ticaret yapmak isterim.	1	5	2,26	1,28	Düşük
Malatya’da ev almak isterim.	1	5	2,08	1,38	Düşük

* İmaj algı düzeyi: $1,0 \leq x < 1,8$ (Oldukça Düşük) ; $1,8 \leq x < 2,6$ (Düşük); $2,6 \leq x < 3,4$ (Orta); $3,4 \leq x < 4,2$ (Yüksek) ; $4,2 \leq x < 5,0$ (Oldukça Yüksek)

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Şehirlerin imajları belirlenirken onu diğerlerinden ayrılarak biricikleşmesine veya markalaşmasına katkı sağlayan üstünlükler ön plana çıkartılmaktadır. Ortaya çıkartılan bu üstünlükler yerel yönetimlerin oluşturacağı logodan, şehirde yapılacak heykellere kadar birçok unsuru belirlemektedir. Tüm bu girişimler temelde markalaşmak, bir değere sahip olmak, diğerlerinden ayrılarak özgün olmak için oluşturulan çabaların bir sonucudur. Genel olarak dünyadaki şehirler markalaşmayı ya da imaj algılarını sahip oldukları tarihi unsurlara, ekonomik faaliyetlere, doğal oluşumlara, kültürel zenginliklere, önemli düşünörlere veya dini ritüellerden biri ya da birkaçını birlikte ön plana çıkartacak şekilde oluşturmaktadırlar.

Türkiye'deki şehirlere bakıldığında ise özellikle dışarıdan gelen bir ziyaretçinin onu zihninde kodlaması için oluşturduğu logosundaki simge ile ön plana çıkmaya çalıştığı anlaşılmaktadır. Bu simge daha çok o şehri diğerlerinden ayırarak, şehre özgü unsurları içermektedir. Ancak şehirler bunu yaparken sadece tek bir unsur ile olumlu imaj algısı oluşturamayacaklarını, ziyaretçi ya da vatandaş için şehrin tüm unsurlarının birlikte değerlendirilmesi gerektiğini unutmaması gerekmektedir. Nitekim şehirler için önemli bir insan kaynağı olan üniversiteler, o şehrin imaj algısında ve markalaşmasında oldukça önemli bir faktör olarak ön plana çıkmaktadır. Özellikle farklı şehirlerden gelerek lisans, yüksek lisans ve doktora eğitimi için uzun yıllar o şehirde kalan, şehrin tüm unsurlarını kullanan, vatandaşıyla gün içinde muhatap olan öğrenciler şehrin imajında, geldiği yerdeki insanlara tanıtılmasında oldukça önemli bir role sahiptir. Bu bakış açısı ile oluşturulan çalışmanın ana konusunu üniversite öğrencileri açısından Malatya şehrinin imaj algısının belirlenmesi oluşturmaktadır.

"*Kayısının Başkenti*" olarak nitelendirilen Malatya'da kayısı unsuru yerel yönetimler, özel ve tüzel kişiler, kamu kurum ve kuruluşları tarafından yoğun şekilde kullanılmaktadır. Nitekim bu algı öğrenciler tarafından da kabul edilmiş görünmekte, en önemli değeri %74,4 (169) ile kayısı olarak ifade edilmektedir. Öğrenciler genel olarak Malatya'yı tarım şehri olarak nitelendirmekte, bunu tüm ifadelerde yüksek imaj algısı olarak görmektedir. Benzer şekilde öğrenciler açısından tarihi bir şehir olarak nitelendirilen Malatya'da gençler açısından en düşük imaj algıları; sosyal aktiviteler, spor imkânları, kültür, sanat, eğlence, alışveriş, bilim ve teknoloji gibi unsurlardan oluşmaktadır. Tüm bu unsurlar gençler açısından en çok talep edilen fonksiyonlardır ve şehrin imajında ve markalaşmasında oldukça önemli görölmektedir.

Katılımcılar açısından bakıldığında Malatya şehri, sosyal fonksiyonları yeterince gelişmemiş bir şehir olarak nitelendirilmektedir. Bu konuda iyileştirmeler yapılması adına ileriye dönük oluşturulacak projelerde gençlere hitap eden yatırımlara daha fazla yer verilmesi gerekmektedir. Özellikle spor kompleksleri oluşturmak, yürüyüş parkurları yapmak, tiyatro ve konferans düzenlemek bu yatırımlardan bir kaçısı olabilir. Benzer şekilde farklı etkinlikler altında festivaller düzenlemek, fuarlara ev sahipliği yapmak da bu eksikliklerin azaltılmasına katkı sağlayacaktır. Bu konuda her yıl Temmuz ayında düzenlenen Kayısı Festivali'nin üniversite öğrencilerinin tatiline denk gelmesi öğrencilerin festivalden yeterince yararlanamamasına neden olmaktadır. Bu kapsamda Malatya şehrinin üniversite öğrencileri ve gençler tarafından güçlü bir şehir imajına sahip olması ve markalaşması için bu eksikliklerin giderilmesi, kültürel etkinliklerin ve gençlere hitap eden faaliyetlerin sayıca artırılması gerekmektedir. Bunu yaparken ise şehirdeki üniversitelerin akademik takvimi göz önünde bulundurarak programlar hazırlanmalı, etkinlikler bu bakış açısıyla şekillendirilmelidir. Benzer şekilde Malatya Devlet Tiyatrosunun şehrin batısında olması, üniversitenin ise doğusunda yer alması öğrencilerin buradaki etkinliklerden yeterince haberdar olmamalarına neden olmaktadır. Bu eksikliği gidermek adına üniversitede daha fazla reklam yapılması, oyunların afişlerinin üniversite içindeki billboardlara asılması gerekmektedir.

İnönü Üniversitesi şehrin doğusunda, Malatya şehir merkezinin dışında bir alanda konumlanmıştır. Öğrencilerin şehre karışması, şehirden haberdar olmasının en önemli aracı reklamlar, afişler ve billboardlardır. Şehrin öğrenciler ile bir bütün oluşturması, öğrencilerin şehrin tüm kaynaklarını etkin şekilde kullanması zihinlerindeki algıların olumlu ya da olumsuz olmasında oldukça etkilidir. Bu kapsamda yerel yönetimler, kurum ve kuruluşlar, özel ve tüzel kişiler yapacakları yatırımları bu mekânsal farklılığı göz önünde bulundurarak yapmalı, şehri üniversiteye ruhen yaklaştırmalıdır. Bunu yaparken şehre bir bütün olarak bakmalı, tüm kaynakları fonksiyonel olarak etkin şekilde kullanmalıdır.

Kaynakça

- Aliğaoğlu, A ve Uzun, A. (2017). Üniversite öğrencilerinin şehir imajlarına yönelik bir araştırma: Balıkesir üniversitesi örneği. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(1): 39-58. DOI: 10.5578/jss.49665
- Alkan, A. ve Yılmaz Çıldam, S. (2019). Üniversite öğrencilerinin kent imajlarına yönelik bir araştırma: Siirt üniversitesi örneği. *Türk Coğrafya Dergisi*, (73): 90-95. DOI:10.17211/tcd.602568
- Avraham, E. (2004). Media strategies for improving an unfavorable city image. *Elsevier Cities*, 21(6): 471-479. DOI: 10.1016/j.cities.2004.08.005
- Bilgeoğlu, S. (2019). *Marka şehir ve marka imajının ölçümü: Konya şehir imajı üzerine bir araştırma*. Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Konya.

- Castels, M. (2013). *Enformasyon çağı: ekonomi, toplum ve kültür*. Cilt 1 Ağ Toplumunun Yükselişi (Çev. Ebru Kılıç), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Ceylan, N. (2021). *Uşak şehrinin sahip olduğu değerlerin şehir imajına etkisi*. Uşak Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Uşak.
- Dayanç Kıyat, G. B. ve Topal, M. (2019). Şehir markası kavramı; Malatya'nın markalaşması. *Haliç Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(2): 371-406.
- Demiral, B. ve Evin, H. (2014). Malatya büyükşehir belediyesi: arakentten bütüncü bir dönüşüm hikâyesi. *Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(5): 77-87. DOI: 10.30803/adusobed.188830
- Demirdöğen, S. (2018). Şehir markası bileşenlerinin incelenmesi: Erzincan ili üzerinde bir saha araştırması. *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(1): 167-188.
- Demirel, M. (2014). Burdur kent imajı: Mehmet Akif Ersoy üniversitesi öğrencileri üzerine bir alan araştırması. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(10): 230-241.
- Duğan, Ö. ve Akıncı, S. (2017). Marka imajı açısından Uşak şehir algısı: üniversite öğrencileri üzerine bir saha araştırması. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(3): 385-408.
- Eravcı, A. (2020). *Şehir marka değerinin şehir sakinlerinin şehirden tatmini ve yaşam memnuniyetine etkisi: Sinop ili örneği*. İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul.
- Fırat, A. ve Kömürcüoğlu, F. (2015). Muğla şehir markası ve imaj algısı; Muğla Sıtkı Koçman üniversitesi öğrencileri üzerine bir alan araştırması. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 13(26): 285-304.
- Geçikli, F. (2012). *Şehir imajı: Amasya şehri üzerine bir uygulama*. Fenomen Yayıncılık, 1. Baskı, Erzurum.
- Gül, Ş. (2013). *Kent imajının markalaşmaya etkisi: Kahramanmaraş örneği*. Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Karaman.
- Gültekin, B. (2005). Türkiye'nin uluslararası imajında yükselen değerler ve eğilimler. *Selçuk İletişim Dergisi*, 4(1):126-140.
- Günay, M. A. (2019). *Görsel kültür öğelerinin marka şehir algısına etkisi: Gaziantep örneği*. Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İzmit.
- Işık, M. ve Erdem, A. (2016). Şehirler ve imajlar: marka şehir olma sürecinde Sakarya imajı üzerine bir çalışma. *Erciyes İletişim Dergisi. Akademia*, 4(3): 28-34. DOI: 10.17680/akademia.07118
- Işık, M. ve Yıldırım, L.N.(2019). Eskişehir'de öğrenim gören öğrencilerin Eskişehir imaj algısı. *Anadolu Akademi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(1): 120-145.
- Kandemir, M. (2019). *Şehir imajı açısından Kırıkkale şehir algısı: üniversite öğrencileri ve halk üzerine bir araştırma*. Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Uşak.

- Kanıbir, H., Nart, S. ve Saydan, R. (2010). Şehir pazarlamasında marka kişiliğinin etkisi: algılanan marka kişiliği-turistlerin tavsiye etme davranışı ilişkisi. *Pazarlama ve Pazarlama Araştırmaları Dergisi*, 3(6): 53-84.
- Karadağ, A. ve Turut, H. (2013). Üniversite öğrencilerinin kentsel çevre algısı üzerine bir araştırma: İzmir örneği. *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 11(1): 31-51. DOI: 10.1501/Cogbil_0000000141
- Karataş, İ. A. (2017). *Şehir pazarlaması açısından marka şehir göstergelerinin belirlenmesi üzerine bir araştırma: Malatya örneği*. İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Malatya.
- Kılıç, S. (2016). Cronbach'ın Alfa güvenilirlik katsayısı. *Journal of Mood Disorders*, 6(1):47-8. DOI: 10.5455/jmood.20160307122823
- Knox, P. (2009). *Urban social geography: an introduction*. 6th Edition, New York: Longman.
- Kösedag, M. S. (2019). Şehirler ve imajları: Türkiye'de Yozgat algısı/imajı üzerine bir araştırma. *ASOS JOURNAL Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7(88): 107-121. DOI:10.16992/ASOS.14713
- Mumford, L. (2013). *Tarih boyunca kent: kökenleri, geçirdiği değişimler ve geleceği*. (Çev. Koca, G. ve Tosun, T.) II. Baskı, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Okay Köse T. (2014). *Şehir markalama: Konya örneği*. Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Karaman.
- Özdemir, Ş. ve Karaca, Y. (2009). Kent markası ve marka imajının ölçümü: Afyonkarahisar kenti imajı üzerine bir araştırma. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 11(2): 113-134.
- Özdemir, Ş. ve Karaca, Y. (2010). Üniversite öğrencilerinin kent imajı üzerine etkisi: Afyonkarahisar'da bir araştırma. *Üçüncü Sektör Kooperatifçilik Dergisi*, 45(1): 25-39.
- Sağdıç, M. (2014). Üniversite öğrencilerinin İstanbul'a ilişkin algılarının şehir imajı açısından analizi. *Turkish Studies*, 9(2): 1267-1283. DOI:10.7827/TurkishStudies.6342
- Siyavuş, A. E. (2020). Üniversite Öğrencilerinin Şehir İmajlarına Yönelik Bir Araştırma: Tekirdağ Şehir İmajı. *International Journal of Geography and Geography Education*, 42: 400-412, DOI: 10.32003/igge.738382
- Tarımsal Ekonomi ve Politika Geliştirme Enstitüsü (TEPGE), (2021). *Ürün Raporu KAYISI 2021*. T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı, TEPGE Yayın No: 334, Ankara.
- Temurçin, K. ve Keçeli, K. (2015). Bir davranışsal coğrafya çalışması: Isparta şehri örneğinde uluslararası öğrencilerin kentsel mekân algısı. *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 36, 117-138.
- Tolungüç, A. (1999). *Turizmde Tanıtım ve Reklam*. MediaCat Yayınları, Ankara.
- Torlak, M. (2015). Marka şehir oluşturma ve Bursa şehrinin markalaşması için yol haritası. *Tüketici ve Tüketim Araştırmaları Dergisi*, 7(2): 47-93.
- Türkkahraman, M. (2004). Günümüzün büyüme imaj ve gerçek hayat. *Sosyoloji Konferansları Dergisi*, 30:1-14. DOI:10.18368/SK.48267

Müjde AYDOĞDU-Zeki BOYRAZ

Marka Şehir Olma Sürecinde Üniversite Öğrencilerinin Şehir İmajı ve Algısı: Malatya Şehri Örneği / City Image and Perception of University Students in the Process of Being a Brand City: the Case of Malatya

- Uyguntürk, H. ve Yılmaz, A. (2019). Şehir pazarlamasında marka değeri algısının önemi: Sivas ili örneği. *C. Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 20(1): 394-409.
- Yıldırım, L. N. (2019). *Marka şehir olma sürecinde üniversite öğrencilerinin Eskişehir algısı üzerine bir araştırma*. Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya.

**KIRKYAMANIN SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK KAPSAMINDA
DEĞERLENDİRİLMESİ: EV TEKSTİLİ ÖRNEĞİ**

**EVALUATION OF KIRKYAMAN WITHIN THE SCOPE OF
SUSTAINABILITY: EXAMPLE OF HOME TEXTILE**

*Nazan ÖZCAN**
*Melike ATILKAN***
*Sema ÖZHAN****

Özet

Geleneksel yapısı itibarıyla tüm toplulukların ilk kültürel mirası olarak kabul edilen “*Kırkyama*”, geçmişten günümüze taşınmış, dokuma kadar eski bir tarihe sahip olan el sanatlarından biridir. *Kırkyama*, kelime anlamı bakımından birden fazla parçanın bir araya getirilmesini ifade ederken, sanatsal özelliği bakımından çeşitli tekstil ürününe ilham kaynağı olma niteliğindedir. *Kırkyama*; kumaş parçalarının değerlendirilmesi, ürünlerdeki deformasyonların önlenmesi ve ürünlerin kullanım süresinin uzatılması amacı ile yapılmaktadır. Basit el dikişi teknikleri kullanılarak kumaş parçalarının farklı biçim ve desenler oluşturacak şekilde bir araya getirilmesiyle elde edilmekte ve estetik ürünler üretilmektedir. Atık tekstil mamullerinin sürdürülebilir tekstil ürünleri kapsamında değerlendirilmesine de imkan sunmakta ve güncel tasarımlara da ilham kaynağı olmaktadır. Bu bilinçle; “*Kırkyama* nedir ve sürdürülebilirlik kapsamında nasıl değerlendirilebilir” problem cümleleri çalışmanın araştırma konusu olmuştur. Araştırma *Kırkyamanın* sürdürülebilirliğine katkı sağlamak amacıyla ev tekstili ürün tasarımları yapılmıştır. Betimsel Tarama Yöntemi kullanılarak *Kırkyama*, teknik özellikleri ve üretim yöntemleri bakımından derlenmiştir. Birim tekrara imkan veren *Kırkyama* üretim yöntemlerinden yola çıkarak Parametrik Tasarım Yöntemi ile 3D tasarımlar oluşturulmuştur. “Öz” temasının işlendiği tasarımlarda kadim *Kırkyama* ve İslami geometrik motifleri bir arada kullanılmış, AdobeIllustratör CS6 programında geliştirilen motifler, birim tekrara dayalı raportlama tekniği ile yüzey tasarımları haline dönüştürülmüştür. Üç boyutlu efektler verilerek oluşturulan

* Öğr. Gör. Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, Teknik Bilimler Meslek Yüksekokulu, Tekstil, Giyim, Ayakkabı ve Deri Bölümü Tekirdağ / TÜRKİYE, nozcan@nku.edu.tr ORCID: 0000-0001-5352-3735

** Arş. Gör. Dr. Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Grafik Tasarımı Bölümü Tekirdağ / TÜRKİYE, matilkan@nku.edu.tr ORCID: 0000-0002-7068-3420

*** Öğr. Gör. Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, Teknik Bilimler Meslek Yüksekokulu, Tekstil, Giyim, Ayakkabı ve Deri Bölümü Tekirdağ / TÜRKİYE sozhan@nku.edu.tr ORCID: 0000-0003-3831-9992

tasarımlar, ev tekstili ürünleri konseptinde hazırlanmış ve “*The Alhambra*” koleksiyonu nevresim takımları olarak sunulmuştur. Çalışma sonucunda; Kırkyama, teknik özellikleri ve üretim yöntemleri bakımından derlenmiş, sürdürülebilir tekstil ürünleri kapsamında güncel tasarımlar olarak tasarlanmıştır. Farklı bakış açıları ile yorumlama yapacak tasarımcılara yönelik öneriler geliştirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kırkyama, Sürdürülebilirlik, Ev Tekstilleri Tasarımı, Geleneksel El Sanatları, 3D Tasarım.

Abstract

"Kırkyama", which is accepted as the first cultural heritage of all communities in terms of its traditional structure, is one of the handicrafts that has been carried from the past to the present and has a history as old as weaving. While Kırkyama refers to the combination of more than one piece in terms of word meaning, it is a source of inspiration for various textile products in terms of its artistic feature. Kırkyama; it is made with the aim of evaluating fabric pieces, preventing deformations in the products and extending the usage period of the products. Aesthetic products are produced by combining fabric pieces in different shapes and patterns using simple hand sewing techniques. It also provides the opportunity to utilize waste textile products within the scope of sustainable textile products and inspires current designs. With this awareness; the problem sentences of " What is Kırkyama and how can it be evaluated within the scope of sustainability? " have been the research subject of the study. Research Home textile product designs were made in order to contribute to the sustainability of Kırkyama. Using the Descriptive Scanning Method, Kırkyama was compiled in terms of its technical features and production methods. 3D designs were created with the Parametric Design Method based on the production methods that allow unit repetition. In the designs with the theme of "Essence", ancient Kırkyama and Islamic geometric motifs were used together, and the motifs developed in Adobe Illustrator CS6 program were transformed into surface designs with the unit repetition based reporting technique. The designs created by giving three-dimensional effects were prepared in the concept of home textile products and presented as bed linen sets of "The Alhambra" collection. As a result of the study; Kırkyama was compiled in terms of technical features and production methods and designed as current designs within the scope of sustainable textile products. Suggestions have been developed for designers who will interpret with different perspectives.

Keywords: Kırkyama, Sustainability, Home Textiles Design, Traditional Handicrafts, 3D Design.

GİRİŞ

Somut olmayan kültürel mirasın önemli bir parçasını oluşturan geleneksel teknikler ve beceriler, insanoğlunun yarattığı ve aktardığı en canlı ve özgün değerlerdir. Bilgelik ve pratik deneyim içeren kültürel miraslar, toplumsal özelliklere göre şekillenmekte, gelişim ve değişim göstererek günümüze kadar aktarılmaktadır. Anadolu coğrafi konumu, birçok kültüre ev sahipliği yapma özelliği ve değerler diyarı olması sebebiyle somut olmayan kültürel miras çeşitliliği bakımından oldukça zengin bir arşive sahiptir.

Kültürel zenginlikler arasında yer alan ve Anadolu'da bölgesel farklılıklarla "kırk pare", "yamalı bohça", "hanım dilendi bey beğendi" gibi isimlerle anılan "Kırkyama", parçadan bütüne ulaşılarak üretilen Geleneksel Türk El Sanatlarından biridir (Dal, 2021:1). Kumaş parçalarını bir araya getirme, birleştirme ya da yapılandırma tekniği olarak ifade edilen *Kırkyama*, ihtiyaç halinde ortaya çıkmış, zaman içerisinde farklı şekil ve formlarda üretilmiştir. Şeklinin yanı sıra anlam yükleri de olan bu teknik, insanların sosyal statülerine göre de üretilmiştir (Sevim ve Yeşilmen, 2016:182).

Kırkyama (patchwork) tekniğinin tarihsel sürecine baktığımızda; üretim malzemesini oluşturan kumaş parçalarından daha önce var olduğu, hayvan derilerinin onarılması için kullanılan bir teknik olduğu ve yaşam şartlarının taş tabletler üzerine resmedildiği döneme kadar dayandığı belirtilmektedir (Silva, 2022:3). Bryzghunova, Pashukova ve Mykhailiuk (2022:508) çalışmalarında; kırkyamanın (patchwork) ortaya çıkışının kesin olarak bilinmemesiyle birlikte sanat tarihçilerin bu tekniğin dokuma ile aynı zamanda var olduğunu ifade ettiklerine yer verilmektedir. Teknik devrim başlamadan önce kumaşların bugünkünden çok daha değerli olması, üretimin zahmetli, diğer bölgelere nakliyesinin uzun ve pahalı olması bu tekniğin farklı etnik gruplarda ve tarihi dönemlerde uygulanabilirliğini artırmıştır. Bu amaçlarla çeşitli kırkyama esaslı ürünler yaratılmış ve dekoratif süslenme unsuru olarak kullanılmıştır.

Anadolu için ilk örnek olarak kabul edilen M.Ö. 5. yüzyıllara ait Pazırık I numaralı kurganından çıkarılan keçeden yapılmış eyerin oluşturulma şekli kırkyamanın o dönemlere kadar uzandığını göstermektedir. Hayvanların mücadelesinin sahnelendiği eyerde, kenar konturlarının soyut spiral çizgiler oluşturacak şekilde iğneardı işleme tekniği ile işlendiği, tersinden kaba bir dikişle teğellenerek tapestry dokumalara benzer bir yüzey oluşturulduğu belirlenmiştir (Önbaşı ve Mutlu, 2018:8; Ekim, 2006:65)

Fotoğraf 1: Pazırık I Numaralı Kurgan, 1934, Yün ve at kılı karışımından elde edilmiş dövme keçe, applike tekniğinde oluşturulmuş 119 x 60 cm boyutlarında Eyer. Rusya Devlet Müzesi (Ekim, 2006:108)

Tarihsel geçmişi bu kadar eskiye dayanan kırkyama, birçok toplumun kültürel mirası içerisinde yer almakta ve “Quilting, Patchwork, Gurama, Khayamiya, Jia Sha, Bojagi” olarak isimlendirilmektedir. Yaygın kullanım şekli ise patchworktür (Dal, 2021:9,16; Sevim ve Yeşilmen, 2016:182).

Kırkyama, Dîvânu Lugâti't Türk'te de belirtildiği gibi “ulag, elbise yaması, ulagunen, iki şeyi birbirine ekleyen parça, elbise yaması” işlemidir. Yama; küçük kumaş parçalarının deforme olmuş yüzeyin kaplanması için kullanılması işlemi ile tamir edilmesi ve birbirine ulanmasıdır. Kırkyama; yamalama tekniğinden yola çıkarak belli ebatlarda ve şekillerde kesilmiş küçük kumaş parçalarının birleştirilmesi ile oluşan büyük kumaş parçalarının elde edilmesi işlemi olarak tanımlanmaktadır (Küçük Kurt, 2022:255; Odabaşı 2021:16). Mozaik prensibine göre farklı şekil, renk, hammadde bileşiminden eksiksiz bir ürün oluşturulmaktadır (Bryzghunova, Pashukova ve Mykhailiuk, 2022:508). Kırkyama veya kırkpare olarak ifade edilen teknikte; “*pare*” parça anlamında kullanılan Farsça bir kelimeyken, “*kırk*” sembolik olarak uzun yıllar, hatır-gönül, nazar gibi anlamları içermektedir. Halk arasında kırkpare tekniği ile üretilmiş eşyaların uğur ve bereket getireceğine inanılmaktadır. (Küçük Kurt, 2022:255; Odabaşı 2021:16).

Fotoğraf 2. 16. yüzyıl Osmanlı eserleri, Topkapı Sarayı Müzesi, İmparatorluk kaftanları, Hazerpare (binparça) tekniği ile yapılmış bohça (URL-1)

Tarihsel süreç boyunca ilgi gören kırkyama, hünarlı ellerde şekillenmekte, bu yöntemle elde edilen yüzeyler yorgan, seccade, yastık, bohça gibi ev tekstili ürünü olmasının yanında ayrıca giysi olarak da kullanılmaktadır. Temel prensipte hepsinin belirli bir düzende planlanması ve basitten karmaşığa doğru dizayn edilmesi ile ortaya çıkarılmaktadır.

Fotoğraf 3. Karatay, 2019

Fotoğraf 4. Yatak örtüsü (URL-2)

Kırkyama Oluşturma Teknikleri

Kırkyamalı yüzeyler farklı yöntemler kullanılarak elde edilmektedir. “Parçadan bütüne yüzey oluşturma” ve “yorganlama” teknikleri ile oluşturulan kırkyamalar, ilk oluşturulma döneminden itibaren geleneksel yapısını koruyarak geçmişten günümüze gelmektedir.

Parçadan bütüne yüzey oluşumlarında; kırkyama desenleri “*blok oluşturma*” yöntemi kullanılarak hazırlanmaktadır. Bloklar model özelliğine göre eşit ölçülerde kesilmekte ve desen özelliğine göre birleştirilmektedir. Bu tekniğinin ilk örneklerinde basit el dikişi ile birleşimler yapılırken teknoloji dönemiyle birlikte dikiş makinelerinde birleşimler gerçekleştirilmektedir. El dikişleri; elde oyulgama, elde makine dikişi, elde çırpma dikişi, elde ara teyelleme şeklinde yapılırken makine dikişleri ise temel dikiş teknikleri kullanılarak yapılmaktadır.

Fotoğraf 5. Parçadan – bütüne kırkyama örneği, 16. yüzyıl Osmanlı eserleri, Yedi küçük ölçekli desenle bezeli karelerden yapılmış bohça (ayrıntı), Topkapı Sarayı Müzesi / İstanbul, env. no: 13/1091 (Atasoy, Denny, Tezcan ve Mackie, 2001:14)

Fotoğraf 6. John Haldeman ve Anna Reigart'ın evliliği için yaratılan yatak örtüsü, 1846 – 7, ABD. Müze no. T.299-1999. © Victoria ve Albert Müzesi, Londra (URL-3)

Yorganlama yöntemi ile oluşturulan yüzeyler; kapitone tekniğinin uygulanması prensibine dayanmaktadır. Yorgan, seccade, yatak yapımı ya da dayanıklı kalın bir yüzey elde etmek için uygulanan yorganlamada, iki kat kumaş (örtüyü oluşturan örtü yüzü ve astar kumaşı) arasına dolgu malzemesi (elyaf, yün, pamuk vb.) konularak üç kat birbirine dikilmektedir. Kırkyama çalışmasının üzerine, ürünün ve desenin özelliğine ayrıca üreticinin zevkine göre yorganlama dikişi uygulamaları yapılmaktadır. İlk örneklerinde el dikişi ile yapılan oyulgama dikişleri görülmekte, makineleşme ile birlikte spesiyal dikiş makineleri ile farklı dikiş ve nakış türleri uygulanmaktadır.

Fotoğraf 7. Yatak örtüsü; yorganlama tekniği ile oluşturulmuş kırkyama örneği (Önbaş ve Mutlu, 2018:34).

Fotoğraf 8. Yatak örtüsü; Tarih: CA. 1360-1400. Keten kapitone (ana hatları kahverengi ve beyaz keten iplikleri ile çalışılmış, içi pamuklu votka ile doldurulmuş), Victoria ve Albert Müzesi (Ortaçağ ve Rönesans, Oda 9, Dorothy ve Michael Hintze Galerisi, 1391-1904), (Başaran ve Özcan, 2020:84).

Kırkyama İle Oluşturulmuş Sanatsal Yaklaşımlar

Kırkyama temel üretim amacının dışında modern tüketim kültürü üzerinde olumlu bir etkiye sahiptir ve tasarlanacak ürünler için yeni bir doku (tekstür) elde etmeyi sağlaması açısından tercih edilmektedir. Giysi, ayakkabı, aksesuar, iç mekan öğeleri vb. tasarım objelerinin tasarlanması gibi modern sanat türlerine uzanmakta ve çeşitli koleksiyonlar oluşturulmaktadır. Farklı tekniklerin kullanımı ile birlikte geleneksel formlarının dışında birleşim imkanı vermesi bakımından plastik sanatlar içerisinde de çeşitli formlarda sanat objeleri haline dönüştürülmektedir.

Fotoğraf 9. Tokyo uluslararası yorgan festivali, 2008 (URL-4)
Fotoğraf 10. Aidiyet, Seramik, 35×50cm, Pelin Dal koleksiyonu, 2021

Fotoğraf 11. *Rhythm/Color: Spanish Dance (Ritim/Renk: İspanyol Dansı) / Michael James, 1985, Newark, N.J. Koleksiyonu, Newark Müzesi. Washington (URL-5)*
Fotoğraf 12. *Dawn Nebula (Bulutsu Şafak) / Michael James, 1979 (URL-6)*

Fotoğraf 13. *Bisa Butler, Polychromatic Quilts (Renkli yorganlar), 2019 (URL-7)*
Fotoğraf 14. *Janet Twinn – Prelude (Başlangıç), 2010 (URL-8)*

YÖNTEM

Güncel sanat hareketlerinin etkisinde, tekstil malzemesine bakış açısının değişimi ile başlayan ve teknolojik yenilik, malzeme çeşitliliği, uygulama yöntemlerinin farklılığıyla gelişen tekstil sanatı, geleneksel el sanatlarını da değişime uğratmış ve çeşitli platformlarda sunulan tasarım/sanat nesnelere haline dönüştürmüştür. İhtiyaçların giderilmesi ve geçim kaynağı olarak görülen Kırkyama da modern yaşam gereği tercihlerin değişmesi ile birlikte sanatla birlikteliğinin sonucunda tekstil sanatları içerisinde değerlendirilmeye başlanmıştır. Kırkyamanın farklı bakış açısı ile değerlendirilmesine ve sürdürülebilirliğine dikkat çekmek amacı ile hazırlanan bu çalışmada; sanatın yapısal özelliğinden yola çıkılarak üç boyutlu tasarımlar oluşturulmuştur. Kırkyama sanatı üretim yöntemleri ve teknik özellikleri açısından değerlendirilmiş, ev tekstili ürünü olarak tasarlanmıştır.

Bu çalışmada; nitel araştırma yöntemlerinden Betimsel Tarama Yöntemi ve Parametrik Tasarım Yöntemi kullanılmıştır.

Betimsel Tarama (Proses Süreci 1)

Betimsel tarama modeli; sonuçların genellenebilirliğini sağlamak için, araştırılan alanda ve konu ile ilgili mümkün olduğunca uygun makaleyi tarama ve analiz etme yöntemi olarak açıklanmaktadır (Avcı, Usluel, Kurtoğlu ve Uslu; 2013). Araştırmanın birinci aşaması olan betimsel tarama bölümünde; Kırkyama; tarihsel gelişimi, teknik, araç-gereç ve malzeme özelliği, kullanım alanları ve üretim yöntemleri bakımından incelenmiştir. Araştırmanın ana konusu olan Kırkyama üretim yöntemlerinin parçalar arasındaki bağlantıları ve birleşim detayları üç boyutlu tasarım prensiplerine uygulduğu açısından değerlendirilmiştir.

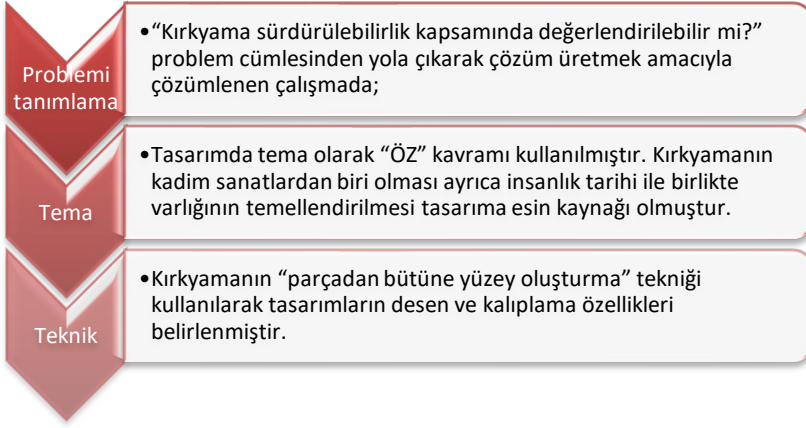
Parametrik Tasarım Yöntemi (Proses Süreci 2)

Parametrik Tasarım Metodu; CAD programları kullanarak tasarım oluşturmayı ve belirlenen parametreler üzerine kurulmuş desen geliştirme çalışmalarını içeren bilgisayar destekli bir tasarım yöntemidir (Baykara, 2011:7). Tasarımcıya geleneksel yöntemlerden farklı bir rol yükleyen tasarlama metodu, parametrik olarak tanımlanmış iki veya üç boyutlu şekilleri optimize etmek için kullanılan yeni bir insan-bilgisayar etkileşimi olarak ortaya çıkmaktadır (Akbulut, 2008). İlişkilerin kullanımı ile yeni bir form yaratma yöntemi olan bu tasarım sürecinde modüllerin kendi içinde ve birbirleri ile olan ilişkileri tasarımcı tarafından belirlenerek tanımlanır ve yeniden yapılandırılarak üretilir. Modeldeki her birimde gerçekleştirilen değişiklik diğer birimlerin dolayısı ile formun otomatik olarak yeniden güncellenmesini sağlamaktadır (Nadasbaş ve Seçim, 2020; Baykara, 2011). Bu çalışmada; parametrik tasarım metodu bağlamında ele alınan ve farklı varyasyonların oluşturulmasına olanak sağlayan ilişki dizilimleri ile oluşturulan tasarım süreci sonucunda ortaya çıkan desenlerle ev tekstili ürünleri tasarlanmıştır. Tasarımlarda parametrik tasarıma imkan sunan İslami geometrik formlar kullanılmış ve birim tekrarları oluşturularak yüzey tasarımları gerçekleştirilmiştir.

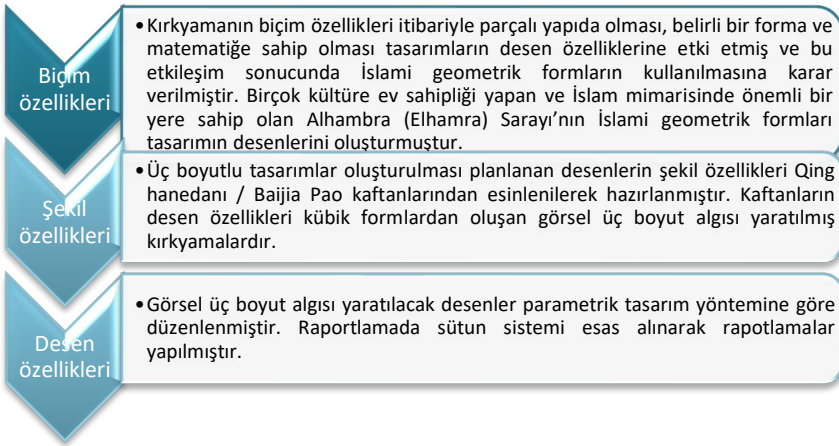
Tasarım Süreci

“Tasarım; problem çözme sürecidir ve bu süreçte problemin tanımında belirtilen ihtiyaçlara cevap verecek, sürdürülebilirliği olan yaratıcı çözümler üretmek esastır (Giaccardi and Fischer, 2008)” yaklaşımından yola çıkarak oluşturulan tasarım sürecinde; problemi tanımlama, çözme ve değerlendirme aşamalarına yer verilerek tasarım eylemi işlem basamakları halinde sınıflandırılmıştır.

Problem tanımı ve tasarım süreci;

Tasarım çözümleme;

Esin kaynakları;

Fotoğraf 15-16. Alhambra (Elhamra) Sarayı, 2019 (URL-9) (URL-10)

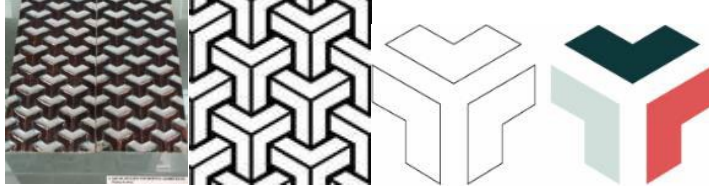
Fotoğraf 17-18. Boy's Baijia Pao ("One Hundred Household" Robe), Qing dynasty, Çin (1644–1911), 1850/1900 (URL-11, URL-12)

Uygulama süreci;

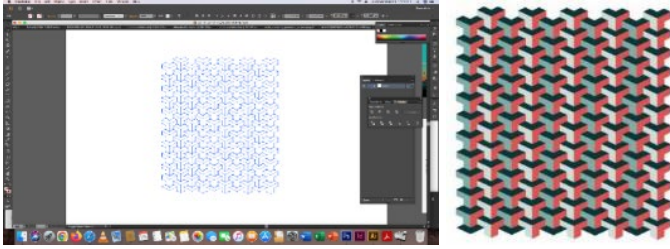
Uygulama aşaması; belirlenen kriterler dahilinde tasarım sürecini otomasyona (Otomasyon; bir işin insan ve makine arasında paylaştırılmasıdır (URL-13) sokan, insan-bilgisayar etkileşimi üzerine kurulu bir aşamadır. Tasarımların oluşturulmasında; esin kaynaklarından yararlanılarak tasarlanmış desenler AdobeIllustratör CS6 programında geliştirilmek üzere sisteme yüklenmiştir. Tasarımların vektörel çizimleri aslına uygun olarak yapılmış, daha sonra stilize edilen desenler üzerinden birim desenler hazırlanmıştır. Üç boyutlu görsel algı yaratılmak istenen desenlere derinlik verilmiş ve desenler, boyut özelliğine göre belirli düzenlerde dizayn edilmiştir. Birim desenlerin tekrarına dayanan parametreler belirlenerek desenler, sütun sisteminde yerleşim elde edebilecek şekilde düzenlenerek raportlama tekniği ile yüzey tasarımları haline dönüştürülmüştür. Renk skalası yapılmış raportlar ev tekstili ürünü olarak belirlenen yatak takımına giydirilmiştir. Nevresim, çarşaf ve yastık parçalarından oluşan takımlar "The Alhambra" koleksiyonu nevresim takımları olarak sunulmuştur.

THE ALHAMBRA

1.

Şekil 1a. Alhambra Sarayı mozaïği (URL-10) Şekil 1b. Stilize Birim Desen
Şekil 1c. Kırkyama desen parçaları

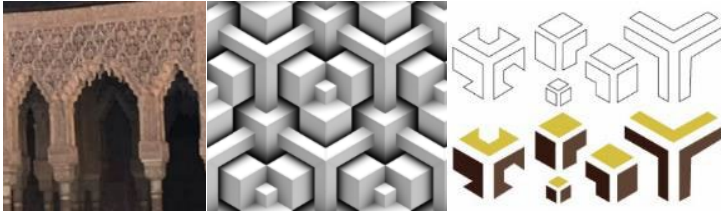

Şekil 1d. AdobeIllustratör CS6 çizimi Şekil 1e. Raportlama Tekniği-Sütun Sistemi

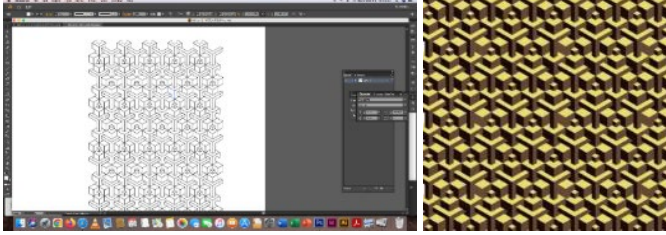
Şekil 1f. Tasarım: Nazan ÖZCAN – Melike ATILKAN

2.

Şekil 2a. Alhambra Sarayı kemerleri (URL-10) Şekil 2b. Stilize Birim Desen

Şekil 2c. Kırkyama desen parçaları

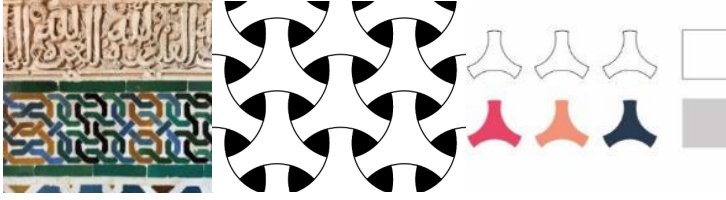

Şekil 2d. AdobeIllustratör CS6 çizimi Şekil 2e. Raportlama Tekniği-Sütun Sistemi

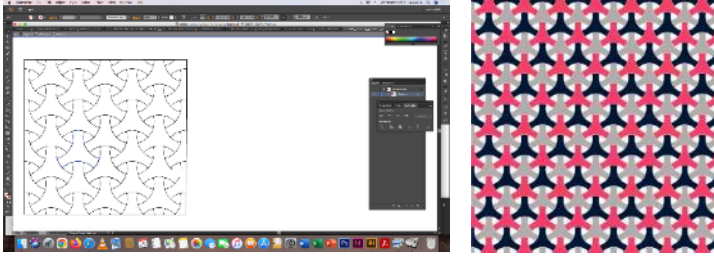

Şekil 2f. Tasarım: Nazan ÖZCAN – Melike ATILKAN

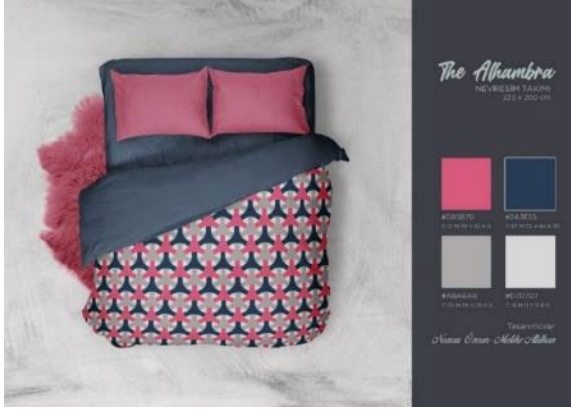
3.

Şekil 3a. Alhambra Sarayı kemeri (URL-10) Şekil 3b. Stilize Birim Desen
Şekil 3c. Kırkyama desen parçaları

Şekil 3d. Adobellustratör CS6 çizimi Şekil 3e. Raporlama Tekniği-Sütun Sistemi

Şekil 3f. Tasarım: Nazan ÖZCAN – Melike ATILKAN

SONUÇ

Çalışmanın literatür taraması sonucunda elde edilen verilere göre; Kırkyamanın tarihsel olarak ilk el sanatları içerisinde yer aldığı, kumaş parçalarını değerlendirme ve deformasyonları tamir etme amacıyla üretildiği, bu nedenle hemen her toplumun ilk el sanatları örneklerini temsil ettiği dikkat çekmektedir. İlk örneklerinde üretimlerin parçadan bütüne bir yüzey elde edilecek şekilde yerleştirilmesiyle yapıldığı ya da iki kat kumaş arasında dolgu

malzemesi koyarak yorganlama tekniği ile yüzey oluşturulduğu bilinmektedir. Zamanla farklı birleştirme ve dikim tekniklerinin de kullanılmasıyla birlikte çok çeşitli kırkyama örneklerinin yapıldığı ve çeşitli sanat dallarında da kullanıldığı tespitler arasında yer almaktadır.

Kadim bir kültürün temsilcisi olan kırkyamanın el sanatları içerisinde kaydadeğer bir yerinin olması fakat üretim amacındaki tercihlerin değişimi ile birlikte kullanım alanlarının azalması sürdürülebilirliğine dikkat çekilmesi bakımından önem arz etmektedir. Teknik özelliklerinin farklı şekillerde türetilmeye imkan vermesi, uygulama açısından çeşitli objelere entegre edilebiliyor olması kırkyamanın güncel versiyonlarla üretilmesini kolaylaştırmaktadır. Bu bakış açısıyla hazırlanan ev teksili ürünü koleksiyonunda üç boyutlu görsel algılar yaratılarak güncel tasarımlar oluşturulmuştur. Tasarımlarda kültür temsilcileri olan “Kırkyama, İşlami Geometrik Desenler ve Alhambra (Elhamra) Sarayı’na” atıfta bulunarak sanat-zanaat birlikteliğine dikkat çekilmiş ve gelenekselden beslenerek güncel tasarımlar ortaya konulabileceğine vurgu yapılmıştır. Dijital olarak üretilen tasarımlarda kırkyama birim deseni, parça özellikleri ve parçadan bütüne tüm yüzeyi oluşturacak yerleşim planına yer verilmiştir. Renk düzenlemeleri ve giydirmeleri tamamlanan “The Alhambra” nevsim takımları koleksiyonu çalışma çıktıısı olarak sunulmuştur. Çalışmada araştırmanın amacına hizmet eden çıktıılara ulaşılmış, kırkyamanın farklı tasarım yöntemleri ile sürdürülebileceğine ve tasarımcılara ilham kaynağı olabileceğine dikkat çekilmiştir.

Kaynaklar

- Akbulut, D. (2008). Evrimsel Tasarım Yöntemi ve Yaratıcılığın Süreç İçerisindeki Yeri. *Sanat ve Tasarım Dergisi*, 1(2), 21-33.
- Atasoy, N., Denny, B. W., Tezcan, H., Mackie, L. W. (2001). İpek. London: TEB Yayınları.
- Avcı, Ü., Usluel, Y. K., Kurtoğlu, M. ve Uslu, N. (2013). Yeniliklerin Benimsenmesi Sürecinde Rol Oynayan Değişkenlerin Betimsel Tarama Yöntemiyle İncelenmesi. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 33(33), 53-71.
- Başaran, F. N. ve Özcan, N. (2020). “Matelasse” Kumaşlar ve Özellikleri. *Researcher*, 8(2), 81-98.
- Baykara, M. (2011). *Mimarlıkta Parametrik Tasarım ve Arazide Kütle Yerleşimi İçin Bir Model Önerisi*. İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Bryzghunova, M., Pashukova, S., & Mykhailiuk, O. (2022). Use of patchwork technique in creation of modern textile compositions. *In Conferința tehnico-științifică a studenților, masteranzilor și doctoranzilor* (Vol. 2, pp. 508-509).
- Dal, P. (2021). *Parçadan Bütüne Kırkyamanın Seramik Sanatında Çağdaş Yorumlamaları*. Anadolu Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir.

- Ekim, Y. (2006). *Pazırık Kurganları, Buluntuları ve Arkeolojik Açından Değerlendirilmesi*. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Giaccardi, E. and Fischer, G. (2008). Creativity and Evolution: a Metadesign Perspective. *Digital Creativity*, 19(1), 19-32.
- Karatay, S. K. (2019). Kırkyama Geleneği ve Kullanım Alanları. *Journal of Arts*, 2(3), 141-150.
- Küçük Kurt, Ü. (2022). Geleneksel Kırkyama Tekniği İle Üretilmiş Seccade Örnekleri Ve Özellikleri. *Hars Akademi Uluslararası Hakemli Kültür Sanat Mimarlık Dergisi*, 5(3), 253-270.
- Nadasbaş, S. E. ve Seçim, E. (2020). Bilimsel İletişime Tekstil Ve Moda Tasarımı Uygulamaları İle Katkı Sağlamaya Yönelik Bir İşleyiş Önerisi. *Folklor Akademi Dergisi*, 3(4), 446-463.
- Odabaşı, E. (2021). Kırkyama-Kırkpare Yapımı. Geleneksel Meslekler Ansiklopedisi (C. 2). Ankara: T.C. Ticaret Bakanlığı Yayını.
- Önbaş, S. Ve Mutlu, S. (2018). Geleneksel Atik Değerlendirme Kırkyama, İksad Yayınları, Isbn: 978-605-7923-44-8
- Sevim, S., & Yeşilmen, N. (2016). Kırkyama'nın Seramik Sanatına Yansıması: Zoe Hillyard Örneği. *Sanat ve Tasarım Dergisi*, 6(1), 180-190.
- Silva, C. A. (2022). Social meanings of patchwork textile art: women, nature and the house. *Anais do Museu Paulista: História e Cultura Material*, 30.

İnternet Kaynakları

- URL-1 <http://www.cornucopia.net/magazine/articles/silks-for-the-sultans/> (Erişim Tarihi: 20.11.2022)
- URL-2 <https://kulturveyasam.com/yamadan-modaya-patchwork-ya-da-kirkyama/> (Erişim Tarihi: 20.11.2022)
- URL-3 [V&A · Kapitone ve Patchwork'e Giriş \(vam.ac.uk\)](http://www.vam.ac.uk) (Erişim Tarihi: 23.11.2022)
- URL-4 [Tokyo International Quilt Festival 2008 | This year's theme ... | Flickr](https://www.flickr.com/photos/150152/boy-s-baijia-pao-one-hundred-household-robe/)
- URL-5 https://en.wikipedia.org/wiki/Michael_James_%28quilt_artist%29#/media/File:Rhythm_Color_Spanish_Dance.jpg (Erişim Tarihi: 23.11.2022)
- URL-6 https://en.wikipedia.org/wiki/Michael_James_%28quilt_artist%29#/media/File:Dawn_Nebula.jpg (Erişim Tarihi: 23.11.2022)
- URL-7 <https://theinspirationgrid.com/polychromatic-quilts-by-bisa-butler/> (Erişim Tarihi: 23.11.2022)
- URL-8 <http://www.quiltart.eu/janettwinn.html> (Erişim Tarihi: 23.11.2022)
- URL-9 <https://mozartcultures.com/ispnyada-bir-islam-basyapiti-elhamra-sarayi-alhambra/> (Erişim Tarihi: 23.11.2022)
- URL-10 <https://www.flickr.com/photos/21233184@N02/26244022268/in/photostream/> (Erişim Tarihi: 23.11.2022)
- URL-11 <https://www.artic.edu/artworks/150152/boy-s-baijia-pao-one-hundred-household-robe> (Erişim Tarihi: 23.11.2022)
- URL-12 https://www.wikiwand.com/en/Chinese_patchwork#/Media/File:Child_hanfu_qing8.jpg (Erişim Tarihi: 24.11.2022)
- URL-13 http://tr.wikipedia.org/wiki/Otomasyon,_28.08. (Erişim Tarihi: 24.11.2022)

16. YÜZYILDAN GÜNÜMÜZE TEZHİP SANATINDA GÜL RESSAMLIGI

ROSE PAINTING IN ILLUMINATION FROM THE 16TH CENTURY TO THE PRESENT TITLE

*Atilla Yusuf TURGUT**

Özet

Türklerde önemli bir yere sahip olan çiçek, süsleme sanatlarımızda sıkça yorumlanmıştır. Gül ise en sık kullanılan çiçeklerden biridir. 16. yüzyılın ortalarından itibaren Osmanlı tezhibinde kitap sanatlarında çiçek motiflerinde yarı stilize natüralist yaklaşıma yakın üsluplaştırma başlamıştır. 18. ve 19. yüzyıllarda tek çiçekler ya da çiçek buketleri üçüncü boyutun verildiği ve gölgeli boyama tekniği ile natüralist tavırla Türk Tezhip Sanatında “Çiçek Ressamlığı” akımını oluşturmuştur. Batı sanatlarının etkisiyle çiçeklerin doğadaki gibi gerçeğe yakın yorumlanma anlayışı ve çiçek üslubunun doğuşuyla, tezhip sanatında çiçek ressamlığı bünyesinde “gül ressamları” diyebileceğimiz bir kategorinin varlığı olarak ortaya çıkmıştır. Gül ressamlığı bugün halen güncelliğini korumaktadır. Koleksiyon, levha veya albüm şeklinde icra edilmektedir. Bu çalışmada amaç, Tezhip Sanatında 16. yüzyıldan günümüze, gül ressamlığını ele almak, tezhip sanatında yapılmış olan gül temalı çiçek tasvirlerini incelemek araştırmak ve günümüz uygulamaları ile analiz etmek olacaktır. Gül uygulamalarının tezhip sanatının güncel ihtiyaçlarına cevap verebilmesine yönelik tavırları, günümüz ihtiyaç ve beğenileri doğrultusunda tasarım, desen, teknik ve renklendirme açısından, uygulama alanlarına katkı verebilecek tasarım örnekleri incelenecektir. Kaynak olarak kitaplar, dergiler, tezler, makaleler, kütüphane kataloglarından faydalanılmış bilgi ve görsellere ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Gül, Ressam, Motif, Çiçek, Tezhip

Abstract

The flower, which has an important place in Turks, has been frequently interpreted in our decorative arts. Rose is one of the most used flowers. 16. Since the middle of the century, semi-stylized, close to naturalistic stylization

* Dr. Öğr. Üyesi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Geleneksel Türk Sanatları Bölümü İstanbul / TÜRKİYE atilla_turgut@hotmail.com ORCID: 0000-0002-4848-1558

in floral motifs in book arts in Ottoman illumination began. 18I. and 19. In the centuries, single flowers or flower bouquets were given the third dimension and the "Flower Painting" movement was formed in Turkish Illumination Art with a naturalistic attitude with the shaded painting technique. With the influence of Western arts, the understanding of interpreting flowers as in nature and the birth of the flower style, the existence of a category that we can call "rose painters" has emerged within the body of flower painting. Rose painting still maintains its currency today. The collection is performed in the form of a sheet or album. The aim of this study will be to examine the rose painters from the 16th century to the present day in the Art of Illumination, to examine the rose-themed flower depictions made in the art of illumination, and to analyze them with today's practices. The attitudes of rose applications to meet the current needs of illumination art will consist of design examples that can contribute to the application areas in terms of design, pattern, technique and coloring in line with today's needs and tastes. Books, journals, theses, articles, library catalogs were used as sources, and information and visuals were accessed.

Keywords: Rose, Painter, Motif, Flower, Illumination

Giriş

Çiçek motiflerinde natüralist yaklaşım ve yarı stilize anlayış Osmanlı'da 16. yüzyılda etkili olmaya başlamıştır. Natüralist yaklaşıma yakın üsluplaştırma anlayışı müzehhip Karamemi ile kitap sanatlarında görülmektedir. Natüralist anlayışla tasvir edilen ilk çiçek resminin 15. yüzyılda görülmesi ilginçtir. Türk Tezhip Sanatına bakıldığında 18. yüzyılda klasik tezhipte değişimin görülmeye başlandığını söyleyebiliriz. 18. yüzyıl, tezhip sanatında yeni akımların ortaya çıktığı ve yeniden canlandığı bir dönem olmuştur (Taşkale, 2009: 11). Batı sanatlarının etkisiyle Barok ve Rokoko gibi yeni üsluplar Osmanlı tezhibine girmiştir (Özen, 2003: 10). 18. ve 19. yüzyıllarda Türk Tezhip Sanatında çiçek ressamlığı akımı ortaya çıkmıştır. Gölgeli boyama tekniği, çiçeklerde üçüncü boyut anlayışı ile stilizasyonun azalmasına ve çiçeklerin tabiattaki gibi gerçek görüntülerine yakın natüralist yaklaşımı öne çıkartmıştır. Tek çiçeklerin ve çiçek buketlerinin bu dönemlerde sıklıkla tasvir edilmesiyle adeta çiçek üslubu oluşmuştur.

Osmanlılarda çiçek üslubunun doğuşuyla natüralist anlayışla yapılan çiçeklerin sadece tezhip sanatında değil sanatın neredeyse tüm alanlarında gerçekçi bir yaklaşımla tasvirleri yapılmıştır (Atasoy, 2002: 108).

Türk Tezhip Sanatına bu dönemlerde, klasik tezhip anlayışının dışında yeni bir yorum katan çiçek ressamlığına ilgi artmıştır. Gül çiçeği sembolü, maneviyatı ve sevgisi ile önemli olması açısından daha çok tasvir edilmesine ve öne çıkmasına neden olmuştur. 19. yüzyılda gül tezhip sanatının vazgeçilmez haline gelmiş ve özellikle kitap sanatlarında sıkça kullanılmıştır. Gül motifleri Kur'an-ı Kerimlerde tezyinat açısından en önemli unsur haline

gelmiştir (Demiriz, 1986: 390). Bunun yanında çiçek albümlerinde, levhalarda, el yazmalarında ve cilt kapaklarında da en çok tasvir edilmesiyle gül ön planda olmuştur. Gül çiçeğinin, Türk tezhip sanatı uygulamalarında çok çeşitli örnekleri yapılmıştır.

Günümüzde gül ressamlığı anlayışıyla eserler üreten ve bu bağlamda çiçek veya çiçek buketleri tasvir eden tezhip sanatkarları bulunmaktadır. Gül çiçeği klasik tezhip bezemesinde kullanılmasının yanı sıra çiçek albümleri, gül koleksiyonları ve serbest tasarımlarda uygulanmaktadır. Buna ek olarak tezhip sanatkarları gül çiçeğini motif olarak farklı disiplinlerle de harmanlamaktadır.

1. ÇİÇEK RESSAMLIĞI

Çiçekler ve bitkiler, estetik açıdan göze hoş göründükleri için tüm toplumlarda sevilmiş ve sanatçılara ilham kaynağı olmuştur. Çiçek ressamlığında çiçek ve bitkilerin en yalın ve doğal halleri ile bilimsel yönleri, sanatsal bakış açısıyla incelenerek görselleştirilmektedir. Çiçek ressamlığında çiçekler tabiattaki gibi gerçeğe yakın resmedilmektedir (Resim 1).

Resim 1. *En Ünlü Ressamların En Ünlü Çiçek Tabloları, Vincent Van Gogh, Gelincikler, Kaynak: (URL-1)*

Natüralist üslup anlayışında stilizasyonun azalması ile tasvir edilen çiçeklerin hangi çiçek olduğu net bir şekilde anlaşılmaktadır.

1.1. Batıda ve Osmanlı'da Çiçek Ressamlığı

Çiçek (bitki) ressamlığı Türk coğrafyasına göre Avrupa'da daha erken yol almıştır. Batıda 15. ve 16. yüzyıllarda İtalya'da yoğunlaşan bitki ressamlığının yanı sıra, 16. yüzyılda botanikçiler belirledikleri bitki sayısı ve türünü, yaklaşık bin türden altı bine çıkarmış ve yapmış oldukları yayınlar sayesinde toplumun her düzeyinde bitkilere olan ilgi artmıştır (Boynukalın, 2020: 20). 16. yüzyılda Avrupada Barok döneminde yeni keşfedilen çiçek türleri resim sanatında çiçek imgeleri ve çizimleriyle insanın yeryüzündeki

varoluşunu yansıtan bir göstergeye dönüşmüştür (Boynukalın, 2020: 17). 17. ve 18. yüzyıllarda çiçeğe tutkuyla bağlı olan Hollandalı çiçek ressamları önde gelirler ve bu dönemlerde egzotik çiçeklerin yetiştirildiği ülke olmuştur (Boynukalın, 2020: 16). Avrupa sanatının çiçek ressamlığındaki etkileri inkâr edilemez. Osmanlıda 18. yüzyıl ile Avrupada çiçek ressamlığının ilgi görmesine paralel bir gelişme dikkat çeker (Taşkale, 2006: 146). Batı sanatında gravürlü veya kitap resmi ve renkli çiçek resimli kitaplar çok sevimli ve ilgi görmüş olmalarının yanı sıra çiçeklerin tasvir sanatına da yansıdığı görülür (Taşkale, 2006: 146).

Çiçeğe her zaman büyük önem veren Türk toplumu çiçek motiflerini sanatın her alanında kullanmışlardır. Padişahların çiçeklere karşı ilgili ve meraklı oluşları, çiçek figürünün süsleme sanatlarında adeta odak noktası olmasında etkisi olduğu söylenebilir. Şükufename adlı eser, dönemin önemli çiçek yetiştiricileri ve özel çiçek türleri hakkında bilgiler verilmesi kayıt niteliği taşıması açısından önemlidir. Çiçek ressamlığı Osmanlıda özellikle 18. yüzyılda en parlak dönemini yaşamıştır. Ali Üsküdarî yapmış olduğu natüralist çiçek resimleriyle Osmanlı sanatında çiçek ressamlığının öncülerinden biri olmuştur (Duran, 2009: 411).

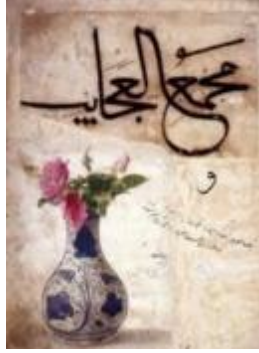
Dönemler içerisinde uygulanış biçimlerine göre farklılıklar gösteren çiçekler Türk süsleme sanatlarında stilize, yarı stilize ve natüralist olarak kullanılmışlardır (Taşkale, 2006: 145). 16. Yüzyıla kadar olan dönemlerde stilize, 16. yüzyılda ilk kez Karamemi ile yarı stilize olarak kullanılan ve 17. yüzyıldan sonra natüralist tavırla görülen çiçekler, 18. ve 19. yüzyıllardan itibaren Osmanlıda süsleme sanatlarımızın en önemli unsuru olarak karşımıza çıkar (Taşkale, 2006: 145). 18. Yüzyıl çiçek resimlerinin en parlak dönemi olmuştur. Bu yüzyılla birlikte batılılaşma döneminde stilizasyon azalmış, çiçekler doğadaki görüntüsüne yakın, süslemeden çok resim sanatı çerçevesine giren çiçek resimlerine ağırlık verilmiştir. 19. yüzyılda Türk Rokokosunda gül çiçeği sıklıkla kullanılmış ve bu üslubun vazgeçilmez unsuru olmuştur (Taşkale, 2006: 146).

1.2. Natüralist Üslupta Çiçek Tasvirleri

Türk tezhip sanatında çiçeklerde yarı stilize ve natüralist yaklaşımla tasvir anlayışı 16. yüzyılda başlamasına rağmen, natüralist üslupta çiçek tasviri ilk defa 15. yüzyılda görülmesi açısından oldukça ilginçtir. 15. yüzyılda Fatih Sultan Mehmet adına yaptırılmış bir koleksiyon olan Fatih Albümünde Mecme-ul Acayip adlı eserde, natüralist üslupta yapılmış olan bir vazoda açmış gül ve gonca tasviri, daha sonraki dönemlerde ortaya çıkacak olan natüralist çiçek üslubunun belki de ilk örneği olarak karşımıza çıkmış olmasıyla son derece önemlidir (K. K. 1). Başka bir deyişle 18. yüzyıldan

itibaren Türk tezhip sanatında etkin bir şekilde var olacak olan çiçek ressamlığı akımının ilk prototipi de demek mümkün olur (Resim 2).

Resim 2. 15. yüzyılda Fatih Albümünden natüralist tarzda yapılmış vazoda gül,
Kaynak: T.S.M.K.

Yine 15. yüzyılda Fatih Sultan Mehmet tarafından yaptırılan kendi portresindeki minyatürde gül koklarken yapılmış olan tasviri, natüralist anlayışla yapılması açısından önemlidir (Resim 3).

Resim 3. 15. yüzyılda Fatih Sultan Mehmet'in kırmızı gül koklarken nakkaş Sinan Bey tarafından yapılmış portresi, Kaynak: T.S.M.K. H 2153, y.10 a.

Osmanlılarda görülen batı etkili sanat anlayışı ile tanışmasından sonra 17. yüzyılın yarısından itibaren başlayan süreçte tezhip sanatında farklı anlayışlar oluşmuştur. Natüralist üslupta çiçek tasvirleri 18. yüzyıl ile 19. yüzyıllarda varlığını etkin bir şekilde sürdürmüş ve günümüze kadar devam etmiştir. Natüralist yaklaşımla çiçek tasvirleri bugün bazı sanatkârlar tarafından etkin bir şekilde yapılmaktadır.

1.3. Türk Tezhip Sanatında Çiçek Ressamlığı Akımı

18. yüzyıldan itibaren Osmanlı sanatlarında görülmeye başlayan batılı sanat tesirleri etkisinin ilerleyen yıllarda üslup zenginleşmesi olarak karşımıza

çıkmasıyla, Osmanlı geleneğine bağlı unsurlara (elemenlara) yeni biçimler katmıştır (Duran, 2009: 406). Tüm geleneksel sanatlarımızda görülen bu önemli tasarımsal değişimler tezhip sanatında da görülmüştür. Yapılan çalışmalarda uygulanan çiçek motifleri daha gerçekçi olarak görselleştirilmiştir.

Türk tezhip sanatında çiçek ressamlığı 18. ve 19. yüzyıllarda etkisini göstermiştir. Tek çiçekler ya da çiçek buketleriyle üçüncü boyutun verildiği ve gölgeli boyama tekniği ile natüralist tavırla Türk Tezhip Sanatında “Çiçek Ressamlığı” akımı oluşmuştur.

Üslûplaştırılmış çiçek motifleri 17. yüzyılın sonlarına doğru başlayan Avrupa sanatlarının etkisi ile çiçeklerin doğadaki görünümüne yakın natüralist bir anlayışla sanatkarların kendi karakterleri ile oluşturdukları yeni akım, klasik bezeme usulünden uzak bir hal alır (Duran, 2018: 180). Bu anlayışta çiçek veya çiçek buketlerinin uygulanmasında renkler ve ayrıntılar aslına uygun olarak tasvir edilmesiyle çiçeklerin karakterinin korunmuş olması ve tabiattaki gerçek görüntüsüne çok yakın bir görünüm kazanması en önemli özelliğidir.

16. yüzyılda Karamemi ile tezhip sanatında görülmeye başlayan yarı stilize çiçekler, 17.yüzyıl ile kendine has bir karakterle tabii şekline dönüşmüş “şükufe” adı verilen çiçekler tonlamalı boyanarak tahrirlenmiştir (Duran, 2009: 406). Şükufelerin en önemli özelliği karakterinin korunmuş olmasıdır (Duran, 2009: 406). Tek, buket, sepet, saksı, vazolu ve vazosuz olarak sıklıkla çalışılan ve Şükufe olarak adlandırılan çiçekler, natüralist üslupla tasvir edilmiştir (Taşkale, 2006: 146).

Çiçek ressamlığının uygulama aşamasında kendine özgü bir tekniği vardır. Çiçekler klasik üslup anlayışından farklı olarak, ince tarama tekniğinin ön plana çıkması ve neredeyse gerçek görüntüsünden farksız olması anlayışına göre yapılır. Her çiçeğin ne olduğu ve hangi çiçeğe benzediği nettir. Stilizasyonun yerini natüralist anlayış almıştır.

1.4. Türk Tezhip Sanatında Gül Ressamlığı

Sevginin, aşkın sembolü ve Hristiyanlıkta Meryem Ana'nın masumiyetinin ifadesi olan gülün kokusunun, Osmanlılarda Hz. Muhammed'in yüzünün ter kokusundan geldiğine olan inanç, gülün dini bir anlam ifade etmesine neden olmuştur (K. K. 2). Hz. Peygamberin sembolü olan gül, Osmanlı sanatlarında en yaygın ve sürekli kullanılan çiçek olmuştur. Gül, Türk kültüründe sevilen ve en çok tercih edilen çiçeklerdendir. Bunda manevi anlamının da rolü büyüktür. Hz. Muhammed'in güzel kokusuna benzediğine olan inanç ve ilahi güzellik anlayışı Gül'ün tezhip sanatında çok kullanılmasının sebeplerinden biridir. Lale, karanfil, sümbül gibi çiçeklerin yanında gülde çiçek ressamlarının en çok tercih ettiği çiçek olmuştur (Resim 4).

Resim 4. *Natüralist tarzda yapılmış gül örneği. Türk İslam Eserleri Müzesi, Kaynak: T.İ.E.M., T 28.*

Gül minyatür sanatında da sanatkârlar tarafından tercih edilen ve sıklıkla kullanılan çiçek olmuştur. Usta nakkaş Levni'nin lale devrinde resmettiği kadın figürlerini çiçeklerle süslemesinin yanında genellikle ellerinde tek çiçek ile tasvir ettiği görülür (Atasoy, 2002:99). (Resim 5).

Resim 5. *18.yüzyıl, Murakka. Levni tarafından elinde tek gül ve karanfil tutan kadın figürü, Kaynak: T.S.M.K. H 2164, Hasbahçe, s.98.*

2. TEZHİP SANATINDA DÖNEMLERİNE GÖRE ÇİÇEK RESSAMLARI

Osmanlılarda tezhip sanatının vazgeçilmez süsleme unsurlarından olan çiçek motifleri her dönem önemli bir yere sahip olmuştur. Çiçek ressamlığı akımının devreye girmesiyle tek çiçek ya da çiçek buketleri uygulama tekniği olarak farklı bir hal alsa da bu anlayış 16. yüzyıl ile başlamış 18. ve 19. yüzyıllarda altın devrini yaşamıştır. Bu bağlamda tezhip sanatının tarihi sürecinde birçok değerli çiçek ressamı karşımıza çıkmaktadır. Bu anlayışla çiçek ressamlığını devam ettiren sanatkârlar günümüze kadar gelmişlerdir.

2.1. 16. Yüzyıl'da Yarı Stilize Yaklaşımlar ve Karamemi

16. yüzyılda Osmanlı tezhip sanatı ilk defa devrin en önemli müzehhiplerinden olan saray baş nakkaşı Karamemi ile farklı bir anlayış, yeni bir ekol ile tanışmıştır. Karamemi'nin Türk tezhibine katmış olduğu ve gözleme dayanan yarı stilize çiçekleri, adeta insanı çiçek bahçesindeymiş hissi

uyandıran tasarımları ile natüralist üslubun da habercisi olduğunu söylemek mümkün olur (Üçer, 2016:39).

Bu yüzyılın en önemli müzehhibi olan Karamemi'nin eserlerinde yarı üsluplaştırılmış çiçekleri, canlı renkleri ile çiçek bahçesini andıran bir etki bırakır (Derman, 2009:355).

Usta müzehhip Karamemi'nin natüralist yaklaşıma yakın bir anlayışla yapmış olduğu yarı stilize çiçekleri, çeşitli bahçe çiçekleri, ağaç grupları, nebati ve ot kümelerinden oluşan ve doğadaki gerçekliğine benzer gözleme dayalı ve ayrıntılı bezeme anlayışı vardır (Mesera, 2009: 364). Bu anlamda usta sanatçı Muhibbi Divanı'nda kendini göstermiş olmasıyla adeta çiçeklerden oluşan motif kataloğu anlayışını yansıtmıştır (Mesera, 2009:364). (Resim 6).

Resim 6. 16.yüzyıla ait 1566 tarihli. Hat: Mehmet Şerif. Karamemi tarafından tezhiplenmiş olan Muhibbi Divanı'nda ketebe sayfasında yarı stilize bahçe çiçekleri. Kaynak: İ.Ü.K, T.5467.

Daha sonraki yüzyıllarda batı sanatı etkilerinin de Osmanlı tezhibine girmesiyle birlikte görülecek olan natüralist üslup ve çiçek ressamlığı akımından önce 16. yüzyılda Karamemi ile tezhipte görülen bu yarı stilize anlayış o dönem için yenilikçi etkileri açısından oldukça önemlidir.

2.2. 17. Yüzyıl Çiçek Resimleri

Türk tezhip sanatına bakıldığında 17. yüzyılda bir duraklama, hatta gerileme dönemine girildiği söylenebilir. Maalesef bu yüzyıldaki gerilemeye rağmen özellikle 17. yüzyılın ikinci yarısından itibaren batılılaşma etkisinin sanata yansmasıyla tezhip sanatında farklı bir etki görülmeye başlanmıştır. Bu yüzyılın daha önceki döneme göre en belirgin farklılığı yüzyılın sonlarına doğru renklerde olduğu söylenebilir (Tanındı, 2009: 273). (Resim 7).

Yüzyılın sonlarına doğru ilk ürünlerini gördüğümüz bu etki farklı bir anlayışla çizilerek renklendirilmiş çiçek resimlerinde görülür. Stilizasyon

azalmış, çiçeklerin doğadaki görünüşlerine daha yakın bir anlayış ile süslemeden çok resim sanatı çerçevesine giren çiçek resimlerine ağırlık verilmiştir.

Resim 7. 17. yüzyıl. 1687-1688 tarihli *Tesavir-i Osmaniye, İÜ, Nadir Eserler Kütüphanesi, Kaynak: T.9366, v.2b.3a.*

Şükûfe tarzı süslemeler 17. yüzyıl sonlarına doğru tezhip sanatında önemli bir yer tutmuştur. Şükufenameler sözlük anlamı olarak çiçek buketi anlamına gelen kelimedenden üretilmiş ve günümüze gelen en önemli, tanınan örneklerinden biri (N.K 4077) envanter numaralı olanıdır (Üçer, 2018:10). 1667 tarihli Ali Çelebi'nin Şüküfenâme'sinde gül, karanfil, lâle, sümbül, nergis ve bahar dalları gibi çiçekler natüralist anlayışla tasvir edilmiştir. Şüküfeler tek çiçek, buket, demet, vazo ve kaplara yerleştirilmiş biçimleriyle doğal hallerine oldukça yakın tasvirleriyle en başarılı örnekleri 18. ve 19. yüzyılları arasındadır (Akar-Keskiner, 1978:25).

2.3. 18. Yüzyıl Çiçek Ressamları ve Ali Üsküdari

18. yüzyılda Türk tezhip sanatında batı etkisinin ağırlık kazandığı ve Sultan 3. Ahmed'in saltanat yıllarına denk gelen dönemde yeni akımlar ve yeni gelişimler ortaya çıkmıştır (Taşkale, 2009: 11). 18. yüzyılda klasik tezhip sanatındaki gerilemeye rağmen, 3. Ahmet dönemi çiçek resimlerinin en parlak dönemi olarak yeni akımların olduğu bir devir olması açısından önemlidir (Üçer, 2016: 45). Gölgeli renklendirme teknikleri, üçüncü boyutun verilmesiyle yapılan natüralist tarzdaki çiçekler ve çiçek buketleriyle, tezhip sanatında çiçek ressamlığı akımının olduğu söylenebilir (Taşkale, 2009: 11).

Tezhip sanatında, natüralist tarzda çiçeklerin en yoğun kullanıldığı dönem olarak 18. yüzyılın çiçek ressamlarının devri olduğu söylenebilir. 18. yüzyılda Osmanlı tezhip sanatlarında karşımıza çıkan gül, karanfil, lale, süsen, bahar dalları, mavi ve kırmızı mine gibi çiçekler tüm ayrıntılarıyla daha çok natüralist üslupla bezendikleri görülür (Atasoy, 2002: 140).

Çiçek ressamlığı alanında ekol olmuş değerli sanatkârlar bu dönemde ortaya çıkmış ve eserlerini üretmişlerdir. Bunların başında devrin en önemli müzehhibi, çiçek ressamı ve rugani ustası olan Ali Üsküdari ve Abdullah Buhari gelmektedir (Duran, 2009: 410). Ali Üsküdari 18. yüzyılda çiçek ressamlığı alanında en önemli ve tanınmış müzehhip olarak 1703'ten 1765 yılına kadar uzun zaman diliminde mükemmel eserlerini vermiştir (Ünver, 1954: 7).

Resim 8. 1727 tarihli Ali Üsküdari tarafından yapılmış pembe gül, Kaynak: *Gazeller Albümü*, İ.Ü.K 5650.

Resim 9. 1727 tarihli Ali Üsküdari tarafından natüralist üslupta yapılmış çiçekler, Kaynak: *Gazeller Albümü*, İ.Ü.K 5650.

Resim 10. Abdullah Buhari tarafından yapılmış pembe gül, Kaynak: *İÜ, Nadir Eserler Kütüphanesi, F.1428, Çiçek Derman, Büyük İstanbul Tarihi, Görsel Sanatlar, 369.*

Türk Tezhip sanatı tarihi incelendiğinde çiçek resimleriyle ön plana çıkan Ali Üsküdarî'nin natüralist üslupla yapmış olduğu 20'si imzalı olmak üzere 24 eseri tespit edilmiştir (Duran, 2009: 410).

2.4. 19. Yüzyıl Türk Rokokosu ve Çiçek Ressamlığı

18. yüzyılda ortaya çıkan ve neredeyse tüm sanatlarımızda görülen batı sanatı etkilerinden (Barok-Rokoko-Ampir) sonra 19. yüzyılda Osmanlı müzehhiplerinin kendi karakterlerini de katarak oluşturdukları Türk Rokokosu üslubu yaklaşık bir asra damga vurmuştur. Ortaya çıkan Türk Rokokosu üslubunun, milli Türk kültürünün tezyinattaki izlerini taşıdığı söylenebilir (Biol, 2009: 495). Bu yüzyılda yapılan eserler her ne kadar Avrupa etkisi gösterse de Osmanlıdır (Atasoy, 2002: 201). Bu görüşlerden de anlaşılacağı üzere Türk sanatkarları batı sanatlarından feyz almalarına karşın, kendi karakterlerini ortaya koymaları ile Osmanlı sanat anlayışına bağlı yeni bir üslup oluşturmuşlardır.

Türk Rokokosu üslubu özellikle Kur'an-ı Kerimlerde, Hilye-i Şerifelerde, kıt'a, levha, tuğra ve fermanlarda çok yaygın bir biçimde kullanılmıştır (Taşkale, 2010: 68).

Resim 11. Osman Efendi tarafından yazılan *Delal'ül Hayrat*'ta natüralist tarzda yapılan gül tasvirleri, tezhip: Ömer Efendi, Kaynak: DEMSA koleksiyonu, e. No: 4088. Faruk. (Faruk Taşkale Arşivi, 2022).

Bu yüzyılda fazlasıyla karşımıza çıkan çiçek buketleri ve kurdeleler Türk Rokokosu üslubunda bağlaç vazifesi gören unsurlar olmuştur ve kompozisyonun merkezinde bulunurlar (Üçer, 2018: 12). Türk Rokokosu üslubunda “c” ve “s” şeklindeki kıvrımlar, tek çiçek ya da çiçek buketleri, vazodan çıkan çiçekler ve kurdeleler sıklıkla kullanılmıştır. Akant yaprakları, sepetlerden çıkan çiçek buketleri, fiyonklar ve güllü girdandlar bu üslubun karakteristik özelliğini taşıyan bezeme unsurlarıdır (Taşkale, 1994: 21). Çiçeklerin uygulamasında ise en başta tarama olmak üzere gölgelendirme,

sulandırma ve noktalama teknikleri kullanılarak natüralist tarzda eserler üretilmiştir.

Resim 12. *Osman Efendi tarafından yazılan Delal'ül Hayrat'ta natüralist tarzda yapılan gül tasvirleri, tezhip: Ömer Efendi, Kaynak: DEMSA koleksiyonu, e. No: 4088. Faruk. (Faruk Taşkale Arşivi, 2022).*

Gül rokoko üslubunun en çok kullanılan çiçeği oluşuyla adeta bu üslubun vazgeçilmez unsuru olmuştur (Taşkale, 2009: 417). 19. yüzyılda Osmanlıda özellikle kitaplarda metinden sonra gelen boşluklara sistemli olarak tarama ve noktalama teknikleri ile gül ağırlıklı çiçek ve çiçek buketleri bezemeleri yapılmıştır (Taşkale, 2009: 69).

Resim 13. *19. yüzyılda Çiçek albümünden ortada gül olan Vazoda Çiçekler, Kaynak: Sadberk Hanım Müzesi nr. 15329 y. 93. (Faruk Taşkale Arşivi, 2022).*

Türk Rokokosu üslubunun en önemli çiçek ressamaları arasında Hazergradlı Seyyid Ahmet Atullah başta gelir. Hazergradlı'nın öğrencisi Hüseyin Hüsnü, Seyyid Mehmet, Tevfik Efendi ve Hasan Hilmi de bu üslubun içerisinde yer alan sanatkarlar arasında gösterilebilir (Üçer, 2018: 12).

Resim 14. 17.yüzyıla ait bir çiçek albümünde gül ve lale, gül etrafında Türk Rokokosu örneği, Kaynak: Sadberk Hanım Müzesi (Faruk Taşkale Arşivi, 2022).

Resim 15. 19.yüzyıla ait bir çiçek albümünde pembe gül, Kaynak: Sadberk Hanım Müzesi, nr.15329 y. 93. (Faruk Taşkale Arşivi, 2022).

2.5. 20.Yüzyıl Tezhip Sanatında Çiçek

Tezhip sanatındaki gelişmelerin merkezi 20. yüzyıl cumhuriyet döneminden itibaren güzel sanatlar akademileri olmuştur (Taşkale, 2009: 434). Bu gelenek günümüzde halen devam etmektedir. Özellikle 2000’li yılların başından itibaren klasik tezhip özelliklerinden yola çıkarak farklı yorumlar ve yeni arayışlar içerisinde çalışmalar yapılmaktadır (Taşkale, 2009: 434). Bu yeni arayışlar ve çağdaş yorumlar içerisinde gül çiçeği tezhip sanatkarlarına her zaman ilham veren en önemli unsurlardan biri olmuştur.

Gül 20. yüzyılda sadece tezhip alanında değil, geleneksel sanatların neredeyse her alanında sevilerek kullanılmış en gözde çiçeklerin başındadır. Serbest tasarımlarda, hikayesi olan çalışmalarda ve modern yorumlarla birlikte natüralist tarzda yapılan gül temalı eserler 20. yüzyıldan günümüze gelen süreçte farklı disiplinlerle arada da yer almıştır.

3. GÜNÜMÜZ TEZHİP SANATINDA ÇİÇEK RESSAMLIĞI

Tezhip sanatı günümüz beğeni ve ihtiyaçları doğrultusunda gelişimini sürdürmektedir (Turgut, 2018: 131). Başta üniversitelerin geleneksel Türk

sanatları bölümleri olmak üzere çeşitli kurum, kuruluş ve özel atölyelerde verilen klasik tezhip eğitimi dışında günümüz ihtiyaçlarını karşılayabilecek serbest tasarımlar, çağdaş tasarımlar çalıştırılmaktadır. Natüralist anlayışla yapılan çiçek resimleri günümüzde de başarıyla devam ettirilmektedir (Resim 16).

Resim 16. *Atilla Turgut tarafından yapılmış gül ve lale. 2017, Kaynak: Atilla Turgut Koleksiyonu.*

Daha çok tezhip ve minyatür sanatları içerisinde görülen çiçek motifleri, tek çiçek ve çiçek buketi uygulamalarının yanında, günümüzde resim sanatının bir kolu gibi çiçek resimleri, levha, albüm ve çiçek temalı koleksiyonlar şeklinde icra edilmektedir. Bu bağlamda günümüzde tıpkı çiçek ressamlığı anlayışına göre çiçek minyatürleri ya da çiçek tasvirleri yapılmaktadır.

Özellikle kitap sanatları bünyesinde (el yazmaları, kitap kapları), minyatürlerde, başlı başına tek çiçek ya da buket şeklinde, levhalarda, kumaşlarda ve serbest çalışmalarda oldukça geniş bir yelpaze içerisinde uygulama alanları mevcuttur.

Resim 17. *Betül Gündüz tarafından yapılmış gül. 2019, Kaynak: Betül Gündüz koleksiyonu.*

Çiçek ressamlığında tarama, gölgelendirme ve noktalama teknikleri ile hacim ve üçüncü boyut etkisi verilmesi uygulamanın en temel unsurlarıdır. Bu teknikler ile günümüz sanatkarları eserler üretmektedirler.

3.1. Günümüz Çiçek Tasvirlerinde Gül Ressamlığı

Günümüz tezhip sanatında klasik tezhibin dışında çiçek ressamlığı anlayışında eserler üreten tezhip sanatkarları bulunmaktadır. Bu anlamda gül ressamları diye nitelendirebileceğimiz sanatkarların günümüzde bu anlayışla sanatlarını sürdürmeleri heyecan verici olmakla beraber Türk tezhip sanatına renk vermekte ve ışık tutmaktadır.

Çiçek tasvirlerinin günümüz tezhibinde etkili bir şekilde uygulandığını söylemek mümkündür. Tezhip sanatı içerisinde uygulama alanları fazladır. Gül çiçeğinin levha içerisinde tek ya da buket içerisinde, kitap sayfalarında ve kitap kaplarında, minyatürlerde, yazı tezyinatında farklı disiplinlerle bir arada uygulandığı örnekler bulunmaktadır.

Müzehhipler ve çiçek ressamları stilize motifler yanı sıra natüralist tarzda çiçek resimleriyle güzel yazıları bezemektedirler. Günümüzde gül ressamlığı her ne kadar natüralist yaklaşıma göre yapılsa da sanatkarlar kendi üsluplarını ortaya koyarak çiçeğe bir karakter vermektedirler.

Günümüzde natüralist anlayışla gözleme dayalı bir şekilde çiçek resimleri yapan Müzehhip Faruk Taşkale gül resimleriyle ünlüdür. Usta tezhip sanatkarının bu anlamda çeşitli koleksiyonlarda oldukça fazla eserleri bulunmaktadır. Taşkale'nin gül tasvirlerinde genellikle tek gül, gonca ve yapraklardan oluşan kompozisyonları bulunmaktadır. Gül resimlerini sık sık yazı ile bir arada tasarladığı örnekler de mevcuttur Hilal formuna sardığı gül resmi önemli eserleri arasındadır (Resim 18).

Resim 18. Faruk Taşkale tarafından natüralist tarzda yapılmış “İlahi Aşk” adlı eser. 50x50 cm. 2016, hat: Hüseyin Gündüz, Özel koleksiyon, Kaynak: Faruk Taşkale arşivi.

Natüralist üslupla yaptığı çiçek resimleri arasında en çok gül çiçeğini uygulayan Taşkale'nin nadiren de olsa lale, erguvan, karanfil gibi çiçekleri de eserlerinde görmekteyiz (Resim 19).

Çiçek tasvirlerinde, özellikle gül resimlerinde tarama, noktalama ve gölgelendirme tekniklerini ayrı ayrı veya bir arada kullanan Taşkale, çalışmalarında gözü yormayan pastel renkleri ve tonları tercih etmektedir. Eserlerinde ön plana çıkan unsurlar arasında çiçek ve yapraklar üzerine yerleştirdiği su damlacıkları, uğur böceği ve örümcek gibi canlılar gelmektedir (Resim 20). Taşkale'nin eserleri günümüz çiçek ressamlığı perspektifi içerisinde farklı tarzda çalışılmış örnekler olması açısından önemlidir (Resim 21, 22).

Resim 19. *Faruk Taşkale tarafından natüralist tarzda yapılmış gül ve lale. 2015, hat: Hüseyin Gündüz, Kaynak: Yıldız Holding koleksiyonu.*

Resim 20. *Faruk Taşkale tarafından natüralist tarzda yapılmış "Yansıma" adlı eser. 2015, hat: Hüseyin Gündüz, Kaynak: Yıldız Holding koleksiyonu.*

Resim 21. Faruk Taşkale tarafından natüralist tarzda yapılmış “Gül-i Muhammed” adlı eser. 2015, Kaynak: Ahmet Avlanmaz koleksiyonu.

Resim 22. Faruk Taşkale tarafından natüralist tarzda yapılmış “Gül-i Faruk” adlı eser. 2015, Kaynak: Faruk Taşkale koleksiyonu.

Günümüzde çiçek ressamlığı alanında eserler veren Müzehhibe Münevver Üçer kendine has tarzıyla renklendirdiği lale çiçeğiyle ünlüdür. Sanatkâr natüralist yaklaşımla renklendirdiği, gözleme dayalı gül temalı çalışmalarının detaylarını klasik tezhip unsurlarıyla zenginleştirmiştir. Sanatkâr çeşitli formda renklendirdiği laleler ile klasik tezhip öğelerini başarılı bir şekilde birleştirmiştir (Resim 23, 24).

Resim 23. 1997 yılında Münevver Üçer tarafından natüralist tarzda yapılmış gül ve goncalar, Kaynak: Münevver Üçer koleksiyonu.

Resim 24. 1998 yılında Münevver Üçer tarafından natüralist tarzda yapılmış pembe gül, Kaynak: Münevver Üçer koleksiyonu.

4. SONUÇ

Dünyada ve Türkiye’de önemli bir yere sahip olan çiçekler insanların en eski devirlerden bu yana sevdiği, sembolleştirdiği ve anlam katarak hayatlarının içerisine aldıkları bitkiler olmuştur. Batı sanatlarından etkilenerek Osmanlı sanatlarına giren çiçek ressamlığı anlayışı özellikle 18. yüzyıldan itibaren birçok alanda etkili bir biçimde kullanılmış ve günümüze kadar başarılı bir şekilde devam etmiştir.

Osmanlı tezhip sanatında 16. yüzyıla kadar stilize olarak kullanılan çiçekler, Karamemi ile yarı stilize çiçek motifleriyle farklı bir evreye girmiştir. Natüralist üsluba yakın olan bu yenilik 17. yüzyılın ikinci yarısından sonra batı sanatlarının etkisiyle özellikle 18. yüzyılın başlarından 19. yüzyılın sonlarına

kadar sürecek olan natüralist çiçek tasvirleri ile çiçek ressamlığı akımına hazırlık süreci olduğu söylenebilir.

Tabiattaki çiçeklerin gerçek görüntüsüne yakın, gölgelendirme tekniği ile üçüncü boyutun verildiği, gözleme dayalı ve ayrıntılı çizimler ile yapılan çiçeklerde, çiçeklerin hangi çiçek olduğu net bir şekilde anlaşılır duruma gelmiştir. Bu bağlamda çiçek tasvirlerinde tam natüralist üslubun etkili olması yenilikçi bir tarz olması açısından önemlidir. Klasik tezhip anlayışında stilizasyonun çok olması nedeniyle çiçek motiflerinin net olarak hangi çiçeğe ait olduğu anlaşılammaktadır. Çiçek ressamlığında ise, tasvir edilen çiçeğin neredeyse fotoğraf gibi gerçeğe çok yakın ele alınması ile çiçeklerin adeta canlandığını söylemek yanlış olmaz. Bu tavır natüralist üslup anlayışı ile oluşan çiçek ressamlığı Türk tezhip sanatına dahil olmuş ve günümüze kadar gelmiştir.

Çiçek ressamlığında tek çiçek, vazoda çiçek, çiçek buketleri şeklinde yazma eserlerde, levha ve çiçek albümlerinde, minyatürlerde ve lake kitap kaplarında bezeme unsuru olarak yer almıştır. Bu anlayış zaman içerisinde çiçek resimleri şeklinde ön plana çıkmıştır. 16. yüzyıldan günümüze kadar gelen tarihi süreçte gül ressamlığı bugün halen güncelliğini korumaktadır.

Sonuç olarak; Türk tezhip sanatında etkili olan natüralist tavır ile çiçek ressamlığının oluştuğunu net bir şekilde ifade etmek doğru olur. Çiçek ressamlığı bünyesinde en çok tasvir edilen çiçeğin gül olması nedeniyle, günümüzde de devam eden ve etkili olan bu anlayıştan dolayı gül resamları sınıflandırmasını yapmanın ve bu konuyu ele almanın gerekli olduğu düşünülmekte ve bu çalışmanın tezhip sanatına katkı vereceğine inanılmaktadır.

Kaynaklar

- Akar, A. & Keskiner, C. (1978). *Türk Süsleme Sanatlarında Desen ve Motif*. İstanbul: Tercüman Gazetesi Yayını.
- Atasoy, N. (2002). *Hasbahçe, Osmanlı Kültüründe Bahçe ve Çiçek*, İstanbul: Koç Kültür ve Sanat Tanıtımı Yayınları.
- Biröl, İ.A. (2009). *Hat ve Tezhip Sanatı*, Türk Tezhip Sanatında Desen, Ankara: T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayınlar Genel Müdürlüğü.
- Boynukalın, A. R. (2020). "16. ve 17. Yüzyıl Avrupa Resim Sanatında Çiçek İmgesi ve Koku Alegorisi", *Dergi Park, Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi, Sanat Dergisi*, S.36, s. 15-32.
- Demiriz, Y. (1986). *Osmanlı Kitap Sanatında Natüralist Üslupta Çiçekler*, İstanbul: Acar Matbaacılık.
- Derman, Ç. (2009). *Hat ve Tezhip Sanatı*, Osmanlıda Klasik Dönem, Kanuni Sultan Süleyman (1520-1566) Türk Tezhip Sanatının Muhteşem Çağı: 16.Yüzyıl, Ankara: T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayınlar Genel Müdürlüğü.

- Duran, G. (2009). *Hat ve Tezhip Sanatı*, 18. Yüzyıl Tezhip Sanatı, Ankara: T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayınlar Genel Müdürlüğü.
- Duran, G. (2018). “*Osmanlı Tezhip Sanatında Natüralist Üslupta Çiçekler*”, Dergi Park, Süleyman Demirel Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, S. 31, s. 177-199
- Özen, M. E. (2003). *Türk Tezhip Sanatı / Turkish Art Of Illumination, İstanbul*: Gözen Kitap Yayınevi Yayını.
- Mesera, G. (2009). *Hat ve Tezhip Sanatı*, Kanuni Sultan Süleyman’ın Sernakkaşı Karamemi, Ankara: T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayınlar Genel Müdürlüğü.
- Tanıncı, Z. (2009). *Tezhip Başlangıcından Osmanlıya Tezhip Sanatı*, İstanbul: İ.B.B. Lale Organizasyon Yayını.
- Taşkale, F. (2009). *Hat ve Tezhip Sanatı*, 20. Yüzyıl Tezhip Sanatı, Ankara: T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayınlar Genel Müdürlüğü.
- Taşkale, F. (2009). *Tezhip Buluşması*, Geçmişten Günümüze Tezhip Sanatında Bir Yolculuk, İstanbul: İ.B.B. Lale Organizasyon Yayınevi.
- Taşkale, F. (2006). *Türk Kitap Sanatlarında Gül Motifleri*, El Sanatları Dergisi, s.2, İstanbul: İ.B.B Yayını.
- Taşkale, F. (2010). *Bugünün Ustaları*, Tezhip Sanatında Geçmişten Günümüze Yolculuk, İstanbul: Avrupa Kültür Başkenti Ajansı Kültür Sanat Basımevi.
- Taşkale, F. (1994). *Tezhip Sanatının Kullanım Alanları* (Yayımlanmamış Sanatta Yeterlik Tezi). Mimar Sinan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Turgut, A.Y. (2018). *Türk Tezhip Sanatı Tarihinde Yenilikçi Yorumlar* (Yayımlanmamış Sanatta Yeterlik Tezi). Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, İstanbul.
- Üçer, M. (2018). *Kömürde Açan Çiçekler*, Tezhip Sanatı, Ankara: Bülent Ecevit Üniversitesi Yayınları.
- Üçer, M. (2016). *Sultanların Sanata Yansıyan İzleri*, Padişahların Hamiliği ile Geçen Tezhip Sanatı, İstanbul: İ.B.B Kültür A.Ş. Yayınları.
- Ünver, A. S. (1954). *Müzehip ve Çiçek Ressamı Üsküdarlı Ali*, İstanbul: Tege Laboratuvarı Yayınları. No:6.
- İnternet Kaynakları
- URL-1: En Ünlü Ressamların En Ünlü Çiçek Tabloları, Vincent Van Gogh, Gelincikler <https://www.tazecicek.com/blog/en-unlu-ressamlarin-en-unlu-cicek-tabloları/> (Erişim: 21.04.2022)

Sözlü Kaynaklar

- K. K. 1: Faruk Taşkale, İstanbul 1961, Prof. Sanatta yeterlik mezunu. (Görüşme: 04.05.2022).
- K. K. 2: Faruk Taşkale, İstanbul 1961, Prof. Sanatta yeterlik mezunu. (Görüşme: 15.05.2022).
- K. K.: Karşılıklı konuşma.

**OKUL ŞARKI DAĞARINDA YER ALAN TÜRK HALK MÜZİĞİ
OKUL ŞARKILARININ BAĞLAMAYA UYUM DURUMLARI**

**TURKISH FOLK MUSIC SCHOOL IN THE SCHOOL SONG
REPERTOIRE THE CONDITIONS OF THE SONGS OF HARMONY
WITH THE BAĞLAMA**

*Ali KALKAN**

Özet

Bu çalışmada üniversitelerin müzik öğretmenliği bölümlerinde yer alan derslerden biri olan okul çalgıları bağlama eğitimi kazanımlarının okul şarkı dağarında yer alan türkülere olan uyumu karşılaştırmalı olarak analiz edilmiştir. Bilindiği üzere her çalgının kendine özgü bir ses sistemi ve fiziksel özelliği vardır. Boş telleri farklı sesler göre akortlanabilen bağlamanın okul şarkı dağarında yer alan türkülere uyumu araştırmanın temelini oluştur-maktadır. Okul çalgıları dersinde verilen eğitimde öğrenilen türküler ve çalma becerileri büyük oranda la ve re kararı üzerinde yer almaktadır. Çalışmada bağlamanın alt boş tel la sesinin si, do ve do diyez seslerine akorlandığında dağarda yer alan türkülere eşlik durumları analiz edilmiş, dağarda yer alan şarkıların tonal ve makamsal oranları incelenmiş, ayrıca makam analizi ile birlikte türkülerin kaynakları da alt problemler dahilinde incelenmiştir. Çalışma sonucunda dağarda yer alan türkülerin yazıldıkları tonalitelerin bağlama enstrümanı ile büyük oranda uyumsuzluk gösterdiği sonucuna varılmış ve bilimsel veriler ile yorumlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Müzik Eğitimi, Okul Şarkı Dağarı, Bağlama, Türk Halk Müziği

Abstract

In this study, the compatibility of the achievements of the school instrument bağlama training course, which is one of the courses in the music teaching departments of universities, with the folk songs in the school song repertoire was analyzed comparatively. As it is known, each instrument has its own sound system and physical characteristics. The harmony of the bağlama, whose empty strings can be tuned according to different voices, with the folk songs in the school song repertoire forms the basis of the research. The folk songs and playing skills learned in the education given in the school instruments course are largely on the decision of la and re. In the study, when the lower empty string la sound of the bağlama is tuned to the si, do and do sharp sounds, the accompaniment situations of the folk songs in the mountain were analyzed, the tonal and makam ratios of the songs in the mountain were examined, and

* Dr., MEB Etimesgut Bilim Sanat Merkezi Müzik Öğretmeni Ankara / TÜRKİYE akanlikal@gmail.com ORCID: 0000-0002-4973-2785

the sources of the folk songs were examined within the sub-problems, together with the maqam analysis. As a result of the study, it was concluded that the tonalities in which the folk songs in the mountain were written were largely in-compatible with the bağlama instrument and were interpreted with scientific data.

Keywords: Music Education, School Song Repertoire, Bağlama, Turkish Folk Music

Giriş

Müzik derslerinde müzik öğretmenin en çok tercih ettiği ve öğrencilerin motive bir şekilde severek katıldığı etkinliklerin başında şarkı söyleme etkinlikleri gelmektedir. Cumhuriyet öncesi ve sonra dönemden günümüze kadar müzik kitaplarında ve şarkı albümlerinde yer alan binlerce eser yer almaktadır.

Cumhuriyet'in kurulmasından 2001 yılına kadar doksan bir müzik kitabı bulunmaktadır. Bunların bir kısmı okullar için hazırlanmış ders kitapları, bir kısmı ise yardımcı ders kitabı niteliği taşımaktadır. Bu doksan bir kitapta toplam 4493 okul şarkısı bulunmaktadır. Tekrar eden şarkıları çıkardığımızda şarkı sayısı 2551'dir (Sağır, 2004). Dört grup adı altında toparlanan okul şarkı dağarı müzik derslerinde büyük bir zenginlik oluşturmaktadır.

Üniversitelerin müzik öğretmenliği bölümlerinde öğretmen adaylarının okul şarkı repertuarındaki Türk halk müziği türündeki şarkıları eşlik edebilmesi için okul çalgıları dersi adı altında bağlama enstrümanı eğitimi verilmektedir. Müzik dersi içerisinde kullanılan türkülerin yazıldığı tonalite ya da dizilerin bağlama ile uyumları büyük bir önem taşımaktadır. Yazılan eğitim-öğretim programlarında ve müzik kitaplarında bu önemli kriterin dikkate alınıp alınmadığı karşılaştırmalı olarak daha önce analiz edilip değerlendirilmemiştir. Teknik açıdan eğitimde kullanılan türkülerin ve bir eşlik çalgısı olarak kullanılan bağlamanın karşılaştırılıp analizi müzik eğitimine önemli katkılar sağlayacaktır.

Enstrümanların müzik eğitimi içerisinde sahiplendiği en önemli sorumluluk şarkıya ve öğrencilere eşlik etmesi, tonaliteye ve diziye referans olmasıdır. Çalgısal eşlik ile öğrenciler şarkıyı öğrenirken ve söylerken doğru sesleri verebilmelerini, doğru ritimsel kalıpları kavrayabilmelerini ve enstrümanın müzikal iniş, çıkış ve nüansları ile müzikalitelereyi geliştirmelerini sağlar. Okul çalgıları içerisinde müzik öğretmenleri tarafından yaygın bir biçimde kullanılan ve Türk halk müziği türündeki şarkılara eşlik eden en yaygın çalgı bağlamadır. Bağlamanın bir eşlik çalgısı olmasının yanı sıra kültürel olarak da kuşaktan kuşağa aktarılması açısından derslerde kullanımı oldukça önemlidir.

Müzik öğretmenliği bölümlerinde ana çalgısı bağlama olmasa dahi her lisans öğrencisi bağlama dersinin ortak ders olarak görmektedir. Bu ders iki

dönem ve haftada 2 saat olarak uygulanmaktadır. YÖK'ün belirttiği hedef kazanımlara göre;

Bağlama Eğitim 1

Bağlama çalgısı hakkında genel bilgiler, müzik öğretmenliği meslek yaşantısında bağlamanın önemi, genel özellikleri; bağlamada akort ve çeşitleri, Türk müziği perdelerinin bağlamadaki yeri; bağlama çalmada temel davranışlar, doğru oturuş ve tutuş pozisyonu, sağ ve sol el tutuşları, tartımlarda seviyeye uygun etüt ve basit makam-dizi çalışmaları; basit makam-dizilerde (hüseyni, uşşak, hicaz, ...) basit ezgilerin çalınması, farklı usullerde eserlerin çalınması; bağlamada üst ve orta tel kullanımı (YÖK, 2018).

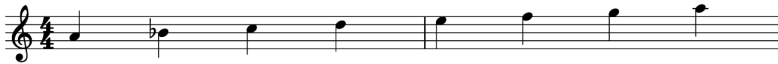
Bağlama Eğitimi 2

Bağlamada farklı kararlarda eser çalışmaları, teknik gelişimi sağlayan etütler, farklı tezene tekniklerinde etüt ve eserler (çırpma, tarama, tril, vb.) 5, 7, 9 zamanlı usullerde ezgiler; bağlama icrasında farklı tavırlar, (Karadeniz, Teke, Silifke, Zeybek vb.) okul müzik eğitimine yönelik repertuar oluşturma (YÖK, 2018).

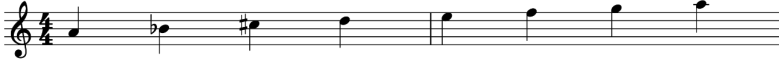
Tüm bu kazanımlar içerisinde bağlamada farklı kararlarda eser çalışmaları okul şarkılarına eşikleme aşamasında önemlidir. Bunun başlıca nedeni ise okul şarkı dağarında yer alan halk müziği ezgilerinin farklı kararlardan yazıldığı bilinmektedir ve bu aşamada eşlik ve vokal tonalitesinin uyumluluğu incelenecektir. Bağlama eğitimi derslerinde öğrencilere kazandırılan dizilere baktığımızda en çok kullanılan diziler ve makamlar la üzerinden çalınan makamlardır ve bu makamlar Klasik Türk Müziğinin aksine büyük oranda la bazen de re üzerinden yer alır. Okul şarkı dağarında ise büyük oranda aşağıda yer alan makamlar şarkılarda kullanılmıştır.

La Üzeri Diziler ve Makamlar

Türk Halk Müziğinde makamlar geleneksel olarak ayak adı altında gruplanırlar. Ancak son yıllarda pratik olarak tek bir çatı altında toplaması amacı ile ayaklarda makamlardaki karşılıkları ile kullanılmaya başlanmıştır. Bu çalışmada kullanılan dizilerin okul şarkıları ile karşılaştırmalı analizi yapılması nedeniyle seyir özelliklerine göre adlandırılan makamlara yer verilmemiştir. Örneğin okul şarkı repertuarında uşşak ve hüseyni makamları kullanılmaktadır, ancak ses genişliği ve kullanılan değiştiriciler açısından benzerlikleri sebebi ile sadece birine yer verilmiştir.

Şekil 1. *Kırda Makamı*

Şekil 2. Hicaz Makamı

Şekil 3. Hüseyini Makamı

Şekil 4. Karcığar Makamı

Şekil 5. Nikriz Makamı

Şekil 6. Çargâh Makamı

Şekil 7. Segâh Makamı

Şekil 8. Buselik Makamı

Tüm bu bilgiler ışığında halk müziğinde kullanılan makamların genellikle la üzerinde şekillendiği ancak vokal seslerin ses genişlik durumlarına göre la üzerindeki makamlarda re dizisi üzerinden de kullanıldığı bilinmektedir. La ve re dizileri dışındaki tonlara transpozisyon uygulaması ise 1 yıl süren bağlama eğitimi ile mümkün olmamaktadır. Bunun dışında ise perde yapısı ve akort sistemi olarak da bağlama transpozisyona uygun bir çalgı değildir.

Tablo 1. Si Akort Bağlamanın Batı Ses Sistemine Göre Aktarımı

	1. Tel	2. Tel	3. Tel
T.H.M Sistemi	La	Re	Sol
Batı Sistemi	Si	Mi	La

Bağlama diğer ülkemiz çalgılarında olduğu gibi batı sesleri ile paralel bir yapıya sahip değildir. En alt teli olan la sesi genel olarak si ve do notalarına akort edilmektedir. Bu durumlarda la teli si notasına akort edildiğinde la üzeri çalınacak şarkılar tampere sisteme göre si kararlı şarkılara eşlik edebilmektedir. Si akortlu bir bağlama re perdesi üzerinde çalındığında ise batıya sisteminde mi karar sesli şarkılara eşlik edilebilmektedir.

Tablo 2. *Do Akort Bağlamanın Batı Ses Sistemine Göre Aktarımı*

	1. Tel	2. Tel	3. Tel
T.H.M Sistemi	La	Re	Sol
Batı Sistemi	Do	Fa	Si

Bağlamada en alt tel do ya akort edildiğinde, la üzeri çalınacak şarkılar batı sistemine göre do kararlı çalınacak, do akortlu bir bağlama re perdesi üzerinden çalındığında ise batı ses sistemine göre fa karar sesli şarkılara eşlik edilebilmektedir. Si ve do akortları dışında düşünülebilecek akortlar ise klasik ölçülerde yapılan bir bağlamanın fiziksel koşullarına uyum sağlamamaktadır. Tüm bu şartlar dahilinde bağlamanın çeşitli akort ve karar seslerine göre okul şarkı dağarındaki türkülerin dizilerine ve makamlarına uyumu çalışmanın temelini oluşturmaktadır.

Araştırmanın Amacı

Araştırma eğitim fakültelerinin müzik öğretmenliği bölümlerinde okul çalgılarından biri olan bağlamanın okul şarkı repertuarındaki türkülere eşlik etme durumlarını araştırmayı amaçlamaktadır. Bu genel ama. Doğrultusunda aşağıdaki sorulara cevap aranmaya çalışılmıştır.

1. Okul şarkı dağarında Türk halk müziği türüne ait ne kadar türkü vardır?
2. Dağarda yer alan türkülerin karar sesleri nelerdir?
3. Dağardaki türkülerde en çok kullanılan makamlar nelerdir.?
4. Dağarda yer alan türkülerin tonalite ve dizileri ile bağlama akort sistemi ve düzeni arasındaki sistem uyumlu mudur?

Araştırmanın Önemi

Bu araştırma ile bakanlık kitapları ve şarkı dağarlarında yer alan türkülerin yazıldığı diziler ile bağlama çalgısının uyumu teknik olarak araştırılıp analiz edilecektir. Bilimsel yazında daha önce böyle bir çalışmanın olmaması bu konu üzerine temel oluşturacak, bu konu ile ilgili bundan sonraki çalışmalara veri sağlayacak ve müzik eğitimi alanına önemli katkılar sağlayacaktır.

Yöntem

Araştırmanın Yöntemi

Bu çalışmanın yöntemi tarama modelinde betimsel bir çalışmadır. Bu amaçla nota ve doküman analizi uygulanmıştır.

Kullanışlı ve uygun bir formda verileri sunmak ve düzenlemek üzere kullanılan bir yöntemdir. Evren veya örneklemedeki verilerin açıklanması, düzenlenmesi, özetlenmesi ve tümünü temsil edecek değerlerin bulunmasını içeren metotların hepsidir. (Köklü, 2002)

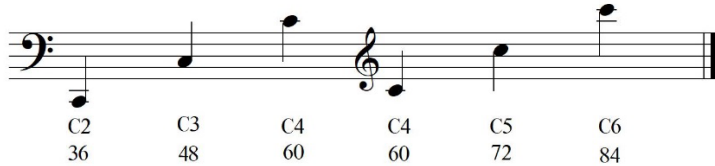
Veri Toplama

MEB'in geçmişten günümüze kitaplarında yer alan ve şahıslara ait yardımcı müzik dağarları ve şarkı albümlerinde bulunan türkülerin notaları taranmıştır. Taranan okul şarkılarının karar sesleri, makamları, ses genişlikleri bir excel dosyasında kayıt altına alınmış, taranan kaynaklarda tekrarlı 495, tekrarsız 367 THM türünde okul şarkısına ulaşılmıştır.

Veri Analizi

Çalışmanın veri analiz basamağında çeşitli kaynaklardan elde edilen notaların değişken verileri excel dosyasına nicel veriye dönüştürülerek kayıt edilmiştir. Kayıt altına alınana datalar yüzde ve frekans olarak yorumlanmış, analiz aşamasındaki istatistiksel işlemler R istatistik programına işenerek değerlendirilmiş, notaların güvenilirliği farklı zamanlarda yapılan gözlem ve kontroller ile sınanmıştır. Veri kaydında ve analizinde müzik alanına ait kavramlar, simgeler ve notalar kullanılmıştır.

Notaların oktav konumlarında C4 piyanoda yer alan orta do notasını temsil eder. Pes bölgede olan oktav değerleri C3, C2, olarak tiz bölgede yer alan oktav değerleri ise C5, C6 olarak adlandırılır ve diğer notalar ve değiştiricilerde bu sistemde adlandırılmaktadır.

Şekil 9. Farklı C notalarının midi numaraları

Araştırmada pratik bir yazım tekniği olan nota şifrelemede harflerden yararlanılmış, veri işleme ve analiz aşamasında bu teknikten yararlanılmıştır.

Tablo 3. *Notaların Harf Karşılıkları*

<u>A</u>	<u>B</u>	<u>C</u>	<u>D</u>	<u>E</u>	<u>F</u>	<u>G</u>
La	Si	Do	Re	Mi	Fa	Sol

Bulgular

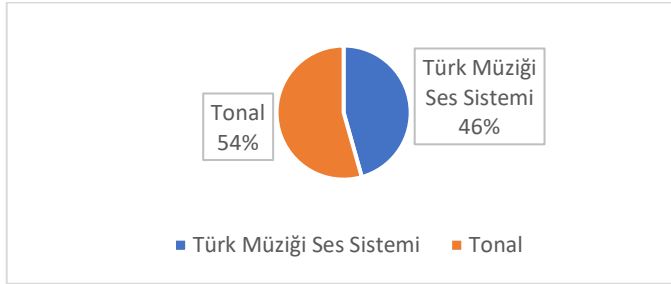
1. Soruya Yönelik Bulgular ve Yorum

Tablo 4. *Şarkıların Türlerine Göre Sayısal Verileri*

THM	TSM	TONAL
367	76	528

Taranan ve incelenen kaynaklardan oluşturulan okul şarkı dağarında tekrarlı 495, tekrarsız 367 THM türünde okul şarkısına ulaşılmıştır. Araştırmada ton ve dizi olarak aynı yerlerden yazılan türküler ve sayışma, tekerleme gibi küçük formlarda olan şarkılar çalışmaya dahil edilmemiştir. İncelenen kitaplarda TSM türünde tekrarsız 76, tonal türde ise 528 şarkı olduğu belirlenmiştir.

Türlere göre sayısal değerlere bakıldığında batı ses sistemine göre dağarda yer alan şarkılar ile Türk müziği ses sistemi ve nazariyatına göre dağarda yer alan şarkıların tonal şarkılara göre olan dağılımları şekil 10 'de görülmektedir.

Şekil 10. *Tonal ve Makamsal Şarkıların Dağılımı*

Araştırmanın konusunun daha net bir şekilde ortaya konulabilmesi ve sadece THM türüne yönelik bir çalışma olduğu için repertuarın içerisinde yüzde olarak daha fazla olan diğer bir tür olan tonal şarkılara yer verilmiştir. THM türünde yer alan okul şarkılarının besteleme ya da anonim olarak dağara kazandırılma durumları yüzde olarak tablo 5'de belirtilmiştir.

Tablo 5. Dağarda Yer Alan Türkülerin Kaynakları

	Besteci	Anonim
%	%6	%94

Dağardaki yer alan türkülerin %94'ünün anonim yani bestecisinin ve söz yarının belli olmadığı, yüzde %6'sının ise besteleme olduğu belirlenmiştir.

2. Soruya Yönelik Bulgular ve Yorum

Okul şarkı dağarında yer alan türküler incelendiğinde farklı dizilerde yazıldığı görülmüştür. Çalışmanın bu aşamasında karar sesleri ve dizileri büyük önem taşımaktadır. Bağlama ile karşılaştırmalı analizin mühim olan aşamalarından biri de bu bölümde yer alan verilerdir.

Tablo 6. Dağardaki Türkülerin Karar Sesleri

Karar Sesleri	Frekans	Yüzde %
D4	159	43
A4	65	18
E4	56	15
G4	24	6.5
F4	24	6.5
C4	15	4
B4	11	3
Fd4	5	1.3
C5	3	0.8
B3	2	0.5
D5	2	0.5
Cd4	1	0.3

Tablo 6'yı incelendiğinde okul dağarında yer alan türkülerin farklı dizilerde ve karar seslerinde gruplandığı görülmektedir. İlk 3 sırada yer alan D4, A4 ve E4 dizilerinde olan şarkıların dağarın %76'sını oluşturmakta, bu üç karar sestten sonra ise gözle görülür bir biçim azalma görülmektedir. A4 durak sesine göre yazılan türkülerde ise geleneksel karar sesin göz önünde bulundurulduğu görülmektedir.

İncelenen verilerde 12 farklı dizinin kullanılması hem öğretmen hem de öğrenci açısından dezavantajlıdır. Öğrencilerin ortalama ses alanları göz önüne alındığında şarkıların tonaliteleri ve dizileri oluşturulurken öğrenci ses genişliklerine ve enstrüman yapısına uygunluğunun gözletilmediği düşünülebilir. Farklı karar seslerinde yazılan okul şarkılarının neden tercih edildiğinin anlamlandırılması için yoğunluğun olduğu karar seslerinin semiton cinsinde ortalama ses genişliklerine bakmak anlamlı bir veri olacaktır.

Tablo 7. *Dağarda Yer Alan Türkülerin Kararlara Göre Ses Genişlik Ortalamaları*

Karar Sesleri	Semiton (Medyan)
D4	9,4
A4	10.6
E4	9.3
G4	10.3
F4	8,3

Tablo 7'yi incelediğinde okul şarkı repertuarında yer alan türkülerde en çok kullanılan dizilerin ses genişliklerinin ortalamalar yer almaktadır. 12 farklı dizi ve en çok kullanılan D4, A4, E4, G4 ve F4 dizileri incelendiğinde ise ses genişliği olarak birbirleri yakın oldukları göze çarpmaktadır. Bu nedenle şarkıların dizileri oluşturulurken en önemlisi öğrenci ses alanlarının genişliklerinin dikkate alınmadığı bunun yanı sıra eşlik edecek çalgının ve öğretmenin çalgı kapasitesinin düşünülmediği görülmektedir. Bu nedenler ile müzik dersinde şarkı söyleme etkinliği ve öğrenim-öğretim süreci olumsuz etkilenmektedir.

3. Soruya Yönelik Bulgular ve Yorum

Okul şarkılarında özellikle 1950'lerden sonraki senelerde Türk müziği türündeki şarkılarda günümüze yaklaştıkça artış olmuştur. Değişik yörelerden farklı türlerde dağarda yer alan türkülerin de makamlarında zenginlik söz konusudur. Yapılan araştırmada türkülerin makamlara göre dağılımları araştırmacı açısından farklılık gösterebilmektedir. Bunun en önemli nedenlerinden biri benzer makamların aynı ya da farklı sınıflandırılmasıdır. Örneklendirilmesi gerekirse, hüseyini makamı, uşşak makamı ile benzerdir. Türk halk müziğinde makam seyirleri Türk sanat müziğine oranla çok belirleyici değildir. Bu nedenle bu tür makamlar arasında farklı yorumlamalar oluşabilmektedir. Ayrıca farklı diziler üzerinde ama aynı aralık ve dizi özelliklerinde olan makamlarda bazı çalışmalarda aynı, bazı çalışmalarda ise farklı sınıflandırılmaktadır. Nihavent ve buselik makamını

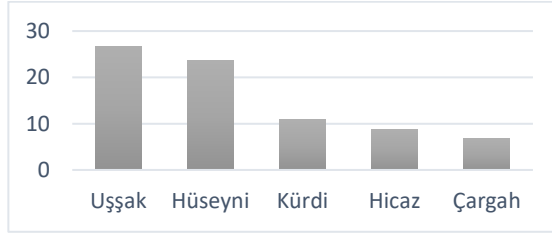
birbirinden ayıran en önemli özellik farklı dizilerde yazılması ve seyir özelliklerinin farklı olmasıdır. Bu ve benzeri durumlarda farklılıklar net bir sınıflandırma olarak düşünülmemektedir. Ancak bu çalışma özelinde türkülerde tercih edilen diziler eğitim müziği besteleme de en çok kullanılan makamlar olduğu için makamsal adlandırmalardan ziyade dizilerin bağlama enstrümanına olan uygun durumu düşünülerek analiz edilecektir ve bu karmaşa bu çalışma dışında bir konu olarak kalmaktadır.

Tablo 8. *Okul Şarkı Dağarında Kullanılan Makamlar*

Makam İsmi	Frekans
Uşşak	98
Hüseyni	87
Kürdi	40
Hicaz	32
Çargâh	25
Segâh	21
Nihavent	9
Rast	7
Müstezat	7
Buselik	4
Eviç	4
Nikriz	4
Saba	4
Muhayyerkürdi	3
Mahur	2
Karciğar	1
Hüzzam	1

Tablo 8'i incelendiğinde okul şarkı dağarında yer alan türküler en çok kullanılan en az kullanılan doğru sıralanmıştır. Verilere bakıldığında 17 farklı makam belirlenmiştir. En çok kullanılan makamlara bakıldığında ilk 4

sırada uşşak, hüseyini, kürdi ve hicaz makamları gelmektedir. Çalışmada makam özelliği göstermeyen 3, 4 ve 5 sestem oluşan türkü formundaki formlar veriye dahil edilmemiştir. En çok kullanılan makamların yüzdeleri şekil 11’de verilmiştir.

Şekil 11. En çok kullanılan makamların yüzdeleri

4. Soruya Yönelik Bulgular ve Yorum

Dağarda yer alan türkülerde kullanılan diziler incelendiğinde D4 %43, A4 %18, E4, %15, G4 ve F4 %6,5 en çok kullanılan diziler olarak belirlenmiş ve kümülatif toplamı %89’dur. Kullanılan diziler incelendiğinde farklı dizilerde yığılmaların olduğu görülmektedir. Kullanılan dizilerin bağlama ile olan karşılaştırmalı analizi çalışmanın en önemli kısmını oluşturmaktadır.

Üniversitelerin müzik öğretmenliği bölümlerindeki okul çalgıları dersinde uzun sap bağlama öğretilir. Bağlamanın net bir kalıbı ve ölçüsü bulunmamakla beraber 38-40 tekne boylarında tercih edilir. Klasik bir uzun sap bağlamada 23 adet perde bulunur. Akort sistemi ise geleneksel akort sistemidir, bu nedenle boş tek akortları tercihen değişebilmektedir. Ancak enstrümanın fiziksel şartları ve rahat çalınabilecek gerginlik seviyesinden dolayı alt sesi olan la sesi si, do ya da maksimum do diyez seslerine akortlanır, ancak en uygun kullanım si ve do sesleridir. Bundan dolayı bir okul çalgısı olarak bağlamaya en uygun diziler bu bölümde belirlenip dağarda yer alan türküler ile eşiklemeğe uygunluğu incelenecektir.

Tablo 9. Si Akort Bağlamada Kullanılabilecek Diziler ve Dağara Uyumu

Çalınabilecek Uygun Diziler	Dağardaki Kullanım Oranı	Türkülerde
Si	%3	
Mi	%15	
La	%18	

Alt teli (la) si sesine akortlanmış bir bağlamada kullanıma en uygun diziler si, mi ve la dizileridir. Şarkı dağarında yer alan si üzerindeki türküler repertuarın %3'ünü oluşturmaktadır. Alt telde boş tel pozisyonunda olan bu dizi bağlama için en elverişli tondur ancak repertuardaki kullanımını çok azdır.

Si akortlu bir bağlama mi notası alt telde 3. pozisyonda (re perdesi) yer almaktadır. Repertuarda yer alan mi üzeri türküler için kullanılabilir. Dağarda yer alan mi üzeri türküler repertuarın %15'ini oluşturmaktadır. Araştırmanın bazı bölümlerinde kullanılan 3. Pozisyon kavramı la telinde re notasına, re telinde ise si notasına birinci parmağı yerleştirme olarak kullanılmıştır ve şekil 12'de belirtilmiştir. Sol telinde belirtilmemesinin sebebi sol telinin solo da aktif olarak kullanılmaması ve okul çalgıları bağlama dersinde bu tel kullanımının gösterilememesidir.

Şekil 12. Bağlama 3. Pozisyon Konumu

Batıya sistemine göre la sesi si akortlu bağlamada orta telde 3. pozisyonda (sol perdesi) ve üst tel boş telde bulunmaktadır. Ancak üst telde bam telinin yer almasında dolayı bağlamada bu dizi nadiren kullanılmaktadır. Dağarda la üzeri türküler repertuarın %18'ini oluşturmaktadır. Ayrıca la üzeri yer alan türkülerin bir bölümü geleneksel yazım olmasından dolayı kullanılmış, bu durumlarda öğretmen la sesini sınıf ses alanına göre kullanma avantajı olmaktadır.

Tablo 10. *Do Akort Bağlamada Kullanılabilecek Diziler ve Dağara Uyumu*

Çalınabilecek Uygun Diziler	Dağardaki Kullanım Oranı
Do	%4
Fa	%6.5
Si Bemol	-

Alt teli (1a) do sesine akortlanmış bir bağlamada kullanıma en uygun diziler do, fa ve si bemol dizileridir. Şarkı dağarında yer alan do üzerindeki türküler repertuarın %4'ünü oluşturmaktadır. Boş tel pozisyonunda olan bir dizi olmasından dolayı icrası kolaydır. Ancak repertuardaki kullanımı çok azdır.

Do akortlu bir bağlama Fa notası alt telde 3. pozisyonda (re perdesi) yer almaktadır. Repertuarda yer alan fa üzeri türküler için kullanılabilmektedir. Dağarda yer alan fa üzeri türküler repertuarın %6.5'ini oluşturmaktadır. Fa sesi ile biten türküler genellikle re dizinin 3'lüsü ile havada biten türkülerdir.

Alt tel la sesi do sesine çekilmiş bağlamada si bemol sesi orta telde 3. pozisyonda (sol perdesi) ve üst tel boş telde bulunmaktadır. Dağarda si bemol üzeri türküler repertuarda yer almamaktadır.

Tablo 11. *Do Diyez Akort Bağlamada Kullanılabilecek Diziler ve Dağara Uyumu*

Çalınabilecek Uygun Diziler	Dağardaki Kullanım Oranı
Do Diyez	%0.3
Fa Diyez	%1.3
Si	%3

Bağlamada la telinin do diyeze çekmek nadir kullanılan bir durumdur. Bunun başlıca nedenlerinden biri çalgının tel gerginliğinin yüksek olmasıdır ve ayrıca diğer çalgılar ile aynı anda yapılan icralar için uygun bir ses değildir. Şarkı dağarında yer alan do üzerindeki türküler repertuarın %0.3'ünü oluşturmaktadır. Bu bağlamda bu akort düzeni repertuar için oldukça uyumsuzdur.

Do diyez akortlu bir bağlama fa diyez notası alt telde 3. pozisyonda (re perdesi) yer almaktadır. Repertuarda yer alan fa diyez üzeri türküler için

kullanılabilmektedir. Dağarda yer alan fa diyez üzeri türküler repertuarın %1.3'ünü oluşturmaktadır. Bu dizi geleneksel notasyonda kullanılır.

Akordu do diyeze çekilmiş bağlamada si sesi orta telde 3. pozisyonda (sol perdesi) ve üst tel boş telde bulunmaktadır. Si üzeri türküler dağarın %3'ünü oluşturmaktadır. Si, do ve do diyeze akortlanmış uzun sap bağlama dışında kullanılan diğer akort ise re'dir. Ancak her bağlama la teli re sesinin gerginliğine uygun değildir ve tansiyon olarak oldukça yüksek bir gerginliktir ve bu akort sistemi değerlendirilmemiştir.

Dağardaki şarkılarda en çok kullanılan diziler re (%40), la (%18) ve mi (%15) dizileridir. Ancak veriler incelendiğinde en çok kullanılan re dizisi bağlama enstrümanına uygun bir dizi değildir.

İkinci en çok kullanılan la dizisi geleneksel notasyona göre yazılmasından dolayı %18 oranındadır ve akort seçimi öğretmenin inisiyatifindedir. Üçüncü en çok kullanılan mi dizisi ise si akortlu bir bağlamada la telinin 3. Pozisyonu için kullanıma elverişlidir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Okul çalgılarından biri olan bağlamanın akort seçenekleri ve düzenleri ile okul şarkı dağarında yer alan türkülerin dizilerinin karşılaştırılmasıyla varılan sonuçlar aşağıdadır.

Yapılan kaynak taramasında Türk Müziği ve tonal şarkılar karşılaştırıldığında oransal olarak dengeli bir dağılım olduğu söylenebilir. Ancak Türk Sanat Müziği ve Klasik Türk Müziğine ait şarkı sayısı Türk Halk Müziğine oranla oldukça azdır. Bunun temel sebebinin ise Türk Halk Müziği dışındaki Türk Müziği türlerinde okul şarkı olabilecek seviyede şarkının azlığıdır.

Türk Halk Müziği türünde okul dağarında yer alan şarkıların önemli bir bölümünü anonimdir.

Yapılan araştırmada okul şarkı dağarındaki türküler incelendiğinde türkülerin 12 farklı dizi üzerinde yazıldığı saptanmıştır. Bu dizilerden en çok kullanılanları D4, A4 ve E5 dizileridir. Bu üç dizi THM türündeki şarkıların %76'sını oluşturmaktadır. Eğitim müziğinin toplu öğretim için olduğu göz önünde bulundurulduğunda bu kadar fazla tonalitenin dağarda bulunmasında öğrenci ses alanının, toplu söyleme teknik hususlarının ve eşlik çalgısının eşikleme zorluklarının göz ardı edildiği belirlenmiştir. Bu hususlar dışında aynı türkünün farklı kitaplarda farklı diziler üzerinden yazılmış olmasının ise eğitim müziğinin akademik temelleri üzerinde durulması gereken önemli bir konudur.

THM türündeki şarkılarda 12 farklı dizinin kullanılması şarkıların ses genişliği yönünden birbirinden farklı genişliklerde olduğunu

düşündürmektedir. Ancak 12 farklı dizinin ses genişlikleri incelendiğinde minimum 8,3, maksimum 10,6 semiton sen genişliğinde olan şarkılardır. Aradaki 2 ila 2.3 semiton farkın bilimsel açıdan küçük bir birim olması bu kadar dizi farklılığının nedenini açıklamamaktadır.

Ülkemizin geniş bir coğrafyada yer alması kendi müziğine de genişlik ve zenginlik olarak yansımıştır. Okul şarkı dağarı incelendiğinde, dağarda yer alan türkülerde 17 farklı makam yer almaktadır. Bu kadar farklılığın bir sebebi de aynı ya da çok benzer özellik sergileyen bazı makamların farklı isimlerle adlandırılmasıdır. Uşşak, hüseyini, kürdi ve hicaz dağarda en çok kullanılan makamlardır.

Yapılan çalışmada dağarda yer alan türkülerin yazıldığı diziler ile bağlamanın akort sistemi ve pozisyon durumlarının uyum sağlamadığı belirlenmiştir. Dağardaki türkülerde en çok kullanılan dizi D4 (%43) iken bu dizi bağlamada kullanılan si, do ve do diyeze akortlu uzun sap bağlama için uygun bir dizi değildir. Bağlamada kullanılacak en uygun diziler si, mi, la, do, fa, si bemol ve fa diyez iken dağarda bu dizilere maksimum uyum sağlayan diziler sırasıyla A4 (%18) ve E5 (%15)'dir.

Tüm bu bilgiler ışığında aşağıdaki önerilerde bulunulmuştur;

Dağarda yakın ses genişliklerinde türküler olmasına karşın 12 farklı dizi kullanılmıştır. Müzik derslerinde şarkı söyleme etkinliği sınıf halinde yapılmasından dolayı öğrencilerinin ortalama ses alanı en uygun tonlarda birliktelik sağlanması gerekmektedir. Bir oktav genişliğinde farklı türküler için farklı diziler değil ortalama ses alanına sabitlenecek bilimsel verilere dayanan bir dizi olmalıdır ve bu her ses alanı için uygulanmalıdır.

Dağarda yer alan türkülerle ve bağlamanın fiziksel koşulları arasında uyumsuzluk belirlenmiştir. Dağarda öğrencilerin ortak ses alanlarına uygun belirlenecek daha net ve sade dizi seçenekleri ile bağlamaya uygun olan akort sistemlerinde keşişen ortak dizilerin belirlenip düzenlenmesi gerekmektedir.

Türk Halk Müziğinde geleneksel notasyon olan türkülerin la dizisi üzeri yazılması kullanılabilir pratik bir yöntemdir. Öğretmen farklı sınıfların farklı olabilecek ortak ses alanlarına göre bağlamanın la sesini akortlayabilir. Bu sayede sabit bir notasyon olabilir ve öğretmen transpozisyon konusunda esnek ve belirleyici olabilir.

Üniversitelerin okul çalgıları derslerinde bağlama ve diğer çalgılarda transpozisyon konusuna önem verilmeli, aynı şarkı ya da türküyü farklı dizilerden çalabilme kazanımı öğretmen adaylarına kazandırılmalıdır.

Ders kitaplarında aynı şarkılarda ve benzer ses aralıklarında farklı dizi ve tonalite kullanımının nedenleri bilimsel açıdan araştırılmalıdır.

Bağlama teknik açıdan geliştirilmeli, diğer teknik kapasitesi yüksek çalgılarda olduğu gibi transpozisyona uygun farklı dizilerde uygulama yapabilecek bilimsel yönlerden araştırılmalı ve değerlendirilmelidir.

Kaynaklar

- Albuz, A. (Ed.). (2017). *İlköğretim müzik 6*. Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı.
- Albuz, A. (Ed.). (2017). *İlköğretim müzik 7*. Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı.
- Albuz, A. (Ed.). (2017). *İlköğretim müzik 8*. Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı.
- Akalin, B. (1945). *Köy enstitülerinde müzik eğitimi kılavuzu*: İstanbul.
- Akbulut, E. (Ed.). (2018). *Ortaöğretim müzik dersi 9*. Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı.
- Akbulut, E. (Ed.). (2018). *Ortaöğretim müzik dersi 10*. Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı.
- Akbulut, E. (Ed.). (2018). *Ortaöğretim müzik dersi 11*. Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı.
- Akkaş, S. (1995). *İlköğretim okulları için müzik 6*. Ankara: Ocak.
- Akkaş, S. (1995). *İlköğretim okulları için müzik 7*. Ankara: Ocak.
- Akkaş, S. (1995). *İlköğretim okulları için müzik 8*. Ankara: Ocak.
- Akkaş, S. (t.y.). *Liseler için müzik 1*. Ankara: Ocak.
- Akkaş, S. (2000). *Liseler için müzik 2*. Ankara: Ocak.
- Akkaş, S. (2000). *Liseler için müzik 3*. Ankara: Ocak.
- Akyıldız, Gök, S. (Ed.). (2019). *Ortaokul ve imam hatip ortaokulu müzik 6*. Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı.
- Aydoğan, S. (2007). *Oynayarak eğlenerek müzik dilini öğreniyoruz*. Ankara: Arkadaş.
- Baştürk, Z. (Ed.). (2019). *Ortaokul ve imam hatip ortaokulu müzik 7*. Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı.
- Baştürk, Z. (Ed.). (2019). *Ortaokul ve imam hatip ortaokulu müzik 8*. Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı.
- Dönmez, M. (2002) *İlköğretim müzik 6 ders Kitabı*. Ankara.
- Karabulut M. (Ed.). (2019). *Ortaokul ve imam hatip ortaokulu müzik 5*. Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı.
- Köklü, N. (2002). *Açıklamalı istatistik terimleri sözlüğü*. Ankara: Nobel.
- Sağır, T. (2004). *Okul şarkılarının konuları açısından incelenmesi. 1924-2004 Musiki Muallim Mektebinden Günümüze Müzik Öğretmeni Yetiştirme Sempozyumu Bildirisi SDÜ, Isparta*.
- Sun, M. (2006). *Çocuklar ve gençler için şarkı demeti*. Ankara: Sun.
- Sun, M., Sun, İ. ve Kuterdem, L. (2007). *Seksen yılın en güzel şarkıları*. Ankara: Sun.
- Şimşek, P. R. (Ed.). (2018). *Ortaöğretim müzik dersi 12*. Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı.
- Ün, Z. ve Sevenay, T. (1974). *Ortaokullarda müzik*, İstanbul.
- Yener, S. (2006). *Lise müzik 1*. Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı.
- Yener, S. (2006). *Lise müzik 2*. Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı.
- Yener, S. (2006). *Lise müzik 3*. Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı.
- Yök. (2018). *Müzik Öğretmenliği Lisans Programı*.
<https://www.yok.gov.tr/kurumsal/idari-birimler/egitim-ogretim-dairesi/yeni-ogretmen-yetistirme-lisans-programlari>.
- Yönetken, H. (1966). *İlkokul müzik kılavuzu*. İstanbul.
- Yurtöğlü, Ö. F. (2008). *Okul yolu türkü dolu*. Ankara: Tuna Matbaacılık A.Ş.

KIRGIZ BASININDA ÇOCUĞA YÖNELİK ŞİDDET*

VIOLENCE AGAINST CHILDREN IN THE KYRGYZ PRESS

*Topçugül NARMAMATOVA***

Özet

Medyanın en önemli fonksiyonlarından biri haber verme veya toplumu bilgilendirmedir. Medya günlük hayatta olup biten olaylar, olağanüstü durumlar hakkında haber üreterek topluma sunar. Sansasyonel haberlerin yanı sıra suç, ceza, şiddet, terör ve mahremiyete yönelik haberler her zaman toplum ilgisini çekmiştir. Bu nedenle de medya kurumları bu durumu içeren haberleri sıklıkla dile getirmektedir. Özellikle de her toplumda korunmaya muhtaç olan çocukların şiddete maruz kalmaları ve bu durumun medyada yansıtılması hukuksal, etik ilkeler açısından ele alındığında üzerinde araştırılması gereken önemli konu olduğunu ortaya koyar.

Şiddet insanoğlunun yaşamının her kısmında rastlayabileceği toplumsal bir olgudur. Baskı, eziyet, sindirme, korkutma, öldürme, cezalandırma ve bunların yanı sıra başkaldırı, grev her toplumda derece derece ama, sürekli bir biçimde günlük yaşamın bir parçası olma özelliğini korumaktadır. Ayrıca son zamanlarda iletişim ve haberleşme alanında görülen gelişmeler ve yeni iletişim teknolojileri dünyada şiddetin umulduğundan çok daha yaygın olduğunu, şiddet eylemlerine insanoğlunun daha ciddi bir biçimde yaklaşması gerektiğini ortaya koymaktadır. Bu olgunun insanoğlunun geleceği olan çocuklara da uygulanması günümüz medya haberlerinde sıklıkla gösterilmektedir.

Bu araştırmada Kırgızistan'daki basın kurumlarında şiddete maruz kalan çocukların nasıl yansıtıldığı ele alınmıştır. Araştırmada yerel basınlardaki günlük haberler içerik analizi yöntemiyle araştırılmıştır ve çocukların basında, dolayısıyla kitle iletişim araçlarında nasıl sunulduğu incelenmiştir.

* Bu makale II Uluslararası Çocuk Çalışmaları Kongresinde bildiri olarak sunulmuş ve özeti yayımlanmıştır. mevlutaltintop@hotmail.com
ORCID: 0000-0002-1731-9064

** Öğr.Gör.Dr., Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Gazetecilik Bölümü, Bişkek/Kırgızistan, topcugul.narmamatova@manas.edu.kg, ORCID: 0000-0002-3886-2664

Anahtar kelimeler: Kırgız basını, günlük haberler, basında çocuk, şiddet

Abstract

One of the most important functions of the media is to inform the public. Media organizations produce news about events and extraordinary situations in daily life and publish it to the society. Especially sensational news as well as news about crime and punishment, violence, terrorism and privacy have always attracted the attention of the society. For this reason, media institutions frequently publish news about this situation. In particular, when children's exposure to violence and its reflection in the media are considered in terms of legal and ethical principles, it reveals that it is an important issue that needs to be considered and investigated.

Violence is a social phenomenon that can be encountered in every part of human life. Oppression, persecution, intimidation, killing, punishment, as well as rebellion and strike, maintain their feature of being a part of daily life in every society. In addition, recent developments in the field of communication and new communication technologies have revealed that violence is much more common in the world than expected, and that people should approach to violence more seriously. The application of this phenomenon to children, who are the future of human beings, is frequently shown in today's media news.

Therefore, this study discusses how the children exposed to violence are reflected in the press in Kyrgyz society. The study explored the daily news in the local press through content analysis and examined how children were represented in the press, i.e. in the mass media.

Keywords: Kyrgyz press, daily news, child in press, violence

Giriş

Çocuk her toplumda korunması ve özen gösterilmesi gereken önemli bir varlık olarak karşımıza çıkar. Bundan dolayı bütün topluluklarda çocukla ilgili yasal düzenlemeler, etik kurallar ve uluslararası düzeyde anlaşmalar kabul edilmiştir. Birleşmiş Milletler tarafından 1989 yılında kabul edilen Çocuk Hakları Sözleşmesinin 27. (1) Maddesinde her çocuğun bedensel, zihinsel, ruhsal ve toplumsal gelişmesini sağlayacak bir hayat seviyesine hakkı olduğu ileri sürülmüştür. Adı geçen sözleşmenin 18. Maddesinde ise kitle iletişim araçlarının çocuğun gelişimi için onun ruhuna uygun bütün bilgi ve belgeleri yaymakla hükümlü olduğu, çocuklara yönelik çeşitli ulusal ve uluslararası işbirliklerinin sağlanmasına katkıda bulunması gerektiği belirtilmiştir. Ayrıca bu sözleşmenin 16. (1) Maddesinde de hiçbir çocuğun özel yaşantısına, aile, konut ve iletişimine keyfi veya haksız bir biçimde müdahale yapılmaması gerektiği ileri sürülmektedir (BM Çocuk Haklarına Dair Sözleşme, 16. 18. 27. Maddeler). Bu, kitle iletişim araçlarının da çocuklara yönelik haberleri hazırlamada ve sunmada önemli bir ölçüde özen

göstermesini zorunlu kılar. Ancak ne var ki günümüz kapitalist sistemin koşullarında bu pek de mümkün görünmemektedir. Çünkü bilgi çağı olarak nitelendirdiğimiz XXI. yüzyılda yeni iletişim teknolojileri dolayısıyla da internetin gelişimi toplumda medyanın önemini adeta vurgulamış gibidir. İnternet ortamına geçen yeni medya türleri aracılığıyla dünyada olup bitenlerden anında haberdar olmak mümkün. Özellikle internet medyasında yayımlanan haberlerin çoğunda hangi haberin doğru hangi haberin sahte haber olduğunu anlamak çok zordur. Medya toplumun ilgisini çekmek ve kendi hedef kitlesini genişletmek amacıyla çok çeşitli haber türlerini sunmaktadır. Özellikle de sansasyonel haberler dışında suç, ceza, şiddet, terör ve mahremiyete yönelik haberler sıkça yayımlanmaktadır.

Utkulu ve arkadaşlarının 2007'de yaptığı çalışmalar sonucunda medyanın yaşamını sürdürebilmesi, ayakta kalabilmesi için heyecan verici çeşitli olaylara gereksinim duyduğunu, bundan dolayı halkın merakını uyandırmak, dikkatini çekmek için çeşitli şiddet içeren olayların habere dönüştürdüğünü, bazen de bunun gibi haberleri kurgulayarak sunduğunu ileri sürmüştür. Onlara göre iletişim araçlarında şiddet olağanlaştırılmaktadır, sıradan bir olay, toplumsal olay gibi gösterilmektedir ve medya tarafından şiddet içeren olayların sanki gerçek değilmiş gibi algılanması sağlanmaktadır (Utkulu vd. 2007, s. 42).

Kitle iletişim araçlarında çocuklara yönelik uygulanan şiddet olayları da sıklıkla gündeme gelmekte ve haberi yapılmaktadır. Çocuklara şiddeti içeren haberler ve suç olayları toplum tarafından ilgi çekici bulundukça haberin değeri artmakta ve işlenen suçun toplumda yaratacağı etkinin büyüklüğüne göre de medyada geniş yer bulmaktadır. Suç işleyen çocuk olması durumunda ise konu habercilik açısından daha değerli hale gelerek, zaman zaman çocuğun medya tarafından istismar edilmesi sonuçlarını doğurabilmektedir (Ziyalar ve Salihoğlu, 2006, s. 123).

Medyanın şiddet konularına dair temsillerinde, çocuklar söz konusu olduğunda iki temsil biçimi ortaya çıkmaktadır. Çocuk medyada temsil edilirken ya "masum/kurban" ya da "suçlu " olarak sunulmaktadır (Durna ve Kubilay, 2010, s. 53). Etnik, dinsel ve cinsel kimliklerinden dolayı ayrımcılığa uğrayan farklı toplumsal gruplar gibi çocuklar da, medyada genellikle suç ve şiddet olayları bağlamında temsil edilmekte ve mağdurlar olarak resmedilmektedirler. "Medya ve Toplumsal Katılım" başlıklı araştırmada çocukların, anaakım medyada büyük oranda suç ve şiddetin mağduru ya da suç ve şiddetin faili olarak olumsuz örnekler üzerinden temsil edildiği, buna karşın ancak bir başarı hikayesi ya da ünlü kimselerin çocukları olması durumunda olumlu olarak resmedildiği ortaya çıkmıştır (Gencel Bek, 2006, s. 10).

Medyada sunulan suç ve şiddet odaklı çocuk haberleri toplum bireylerinin çocuklara yönelik bakış açıları ve düşünceleri üzerinde önemli ölçüde etki yaratabilmektedir. Bundan dolayı bu araştırmada Kırgızistan'daki

basın kurumlarında şiddete maruz kalan çocukların nasıl yansıtıldığı ele alınmıştır. Araştırmada yerel basınlardaki günlük haberler içerik analizi yöntemiyle araştırılmış ve çocukların basında, dolayısıyla kitle iletişim araçlarında nasıl sunulduğu incelenmiştir.

2. Şiddetin Tanımı ve Türleri

Etimolojik açıdan şiddet kelimesi Latincedeki “sert, acımasız kişilik, güç” anlamını veren “violencia” teriminden gelmektedir. Violare fiili ise “şiddet kullanarak davranmak, değer bilmemek, kurallara karşı gelmek anlamlarını taşır” (Kara, 2007, s. 62). Fransızcada ise şiddet (violence), bir kişiye güç veya baskı uygulayarak isteği dışında bir şey yapmak ya da yaptırmak, şiddet uygulama eylemi, zorlama, saldırı, kaba kuvvet, bedensel ya da psikolojik acı çektirme ya da işkence, vurma, yaralama olarak tanımlanmıştır” (Ünsal ve Artun, 1996, s. 29). Türk Dil Kurumu tarafından geliştirilen Genel Türkçe Sözlüğü’nde şiddet: “Bir hareketin, bir gücün derecesi, yeğinlik, sertlik, karşıt görüşte olanlara kaba kuvvet kullanma, kaba güç, duygu ve davranışta aşırılık” olarak tanımlanmaktadır (Genel Türkçe Sözlük).

Şiddet terimi, bir yandan olay ve eylemleri diğer yandan da gücün, duygunun veya bir doğa unsurunun var oluş üslubunu kapsamaktadır. İlk anlamıyla şiddet “huzurun karşıtı” olarak tanımlanır. İkinci olarak, “ölçüleri aşan ve kuralları çiğneyen kaba ya da çılgın güç”tür. Şiddetin sosyolojik veya psikolojik olarak pek çok tanımına ve türüne rastlamak mümkünse de, genel olarak “bir kişiye fiziksel yahut psikolojik baskı uygulayarak zorla bir şey yaptırmak, kaba davranış, duyguların kabaca ortaya çıkarılmasına doğal eğilim, karşı konulmaz psikolojik güç veya bir eylemin hoyrat yanı” olarak tanımlanmıştır (Geçer, 2015, s. 86).

Şiddet üzerinde bir takım araştırmalar yapan Michaud ise şiddeti şöyle tanımlamaktadır: “karşılıklı ilişkiler ortamında taraflardan biri veya birkaçı, doğrudan veya dolaylı veya dağınık olarak diğerlerinin bir veya birkaçının bedensel bütünlüğüne veya manevi bütünlüğüne, mallarına, simgesel ve sembolik kültürel değerlerine, oranı ne olursa olsun zarar verecek şekilde davranırsa, orada şiddet vardır” (Akt. Kara, 2007, s. 62).

Şiddetin kökeni, amacı, yöntemleri ve türleri ile ilgili farklı bilim alanlarında pek çok açıklamalar yapılmıştır. Şiddet sosyal bilimcilere göre sosyalleşme sürecinde içgüdüsel davranış olarak ortaya çıkarsa, biyolog ve psikoloğlara göre genetik bir olgudur. Bundan dolayı şiddetin oluşmasıyla ilgili iki yaklaşımın var olduğu bilinmektedir. Onlardan biri şiddet genetik temelli, diğer yaklaşıma göre de şiddet sosyal süreçlerle ilişkilidir (Moses, 1996, s. 23). Şiddetin genetik temelli davranış olduğunu açıklamaya çalışan birinci yaklaşımda bilim adamları şiddeti saldırganlıkla aynı çerçevede içerisinde inceler. Saldırganlık, Ruhbilim alanında araştırma yapan birçok bilim adamına

göre hayvanlarda olduğu gibi insanlarda da doğuştan gelen bir içgüdü vardır ve hayatını sürdürmek, soyunu devam ettirmek için gerekmektedir. Saldırganlık; “yenmek, hâkim olmak, yönetmek amacı ile güçlü, şiddetli ve etkili bir hareket; bir işi engelleme, bozma, boşa çıkarmaya karşı düşmanca, tahrip edici, hırpalayıcı veya yaralayıcı amaç taşıyan bir davranıştır. Şiddet ve terör saldırganlığın çeşit ve dereceleridir” (Erten ve Ardalı 1996, s. 143). Dolayısıyla saldırgan davranış veya birisine yönelik uygulanan şiddet genetik olup, biyolojik özelliğe dayanmaktadır.

Şiddet eyleminin sosyal temelli olduğunu kanıtlamaya çalışan araştırmacıların başında sosyoloji uzmanı Albert Bandura gelmektedir. Bandura saldırganlığı sosyalleşme süreci sonucu ortaya çıkan ve diğerleri tarafından öğrenilebilen bir davranış olduğunu ileri sürer (Bandura,2000, s. 121). Bu görüşe göre insanın saldırgan davranmasına sadece içsel faktörler değil bazen dışsal ve çevresel faktörler de önemli ölçüde etki etmektedir. Çünkü insan, bütün ihtiyaçları karşılanmasına ve hayatına yönelik hiçbir tehlike olmamasına rağmen şiddet uygulayan ve/veya gösteren tek varlıktır. Dolayısıyla insanın uyguladığı şiddet saldırganlık dürtüsünden çok öğrenilmiş bir eylem olmaktadır ve bu eylem de toplumsal yaşam içerisinde ortaya çıkmaktadır (Balcıoğlu 2001, s. 36-37).

Şiddetin türleri amacına, suça yönelik olup olmadığına, şiddete maruz kalanın durumuna ve tipine göre sınıflandırılmaktadır. Örneğin Chesnais şiddeti amacına göre özel ve kolektif olarak ikiye ayırır.

- *Özel şiddet*: Tek bir kişiye yönelik olup suç, intihar ve kaza durumunu içerir.

- *Kolektif şiddet*: Belli bir insan grubuna ya da belli bir topluluğa yönelik olup herhangi bir amacı gerçekleştirmek için kullanılır. İç savaşlar, protestolar, ayaklanmalar, soykırımlar, belli bir ülkeye ya da halka yönelik yapılan şiddet kolektif şiddetin içinde değerlendirilir.

Suça yönelik olup olmadığına göre şiddeti Ergil iki gruba ayırır.

- *Doğrudan şiddet*: Suça yönelik olan tecavüz, saldırı, soykırım gibi şiddet türleri bu grup içerisinde değerlendirilir.

- *Dolaylı şiddet*: Herhangi bir ülke ya da toplumun kültür ve değerlerine bağlı olan suç içermeyen şiddet (Akt. Kocadaş, 2004, s. 4). Kurban Bayramında koyun kesmek Müslüman ülkeleri için farklı anlam taşırsa, Müslüman olmayan Avrupa ülkeleri için ya da hayvan haklarını korumaya yönelik çalışmalar yapan insanlar için farklı anlam taşır.

Şiddete maruz kalan kurbanın durumuna göre şiddet genel olarak aşağıdaki gibi sınıflandırılır:

1. Kadına yönelik şiddet
2. Çocuğa yönelik şiddet

3. Yaşlıya yönelik şiddet
4. Akranlar arası şiddet
5. Kardeşler arası şiddet
6. Flört şiddeti
7. Engelliye yönelik şiddet
8. LGBT şiddeti
9. Mülteci şiddeti
10. Kişinin kendine yönelik şiddeti (Polat, 2017, s.16)

Bunların içinde günümüzde en güncel olan, üzerinde sıkça araştırma ve tartışmalar yapılan şiddet türlerinin içinde kadına, çocuğa, yaşlı insanlara yönelik yapılan şiddet ön plana çıkmaktadır.

Tipine göre ise şiddet aşağıdaki gibi ayrılır:

- *Fiziksel şiddet*: Fiziksel güç kullanarak karşısındakini hırpalamak, dövmek eylemleriyle başlayan şiddetin türüdür (Polat, 2017, s. 25).

- *Ekonomik şiddet*: İstismarcının kurbanın parası ve diğer ekonomik kaynaklar veya faaliyetler üzerinde tam kontrol yapmasıdır (Famole, 2008, s. 168).

- *Cinsel şiddet*: Zorlayıcı ve yıkıcı cinsel davranışlar yoluyla işlenen, bir şiddet suçudur. Saldırganın amacı sadece mağdurun cinselliğinden yararlanmak değil mağduru kontrol etmek, utandırmak, zorlamak, zarar vermek ve boyun eğdirmektir (Polat, 2017, s. 26).

- *Duygusal şiddet*: Duygusal-psikolojik şiddet, duyguların ve duygusal gereksinimlerin, zorlamak, aşağılamak, cezalandırmak, öfke, gerginlik boşaltmak amacıyla karşı tarafa baskı uygulayabilmek için tutarlı bir şekilde istismar edilmesi, bir yaptırım ve tehdit aracı olarak kullanılmasıdır (Çetiner, 2006, s. 8).

- *Sözel şiddet*: Duygusal şiddet olgularında çok sık gözlenen bir olaydır. Sözel şiddet, söz ve hareketlerin düzenli bir şekilde korkutma, sindirme, cezalandırma ve cezalandırma aracı olarak kullanılmasıdır (Polat, 2017, s. 31).

- *Siber şiddet*: Siber zorbalık olarak da bilinen siber şiddet zarar veya sıkıntı yaratmaya yönelik bir saldırganlık eylemidir, tekrarlayan bir niteliğe sahiptir (örneğin, yüzlerce farklı kişiye tek bir e-posta gönderilebilir) ve güç dengesizliği olan ya da öyle kabul edilen bireyler arasında gerçekleşir (Whittaker ve Kowalski, 2014,s. 2)

Genel olarak bakıldığında şiddet insanoğlunun ilk var oluş tarihinden itibaren ortaya çıkan, ancak zamana, mekana, amacına ve kullanılış biçimine göre toplumdan topluma değişen bir eylemdir. Örneğin ilk çağlarda şiddet insanoğlu tarafından hayatta kalma mücadelesi olarak uygulanmışsa, günümüz toplumlarında şiddet daha çok istediği şeyi elde etme, birilerine eziyet gösterme veya eğlence amaçlı olarak da kullanılmaktadır. Özellikle de

günümüz modern dünyasında internet ve internet ortamının sunduğu tüm olanaklar sayesinde kitle iletişim araçları bir haberleşme aracı olmaktan çıkıp bir eğlence aracı olarak kullanılmaktadır. İnternet ortamındaki yeni medya türlerinde sınır tanımayan bir medya içeriği ile karşı karşıya kalmaktayız. Hem günlük haberlerde, hem de medya sektörünün diğer alanlarında şiddet eylemi sıklıkla kullanılmakta, böylece izleyicilerin heyecanlanmasına, izleyici sayısının artmasına ve reytingin yükselmesine imkân yaratılmaktadır.

3. Medyada Şiddetin Yansıması

Medyanın insanlar üzerindeki etkisi konusuna odaklanan birçok araştırma medyada sunulan şiddet içerikli programların insanlar üzerinde ne gibi etki yaratabileceği konusuna odaklanmıştır. Araştırmacıların bazıları program içeriklerine bakarak şiddet eylemini ve onun insanlara yaptığı etkiyi ölçmeye çalışmışsa, bazı araştırmacılar ise medyada sunulan şiddet içerikli programların insanlarda sergilenen saldırgan davranışlarla olumlu bir ilişkisi olup olmadığına bakmışlardır. Yapılan araştırmaların çoğunluğunda şiddet içerikli medya programlarının insanları olumsuz yönde etkilediği belirtilmiştir.

Medyada kullanılan şiddete ilişkin araştırmalar ilk kez Amerika Birleşik Devletlerinde yapılmıştır. 1920-1930'lu yıllarda başlayan bu çalışmalar sessiz sinema filmlerinin çocuklar üzerindeki etkisine yönelmiştir. ABD'de medya şiddetine yönelik yapılan çalışmalar daha çok televizyon örneğinde yapılmıştır. Bu çalışmaların başında 1954 yılında Smytee ve Head tarafından yapılan araştırmalar gelmektedir. Ayrı ayrı yapılan bu çalışmaların ikisinde de çocuk programlarında gösterilen şiddet öğesinin fazla olduğu açıklanmıştır (Özer, 2017, s. 3). Medyada sunulan şiddetin ilk olarak ABD'de incelenmesi de aslında rastlantısal değildir. Çünkü ABD'de sınır etkeni, göç hacmi ve biçimleri, Bağımsızlık Savaşı, Sanayi Devrimi, kentleşme ve onun getirdiği değişim ve dönüşümler toplumun ekonomik ve sosyal yapısını da etkilemiş, dolayısıyla ülkede zenginler yoksullar ve onların arasındaki uyumsuzluklar gün geçtikçe medyaya yansımaya başlamıştır. Ayrıca medyada şiddetin kullanılmasına ilişkin ilginin yoğun olduğu 1960'lı yıllarda ABD'de toplumsal şiddet patlaması yaşanmıştır (Özer, 2017, s. 4)

Medyada sunulan şiddet içerikli programların içerikleri incelendiğinde iki farklı örtülü ve örtülü olmayan ya da açık şiddet içerikli programlar karşımıza çıkar. Şiddet eyleminin nasıl ve ne zaman kim tarafından gerçekleştiğini ortaya koyan günlük haberlerde şiddet açık, örtülü olmayan bir şekilde sunulur. Diğerinde de izleyicinin pek çok farkında olmadığı, ancak bilinç altı olarak izleyiciyi doğrudan etkileyen örtülü şiddet içerikli programlardır. Bunlar şiddeti, doğal bir tepki niteliğiyle haklılaştıran sunumlar olduğundan ve şiddeti doğallaştırdığından ötürü bunun gibi programların izleyicisi de çok ve geliri de çok olmaktadır. Reklamlardan tok-şov programlara, dizilerden şizgi filmlere kadar rastlayabileceğimiz örtülü şiddet programları şiddeti adeta toplumsal yaşamın bir parçası gibi algılamamıza

neden olmaktadır (Ünlü vd. 2009, s. 96). Örneğin dizilerde, çizgi filmlerde ya da diğer filmlerde karakterler iyi ve kötü olarak ayrılmış olup burada karakterlerin özellikle de iyi karakterin kullandığı şiddet eylemi kendini koruma amaçlı olduğundan olumlu olarak karşılanmaktadır. Aslında şiddet eylemi kim tarafından yapılırsa da o bir suçtur ve toplumun yapısı için her zaman bir tehlike oluşturur.

Medyada şiddet içerikli programların sunumunda televizyon eskiden önde gelmişse günümüzde yeni medyanın gelişimiyle internet ve internet ortamına geçen iletişim araçları ön planda gösterilmektedir. Çünkü günümüzde dünyada internet kullanıcıların sayısı 4,95 milyar ya da dünya halkının % 62,5 oluşturmaktadır (<https://datareportal.com/reports/digital-2022-global-overview-report>). İnsanların internet kullanma zamanına bakıldığında ise her insan günlük 6 saat 58 dakika interneti kullandığı belirtilmiştir. Onun içinde en çok izlenen site olarak Youtube video platformu önde gelmektedir (bir ayda bir insan yaklaşık 23 saat 7 dakikasını video izlemeye ayırır). Görüldüğü üzere Youtube'da medya kurumlarının kanalları aracılığıyla haberler izlenebilir, dizi film, çizgi film, reality show programları v.s. her türlü programlar izlenebilir. Yeni medyanın, özellikle interaktif medyanın (video oyunları ve internet gibi) yükselişi, çocukların ve gençlerin şiddete maruz kalmaları için yeni yollar getirmiştir. Bu nedenle yeni medyanın şiddeti üretmedeki rolleri, mevcut teori ve yeni araştırmalar ışığında değerlendirilmelidir. Özellikle de ulusal değer-yargılar ışığında değerlendirildiğinde yeni medya ortamlarının çocukların ve gençlerin arasındaki ciddi kişilerarası fiziksel şiddetin uygulanmasında ne gibi katkılar sunduğu araştırılması gerekmektedir (Anderson vd. 2003, s. 82).

Televizyonda şiddet görüntülerini izleme küçük yaşta olan ve gerçek-fantazi ayırımını henüz yapamayan çocukları olumsuz biçimde etkilemektedir. Televizyonda sunulan şiddetin bir başka önemli sonucu da şiddet içeren programların yoğun bir biçimde sunulması nedeniyle çocukların bilinç altında dünyanın güvensiz bir yer olduğuna yönelik bir kültürlemenin oluşması durumudur. Özellikle de çizgi filmlerde şiddet bir sorun çözme tekniği olarak kullanılmaktadır bu da çocuğun ileride kötülere cezalandırmak adına şiddete başvurabileceği olasılığını yükseltmektedir (Ayrancı vd. 2004, s. 134-135).

Çocuklar her ne kadar bu iyi kahramanları, “kötülüklerle karşı savaşan, herkese yardım eden” olarak bilse de, onların davranışlarını gerçek hayat aktarmaya çalışmakta, bu durum onlar için zararlı olabilmektedir. Yapılan araştırmalar, şiddet içeriği yoğun olan programları izleyenlerin (özellikle çocuklar ve gençler) daha yüksek oranda fiziksel şiddete başvurdukları ve fiziksel şiddeti yüksek oranda çözüm yolu olarak gördüklerini ortaya koymuştur (Geçer, 2015, s. 93).

Aslında medya, toplumda var olanı yansıtmakla ve kendi sorumluluğunu yerine getirmekle yükümlü olduğu bilinirse de çoğu

zamanlarda reyting için, ekonomik ve ideolojik açıdan şiddete başvurmakta, şiddet, müstehcenlik ve kan davalarıyla ilgili haberlere fazlasıyla yer vermektedir (Ekimova, 2017, s. 155). Medyada şiddet kullanımının arkasında kar elde etmek duruyor. Medya ve kar bir arada düşünüldüğünde ise en öne çıkan unsur şiddet olacaktır. Şiddetin dili yoktur ve her topluma uygun içerik şiddettir. Cinsellik ise hemen arkasından gelmektedir, ama şiddet kadar satış popülarlığı taşımamaktadır. Çünkü o kadar popülarlık taşıdığı kabul edilirse bile her toplum televizyonunda cinselliği serbestçe kullanmamaktadır (Özer, 2017, s. 6).

Ancak, ne var ki şiddet sonuçlarının ihmal edilmesi ya da bu sonuçların makul olmayan biçimde ele alınması izleyicilerde yıkıcı bir kodlamanın ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Böyle durumda izleyiciler şiddete karşı duyarsızlaşmakta ve saldırganların çeşitli sorunlar karşısındaki çözümleriyle özdeşleşmektedir. Böylece şiddet içerikli davranışlar kodlanmakta ve kişiler arası iletişimde saldırganlık olası hale gelmektedir (Dağ vd., 2005).

Günümüzdeki ticarileşmiş medya dünyası ve medya üreticileri kar amaçlı üretim yapmakta ve izleyicinin dikkatini çekebilmek için toplumsal nitelikte olumsuz etkileri olmasına rağmen şiddet, cinsellik gibi faktörleri araç olarak kullanmaktadır. Özellikle de toplumun en zayıf ve korunması gereken kısım olan çocukların şiddetle ve müstehcenlikle bir arada sunulması ve haberi yapılması doğru bir yöntem, doğru bir karar olarak gözükmemektedir.

Yöntem

Bu çalışmanın amacı Veçerniy Bişkek ve Super İnfö gazetelerinin internet sitelerinde yayımlanan çocuklara yönelik haberleri incelemek ve bunların içinde şiddet içerikli haberlerde çocuğun nasıl yansıtıldığını ortaya koymaktır. Çalışma kapsamında amaca ulaşmak için gazetelerin internet sitelerindeki günlük haberler taranmış ve çocuğu konu alan haberlerin nasıl ele alındığı, şiddete maruz kalan çocukların haberi nasıl yapıldığı tespit edilmeye çalışılmıştır.

Çalışma Grubu-Evren Örneklem

Bu çerçevede Kırgızistan'da en yüksek tiraja sahip olan, hem dijital hem de geleneksel ortamda ve aynı zamanda biri Rusça, diğeri de Kırgızca olarak yayımlanan, okur profili çeşitli ve geniş olan gazeteler “Veçerniy Bişkek” ve “Super İnfö” gazeteleri örneklem olarak seçilmiştir.

Veri Toplama Araçları

İki gazetenin dijital ortamdaki 01 Eylül 2021– 31 Ekim 2021 tarihleri arasında yayımlanan haberleri ele alınmış ve haber türleri, haberdeki aktörler, aktörlerin nitelendirmeleri, şiddetin çeşitleri ve nedenleri vb. kategorilere ayrılarak incelenmiştir.

Verilerin Analizi

Analiz çocuğa yönelik şiddeti ele alan 112 haber üzerinde yapılmış ve bulgular yorumlanmıştır. Bulguların analiz edilmesinde ve yorumlanmasında araştırma konusuna uygun olduğu düşünüldüğü için içerik analizinin kategorisel analiz tekniği kullanılmıştır.

Bulgular ve Tartışma

Araştırma kapsamında iki ay içerisinde çıkan “Super İno” gazetesinin dijital ortamda yayınlanan çocuğa yönelik 59 haberi, “Veçerniy Bişkek” gazetesinin dijital ortamda yayınlanan çocuğa yönelik 53 haberi incelemeye tabi tutulmuştur. 2021 Eylül-Ekim aylarında yayınlanan toplam 112 çocuk konulu haberin gazetelere göre dağılımına bakıldığında haberin 53% Super İno gazetesinin, 47% haberin de Veçerniy Bişkek gazetesinin dijital ortamdaki günlük haberlerden oluştuğunu görülmektedir. Araştırmaya alınan gazete sitelerinde çıkan çocuğa yönelik haber sayısı ve yüzdesi aşağıdaki tabloda verilmiştir:

Tablo 1. Gazetelerde Çocuğa Yönelik Haberler

Gazete	Sayı	Yüzde
Super-info	59	53%
Veçerniy Bişkek	53	47%
Toplam	112	100%

Çocuğa yönelik yayınlanan 112 haberde görsel malzemelerin kullanıldığına dair yapılan incelemede 95 haberin (onun içinde 87 haber sadece resimle, 8 haber de resim ve video ile) görsel malzemeyi kullandığı, 17 haberde de fotoğraf kullanılmadığı açıklanmıştır. Ayrıca yayınlanan 112 haberin 21’inde fotoğraf illüstrasyonu (yani konuyla ilgili olmayan resimler) kullanılmıştır. Bunlar daha çok kendini öldüren, ya da birisi tarafından öldürülen, fiziksel ve cinsel şiddete uğrayan çocuklar hakkındaki haberlerde kullanılmıştır. Bu duruma yönelik tablo aşağıda sunulmaktadır.

Tablo 2. Çocuğa Yönelik Haberlerde Görsel Malzeme

Haberlerde Görsel Malzeme	Sayısı
Görselli	95
	Fotoğraf 87
	Fotoğraf+Video 8
Görselsiz	17
Toplam	112

Gazetelerin haber sitelerinde çocuğa yönelik yayınlanan günlük 112 haberin türüne baktığımızda ise en çok kısa haberin (78%) yer aldığını görebiliriz. Daha sonra detaylı haberler (11%), röportajlar (5%), çocuklara yönelik telefon bağlantı operasyonu, kitap gösterisi v.s. konuları içeren

reklamlar (4%) ve deneme haberler yayınlanmıştır. Haberlerin türüne göre dağılımı Tablo 3.de verilmektedir.

Tablo 3. Çocuğa Yönelik Haberlerin Türüne Göre Dağılımı

Haber türü	Veçerniy Bişkek		Super İnfö	
	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde
Kısa haber	43	81%	44	75%
Detaylı haber	6	11%	6	10%
Reklam	2	4%	3	5%
Deneme	1	2%	1	2%
Röportaj	1	2%	5	8%
Toplam	53	100%	59	100%

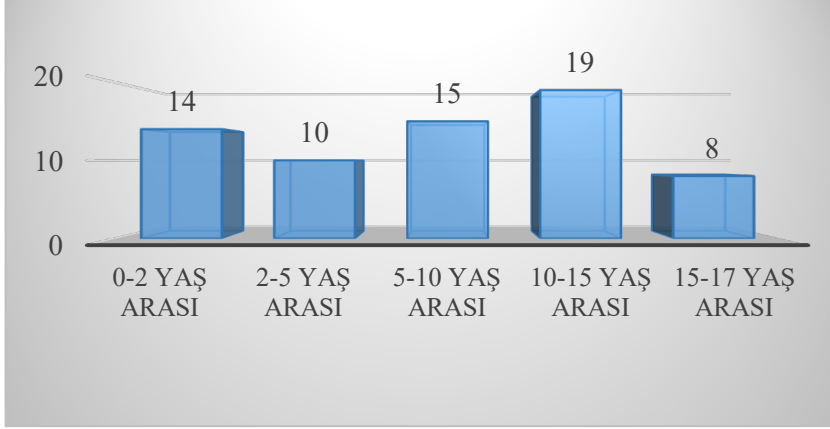
Araştırmada ele alınan haberlerin konu içeriğine bakıldığında çocukların daha çok şiddet, suç ve olağanüstü durumlarla ilişkin haberlerde işlendiğini (Veçerniy Bişkek 17 haber, Super İnfö 27 haber) görebiliriz. Daha sonra toplumsal meseleler, günlük yaşamla ilgili haberlerde çocuklar yer almaktadır (Veçerniy Bişkek 23%, Super İnfö 19%). Eğitim (19% ve 8%) ve sağlık (9% ve 10%) alanıyla ilgili haberlerde de çocuklar işlenmiş olup, siyaset, kültür,sanat ve eğlence, magazin konulu haberlerde çocuklar çok az sayıda gösterilmiştir. Çocuklarla ilgili haberlerin konularına yönelik bulgular aşağıdaki tabloda detaylı bir şekilde sunulmaktadır.

Tablo 4. Haberin Konu İçeriği

Haberin konusu	Veçerniy Bişkek		Super İnfö	
	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde
Siyaset	2	4%	3	5%
Eğitim	10	19%	5	8%
Toplum, Yaşam	12	23%	11	19%
Kültür,sanat	2	4%	1	2%
Sağlık	5	9%	6	10%
Spor	1	2%	3	5%
Eğlence, magazin, reklam	3	6%	3	5%
Şiddet, suç, olağanüstü durum	17	33%	27	46%
Toplam	53	100%	59	100%

Çocuk odaklı haberlerde çocukların yaş özelliklerine bakıldığında en çok 10-15 yaş arasındaki çocuklar haberlerde ağırlıklı olarak işlenmektedir. Daha sonra 5-10 yaşlardaki çocuklar, üçüncü sırada da 0-2 yaş arasındaki bebekler haberlerde gösterilmiştir. Bunun dışında 2-5 yaş arasındaki 10 çocuk, 15-17 yaşlar arasındaki 8 çocuk haberlerde gösterilmiştir. Aşağıdaki Şekil 1'den bu durumu görebiliriz.

Şekil 1. Çocuğun Yaş Durumu

İki ay içerisinde yayınlanan haberlerde çocukların etiketine bakıldığında ise en çok şiddete maruz kalan çocukların ağırlıklı olarak işlendiği (Veçerniy Bişkek 28%, Super İno 36%), daha sonra da kendisi şiddet uygulayan ya da uygulamaya kalkışan suç ortaklı çocukların haber yapıldığı (Veçerniy Bişkek 19%, Super İno 5%) gözümüze çarpmaktadır. Çocuk etiketiyle ilgili durum aşağıdaki tabloda sunulmaktadır.

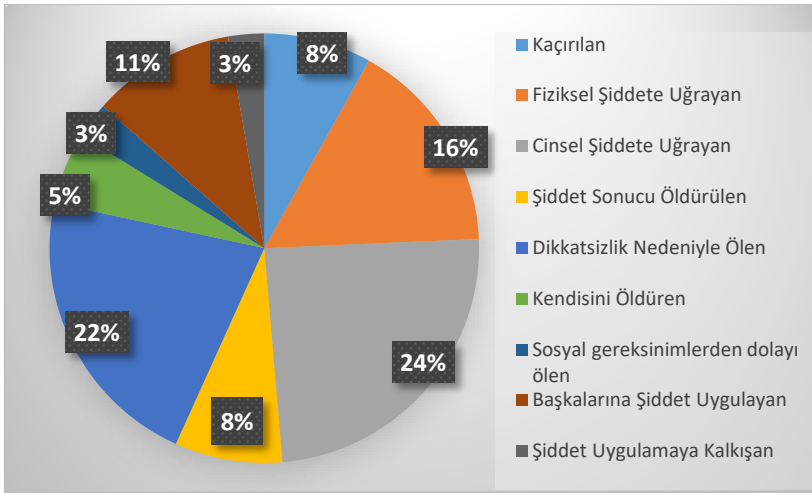
Tablo 5. Haberde Çocuk Etiketi

Çocuk Etiketi	Veçerniy Bişkek		Super İno	
	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde
Kaçırılan Çocuk	1	3%	2	5%
Kaçan Çocuk	1	3%	5	12%
Kaybolan Çocuk	3	10%	3	7%
Hasta Çocuk	3	10%	4	9%
Şiddete Maruz Kalan Çocuk	9	28%	15	36%
Şiddet Uygulayan/ Uygulamaya Kalkışan Çocuk	6	19%	2	5%
Zorluk Çeken Çocuk	2	6%	3	7%
Başarılı Çocuk	2	6%	1	2%
Kimsezsiz Çocuk	3	9%	2	5%
Engelli Çocuk	2	6%	5	12%
Toplam	32	100%	42	100%

Diğer önemli çocuk etiketlerinden ise kaybolan çocuk ve hasta çocuk haberlerde önemli bir ölçüde yer edinmiştir. Çocuklara yönelik haberlerde çocukların sıkça kaybolduğu bazılarının da hayatını kaybettiği yansıtılmıştır.

Hasta çocuk etiketine gelirse Kırız basınında daha çok ağır hasta olan çocukların tedavisini yapmak için halktan yardım isteyen haberler ağırlıklı olarak işlenmektedir. Başarılı çocuklar hakkında çok az haber yapılmakta, zira toplumda başarılı olan çocuklar olsa bile gazeteciler pek çok ilgi göstermemektedir. Bunun dışında zorluk çeken, kaçan, kimsesiz, engelli çocuklar hakkında da haberlerde işlenmektedir. Bu durumla ilgili bilgi aşağıdaki Şekil 2’de sunulmuştur.

Şekil 2 Şiddet İçeren Haberlerde Çocuğun Durumu

Şiddet içeren haberlerde çocukların durumuna bakıldığında ise çocuklar en çok cinsel (24%), fiziksel (16%) şiddete maruz kalabilmektedir. Çünkü bugünkü Kırızistan’daki genel sosyo-ekonomik durum, işsizlik, yolsuzluk ve dış ülkelere çalışma için giden göç meselesi toplumun en güçsüz ve korunmaya muhtaç olan kısmı çocukları etkilemektedir. Ebeveynleri çalışmak için dış ülkelere özellikle de Rusya, Türkiye ve Kazakistan’a gitmekte çocukları da akrabalarına bırakmaktadır. Çocukların korumasız olduklarından dolayı bazı akrabalar çocuklara çeşitli şiddet eylemlerinde bulunmaktadır. Buna 5 sene önce toplumda sansasyonel haber olarak bilinen İbrahim’in olayını örnek olarak gösterebiliriz. Bunun gibi durumlar özellikle de küçük yaşlardaki kız çocuklara cinsel şiddetin uygulanması durumu toplumda sıkça haber olarak işlenmektedir.

Bunlardan başka haberlerde dikkat çekici olan durum çocukların en çok dikkatsizlik nedeniyle ölmeleridir. Çünkü birçok haberde tuvalete düşüp ölen, ilaç içip ölen, elektrik çarppı ölen, yangında kalıp ölen çocuklar yansıtılmıştır. Bu durum da yine ülkedeki sosyal ve ekonomik durumla doğrudan ilişkili olmaktadır. Akrabalara bırakılan çocuklar, ebeveynleri işe gidip evde yanlış

kalan çocuklar, kendisi çocuk olup küçük kardeşlerine bakan çocuklar gibi pek çok durum buna örnek olarak gösterilebilir. Haberlerde işlenen diğer bir konu ise başkalarına şiddet uygulayan çocuklar yani suçlu çocuklardır. İncelenen haberlerin içinde Kırgızistan'daki suçlu çocuklar ("*Muras Ordo köyündeki öğrencinin ölümü. Hakem ağabeyine hüküm çıkardı*") dışında ne var ki yabancı ülkelerdeki özellikle böyle şiddet uygulayan çocuklarla ilgili haberler sıkça dile getirilmektedir ("*Rüya olmadığımı boynuzundaki kamı görünce anladı*" ABD'de çocuk uyku arasında kendi ikizini öldürdü", "*Texas'taki okulda ateş çıkardığı için 18 yaşındaki öğrenci yakalandı*", "*Moskova'da okulda ateş eden öğrenci tutuklandı*", "*Moskova'da ergen kendi evebeyni bıçakladı*") gibi haberlere ağırlıklı olarak yer verilmektedir. Bu durumdan yola çıkarak daha çok şiddet içerikli olayları konu alan haberlerin toplumda ilgi çekeceğini, bu nedenle de hatta çocuk konulu haberlerde de bunların işlendiğini anlayabiliriz.

Bunların dışında şiddet içeren çocuk odaklı haberlerde kaçırılan, şiddet sonucu öldürülen, kendisini öldüren ("*Celal-Abad'da ilaçtan zehirlenerek ölen öğrenci kız: Onun hangi ilaçları içtiği belli oldu*"), sosyal gereksinimlerden dolayı ölen ("*Kabul'da açlıktan sekiz çocuk hayatını kaybetti*"), şiddet uygulamaya kalkışan çocuklar yer almaktadır.

Araştırma örneklemini olarak seçilen gazetelerdeki iki ay içerisinde yayınlanan haberlerde çocuğa yönelik uygulanan şiddetin türleri, şiddete maruz kalan çocuğun cinsiyeti ve yaşı, şiddet uygulayan tarafın kimliği ve yeri aşağıdaki tabloda detaylı olarak sunulmaktadır.

Tablo 6. Çocuğa Yönelik Şiddetin Durum Analizi

Şiddetin Türü	Şiddet Kurbanı	Kurbanın Yaşı	Şiddet Uygulayanın Etiketi	Şiddet Uygulanan Yer
Cinsel şiddet	Kız	11	Üvey baba	Ev
Cinsel şiddet	Kız	4	Komşu	Komşunun evi
Cinsel şiddet	Kız	7	Komşu	Komşunun evi
Cinsel şiddet	Kız	6	Komşu	Komşunun evi
Cinsel şiddet	Kız	8	Komşu	Komşunun evi
Fiziksel şiddet	Erkek	3	Öğretmen	Kreş
Fiziksel şiddet	Kız	13	Tanımadık insan	Ev
Fiziksel şiddet	Erkek	11	16 yaşındaki ağabeyi	Ev
Fiziksel şiddet	İkizin birisi	17	İkizi	Ev
Fiziksel şiddet	Erkek	9	Tanımadık insan	Okul
Fiziksel şiddet	Çocuklar	-	Anne	Sokak

Ekonomik şiddet	Kız	13	Ailesi	Ev
Fiziksel şiddet	Bebek	1,5	Annesi	Ev
Cinsel şiddet	Erkek	5	12 yaşındaki çocuk	Boş kalan ev
Cinsel şiddet	Kız	16	Tanımadık insan	Kendi arabası
Cinsel şiddet	Kız	10	Göçmen kırgız	Evin önü
Cinsel şiddet	Kız	12	Göçmen tacik	Ev katı
Cinsel şiddet	Kız	13	Kendi baba	Ev
Fiziksel şiddet	Bebek	Yeni doğan	Annesi	Sokak
Duygusal şiddet	Kız	14	Ailesi	Ev
Ekonomik şiddet	Kız	8	Ailesi	

Bir önceki Şekil 2.'de de gösterildiği gibi çocuklara yönelik en çok cinsel (48%) ve fiziksel (38%), daha sonra ekonomik (9%) ve duygusal (5%) şiddet uygulanmıştır. Çocukların cinsiyetine bakıldığında ise erkek çocuklar (6%), kız çocuklar (25%) ve iki tane de bebeğin şiddete maruz kaldığı gözlenmiştir. Şiddet uygulayan tarafın etiketine bakıldığında en çok ailesi, komşusu ve babası (üvey ya da öz) tarafından yapıldığı, şiddetin ise en çok da evde uygulandığı ortaya çıkmıştır. Bazı durumlarda çocuklara yönelik şiddetin sadece ülke içinde değil diğer yabancı ülkelerde de olduğu haber olarak yayımlanmıştır. Örneğin Veçerniy Bişkek gazetesinin 8 Ekim 2021 tarihinde çıkan "Petersburgda Kırgızistan'lı ve Tacikistan'lı göçmen cinsel tacizle suçlandı" (В Петербурге кыргызстанца заподозрили в приставании к девочке) konulu haberde Kırgızistan'lı göçmenin 10 yaşındaki Rus kıza, daha sonra Tacik göçmenin de yine aynı yaşlardaki diğer Rus kızına cinsel tacizde bulunduğu ve bu konuyla ilgili soruşturma başlatıldığı yazılmıştır. Diğer bir durum da çocuğun bilerek, isteyerek öldürülmesidir. Super İno gazetesinin 6 Ekim 2021 tarihinde "Dubay'da 28 yaşındaki annenin kendi çocuğunu öldürdüğü iddia ediliyor" (Дубайда 28 жаштагы Кыргыз жараны ымыркайын өлтүрдү деп айыпталууда) haberi yayınlanmışsa, Veçerniy Bişkek gazetesinin 19 Ekim 2021 tarihinde "Alamedin 1 ilçesinde yeni doğan bebeğin cesedi bulundu" (В микрорайоне Аламедин-1 нашли тело младенца) haber yayınlanmış ve haberde çocuğun çöp kutusunda ölü bulunduğu ve bu durumla ilgili suçlu olduğu iddia edilen annesini arama işleri başlatıldığı öne sürülmüştür.

Sonuç

Sonuç olarak bakıldığında Kırgızistan'da örnekleme ele alınan haberlerin ağırlıklı olarak şiddet içerikli çocuk haberleri yaptığı anlaşılmıştır.

Kırgız basınında şiddetle ilgili konular, özellikle de şiddete maruz kalan çocuklarla ilgili haberler ağırlıklı olarak işlenmektedir. Bunun temel nedenlerinin başında Kırgızistan'da dış ülkelere göçün son yıllarda artması ve ülkedeki sosyal-ekonomik sorunlar ve işsizlik meselesinin çocukların bakımı konusunda ciddi sorunlara yol açması gelmektedir. Çocuklar en çok toplumsal, suç, şiddet ve olağanüstü durumlarla ilgili haberlerde kaybolan, şiddete maruz kalan, zorluk çeken ve ağır hastalığı nedeniyle yardıma muhtaç birileri olarak ele alınmaktadır.

Çocuklar haberlerde en çok fiziksel (16%) ve cinsel (24%) şiddete uğrayan ve dikkatsizlik nedeniyle ölen (22%) kurban durumundadırlar. Kültür, sanat, spor ve siyasal haberlerde ise çocuklar çok az yer almaktadır. Çocuklara yönelik uygulanan şiddetin türüne bakıldığında da en çok cinsel ve fiziksel şiddetin ön plana çıktığı anlaşılmaktadır. Haberlerde çocuklara yönelik mağdur, muhtaç ve kurban imajı çok sık kullanılmaktadır. Kırgız gazetelerinde 1989 yılında kabul edilen Çocuk Hakları Sözleşmesinin 27 (1). Maddesinde "her çocuğun bedensel, zihinsel, ruhsal ve toplumsal gelişmesini sağlayacak bir hayat seviyesine hakkı olduğu" öne sürülse de ve aynı sözleşmenin 18. Maddesinde "kitle iletişim araçlarının çocuğun gelişimi için onun ruhuna uygun bütün bilgi ve belgeleri yaymakla hükümlü olduğu, çocuklara yönelik çeşitli ulusal ve uluslararası işbirliklerinin sağlanmasında katkıda bulunması gerektiği", ayrıca Madde 16 (1).de de "hiçbir çocuğun özel yaşantısına, aile, konut ve iletişimine keyfi veya haksız bir biçimde müdahale yapılmaması gerektiği" ileri sürülse de ne yazık ki günümüzde çocuklara yönelik şiddet olaylarının adeta büyük bir keyifle sunulduğu gözlemlenmektedir. Bu sadece Kırgız gazetelerinde değil, Kırgız gazeteleri haber kaynağı olarak gösteren diğer ülkelerin basın-yayın organlarında gözlemlenen bir durumdur. Ticarileşmiş, reyting amaçlı yayın yapan medya kurumlarında çocuklara yönelik haberlerde çözüm odaklı değil, sorun odaklı haber yapıldığı ve böylece toplumun ilgisini daha çok çekmeye çalışıldığı sonucuna varılmıştır.

Kaynakça

- Anderson C., Berkowitz L. et al. (2003). The Influence of Media Violence On Youth. *Psychological Science In The Public Interest Journal*, 4 (3), 81-110.
- Ayrancı Ü, Köşgeroğlu N., Günay Y. (2004). Televizyonda Çocukların En Çok Seyrettikleri Saatlerde Gösterilen Filmlerdeki Şiddet Düzeyi. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 5, 133-140
- Balcıoğlu İ. (2001). Şiddet ve Toplum, Bilge Yayıncılık.
- Bandura A. (2000). Teoriya Sotsiyalnogo Nauçeniya, Evraziya.
- Çetiner, Ş.G. (2006). Aile İçi Şiddet Yaşayan Kadımlarda Cinsel Sorunlar ve İntihar Olasılığı. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Ankara Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü
- Durna T. ve Kubilay Ç. (2010). Basının Şiddeti: Siyasal Gösterilerde "Polise Taş Atan Çocuklar" Örneği, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 65(3), 52-85. https://doi.org/10.1501/SBFder_0000002173

- Ekimova A. (2017). Novye Tendensii v Rejissure Dokumentalistiki "Pograniçnıh Form", S.A.Gerasimov Rusya Devlet Sinema Enstitüsü Yayınları, 155
- Enç, M. (1980). Ruh Bilim Terimleri Sözlüğü. TDK.
- Erten Y., Ardalı C. (1996). Saldırıcılık Şiddet ve Terörün Psikososyal Yapıları, *Cogito*, 6 (7), 143-164.
- Famole İ Olufunmilayo (2008). Economic Violence to Women and Girls: İs İt Receiving the Necessary Attention?. *Trauma, Violence and Abuse*, 9 (3), 167-177
- Geçer, E., (2015). Medya ve Popüler Kültür–Diziler, Televizyon ve Toplum. Metamorfoz Yayıncılık
- Gencil Bek Mine (2011). Medyada Çocuk Hakları ve Etik İlkeler. Çocuk Hakları ve Medya El Kitabı, Çocuk Vakfı Yayınları.
- Gümüş A., (2006). Şiddet Türleri, Terör, Şiddet ve Toplum kitabında, Ed. Gümüšoğlu F., 13-39, Bağlam Yayınevi
- Kara Ş. (2007). Fantastik Çocuk Kitaplarında Uzamın İmgesel İşlevi ve Şiddet, *Journal of Arts and Sciences*, 7.,
- Kocadaş B, (2004). Şiddet ve Terör Kavramları Üzerine Bir Değerlendirme, *Eğitim Dairesi Polis Dergisi*, 10,
- Latınova T. (1996). Nasilie v Sredstv Massovoy İnformatsii i Agressivnoe Povedenie, Research Support Scheme of the Open Society Institute/Higher Education Support Programme çalışmaları
- Morse J.M., Bottorff J., et al. (1992). Beyond empathy: expanding expressions of caring. *Journal of Advanced Nursing*, 17, 809–821. DOI: [10.1111/j.1365-2648.1992.tb02002.x](https://doi.org/10.1111/j.1365-2648.1992.tb02002.x)
- Özer Ö. (2017). Medyada Şiddet Kullanımı: Şiddet Ekonomisi, Medyanın İdeolojik Şiddeti ve Yetiştirme Kuramı Açısından Bir Değerlendirme, *Marmara İletişim Dergisi*, 27, 1-19. DOI: 10.17829/midr.20172729519
- Polat, O. (2017). Şiddet . Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi , 22 (1) , 15-34 . <https://dergipark.org.tr/tr/pub/maruhad/issue/27591/290653>
- Utkulu ve diğ., (2007). Şiddet Çermeyen Eğitim (Araştırma Raporu), Yaygın Eğitim Enstitüsü Müdürlüğü Yayınları
- Ünlü, S. , Bayram, N. , Uluyağcı, C. & Bayçu, S. U. (2013). Kadına Yönelik Şiddet: Tv Dizilerinde Kadına Yönelik Şiddet Üzerine Bir Araştırma. Selçuk İletişim, 5 (4), 95-104. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/josce/issue/19018/200670>
- Ünsal K. ve Artun (1982). Kent ve Siyasal Şiddet, Atatürk Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Yayınları
- Whittaker E. Ve Kowalski R. (2014). Cyberbullying via Social Media. *Journal of School Violence*, 14 (1), 11-29
- Yavuzer H. (1998). Çocuk ve Suç, Remzi Kitabevi
- Yavuzer H. (1999). Çocuk Psikolojisi, Remzi Kitabevi
- Ziyalar, N. & Salihoglu, S. (2010). 2006 Yılında Cumhuriyet Hürriyet ve Zaman Gazetelerinde Çıkan Mağdur ve Şüpheli Konumundaki Çocuklara İlişkin Haberler. İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi | Istanbul University Faculty of Communication Journal, 1 (38) , 121-140. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iuifd/issue/22852/244013>
- Birleşmiş Devletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme <https://www.unicef.org/turkey/%C3%A7ocuk-haklar%C4%B1na-dair-s%C3%B6zle%C5%9Fme>

Topçugül NARMAMATOVA
Kırgız Basınında Çocuğa Yönelik Şiddet / Violence Against Children in The Kyrgyz Press

Türk Dil Kurumu, Genel Türkçe Sözlük, <https://sozluk.gov.tr>

**KIRIM'DA ALMAN İŞGALİ VE TÜRK BASINININ TUTUMU
(1941-1942)***

**GERMAN OCCUPATION IN CRİMEA AND ATTITUDE OF
TURKİSH PRESS (1941-1942)**

*Aybüke GÜZAY***

Özet

Kırım coğrafyası, stratejik konumunun sunmuş olduğu avantajlar sayesinde tarih boyunca paylaşılmayan bir bölge olmuştur. Kırım Tatarları ise bu coğrafyanın kadim milletlerindedir. Altınorda Devleti'nin yıkılmasından sonra Karadeniz'in kuzeyinde kurulan Kırım Hanlığı, 1783 tarihinde Rus Çarlığı tarafından işgal edilmiştir. Bu tarihten itibaren Rus çarlarının baskısı altında kalan Kırım, I. Dünya Savaşı esnasında ise Alman işgaline uğramıştır. 21.04.1918-16.11.1918 tarihleri arasında gerçekleşen Alman işgali, Kırım Tatarlarına bağımsızlıklarını kazanmaları yolunda bir umut olmuştur. Fakat Almanlar ile müttefiklerinin yenilmeleri üzerine Kırım Tatarlarının çabaları sonuçsuz kalmıştır. 1923-1940 yılları arasında Sovyet Rusya'nın baskısı ve zulmü altında kalan Kırım Tatarları, 1941 yılında Almanların yeniden Kırım'a girmeleri üzerine umutlanmışlardır. 1941-1944 yılları arasında ise Alman işgalini yaşamışlar, bu dönemde Sovyet Rusya'nın baskısından kurtulmak ve bağımsızlıklarını kazanmak amacıyla tekrar harekete geçmişlerdir. Bu bağlamda Türkiye Cumhuriyeti'nde tepkiler mevcut olmakla birlikte Türk basınında da "Kırım'da Alman İşgali" üzerine pek çok haber yer almıştır. Bu haberler genellikle savaşın seyrine yönelik olmakla birlikte, Türk basınının ayrıca Alman ve Sovyet yanlısı olarak ikiye bölündüğü görülmektedir. Kırım'ın stratejik konumunun avantajları dışında Kırım Tatarları ile manevi bağları olduğu bilinen Türkiye'nin, bu işgale karşı takınımış olduğu tavır mühimdir. Bu çalışma dönemin gazetelerinde Kırım'da Alman işgaline dair haberlerin seyrini incelemek amacıyla kaleme alınmıştır. Bu bağlamda Vakit, Tasvir-i Efkâr, Akşam, Ulus, Tan, Bugün, Cumhuriyet, Türk Sözü, Haber, Son Telgraf, Son Posta adlı gazeteler incelenmiştir. Kırım'daki Alman-Sovyet savaşının Türk basınına yansımaları ve Türk basını tarafından Kırım'ın bağımsızlığına nasıl bakıldığı ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kırım, Alman İşgali, II. Dünya Savaşı, Türk Basını, Türkiye.

* Bu makale, 2021 yılında Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'ne sunulan "Kırım'da Alman İşgali ve Kırım Tatarları 1941-1944" adlı tezden üretilmiştir.

** Dr. Öğr. Üyesi, İzmir Bakırçay Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Tarih Bölümü İzmir / TÜRKİYE
aybuke.guzay@bakircay.edu.tr ORCID: 0000-0003-1609-5086

Abstract

The geography of Crimea has been a region that cannot be shared throughout history, thanks to the advantages offered by its strategic location. Crimean Tatars are one of the ancient nations of this geography. The Crimean Khanate, which was established in the north of the Black Sea after the collapse of the Altınorda State, was occupied by the Russian Tsardom in 1783. Crimea, which has been under the pressure of the Russian tsars since this date, was occupied by the Germans during the First World War. The German occupation, which took place between 21.04.1918 and 16.11.1918, was a hope for the Crimean Tatars to gain their independence. However, the efforts of the Crimean Tatars were inconclusive after the defeat of the Germans and their allies. Crimean Tatars, who were under the pressure and persecution of Soviet Russia between 1923-1940, were hopeful when the Germans re-entered Crimea in 1941. Between 1941 and 1944, they experienced the German occupation, and in this period, they took action again in order to get rid of the pressure of Soviet Russia and gain their independence. In this context, although there are reactions in the Republic of Turkey, there have been many news on the "German Occupation in Crimea" in the Turkish press. Although these news are generally about the course of the war, it is seen that the Turkish press is also divided into two as pro-German and pro-Soviet. Apart from the advantages of the strategic location of Crimea, the attitude of Turkey, which is known to have spiritual ties with the Crimean Tatars, against this invasion is important. This study was written in order to examine the course of the news about the German occupation in the Crimea in the newspapers of the period. In this context, newspapers named Vakit, Tasvir-i Efkâr, Akşam, Ulus, Tan, Today, Cumhuriyet, Türk Sözü, Haber, Son Telegraf, Son Posta were examined. The reflections of the German-Soviet war in Crimea on the Turkish press and how the independence of Crimea was viewed by the Turkish press were tried to be revealed.

Keywords: Crimea, German Occupation, II. World War, Turkish Press, Turkey.

GİRİŞ

XIX. yüzyılın sonları ile XX. yüzyılın başlarında dünyada sömürgecilik yarışı ve devletlerarasında çıkar çatışmaları yükselmiş; 1871-1914 yılları arasında Alman mili birliğinin kurulması ise Almanya'nın dünya sahnesindeki yerini güçlü bir şekilde almasını sağlamıştır. Prusya önderliğinde Otto von Bismark tarafından atılan bu önemli adım I. Dünya Savaşına kadar dengeli bir şekilde devam etmekle birlikte, II. Wilhelm'in Alman İmparatoru olmasıyla seyrini değiştirecektir. Dünya devletleri arasında yerini almaya çalışan Almanya, I. Dünya Savaşı esnasında sömürgecilik yarışına katılmış ve ayrıca Osmanlı Devleti ile müttefik olarak savaşa girmiştir. Bu savaş esnasında Almanya'nın amacının Doğu'da nüfuzunu arttırmak ve II. Wilhelm'in "Weltpolitik" bağlamında sömürgeler elde etmek olduğu bilinmektedir. Otto von Bismark döneminde yürütülen denge siyasetinin II. Wilhelm döneminde daha saldırgan bir politikaya dönüştüğünü söylemek doğru olacaktır. I. Dünya Savaşı esnasında sömürgeler elde etmek amacıyla harekete geçen Almanya, 21.04.1918-16.11.1918 tarihleri arasında Kırım'ı işgal edecektir. Savaşta yenilmeleri

üzerine hedeflerini gerçekleştirememiş ve II. Dünya Savaşında bu hususta tekrar girişimde bulunmuştur. Almanya'nın amacı Sovyetler Birliği'ne karşı bu bölgenin stratejik avantajlarından yararlanmaktır. Kafkasya ve Türkistan'a giden yolda kilit bir konuma sahip olan Kırım'ın muhakkak surette Almanlar tarafından alınması gerekmektedir. Bu dönemde Kırım Tatarları ise bağımsızlıklarını kazanma ümidi ile harekete geçmişlerdir. Bir kısmı Almanların yanında yer alan Kırım Tatarlarının diğer kesimi Rusların tarafında savaşmışlardır. Bu dönemin koşulları Kırım Tatarlarının taraf tutmalarını zorunlu kılmıştır.

Türkiye Cumhuriyeti'nin savaşın başında tarafsızlığını ilan etmesi ve savaşın sonucunu beklemeye koyulması ise Kırım için ihtiyatlı bir siyaset izlenmesini gerektirmiştir. Türk generalleri tarafından Almanya ile görüşmeler ve cephe gezileri yapılmış fakat Almanya nezdinde olumlu bir gelişme sağlanamamıştır. Bu çalışmada Kırım'ın vaziyeti hususunda Türk basınında nasıl bir atmosfer olduğu ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bundan ötürü evvela Kırım'ın işgali ile ilgili haberlerin seyri incelenmiş, daha sonra Türk gazetecileri tarafından yapılan Kırım gezi ile gözlemlerine yer verilmiştir. Bu gezi ve gözlemler genellikle 1942 yılında gerçekleştiği için, çalışmamızda 1941-1942 yılları ele alınmıştır. Böylece sürecin 1941-1942 yıllarında Türk basınına nasıl yansıdığı ve Kırım'ın özgürlüğüne Türk basınının nasıl baktığı açıklanmaya çalışılmıştır.

1.SAVAŞIN GELİŞMESİ VE TÜRK BASININA YANSIMASI

I. Dünya Savaşı'nı kaybeden Almanya'yı Versay Anlaşmasının ağır şartları uzun süre zorlamış ve 440 maddelik bu anlaşmaya Almanlar "Diktat" adını vermişlerdir. Bu anlaşma ile Alman ekonomisi zora girmiş, ilgili anlaşmanın yüklemiş olduğu borçlar yüzünden ekonomik hayat felce uğramıştır. Fakat 1924 yılından itibaren Almanya'da gelişme görülmeye başlanmış, 1925 yılındaki Locarno Antlaşması ile batı sınırları güvence altına alınarak Fransa ile ilişkilerde yumuşama olmuştur. Ayrıca Almanya 1926 yılında Milletler Cemiyetine üye olmuştur (Armaoğlu, 2020: 117-118).

I. Dünya Savaşı'ndan sonra Adolf Hitler, Nazi Partisi içindeki gelişme ve yükselmesini sürdürmüş olmakla birlikte, Versay Anlaşması'nın dayatmalarından kurtulmak amacıyla olmuştur. Ayrıca Hayat Sahası Politikası (Lebensraumpolitik) hedefine ulaşmak için çabalamıştır (Kılıç, 2010: s. 196-211). Doğu'daki toprakların ele geçirilmesi, Almanya'nın silahlanması ve Alman toplumunun bu bağlamda bir mücadele toplumu olması fevkalade önemli hususlar olarak öne çıkmaktadır (Noakes, 2012: 68). Dolayısıyla II. Dünya Savaşı'na giden süreç, I. Dünya Savaşı esnasında halledilememiş olan sorunlardan kaynaklanmaktadır (Oran, 2002: 400-401).

Adolf Hitler'in 1 Eylül 1939 tarihinde Polonya'ya saldırması ile II. Dünya Savaşı başlamıştır (Kılıç, 2010: 161). Almanya, 22.06.1941 tarihinde

ise Sovyetler Birliği'ne savaş açmıştır (Önder, 1977: 127). Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti Almanya-Sovyetler Birliği arasındaki savaşta tarafsızlığını ilan etmiştir. (BCA, *Almanya-Sovyetler Birliği Harbi Dolayısıyla Hâsıl Olan Vaziyet Karşısında Türkiye'nin Tarafsızlık İlanı*, 22.06.1941. 95-54-1). Almanya'nın 22.06.1941 tarihinde Sovyetler Birliği'ne saldırması ise Türkiye'de bir rahatlama havası ortaya çıkarmıştır. Almanya ve Rusya'nın Türkiye'ye karşı ortak hareket etme tehlikesi ortadan kalkmıştır ve böylece bu ülkelerin dikkatleri boğazlardan çevrilmiştir (Önder, 1977: 127). Fakat Almanlar I. Dünya Savaşı'ndaki dostluğu göz önünde bulundurarak Türk Hükümeti'nin savaşa tekrar katılmasını arzu etmişlerdir. Zira Kırım Tatarları Türkiye Türklerinin ilgisini diğer Sovyet milletlerinden daha çok çekmektedir. Elbette bunda Kırım'ın stratejik öneminin büyük payı vardır. Bundan ötürü Alman yöneticileri, Tatarların Kırım'dan bir sonraki emre kadar sürülmemesine karar vermişlerdir. Ankara'da bulunan Alman elçisi Franz von Papen, Kırım'ın tamamen işgalinden sonra Kırım Tatarlarının da katılabileceği bir idare kurulmasını arzu etmiştir. Bunun için 1941 yılı başlarında Berlin'e gitmiştir. Bu durumun Türkiye'de güçlü bir politik etki yaratacağını düşünmüştür (Fisher, 2009: 217-218).

Adolf Hitler ise Türkiye'nin kendi yanlarında savaşa gireceğini umduğundan ötürü bazı tekliflerde bulunmuştur. Fakat Türkiye'nin olumsuz yanıt vermesi üzerine Karadeniz üzerinden harekâta girişmek durumunda kalmıştır. Yeterli derecede deniz teçhizatı olmadığından dolayı hava üslerini kullanmak zorundadır. Bunun için mutlak surette Kırım'a ihtiyaç duyulmuştur (Çınar, 2019: 529-550).

Kırım'daki Alman-Sovyet savaşı meselesinde Türk basınının tutumuna bakılacak olursa, savaşın başından itibaren Kırım meselesine ilgi gösterilmiştir fakat Kırım'ın bağımsızlığı hususuna coşkulu ve inançlı bir şekilde çok fazla değinilmediği görülmektedir. Değinen konular daha çok savaşın seyrine yönelik haberlerden oluşmaktadır. Ayrıca Türk basını Sovyet ya da Alman tarafının savaşı kazanması hususunda ikiye bölünmüştür. Gazetelerden bazıları tarafsız kalmak ve savaşın sonucunu beklemek isterken bazıları da Alman yanlısı bir tutum izlemiştir. Cumhuriyet, Tasvir-i Efkâr Alman dostu olarak; Tan, Son Telgraf, Vatan müttefiklere yakın olarak nitelendirilmiştir. Akşam, Vakit ve İkdam gazetelerinin ise daha tarafsız gözüktüğü ifade edilmiştir. (Glasneck, 1976: 25-26).

21 Eylül 1941 tarihli Son Telgraf Gazetesi'nde Almanların taarruz planları şu şekilde ifade edilmektedir:

-Sovyetlerin sahip oldukları tükenmez insan kuvveti, talim görmüş bütün askerler esir edilinceye veya harp harici bırakılıncaya kadar yavaş yavaş azaltılacaktır.

-Düşman elindeki malzeme iğtinam edilecek yahut imkân nispetinde tahrip olunacaktır.

-Düşmanın hava yolları tahrip edilecek ve harp sanayi ile ordu ileri hatları arasında her türlü muntazam temas imkânı engellenecektir.

-Sovyetlerin merkeziyet sistemi gerek kuşatma gerek bombardıman yolu ile felce uğratılacaktır. (A. A. (1941, 21 Eylül). Alman Taarruz Planı. *Son Telgraf*).

Adolf Hitler savaşın bahanesi olarak “Eğer biz mücadeleye başlamasaydık Ruslar başlayacaklardı ve tüm Avrupa’yı Bolşevikleştireceklerdi” söylemini ileri sürmüştür. (Benice, E. İ. (1941, 4 Ekim). Hitler’in Nutku: Harp Sürecektir. *Son Telgraf*). Burada Hitler’in kendi mücadelesine bir dayanak bulmaya çalıştığı görülmektedir. Savaşın ilerleyen dönemlerinde bile aynı iddiayı ileri sürmeye devam etmiş, Rusya’ya ilerlemelerinin olası bir Rus saldırısını engellemek amacıyla mantıklı olduğunu söylemiştir. Zira Almanlar Rusya’ya ilerlememiş olsalar, Ruslar Almanya’yı istila edeceklerdir (Erkilet, H. E. (1942, 12 Mart). Şark Cephesinde Gördüklerim: Hitler diyordu ki: Biz Boğazlara daima Türkiye’nin bekçilik etmesine taraftarız. *Cumhuriyet*).

Almanlar, 27 Eylül 1941 tarihine kadar Perekop’un kuzeyinde kuvvetli bir şekilde tahkim edilmiş ve Ruslar tarafından bir müdafaa hattı haline getirilen “Turken Wall” adındaki büyük ve derin hendeği aşmayı başararak ilerlemişlerdir (Erkilet, H. E. (1941, 12 Aralık). Şark Cephesinde Gördüklerim: Cenup Muharebeleri Nasıl İnkişaf Etti. *Cumhuriyet*). Bu Türk hendeğinin, zamanında Kırım Hanlığı tarafından kazılmış olduğu belirtilmiş, Sovyetler bu bölgede eski Tatar seddinden istifade ederek Kırım’ı savunmaya yarayacak istihkâmlar hazırlamışlardır (Erkilet, H. E. (1942, 16 Ocak). Şark Cephesinde Gördüklerim: Perekop Berzahında. *Cumhuriyet*.; Erkilet, H. E. (1942, 10 Ocak). Şark Cephesinde Gördüklerim: Kırım’ı Müdafaa Eden İstihkâmları Gezerken. *Cumhuriyet*). Ayrıca Almanların Kırım ile ilgili ziyadesiyle hassas olduğu vurgulanmıştır (Cephelede Durum: Almanya’nın Kırım’daki Hassasiyeti. (1942, 26 Ocak). *Vakit*). İlerleyişleri esnasında ise Almanların, petrole ihtiyaçları olduğu belirtilmiştir. Bunu da Bakü, Irak ve İran’da bulabilecekleri ifade edilmiştir. Dolayısıyla Almanlar, Kafkasya’ya Kırım üzerinden ulaşmaya büyük bir önem vermektedirler (Benice, E. İ. (1941, 27 Ağustos). Almanya’nın Camı Petroldür. *Son Telgraf*). Bunun haricinde Almanların Kırım’ı zapt etmelerinin Kafkasya açısından tehlike teşkil ettiği vurgulanmıştır. Tarafsız kaldığı belirtilen gazetede, meseleye Almanlar açısından da bakılmaktadır. Zira Kırım yarımadasının işgalinin Almanlar açısından stratejik olarak çok büyük faydalar temin edeceği yazılmıştır. Deniz yolu ile nakliyat yapılması mümkün olacağı gibi Kerç boğazından Kafkasya’ya geçmek de imkân dâhilinde olacaktır (Askeri

Vaziyet: Almanların Kırım'daki İleri Harekâtı, Kırım'ın Zaptı Kafkasya İçin Bir Tehlike Teşkil Edebilir. (1941, 5 Kasım). *Akşam*).

Alman dostu olarak bilinen Tasvir-i Efkâr'da: "Almanların Kırım yarımadasını ve Sivastopol harp limanını biran evvel ele geçirmek istemeleri kendileri için gayet lüzumlu bir karardır. Buna muvaffak oldukları takdirde Odesa'ya denizden yapılan sevkiyata mâni olabilecekler ve Kafkasya'ya hava akınları yapabileceklerdir." denilmiştir (Sabis, A. İ. (1941, 25 Eylül). Askerî Vaziyet: Kırım'ın İstilasası. *Tasvir-i Efkâr*). Zira Sivastopol'un Rusya için Leningrad kadar önemli olduğu vurgulanmıştır. Rusya bu şehri Almanlara kaptırırsa stratejik olarak çok önemli bir mevki kaybetmiş olacaktır. Bunun yanında şehrin etrafındaki köylerin nüfusunun çoğunluğunu Türklerin oluşturduğu yazılmaktadır (Togay, M. F. T. (1941, 31 Ekim). Sivastopol ve Kırım Harbi. *Tasvir-i Efkâr*).

Savaşın başlarında Almanların ilerleyeceğine inanılmış, "Azak Denizi artık bir Alman denizi olmak üzeredir. Kerç boğazından geçerek Kafkas dağlarının arkası alınabilir" şeklinde çıkarımlarda bulunulmuştur (Sâbis, A. İ. (1941, 3 Kasım). Kırım'ın İstilasası. *Tasvir-i Efkâr*). Almanların 1941 yılı Eylül ayında Perekop Berzahını geçeceklerinin tahmin edildiği vurgulanmış, paraşütler ve deniz araçları ile Kırım'a girdikleri ve ilerledikleri ifade edilmiştir (Sabis, A. İ. (1941, 5 Kasım). Kırım'ın Son Müdafaaları, *Tasvir-i Efkâr*. ; Kırım'a Doğru. (1941, 26 Eylül). *Ulus*). Fakat buna rağmen Sovyetlerin gücüne de inanılmış, Kırım'a gelmiş olsalar bile Kafkasya'ya ilerleyemeyecekleri üzerine yorumlar yapılmıştır (Sabis, A. İ. (1941, 12 Eylül). Askerî Vaziyet: Bulgaristan'dan Kafkasya'ya. *Tasvir-i Efkâr*). Birçok yazıda Alman ve Rus tebliğlerine göre haberler verilmiş ve bazı hususlar karşılaştırılmıştır. Sovyet filosu Sivastopol'de olduğu müddetçe Almanların Kırım'da karaya çıkmaya cesaret edemeyeceklerine dair Vakit Gazetesi'nde aynı dönemde tahmin yürütülmüştür (A. A. (1941, 20 Ekim). Sovyet Filosu Kırım'ın Müdafaasına Hazırlanıyor. *Vakit*). 30 Ekim 1941 tarihli Cumhuriyet Gazetesi'nde, Kırım'a ilerleyen Almanların 15.000 esir aldıkları üzerinde durulmuştur (Almanlar Kırım Üzerine Yürüyorlar. (1941, 30 Ekim). *Cumhuriyet*). Cumhuriyet Gazetesi'nde ayrıca Simferopol'un düştüğü belirtmekle beraber, Kırım'ın zaptının Rostov'un da alınmasını ve Almanların Kafkasya'ya girmelerini kolaylaştıracağı yazılmıştır. Bu haber Alman orduları karargâhının tebliğine göre verilmektedir (Askerî Vaziyet: Kırım'ın Zaptı. (1941, 3 Kasım). *Cumhuriyet*).

Almanların ilerleyişi hususunda başarılı olup olmadıklarına dair haberlerin birbirleriyle tutarlı olmadıkları da görülmektedir. Örneğin 1 Kasım 1941 tarihli Bugün Gazetesi'nde Alman ve Rumen birliklerinin Sovyet kıt'alarını takip ettiği ve Almanların yarımadaya giden boğazları zorladıkları belirtilmiştir (Ruslar Kırım'da Fırar Halinde. (1941, 1 Kasım). *Bugün*). Yenigün Gazetesi'nde ise Kırım hakkında neşredilen Alman tebliğlerinin

fazla şişirilmiş olduğunun haberi yapılmıştır. Stockholm ve Rus haberlerine göre Almanlar henüz Kırım'ın her yerinde başarılı değildirler. (İngilizlere Göre Almanlar Kırım'da Fazla Müşkülât Çıkarıyorlar, Ruslara Göre Almanlar Henüz Kırım'a Girmedi. (1941, 6 Kasım). *Yenigün*). Kırım'a karşı bir taarruzun çetin bir iş olacağı düşünülmektedir (Kırım Tecrit Edildi mi? (1941, 19 Eylül). *Ulus*). Kerç'in Almanların eline geçtiği haberinin ise Sovyetler tarafından yalanlandığı bildirilmektedir (Ruslar Kerç Şehrinin Düşüğünü Yalanlıyorlar. (1941, 3 Kasım). *Ulus*).

7 Kasım 1941 tarihli Cumhuriyet Gazetesi'ndeki bir haberde Şark Cephesinde hava hâkimiyetinin Almanların lehine ilerlediği bildirilmektedir (Ahıskal, A. (1941, 7 Kasım). Şark Cephesinde Havacılık. *Cumhuriyet*). 15 Kasım 1941 tarihli Son Posta Gazetesi'nde: "Sovyetlerin Kırım'da müşkül vaziyette olduklarını Londra dahi kabul ediyor" ifadesi yer almaktadır. (A. A. (1941, 15 Kasım). Kafkas Şehirlerine İlk Hava Hücumları. *Son Posta*). 19 Kasım 1941 tarihinde ise yine Alman tebliğine göre verilen haberde Almanların Kırım sularında 60 gemi batırdıkları belirtilmiştir (A. A. (1941, 19 Kasım). Sınai Mıntıkada Yeni Topraklar İşgal Edildi. *Son Posta*).

26 Kasım 1941 tarihli Cumhuriyet Gazetesi'nde H. Emir Erkilet'in gözlemlerine dair şu bilgiler verilmektedir:

Biz Bender-Odesa yolunda ileri giderken buradan memlekete doğru dönen birçok Rumen piyade, süvari ve topçu kıt'alarına rastladık. Gördüğümüz kıtalarda birçok tank müdafaa topu vardı. Cephenin ve bahusus Kırım'daki Sovyet uçak üslerinin bu kadar yakınındaki bir yoldan geri yürüyen kesif Rumen kollarının veya sağ ve solda istirahat eden Rumen kıt'alarının havadan hiçbir tacize uğramaması, Sovyetlerin havayı hemen hemen Almanlara bırakmış olmalarına delalet ediyordu. Rusların havada harbin daha ilk günlerinde kat'i mağlubiyete uğramış olmalarının diğer bir delili de Alman nakliye uçaklarının geri ile ön cephe arasında vızır vızır işlemekte olmalarıydı (Erkilet, H. E. (1941, 26 Kasım). Şark Cephesinde Gördüklerim: Muharebelerde Nakliye Tayyarelerinin Rolü. *Cumhuriyet*).

Bu açıklamalar bizzat gözlem imkânı bulan H. Emir Erkilet tarafından yapılmaktadır. Vaziyetin Almanlar lehine çabuk ilerlemiş olduğu görülmektedir. H. Emir Erkilet ve Ali Fuat Erden gibi isimler ise II. Dünya Savaşı esnasında Türkiye Cumhuriyeti adına Türk memleketlerinin, özellikle Kırım'ın müdafası hususunda ön planda olmuşlardır. Türkiye Cumhuriyeti'nin, Kırım davasını generalleri vasıtasıyla yürütmüş olduğu görülmektedir. Bu dönemde Alman lideri Adolf Hitler ile görüşmüşler ve bu görüşme Türk basınına yansımıştır. Alman Führer'i Adolf Hitler, Türk Generalleri Ali Fuat ve H. Emir Erkilet'i kabul etmiştir (Alman Führer'i General Ali Fuat ve H. Emir Erkilet'i Kabul Etti. (1941, 30 Ekim). *Cumhuriyet*). Alman Hükümeti tarafından şark cephesini görmek üzere davet edildiği belirtilen Korgeneral A. Fuat Erden ve General H. Emir Erkilet'in

dönüş haberleri ise ilk sayfalarda yer almıştır. Türk heyetinin Almanya ziyareti yaklaşık 1 hafta sürmüştür (Cepheden Dönüş. (1941, 6 Kasım). *Cumhuriyet.*; Şark Cephesine Giden Türk Generalleri. (1941, 6 Kasım). *Vatan*).

Savaşın ilerleyen dönemlerinde Alman zaferi netleşmeye başladığında, Türk basınındaki haberlerin de seyri değişmiştir. Sivastopol'un işgali ile ilgili mevzuya çok önem verilmiş ve sürecin gelişimi ile ilgili pek çok haber yer almıştır (Alman Tebliği: Kırım'ın Merkezi Akmescit Zaptedildi, İleri Harekât Sivastopol'e Doğru Devam Ediyor. (1941, 3 Kasım). *Tasvir-i Efkâr.* ; Alman Tebliği: Almanlar Sivastopol'e Karşı Yeni Bir Hücuma Geçtiler. (1941, 1 Aralık). *Cumhuriyet.* ; Sivastopol Uzun Müddet Dayanamayacak. (1942, 12 Haziran). *Akşam.* ; Erkilet, H. E. (1942, 21 Haziran). Sivastopol Muharebesinin Mahiyeti. *Bugün.* ; Sertel, Z. (1942, 30 Haziran). Sivastopol Müdafaasının Manası. *Tan.*; Büyük Alman Taarruzunun Hedefi. (1942, 19 Temmuz). *Bugün.* ; Us, A. (1942, 30 Ekim). Sivastopol Kaleleri Nasıl zapt edildi. *Vakit*). Karadeniz sularına ve Kafkasya'ya giden bütün hava ve deniz yollarına hâkim bulunan Sivastopol Rusların elinde bulunup burada Rusya'nın Karadeniz donanması ve en büyük hava filosu barındıkça Almanların Kafkasya'ya sarkmalarına ve taarruz etmelerine imkân olmayacaktır (Togay, M. F. (1942, 8 Temmuz). Siyasi Vaziyet: Kafkasya ve Kırım. *Tasvir-i Efkâr*). Sovyet ordusunun harikulade kahramanlık gösterdiği vurgulanmış, buna rağmen Sivastopol'un de düştüğü haberi verilmiştir. Bu önemli mevkiinin kaybedilmesi ile Rus donanması müşkül durumda kalmıştır ve Almanlar güneyde rahatlamışlardır (Benice, E. İ. (1942, 2 Temmuz). Alman Harp Planı Dönüm Noktasında. *Son Telgraf*). Bir başka gazete haberinde Sivastopol'un kaybedilmiş olduğu gibi Feodosia'nın da ikinci kez Almanların eline geçtiği belirtilmiştir. Sovyetler Kırım yarımadasına karşı teşebbüslerinde başarısızlığa uğramıştır (K. D. (1942, 8 Şubat). Askeri Vaziyet: Rus Ordusunun İki Aylık Taarruz Hareketinin Neticesine Bir Bakış. *Son Posta*). Üstelik Sivastopol mevkiinin Rusya'nın çok önemli bir donanma üssü olduğu bilinmektedir (Askeri Vaziyet: Moskova-Kırım-Rostov. (1942, 1 Kasım). *Akşam*). Sivastopol harp limanı Çarlık devrinde esaslı surette ıslah edilmiş, müstahkem bir üs haline sokulmuş ve Sovyet Hükümeti bu üssü harp gemisi inşa edecek tersane ve fabrikalarla takviye etmiştir (Karadeniz'deki Rus Donanması. (1942, 10 Temmuz). *Bugün*). Sivastopol'un düşmesi deniz cihetinden bir değişiklik meydana getirdiği gibi Sivastopol'ü düşüren ve bir müddet istirahat eden ordunun en yakın ve en kolay kullanma yeri de burası olabilir (Büyük Alman Taarruzunun Hedefi. (1942, 19 Temmuz). *Bugün*). Rus donanmasının artık Karadeniz'de oynayacağı rol azalacak ve Almanya'nın Kırım sahillerinde işi ziyadesiyle kolaylaşacaktır (Atay, F. R. (1942, 4 Temmuz). Sivastopol'den Sonra. *Ulus*). Bunun dışında Sivastopol halkı Alman ve Romen kıtaları Sivastopol'e girdiklerinde sığınmış oldukları

mahzenlerden çıkmışlardır ve Almanları memnuniyetle karşılamışlardır (Sivastopol Halkı Mahzenlerden Çıkıyor. (1942, 3 Temmuz). *Ulus*).

Her gün 20-30 Rus uçağının düşürülüyor olmasının Kırım'da Ruslar açısından olumsuz bir durum oluşturduğu da yazılmıştır (Erkilet, H. E. (1942, 12 Şubat). Şark Cephesinde Gördüklerim: Bir Uçak Filosu Karargâhını Ziyaret. *Cumhuriyet*). Ayrıca donanma büyük zarar görmüştür. Sivastopol'de ve Kırım'ın diğer kesimlerinde kara harbine iştirak eden Rus bahriyelilerin verdikleri zayıat da donanmanın kötü duruma düşmesine sebep olmuştur (Karadeniz'deki Rus Donanması. (1942, 10 Temmuz). *Bugün*). İngiliz gazetelerinin dahi bu meseleye çok önem verdikleri ve Sivastopol'e karşı yapılan Alman taarruzlarının üzerinde dikkatle durdukları vurgulanmıştır (Sivastopol'ün Durumu Çok Güçleşti. (1942, 12 Haziran). *Akşam*). H. Emir Erkilet tarafından Almanların Sivastopol düştükten sonra güçlü bir taarruzda bulunacakları yazılmıştır. Geçen yıl Almanların 22 Haziran tarihinde Rusya'ya taarruza başladıkları ve 1000 km ilerleyebildikleri, geçen seneye nazaran daha kalabalık olan Mihver ordularının kışa kadar 1000 km daha ileri gidebilecekleri varsayımında bulunulmuştur (Erkilet, H. E. (1942, 21 Haziran). Sivastopol Muharebesinin Mahiyeti. *Bugün*). Alman taarruzunun iki koldan geliştiği ve muharebenin son raddesine gelmiş bulunduğu Londra tarafından bildirilmektedir (Alman Orduları Kafkas Dağlarının Zirvesine Ulaştı. (1942, 26 Ağustos). *Cumhuriyet*).

Almanların Kırım'ı işgal süreçleri ise elbette kolay olmamıştır. Kırım cephesinde Alman taarruzlarının güçlüğünde iki sebep ortaya konulmuştur: Birincisi hava şartları, ikincisi ise Rusların Karadeniz'deki savaş gemileridir. Kırım'da mayıs ayının 12 ve 13. günlerinde kuvvetli yağışa bağlı olarak savaş alanı bir çamur deryası haline gelmiştir. Dolayısıyla bu çamurlar içinde harp arabalarının, süvari ve piyadelerin hareketleri son derece güçleşmiştir. Almanların Kırım'daki ilerlemesinin kolay olmamasının sebepleri bu şekilde izah edilmiştir (Us, A. (1942, 17 Mayıs). Rus-Alman Harbinde Son Durum. *Vakit*). Fakat şiddetli kış şartlarının bile şark cephesindeki savaş durduramayacağı ifade edilmiştir (Cephelerde Durum: Almanya'nın Kırım'daki Hassasiyeti. (1942, 26 Ocak). *Vakit*).

Alman ordusunun 1942 yılındaki ilerleyişleri esnasında Türk basını onların amaçlarına dair görüş bildirmeye devam etmiştir. Almanların Sovyetlere karşı yaptıkları planları saklamadıkları vurgulanmış, en önemli amaçlarının Bakü petrollerini ele geçirerek, kızıl orduyu Karadeniz ve Kafkas bölgelerinden atmak olduğu ifade edilmiştir (Us, A. (1942, 3 Mart). Rus ve Alman Planları Arasındaki Fark. *Vakit*). Vatan Gazetesi "Hayali Düşünce" başlığı altında Almanların amaçlarını şu şekilde bildirmektedir: Karadeniz'e hâkim olmak, Türkiye'yi Akdeniz tarafından tecrit etmek, Kafkasya'daki petrol kuyularına, Orta Şark'a yollar açmaktır. Kırım'daki taarruzun aniden olması, bu hayallerin gerçekçiliğini ortaya koymaktadır (Hayali Düşünce:

Almanya'nın Gayesi Ne İmiş. (1942, 29 Haziran). *Vatan*). Almanlar tarafından Kırım bölgesine karşı gösterilen fazla hassasiyet müdafaa kaygısından kaynaklanmamaktadır. Kafkasya'nın işgali için Kırım'ın hayati ehemmiyeti bulunmaktadır (Yazman, Ş. (1942, 9 Şubat). Askeri Vaziyet. *Tan*). Kafkasya bölgesine ulaşmak amacıyla Kırım yarımadasının doğu ucundaki Kerç bölgesinin önemi de ayrıca vurgulanmıştır (Kafkasya Petrolleri İçin. (1942, 12 Ağustos). *Haber*). Bir süre sonra Kırım lejyonlarının yardımcılarıyla Kerç'te de çok büyük bir zafer kazanıldığı ve Kerç'in de aşıldığı belirtilmiştir (Erkilet, H. E. (1942, 21 Mayıs). Cephelerde Harekât. *Cumhuriyet*.; A. A. (1942, 5 Eylül). Almanlar Kerç'i Dün Aştı. *Tan*). Kırım'daki Alman zaferinden sonra, Alman ordusunu yöneten General Erich von Manstein ile ilgili haberde, kendisinin Adolf Hitler tarafından Feldmareşallığa terfi ettirildiği yer almaktadır (Sivastopol Nihayet Düştü. (1942, 2 Temmuz). *Cumhuriyet*).

Almanların Kırım'a girişlerinden, zafer elde edilinceye kadar Türk basınında hem Sovyet hem Alman tebliğlerine göre haberler verilmiştir. Bazı gazeteler Almanların galip geleceğine inanmış, bazıları ise haberlerin abartıldığı yolunda görüş bildirmiştir. Kimisi de tarafsız kalmayı tercih etmiştir. Bu haberlerde dikkati çeken husus, savaşın seyrine yönelik ve taarruz planlarına dair haberlerin yoğunlukta olmasıdır. Kırım'ın özgürlüğüne kavuşmasına dair dönemin atmosferinin uygun olmadığı açıktır. Bu hususun da aşağıdaki bölümde ortaya konulabileceği düşünülmektedir.

2. TÜRK GAZETECİLERİN KIRIM GEZİLERİ VE KIRIM'IN BAĞIMSIZLIĞINA YÖNELİK TÜRK BASINININ TUTUMU

II. Dünya Savaşı esnasında dış Türkler ile ilgili meselelerde dönemin gazetecilerinin Kırım'a geziler düzenlemiş oldukları görülmektedir. Kırım'a yapılan bu geziler sonucunda Kırım Tatarlarının vaziyetlerini görmüşler ve onları gelecekte nelerin beklediğine dair çıkarımda bulunmuşlardır. Savaş sırasında Türkiye'den Necmettin Sadak, Selim Sarper, Nadir Nadi, Hikmet Tuna ve Asım Us gibi gazeteciler ile devlet adamları 1942 yılının yaz aylarında Kırım'ı ziyaret etmişler, Kırım Tatarlarının çeşitli faaliyetlerine katılmışlardır. Kültürel meselelerde Kırım Tatarlarının geri bırakılmadıklarını görmüşler ve çok memnun olduklarını belirtmişlerdir (Nadi, 1965: 164). Bu memnuniyetlerine rağmen savaşın gerçeklerinin çok farklı olduğu söylenebilir. Zira Nadir Nadi kendi anılarında Kırım Tatarlarının ikiye bölündüklerini, bir kısmı Sovyetlerin tarafında yer alırken bir kısmının da Almanların yanında savaşarak bağımsızlıklarını umduklarını ifade etmiştir (Nadi, 1965: 163; Bozkurt, 2012: 489).

Kırım Tatarlarının Akmeşic'te düzenledikleri bir yemeğe katılan Nadir Nadi, davetliler arasında Türkçeye hâkim Alman subayların da bulunduğunu görmüştür. Yemeğin sonunda bir Tatar ayağa kalkmış ve şu hususları ifade etmiştir: "Hitler Hazretleri bizi kurtardı. Hitler Hazretleri

sayesinde hürriyetimize ve bağımsızlığımıza kavuşacağız. Hitler Hazretlerine minnet duyguları ile bağlıyız.” Bu sözlerden sonra (Sivas Milletvekili) Necmettin Sadak tepki göstermiş ve temkinli bir şekilde hürriyet ve bağımsızlık kavramları üzerinde durmuştur. “Özgürlük, ancak onu hak etmiş olan milletlerin kendi çabaları ile ulaşacakları bir ülküdür. Bir millet başkalarının lütfu ile bağımsız olamaz ve bu gerçeğin öğrenilmediği müddetçe hayal kırıklığına uğranılacaktır.” (Nadi, 1965: 163; Bozkurt, 2012: 489).

Bir sonraki akşam ise Akmescit Belediye Tiyatrosunda kendi şereflerine düzenlenmiş olan bir eğlenceye katılmışlardır. Kırımli Tatarların rol aldığı Puşkin’in “Bahçesaray Çeşmesi” adlı ünlü destanı üzerine bestelenen bir baleti seyretmişler, daha sonra şan parçalarını piyano ya da orkestra eşliğinde dinlemişlerdir. Bir genç kız Mozart’ın Ninni’sini söylemiştir. Nadir Nadi bunun üzerine Bolşeviklerin Rusya’daki azınlık halklarını kültür bakımından geri bırakmaya çalıştıkları inancının bir hayli sarsıldığını ifade etmiştir. Gördükleri hususlar, bu gerçeğin kabul edilmesini gerekli kılmaktadır (Nadi, 1965: 164).

Nadir Nadi’nin ifadeleri incelenecek olursa, kendisi Kırım Tatarlarının vaziyetlerinin o kadar kötü olmadığını ifade etmiş, kültürel bakımdan kendi gelenekleri sürdürdüklerini bildirmiştir. Burada ayrıca herhangi bir girişimde bulunamayışının ya da bulunmak istememiş olmasının etkisi de mevcuttur. Zira Nadir Nadi’nin Cumhuriyet gazetesindeki şu ifadeleri Türkiye dışındaki Türklere olan hislerini açıkça ortaya koymaktadır:

Türkiye hudutları dışında kalan Türklere yalnız refah ve saadet temennimiz vardır. Bunun yanında bütün siyasetimiz, bütün Türkçülüğümüz bu vatanın sınırları içine girmiş olan Türklere ait ve onlara münhasırdır. Asırlarca müddet bakımsız kalmış, özlediğimiz yüksek hayat şartlarına ulaşması için daha çok yorucu çalışmalara ihtiyaç gösteren milletimiz, sınırlarımız dışındaki Türklere bugün refah ve saadet temenni ederken, şüphesiz en halis, en reel duygularını açığa vurmuş oluyor (Nadi, N. (1943, 7 Temmuz). Bizim Türkçülüğümüz. *Cumhuriyet*).

Kırım ziyaretine katılan gazetecilerden biri olan Asım Us da Kırım gezisine dair hatıralarını kaleme almıştır. Sivastopol’de sağlam bina kalmamış ve bu yüzden Akmescit’e gitmişler, oradan da Bahçesaray’a ve Sivastopol’e geçmişlerdir. Ruslar Kırım’dan çıkarken fabrika makineleri ve diğer tesisatlar gibi Almanların işine yarayabilecek her vasıtayı alıp götürmüşlerdir. Akmescit’e vardıklarında buradaki bir Tatar Komitesini ziyaret etmişlerdir. Bekir Hacıyef’in reisliğinde Abdullah Kürkçü, Emir Hasan İbrahimov, Kerim Toktar gibi birkaç zattan ibaret olan bu komite vasıtasıyla Tatarlar bir teşkilat meydana getirmişlerdir. Şehirde bu cemaat tarafından oluşturulmuş müze ve mahalli müesseseleri gezen heyet, öğleden sonra Bahçesaray’a gitmiş, burada Kırım Hanlarından kalma dört yüz senelik

sarayı ziyaret etmişlerdir. Bu saray artık bir müze olarak kullanılmaktadır. Akşam ise Kırım Tatarlarının tiyatrolarını izlemişler, daha sonra kendileri için tertip edilen bir ziyafete katılmışlardır. Sivastopol'ün zaptından bir buçuk ay geçmiş olduğu halde Akmescit'ten Bahçesaray'a giden tüm yollarda büyük felaketin izleri açık bir şekilde görülmektedir. Bu yollar üzerinde Sivastopol ahalisinden ya da civar köylerden olup da harpten kaçarak canlarını kurtarabilmiş olan birçok erkek ve kadın bombalarla yıkılmış evlerinin enkazını karıştırarak bir şeyler bulmak ümidi ile gitmektedirler. Kimisi daha iyi giyimlidir, kimisinin ise hali perişandır. Harpten sonra büyük bir kıtlık içine düşmüşlerdir ve kışı nasıl geçireceklerini dahi bilmemektedirler (Us, A. (1942, 28 Ekim). Kırım'ın Üç Şehri: Akmescit, Bahçesaray, Sivastopol. *Vakit*). Heyet ayrıca Almanlarla da görüşmüş, Almanlar kendilerinin faydalanmamaları için Rusların yüzlerce sandık çayın üzerine petrol dökerek içilmez hale getirdiklerini anlatmışlardır (Us, A. (1942, 1 Kasım). Sivastopol'de Akılları Durduran Tahribat. *Vakit*).

Akmescit ve Sivastopol ile ilgili Nadir Nadi de bilgi vermiş ve şu hususları vurgulamıştır:

Orta büyüklükte bir Anadolu kasabasını gözünüze getiriniz. Şurada burada uçan sinek filolarını, sokakları örten toz bulutlarını da düşününüz. Akmescit hakkında oldukça doğru bir fikir edinmiş olursunuz. Fakat Sivastopol'ü daha bilmiyorsunuzdur. Almanların eline geçen bu kasaba, Sivastopol'ün akıbeti hakkında bize bir örnek göstermekten çok uzaktır. Kenar mahallelerde göze ilişen ufak tefek tahribata bakıp da: Adam sen de bu da bir şey mi? dersiniz aldanırsınız. Sivastopol'ün ne hale geldiğini anlamak için sıcak bir lodosun ağzınıza burnunuza oluktan boşanırcasına toz üflediği 80 km'lik bir yolu otomobille baştanbaşa hatmedip bitirmeyi göze almalısınız (Nadi, N. (1942, 30 Ağustos). Almanya: 1942, Sivastopol. Cumhuriyet).

Hikmet Tuna ise kendi hatıralarında Kırım gezisine detaylı yer vermemiştir fakat Erich von Manstein ile olan görüşmesini aktarmıştır. Manstein, Kırım ile ilgili harekât planlarını önceden yaptıklarını fakat Sivastopol'ün alınması için harekete geçildiği zaman Ruslar tarafından zorlandıklarını bildirmiştir. Ayrıyeten harekât plan alanlarını bataklık haline getiren şiddetli bir yağmur yağmıştır. Bu durum Almanları zorlayan diğer bir husustur (Bali 2014: 28).

Alman işgal devrinde Kırım'ı ziyaret eden gazetecilerden bir tanesi de Nevzad Güven'dir. 25 Ağustos 1942 tarihli Tasvir-i Efkâr Gazetesi'nde Kırım Tatarlarının yoğun halde yaşadıkları bir şehir olan Simferopol'de vakit geçirdiklerinden bahsetmiştir (Güven, N. (1942, 25 Ağustos). (Harp İçinde Almanya: Bir Kaza Atlattık. *Tasvir-i Efkâr*). Türk Sözü Gazetesi'nde ise yazmış olduğu izlenimlerinde önemli mevzulara üzülmeye değinmiştir:

Kırım'da Türklerin toplu bir halde bulunduğu iki büyük şehir var. Birincisi, eski Kırım Hanlığı'nın başşehri Bahçesaray, ikincisi Simferopol'dur. Bir zamanlar Kırım'da bir milyon Türk yaşamış. 1914'e gelinceye kadar bile Türk topluluğu bu miktarı aşağı yukarı muhafaza ediyormuş. Bugün bütün yarımadada ancak 200 bin Türk kalmış. Bu korkunç azalma Çarlık Rusya'sının imha ve sonra da Bolşevik idaresinin tazyik politikası ile izah ediliyor. Bu izah ne dereceye kadar realiteye uygundur bilmiyorum. Fakat muhakkak olan bir şey varsa Kırım Türklerinin yaşayış seviyelerinin düşkünlüğü ve büyük Slav kütlesi içindeki durumları onların Rus hâkimiyeti altında imrenilecek bir hayat sürdürmediklerini göstermektedir. Simferopol'de Türklerin oturdukları yerleri gezdik. Karanlık, basık bir takım zavallı evlerden ibaret olan bu mahalleler şehrin dış kısmındadır. Şehrin içindeki sokaklar geniş parke veya asfalt döşeli güzel caddeler olduğu halde Türk mahallerindeki sokaklar tozlu, çamurlu, dar köy yollarından başka bir şey değildir. Filhakika, bütün şehirde harbin doğurduğu bir sefalet ve kıtlık göze çarpıyor. Fakat Türk mahallelerinde gördüğümüz sefil manzara, sıska ve perişan kılıklı insanlar eski bir sefaletin buradaki Türk topluluğunun bünyesi üzerindeki tahribata işarettir. Açıkça anlaşıyor ki, Çarlık Rusya'sı Kırım'daki Türk azınlığından site hakkını esirgemiş, onun parya seviyesinden daha yukarı çıkmasına izin vermemiştir. Dünkü hayatları devamlı bir ıstırap ve yoksulluk içinde geçen Kırım Türkleri şimdi de yarına ait büyük bir korku içinde yaşamaktadırlar. Harbin sonunda kendileri için mevcut bir cennet olmadığını pekâlâ biliyorlar. Harp hangi tarafın zaferi ile biterse bitsin rahat bir istikbalin mümkün olamayacağı kanaatindedirler. Bu endişelerini şöyle izah ediyorlar: <Harbi Rusya kazanırsa bizim için artık nefes almak umudu yoktur. Harbi Almanya kazanırsa vaziyetimiz daha iyi olacak demektir. Çünkü ne nüfusumuzun ne de coğrafi ve iktisadi imkânlarımızın kendi kendimizi idareye müstakil bir devlet kurmamıza müsait olduğunu biliyoruz. Bize mukadder olan şey yanımda kurulacak daha büyük yeni bir devlete bağlanmaktır. Bu yeni devletin otuz beş milyonluk bir Slav kütlesi olan Ukrayna olacağından şüphe yoktur. Ukraynalılar bizim için Ruslardan farksızdır. Belki daha beterdir. Bir tek yaşama ve geniş nefes alma çaresi vardır: Yillardan beri üzerinde esaret ve acıdan başka bir şey tatmadığımız bu toprakları bırakarak Ak topraklara göç etmek ve bu kuvvetli kardeş milletin kanatlarına sığınarak yaşamak.> Endişelerinde haklı idiler. Fakat onlara istikbali sükûnetle, selim akılla beklemeyi tavsiye etmekten başka verilecek cevabımız yoktu. İki hasım tarafın da dünyaya daha adil, deha ferah bir nizam vermek iddiası ile başarmağa çalıştıkları bu harbin sonunda halledilecek karışık ve zor davalar arasında elbette onların mukadderatı da bir yer alacaktır. Yalnız anlayamadığım bir nokta oldu. Bugün döğüşen iki tarafın zaferinde de kurtuluş ve iyi bir istikbal göremeyen Kırım Türklerinin karşılıklı hatlarda harbe iştirak ederek kan dökmeleri. Simferopol'de bir hastahaneyi ziyaret ettik. Bu hastahane, Alman ordusunun içinde ve Sovyetlere karşı harp eden Türk yaralıları ile dolu idi.

Bize söylenildiğine göre Alman ordusunda yirmi bine yakın Kırımlı Türk varmış. Diğer taraftan Bolşevik ruh ile yetiştirilen yeni beş bin genç Kırımlı da Sovyet ordusunda mücadele etmekte imiş. Hatta Kırım'da bugün devam ve Alman kütalarının gerilerini tehdit eden çetecilik hareketlerini de ekseriya bu genç Kırımlılar yapıyormuş. Kardeşi kardeşe, babayı oğula öldürten bu garip mücadelede esir kütelerin efendiye mutavaatı gibi zavallı bir duygudan başka mana var mıdır? (Güven, N. (1942, 1 Eylül). Ak toprak: Kırımlıların Anadolu'ya Verdiği Ad, Bahçesaray ve Simferopol Şehirlerinde Gördüklerim. Türk Sözü. ; Güven, N. (1942, 6 Eylül). Kırım Türkleri. Tasvir-i Efkâr).

Nevzat Güven'in bu haberinden sonra Moskova Radyosu kendisini eleştirmiş, Alman propagandacıların daveti üzerine Almanya'ya gittiğini ve Kırım'ı da ziyaret ettiğini bildirmiştir. Ayrıca Nevzat Güven'in gerçekleri yazmadığı da ifade edilmiştir. Bunun üzerine Nevzat Güven bu habere cevap vermiş ve "Bir tarafa aleyhtarlık yapmak maksadıyla hareket etseydim, bunları açıkça yazacak kadar safdil olmazdım" demiştir (Güven, N. (1942, 23 Eylül). Moskova Radyosuna Bir Cevap. Türk Sözü).

Nadir Nadi ve Nevzat Güven'in dikkat çekmiş oldukları haklı mesele, Kırım Tatarlarının niçin ikiye bölündükleri mevzudur. Bunun haricinde Kırım'ı ziyaret ederek gözlem yapmaları ve Kırım Tatarları ile görüşmüş olmaları olumlu bir gelişmedir. Fakat burada Kırım Tatarlarına yardım edebilme ve zor vaziyetlerine karşı bir çözüm bulabilme imkânları mümkün olsaydı, Kırım Tatarları için gelecek adına bir umut olabilirdi. Dolayısıyla bu dönemde Türk basınında Kırım Tatarlarının bağımsızlıklarını elde edebileceklerine dair bir haber ile gelişme görülmemektedir. H. Emir Erkilet savaşın başında Adolf Hitler görüşmüş ve Hitler'in Kırım'ın bağımsızlığına dair herhangi bir şey söylememiş olmasının çok üzücü olduğunu ifade etmiştir (Gül & Sencer, 2006: 147-148). Yukarıdaki haberlere bakıldığında, Kırım'ın bağımsız geleceğine dair bir umutlarının olmadığını Kırım Tatarları itiraf etmektedirler. Türk basınında da bu atmosferin etkisi yayılmış, Kırım'ın bağımsızlığı ile ilgili coşkulu ve inançlı bir tutum sergilenmemiştir. Bu durumda Türkiye Cumhuriyeti'nin denge siyasetinin etkisi büyüktür.

SONUÇ

II. Dünya Savaşı esnasında Almanya tarafından işgal edilen Kırım'ın stratejik açıdan Türkiye nezdinde önemi büyüktür. Bu dönemde Kırım'da Sovyetler Birliği ve Almanya'nın süregelen mücadelesine Türkiye kayıtsız kalamamıştır. Zira bu coğrafya Karadeniz'in kuzeyinde bulunmaktadır ve stratejik açıdan çok mühimdir. Bu öneminin dışında Kırım halkı Türkiye'yi "Anavatan" olarak görmekte ve her iki millet arasındaki bağlar sağlam temellere dayanmaktadır.

Kırım Almanya tarafından I. Dünya Savaşı'nda işgal edilmiş ve bu dönemde Kırım Tatarları Almanya ile Osmanlı Devleti'nin desteğiyle bağımsızlıklarını kazanabileceklerini umut etmişlerdir. Aynı iş birliği II. Dünya Savaşı'nda da gerçekleşecek, Kırım Tatarları yine Almanya ve Türkiye'nin yardımıyla Sovyet Rusya'nın baskısından kurtulmak isteyeceklerdir.

Almanya ile Sovyet Rusya'nın savaşını büyük bir ilgiyle takip eden Türk basınının tutumu ise savaşın seyrine yönelik haberlerden oluşmakla birlikte Kırım'ın bağımsızlığı hususunun geri planda kaldığı görülmektedir. Kırım'a gezi düzenleyen Türk gazetecilerin raporlarına dayanarak bu kanıya varmamız mümkün olmaktadır. Savaş esnasında Almanların ilerleyişlerine yönelik gelişmeler ve amaçları Türk basınına yakından alakadar etmiş gözükmektedir. Bazı gazeteler Almanların kolay ilerleyebileceği yorumlarını yaparken bazıları ise Alman zaferine yönelik haberlerin abartıldığı fikrini iletmışlerdir.

Türk medyasında yer alan haberlerde kimi zaman yurt dışı basından yararlanıldığı görülmekle beraber savaş cephesine bizzat giderek gözlemlerini aktaran gazetecilerin verdikleri bilgiler de önem arz etmektedir. Bu kişilerden H. Emir Erkilet'in Şark cephesindeki gözlemleri dönemin vaziyetini tüm açıklığıyla gözler önüne sermektedir. Almanların Kırım'a bağımsızlık verme niyetlerinin olmadığını ayrıca belirtmiş ve üzüntüsünü ifade etmiştir.

Kırım'a aynı dönemde gezi düzenleyen Türk gazetecilerin haberleri de Kırım Tatarlarının bağımsızlık hususundaki vaziyetlerine değinmektedir. Bir kısmı Almanların, diğer kısmı ise Sovyet Rusya'nın yanında savaşa katılan Kırım Müslümanlarının kendi geleceklerine dair ümitlerinin olmadığı önemle belirtilmiştir. Türk basın mensuplarının da aynı görüşte olduğu anlaşılabilir ve Kırım'ın geleceğine dair olumlu bir tablo çizilmediği görülmektedir. Bu tabloda dönemin siyasi atmosferinin uygun olmadığı ve Türk hükümeti tarafından savaşın sonucunun beklendiği bilinmektedir. Böyle bir vaziyette Türk basınının Kırım'ın bağımsızlığına yönelik coşkulu ve inançlı haberler yapmamış olması doğal bir durumdur. II. Dünya Savaşı'nda Kırım'ın bağımsızlığı mevzusunun hem Kırım hem de Türk tarafında güçlü bir dayanağının olmadığı görülmektedir. Bu husus dönemin basınına da yansımış, Kırım Tatarlarının bağımsızlıklarını elde etmeleri için umutlu ve coşkulu bir atmosfer ortaya çıkmamıştır.

Kaynakça

Arşiv Kaynağı

BCA, Almanya-Sovyetler Birliği Harbi Dolayısıyla Hâsıl Olan Vaziyet Karşısında Türkiye'nin Tarafsızlık İlanı, 22.06.1941. 95-54-1.

Gazeteler

A. A. (1941, Eylül 21). Alman Taarruz Planı. *Son Telgraf*.

- Askeri Vaziyet: Almanların Kırım'daki İleri Harekâtı, Kırım'ın Zaptı Kafkasya İçin Bir Tehlike Teşkil Edebilir. (1941, Kasım 5). *Akşam*.
- A. A. (1941, Ekim 20). Sovyet Filosu Kırım'ın Müdafaasına Hazırlanıyor. *Vakit*.
- A. A. (1941, Kasım 6). İngilizlere Göre Almanlar Kırım'da Fazla Müşkülât Çıkıyorlar. Ruslara Göre Almanlar Henüz Kırım'a Girmedir. *Yenigün*.
- A. A. (1942, Eylül 5). Almanlar Kerç'i Dün Aştı. *Tan*.
- Ahıskal, A. (1941, Kasım 7). Şark Cephesinde Havacılık. *Cumhuriyet*.
- A. A. (1941, Kasım 15). Kafkas Şehirlerine İlk Hava Hücumları. *Son Posta*.
- A. A. (1941, Kasım 19). Sınai Mıntıkada Yeni Topraklar İşgal Edildi. *Son Posta*.
- Almanlar Kırım Üzerine Yürüyorlar. (1941, Ekim 30). *Cumhuriyet*.
- A. A. (1941, Kasım 3). Alman Tebliği: Kırım'ın Merkezi Akmescit Zaptedildi, İleri Harekât Sivastopol'e Doğru Devam Ediyor. *Tasvir-i Efkâr*.
- Alman Tebliği: Almanlar Sivastopol'e Karşı Yeni Bir Hücum Geçtiler. (1941, Aralık 1). *Cumhuriyet*.
- Alman Orduları Kafkas Dağlarının Zirvesine Ulaştı. (1942, Ağustos 26). *Cumhuriyet*.
- Askeri Vaziyet: Kırım'ın Zaptı. (1941, Kasım 3). *Cumhuriyet*.
- Askeri Vaziyet: Moskova-Kırım-Rostov. (1942, Kasım 1). *Akşam*.
- Atay, F. R. (1942, Temmuz 4). Sivastopol'den Sonra. *Ulus*.
- Alman Führer'i General Ali Fuat ve H. Emir Erkilet'i Kabul Etti. (1941, Ekim 30). *Cumhuriyet*.
- Benice, E. İ. (1941, Ekim 4). Hitler'in Nutku: Harp Sürecektir, *Son Telgraf*.
- Benice, E. İ. (1941, Ağustos 27). Almanya'nın Canı Petroldür. *Son Telgraf*.
- Benice, E. İ. (1941, Ağustos 27). Almanya'nın Canı Petroldür. *Son Telgraf*.
- Benice, E. İ. (1942, Temmuz 2). Alman Harp Planı Dönüm Noktasında. *Son Telgraf*.
- Büyük Alman Taarruzunun Hedefi. (1942, Temmuz 19). *Bugün*.
- Büyük Alman Taarruzunun Hedefi. (1942, Ekim 19). *Bugün*.
- Cephelerde Durum: Almanya'nın Kırım'daki Hassasiyeti. (1942, Ocak 26). *Vakit*.
- Cephelerde Durum: Almanya'nın Kırım'daki Hassasiyeti. (1942, Ocak 26). *Vakit*.
- Cepheden Dönüş. (1941, Kasım 6). *Cumhuriyet*.
- Erkilet, H. E. (1942, Mart 12). Şark Cephesinde Gördüklerim: Hitler diyordu ki: "Biz Boğazlara daima Türkiye'nin bekçilik etmesine taraftarız. *Cumhuriyet*.
- Erkilet, H. E. (1941, Aralık 12). Şark Cephesinde Gördüklerim: Cenup Muharebeleri Nasıl İnkişaf Etti. *Cumhuriyet*.
- Erkilet, H. E. (1942, Ocak 10). Şark Cephesinde Gördüklerim: Kırım'ı Müdafaa Eden İstihkâmları Gezerken. *Cumhuriyet*.
- Erkilet, H. E. (1942, Şubat 12). Şark Cephesinde Gördüklerim: Bir Uçak Filosu Karargâhını Ziyaret. *Cumhuriyet*.
- Erkilet, H. E. (1942, Mayıs 21). Cephelerde Harekât. *Cumhuriyet*.
- Erkilet, H. E. (1942, Haziran 21). Sivastopol Muharebesinin Mahiyeti. *Bugün*.
- Erkilet, H. E. (1942, Ocak 16). Şark Cephesinde Gördüklerim: Perekop Berzahında. *Cumhuriyet*.
- Erkilet, H. E. (1942, Haziran 21). Sivastopol Muharebesinin Mahiyeti. *Bugün*.
- Erkilet, H. E. (1942, Ocak 10). Şark Cephesinde Gördüklerim: Kırım'ı Müdafaa Eden İstihkâmları Gezerken. *Cumhuriyet*.
- Erkilet, H. E. (1941, Kasım 26). Şark Cephesinde Gördüklerim: Muharebelerde Nakliye Tayyarelerinin Rolü. *Cumhuriyet*.
- Güven, N. (1942, Ağustos 25). Harp İçinde Almanya: Bir Kaza Atlattık. *Tasvir-i Efkâr*.

- Güven, N. (1942, Eylül 1). Ak toprak: Kırmılıların Anadolu'ya Verdiği Ad, Bahçesaray ve Simferopol Şehirlerinde Gördüklerim. *Türk Sözü*.
- Güven, N. (1942, Eylül 6). Kırım Türkleri. *Tasvir-i Efkâr*.
- Güven, N. (1942, Eylül 23). Moskova Radyosuna Bir Cevap. *Türk Sözü*.
- Hayali Düşünce: Almanya'nın Gayesi Ne İmiş. (1942, Haziran 29). *Vatan*.
- K, D. (1942, Şubat 8). Askerî Vaziyet: Rus Ordusunun İki Aylık Taarruz Hareketinin Neticesine Bir Bakış. *Son Posta*.
- Karadeniz'deki Rus Donanması. (1942, Temmuz 10). *Bugün*.
- Karadeniz'deki Rus Donanması. (1942, Temmuz 10). *Bugün*.
- Kırım'a doğru. (1941, Eylül 26). *Ulus*.
- Kırım Tecrit Edildi mi?. (1941, Eylül 19). *Ulus*.
- Kafkasya Petrolleri İçin. (1942, Ağustos 12). *Haber*.
- Nadi, N. (1942, Ağustos 30). Almanya: 1942, Sivastopol. *Cumhuriyet*.
- Nadi, N. (1942, Temmuz 7). Bizim Türkçülüğümüz. *Cumhuriyet*.
- Ruslar Kırım'da Firar Halinde. (1941, Kasım 1). *Bugün*.
- Ruslar Kerç Şehrinin Düştüğünü Yalanlıyorlar. (1941, Kasım 3). *Ulus*.
- Sabis, A. İ. (1941, Eylül 25). Askerî Vaziyet: Kırım'ın İstilası. *Tasvir-i Efkâr*.
- Sabis, A. İ. (1941, Kasım 3). Kırım'ın İstilası. *Tasvir-i Efkâr*.
- Sabis, A. İ. (1941, Kasım 5). Kırım'ın Son Müdafaaları, *Tasvir-i Efkâr*.
- Sabis, A. İ. (1941, Eylül 12). Askerî Vaziyet: Bulgaristan'dan Kafkasya'ya. *Tasvir-i Efkâr*.
- Sertel, Z. (1942, Haziran 30). Sivastopol Müdafaasının Manası. *Tan*.
- Sivastopol'ün Durumu Çok Güçleşti. (1942, Haziran 12). *Akşam*.
- Sivastopol Uzun Müddet Dayanamayacak. (1942, Haziran 12). *Akşam*.
- Sivastopol Halkı Mahzenlerden Çıkıyor. (1942, Temmuz 3). *Ulus*.
- Sivastopol Nihayet Düştü. (1942, Temmuz 2). *Cumhuriyet*.
- Şark Cephesine Giden Türk Generalleri. (1941, Kasım 6). *Vatan*.
- Togay, M. F. (1942, Temmuz 8). Siyasi Vaziyet: Kafkasya ve Kırım. *Tasvir-i Efkâr*.
- Togay, M. F. T. (1941, Ekim 31). Sivastopol ve Kırım Harbi. *Tasvir-i Efkâr*.
- Us, A. (1942, Mayıs 17). Rus-Alman Harbinde Son Durum. *Vakit*.
- Us, A. (1942, Mart 3). Rus ve Alman Planları Arasındaki Fark. *Vakit*.
- Us, A. (1942, Ekim 30). Sivastopol Kaleleri Nasıl Zaptedildi. *Vakit*.
- Us, A. (1942, Ekim 28). Kırım'ın Üç Şehri: Akmescit, Bahçesaray, Sivastopol. *Vakit*.
- Us, A. (1942, Kasım 1). Sivastopol'de Akılları Durduran Tahribat. *Vakit*.
- Yazman, Ş. (1942, Şubat 9). Askerî Vaziyet. *Tan*.
- Kitaplar ve Makaleler**
- Armaoğlu, F. (2020). *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1915*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Bali R. N. (2014). *Gazeteci Hikmet Tuna'nın Hatıraları*, Libra Yayıncılık, İstanbul.
- Bozkurt F. (2012). *Türklerin Dili*, Eğitim Yayınevi, Konya.
- Çınar B. (2019). İkinci Dünya Savaşı'nda Kırım Yarımadası'na Düzenlenen Harekâtlar ve Kırım'ın Stratejik Değeri, *TAD*, 38 (66), 528-564.
- Fisher A. (2009). *Kırım Tatarları*, çev: Eşref Bengi Özbilen, Selenge Yayınları, İstanbul.
- Glasneck J. (1976) *Türkiye'de Faşist Alman Propagandası*, çev: Arif Gelen, Onur Yayınları, Ankara.
- Gül E. Z. (Ed)., Sencer, M. (Çev.) (2006). *II. Dünya Savaşı'ndaki Gizli Belgeler ve Yazışmalar: Hitler'in Türk Dostları*, Düş Yayınları, İstanbul.

- Kılıç, S. (2010). *Türk Basınında Hitler Almanya'sı 1933-1945*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Ankara.
- Nadi N. (1965). *Perde Aralığından*, Cumhuriyet Yayınları, İstanbul.
- Noakes, J. (2012). *Hitler ve Nazi Devleti: Liderlik, Hiyerarşi ve İktidar, Hitler Almanyası 1933-1945*, çev: İdem Erman, İnkılap Yayınları, İstanbul.
- Oran, B. (Ed)., (2002). *Türk Dış Politikası 1919-1980*, C.I., İletişim Yayınları, İstanbul.
- Önder Z. (1977). *Die Türkische Außenpolitik im Zweiten Weltkrieg*, R. Oldebourg Verlag, München.

YENİ MEDYA VE ÖZDENETİM NEW MEDIA AND SELF-REGULATION

*Mevlüt ALTINTOP**
*Gökhan BAK***

Özet

Bu çalışmada, geçmiş yirminci yüzyılın ilk çeyreğine kadar dayanan yeni medya kavramının kendi kendini denetleme süreci olarak bilinen yeni medya özdenetimi üzerinde durulmuştur. Yeni medyaya erişimin kolaylığı insanların duygularına hitap etmekte, paylaşım siteleri ve sosyal medya uygulamalarında her anlarını yazılı ve de görsel olarak paylaşmak istemektedirler. Yeni medyayı aktif olarak kullanan insanların çok fazla görünür olmak istemesi de mahremiyet olgusunun kalkmasına neden olmaktadır. Bu bağlamda düşünüldüğünde geleneksel medyaya göre yeni medyada etik konusunda daha az dikkat edildiği görülmektedir. Yeni medya mecralarını aktif olarak kullananlar için paylaşılan içeriklerin doğruluğu, niteliği önemli olmamaktadır. Önemli olan içeriklerin üretilip tüketilmesidir. Bu üretilen içerikler saniyeler içerisinde paylaşılmakta ve çok kısa sürede unutulmaktadır. Medya içeriklerini tüketen, güvenilirliği olmayan ve de mahremiyete önem vermeyen bir yapıda kültürle karşılaşmaktadır. Tüketim odaklı kültürün giderek arttığı toplumlarda yeni medya özdenetimi de önemsenmesi gereken konular olarak görülmeye başlanmıştır. İzleyici/okur temsilcisi, sivil toplum kuruluşları ve yasa yoluyla kurulmuş olan resmi kurumlar olmak üzere üç şekilde gerçekleştirilen yeni medya özdenetiminin kavramsal ve işleyişteki rolü sorgulanmıştır. Yeni medya bireylere kurumsal bir kimlik altında olmadan içerik üretme ve bunu yayma fırsatları sunmaktadır. Bu şekilde üretilen içerik herhangi bir değer yargısı ve ilkesel normlara bağlı olmayabilir. İçeriğin özgünlüğü de tamamen bireyin değer yargılarına bağlı olarak sunulur. Bu çalışmada yeni medya özdenetiminin bir kavramdan öteye gidip gitmediği, bir karşılığının olup olmadığı tartışılmıştır. Yeni medyadaki asıl sorunun bireysel içerik üretiminden kaynaklandığı vurgulanmıştır. Nitel araştırma yöntemlerinden betimsel analiz kullanılarak gerçekleştirilen bu çalışmayla yeni medya ve özdenetiminin önemi ortaya konmuştur.

* Doktora Öğrencisi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Gazetecilik Bölümü Kayseri / TÜRKİYE
mevlutaltintop@hotmail.com ORCID: 0000-0002-1731-9064

** Dr. Adana Alparslan Türkeş Bilim ve Teknoloji Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü İngilizce İşletme Doktora Programı Öğrencisi Adana / TÜRKİYE gokhanbak2010@gmail.com 0000-0003-4520-0930

Anahtar Kelimeler: Medya, yeni medya, özdenetim, medya özdenetimi, yeni medya özdenetimi

Abstract

In this study, self-regulation of the new media is emphasized, which is known as the process of the new media concept that controls itself, and dates back to the first quarter of the twentieth century. Ease of access to new media appeals to people's feelings, and they want to share every moment of their lives in writing and visually in sharing sites and social media applications. The fact that people who actively use the new media want to be too visible also causes the phenomenon of privacy to disappear. When considered in this context, it is seen that less attention is paid to ethics in the new media compared to the traditional media. For those who actively use new media channels, the accuracy and quality of the shared content is not important. What is important is the production and consumption of the content. These produced contents are shared within seconds and are forgotten in a very short time. A culture that consumes media content, which is unreliable and does not attach importance to privacy is encountered. In societies where consumption-oriented culture is gradually increasing, new media self-regulation has begun to be seen as issues that need to be considered. The conceptual and operational role of new media self-regulation, which is carried out in three ways: audience/reader representative, non-governmental organizations, and official institutions established by law, has been questioned. New media offers individuals the opportunity to produce and disseminate content without a corporate identity. The content produced in this way may not be bound by any value judgments and principled norms. The originality of the content is also presented completely depending on the value judgments of the individual. In this research, it has been discussed whether new media self-regulation goes beyond a concept and whether it has a counterpart. It has been emphasized that the main problem in new media stems from individual content production. The importance of new media and self-regulation was revealed with this research, which was carried out using descriptive analysis, one of the qualitative research methods.

Keywords: Media, new media, self-regulation, media self-regulation, new media self-regulation

Giriş

Medya özdenetimi denildiğinde basın ile başlayıp sesli ve görüntülü kitle iletişim araçlarının da eklenmesiyle medyaya evrilen yapının kendi kendini denetleme süreçleri kastedilmektedir. Geçmiş yirminci yüzyılın ilk çeyreğine dayanan medya özdenetimi üç şekilde yapılagelmiştir. Bunlar yasa yoluyla kurulan resmî kurumlar, mesleki örgütlenmelerin oluşturdukları sivil toplum kuruluşları ve izleyici/okur temsilcisi denilen ombudsmanlık yöntemidir. Kurumsal kimliği olan bu üç yapı, varlığı itibarıyla kurumsal kimliği olan geleneksel medya kuruluşlarının medya etiği kapsamında tanımlanan sorunlarına çözüm sunmayı amaçlamaktadır (Haraszti, 2008, s. 10). Üretilen çözüm önerileri medyanın ideal biçimde çalışmasını engelleyen unsurların etkisini kırmaya yöneliktir. Bu unsurları medya dışından medyaya yönelik müdahaleler ve medyanın işlevini yerine getirirken alan içinde yapılan

uygunsuz faaliyetler olarak tanımlayabiliriz. Dış müdahaleler siyasi ve ekonomik güç bloklarının medya üzerinde kurduğu çıkar amaçlı baskılardır. İç faaliyetler ise medya kurum ve/veya çalışanlarının medyanın potansiyel gücü ve etkisini maddi manevi çıkar elde etmeye yönelik kullanmasıdır. Medyanın ideal anlamda çalışmasını engelleyen bu iki soruna karşı özdenetim bağlamında sunulan çözüm önerileri teorik olarak mümkün olmakla birlikte pratikte birtakım aksaklıklarla karşılaştığı için istenilen seviyede uygulanmamaktadır. Dolayısıyla tarihsel açıdan bakıldığında medya özdenetim girişimlerinin yeterince başarılı olmadığı üzerine bir konsensüs oluşmuştur.

Bu çalışma, geleneksel medya için oluşturulan özdenetim mekanizmalarının yeni medya nezdindeki durumunu/konumunu sorgulamaktadır. Dolayısıyla teorikte ve pratikteki mevcut özdenetim mekanizmaları kullanılarak yeni medya özdenetime tabi tutulup tutulamayacağını ya da işlevsiz olduğu gerekçesiyle konvansiyonel medya için oluşturulmuş olan özdenetim yöntemlerinin yerine yeni medya özelinde yeni yöntemler gerekip gerekmediğinin izini sürmektedir. En başta belirtmek gerekir ki, yeni medya, bu konuda da onu geleneksel medyadan ayıran kendine özgü yapısı dikkate alınarak analiz edilmelidir.

Yapılan literatür taramasıyla medyanın özdenetimi konusuyla ilgili araştırmaların yapıldığı görülmüştür. En güncel çalışmaların birinde medya okuryazarlığı, medya etiği ve medya özdenetimi konularına değinilmiş, medyanın toplumsal yönden gerçekleşen baş döndürücü değişimlerden etkilendiği vurgulanmıştır. Medya, özdenetim mekanizmasıyla hareket etmeye çalışsa da bu değişim etkisine hep maruz kaldığı ele alınmıştır (Katıtaş vd., 2022, s. 170). Çalışma nitel araştırma yöntemlerinden betimsel analiz kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Giriş haricinde üç alt başlıktan oluşmaktadır. Birinci alt başlıkta yeni medya kavramsal açıdan ele alınarak yeni medyayı farklı kılan özelliklerine değinilmiştir. İkinci alt başlıkta geleneksel medyaya yönelik oluşturulan ve kullanıma sunulan özdenetim uygulamalarının yeni medya açısından durumu sorgulanmış ve yeni medyada özdenetim uygulamalarının bir karşılığının olup olmadığı tartışılmıştır. Son alt başlıkta ise çalışmanın neticelendirildiği Sonuç kısmı yer almaktadır.

Çalışmanın detayını geçmeden önce bir konunun altının çizilmesi gerekmektedir. Mevcut literatürde yeni medyanın olumsuz kullanımı yeni medya etiği bağlamında değerlendirildiği için yeni medya özdenetimine dair müstakil ve/veya yeterli bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu yüzden yeni medya özdenetimi ile ilgili analizler medya özdenetimi ve yeni medya etiği ile ilgili elde edilen veriler doğrultusunda yorumlanmıştır.

1.Kavramsal Açıdan Yeni Medya

Medya kavramı on yedinci yüzyılla birlikte gazete, dergi, kitap (basın) olarak tanımlanan yayıncılık alanının yirminci yüzyılın ikinci yarısından itibaren yeniden adlandırılmasıyla ortaya çıkmıştır. Bu yeniliğin nedeni kitle iletişim araç ve yöntemlerinin çeşitlenmesi ve iç içe geçmesidir. Medyanın bu şekilde kullanımı ve tasnifi 1990'ların ilk yıllarına, internetin yaygınlaşmaya başlamasına kadar devam etmiştir. Yaklaşık dört asırlık döneme dair yapılan değerlendirmeler, varoluşu itibarıyla çözüm sunması gereken basının ama özellikle medyanın sorunların hem kaynağı hem yayıcısı olduğu yönündedir. Liberal-kapitalist Batı dünyasının zaferiyle sonuçlanan Soğuk Savaş'ın da sona erdiği 1990'larla birlikte teknik bir devrim yapan bilişim teknolojileri ve internet uygulamaları 'yeni bir medya' imkânını doğurmuştur. Geçmişin köhneleşmiş sorun üreten ve yayan kitle iletişim araçları artık gelenekselleşmiş, teknolojik devrim sayesinde yeni dünyanın medyası ortaya çıkmıştır.

ABD Savunma Bakanlığı tarafından geliştirilen bir proje ile internet kavramı (Elden, 2013, s. 261), internetin ilerlemesiyle de kitap, televizyon ve radyo gibi geleneksel medyadan farklı olarak internet ağları ve sosyal iletişim medyasının nitelendiği yeni medya kavramı ortaya çıkmıştır (Binark, 2014, s. 15).

Konvansiyonel medya olarak da adlandırılan geleneksel medya gazete, dergi, kitap, broşür, ilan, radyo, televizyon, telefon, telgraf ve faks gibi kitle iletişim araçlarının kullanıldığı medya türüdür. Yeni medya tüm bu alanların yeni teknolojilerle donatılmış bir formunu içeren ama birçok özelliği nedeniyle dışarıda kalan bir mecradır. Masaüstü bilgisayar sistemiyle birlikte web teknolojisinin geliştirilmesi yeni medyanın yaygınlaşmasını sağlayan teknik olaylardır fakat asıl değişim 2000'li yıllardan sonra olmuştur. Web 2.0 teknolojisi ile birbiriyle bağlantılı ve çok sayfalı interaktif/etkileşimli bir süreç kazanan internet teknolojileri bu medya türünün toplumun tabanına yayılmasının önünü açmıştır (Kılınç, 2020, s. 35). Bu dönemden sonra kullanıcılar internet sayfalarının oluşturulmasında doğrudan etkili olabilmıştır. Yeni medyayı, yukarıda geleneksel medya kategorisi adı altında sayılan kitle iletişim araçları dışındaki mobil ağlar ve/veya internet olarak isimlendirilen ve iletişim teknolojilerini de içinde barındıran medya türü olarak ifade edebiliriz (Altıntop vd., 2020, s. 419). Dolayısıyla bugün bilgisayar, tablet, akıllı telefon veya televizyonlarla erişim sağlanabilen internet siteleri, kişisel sayfalar, bloglar, forumlar, sosyal medya uygulamaları, alışveriş ve her türlü paylaşım siteleri yeni medya örnekleridir. Yeni medyanın yazı, fotoğraf, ses ve videoyu bir arada bulundurabilme özelliği, interaktif işleyişi ve kişiselleştirilebilen/bireyselleştirilebilen yapısı kullanıcı açısından onu cazip hâle getirmiştir. "Teknolojinin ilerlemesi, ilerleyen teknolojiye ayak uydurmaya çalışılması derken, insanlar ister istemez internet ve sosyal medyanın içerisinde kendine bir yer edinmiştir. Ne kadar da uzak durmak

istese bile bir şekilde kolaylığı ve çoğu kişinin tercih etmesi bu rağbeti günden güne de artırmıştır” (Bak, 2019, s. 6).

1.1.Geleneksel Medya Versus Yeni Medya

Modern dünya birçok sorunun kaynağı ya da yayıcısı olarak gördüğü medyayla kavgalıdır fakat medyasız da yapamamaktadır. Günlük hayat pratikleri içinde medya oldukça önemli bir konumdadır. Farklı parametreler olsa da medyanın günlük hayat pratikleri içindeki konumunu belirleyen en önemli faktör kuşak farklılıklarıdır diyebiliriz. Kuşakların genel olarak aynı kültürel ya da toplumsal dünya içinde olsalar bile farklı düşünce ve yaşam anlayışına sahip olduğu görülmektedir. Elbette kuşaklar arasında geçişkenlikler vardır fakat geleneksel medya kitlesi ile yeni medya kitlesi bariz farklılıklar gösterdiği, hatta zıtlıklar taşıdığı bir gerçektir. Kuşak gençleştikçe medya kullanma eğilimi gelenekselden yeni medyaya doğru kaymaktadır (Özdemir, 2021, s. 281-308). Bu durum bir yandan farklılıkları ve zıtlıkları beslerken bir yandan da günlük hayat pratiklerini yeniden üretmeye devam etmektedir.

Yeni medya ilk ortaya çıktığında geleneksel medya tarafından yardımcı kuvvet olarak görülmüş ve desteklenmiştir. Etkisinin farkına varıldığında ise geleneksel medyanın karşısında güçlü bir alternatif şeklinde konumlandırılmıştır. Yeni medyanın bu konumunu insanlığın ilerlemesinde yeni bir adım veya demokrasinin tesisi için tarihi bir yenilik şeklinde abartanlar da olmuştur. Bu heyecanlı kesim yeni medyayı muhalif, aykırı, dışlanan, ötekileştirilen seslerin kendilerini duyurabileceği ve farklı kesimlerin bir arada bulunabileceği bir imkân sunduğu iddiasındadır (Aydoğan & Kırık, 2012, s. 58-69). Onlara göre siyasi ve ekonomik güç bloklarının lehine işleyen ana akım medyaya karşı yurttaş gazeteciliği gibi yeniliklerle demokrasinin oluşumuna ve çoğulcu düşüncenin gelişimine katkı sağlayacaktır. Engelleme ve sansürü işlevsizleştirme potansiyeline sahip yeni medya sayesinde insanlar fikirlerini özgürce söyleyip savunabilecek ve isterlerse kısıtlanmadan örgütlenebilecektir (Alankuş, 2005, s. 71-72). Nefret söyleminin artmasında yeni medya etkin bir rol oynamıştır. İçeriğinin kolaylıkla üretilmesi, erişimin kolaylığı, verilerin sayısız şekilde çoğaltılması nefret söyleminin artışının temel nedenleri söylenebilir (Aydos & Aydos, 2019, s. 30). Sağladığı fayda ve dezavantajlı kesimlerin sesinin duyurma noktasında haklılık payı kısmi olarak olsa da romantize edilmiş bu coşkulu iddianın boşa çıkması uzun zamanı almamıştır. Kısa sürede görülmüştür ki, yeni medya en az geleneksel medya kadar sermaye ve iktidar yanlısıdır. Yeni medya düşünce ve düşüncüyü ifade özgürlüğü, sivil örgütlenme, çoğulcu düşüncenin teşekkülü, hukuki yapının tesisi, sosyal imkânların artışı gibi meselelerde geleneksel medyadan aldığı tahakküm kurucu bayrağı daha hızlı, daha etki ve daha güçlü taşımaktadır. Özellikle gözetim, denetim ve tüketime yönelik uygulamaları sayesinde siyasi ve ekonomik güç bloklarının en etkili silahı konumundadır (Berkman, 2014, s.

44-54). Yeni medya amaç ve işleyiş bakımından değil, güç, kontrol ve etkiyi artırma ve/veya ele geçirme bakımından geleneksel medyanın karşısındadır. Konunun netleşmesi adına yeni medyanın medya olma vasfının irdelenmesi gerekmektedir.

1.2.Yeni Medyanın Medya Niteliği

Medya denildiğinde akla ilk gelen şey geleneksel kitle iletişim araçlarıdır. Kelimeyi geleneksel veya yeni şeklinde nitelediğimizde yeni medya kavramı zihnimizde farklı olarak belirir. Bize böyle düşündüren şey yeni medyayı geleneksel medyadan farklılaştıran ya da ayırıştıran özellikleridir. Bununla birlikte yeni medyanın geleneksel medyayla olan benzerliklerinin aşırılaşarak ve/veya farklılaşarak yenilendiği görülmektedir. Bütün bunlar göze alındığında yeni medyayı yorumlarken birçok açıdan geleneksel medyadan farklı ele almak bir zorunluluktur. Bu başlık altındaki değerlendirmeler bir yandan yeni medyanın farklılaşan yönlerini ortaya koyarken bir yandan da ne derecede geleneksel anlamda medya niteliğine sahip olduğunu soruşturmaktadır.

Geleneksel medya ile yeni medya arasındaki farklılıkları ele alan bir çalışmada daha detaylı olarak bu farklılıklar ele alınmıştır. “Etkileşimlilik, zenginleştirilmiş içerik, kitlesizleştirme, eşzamansız olabilme, iletişim sürecindeki farklılıklar, gerçek zaman, içeriğin güncellenmesi, işleyiş sistemi, yayın faaliyeti, ücret politikası, fiziksel özellikler, somut veriler, sosyalleşme, doğrulanabilir enformasyon, hukuki sorumluluk ve güven ile kullanıcıya sunulan seçme özgürlüğü açılarından geleneksel medya ile yeni medya arasında temel farklılıklar bulunmaktadır” (Kılıç, 2019, s. 237).

“Geleneksel medya ile yeni medya ayrımının temelinde internet vardır. İnternet olmasaydı belki de teknolojik gelişmeler paralelinde geleneksel medya araçları sadece gelişme gösterecek ve dijital medya olarak ifade edilecekti. Ancak teknolojik gelişmelere ek olarak internetin ortaya çıkması alternatif medya ya da yeni medya kavramını ortaya çıkarmaktadır” (Akgül Arslan, 2022, s. 279).

Yeni medya ile geleneksel medya arasındaki farklılık en temelde bu iki medya türünün yapısal farklılıklarından kaynaklanmaktadır ve bunların ortaya çıkış noktalarını mecra, işleyiş, içerik ve anlayış şeklinde daraltarak ele almak mümkündür. Mecra ile medya faaliyetlerini gerçekleştirdiği araçlar veya ortamlar, işleyiş ile medya faaliyeti yapılırken uyulması gereken yasa, ilke, kurumsal kurallar veya kişisel ahlaki ve etik anlayış, içerik ile iletinin nitelikleri, anlayış ile de medya faaliyetlerinin ortaya çıkardığı kültür kastedilmektedir. Bunun dışında teorik olarak medya kavramının sahip olduğu ideal anlam olan kamu/halk adına denetmenlik ve gerçeği asıl hâliyle sunma görevleri yeni medya için de geçerlidir. Fakat uygulama aşamasında yeni

medya geleneksel medyanın da gerisinde kalmaktadır. Bunun da nedeni yeni medyanın yapısal farklılıkları kadar insanın yapısal yani fitri özellikleridir.

1.3.Yeni Medyayı Farklılaştıran Yapısal Özellikleri

Dünyanın tümüyle yeni medyaya geçtiği ya da dünyanın tamamının yeni medyanın etkisi ve kontrolü altında olduğu elbette söylenemez. Fakat bu durumun yeni medya lehine giderek arttığını rahatlıkla söyleyebiliriz. Bunu daha net anlamak için her iki medya türüne karşılaştırmalı bakmak fayda sağlayacaktır. Karşılaştırmayı bir önceki başlıktaki mecra, işleyiş, içerik ve anlayış üzerinden yapmak anlaşılabilirliği kolaylaştıracaktır.

Geleneksel medyanın mecrası yukarıda belirtilen geleneksel kitle iletişim araçları, yeni medyanın mecrası ise internet ve bilişim teknolojileri ile yakınsama özelliği taşıyan kitle iletişim araçları ve uygulamalarıdır. Yeni medyanın faaliyet gösterdiği mecra yapısı itibarıyla yoğun, çeşitli, homojen enformasyonu zaman ve mekân kısıtlaması olmaksızın etkileşimli biçimde kolayca erişim sağlamayı mümkün kılmaktadır. İşleyiş, içerik ve anlayış teknik özellikler de diyebileceğimiz bu temel üzerine inşa olmaktadır.

Mecra açısından bakıldığında geleneksel medyanın faaliyet gösterdiği kitle iletişim araçlarının teknik olarak yeni medyanın faaliyet gösterdiği kitle iletişim araçlarının gerisinde kaldığı görülmektedir. Everett M. Rogers yeni medyanın eşzamansızlık, etkileşim ve kitlesizleştirme olarak 3 temel belirgin özelliği olduğuna dikkat çekmiştir (Rogers, 1986, s. 5-7). Yeni medyayı geleneksel medyadan ayıran en önemli unsurları hız, zaman-mekân kısıtlılığını ortadan kaldıran teknik yapı, yakınsama özelliğine sahip cihazlar, erişim kolaylığı, anında etkileşime girebilme, küresel kapsamlı ve nispeten daha az maliyetli olması sayılabilir (Aktaş, 2007). İşleyiş olarak adlandırdığımız ikinci unsura göre geleneksel medyadaki işleyiş belirli kurallara bağlıdır ve çalışanlar kurumsal kimlik adı altında faaliyet gösterir. Süreç sonunda ortaya kurumsal kimliği yansıtan bir ürün (ileti) çıkmaktadır (Mora, 2008, s. 40-41). Bu durum belirli bir ciddiyet ve duruşu zorunlu kılmaktadır. Yeni medyadaki işleyişte kurumsal kimlik adı altında faaliyet göstermenin yanında daha etkili olan faaliyetler herhangi bir kural ya da kurumsal kimliğe dayalı (herhangi bir bağlayıcılığı) olmadan yapılan faaliyetlerdir.

Yeni medyadaki kimlik meselesi bireysel hesap olmanın çok ötesindedir. Özellikle anonim ve sahte hesaplar üretilen içeriğin kimliksiz ve dolayısıyla ilkesiz olması daha muhtemeldir (Alankuş, 2005, s. 88). Geleneksel medyanın iktidar ve sermaye lehine çalışan baskın işleyişine karşı özgür ve alternatif medya adı altında yaşanan örnekler bu durumu doğrular niteliktedir. Yanlışlık veya hukuksuzluk olduğu düşünülen durumlarda itiraz etme ya da savunma yapma gayesiyle reaksiyon gösteren yeni medya kullanıcısının herhangi bir ahlaki/etik ve hatta yasal sınır tanımadığı günlük hayat pratikleri arasına girmiştir.

Medyada oluşturulan içerikler toplumsal gelişime katkıda bulunmak ya da kamu yararını sağlamaktan ziyade sermaye sahipleri ve yakın ilişkide buldukları çevrelerin menfaatleri için üretilmektedir (Gezgin, 2005, s. 10).

Geleneksel medyanın faaliyet alanı ve işleyiş biçimi aşağı yukarı bellidir ve değişim teknik altyapının elverdiği ölçüde yapılabilir. Oysa yeni medyada durum çok farklıdır çünkü yeni medya sadece medya faaliyetleriyle sınırlı değildir. Medya klasik işleyişi itibariyle topluma ileti sunan organizasyon olarak ele alınabilir. Dolayısıyla medyanın ileti belirli bir kurumsal kimlik altında toplumun asgarisinin buluşabileceği ortalama bir görüşü içerir. İdeolojik açıdan daha dar bir sosyal yapıya yayın yapılsa bile hem kurumsal kimlik özelliği hem de yayın içeriğinin kolektifliği açısından işleyiş değişmemektedir.

Yeni medya ise bu konuda iki kola ayrılır. İlki, kurumsal kimliği olan organizasyonların yeni medyadaki yayınlarıdır ki bu yayınlar tümüyle olmasa bile kurumun geleneksel medyadaki temsiline yakındır ve/veya geleneksel medyada yer almasalar da kurumsal kimliğin gereğince topluma dikkate alacak ortalama bir anlam düzeyiyle hareket etmek durumundadır. İkincisi ise bireysel hesapların yaptığı yayınlarıdır ki bu yayınlar öznel ve çoklu yapıya sahip olmasına rağmen bireyselliği nedeniyle kurumsal kimlik veya toplumsallık kaygıları yoktur. Bu durum teknik altyapı ve yasal zeminin elverdiği ölçüde belirli bir ilke, norm ya da kurala bağlı kalmamayı sağlamaktadır. Yayının çerçevesini belirleyen yayıncının düşünce, tutum ve davranışlarıdır.

İşleyiş açısından yeni medyaya öne çıkaran durumlardan bir diğeri ise interaktifliktir (Fuchs, 2016, s. 56). Geleneksel medyada interaktiflik özelliği son derece sınırlıdır. Yayın anında telefon veya faks gibi oldukça kısıtlı cihazlarla yayına katılım mümkündür –ki bu katılım da kurumun izin verdiği ölçüdedir. Geri besleme/geri bildirim (feedback) konusu da benzerlik taşımaktadır. Geleneksel medyada yayın esnasında imkânsız yakın olan geri besleme yayın sonrasında kısmidir. Dolayısıyla pasif bir etkiye sahiptir. Diğer yandan geleneksel medya geri besleme/geri bildirim konusunda ne kadar mahrum ise yeni medya da o denli büyük bir imkâna sahiptir. Gerek kurumsal faaliyet gösterilsin gerekse kişisel hesaplar olsun yeni medyada etkileşim yani geri bildirim anında gerçekleşmektedir (Kılınç, 2020, s. 54). Hesabın sayfasında etkileşim engelleme seçeneği kullanılmış olsa bile ortamın yapısı gereği interaktiflik bir şekilde devam edebilmekte ve geri bildirim sağlanmaktadır.

Geleneksel medya ile yeni medyayı ayırıştıran bir diğeri unsur içeriktir. Geleneksel medyadaki içerik mecra ve işleyişe bağlı olarak kısıtlanabilmektedir. Bu kısıtlama mecranın teknik altyapının elverdiği ölçülerde olabileceği gibi işleyiş gereğince dışarıdan ve içeriden (kurum içinden) müdahale edilerek veya kontrol ve denetime tabi tutularak

kısıtlanabilmektedir. Yeni medya hem mecranın denetimi zorlaştıran teknik kapasitesi hem de işleyişin nispeten daha az kurala bağlı olması nedeniyle çok daha geniş bir alana ve çeşitliliğe sahiptir (Çakır, 2014, s. 108). Denetim ve kontrolü zor olan ve çok çabuk güncellenen teknolojik gelişmelerle desteklenen bu işleyiş yeni medyanın itici gücüdür.

Yeni medya iletisi aynı anda metin, ses, hareketli veya hareketsiz görsel kullanılabilen hipermetinsellik özelliğine sahiptir (Kılınç, 2020, s. 55). Geleneksel medyada oluşturulan içerik kurumsal kimliğin bağlayıcılığı altındadır. Kurumsal yapıların yeni medya temsilleri de dâhil olmak üzere içerik oluşturulurken veya yayınlanırken belirli kural, ilke ya da normlara dayanmak ve denetim ve kontrole tabi tutulmak zorundadır. Öte yandan yeni medyada içerik üreticisi bireysel bir hesap olduğunda işini çok daha özgürce ve arzularına göre yapabilmektedir. Bireysel ve özgürce üretilen bu içeriklerin özel olması onları göreceli hâle getirmektedir. Göreceli olan şeyin niteliği ise üreticinin değer yargılarına bağlıdır. Tüketici açısından bakıldığında da aynı şey söz konusudur. Teknik filtrelemeyi geçebilen her içerik yeni medyada yer alabilmektedir.

Geleneksel medya ile yeni medyayı ayıran bir diğer önemli unsur anlayıştır. Geleneksel medyaya içkin olan anlayışın ürettiği yaşam kültürü ile yeni medyaya içkin olan anlayışın ürettiği yaşam kültürü birbirinden farklı iki bireysellik ve toplumsallık ortaya çıkarmaktadır. Geleneksel medya doğrudan kitle kültürü üreterek toplumu pasifize ederken yeni medya toplumsal pasifizasyonu bireysellik kültürü üzerinden sağlamaktadır (Alankuş, 2005, s. 38). Geleneksel medya toplumu bilinçsiz bir yığına dönüştürmek için faaliyet gösterirken, yeni medya toplumu atomize etmeye yönelik faaliyet göstermektedir. Böylelikle pasifize olmuş yalnızlaşan insanı üretmektedir.

Yukarıdaki mecra, işleyiş ve içerik şeklinde belirtilen üç temel unsurun bir araya gelerek ürettiği anlayış açısından bakıldığında, yeni medyanın oluşturduğu kültür daha net görülecektir. Bu kültürü hız, erişim kolaylığı, bireysellik, özgürlük, öznellik ve görecelilik etrafında şekillenen tüketim ve üretime dayalı haz kültürü olarak tanımlayabiliriz. Yeni medyanın ürettiği haz kültürü görüntü ve sesi bir arada kullanan televizyon, sinema ya da videonun ortaya çıkardığı kültürden çok daha baskındır. Çünkü tüketici aynı anda üretici konumundadır.

Sonuç itibariyle yeni medya iletim tekniği, işleyiş biçimi, ürettiği içerik ile etkileşim süreçleri ve çıktıları açısından geleneksel anlamdaki medya niteliğinin dışında bir durumu vardır. Yeni medya geleneksel anlamdaki medya anlayışından ziyade iletişim mecrasıdır. Geleneksel medyada olduğu gibi salt iletmenin değil iletişimin yani kaynak ve alıcının etkileşimi üzerine kuruludur ve üretim, hız, etkileşim ve tüketim odaklıdır. Anında, bir arada ve hızla üretilip tüketilir. Birey odaklı bu yapının bizatihi bireyin inisiyatifinde olması özdenetime tutulabilmesini imkânsızlaştırmaktadır.

2.Geleneksel Özdenetim Bağlamında Yeni Medya Özdenetimi

Yukarıda değinildiği üzere geleneksel medyanın denetim ve kontrole tabi tutulabilen bir yapısı vardır. Diğer yandan girişte belirtilen üç farklı uygulama –ki bunlar devlet tarafından kurularak faaliyet gösteren özdenetim kuruluşları, medya örgütleri tarafından kurulan özdenetim mekanizmaları ve medya kuruluşlarının görevlendirdiği ombudsmanlıktır- yeterince başarılı olunamasa da belirli düzeyde kullanılmıştır (Alankuş, 2005, s. 24-32). Geleneksel medyanın ister denetim olsun ister özdenetim olsun denetim ve kontrol edilebilmesinde genel çerçeve modern paradigma ile oluşturulmuştur.

İletişim tarihi ve medya üzerine yapılan akademik çalışmalarda on beşinci yüzyıldan yirminci yüzyıla gelinceye kadar geçen süreçteki iletişim olgusu basın (matbu materyal) adı altında değerlendirilmektedir (Altıntop, 2021, s. 5). Bu değerlendirmenin başlangıcı matbaanın icadı, döneme ruhunu veren ise modernitedir. İnsanlığı geleneksel, yerel-durağan düşünüş ve yaşam anlayışının dışına çıkararak moderniteye yeni, evrensel-hareketli bir düşünce ve yaşam evrenine taşımıştır. Akıl ve bilimi başat değer kabul eden bu yeni paradigmaların temel özelliği istisnasız tanımlayıcı ve kurallı oluşudur. Bu özellik üst düzey denetim ve kontrol anlayışını üretmektedir. Modernite başta siyasi, sosyal ve ekonomik olmak üzere her alanda büyük bir dönüşüme yol açmıştır. Ticaretle uğraşanların iletişim kurmak için icat ettiği ticari bültenler gazeteye dönüşmüş ve haberleşme ağının temel dinamiği olmuştur (Thompson, 2008, s. 104). Bu yeni dönemde modernitenin ruhu hayatın her alanında olduğu gibi basının da çerçevesini çizmiştir. Dolayısıyla basın süreci ve basılı olan materyal modernitenin ölçülerine uygun olacak şekilde tanımlanmış ve kurallı olmak zorundadır. Uygulayıcılar ise basının toplum üzerindeki işlevi ve etkisini kullanmak isteyen siyasi, sosyal ve ekonomik güç bloklarıdır.

Yirminci yüzyıla gelindiğinde basılı materyal yani gazete, dergi gibi klasik iletişim araçlarının yanına yeni iletişim araçları eklenmiştir. On dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısından itibaren başlayan süreçte sırasıyla telgraf, telefon, radyo ve nihayet televizyon kullanılmaya başlanmıştır. Dönem itibarıyla basın olarak anılan işletmeler yazı, resim ve fotoğrafın ötesinde ses ve hareketli görüntüyü iletilebilme imkânını yakalamıştır. Çoğalan kitle iletişim araçları, iletişim yoluyla yapılan faaliyetlerin gücünün ve etkisinin artmasına neden olmuştur. Kitle iletişim araçlarının gücü ve etkisinin artışından hem endişe duyan hem de istifade etmek isteyen siyasi, sosyal ve ekonomik güç blokları ise her fırsatta iletişim faaliyetlerini denetleme mekanizmalarını uygulamaya koymuştur. Gerek resmî gerekse gayri resmî kanallardan iletişim faaliyetlerinin denetlenmesinden rahatsız olan basın çalışanları mesleklerini rahat yapabilmek için yollar aramaya başlamıştır. Bu amaçla 1900'lerin başlarında ilk olarak Avrupa'da ortaya çıkan özdenetim organizasyonları dış müdahale ile iletişim faaliyetlerini engelleyici baskı ve

tehlikeleri önlemeye çalışmanın yanında, meslek içinden de iletişim faaliyetlerini engelleyici ve/veya gölge düşürücü girişimlere mani olmayı denemiştir (MEB, 2013, s. 20). Özdenetim kapsamında uygulanacak ilkeler oluşturulurken insanlık için temel ve evrensel değer olarak kabul edilen hak ve özgürlükler referans alınmıştır (Altıntop & Bak, 2020, s. 19). Ortaya koyulan ilke ve kuruluşlar deontolojik açıdan değerlendirildiğinde bağlayıcı olan başlıca fenomenlerin hukuk, ahlak/etik ve kültür olduğu görülmektedir. Bu yönüyle ortaya koyulan ilkeler temel insan hak ve özgürlükleri bağlamında evrensel, ahlakın felsefi açılımı olan etik ve kültür bağlamında ise göreceli/yerel olduğu söylenebilir. İkinci aşamada bu ilkeleri uygulayacak kurumlar kurulmuştur. İlk önce devlet eliyle kurulan bu kuruluşlara daha sonra mesleki örgütler ve meslek çalışanlarının inisiyatifi ile kurulan sivil yapılar eklenmiştir.

Modernitenin tipik bir ürünü olan geleneksel medya için oluşturulan özdenetim mekanizmalarının genel anlamda istenen başarıyı yakalayamasa da bazı durumlarda belirli kazanımlar sağladığı söylenebilir. Bunda en önemli nedenin medya organlarının belirli bir kurumsal kimliği sahip olmasıdır. İkinci bir neden olarak medyanın kamu adına yayıncılığı kendine misyon edinmesi ve bunu önemseyen medya çalışanlarının olmasıdır. İdeal tanıtımda medyanın varoluş amacı kamu adına denetim mekanizması olarak geçer ve bireyden başlayarak topluma uzanan çerçevede fayda sağlamak için sorma, sorgulama, araştırma ve elde ettiği bilgiyi kamuya iletme misyonu vardır. Bununla birlikte, medya gerçeğin (hakikatin) izini sürerken sunduğu verinin zararlı, hatalı, yanlış olanını da ayıklamak ve/veya vasfını belirterek iletmekle mükelleftir. Medyaya biçilen bu idealist rol onu modern dünyada önemli bir konuma yükseltmekte ve ona bir takım sorumluluklar yüklemektedir. Sorumluluğun olduğu yerde hak kendiliğinden oluşur. Dolayısıyla medyanın sorumlulukları olduğu gibi, bu sorumlulukların zorunlu olarak getirdiği hakları da vardır.

Özdenetim sorunsalı medyanın sorumluluk ve haklarının dışına çıkmasıyla ilişkilidir. Zira siyasi ve ekonomik güç bloklarının oluşturduğu denetim mekanizmaları medyanın sorumluluk ve haklarını görmezden gelme eğilimindedir. Bu noktada medya özdenetimin karşı koymayı amaçladığı iki yönlü etkileşim ortaya çıkmaktadır. Bunlardan ilki, siyasi ve ekonomik iktidarların baskıcı, çıkarıcı ve keyfi tutumlarına karşı koymaktır. İkincisi ise medya çalışanlarının görevlerini maddi manevi menfaatleri için suistimal etmelerinin engellenmesidir. Medya özdenetiminin amacı dışarıdan ve içeriden medyanın işlevini ve işleyişini engellemeye yönelik uygulamaları ilkelere bağlı kalarak ortadan kaldırmaktır. Her ne kadar uygulama aşamasında sorunlar çıksa da özdenetim bağlamında oluşturulan ilkelerin geleneksel medya için uygulanabilirliği teorik olarak yüksektir. Fakat yeni medya için aynı şeyi söylemek mümkün gözükmemektedir. Şimdi buradaki mümkün gözükmemenin nedenleri üzerinde duralım.

2.1. Tüketim ve Yeni Medya

Her yenilik pozitif etkilerinin yanında negatif etkilerle birlikte gelir. Yeni medya bu kuralın en bariz örneklerindedir. Medya çalışmaları fiziki ortamdan çıkarak dijitalize olduğunda geleneksel medyanın işleyişiyle tümüyle değişmiş bir yapı ortaya çıkmıştır. Özdenetim olgusu da bu değişimin yaşandığı temel noktalardan biridir denilebilir. Henüz geleneksel medyanın özdenetim ile ilgili sorunları anlamlı bir sonuca bağlanamamışken kontrolü ve denetimi çok daha zor olan yeni medya, meseleyi çözümlenemez boyuta taşımıştır.

Yeni medyanın yapısal farklılığı söz konusu çözümsüzlüğün başlıca nedenidir. Geleneksel medyanın tüketici olarak konumlandığı kitle yeni medya ile tüketici kimliğinin yanında üretici pozisyonuna taşımıştır. Geleneksel medyadaki hedef kitle yalnızca tüketici konumundadır. Yeni medyada hedef kitle hem tüketici hem de üreticidir (Kovach & Resenstiel, 2007, s. 27). Buradaki yapısal nedenlerden bir diğeri sosyal medyanın da içinde yer aldığı internet uygulamalarının yaygınlığıyla açıklanabilir. “İletişim sistemlerindeki gelişmelerle birlikte 2000’li yıllardan itibaren sosyal medyanın önemi de giderek artmaktadır” (Bak, 2018, s. 1318). Özellikle Web 2.0 ve sonrasındaki gelişmelerle etkileşimli hâle gelen internet uygulamaları kullanıcıya tüketici özelliğinin yanında üretici vasfını da eklemiştir. Dolayısıyla her kullanıcı hem tüketici hem de üreticidir. Literatüre prosumer olarak geçen bu teknik durum sanal ortama eklenen enformasyonu denetlemeye imkân bırakmamaktadır (Toffler, 2008, s. 267). İnternet uygulamalarında tüketim ile aynı anda üretim de söz konusudur ve daha önemlisi bu aynı andalık özelliği üretilen şeyin niteliğini belirsizleştirmektedir (Uzun, 2007, s. 265). Dolayısıyla internete eklenen enformasyon ayrıştırılmamış, kategorize edilmemiş, kontrol ve denetime tabi tutulmamış, üzerinde çalışılmamış ve ilkesel bir süzgeçten geçirilmemiş olduğu için niteliksizliğe daha yakındır. Yeni medyanın yaydığı niteliksiz nicel verinin oluşumunda kullanıcı doğrudan sorumludur.

Bununla birlikte üretimin çoğalması demek kalitenin artması anlamına gelmemektedir. Aksine her alanda olduğu gibi medyada da niceliğin artışı niteliği düşürmektedir. Ayrıca bu artış doğru ve güvenilir olmayan içeriğin de artması anlamına gelmektedir. Zira içerik üretmek için belirli bir yetkinlik şartı aranmamaktadır. Veya tam tersi söz konusu olabilmektedir. Üzerinde çalışılmış bir içerik propaganda için veya dezenformasyona yönelik planlı bir şekilde yeni medyada ve/veya internet üzerinde yayımlanabilmektedir. Aslında ortada nitelikli bir içerik vardır fakat manipülasyon amacıyla kullanılmaktadır. Yeni medya ve onun içinde müstakil bir yeri olan sosyal medya bu yönde faal olarak kullanılmaktadır. “Sosyal medya, ticaretten sağlığa, eğitimden eğlenceye çok farklı konularda kullanıcıların fikir ve bilgi paylaşımı yaptığı bir ortam olduğundan gücünü kullanıcılarından almaktadır. Bu nedenle sosyal

medyanın hem kullanıcılar hem de işletmeler için önemi büyüktür” (Bak & Altıntop, 2019, s. 30). Yeni medya içerisinde yer alan sosyal medyanın kullanım alanının genişliği de bu ortamda manipülasyonların ne denli yoğun olabileceğini göstermektedir. Yeni medyanın yapısal özellikleri kasıtlı veya kasıtsız yalan, yanlış, yanlış içeriklerin düzeltilmesi, doğru olanıyla değiştirilmesi de zorlaştırmaktadır. Yalan, yanlış, yanlış içerik yayınlandığında ortaya çıkan etkiyi tersine çevirmek mümkün olmadığı gibi hatalı bilgi düzeltilse bile kullan-at mantığıyla çalışan dijital ortamda pek bir işe yararmamaktadır.

Geleneksel medyada üretilen içerik kurumsal kimlik altında oluşturulduğu için belirli bir sorumluluk ve ciddiyete sahip olması gerekmektedir yeni medyada bu durum söz konusu olmadığından yalan, yanlış, yanlış, kasıtlı içerik kolaylıkla kullanıma sokulabilmektedir. Bu durumu çok daha vahim hâle getiren şey zamansızlık ve mekânsızlık olgusudur. Yeni medya üzerinde paylaşılan içeriklerin anonim olarak yapılması sorunu daha da büyütülmektedir. Ayrıca buradaki anonimlik özelliği sadece güvenilirliği zedeleyici değildir. İletinin içerdiği propaganda, manipülasyon ve dezenformasyon nedeniyle toplumu olumsuz yönlendirerek infiallere sebep olabilmektedir. İnsanı kendisine, toplumuna, değerlerine yabancılaştıran bu yeni durum güç odakları tarafından kullanılmaya son derece müsaittir.

2.2.Yeni Medya ve Özdenetim Sorunsalı

Yeni medyanın sağladığı erişim kolaylığı insanların arzu ve haz duygularına hitap etmektedir. Kullanıcılar paylaşım siteleri ve sosyal medya uygulamalarda gördükleri simülatif ortamın büyümesine kapılıp orada bulunma saikiyle her anlarını yazılı ve görsel olarak yayınlamaktadır. İnsanların çok fazla görünür olması mahremiyet olgusunun ortadan kalkmasına neden olmaktadır. Bu bağlamda ahlakilik ve etik olgusu yeni medyada geleneksel medyaya göre daha az dikkate alındığı bir gerçektir. Yapılan bir araştırmada, yeni medya ortamındaki etik sorunlar; özel yaşamın gizliliği ihlali, telif/patent haklarının ihlali, içeriğin asıl kaynağının gösterilmemesi sorunu, üretilen içeriklerin olgunlaşmadan ve doğruluğu teyit edilmeden yayılması sorunu, kişisel verilerin güvenliğinin sağlanması sorunu, görüntüyle oynama sorunu, reklam-haber ayrımı sorunu olarak ele alınmıştır (Öztunç, 2015, s. 346-351). Herhangi bir içeriğin doğruluğu, kalitesi, yeterliliği, niteliği önemli değildir. Önemli olan o an için üretilip tüketilmesidir. İçerik birkaç saniye içinde enformasyon girdabının içine atılarak unutulacaktır. Hemen unutulması ve çabucak unutturması yeni medyanın en olumsuz özelliklerinden biridir. Çünkü döngü unutulmanın tekrar hatırlanması için orada olunması gerektiğini şart koşmaktadır. Sonuç itibariyle güvenilirliği olmayan, tüketim odaklı, mahremiyeti önemsemeyen bir kültür ortaya çıkmaktadır.

Sanal dünyadaki niteliksiz nicelik karşısında modernitenin hayatın öznesi olarak kurguladığı başat kavramlarından birey ve toplum nesneleşmiş, araçsallaşmıştır. Her iki öge epistemolojik açıdan pasif, ontolojik açıdan

sistemin işleyişi için bir aparatın ibarettir. Meseleye toplumsal açıdan bakıldığında, bireye tek ve özel olduğunu salık veren sanal dünya, yaşam ve düşünce biçimi açısından ağına düşen herkesi aynılaştırmaktadır. Birbirinin aynısı olan bireylerin oluşturduğu bu şey kesinlikle bir toplum değil, amorf bir kitledir. Dahası, bu yapıyı oluşturan bireyler durumlarını farkında bile değildir. Dolayısıyla sanal dünya kitlesi düzensizdir, biçimsizdir, bilinçsizdir ve kolaylıkla yönlendirilebilir hâlededir. Sanal dünyanın bireyi her an ve durmadan maruz kaldığı bu enformasyon yağmuruna karşı korumasızdır fakat kendisi de buradaki niteliksiz niceliğe katkı sağladığı için kendi korumasız ortamının oluşmasında birinci derecede sorumludur.

İnternet dünyasında nicelik en önemli değerlerden biridir. Tekessür toplumunun yuvası hâline gelen sanal dünyanın değer yargısı sayısal çoğunluğa indirgenmiştir. Bu indirgemenin ağına düşmüş birey için daha fazla tık, daha fazla görünme, daha fazla beğenilme, daha fazla takip edilme, daha fazla gündemde kalma, daha fazla etkileşim varoluşsal bir sorundur. Tıklanmadığı, görülmediği, takip edilmediği, beğenilmediği gündemde olmadığı, etkileşime girmediği an yoktur. Sadece akışın değil, hayatın da dışındadır. İnternetin ve dolayısıyla yeni medyanın arzu ve zaaflarından faydalanarak içine çektiği kullanıcı oluşturduğu içeriklerden doğrudan sorumludur.

İnternet ve bilişim teknolojilerinin ve dolayısıyla yeni medyanın sahip olduğu hız, onun denetime tabi tutulmasını zorlaştırırken, özdenetim açısından çok daha sorunlu bir durum ortaya çıkarmaktadır. İnternetin etkisi, önemi ve değeri hızla indirgendiğinden her şey bir an hükmündedir. Sonrası yoktur çünkü unutmak da bir andır. Yeni medyada içerik bir an içinde üretilir, tüketilir ve unutulur. Yerine yenisi gelmek zorundadır. Buradaki hız üzerinde gerektiği kadar düşünülmeyi, çalışılmayı, uğraşılmayı için niteliği düşürmekte ve doğal olarak niceliğin artışına neden olmaktadır. Yeni medyanın sahip olduğu yüksek hız üretilen içeriğin küresel bir işlev kazanmasına neden olmaktadır. İnternet ve dolayısıyla yeni medyanın yapısal özellikleri onu ilkesel düzlemde denetim ve kontrolünün son derece zorlaştırmaktadır. Kontrol ve denetim imkânının ortadan kalkması yeni medyada oluşturulan içeriğin doğru ve gerçek ile ilişkisini belirsizleştirmektedir. Toplumsal yapıda bilginin doğru ve gerçek ile ilgisinin ortadan kalkması güvenilirliğin yok olması anlamına gelmektedir. İnternete eklenen veri durmadan büyüyen niteliksiz-dijital yığındır ve içeriğin oluşturucuları bu durumun doğrudan sorumlularıdır.

Sorunu büyüten bir diğer konu ise kullanıcıların dahi takip etmekte zorlandığı teknolojik gelişmelerdir. Her yeni teknoloji getirdiği kolaylıkların yanında birçok sorununun da kaynağı konumundadır. Bu teknolojilerin belirli bir konfor ve üst düzey yaşam standardı sağladığı kuşkusuzdur fakat akıllı cihaz diye tabir edilen teknoloji aygıtlarının yakınsama özelliği sayesinde internet ve bilişim teknolojilerinin birbirine entegrasyonu insanı bağlı ve

bağımlı hâle getirmektedir. Nesnelere interneti şeklinde tabir edilen kavramın içine artık insan da dâhil olmuş durumdadır (Løkke, 2018, s. 30-31). Bağımlı hâle gelen insan herhangi bir değer yargısına ve ilkesel bir duruşa göre hareket edemeyecektir.

Sonuç

Konvansiyonel medya için oluşturulmuş özdenetim mekanizmalarının yeni medya açısından etkili olamamasının en önemli nedeni yapısalıdır. Yeni medyanın yayın yaptığı ortam olan internetin her şeyden önce kontrol ve denetimi zordur. Bu bağlamda siyasi ve ekonomik güç bloklarının kanuni düzenlemeler ve teknik önlemlere dayalı denetim yolları oluşturduğu görülmektedir. Üretilen yöntemler söz konusu güç bloklarının lehine başarı sağladığı bir gerçektir. Diğer yandan kanuni düzenlemeler ve teknik engellemeler özgürlüğü engellediği savıyla eleştirilmektedir. Eleştirilerin dayanak noktası, sansürden farksız olan bu yöntemlerin düşünce, düşünceyi ifade, haberleşme, bilgiye erişim ve internet hakkı gibi anayasal özgürlükleri engellediği şeklindedir.

Yazınsal açıdan yeni medyada özdenetim ile ilgili konular hemen hemen tüm çalışmalarda adı konulmadan yeni medya etiği altında değerlendirilmektedir. Dolayısıyla yeni medyada özdenetim konusunda yeterince kaynak çalışma bulunmadığı gözlemlenmektedir. Çalışmanın kapsamı gereği etik, medya etiği ve yeni medya etiği konularına ayrıca değinilmemekle birlikte yeni medya özdenetimine yönelik analizler bu alanlara yönelik bilgiler doğrultusunda yapılmıştır.

İnternetin teknik altyapısı oluşturulduğu sürece yeni medya yayın kapasitesi genişleme özelliğine sahiptir. Bu özelliği ona sınırsız enformasyonu aynı anda içirme ve iletme imkânı sunmaktadır ve sınırsız enformasyon nitel değil nicel bir durumdur. Sayısal değeri olan nicelik gerçek ile sahte ve doğru ile yanlış arasındaki sınırı silikleştirerek birbiriyle karışmasına yol açmaktadır. Bu sürece herhangi bir değer yargısına bağlı kalmadan üretilen içerik ve içeriği anında dünyanın her yerine ulaştırılan hız eklendiğinde denetleme ve kontrol ihtimali (neredeyse tamamen) ortadan kalkmaktadır.

Geleneksel ve yeni medya arasındaki medya faaliyetlerinin üzerinde gerçekleştiği ortam, işleyiş biçimi, üretilen içerik ve anlayışın ürettiği farklılıklar yeni bir kapitalist tekno-kültür ortaya çıkarmıştır. Yeni medya kullanıcısı aynı anda hem tüketici hem de üretici konumundadır ve kullanıcıyı asıl tahrik eden şey tüketmekten ziyade üretmektir. Tüketmek başlı başına haz unsuru iken yeni medyanın üreten bireyi kendisini mecranın yerlisi (hatta sahibi) gibi görmekte ve mecranın akışında etkili olduğu hissiyle aldığı hazı katlamaktadır. Yeni medyanın hıza dayalı akışının içine giren birey daha fazla haz için daha fazla tüketim ve daha fazla üretim döngüsüne girmektedir. Bu

sadece tüketim ve üretim açısından değil haz açısından da bitimsiz bir döngüdür.

Yeni medya bireye kurumsal kimlik altında olmadan içerik üretme ve yayma imkânı sunmaktadır. Bu yolla üretilen içerik teknik olarak her ne kadar özgür iradeyle üretilen özgün veri olsa da herhangi bir değer yargısı ya da ilkesel norma bağlı olmadığı için görecelidir. Dolayısıyla toplumun anlam dünyasını oluşturarak bir arada tutan gerçek, doğru, ahlak, etik gibi kavramlar ortadan kalkmaktadır. Aynı anda sayısız kanaldan göreceli değer yargılarına göre üretilen içeriğin denetlenmesi ve kontrol altında tutulması mümkün değildir. Bu süreci özdenetime tabi tutacak tek unsur içeriğin üreticisi olan bireydir. Dolayısıyla yeni medyadaki içerik onu üreten bireyin değer yargılarına bağlıdır.

Yeni medyadaki hız, erişebilirlik, zaman-mekân kısıtsızlığı, yoğun ve biçimlendirilmemiş enformasyon gibi özellikler kurumsal kimlik altındaki kurum ve kişiler tarafından yapılan medya faaliyetleri özdenetime tabi tutulabilir. Fakat internet teknolojilerinin bireysel kullanıma yönelik işleyiş biçimi, özdenetimi kişinin kendi kendine uygulaması anlamına geldiği için uygulanabilirliği pek mümkün gözükmemektedir. Bu aşamada fayda sağlayabilecek tek şey kullanıcının farkındalığını arttıracak (internet okuryazarlığı, sosyal medya okuryazarlığı, yeni medya okuryazarlığı gibi) eğitimlerle nitelikli faaliyet gösterebilmeye eğilimlerini oluşturmaya çalışmaktır. Mecranın yapısal özellikleri bir yana asıl fail insan olduğu için her koşulda yeni medyadaki kişisel faaliyetlerde bulunan kişilerden en fazla ahlaki ve etik kurallara uyması beklenebilir.

Medya denetim sorununun yanında özdenetim sorunsalı üreten bir yapıdır. Yani medyanın denetimi bir sorundur ve aynı zamanda kapsamı altına giren konuları iç işleyişi sebebiyle sorunsallaştırır. Kapatılmadığı sürece denetimi imkânsıza yakın olan internet uygulamaları karşısında mevcut özdenetim mekanizmaları yetersiz kaldığı da bir gerçektir. Yeni medyada kurumsal yapı altında içerik üreticisini bağlayıcı yasa/kural/ilke bulunmaktadır. Bu mekanizma her ne kadar yeterince uygulanamasa da üretilen ve yayınlanan içeriklerin belirli bir nitelikte olmasını sağlamaktadır. Fakat yeni medyadaki asıl sorun bireysel içerik üretiminde ortaya çıkmaktadır. Bireysel içerik üreticisinin önündeki tek engel yasal ve teknik düzenlemeler gibi gözükmemektedir fakat bilişim ve internet teknolojilerinin gelişim seyri ve hızı bu yöntemi de işlevsizleştirmektedir. Sonuç itibarıyla yeni medyada bireysel içerik üretiminde tek filtre bireyin inisiyatifidir ve insan bu filtreyi çalıştırmaktan uzak gözüktüğü için yeni medyanın özdenetim ihtimali muhayyeldir.

Türkiye’de dezenformasyonla mücadele amacıyla sosyal medya yasası olarak ifade edilen kanun değişikliği 18 Ekim 2022 tarihinde yasalâşarak Resmi Gazete’de yayınlanmıştır. 5187 sayılı Basın Kanunu’nun bazı

maddelerine eklemeler yapılarak, internet haber siteleri ibaresine yer verilmiş, dezenformasyonla mücadele kapsamında bazı tedbirlerin alınması sağlanmış, yalan haber yayma suçu tanımlanmış, haber içeriklerinin korunması amaçlanmıştır. 5187 sayılı Basın Kanunu'nun bazı maddelerine ek yapılarak 7418 sayılı kanun adı altında Basın Kanunu İle Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun olarak resmi gazetede yer almıştır. Bu kanuna göre; internet üzerinde hizmet veren servis sağlayıcılarına hükümlülükler getirilmiştir. İnternet haber sitelerinde çalışanların basın mensubu olması, künye belirtilmeden internet haberciliği yapılamayacağı bu kanunla ortaya konmuştur. Ayrıca çocukların sosyal medya mecralarında yasa dışı, ahlaki değerleri aykırı içeriklere maruz kalmalarını önlemek için, sosyal ağ sağlayıcılarının ayrıştırılmış hizmet sunma konusunda gerekli tedbirleri alması vurgulanmıştır. Daha yeni yasalaşan bu kanunla yeni medyada üretilen içeriklerin denetimi önümüzdeki süreçte olumlu ya da olumsuz etkilerini gösterecektir.

Çalışma kapsamında Türkiye'de uygulanan yeni medya denetimi üzerinde incelemeler yapılmıştır. Diğer ülkelerin yeni medya denetim mekanizmaları da bu kapsamda ele alınıp karşılaştırma yapılabilir ve literatüre zenginlik kazandırılabilir.

Kaynakça

- Akgül Arslan, E. (2022). Siyasal hayattan örneklerle Türkiye'de yeni medyanın gücü. 19 Mayıs Sosyal Bilimler Dergisi, 3 (3), 272-281.
- Aktaş, C. (2007). Yeni medyanın geleneksel medya ile karşılaştırılması. (G. Erol, Ed.). Medya üzerine çalışmalar (107-120) içinde. İstanbul: Beta Yayınları.
- Alankuş, S. (2005). Yeni iletişim teknolojileri ve medya. İstanbul: IPS İletişim Vakfı Yayınları.
- Alemdar, Z. (1990). Oyunun kuralları. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Altıntop, M. (2021). Zygmunt Bauman sosyolojisinde iletişim olgusu. İstanbul: Kitap Yurdu Doğrudan Yayıncılık.
- Altıntop, M. & Bak, G. (2020). Türkiye'de basın özdenetimi. Ankara: İksad Yayınevi.
- Altıntop, M., Bak, G. & Bak, A. (2020). Yeni medya okuryazarlığı. Journal Of Social, Humanities and Administrative Sciences, 6 (24), 414-421.
- Aydoğan, F. & Kırık, A. M. (2012). Alternatif medya olarak yeni medya. Akdeniz İletişim Dergisi, 18, 58-69.
- Aydos, S. S. & Aydos, O. S. (2019). Yeni medyada nefret söylemi ve nefret söyleminden doğan hukuki sorumluluk. Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 23 (2), 3-35.
- Bak, G. (2018). 17-18 yaş aralığındaki çocukların sosyal medya kullanımı üzerine bir araştırma, ATLAS International Refereed Journal On Social Sciences, 4 (13), 1317-1321.
- Bak, G. (2019). Ergenlik dönemindeki çocukların Facebook üzerindeki paylaşımları ve emoji kullanımı üzerine bir araştırma. (H. Çiftçi, Ed.). Dijitalleşen dünyada yeni medya (5-35) içinde. Ankara: İksad Yayınevi.

- Bak, G. & Altıntop, M. (2019). 65-70 yaş aralığındaki bireylerin internet ve sosyal medya kullanımı üzerine bir araştırma, *Social Mentality and Research Thinkers Journal*, 5 (15), 30-39.
- Berkman, B. (2014). Teknoloji söylemi ve yeni medyanın ekonomi politikası. *Erciyes İletişim Dergisi*, 3(3), 44-54.
- Binark, M. (2014). Yeni medya çalışmalarında araştırma yöntem ve teknikleri, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Çakır, M. (2014). Yeni medyaya eleştirel yaklaşımlar. İstanbul: Doğu Kitabevi.
- Elden, M. (2013). Reklam ve reklamcılık, 2. bs., İstanbul: Say Yayınları.
- Fuchs, C. (2016). Sosyal medya: Eleştirel bir giriş (İ. Kalaycı & D. Saraçoğlu, Çev.). Ankara: NotaBene Yayınları.
- Gezgin, S. (2005). Küreselleşmenin medya ve toplum üzerindeki etkileri (Bölüm II). İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Hakemli Dergisi, 22, 9-12.
- Haraszti, M. (2008). Medya öz-denetimi rehber kitabı (Radyo ve Televizyon Üst Kurulu Uluslararası İlişkiler Dairesi Başkanlığı, Çev.). Viyana: Medya Özgürlüğü Temsilciliği Dairesi Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT).
- Katıtaş, S., Seylim, E. & Demirkan, S. (2022). Medya etiği ve medya okuryazarlığı eğitimi üzerine bir inceleme. *Alanyazın*, 3(1), 153-175.
- Kılınç, H. (2020). İnternet gazeteciliği ve etik .Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Kılıç, N. (2019). Geleneksel medya ile yeni medyanın karşılaştırılması: Kuramsal bir analiz çalışması, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6 (36), 227-239.
- Kovach, B. & Rosenstiel, T. (2007). Gazeteciliğin esasları. (S. Göktaş, Çev.). Ankara: ODTÜ Yayıncılık.
- Lökke, E. (2018). Mahremiyet dijital toplumda özel hayat. (D. Başak, Çev.). İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- Milli Eğitim Bakanlığı. (2013). Basında meslek etiği. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı.
- Mora, N. (2008). Medya çalışmaları medya pedagojisi ve küresel iletişim. İstanbul: Altkitap.
- Özdemir, Ş. (2021). Sosyal medya çağında kuşakların medya kullanım alışkanlıklarının incelenmesi. *İletişim Çalışmaları Dergisi*, 20, 281-308.
- Öztunç, M. (2015). Yeni medya ve etik. (A. Z. Özgür & A. İşman, Ed.). İletişim çalışmaları-2015 (335-352) içinde. Sakarya: Sakarya Üniversitesi Yayınları
- Rogers, E. (1986). *Communication technology: The new media in society*. New York: Free Publishing.
- Thompson, J. B. (2008). Medya ve modernite (S. Öztürk, Çev.). İstanbul: Kırmızı Yayınları.
- Toffler, A. (2008). Üçüncü dalga (S. Yeniçeri, Çev.). İstanbul: Koridor Yayıncılık.
- Uzun, R. (2007). İletişim etiği. Ankara: Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi.

**ŞEHİT PİLOT YÜZBAŞI CENGİZ TOPEL'İN DİJİTAL ÇİZGİ
ROMANI: KIBRIS'A BİR YILDIZ DÜŞTÜ¹**

**DIGITAL COMICS OF MARTRY CAPTAIN PILOT CENGİZ TOPEL:
A STAR FELL ON CYPRUS**

*Melissa ÖZDEMİR**
*Genç Osman İLHAN***
*Şahin ORUÇ****

Özet

Milli tarihin öğretilmesi ve vatandaşlık bilincinin kazandırılmasında geleneksel yöntemlerin aksine yaş grubuna uygun ve ilgi çekici materyallerin kullanımı öğretimi zenginleştirmektedir. Uluslararası alanyazın eğitici çizgi romanın tarih konularının öğretimi ve vatandaşlık aktarımında etkili bir materyal olarak kullanılabileceğini göstermektedir. Bu öneme karşılık Türkiye’de Sosyal bilgiler dersinde milli tarihin öğretilmesi ve vatandaşlık eğitimi konularında eğitici çizgi roman kullanımına yönelik araştırmaların oldukça sınırlı olduğu görülmektedir. Bu araştırmanın amacı; Kıbrıs direnişinin simge ismi, Cumhuriyet tarihimizin ilk hava harp şehidi Pilot Yüzbaşı Cengiz Topel’in dijital çizgi romanını hazırlamaktır. Dijital çizgi roman WEB 2.0 aracı Pixton kullanılarak oluşturulmuştur. Çizgi roman; Kıbrıs direnişi, Kanlı Noel gecesi, Türkiye’nin Kıbrıs Türklerine yardımı, Şehit Pilot Yüzbaşı Cengiz Topel’in Rumlara esir düşmesi ve şehit edilmesi konularına değinmektedir. Çizgi romanın oluşturulma sürecinde gerçek olay, mekân ve kişilerden yararlanmış, uzman görüşüne başvurulmuştur. Hazırlanan çizgi romanın; Kıbrıs meselesi hakkında farkındalık oluşturma, Türk tarihindeki önemli kişi ve kahramanları tanıtmaya, milli kimlik oluşumu ve milli bilincin uyandırılması, ülkemizin Türk Cumhuriyetleri ile olan siyasi, sosyal ve kültürel ilişkilerini analiz etme kazanımlarının yanı sıra vatanseverlik, adalet, barış ve

¹ Bu çalışma 9-12 Haziran 2022 tarihinde düzenlenen 10. Uluslararası Sosyal Bilgiler Eğitimi Sempozyumu’nda sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Yıldız Teknik Üniversitesi Eğitim Fakültesi Sosyal Bilgiler Eğitimi Bölümü İstanbul TÜRKİYE melissaozdemir@gmail.com ORCID: 0000-0002-3616-7238

** Doç. Dr., Yıldız Teknik Üniversitesi Eğitim Fakültesi Sosyal Bilgiler Eğitimi Bölümü İstanbul TÜRKİYE gosman.ilhan@gmail.com ORCID: 0000-0003-4091-4758

*** Doç. Dr. Yıldız Teknik Üniversitesi Eğitim Fakültesi Sosyal Bilgiler Eğitimi Bölümü İstanbul TÜRKİYE soruc@yildiz.edu.tr ORCID: 0000-0001-8666-3654

özgürlük gibi milli ve evrensel değerlerin kazandırılması yönünden Sosyal Bilgiler eğitimine katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Cengiz Topel, Dijital çizgi roman, Kıbrıs meselesi, Pixton

Abstract

Contrary to traditional methods, the use of age-appropriate and interesting materials in teaching national history and gaining citizenship awareness enriches teaching. International literature shows that the use of educational comics can be used as an effective material in teaching history and transferring citizenship. On the other hand, research on the use of educational comics in teaching national history and citizenship education in social studies courses in Turkey is quite limited. The aim of this study is to prepare the digital comics book of Captain Pilot Cengiz Topel, the first air warfare martyr in the history of the Republic of Turkey. WEB 2.0 Pixton was used in the preparation of the digital comics book. The scenario of the digital comics book "A Star Fell on Cyprus" addresses the events of the Cyprus resistance, Bloody Christmas Night, Turkey's help for the Turkish Cypriots, Martry Captain Pilot Cengiz Topel's capture and the martyrdom of Greeks. In the process of writing the scenario of the comics book, real events, places, and people were used, and expert opinion was obtained. It is expected that the digital comic book "A Star Fell on Cyprus" will contribute to Social Studies education in terms of raising awareness about the Cyprus Issue, introducing important people and heroes in Turkish history, creating national identity, and raising national awareness, analyzing the political, social, and cultural relations of our country with the Turkish Republics, as well as gaining national and universal values such as patriotism, justice, peace, and freedom.

Keywords: Cengiz Topel, digital comics, Cyprus issue, Pixton

GİRİŞ

Sicilya ve Sardunya'dan sonra Akdeniz'in üçüncü büyük adası olan Kıbrıs, Anadolu'nun doğal bir parçasıdır (Alasya, 1992; Koday, 1995; Mor ve Çitçi, 2007). Jeopolitik konumu ve jeostratejik önemi sebebiyle tarih boyunca sıklıkla el değiştiren Kıbrıs, 1571'den 1878 yılına kadar Osmanlı Devleti idaresinde yönetilmiştir. 1877- 1878 Osmanlı Rus Savaşı (93 Harbi)'nda Rus ordularına karşı mağlup olan Osmanlı Devleti, 3 Mart 1878'de Ayestefanos Antlaşması'nı imzalamak zorunda bırakılmıştır. Ayestefanos Antlaşması ile Rusya'nın boğazlar ve Balkanlarda güçlenmesini çıkarlarına aykırı bulan İngiltere, Rusya karşısında Osmanlı Devleti'ni desteklemiştir. İngiltere arabuluculuğuyla 13 Haziran 1878'de düzenlenen Berlin Konferansı sonucunda Ayestefanos Antlaşması geçersiz kılınmış ve Osmanlı-Rusya arasında Berlin Antlaşması imzalanmıştır. Berlin Antlaşması ile Rusların Balkanlardaki ilerleyişi engellenmiştir. İngiltere bu desteği karşısında Kıbrıs Adası'nın kendisine verilmesini istemiştir. Sınırlarındaki Rus tehdidine karşı İngiltere ile ittifak yapmak isteyen Osmanlı Devleti, egemenlik hakkı kendisinde kalmak şartıyla Kıbrıs'ı İngiltere'ye devretmiştir. Ancak İngiltere, Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla anlaşma şartlarına aykırı olarak adayı işgal etmiştir. Türkiye ise 1923 Lozan Barış Antlaşması ile adadaki İngiliz

egemenliğini tanımıştır (Özden, 1999 ve Olgun ve Balıkcıoğlu 2012’den akt. Önal, 2020; Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, 2022).

Kıbrıs’ın İngiltere yönetimine girmesi, adadaki Türk varlığını olumsuz etkilemiştir. Türk memurlar görevlerinden azledilmiş, ada müftüsünün Osmanlı Devleti tarafından atanması uygulaması ve başyargıçlık makamı kaldırılmış, Türkiye’den getirilen ders kitaplarının okutulması yasaklanmıştır. Kıbrıs’taki kamu kuruluşlarının Rumların kontrolüne girmesi ve uygulanan baskı politikalarıyla Türklerin adadan göçe zorlanması, Kıbrıs’ın Yunanistan kontrolüne girmesini ifade eden “Enosis” düşüncesini kuvvetlendirmiştir (Oberling, 1990; Kurt, 2009).

1931’den sonra adada yaşayan Rum nüfusunun, Kıbrıs’ın Yunanistan’a bağlanmasına yönelik talepleri artmıştır. 15 Ocak 1950’de Rum Ortodoks Kilisesi; Kıbrıs’ın Yunanistan’a katılması için plebisit düzenlemiş, Yunanistan ise 1954-1958 yılları arasında self determinasyon hakkı için Birleşmiş Milletler’e başvurmuştur. Ancak Yunanistan’ın başvuruları olumsuz sonuçlanmıştır (Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, 2022; Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, 2022).

Diplomatik yollarla kendi lehlerine bir sonuç alamayan Rumlar; 1 Nisan 1955’te Enosis’i gerçekleştirmek amacıyla emekli Yunan subayı George Grivas, Rum Başpiskoposu Makarios ve Yunan hükümeti ile iş birliği yaparak Kıbrıs Rum terör örgütü Ethniki Organosis Kypriou Agoniston [EOKA]’ı kurmuştur. Örgütün amacı silahlı eylemler düzenleyerek İngilizleri adadan çıkarmak ve Kıbrıs’ta yaşayan Türk nüfusunu yok etmektir (Denizli, 2020; Şahin, 2020). Kıbrıs Türklerine karşı düzenlenen Rum ayaklanmalarında 100 Kıbrıs Türkü hayatını kaybetmiş, Türk ve Rum nüfusun birlikte yaşadığı otuz köyde Kıbrıs Türkleri evlerinden sürülmüş, yaşadıkları yerlerden iltica ettirilerek adanın küçük bir bölümüne sıkıştırılmıştır. (Oberling, 1990). 1 Nisan 1955 tarihinde başlayan Rum tehdidine karşı Kıbrıslı Türkler; “Karaçete, Volkan, 9 Eylül, Türk Mukavemet Teşkilatı [TMT]” gibi organizasyonlarla kendilerini müdafaa etmeye ve bölgedeki Türk varlığını korumaya çalışmıştır (Keser, 2012).

EOKA’nın Kıbrıs Türklerine karşı artan saldırılarına Türk kamuoyu tepki göstermiş ve Kıbrıs’ın işgali Türkiye’deki dış politikanın önemli gündem maddelerinden biri olmuştur. Dönemin Başbakanı Adnan Menderes; 1956 yılında TBMM’de yaptığı konuşmada “Kıbrıs Türkleri ve Türkiye’nin çıkarlarını koruyacak ideal çözümün taksim olduğunu” ifade etmiştir (İsmail, 1997). 1958 yılına kadar aralıksız ve şiddeti artarak devam eden EOKA saldırıları sonrasında Kıbrıs sorununa nihai çözüm için Birleşmiş Milletler aracılığı ile Türkiye ve Yunanistan Başbakanlarının Zürih’te müzakerelere başlaması kararlaştırılmıştır. 5-11 Şubat 1959 Zürih Görüşmeleri ve 17-19 Şubat 1959 Londra Konferansı sonucunda Türkiye, Yunanistan ve İngiltere arasında Zürih ve Londra Antlaşması imzalanmıştır (Geniş, 2021). 16 Ağustos

1960'ta, federatif Kıbrıs Cumhuriyeti kurulmuştur. İki toplumlu Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Cumhurbaşkanı Başpiskopos Makarios ve Cumhurbaşkanı yardımcısı Kıbrıs Türkleri Cemaat Lideri Dr. Fazıl Küçük olarak belirlenmiştir. Kıbrıs Cumhuriyeti anayasası ile Türk ve Rum Cemaat Meclisleri; siyasi, hukuki, dini, ekonomik ve kültürel bakımından eşit egemenlik hakkı ve eşit yönetim yetkisi elde etmiştir. Kıbrıs Cumhuriyeti anayasasının uygulanması Türkiye, İngiltere ve Yunanistan'ın garantörlüğüne bırakılmıştır. Anayasanın uygulanmaması durumunda garantör devletlere müdahale hakkı verilmiştir (Cankut, 2006).

Kıbrıs Cumhuriyeti Dönemi, Rum tarafının memnuniyetsizliği sebebiyle kısa ömürlü olmuştur. Makarios; 1963'te Kıbrıslı Türklere gereğinden fazla ayrıcalık verildiği görüşüyle anayasanın 13 maddesinin değiştirilmesini teklif etmiş, fakat bu talep Kıbrıs Türkleri ve garantör Türkiye tarafından reddedilmiştir (Üzehan, 2021). Teklifin reddedilmesinin ardından Makarios; Akritas Planı'nı uygulamaya koymuştur. Akritas Planı'na göre Kıbrıs Türklerinin tamamı ani bir saldırı ile yok edilecek ve ada Yunanistan'a bağlanacaktı (Göktürk, 2019).

Rum tarafının Akritas Planı'nı uygulamak için düzenlediği 21 -27 Aralık 1963 "*Kanlı Noel*" katliamlarında yüzlerce Kıbrıs Türkü öldürülmüştür (Emek, 2014). 24 Aralık 1963 "Kumsal Baskını'nda" Dr. Binbaşı Nihat İlhan'ın eşi Mürüvet Hanım, çocukları 6 yaşındaki Murat, 5 yaşındaki Kutsi ve 10 aylık olan Hakan saklandıkları küvetin içinde katledilmiştir. Binbaşı Nihat İlhan'ın evi, ev sahibi Hasan Yusuf Gudum tarafından "Barbarlık Müzesi" haline getirilmiştir (Bulunç, 2019).

Kanlı Noel Katliamı ve Kıbrıs Türklerine karşı artan şiddetin durdurulması için garantör devlet olan Türkiye'den gönderilen jetler ile Kıbrıs 'ta uyarı uçuşu yapılmıştır. Ancak bu uyarı uçuşu Rum tarafında etkili olmadığı gibi Yunan ve Rumlar, 15.000 kişilik kuvvet ve ağır silahlarla Erenköy bölgesine saldırmıştır. Yeni bir katliam tehdidinde karşı direnen Kıbrıs Türkleri için Türkiye'nin müdahalesi zorunlu hale gelmiştir. 8 Ağustos 1964 'te Türkiye tarafından gönderilen jetler keşif uçuşunun ardından, Rum tarafına hava harekatı gerçekleştirilmiştir (Onuş, 2020).

Türkiye'nin düzenlediği hava harekatında görevli olan Pilot Yüzbaşı Cengiz Topel, Gemikonağı Limanı bölgesinde Erenköy'e asker ve silah taşıyan nakliye gemilerine hava saldırısı düzenleyen dört uçaklı kolun liderliğini yapmaktadır. Hava saldırısı esnasında uçağı isabet alan Topel, paraşütle atlayarak Rum bölgesine sağ olarak inmiş, ancak burada Rumlara esir düşmüştür (Kurt, 2009) .

Rumlar tarafından 9 Ağustos 1964'te vefat ettiği açıklanan Topel'in naaşı 11 Ağustos 1964'te Lefkoşa Türk Genel Hastanesi 'ne getirilmiştir. Otopsi; Danimarka Askerî Birliği doktorları Bnb. Kristensen Peter ve Tgm.

Soensen, Türk Alayı doktorları Cerrah Yüzbaşı. Yaşar Kılıçarslan, Kızılay Hastanesi doktorları Cerrah İsmail Hakkı Örmeci ve Kıbrıs Türk Genel Hastanesi doktoru Cerrah Kaya Bekiroğlu'nun gözetiminde Dr. Mustafa Fahri Dikengil tarafından yapılmıştır Otopsi raporunda; ayak bileklerinin kesildiği, edep yerlerinin ezildiği, sağ gözünün süngü ile delinip kör edildiği ve beynine süngü sokularak işkence ile şehit edildiği belirtilmiştir (Hava Kuvvetleri Komutanlığı Personel Başkanlığı Arşivi'nden akt. Kurt, 2009). Türkiye Cumhuriyeti tarihinin ilk hava harp şehidi olan Topel'in naaşı, yapılan otopsi sonrasında Türkiye'nin girişimleri ile anavatana getirilmiştir. Şehit Pilot Yüzbaşı Cengiz Topel, 12 Ağustos 1964'te İstanbul Edirnekapı'daki Sakızağacı Hava Şehitliği'nde toprağa verilmiştir (Mavioğlu, 2001).

Sosyal Bilgiler Dersi Konularının Öğretiminde Alternatif Bir Materyal: Eğitici Çizgi Roman

Modern çağda kitlesel eğitim; yeni nesilleri toplum tarafından kabul edilen değerler ve kültürel miras içinde sosyalleştirmek ve kültürlenmek için kullanılan en etkili yöntemdir. Yeni kurulan ulus devletler; milli kimlik ve ulus inşası ile vatandaşlık değerlerinin aktarımı için ulusal eğitim araçlarını kullanmaktadır (Wangdu, 2020). Bağımsızlığını kazanan Amerika Birleşik Devletlerinin ulusal varlığını sürdürebilmesi için gereken vatandaşların eğitilmesi ihtiyacı da dünyada Sosyal bilgilerin bir ders olarak ortaya çıkmasını sağlamıştır (Smith vd. 1995). Sosyal Bilgiler Ulusal Konseyi [NCSS]'nin güncel tanımına göre; “Sosyal bilgiler, çokkültürlü ve demokratik toplumlarda gençlere vatandaşlık yeterlilikleri kazandırmak için sanat, edebiyat ve sosyal bilimlerin disiplinler arası bir yaklaşımla birleştirilmesinden oluşan bir çalışma alanıdır (NCSS, 1994). “

Yurttaşlık eğitimi misyonu yüklenen Sosyal bilgiler müfredatı dünyadaki gelişmelerden etkilenmiştir. İki büyük dünya savaşı sırasında yaşanan uluslararası gerilimler ile siyasi ve sosyal krizlerin yarattığı sorunlar ve insan hakları ihlalleri Sosyal bilgiler dersinde neyin öğretilmesi gerektiğine dair tartışmalara neden olmuştur. Savaş ve çatışma dönemlerinde Sosyal bilgiler eğitimi politikasını konu alan NCSS Savaş Zamanı Politikası Komisyonu Raporu'nda, okullarda savaş dönemlerinde dünyanın incelenmesi, vatandaşlık eğitimi ve demokratik yaşama inancın özendirilmesi gerektiği açıklanmıştır. II. Dünya Savaşı yıllarında yayınlanan NCSS yıllıklarında Sosyal bilgiler müfredat kapsamının güncel olaylar, güncel tarih konuları ve demokratik ilişkiler açısından genişletilmesi ve geleneksel materyallerin aksine farklı görsel, işitsel materyallerin kullanılmasını önermiştir. Ancak bu öneriler içinde Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin kullanması için gereken etkinliklerin planlanması ve geliştirilmesi konularına yer verilmemiştir (Field & Burlbaw, 1995). Oysa etkili bir Sosyal bilgiler öğretiminin nasıl gerçekleştirileceği öğretmenler için en az içerik kadar tartışmalı bir konudur (Smilowitz, 2011).

Sosyal bilgiler sınıflarında sıklıkla başvuru alan eğitim materyali ders kitaplarıdır. Ancak ders kitaplarının öğretimin merkezine konulması hem öğrenciler hem de öğretmenler açısından çeşitli riskler içerir. Tek başına ders kitabı temelli öğretim, öğrencilerde Sosyal bilgiler, tarih, farklı kültürler ve dünya ile ilgili yanlış ve eksik bir anlayış oluşturur (Berg & Shaw, 2014). Ders kitapları güncel olaylar, çatışmalar ve sosyal konuları görmezden gelir (Barth & Shermis, 1980). Öğretmenler için ise ders kitapları, öğretim programını yazılı hale getirmekten ibarettir ve öğretmenleri pasifize ederek mesleki gelişimi olumsuz etkiler (Stacy 2013'den akt. Berg & Shaw, 2014). Bu çalışmada Sosyal bilgiler dersi konularının öğretimi için ders kitabına alternatif bir materyal olarak dijital çizgi roman tasarlanmıştır.

Tarihsel kökeni; antik çağdaki mağara duvarlarına çizilen resimlere ve Mısır hiyerogliflerine dayandırılan çizgi romanın ne olduğuna ilişkin tanımlar farklılaşmaktadır (Cantek, 1996). Çizgi romanı “ardışık (sıralı) sanat” olarak tanımlayan Eisner (1985)'e göre çizgi roman; “bir hikayeyi anlatmak veya bir düşünceyi dramatize etmek için sözcüklerin, görsel ya da görüntülerin düzenlenmesidir (s. 5).” Eisner'in bu tanımını geliştiren McCloud (1993) ise çizgi romanı; “bir mesajı iletmek veya okuyucuda estetik bir tepki oluşturmak için yapılan kasıtlı bir dizideki yan yana yerleştirilmiş görsel ve diğer görüntüler (s.9).” olarak tanımlamıştır. Eisner (1985) gibi McCloud (1993) da yaptığı tanımda çizgi romanın estetik yönünü vurgulamıştır. Sanatsal bir üretim aracı çizgi roman günümüzde dünyanın 9. büyük sanatı olarak kabul görmektedir (Alpin, 2006).

Çizgi roman sanatının tarihsel gelişimi ve yaygınlaşma süreci ülkeden ülkeye farklılıklar göstermektedir. Avrupa'da çizgi roman tarihi 19. yüzyıla dayandırılmaktadır. İsviçreli Rodolphe Töpffer'in “*Historie de M. Vieux Vois*” eseri Avrupa'da çizgi roman türünün ilk örneklerindedir (İlhan, 2016). 1930 'ların başında Belçika'da gazete eki olarak yayınlanan “*The Adventures of Tintin*” ise 20. yüzyılın en popüler çizgi romanı olarak Avrupa'da çizgi romanın yaygınlaşmasını sağlamıştır. 20 yüzyıl başında Amerika'da ortaya çıkan gazete çizgi romanları, çizgi romanı toplumsal bir araç haline getirerek tüm dünyada popülerleştirmiştir. 1938'de “*Superman*” gibi kahramanların anlatıldığı çizgi roman türlerinin ortaya çıkmasıyla Amerika'da dergi tarzı çizgi romanların üretimi artmıştır. Çizgi roman endüstrisinin geliştiği bir diğer ülke de Japonya'dır. Erken dönem çizgi roman tarihinin 12. yüzyıla dayandırıldığı Japonya'da modern çizgi romanın gelişimi 20. yüzyılın başlarındadır. Japon çizgi romanı olan mangalar, Osamu Tezuka gibi popüler olan çizerlerin de etkisiyle İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde etki alanını genişletmiştir (Comics, 2021).

Çizgi romanın önemli bir kültürel güç olarak keşfedilmesi, bilim insanlarının çizgi romana olan ilgisini arttırmıştır. 1944'te “*Journal of Educational Sociology*'nin” çizgi romanlara ayrılmış özel sayısındaki

makalelerinde akademisyenler; çizgi roman aracılığıyla hayata dair her konunun anlatılabileceğine, çizgi romanın eğitim ve iletişim alanındaki potansiyeline dikkat çekmiştir (Kuttner, 2021). Söz konusu yayınlara rağmen çizgi romana dair tüm görüşler iyimser değildir. 1950’li yıllara gelindiğinde çizgi romanın çocuklar için uygun olmadığına dair endişeler ile etik ve ahlaki sorunlarla ilgili tartışmalar, çizgi romanın eğitim alanındaki kullanımını durağanlaştırır da öğretmenlerin çizgi romanı eğitim aracı olarak kullanmaya direnmesi, 70’li yıllarda eğitimcilerin çizgi romana olan ilgisini yeniden canlandırmıştır (Yang, 2003). Günümüz dünyasında çizgi romanlar; sağlık, fen ve matematik eğitimi, yabancı dil eğitimi, din eğitimi, sanat eğitimi, karakter eğitimi gibi farklı alanlarda öğretim materyali olarak kullanılmaktadır (Adams, 2000; Arya-Pageh vd. 2020; Berkowitz ve Packer, 2001; Czerwiec, 2018; Hancock, 2015; Koutníková, 2017; Kusrini, 2020; Mcnicol, 2014; Phoon vd. 2020; Tekin ve İlhan, 2021; Toh, 2009; Toh vd. 2017; Yulianti vd. 2016).

Araştırmacıların kişisel ilgi ve deneyimleri sebebiyle bu çalışma Sosyal bilgiler eğitimine odaklanmaktadır. Çizgi romanlar öğretim süreçlerinde sağladığı faydalar sebebiyle sosyal bilgiler eğitiminde kullanılmaktadır. Öğretim süreçlerine sağladığı faydalar açısından çizgi romanlar;

Okuyucularının tarihi konularla ilgilenmesi için alternatif bir ortam sağlar. Tarihi olayın yaşadığı dönemdeki toplumsal yapıyı, tarihi şahsiyetlerin konumlarını ve aldıkları kararları tasvir ederek tarihi olayların anlaşılmasını kolaylaştırır (Clark, 2014; Cromer & Clark, 2007; Clark & Camicia, 2014).

- Çizgi romanlar; dünyada meydana gelen sosyal ve tarihi konuları anlama; savaş, ırkçılık, gibi küresel sorunları eleştirme ve başkaları için empati ve kişilerarası bağlılık duygusunu güçlendirmeye yardımcı olur (Falter, 2017).
- Çizgi romanlar disipliner bakış açısı sağlama ve farklı okuryazarlık becerilerini geliştirmeye katkı sağlar (Matuk vd. 2021).
- Ulusal ve evrensel değerlerin kazandırılmasında öğretim aracı olarak kullanılabilir (Buchori ve Setyawati, 2015).
- Çizgi romanlar; Sosyal bilgiler dersine karşı olumlu tutum geliştirme ve akademik başarının artırılmasında etkilidir (İlhan, 2016).
- Öğretim materyali olarak çizgi roman; düşük maliyetli ve kolay uygulanabilir. Söz konusu yararları sebebiyle öğretmenlerin materyal seçiminde çizgi roman tasarımının rolünün anlaşılması öğretmen uygulamalarını teşvik etmek için önemlidir (Matuk vd. 2021).

Uluslararası alanda yapılan çalışmalar Sosyal bilgiler eğitiminde basılı ve dijital çizgi romanların eğitsel değerini ortaya koymakta ve çizgi romanın Sosyal bilgiler konularının öğretiminde etkili bir öğretim materyali olarak

kullanılabileceğini vurgulamaktadır (Bosma at. al.2013; Cromer & Clark, 2007; Carano & Clabough, 2016; Letizia, 2020). Uluslararası alanyazında araştırmacıların artan ilgisine karşın Türkiye’de Sosyal bilgilerde çizgi roman kullanımına yönelik araştırmalar sınırlıdır. Yapılan az sayıda çalışma ise Sosyal bilgilerde coğrafya ve tarih konularının öğretimi, değerler eğitimi, insan hakları ve vatandaşlık konularını kapsamaktadır (Ak vd. 2020; Çelik ve İlhan 2021; İlhan, 2016; İlhan vd. 2021; İlhan ve Oruç, 2019; Kaba vd. 2020; Kavak ve İlhan, 2021; Keskin ve İlhan, 2021; Kurt, 2019; Özdemir ve İlhan, 2021; Özdemir ve İlhan 2022; Temel ve İlhan, 2019; Topkaya, 2014; Topkaya, 2016a; Topkaya ve Şimşek, 2015; Tuncel ve Ayva, 2010; Ünal, 2018; Ünal ve Demirkaya, 2019). Yapılan incelemede Şehit Pilot Yüzbaşı Cengiz Topel’in hayatını eğitsel açıdan ele alan bir çalışmaya rastlanmamıştır. Ayrıca özellikle Amerikan literatüründe ordularına ve asker kahramanlara yönelik çizgi romanlara ve de grafik romanlara rastlanmaktadır (Sergeant Rock, Military Comics, War Heroes, Blackhawk, Army War Heroes, Our Army at War, Unknown Soldier, Our Fighting Forces, G.I. Joe). Bu yayınlar askeri alandaki hareketlerini ve kahramanlarını çizgi romanlarla başta genç nesiller olmak üzere vatandaşlarına aktardıklarını göstermektedir.

Bu çalışmada Şehit Pilot Yüzbaşı Cengiz Topel için hazırlanan çizgi roman ile Kıbrıs meselesine dikkat çekilmeye çalışılacaktır. Çünkü Kıbrıs; Türk tarihinde yaşanan kritik bir mesele ve milli dış politikanın önemli bir parçasıdır. Kıbrıs meselesinin anlaşılması ve dönemin aktörlerinden Yüzbaşı Cengiz Topel’in tanınması genç nesiller için; yakın tarihin öğrenilmesi, Türk kimliği ve milli bilincin oluşumuna katkı sağlama, Türk Cumhuriyetleri ile ilgili bilgi ve farkındalığı artırma ve kültürel bağları güçlendirme açısından önemlidir. Bu öneme karşılık Kıbrıs meselesi ve Kıbrıs tarihini eğitsel açıdan ele alan az çalışma vardır (Şenyol, 2018; Şimşek-Taş, 2020; Şimşir, 2014). Bu çalışmalar; sosyal bilgiler ve tarih ders kitaplarında Kıbrıs tarihine yer verilme durumu, Kıbrıs gazilerinin harekate yönelik görüşlerinin Sosyal Bilgiler Öğretim Programı’ndaki değerler açısından incelenmesi konularını kapsamaktadır. Yapılan çalışmalarda ders kitaplarında Kıbrıs meselesinin sınırlı olarak ele alındığı görülmüştür (Şimşir, 2014). Ayrıca bu çalışmalar, ders kitapları ve öğretim programının mevcut durumuyla sınırlıdır. Alanyazın incelemesinde, Kıbrıs meselesinin öğretimi ve öğretim yöntemleri, dönemin sosyal yönü ve Kıbrıs tarihindeki önemli kişileri eğitsel açıdan ele alan bir çalışmaya rastlanmamıştır. Ders kitaplarına ek bir materyal olarak hazırlanan bu çalışma; Kıbrıs tarihi ve Kıbrıs meselesinin önemli aktörlerinden Şehit Pilot Yüzbaşı Cengiz Topel’in hayatını eğitsel açıdan ele alınmasını gerekli kılmaktadır. Bu noktada bu çalışmanın amacı, WEB 2.0 tasarım aracı olan Pixton kullanılarak Türkiye’nin ilk hava harp şehidi Pilot Yüzbaşı Cengiz Topel’in dijital çizgi romanını hazırlamaktır. “Kıbrıs’a Bir Yıldız Düştü Dijital Çizgi Romanı’nın;” milli bilincin oluşumuna katkı sağlama, Türk tarihindeki önemli kişi ve kahramanların tanıtılması, güncel tarihteki bir olayın

Sosyal bilgiler dersi içeriğine dahil edilmesi, Türk Cumhuriyetleri ile ilgili bilgi ve farkındalığı arttırma ve kültürel bağları güçlendirme, açısından alanyazına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

YÖNTEM

Bu kısımda dijital çizgi roman hazırlama süreci tüm detaylarıyla anlatılmaya çalışılacaktır.

“Kıbrıs’a Bir Yıldız Düştü Dijital Çizgi Romanı’nın” Hazırlanma Süreci.

Çizgi romanın yapı özellikleri

Çizgi romanların öğretmenler tarafından geliştirilmesi, eğitimde kullanılan bir yoldur. Öğretmenlerin resim çizme ve sanatsal becerilerinin sınırlı olduğu durumlarda dijital çizgi roman oluşturma programları öğretmenler için yardımcı araçlar olarak kullanılmaktadır (Lazarinis vd. 2015). “Kıbrıs’a Bir Yıldız Düştü Dijital Çizgi Romanı” WEB 2.0 aracı Pixton kullanılarak hazırlanmıştır (<https://app.pixton.com>). Pixton; çizgi roman programları arasında içinde en kullanışlı WEB 2.0 aracı olma (Lazarinis vd. 2015), hareketli karakterler ve özgün mekan tasarlama ve geliştirebilme, renkli tasarım yapabilme konusunda sağladığı avantajlar sebebiyle seçilmiştir.

Hazırlanan çizgi roman toplam 49 panelden oluşmaktadır.

Öğrenme Alanı: Küresel Bağlantılar

Kazanım: SB.6.7.1. Ülkemizin Türk Cumhuriyetleri ve komşu devletlerle olan kültürel, sosyal, siyasi ve ekonomik ilişkilerini analiz eder.

Konu: KKTC tarihi şahsiyetlerinden Pilot Yüzbaşı Cengiz Topel

Karakterler:

Gerçek bir olaydan esinlenen çalışmada gerçek ve hayali kahramanlar birlikte kullanılmıştır.

Hayali karakterler: Sosyal bilgiler Öğretmeni, Ece, Gökçen, Raif Dede.

Gerçek karakterler: Pilot Yüzbaşı Cengiz Topel, Pilot Üsteğmen İzzet Öztarhan, Rum askeri. Hikayede ayrıca senaryo gereği Kanlı Noel gecesinde vefat eden Binbaşı Dr. Nihat İlhan’ın eşi Mürüvvet Hanım, oğulları Kutsi, Murat ile Kıbrıs direnişinin simge isimleri Rauf Denktaş, Dr. Fazıl Küçük ve TMT kurucuları ile isimleri tespit edilemeyen TMT üyeleri de yer almaktadır.

Zaman: Çizgi romanda bugün ve geçmiş zaman birlikte kullanılmıştır. 2021 yılından başlayan zaman akışı , geçmiş dönem olarak 1954-1964 yılları arasını kapsamaktadır.

“Kıbrıs'a Bir Yıldız Düştü Dijital Çizgi Romanı” 8 aşamada hazırlanmıştır:

1. Aşama: Sosyal bilgiler öğretim programında yer alan öğrenme alanlarından biri seçilmiştir.
2. Aşama: Belirlenen öğrenme alanı içinde anlatılacak konular saptanmıştır.
3. Aşama: Senaryo içerisinde öğrencilerin kendisiyle özdeşleştirebileceği, gerçek hayattan karakterler meydana getirilmiştir. Karakterlerin fiziki ve kişilik özellikleri belirlenmiştir.
4. Aşama: Olaylar ve karakterlerin detaylıca anlatıldığı senaryo metni hazırlanmıştır. Senaryo metninin hazırlanmasında literatür taraması ve kendisi de alan uzmanı olan ikinci yazarın görüşlerine başvurulmuştur.
5. Aşama: Senaryo metni öncelikle elle çizilerek kağıda aktarılmıştır.
6. Aşama: Pixton ([http:1](http://1)) ve Pixiz ([https:2](https://2)) programında karakterler, arka plan, kullanılacak nesnelere ve programda olmayıp eklenecek görseller hazırlanmıştır.
7. Aşama: Senaryo çizimi yapıp, konuşma balonları ve açıklama bantları eklenmiştir.
8. Aşama: Çizgi romanın doğasına ait olan ses, koku, duygu vb. efektler eklenmiştir.

“Kıbrıs'a Bir Yıldız Düştü Dijital Çizgi Romanı”nın tasarımına öğrenme alanı ve kazanımın belirlenmesiyle başlanmıştır. Öğretim materyali olarak tasarlanan çizgi romanda; Sosyal Bilgiler 6. Sınıf Küresel Bağlantılar Öğrenme Alanı'nın birinci kazanımı olan “Ülkemizin Türk Cumhuriyetleri ve komşu devletlerle olan kültürel, sosyal, siyasi ve ekonomik ilişkilerini analiz eder.” kazanımı seçilmiştir. Seçilen kazanımın yanı sıra çizgi romanda; Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nda yer alan “insan hakları ihlalleri ” ile “adalet, barış, vatanseverlik, özgürlük” değerlerine yer verilmiştir (MEB, 2018).

Kazanım, öğrenme alanı ve konusu belirlenen çizgi romanda karakterler belirlenmiş ve olay örgüsü oluşturulmuştur. Tarihteki gerçek bir olayı anlatan bu çalışmada gerçek ve hayali karakterler birlikte kullanılmıştır, Pilot Yüzbaşı Cengiz Topel, Pilot Üsteğmen İzzet Öztarhan, Rum askeri gibi gerçek karakterlerin görünüş ve kıyafetlerinin gerçeğe uygun olarak seçilmesine özen gösterilmiştir. Kanlı Noel şehitleri Mürüvvet Hanım ve çocukları için de orijinal fotoğraflar kullanılmıştır. Çizgi romanın olay örgüsünde hayali karakterler olarak da öğretmen, Raif Dede ve öğrenci gibi çocukların günlük hayatta sıklıkla karşılaşp özdeşim kurabileceği tiyolojiler seçilmiştir. Çizgi romanda kullanılan karakter örnekleri aşağıda gösterilmiştir:

Tipolojik özelliklerinin yanı sıra; karakterlerin diyalogları, mekan özellikleri, ışık, ses ve kullanılacak nesnelere de senaryoda belirtilmiştir. Diyalogları belirlenen senaryo metni; panel adı verilen çizgi roman karelerine dönüştürülmüştür. Senaryo ilk aşamada 34 panel olarak tasarlanmış ve kara kalemle kağıda çizilmiştir.

Senaryoda yer alan diyaloglar ve karakterlerin iç ve dış sesleri için konuşma balonları, mekan tasviri ve psikolojik tasvirler için ise bant yazıları kullanılmıştır. Senaryoda bütünlüğün korunması ve paneller arası kopukluğun önlenmesi için panel geçişleri eklenmiştir. Panel geçişleri; paneller arası bütünlüğü sağlamanın yanı sıra zamanda yolculuk, ses ve patlama efekti vermek amacıyla da kullanılmıştır. Çizgi romanda kullanılan konuşma balonu, bant yazısı ve geçiş paneli örnekleri sırasıyla aşağıda gösterilmiştir:

Tarihi bir olayın anlatıldığı çizgi romanda Kıbrıs 'ta Türk ve Rum taraflarının savaşı anlatılmış, KKTC 'deki gerçek mekanlar, anıtlara yer verilmiştir. Ancak İngilizce arayüze sahip olan Pixton'da Türk bayrağı ve Türk kültürüne ait semboller bulunmamaktadır. Öğretim materyali olarak hazırlanan ve Türk tarihi ile Türk kültürüne yönelik kazanımlar içeren çizgi romanda

Şehit Pilot Yüzbaşı Cengiz Topel Anıtı ve KKTC bayrağı da fotoğraf olarak programa eklenmiştir.

Karakalem çizimlerde 34 panel olarak tasarlanan çizgi roman dijital ortama aktarılırken uzman görüşü doğrultusunda detaylandırılmış ve panel yoğunlukları azaltılmıştır. Bu sebeple panel sayısı artmış ve dijital çizgi roman 49 panel olarak tamamlanmıştır.

SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Bu çalışmada Kıbrıs meselesi ve Kıbrıs tarihinin önemli şahsiyetlerinden Şehit Pilot Yüzbaşı Cengiz Topel'in dijital çizgi romanı tasarlanmıştır. Güncel Sosyal Bilgiler Öğretim Programı esas alınarak tasarlanan "Kıbrıs'a Bir Yıldız Düştü Dijital Çizgi Romanı" Sosyal bilgilerde ihmal edilen Kıbrıs meselesi ve Türkiye'nin ilk hava harp şehidi Pilot Yüzbaşı Cengiz Topel'in hayatının öğretimi için öğretmenlere alternatif bir görsel materyal sunmaktadır. Bu çizgi romanla; yakın tarihteki önemli bir konu ve tarihi kişiliğin öğrencilere ilgi çekici ve akılda kalıcı bir şekilde sunulması amaçlanmıştır. Çizgi roman senaryosunda Pilot Yüzbaşı Cengiz Topel'in insan haklarına aykırı biçimde şehit edilmesi, Kıbrıs Türkleri ve Rum tarafının yaşadığı çatışmalar, Kanlı Noel Katliamı gibi kaotik konular ile Türkiye'nin Kıbrıs Sorunu'na yönelik müdahalesi ve politik tutumuna yer verilmiştir.

Günümüzde görsellere ulaşım kolaylaşmış buna bağlı olarak görsellerin kullanımı yaygınlaşmıştır. Çizgi romanında ana birleşenlerinden olan görseller ile zor, karmaşık ve çelişkili konular ilgililere normal metinlere göre daha etkili gelmektedir. Çizgi romanda, okuyucuyu hikayeye katmak için ilgi çekici canlı çizimler kullanılması ve metin ve görsellerin birlikteliği, duyarlı harekete geçirerek işlenen konuyu ilginç kılmaktadır. Okuyucu, metin ve görsel arasında yarattığı etkileşim sayesinde çizgi romanlar, sadece metnin ötesine geçmenin yanı sıra öğrenciye öğretim ortamını aşan bir içgörü de sağlamaktadır (Akesson ve Oba, 2017). Özgün yapısının sağladığı yararları ek olarak çizgi romanlar; zorlu geçmişleri, savaş, uluslararası çatışma ve

soykırım ile politik konuları anlatmada etkili bir araç olarak kullanılmaktadır (Akan, 2018; Christensen, 2006; Decker ve Castro, 2012; Gundermann, 2015; Kirshner vd. 2008; Özdemir ve İlhan 2022; Remington, 2013; Satrapi, 2004; Seçmez ve İlhan, 2021) .

“Kıbrıs’a Bir Yıldız Düştü Dijital Çizgi Romanı” Türkiye’nin ilk hava harp şehidi Pilot Yüzbaşı Cengiz Topel’in esir düşmesi ve şehitliğini konu aldığı için biyografik özellikler taşımaktadır. Tarihi kişilik olarak Cengiz Topel’in çizgi roman yoluyla Sosyal bilgiler müfredatına kazandırılması çalışmadaki yenilik unsurudur. Sosyal bilgilerde savaşın öğretimi ve vatanseverliğin pekiştirilmesinde görsel materyaller ve sanattan yararlanmanın yanı sıra törenler, milli ritüeller ve tarihi kahramanların biyografileri kullanılmalıdır (Chase, 1943). Çizgi romanlarda kullanılan görseller sayesinde tarihi şahsiyetler, insancıl hale gelir. Çizgi roman; onların kişiliğinin, sahip olduğu değer ve inançların altını çizer (Clark, 2014). Türkiye’de eğitim alanında kullanılmak için biyografik çizgi roman tasarımı ile ilgili bir araştırmaya rastlanmamakla birlikte dünyada tarihi şahsiyetlerin öğretiminde biyografik çizgi roman kullanımı yeni değildir (Kuhlman,2017) Nagtegaal (2021), Avrupa’da biyografik çizgi romanın yükselişine ve Diego Velázquez, Vincent Van Gogh, Pablo Picasso, Frida Kahlo, Rembrandt ve Salvador Dali gibi sanat tarihindeki önemli kişilerin biyografik çizgi romanlarına dikkat çekmektedir. İlhan ve Çelik (2021) de biyografik özellikler taşıyan Uygur mangalarını incelemişlerdir. Japon sanatçı Tomomi Shimizu tarafından çizilen mangalar; Çin’in Uygur Türklerine uyguladığı sistematik baskıdan etkilenen Mihriğül Tursun, Gulistan Aziz, Muharram Muhammadali, Halmat Rouzi, Sayragul Sautybay ve Gülbahar Celilova’yı konu etmiştir. Araştırmacılar bu mangaların; tarihi bir sorun olan Doğu Türkistan meselesi hakkında farkındalık yarattığını ve Sosyal bilgiler sınıflarında etkili bir materyal olarak kullanabileceğini vurgulamıştır.

“Kıbrıs’a Bir Yıldız Düştü Dijital Çizgi Romanı,” Şehit Pilot Yüzbaşı Cengiz Topel’in esir düşmesi ve şehitliği süresince yaşanan insan hakları ihlallerinin yanı sıra Kıbrıs Türklerinin yaşadığı katliam ve insan hakları ihlallerini de gözler önüne sermektedir. Çalışmamız çizgi romanın göstergebilimsel yapısından (McCloud, 1993) yararlanarak insan hakları ihlallerine yönelik sorunları Sosyal bilgiler sınıflarına taşımaya amaçlamaktadır. Çünkü öğretmenler için insan haklarına yönelik bilgi ve farkındalık sağlamak, iyi vatandaşlar yetiştirmenin ötesinde ahlaki bir sorumluktur (Kirkwood-Tucker 2012).

Carano ve Clabough çalışmalarında (2016), insan hakları ihlallerinin örneği olarak Sosyal bilgiler sınıflarında kullanılmak üzere dört çizgi roman önermiştir. Bunlar; “Maus, Footnotes in Gaza, War Brothers: The Graphic Novel ve March Book Two’dur.” Art Spiegelman’ın Pulitzer ödüllü çizgi romanı “Maus”, II. Dünya Savaşı’nda Yahudilerin yaşadığı insan hakları

ihlallerine yer vermektedir. “Footnotes in Gaza,” İsrail tarafından 385 Filistinli'nin öldürüldüğü 1956 katliamını ele almaktadır. “War Brothers: The Graphic Novel,” Tanrı'nın Direniş Ordusu'nda savaşmak için kaçırılan Ugandalı çocukların hikayesini anlatmaktadır. March Book Two” ise çizgi romanında John Lewis'in Sivil Haklar Hareketi'ndeki deneyimlerini işlemektedir.

Dünyadaki literatüre paralel olarak Türkiye'de de insan hakları eğitiminde çizgi roman kullanımı ile ilgili alanyazının inşası yenidir. İnsan hakları eğitiminde çizgi roman kullanımına ilişkin yerli araştırmalar; insan hakları aktivisti Malala Yusufzay aracılığı ile Pakistan'daki insan hakları ihlallerinin anlatımı (Ak vd. 2020), Çin'de Doğu Türkistanlıların yaşadıkları insan hakları ihlalleri ile ilgili mangaların incelenmesi (İhan ve Çelik, 2021) ve çocuk hakları konusunu (Çelik ve İlhan, 2021) ele alan dijital çizgi roman tasarımları ile Sosyal bilgiler öğretmenlerinin insan hakları konusunda çizgi romanının kullanımı hakkındaki görüşlerine (Temel ve İlhan, 2019) odaklanmaktadır. İncelenen akademik çalışmaların Sosyal bilgilerde insan hakları konusunda çizgi roman kullanımına yönelik tavsiyelerine rağmen Türkiye'de Sosyal bilgiler öğretmenlerinin insan hakları eğitiminde çizgi romanı kullanımına yönelik bilgi ve farkındalık düzeyleri düşüktür (Temel ve İlhan, 2019). “Kıbrıs'a Bir Yıldız Düştü Çizgi Romanı,” Türk tarihinde yaşanmış bir insan hakları sorununu gündeme getirmektedir. Sosyal bilgiler dersinde kullanılmak üzere tasarlanan ve ücretsiz olarak paylaşılan çizgi romanın öğretmenlerin bu konudaki bilgi ve farkındalığını arttıracığı düşünülmektedir

“Kıbrıs'a Bir Yıldız Düştü Dijital Çizgi Romanı,” Sosyal bilgiler eğitimi ile ilişkilendirilen konuların yanı sıra güncel SBÖP'de (MEB, 2018) yer alan “adalet, eşitlik, özgürlük ve vatanseverlik” değerlerine vermektedir. Çizgi romanlar, etik (Delgado-Algarra, 2017) ve ahlaki (Buchori ve Setyawati, 2015; Murti vd, 2020) değerlerin oluşuma katkı sağlayan bir öğretim materyalidir ve öğrenciler değerler eğitiminin bir yolu olarak çizgi romana ilgi duymaktadır (Murti vd, 2020). Bu nedenle değer eğitiminde çizgi roman tasarlamak eğitimsel bir ihtiyaçtır (Murti vd. 2020). Murti vd. (2020) değerler eğitiminde ideal çizgi roman tasarımı için yaptığı ihtiyaç analizi çalışmasında; mutluluk, arkadaşlık, barış, milliyetçilik gibi değerleri içeren eğitici çizgi roman tasarımlarının ulusal kültürün korunması için gerekli olduğunu ortaya koymaktadır. Farklı ders ve sınıf düzeylerinde değerler eğitiminde çizgi roman kullanımına yönelik uygulamalı araştırmalar ise hoşgörü (Anggito ve Sartono, 2022), çevresel duyarlılık (Topkaya, 2016b) gibi evrensel değerler ile ulusal değerlerin (Ahmadi vd. 2021) kazanımında çizgi romanların etkili bir araç olduğunu desteklemektedir. “Kıbrıs'a Bir Yıldız Düştü Çizgi Romanı;” “adalet, barış, özgürlük ve vatanseverlik” değerlerinin kazandırılmasında öğretime yardımcı olarak tasarlanmıştır. Çalışma sonuçlarına dayalı olarak şu öneriler getirilmiştir:

- Sosyal bilgiler dersinde farklı kazanım, öğrenme alanı ve sınıf düzeyine yönelik eğitici çizgi roman tasarlanabilir. Öğretim materyali olarak olarak çizgi romanlarda öğrencilerin yaşları, gelişimsel dönemleri ve öğretim seviyeleri göz önünde bulundurulmalıdır.
- Tasarlanan çizgi romanın senaryosu ile dersin içeriğine ve kazandırılması istenen hedef davranışlara uygunluğuna özen gösterilmelidir.
- Çizgi romanın doğası gereği metin yoğunluğundan kaçınılmalı, kullanılan metinler dil ve imla kurallarına uygun olarak yazılmalıdır.
- “Kıbrıs’a Bir Yıldız Düştü Dijital Çizgi Romanı” Şehit Pilot Yüzbaşı Cengiz Topel’in hayatını konu alan teorik bir materyal tasarımı çalışmasıdır. Eğitici çizgi romanların eğitimdeki etkisini değerlendirebilmek için tasarlanan çizgi romanların sınıf ortamda uygulanmasına yönelik deneysel çalışmalar ve eylem araştırmaları tasarlanabilir.
- “Kıbrıs’a Bir Yıldız Düştü Dijital Çizgi Romanı” WEB 2.0 aracı Pixton kullanılarak dijital ortamda tasarlanmıştır. Eğitici çizgi romanların dijital tasarımı için farklı (Storyboardthat, Makebeliefscomix) WEB 2.0 araçları kullanılabilir.
- Dijital çizgi romanların sınıfta kullanımını yaygınlaştırmak için öğretmenler ve öğrencilere çizgi roman tasarımı araçları ile ilgili eğitim verilebilir.
- Türkiye’de eğitimde çizgi roman kullanımının artırılması için öğretmen eğitimi programlarında Eğitimde Çizgi Roman Kullanımı dersleri yaygınlaştırılabilir. Akademik literatürün geliştirilmesi için lisans ve lisansüstü düzeyde eğitim uzmanlarının yetiştirilmesi sağlanabilir. Eğitimde çizgi roman kullanımına yönelik panel, sempozyum, kongre ve konferanslar düzenlenebilir.

Kaynaklar

- Adams, J. (2000). Working out comics. *Journal of Art & Design Education*, 19(3), 304-312.
- Ahmadi, F., Rochmad, R., Lestari, F. P., & Harjunowibowo, D. (2021). The development of mathematics comic containing Pancasila values to develop character of elementary school students: A case study of Indonesia. *Journal of Innovation in Educational and Cultural Research*, 2(1), 25-34.
- Ak, M. M., Erdoğan, M. F. & İlhan, G. O. (2020). Görsel bir öğretim materyali olarak dijital çizgi roman tasarımı: Gezdim, Gördüm, Öğrettim. *Journal of History School*, 47, 2458-2484.
- Akan, M. (2018). Çizgi roman kahramanı Tenten ve sovyet eleştirisi. *Ege Sosyal Bilimler Dergisi*, 1 (1) , 36-55.
- Akesson, B., & Oba, O. (2017). Beyond words: Comics in the social work classroom. *Journal of Social Work Education*, 53(4), 595-606.
- Alasya, H. F. (1992). *Kıbrıs ve Rum-Yunan emelleri*. Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Milli Eğitim ve Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Alpin, H. (2006). *Çizgi roman ansiklopedisi*. İnkılap Kitabevi .

- Anggito, A., & Sartono, E. K. E. (2022). The development of multicultural education comics to embed tolerance character for 4th grade of elementary school. *Jurnal Prima Edukasia*, 10(1), 66-81.
- Arya Pageh, W., Gede, Y. K. P., & I Nyoman, S. (2020). The digital comic Tantri Kamandaka: A discovery for national character education. *International Journal of Innovation, Creativity and Change*, 13(3), 718-732.
- Barth, J. L., & Shermis, S. S. (1980). Nineteenth century origins of the social studies movement: Understanding the continuity between older and contemporary civic and US history textbooks. *Theory & Research in Social Education*, 8(3), 29-49.
- Ben A. Smith, J. Jesse Palmer and Stephen T. Correia. (1995). "Social Studies and the birth of NCSS, 1783-1921." *Social Education* 59(7), 393-398.
- Berg, C., & Shaw, M. (2014). Moving toward a humanistic social studies and history curricula: A review of recent reflective practices. *Sage Open*, 4(1), <https://doi.org/10.1177/2158244014528919>.
- Berkowitz, J., & Packer, T. (2001). Heroes in the classroom: comic books in art education. *Art education*, 54(6), 12-18.
- Bosma, K., Rule, A. C., & Krueger, K. K. (2013). Social studies content reading about the american revolution enhanced with graphic novels. *Social Studies Research And Practice*, 8(1), 59.
- Buchori, A., & Setyawati, R. D. (2015). Development learning model of character education through e-comic in elementary school. *International Journal of Education and Research*, 3(9), 369-386.
- Buluñç, A.Z., (2019, Aralık, 23-24). Rum-Yunan ikilisinin Enosis soykırımı ve Kıbrıs Türk halkının varoluş savaşımı. Prof. Dr. Adnan Sofuoğlu (Oturma başkanı) *Tbp. Bnb. Nihat İlhan ve şehit ailesi anısına: Kıbrıs Türkünün varoluş mücadelesi ve Kumsal Baskını panel konuşmaları* içinde [Panel] Gazimağusa, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti.
- Cankut, A. (2006). *Kıbrıs Türkü'nün varoluş mücadelesi (Türk Mukavemet Teşkilatı ve faaliyetleri)*. [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Fırat Üniversitesi .
- Cantek, L. (1996). *Türkiye'de çizgi roman*. İletişim Yayınları.
- Carano, K. T. ve Clabough, J. (2016). Images of struggle: Teaching human rights with graphic novels. *The Social Studies*, 107(1), 14-18.
- Chase, W. L. (1943). *Wartime social studies in the elementary school* (No. 3). National Council for the Social Studies, a Department of the National Education Association.
- Christensen L. (2006) Graphic Global Conflict: Graphic novels in the high school social studies classroom, *The Social Studies*, 97(6), 227-230.
- Clark, J. S. (2014). Teaching historical agency: Explicitly connecting past and present with graphic novels. *Social Studies Research and Practice*, 9 (3), 66-80.
- Clark, J. S., & Camicia, S. P. (2014). Fostering preservice teachers' sense of historical agency through the use of nonfiction graphic novels. *The Journal of Social Studies Research*, 38(1), 1-13.
- Cromer, M., & Clark, P. (2007). Getting graphic with the past: Graphic novels and the teaching of history. *Theory & Research In Social Education*, 35(4), 574-591
- Czerwiec, M. K. (2018). Representing AIDS in comics. *AMA Journal of Ethics*, 20(2), 199-205.
- Çelik, K. ve İlhan, G. O. (2021). Çocuk haklarına yönelik eğitici çizgi roman: "Sadece biriyim". *Türkiye Eğitim Dergisi*, 6 (1), 262-279.

- Comics, (2021). <https://stringfixer.com/tr/Comics>.adresinden : 25 Temmuz 2022'de alındı.
- Decker, A. C., & Castro, M. (2012). Teaching history with comic books: A case study of violence, war, and the graphic novel. *The History Teacher*, 45(2), 169-187.
- Delgado-Algarra, E. J. (2017). El cómic como recurso educativo en la enseñanza de las ciencias sociales: compromiso socio-histórico y valores en el manga de Tezuka. *Cultura y Educación*, 29(4), 848-862.
- Denizli, A.(2020). Kıbrıs'ta Yunan terör örgütü EOKA ve katliamları. *International Journal Of Education And History Research*. 2 (2), 1-25. [10.29228/eta.43915](https://doi.org/10.29228/eta.43915).
- Eisner, W. (1985). *Comics and Sequential Art*. Tamarac, FL: Poorhouse Press.
- Emek, F. A. (2014). *1958-1974 yılları arasında Kıbrıs'ta yerel basında Rum mezalimi*. [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Adnan Menderes Üniversitesi.
- Falter, M. M. (2017). The power and potential of graphic novels in the classroom. *Anthropology Now*, 9(3), 144-146.
- Field, S. L., & Burlbaw, L. M. (1995). A time for growth, a time for war, a time for leadership: 1937-1947. *Social Education*.
- Geniş, K. C. (2021). Londra-Zürich Anlaşmalarına giden süreç (05.02.1959-19.02.1959). *Belgi Dergisi*, (21), 233-252. <https://doi.org/10.33431/belgi.726417>.
- Göktürk, B. (2019). Kıbrıs'ta Türklere yapılan soykırım ve Kanlı Noel. *Güvenlik Kuvvetleri Dergisi*, 123, 5-7.
- Gundermann, C. (2015). Real imagination? holocaust comics in Europe. In *Revisiting Holocaust Representation in the Post-Witness Era* (pp. 231-250). Palgrave Macmillan.
- Hancock, R. (2015). More credo, less capes: Why and how we should use comics in the Religious Education classroom. *Studies in Comics*, 6(1), 25-41.
- İlhan, G. O. (2016). *Sosyal bilgiler öğretiminde çizgi romanların kullanımı*, [Yayınlanmamış Doktora Tezi], Afyon Kocatepe Üniversitesi,
- İlhan, G. O., Kaba, G. ve Sin, M. (2021). Usage of digital comics in distance learning during COVID-19. *International Journal on Social and Education Sciences (JonSES)*, 3(1), 161-179. <https://doi.org/10.46328/ijones.106>.
- İlhan, G.O ve Çelik, K. (2021). Uygur Mangalarının İnsan Hakları Evrensel Beyanamesine dayalı olarak incelenmesi [Bildiri sunumu]. ERPA Congress. Online.
- İlhan, G.O. ve Oruç, Ş. (2019). Sosyal bilgiler dersinde çizgi roman kullanımı: Teksas Tarihi. *Eğitim ve Bilim*, 44(198), 327-341.
- İsmail, S. (1997). *İngiliz yönetiminde Türk-Rum ilişkileri ve ilk Türk-Rum kavgaları*. Kıbrıs Türk Mücahitler Derneği
- Kaba, G. Şin, M. ve İlhan, G. O. (2020). Eğitimde dijital çizgi roman tasarımı: Etkin Vatandaş Bilge. *The Journal Of Academic Social Science Studies*, 83, 107-123.
- Kavak, O. ve İlhan, G.O. (2021). 5. sınıf Sosyal Bilgiler Dersi Etkin Vatandaşlık Öğrenme Alanına yönelik çizgi roman tasarımı: "Minik Vatandaşlar". *Journal of Innovative Research in Teacher Education*, 2(3), 243-265.
- Keser, U. (2012). Kıbrıs' ta 21 Aralık 1963 Kanlı Noel'i ve Kızılay. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 12(24), 255-304.
- Keskin, A., & İlhan, G. O. (2021). Değerler eğitimine yönelik dijital çizgi roman tasarımı: "Gizemli labirent". *İnsan ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(1), 250-264.
- Kirkwood-Tucker, T. F. (2012). Preparing global citizens through the study of human rights. *Social Education*, 76(5), 244-246.

- Kirshner, M., MacKinnon, J. B., Shoebridges, P., & Simons, M. (2008). *I live here*. Pantheon.
- Koday, Z. (1995). Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Devleti'nin coğrafi özellikleri. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, (2), 17-45.
- Kuhlman, M. (2017). The autobiographical and biographical graphic novel. *The Cambridge companion to the graphic novel*, 113-129
- Kurt, E. (2009). *Kıbrıs Şehidi Hava Pilot Yüzbaşı Cengiz Topel ve 1964 Kıbrıs Hava Harekati*. Hava Basımevi ve Neşriyat Müdürlüğü.
- Kurt, S. (2019). *Sosyal bilgiler öğretiminde çizgi roman kullanımına ilişkin Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının görüşlerinin incelenmesi*. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi] İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa.
- Kusrini, D., Dewanty, V. L., & Hidayat, N. N. (2020, December). The development of comics as a media to improve Japanese writing skill [Bildiri Sunumu]. 4th International Conference on Language, Literature, Culture, and Education (ICOLLITE 2020) (pp. 155-163). Atlantis Press.
- Kuttner, P. J., Weaver-Hightower, M. B., ve Sousanis, N. (2021). Comics-based research: The affordances of comics for research across disciplines. *Qualitative Research*, 21(2), 195-214.
- Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı. Kıbrıs meselesi tarihi perspektif. <https://mfa.gov.ct.tr/tr/kibris-meselesi/tarihi-perspektif/>.adresinden 1 Mayıs 2022 tarihinde alınmıştır.
- Lazarinis, F., Mazaraki, A., Verykios, V. S., & Panagiotakopoulos, C. (2015). E-comics in teaching: Evaluating and using comic strip creator tools for educational purposes [Bildiri Sunumu] *10th International Conference on Computer Science & Education (ICCSE)* (305-309). IEEE
- Letizia, A. J. (2020). *Reading Comics For Citizenship. Graphic Novels As Pedagogy in Social Studies*, Palgrave Macmillan, Cham.
- Matuk, C., Hurwich, T., Spiegel, A. et al. (2021). How do teachers use comics to promote engagement, equity, and diversity in science classrooms?. *Res Sci Educ.* 51, 685–732.
- Mavioğlu, M. (2001). *1958-1974 döneminde Kıbrıs Türk Halkının mücadelesi*. [Mezuniyet Çalışması], Yakındoğu Üniversitesi.
- McCloud, S. (1993). *Understanding comics*. Kitchen Sink Press.
- McNicol, S. (2014). Humanising illness: presenting health information in educational comics. *Medical Humanities*, 40(1), 49-55.
- MEB, (2018). *Sosyal Bilgiler Öğretim Programı*. TTKY. <http://mufredat.meb.gov.tr/ProgramDetay.aspx?PID=354>.adresinden 28.05.2022 tarihinde alınmıştır.
- Mor, A. ve Çitçi, M. (2007). KKTC'DE kentleşme. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 12(18), 225-245.
- Murti, D. K., Gunarhadi, G., & Winarno, W. (2020). Development of educational comic with local wisdom to foster morality of elementary school students: A need analysis. *International Journal of Educational Methodology*, 6(2), 337–343.
- Nagtegaal, J. (2021). Biographical comics as scholarship? The case of Salvador Dalí and the 'Dalí Renaissance'. *Bulletin of Spanish Studies*, 98(8), 1313-1339.

- National Council for the Social Studies [NCSS]. (1994). *Expectations of excellence: curriculum standards for the social studies*. Washington, DC: National Council for the Social Studies.
- Oberling, P. (1990). Kıbrıs faciası (F. Armaoğlu, Trans.). *Belleten*, 54 (210), 825-862.
- Onuş, E. (2020). Hava şehidi Cengiz Topel ve edebiyatımız. *Türk Dünyası Araştırmaları*, 124(245), 435-446.
- Önal, T. (2020). Kıbrıs Meselesi'nin tarihi gelişimi ve Kıbrıs Türklerinin siyasî, hukukî ve sosyo-kültürel durumu. *Turkish Studies-Historical Analysis*, 15(1), 193-208. <http://dx.doi.org/10.29228/TurkishStudies.41617>.
- Özdemir M. ve İlhan G.O. (2021, Aralık, 20-22). *Maus Çizgi Romanının Sosyal bilgiler eğitimi açısından incelenmesi* [Bildiri Sunumu]. 9. Uluslararası Sosyal Bilgiler Eğitimi Sempozyumu, Bolu.
- Özdemir M. ve İlhan G.O. (2022, Eylül, 7-9 Eylül). *1915 Olaylarının dijital çizgi romanı: Tehcir, 1915* [Bildiri Sunumu]. 8. Uluslararası Tarih Eğitimi Sempozyumu. Adana.
- Phoon, H. Y., Roslan, R., Shahrill, M., & Said, H. M. (2020). The role of comics in elementary school science education. *Formatif: Jurnal Ilmiah Pendidikan MIPA*, 10(2).
- Remington, M. S. (2013). Fragile mechanics: connecting Holocaust and art education through the creation of a graphic novel. [Master thesis] The University of Texas at Austin.
- Satrapi, M. (2004). *Persepolis*. Panteon
- Seçmez, N. & İlhan, G. O. (2021). Türklerin 89 göçünün dijital çizgi romanı: “Geriye Kalanlar.” *Milli Eğitim Dergisi*, (Türkiye’de ve Dünyada Göçmen Eğitimi Özel Sayısı), 743-763.
- Smilowitz, S. D. (2011). *Social studies for the twenty-first century: Methods and materials for teaching in middle and secondary schools*: Zevin, Jack. 2008. New York: Routledge. 432 pp.,paperback. *The Social Studies*, 102(2), 94-94.
- Şahin, İ. (2020). Düşünceden eyleme EOKA. *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, (37), 21-49. DOI: 10.26650/YTA2020-002.
- Şenyol, C. (2018). *Muğla Kıbrıs gazilerine göre Kıbrıs Barış Harekâtı ve sosyal bilgiler öğretimindeki yeri*. [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi], Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi.
- Şimşek-Taş, N. (2020). *Kıbrıs Barış Harekâtına katılan gazilerin harekâta ilişkin görüşleri ve bu görüşlerin sosyal bilgiler öğretim programındaki değerler açısından incelenmesi*. [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi.
- Şimşir, Ö.K. (2014). *Kıbrıs tarihi ve önemi konusunun sosyal bilgiler ders kitaplarındaki yeri ile ilgili analiz çalışması*. [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi] Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi.
- Tekin, E., & İlhan, G. O. (2021). Çizgi romanların yabancı dil öğretiminde kullanımı üzerine bir inceleme. *Anasay*, (17), 105-124.
- Temel, A. & İlhan, G.O. (2019, Aralık, 12-13). Sosyal bilgiler öğretmenlerinin insan hakları konusunda Malcolm x çizgi romanının kullanımı hakkında görüşleri [Bildiri Sunumu]. VI. Yıldız Sosyal Bilimler Kongresi, İstanbul.
- Toh, T. L. (2009). Use of cartoons and comics to teach algebra in mathematics classrooms. *Mathematics of prime importance: MAV yearbook*, 230-239.
- Toh, T. L., Cheng, L. P., Ho, S. Y., Jiang, H., & Lim, K. M. (2017). Use of comics to enhance students' learning for the development of the twenty-first century

- competencies in the mathematics classroom. *Asia Pacific Journal of Education*, 37(4), 437-452.
- Topkaya, Y. & Şimşek, U. (2015). Vatandaşlık ve demokrasi eğitimi dersine yönelik tutum üzerinde eğitici çizgi romanların etkisi . *Journal of Computer and Education Research*, 3 (6) , 152-167
- Topkaya, Y. (2014). *Vatandaşlık ve demokrasi eğitimi dersinde eğitici çizgi roman kullanımının bilişsel ve duyuşsal öğrenmelere etkisi*, [Yayınlanmamış Doktora Tezi] Atatürk Üniversitesi.
- Topkaya, Y. (2016a). Eğitici çizgi romanların çevre sorunlarına yönelik bilişsel ve duyuşsal öğrenmeler üzerindeki etkisi. *Eğitim ve Bilim*, 41 (187), 199-219.
- Topkaya, Y. (2016b). Doğal çevreye duyarlılık değerinin aktarılmasında kavram karikatürleri ile eğitici çizgi romanların etkililiğinin karşılaştırılması. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* , 13 (34), 259-272.
- Tuncel, G., & Ayva, Ö. (2010). The utilization of comics in the teaching of the "human rights" concept. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 2(2), 1447-1451.
- Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı. (2022). Kıbrıs meselesinin tarihçesi, Bm müzakerelerinin başlangıcı. <https://www.mfa.gov.tr/kibris-meselesinin-tarihcesi--bm-muzakerelerinin-baslangici.tr.mfa.> adresinden 3 Ağustos 2022 tarihinde alınmıştır.
- Ünal, O. & Demirkaya, H. (2019). Eğitici çizgi romanın Sosyal bilgiler dersinde kullanılmasına yönelik yarı deneysel bir çalışma . *International Journal of Geography and Geography Education* , (40) , 92-108.
- Ünal, O. (2018). *Sosyal bilgiler dersinde eğitici çizgi roman kullanımının öğrenci başarısı ve tutumuna etkisi*. [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Akdeniz Üniversitesi.
- Üzehan, B. (2021). *Yunanistan'ın Kıbrıs'ta genişleme politikasının Türkiye'ye etkileri* (1931- 1974). [Yayınlanmamış Doktora Tezi]. İstanbul Üniversitesi.
- Wangdu, K. (2020). Decoloniality, power and ideology in the social studies textbooks of Tibetan exile schools. *Journal of Curriculum Studies*, 52(2), 230-246.
- Yang G. (2003). History of comics in education <https://www.geneyang.com/comicsedu/history.html>. Adresinden 25 Temmuz 2022 tarihinde alınmıştır.
- Yulianti, D., Khanafiyah, S., & Sulistyorini, S. (2016). Inquiry-based science comic physics series integrated with character education. *Jurnal Pendidikan IPA Indonesia*, 5(1), 38-44.

AT BARINAKLARINDA KULLANICI GEREKSİNİMLERİNİN
MEKANSAL OLUŞUMA ETKİSİ

THE EFFECT OF USER REQUIREMENTS ON SPATIAL
FORMATION IN HORSE SHELTERS

*Tuğba ÖKSÜZ**
*Zuhal KAYNAKCI ELİNÇ***

Özet

Türk kültüründe önemli yer tutan hayvanların başında gelen atlar, yüzyıllarca avcılıkta, savaşlarda ve taşımacılıkta insanoğluna hizmet etmiştir. Teknolojinin gelişmesi ile birlikte atların bu işlevleri bazı kırsal alanlar haricinde sona ermiştir. Atlar günümüzde binicilik sporunda, ve bazı hastalıkların tedavisinde kullanılmaya başlamışlardır. Ayrıca at yarışları geçmişten günümüze insanoğlunun vazgeçilmez bir eğlencesi olmuştur. Oldukça cüsseli olan atların barınma ve yaşama alanları bu hayvanların sağlıklı yaşamaları için çok önemlidir. At barınakları pek çok işlevi barındıran, öncelikle ana kullanıcı olan atların ve atların bakımını üstlenen insanların özel ihtiyaçlarına cevap vermesi gereken mekanlardır. Atların ruh ve beden sağlığı üzerine yapılan çalışmalar, mekansal özelliklerin atlar üzerinde doğrudan etkili olduğunu göstermektedir. Bu nedenle atlar için yapılan mekanların tasarımında atların fiziksel ve psiko-sosyal özelliklerinin göz önünde tutulması ve gereksinimlerinin iyi analiz edilmesi gerekmektedir. At barınaklarında temel kullanıcı at olduğundan, gereksinimde odak noktası öncelikle atların ihtiyaçlarıdır. Bu bağlamda çalışma kapsamında zamanının büyük çoğunluğunu barınma mekanlarında geçiren atların fiziksel ve psiko-sosyal özellikleri ile kullanıcı gereksinimleri literatür çalışmalarında belirtilen kurallar çerçevesinde tespit edilmiş, binicilik merkezleri, hippoterapi merkezleri ya da çiftlik yapıları içerisinde tasarlanacak at barınakları tasarımlarında iç mekan tasarım kriterleri belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: At, Barınak, İç Mekan, Kullanıcı Gereksinimleri

* Doktora Öğrencisi, Akdeniz Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümü Antalya / TÜRKİYE oksuztugbaa@gmail.com
ORCID: 0000-0002-4391-2291

** Prof. Dr. Akdeniz Üniversitesi Mimarlık Fakültesi İç Mimarlık Bölümü Antalya / TÜRKİYE zuhalkaynakcielinc@gmail.com
ORCID: 0000-0002-6997-7296

Abstract

Horses, one of the most important animals in Turkish culture, have served mankind for centuries in hunting, wars and transportation. With the development of technology, these functions of horses have ended, except for some rural areas. Today, horses have begun to be used in equestrian sports and in the treatment of some diseases. In addition, horse races have been an indispensable entertainment of mankind from past to present. The shelter and living areas of horses, which are quite large, are very important for the healthy life of these animals. Horse shelters are places that have many functions and must meet the special needs of the horses, who are the main users, and the people who take care of the horses. Studies on the mental and physical health of horses show that spatial characteristics have a direct effect on horses. For this reason, it is necessary to consider the physical and psycho-social characteristics of horses and to analyze their needs well in the design of the spaces for horses. Since the main user in horse shelters is the horse, the focus of the requirement is primarily the needs of the horses. In this context, within the scope of the study, the physical and psycho-social characteristics and user requirements of the horses that spend most of their time in shelters were determined within the framework of the rules specified in the literature studies, and interior design criteria were determined in the designs of horse shelters to be designed in equestrian centers, hippotherapy centers or farm structures.

Keywords: Horse, Shelter, Indoor, User Requirements

GİRİŞ

Atlar göçebe yaşayan toplumların gelişiminde önemli rol oynamış, atın sahip olduğu güç ve hız sayesinde toplumlar bilgi ve becerilerini birbirine aktarabilmiş (Sümer, 1995), ürettiklerini geliştirebilme ve pazarlama imkanına sahip olmuş, böylece atın toplum hayatındaki önemi giderek artarak ‘atlı kültür’ olarak bilinen kültür safhalarından biri oluşmuştur (Gömeç, 2014, s.166; Kafesoğlu, 1995, s.273). Atları evcilleştiren ilk toplum Türkler olmuş, besin maddesi olarak atın etinden ve sütünden; avcılıkta ve savaşlarda ise gücünden ve hızından faydalanmışlar (Ceylan, 2015, s. 14; Özgül, 2016, s. 377-378), ayrıca atı inanç merkezi olarak Gök Tanrı dininin merkezlerinden birine yerleştirerek, Tanrıya atlarını kurban etmiş, ölen insanlar ile birlikte atlarını ve koşum takımlarını da gömmüşlerdir (Çoruhlu, 2012, s.1015). Ayrıca at çizimleri göçebe Türk boylarının geçmiş oldukları yerlere bıraktıkları sınır işaretlerinde ve kendi boylarını ifade eden sembollerde de önemli yer tutar (Karcıoğlu, 2017, s. 169). Bunun yanı sıra Türkler kullanmış oldukları takvimlerde bile bir yılın adını at yılı olarak adlandırmıştır (Ceylan, 2015, s. 14). Tüm bunlar göz önüne alındığında Türklerin sosyo-kültürel hayatını at ile özdeşleştirmek mümkün olup (Çoruhlu, 1997, s.13), göçebe oldukları tarihlerden itibaren Türkler için atlara

verilen değer ve önem büyüktür. Atlar, Türkler için geçmişte sosyo-kültürel hayatın en önemli elemanı iken, zamanla önemini yitirmiştir. Günümüzde binicilik sporu kapsamında yetiştirilmesinin yanı sıra belirli hastalıkların tedavisi amaçlı kurulmuş olan hipoterapi merkezlerinde insan için bir tedavi şekli olmak üzere de yetiştirilmektedir.

Türk kültüründe önemli yer bulan atlar ve at ile yapılan eylemler kültürel miras kapsamında ele alınarak, korunması ve geliştirilmesi için çalışmalar artırılmalıdır. Atlar için tasarlanan mekanların öncelikle atların gereksinimlerine fiziksel ve ruhsal olarak cevap verebilmesi gerekmektedir.

Kullanıcı için sağlanması gereken minimum koşullar kullanıcı gereksinimleri olarak tanımlanmaktadır (Dinç ve Onat, 1998, s.37). Kullanıcının toplum içindeki faaliyetlerini etkin bir biçimde yerine getirebilmesi için gerekli koşul olan gereksinim, bir gereği ve zorunluluğu belirtmektedir (Atasoy, 1973).

Birçok araştırmacı kullanıcı gereksinimini insan odaklı ele almış ve yapmış oldukları tanım ve sınıflandırmaları insan üzerinden yapmıştır. Maslow (1943) toplum içerisinde insan gereksinimlerini, temel gereksinimlerden karmaşık gereksinimlere doğru fizyolojik, güvenlik, toplumsal, benlik ve gerçekleştirme gereksinimleri olarak düzenlemiştir (Maslow, 1943, s. 372-384). İnceoğlu (1982) ise, kullanıcı gereksinimlerini, insanın fizyolojik, psikolojik ve toplumsal açıdan, rahatsızlık duymadan yaşamını sürdürmesi ve yaptığı işlerde verimli olmasına yardımcı bulunan tüm çevresel ve toplumsal koşullar olarak tanımlamıştır (Korur ve ark., 2006, s.178; İnceoğlu, 1982). Bayazıt (1982) teknik gereksinimler, çevresel gereksinimler ve beşeri gereksinimler olarak kullanıcı gereksinimlerini sınıflamışken (Korur ve ark., 2006, s.178; Bayazıt, 1982), Wehrli (1972) ve Gül (1993) kullanıcı gereksinimlerini, fiziksel gereksinimler ve psiko-sosyal gereksinimler olarak iki ana grupta incelenmektedir (Uzunoğlu ve Özer, 2014, s. 175; Wehrli, 1972; Korur ve ark, 2006, s. 178; Gül, 1993).

Kullanıcının fiziksel gereksinimleri, kullanıcının eylemini gerçekleştirirken bulunduğu ortamda kullanıcının konforunun sağlanması için sahip olması gereken fiziksel koşulları temsil eder. Bu koşulların oluşmasında mekanı kullanacak olan kullanıcının sayısı, mekanın özellikleri, mekanda kullanılan donatı elemanları, donatı elemanlarının kapladığı hacim, donatıların yerleşim düzeni ve kullanıcının antropometrik ölçüleri ile duyuşsal, algısal ve zihinsel durumu önem kazanmaktadır (Aluçlu, 2000, s.52-57). Fiziksel kullanıcı gereksinimleri mekansal, sağlık, fiziksel çevre şartları ve güvenlik gereksinimleri alt başlıkları altında toplanabilir.

Mekânsal kullanıcı gereksinimleri, kullanıcının gerçekleştirdiği eylemleri konforlu, etkin ve üretken şekilde yapabilmesi için mekanın sahip olması gereken özelliklerin tümüdür. Mekânın özellikleri ile ilgili değişkenler,

mekanın boyutları ve bu boyutlar arasındaki oranlar, renkler, dokular ve aydınlatma olarak sayılabilir (Buğday, 1991, s.9). Kullanıcının boyutları ile kullanıcının bir eylemi gerçekleştirirken gereksinim duyduğu hacim, mekânın boyutunu belirleyen ana unsurdur. Ayrıca kullanıcının eylemi tek başına ya da başka kullanıcılar ile gerçekleştirecek olması ve eylemi gerçekleştirirken psikolojik rahatlığı da mekan boyutunda etkilidir. Mekanda kullanılan renklerin de kullanıcı üzerinde önemli bir etken olduğunu söylemek mümkündür. Renklerin insan ruhsal durumu üzerinde farklı etkileri olduğu gibi hayvanlar üzerinde de farklı etkileri bulunmaktadır. Kullanıcının herhangi bir canlı türü olabileceği göz önüne alındığında, renk faktörü kadar aydınlatma düzeyi ve mekandaki dokular da birer etken olarak karşımıza çıkmaktadır.

Sağlık gereksinimleri, kullanıcının ve çevrenin sağlığı için sahip olması gereken temiz su ve yiyecek temini, temiz hava gereksinimi ile atıkların tahliyesi vb. gereksinimlerden oluşmaktadır.

Kullanıcıların mekan içerisinde konforlu yaşamaları için mekanın sahip olması gereken ısı konfor şartlarının sağlanması, görsel konfor ve işitsel konforun sağlanması vb. ilişkin gereksinimleri ise fiziksel çevre şartları gereksinimlerindedir. Kullanıcının bulunduğu çevre ile ısı dengesinin sağlanması gerekmektedir. Isısal gereksinimleri karşılayan çevre koşulları, hava sıcaklığı, düşey sıcaklık farkları, hava sirkülasyonu, havanın değişim miktarı, nem ve radyant sıcaklık olarak belirlenmiştir (Buğday, 1991, s.11). Bu değişkenlerin kullanıcının türüne göre değiştiği görülmektedir. Bu durumda kullanıcılardan en fazla menfaati gözetilmesi gereken kullanıcı türüne göre şartların sağlanması gerekmektedir. Kullanıcının görsel konforunun sağlanması ise, mekanın yeterli aydınlık düzeyine ulaşması, parlaklık ve renk örüntülerinin planlanması, doku ve modelleme çalışmalarının doğru yapılması, parıltı ve kamaşmanın kontrol edilmesi gibi değişkenlere bağlıdır (Buğday, 1991, s.11). Kullanıcının işitsel konfor gereksinimi psikolojik nitelik de taşıyan gürültü seviyesine bağlıdır. Gürültünün kontrol edilmesi ve gereksinim duyulan mekânlarda gizliliğin sağlanması ile işitsel konfor sağlanabilmektedir.

Kullanıcıların güvenlik gereksiniminin karşılanabilmesi ise, yapının yangın ve doğal afetlere karşı dayanımının yüksek olması, yapının sağlamlığı ve kullanıcının eylemlerini gerçekleştirirken oluşabilecek kazalara yönelik korunması ile mümkün olmaktadır.

Kullanıcının bir eylemi gerçekleştirirken herhangi bir rahatsızlık hissetmeden eylemini yerine getirebilmesi için gerekli çevre koşullarına psiko-sosyal gereksinimler adı verilmektedir. Psiko-sosyal gereksinimler, insanın mekânla olan diyalektik ilişkisini temel almakta ve daha çok kullanıcının mekansal gereksinimlerini tanımlamaktadır (Okutan, 2020, s.21).

Psiko-sosyal gereksinimler mahremiyet gereksinimleri, davranışsal gereksinimler ve estetik gereksinimler olarak sınıflandırılabilir.

Tüm canlıların çeşitli mahremiyet gereksinimleri bulunmaktadır. Kullanıcının mahremiyet gereksinimi işitsel olabileceği gibi görsel de olabilir. İşitsel mahremiyet gereksinimi, arka plan gürültüsü ve kullanıcının mekanlar arasındaki ses geçişini istememesi, görsel mahremiyet gereksinimi ise, bazı eylemlerin diğer kullanıcılar tarafından görülmemesi isteğidir.

Davranışsal gereksinimler, kullanıcıların eylemlere ilişkin davranış boyutları olarak bilinen, kullanıcı türü ve aynı kullanıcı türünden dahi olsa bile gruplar arasında farklılıklar gösteren örüntüler olarak ele alınmakta (Buğday, 1991) kullanıcının türü, yaşam biçimi ve kullanıcıların birbirleri ile olan ilişkilerine göre değişiklik göstermektedir.

Estetik gereksinimler ise kullanıcının bulunduğu mekanda fiziksel gereksinimlerinin karşılanması yanı sıra psikolojik olarak da tatmin olmasını sağlayacak, mekanın sahip olması gereken boyutsal oranlar, renk, doku ve tekstür gibi görsel etkiye dayalı değerlerdir. Estetik değerler kullanıcının kültürel durumuna göre değişebileceği gibi, mekanın hizmet edeceği amaca uygunluğuna göre de değişmektedir (Korur ve ark., 2006).

1. ATLARIN ÖZELLİKLERİ VE GEREKSİNİMLERİ

Atların büyük boyutlu ve ağır olmalarının yanı sıra hassas yapıda ve sosyal hayvanlar olmaları, atları diğer çiftlik hayvanlarından ayıran özelliklerindedir. Bu sebeple atlar için tasarlanan yapılarda, atların hem fiziksel hem de psiko-sosyal özellikleri ve gereksinimleri analiz edilmeli, yapılar bu doğrultuda tasarlanmalıdır.

1.1. Atların Fiziksel Özellikleri ve Gereksinimleri

Atlar mensup oldukları ırk özellikleri, genetik özellikler, yaş, egzersiz durumları gibi çok çeşitli faktörlere bağlı olarak farklı boyut ve ağırlıklara sahiptir. Atlar için tasarlanan mekanlarda atın sahip olduğu ölçüler rol oynamaktadır. Bir atın yüksekliği boynun sırtla birleştiği omuzun en yüksek noktası ile yer düzlemi arasındaki mesafenin ölçülmesi ile bulunmakta ve buraya omuz başı noktası veya cidago yüksekliği adı verilmektedir. Ancak ırklar içerisinde dahi ortalama ölçülerden daha farklı boyut ve ağırlıklarda atlar görülebilmektedir. Tablo 1'de Türkiye'de yetiştirilen farklı at ırklarına ait ortalama yüksekliklere yer verilmiştir.

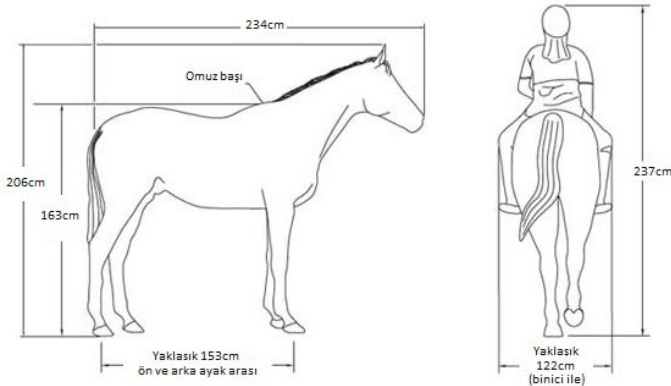
Amerikan Mimarlar Enstitüsü (2000) atlar için tasarlanacak ve inşa edilecek mekanlarda kullanılacak at ölçülerini belirlemiştir (Şekil 1). Buna göre, bir atın omuz başı yüksekliği yaklaşık 163 cm, yerden atın kulak ucuna yüksekliğini yaklaşık 206 cm, atın kuyruğundan burun ucuna ölçüsü yaklaşık 234 cm, ön ve arka ayakları arasındaki mesafe ise yaklaşık 153 cm,

üzerinde binici olduğu durumda ise, binicinin baş tepe noktasından yere olan yüksekliği yaklaşık 237 cm, binicinin bacakları arasındaki mesafe ise yaklaşık 122 cm'dir (The American Institute of Architects, 2000).

Tablo 1. Türkiye'de Yetiştirilen At Irklarının Ortalama Yükseklikleri (Yılmaz, O., 2012'den tablolaştırılmıştır).

At Irkları	Omuz başı (cidago) yüksekliği (cm)
Uzunyayla Atı	140-155
Türk-İngiliz Atı	155-180
Türk-Arap Atı	138-155
Karacabey Atı	153,9
Alaca Atı	134,5
Anadolu Yerli Atı	138,7
Ayvacık Midilli Atı	116-120
Canik Atı	135-145
Çamardı Kulası Atı	125-130
Çukurova Atı	150-154
Doğu Anadolu Atı	148
Hınısın Kolu Kısası Atı	135-138

Şekil 1. At ve Binici İçin Ortalama Tasarım Boyutları (The American Institute of Architects, 2000, s. 929' den uyarlanmıştır).

Dizlerini kilitleyebilme özelliğine sahip olan atlar genellikle ayakta uyumakta, ayakta uyuduğu durumda dış etkenlere karşı tetikte olmaktadır. Ancak tamamen güvende hissettiklerinde ya da hastalık ve doğum gibi durumlarda uzanma ihtiyacı duyarlar. Yatarak uyumak atlar için çok daha sağlıklıdır. Bir at yatarak uyuduğunda sürüden bir başka at onun yanında ayakta durarak derin olmayan bir şekilde uyur. Tamamen yalnız olan bir at içgüdüsel olarak tehlikede olduğunu hissettiğinden hiç derin uyuyamaz, uyku kalitesi düşer, fiziksel ve ruhsal olarak bundan etkilenir. Dolayısıyla atların yalnız bırakılması önerilmemektedir (URL 1, 2022).

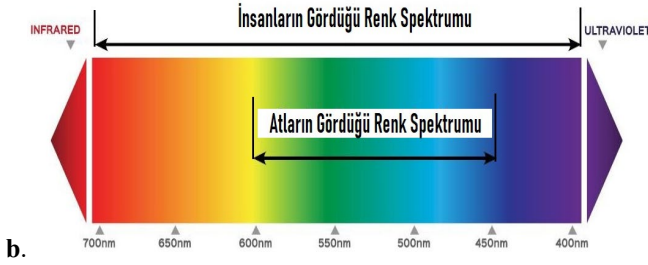
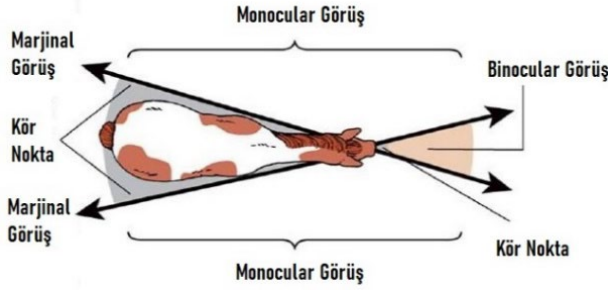
Atlar gibi çoğu otlayan ve av hayvanının gözleri başlarının iki yanındadır. Bu adaptasyon sayesinde etrafındakileri her yönden görebilirler. Atlar monocular ve binocular adı verilen iki ayrı görüşe sahip hayvanlardır. Monocular görüş özellikleri sayesinde her iki yanını görebilirken, binocular görüş özelliği sayesinde önlerini görebilmektedirler (Şekil 2.a.) (URL 2, 2022). Etrafındaki uyaranları görme yetenekleri gelişmiş olan atların karanlıkta görüşleri de kuvvetlidir. Öte yandan atların görüşü insan görüşünden daha bulanık ve daha az renklidir. Sıcak renkleri göremedikleri gibi soğuk renklerden mor rengi de göremezler (Şekil 2.b.). Ayrıca atların derinlik algısı zayıf olup, bir nesnenin boyutunu geçmişte görmüş oldukları nesnelere karşılaştırarak değerlendirme yapabilirler. Örneğin bir su birikintisinin derinliğini ya da bir çitin mesafesini ancak geçmişte deneyimlemiş olduğu görüntüleri değerlendirerek belirleyebilirler (URL 3, 2022).

Atların kendini en konforlu hissettiği sıcaklık aralığı yaklaşık 7°C ile 24°C arasındadır. Atların soğuğa karşı toleransı oldukça yüksektir ve dış mekanda barındırıldıklarında dahi soğuk hava koşullarına uyum gösterebilirler. Soğuk havaya karşı tolerans gösteren atlar sıcak havadan ve nemden hoşlanmazlar (Wheeler, 2006, s.57). Bunun yanı sıra solunum yolu hastalıklarına yakalanma olasılıkları yüksek olup nedeni genellikle maruz kaldıkları kirli hava koşullarıdır. Kirli hava oluşumunda atların idrarlarını ve dışkılarını buldukları yere yapmasından dolayı ortaya çıkan yüksek oranda amonyak ve gübre kokusu ve atların barınak içerisinde çalıştırılmalarına bağlı olarak tozumanın artması da etkilidir.

Atlar insanlardan biraz daha iyi duyar ve hem yüksek hem de düşük frekanslardaki sesleri duyabilir. Atların, sesi büyütmede ve yönünü fark etmede iyi olan büyük kulakları vardır. Her kulak bağımsız olarak 180°'ye kadar dönebildiğinden atların aynı anda birden fazla sesi bulabilmesini sağlar (URL 4, 2022).

Şekil 2.a. Atların Görüş Alanları (URL3'den uyarlanmıştır), b. Atların ve İnsanların Gördüğü Renk Spektrumu (URL2'den uyarlanmıştır).

a.

1.2. Atların Psiko-sosyal Özellikleri ve Gereksinimleri

Sosyal hayvanlar olan atlar sürü halinde olmayı istemekte ve mümkün olan her durumda türdeşlerinin yanına gitme eğilimi göstermektedir. Aynı zamanda duygusal olarak hassas yapıları olduğu bilinmekte, tek başına bırakıldığında sıkılma belirtileri göstermekte, istenmeyen ve sağlıksız davranış bozuklukları geliştirdikleri görülmektedir (Wheeler, 2006, s.3).

Atların tehditlere karşı tepkisi oldukça hızlı olup, genel anlamda saldırgan değildir. Ancak korktuklarında, heyecanlandıklarında, üzüntü yaşadıklarında ya da acı duyduklarında kaçmak isteyebilirler. Kaçmayı başaramayacağı bir durumda ise tekme atmak, vurmak, ısırarak, ahşap kemirmek veya ağzını sağlam bir nesneye yerleştirerek genişletmek gibi davranış bozukluklarında bulunabilirler (Wheeler, 2006). Bu davranış bozuklukları öncelikle atlara, atların bakımını üstlenen kişilere ve yapılara büyük oranda zarar verebilir. Sosyal hayvanlar olan atların serbestçe dolaşmasına izin verildiğinde, hareketleri çok fazla kısıtlanmadığında ve

diğer atlar ile iletişimde bulunduğunda refah seviyesinin yüksek olduğu görülmektedir.

Taylar (yavru atlar) üzerinde yapılan çalışmada, annesinden ayrılıp tekil barındırılmaya başlanan tayların büyük çoğunluğunda iki hafta içinde kemirme, tepeleme, ısırma, uyanıklık süresinin artması, kişneme vb. davranış bozukluğu geliştiği, ancak çift olarak barınan taylarda bu durumun bulunmadığı, yemek yemeye ve uyumaya daha fazla zaman ayırdığı gözlenmiştir (Visser ve ark., 2008). Ayrıca yetişkin kısraklar (dişi atlar) üzerinde yapılmış olan çalışmada yanında tayı bulunmayan kısrakların aynı koşullarda barınan ve yanında tayları bulunan kısraklara göre beş kat fazla davranış bozukluğu oluşturduğu tespit edilmiştir (Benhajali ve ark., 2010). Bu durumda atların toplu olarak barınması sonucuna varılabilir ancak aygırlar (erkek atlar) doğaları gereği lider olma eğilimindedir ve içgüdüsel olarak baskınlık kurmaya yatkındır. Dolayısıyla sürü içerisinde hakimiyet kurmak isteyen atlar diğer atları barınakların köşelerine ve dar alanlara sıkıştırıp zarar verebilmektedir (Wheeler, 2006).

İyi planlanmış barınak tasarımlarının atlar üzerinde daha olumlu sonuçlar bırakabileceğini söylemek mümkündür. Atın sosyal temasına izin veren ve diğer atlar ile görsel, işitsel ve kokusal bağ kurabilen atların daha az davranış bozukluğu gösterdiği ve atların olumlu duygularını yansıtan dinlenme, uyku süresinin uzaması ve sessizlik gibi davranışların arttığı belirlenmiştir (Lesimple ve ark., 2019, s.7).

Yapılmış olan pek çok çalışmada, tekil barınmanın atlarda hızla davranış bozukluklarına yol açtığı (Heleski ve ark., 2002; Waters ve ark., 2002; Visser ve ark., 2008; Lesimple ve ark., 2016) iki veya daha fazla atın beraber barınmasının davranış bozukluklarını düzelttiği (Visser ve ark., 2008) ve tekil barınan atlar özgür bırakıldıklarında hızla diğer atların yanına gittiği (Lee ve ark., 2011, s.98) sonuçlarına ulaşılmıştır.

2. ATLARIN GEREKSİNİMLERİNİN BARINAKLARA ETKİSİ

At barınakları tek bir at için tasarlanabileceği gibi tam donanımlı sağlık ve eğitim tesisleri ile birlikte yüzlerce atın içinde olduğu büyük kompleksler olarak da tasarlanabilir. Ancak temelde unsurlar aynı olup, atların fiziksel ve psikolojik gereksinimlerine göre şekillenmektedir.

Tehditlere karşı tepkisi oldukça hızlı olan atların tepki verirken yoğun güç uyguladığı görülmekte (Wheeler, 2006, s.3) ve tepki verirken buldukları yapıya da yüksek oranda zarar verebildiği bilinmektedir. Dolayısıyla atlar için bir yapı tasarlanırken kullanılan malzemelerin sağlam ve dayanımı yüksek malzemelerden seçilmesi de önemlidir.

Barınaklarda iç hava kalitesinin ve aydınlatma düzeyinin sağlanması ile atların fiziksel konfor düzeyinin sağlanması paralel doğrultuda hareket

eder. Atların solunum yolu hastalıklarına meyilli olması nedeniyle barınakların hem koridorlarda hem de durak içlerinde hava kalitesinin iyi olması gerekmektedir. Atların ve insanların hava sıcaklığına karşı toleransı farklı olup, barınaklarda ana kullanıcının at olması tasarımda atların ısı konfor gereksinimlerinin gözetilmesini gerektirmektedir. Barınaklarda içeride biriken gübrenin yanı sıra, havaya eklenen çok fazla nem, koku, küf ve toz bulunmaktadır. Gereksinim duyulan hava koşullarının sağlanabilmesi için doğal havalandırmanın iyi planlanması gerekmektedir. Havalandırma yapıya temiz havanın doğal yolla alınması ve kirli havanın dışarıya çıkabilmesi için yapı üzerinde yeterli açıklıkların bırakılması ile sağlanabilir. Bunlar duvarlarda kapı ve pencere boşlukları olabileceği gibi, yapı duvarı ve çatı arasında boşluklar ya da çatının üzerinde hava akımını sağlayabilecek boşluklar da olabilir. Sıcak iklim tipine sahip coğrafyalarda tasarlanan barınaklarda havalandırma kapı ve pencere boşluklarının genellikle açık tutulması ile sağlanırken, soğuk iklim tipinde yer alan barınaklarda atların soğuktan korunması engellenmek için genellikle kapatıldığı görülür. Bu durum barınak içerisinde nemin artmasına neden olur. Barınak içerisindeki nemin artması at solunumundan, at banyosu ve tesis temizliği gibi etkinliklerle oluşur. Aynı zamanda atın idrarını barınak içerisinde yapması da nem oluşumuna katkı sağlamaktadır. Nem artışı ile patojenlerin yoğunlaşması, yoğun koku ve solunum yolu hastalıkları artar. Dolayısıyla soğuk havalardan korunmak için barınağın kapı ve pencere gibi boşluklarının kapatılması yerine barınak yapısının doğru yöne konumlandırılması ve mümkünse tüm duvarlarında boşluklar bırakılması gerekmektedir. Bu sayede donma derecesine yaklaşan ya da düşen havalarda hakim rüzgar yönündeki boşluklar kapatılırken, diğer yönlerdeki boşluklar açılabilir ve iç hava kalitesi hava sirkülasyonunun sağlanması ile artacaktır. Donma derecesi altındaki sıcaklıklara ulaşan coğrafyalarda ise iç hava sıcaklığının optimum düzeyde olabilmesi için ilave ısıya ihtiyaç duyulabilir. İlave ısı kaynağı kullanımı durumunda atların bu kaynaklara erişimi engellenmeli ve ısının barınağın tamamına yayılması sağlanmalıdır. Kötü iç hava koşullarının atların sağlığına olumsuz etkisinin yanı sıra, artan nem emilimi, küf ve mantar oluşumu ile yapının malzemelerine de zarar verebilir.

Yeterli aydınlık düzeyinde olmayan barınaklarda temizlik zorlaştığı gibi atların bakım ve gözlemi de zorlaşmaktadır. Doğal aydınlatma yapı duvarına açılan pencere boşlukları ile sağlanabileceği gibi çatı pencereleri de kullanılabilir. Duvarda açılan pencere boşluklarının 200 cm'den yüksekte tasarlanması ve cam yerine saydam plastik malzeme kullanımı olası yaralanmaların önüne geçebileceğinden tercih edilmelidir. Yapay aydınlatma ise aplik ve sarkıtlarla sağlanmakta, barınağın tamamında yeterli düzeyde olması planlanmalıdır. Kullanılan sarkıtların yerden en az 250 cm yüksekliğe yerleştirilmesi ve kırılmaya karşı dayanımının yüksek olması gerekmektedir.

Atlar barınak içerisinde atın sayısına, atın fiziksel ve psiko-sosyal gereksinimlerine göre sabit ya da modüler olarak bölünmüş, durak adı verilen bölünmelerde barınmaktadır. Duraklar tasarlanırken, atların refah seviyelerini yükseltmek amacıyla serbest dolaşım sağlayabileceği durak ölçülerinin tercih edilmesi, atların birbirleri ve insanlarla yüksek oranda görsel, işitsel ve dokunsal temaslarını artırıcı tasarımlar yapmaya özen gösterilmesi, gruplar halinde olmaları sağlanacaksa fonksiyonların barınak içinde doğru belirlenmesi ve doğru yerlere yerleştirilmesi gerekmektedir.

Durakların barınaklar içerisindeki kurgusu ise temelde iki çeşit olup durakların mekan içerisindeki konumuna göre şekillenmektedir. Duraklar barınak içerisinde yapının duvarlarına yaslanabileceği gibi merkezde de çözülebilir. Barınağın dış duvarlarına dayalı durak tasarımlarında (Fotoğraf 1.a.), duraklar yan yana barınağın ölçülerine göre tek sıra ya da koridorun karşılıklı iki kenarında sıralanmış ve durak kapıları koridora açılmıştır. Bu durak düzeninde kapalı alan ölçüsü merkezi plan tipine göre daha azdır. Durakların önünde bulunan koridorlar, hayvanların binicilik ve eğitim için hazırlanmasına olanak verdiği gibi, durak temizliğine de sağlamış olduğu alan ile yardımcı olmaktadır. Merkezi plan tiplerinde ise, duraklar sıralı olarak yan yana ve sırt sırta planlanmış, etrafı koridor ile çevrelenmiştir (Fotoğraf 1.b.). Durak kapılarının tamamı koridorlara açılmaktadır. Atları koridorda hazırlayabilmenin mümkün olduğu bu plan tipinde koridor genişliği ve yapı yüksekliği yeterli ise hayvanların çalıştırılması da mümkündür. Ancak atların koridorda çalıştırmasının tozumu artıracağı göz önünde bulundurulmalı ve buna uygun önlemler alınmalıdır. Yapıda tepe pencereleri kullanılmadığı durumda durakların doğal ışık ile en az etkileşim içinde olduğu plan tipidir. Merkezi duraklı plan tipi aynı zamanda yapı alanının da daha fazla olmasını gerektirmektedir.

Durak boyutunun belirlenmesinde atların fiziksel ve psiko-sosyal gereksinimleri ile durakta geçireceği zaman göz önünde bulundurulmalıdır. Yetişkin ve ortalama boyutlara sahip binek atlar için durak içerisinde rahatça dönebilmek ve kalkabilmek için minimum 300×350 cm durak boyutları seçilmeli, doğum için durak boyutu minimum 400×350 cm olmalı (Bayram, 2020), kısrağın (dişi at) ve taylarının (yavru at) bir arada tutulması gerektiği ve hasta atların daha büyük bir durak ihtiyacı olması göz önüne alınmalı ve bazı duraklarda boyutların daha fazla olması gerekmektedir.

Bu sebeple damızlık kısrağın ve hasta atların sayısı kadar büyük durak tasarlanabileceği gibi duraklar arasındaki bölücülerin modüler olarak tasarlanması da söz konusu olmaktadır. Kaç adet atın hasta olacağı ya da gebe kalacağı daha önceden kesin olarak bilinemeyeceğinden sabit olarak büyük ölçülü durak tasarımından ziyade durak bölücülerinin modüler tasarlanması istendiği zaman istenen boyutlara getirilebilmesi açısından kolaylık sağlayabilir. Atlar durak üzerinden atlama eğilimi de gösterebilirler.

Bunun engellenmesi durak bölücü duvarlarının ve kapılarının 190-220 cm (Bayram, 2020) yüksekliğinde planlanması ile mümkündür. Ayrıca durak bölücülerinde ve kapılarda kullanılan malzemenin dayanımı yüksek ve sert nitelikte malzemelerden seçilmesi sayesinde atın tekmeleme, çiğneme gibi davranışları karşısında hem durak elemanlarının hem de atın alabileceği fiziksel zarar azalacaktır. Ancak betonarme duvarların atlar tarafından tekmelenmesi atın tendonlarına fiziksel zarar verebileceğinden, bu tür duvarlarda darbe yayıcı malzeme tercih edilebilir.

Fotoğraf 1.a. Durakların tek sıra halinde, yan yana, barınak yapı duvarına yaslandığı barınak örneği (URL5, 2022), **b.** Durakların yan yana, etrafı koridorlar ile çevrelenmiş ve merkezde planlandığı barınak görünümü (URL6, 2022)

Durak kapılarında kullanım kolaylığı bakımından genellikle sürgülü kapılar tercih edilmekte, ancak menteşeli kapıların da kullanılabildiği görülmektedir. Kapı açıklığı durağın koridora bakan tüm yüzeyini kaplayabileceği gibi, yüzey uzunluğunun ikiye bölünebildiği ya da dörtte üçünü kaplayabildiği de görülür. At ölçülerinin ırklara göre farklılık gösterdiği dikkate alındığında minimum 120 cm ölçüsünde kapı açıklığının olması gerekmektedir (Bayram, 2020). Menteşeli kapıların durak içerisine açılması atın çıkışını engelleyeceğinden durak dışına doğru açılması gerekmektedir; sürgülü kapılarda ise kapının fazla açılarak raydan çıkmasını durduran engelleyicilerin yer alması uygun olabilir. Ayrıca kapı mandallarının kolay açılır olması ancak atların bu mandallara erişiminin olmaması gerekmektedir.

Durak içerisinde yer döşemesinin balyalanmış saman, talaş, kağıt veya kauçuk olabileceği görülmektedir. Kullanılacak malzemenin seçiminde atın fiziksel ve psiko-sosyal özellikleri göz önünde bulundurulduğunda balyalanmış saman sıcak ve rahat bir döşeme türü olmasına rağmen saman yeme eğilimi gösteren atlar için iyi bir seçenek değildir. Talaş ise, atların solunum yolu hastalıklarına meyilli olmaları sebebiyle iyi kalitede ve tozdan arındırılmış olmalıdır. Solunum bozukluğu yaşayan atlar için yer döşemesi olarak emici ve tozsuz olması sebebiyle kağıt malzeme seçilebilmektedir. Günümüzde ise hem temizliğinin kolay olması hem de ata vermiş olduğu

rahatlık sebebiyle kauçuk yer döşemesi kullanımının yaygın olarak kullanıldığı görülmektedir (URL 7, 2022). Kauçuk malzeme hem sabit zeminlerde hem de yürüyüş yollarında kullanılabilir gibi durak iç duvarlarında tekmelemeye dayanıklı olduğundan tercih edilebilir.

Atların hazırlıklarının yapıldığı, padoklara çıkmak üzere kullanılan koridorların atın fiziksel ölçüleri dikkate alındığında minimum 350 cm genişliğinde (Bayram, 2020) olması beklenmektedir. Koridorlar soğuk iklim şartlarına sahip yerlerde eğitim için de kullanılabilir. Ancak bu durumda tozumanın artacağı göz önünde bulundurulmalıdır.

Fotoğraf 2. a. Yıkama ünitesi (URL 8, 2022), b. Solaryum ünitesi (URL 9, 2022)

Barınaklarda atların egzersiz sonrasında, gösteri hazırlığında ya da rutin temizliğinin sağlanabilmesi için yıkama üniteleri bulunmaktadır (Fotoğraf 2.a.). Yıkama üniteleri barınak dışında planlanabileceği gibi tüm hava koşullarında atların yıkanmasına kolaylık sağladığından barınak içerisinde de planlanabilir. Ancak nerede planlanırsa planlansın atların hızlı ve verimli yıkanabilmesi için erişiminin kolay olması ve yeterli genişlikte olması, burada kullanılan malzemelerin kolay temizlenebilen özellikle malzemelerden seçilmesi ve drenajının iyi yapılmış olması gerekmektedir. Yıkama sonrasında atın hastalanmasını engellemek için kurulmasının yapılması gerekmekte olduğundan, kurulama işlemi manuel olarak gerçekleştirilebileceği gibi solaryum ünitelerinde de gerçekleştirilebilir (Fotoğraf 2.b.). Solaryum üniteleri atın kurummasının sağlanmasının yanı sıra, atın fiziksel yorgunluğunun giderilmesi ve yaralanmalarda terapi sağlaması nedeniyle de kullanılmaktadır (Wheeler, 2006, s.82). Hem yıkama ünitelerinde hem de yıkama üniteleri ile yan yana planlanması gereken kurulama ünitelerinde atların ve atın bakımını üstlenen insanların olası kazalardan korunması amacıyla kaymayan zemin döşeme malzemelerinin seçilmesi önemlidir.

Hareket etmeye, uzun süreli koşmaya ihtiyacı olan atlar, koşturulma, çalıştırılma ya da serbestçe dolaşmaları için dış mekanda padoklara

çıkartılmaktadır. Padok, etrafı çitler ile çevrilmiş mera alanları olarak tanımlanabilir. At barınaklarının tasarımını etkileyen bir diğer unsur ise, atın padok ile kurduğu görsel ve işitsel ilişkidir. İnsanlar, atların dış mekanı izlemesinin ve etkinlikleri görebilmenin can sıkıntısını azaltacağı eğilimindedir ve bu nedenle bazı barınak tasarımları atların dışarıyı görebileceği şekilde durakların bulunduğu cephelerde atların görme mesafesine yerleştirilen pencere boşlukları ve kapılar sayesinde atların dış mekanı görebilmesine olanak tanımaktadır (Şekil 5). Bu sayede atlar padoklara daha kısa sürede ulaşabilmektedir. Ancak durağında dış mekanı aktivitelerini izleyebilen atların can sıkıntısının azalacağı düşüncesi eğiliminin aksine stres seviyelerinde ciddi oranda yükselme meydana geldiği ve davranış bozuklukları gösterdiği ortaya çıkmıştır (Cooper ve ark., 2000, s. 80; Lesimple ve ark., 2019). Bu nedenle duraklarda olan atların mümkünse padokları görmesi engellenmelidir.

Fotoğraf 3. *Atların dış mekanı ile görsel ilişki kurduğu ve duraklardan padokları görebildiği cephe pencereleri (Blackburn, 2013, s.112).*

SONUÇ

Bir mekanı için kullanıcı çocuk, yaşlı, engelli, belli bir mesleğe mensup kişiler vb. gibi insanlar olabileceği gibi, bitkiler ve hayvanlar da olabilir. Hangi canlı türü olursa olsun kullanıcının farklı özellikleri ve gereksinimleri bulunmakta ve tasarlanan mekanlarda bu gereksinimler gözetilerek optimum düzeyler oluşturulmalıdır. Bazı mekanlarda kullanıcılar farklı türlerde olabilir ve gereksinimleri farklılaşabilir. At barınaklarında kullanıcılar atlar, atların bakımından ve barınak bakımından sorumlu kişiler ve biniciler olabilir. Atların ve insanların fiziksel ve psiko-sosyal gereksinimleri farklılık göstermektedir. Bu durumda tasarlanan mekanlarda en fazla vakit geçirecek, o mekanı en fazla deneyimleyecek kullanıcıya uygun tasarımlar yapmak gerekmektedir.

Atların fiziksel ve ruhsal durumlarının diğer çiftlik hayvanlarından farklılık göstermesi, duygusal ve hassas hayvanlar olmaları nedeniyle mekânsal oluşumların atlar üzerinde farklı etkileri görülmektedir. Fiziksel ve psiko-sosyal gereksinimleri bağlamında oluşturulması gereken barınak mekanlarında dikkat edilmesi gereken unsurlar kısaca şu şekilde özetlenebilir;

- Doğal aydınlatma iyi sağlanmalı, karanlık köşelere yer verilmemelidir. Hava karardığında kullanılacak yapay aydınlatma elemanlarının konumları ata zarar vermeyecek şekilde planlanmalıdır.

- Doğal havalandırma için yapı duvarlarına ya da çatılarına pencere boşlukları ve / veya çatı ile duvar arasına havalandırma boşlukları açılmalı bu boşluklar kapatılacaksa olası bir kazada ata zarar vermeyecek malzemeler ile kapatılmalıdır.

- Atların gebelik, hastalık, ırk ya da yaş gibi değişkenlerine bağlı olarak durak boyutları da değişkenlik göstermektedir. Bu nedenle durakların modüler tasarlanması, istendiğinde farklı ölçülere getirilebilmesi gerekir.

- Durak duvarlarında kullanılan malzemelerin darbe dağıtıcı özellikte olması, bunun sağlanamadığı durumlarda ise duvar üzerine yumuşak bir malzemenin uygulanması önerilebilir.

- Barınakta kullanılan renklerin atların gördüğü renk spektrumundan seçilmesi, kullanılan malzemelerde göz kamaşmasını tetikleyici durumların olmaması gerekmektedir.

- Yapının yangın dayanımı yüksek malzemelerden ve sağlam tasarlanması gerekmektedir.

- Atların ruhsal durumları göz önünde bulundurulmalı durak içerisinde dahi olsa mutlaka diğer atlarla görsel, dokunsal ve işitsel iletişim kurabilmesi sağlanmalıdır.

- Atların barınak içerisinde dış mekan ile kurduğu görsel ilişki, diğer atlar dış mekanda bulunurken kesilmelidir.

- Atların temizlenmesi amacıyla kullanılan ıslak ve yarı ıslak mekanlarda kaymayı engelleyici yer döşemeleri kullanılmalıdır.

- Barınak genelinde temizliğin yapılabilmesi önem kazanmakta ve bu temizliği gerçekleştirebilmek için drenajın iyi yapılması gerekmektedir.

Atların fiziksel ve psiko-sosyal gereksinimlerinin karşılanarak konforunun sağlanması atın hem fiziksel hem de ruhsal sağlığı için büyük önem taşımaktadır. Günümüzde binicilikte ve bazı hastalıklarda tedavi için kullanılan atlar insan odaklı hizmet etmektedir. Fiziksel ve ruhsal sağlığında sorun olan atların insanlara da zarar verebileceği açıktır. Bu sebeple tasarlanan yapılarda atların üstün menfaatinin gözetilmesi insan kullanıcılar da büyük oranda olumlu yansıyacaktır.

Kaynaklar

- Adler, D., (1999). Farm Buildings and Equestrian Design Metric Handbook Planning and Design Data, Architectural Press.
- Aluçlu, İ. (2000). Özel Sektör Yönetim Binalarında (Holdingleerde) Kullanıcı Gereksinimi, Konfor Şartları ve Organizasyona Yönelik Sistem İyileştirme Modeli, Doktora Tezi, Y.T.Ü., Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Atasoy, A., (1973). Değişen İhtiyaçlar Karşısında Konut Tasarlamasının Mevcut Konutların Değerlendirilmesi Yolu İle Geliştirilmesi, İ.T.Ü. Mimarlık Fakültesi, İstanbul.
- Ateş, M., (1988). Toplu Konutlarda Esneklik Amaçlı Yaklaşımlar Üzerine Bir İnceleme, Yüksek Lisans Tezi, İ.T.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Bayazıt, N., (1982). Planlamaya ve Tasarlamaya Katılma, İ.T.Ü. Mimarlık Fakültesi, İstanbul.
- Bayram, D., (2020). Atçılık, Zooloji Bölümü Lisans 3. Sınıf Ders Notları.
- Benhajali, H., Richard-Yris, M.A., Ezzaouia, M., Charfi, F., Hausberger, M., (2010). Reproductive Status and Stereotypies in Breeding Mares: A Brief Report, Applied Animal Behaviour Science, vol 114, pp. 521-533.
- Blackburn, J., (2013). Healthy Stables By Design: A Common Sense Approach To The Health and Safety of Horses, Images Publishing, Australia.
- Buğday, H.A. (1991). Endüstrileşmiş Toplu Konutta Farklı Kullanıcı Gereksinimlerini Karşılıyıcı Çözümler Doğrultusunda Bir Mimari Tasarım Araştırması, Yüksek Lisans Tezi, İ.T.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Ceylan, A., (2015). Çıldır Başköy Kaya Resimleri, Ardahan Üniversitesi İnsani Bilimler Ve Edebiyat Fakültesi Dergisi 2, 7-29.
- Cooper, J.J., McDonald, L., Millis, D. (2000). The Effect of Increasing Visual Horizons on Stereotypic Weaving: Implications For The Social Housing Of Stabled Horses, Applied Animal Behaviour Science, vol 69 (67-83), p.e7625.
- Çelebi, M. (1995). Türk Kültüründe At ve Çağdaş Atçılık Türkiye’de Arap Atı Yetiştiriciliği, s.327-328, Resim Matbaacılık, İstanbul.
- Çoruhlu, Y., (1997). Türk Sanatında Av Sembolizmi, Arkeoloji Sanat V, 76:13-25.
- Çoruhlu, Y., (2012). Arkeolojik Kazı Sonuçlarına Göre Türklerde Mezarlara At Gömme Geleneği, Atatürk Kültür Dil Ve Tarih Yüksek Kurumu, Tarih Ve Medeniyetler Tarihi Bildiriler, vol I, 1051-1071, Ankara.
- Dinç, P. Onat, E. (1998). Tasarlanmış Çevrelerin Kullanım Süreçlerinde Değerlendirilmesi, Yapı Dergisi, Sayı: 201, Yapı Endüstri Merkezi, İstanbul.
- Freeman, D., Harmon, J., Koenig, B. Murphy, P. Wheeler, E. (2005). Horse Facilities Handbook, Iowa: Mid West Plan Service.
- Fadhurrahman, F., Mutia, F. (2021). Implementation of Biomimetic Architectural Concepts on Equestrian Buildings, Architecture and Design International Conference, vol 2021, Indonesia.
- Gömeç, S., (2014). Türk Kültürünün Ana Hatları, Uluslararası Sempozyum, Geçmişten Günümüze Bozkır, Ankara.
- Gül, B. 1993, “Kullanıcı Çevre Uyum Probleminin Tasarım Süresinde Çözülmesi”, Yüksek Lisans Tezi, İ.T.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Hakala, K. (2021). Equestrian Architecture: Crafting a sustainable northern community for the wellness of the horse and human companion in Greater Sudbury, Master Thesis, Laurentian University, Canada.

- Heleski, C. R., Shelle, A. C., Nielsen, B. D., Zanella, A. J. (2002). Influence of Housing on Weanling Horse Behaviour and Subsequent Welfare, *Applied Animal Behaviour Science*, vol 78, pp. 291-302.
- İnceoğlu, N., (1982). Mimarlıkta Bina Planlama Olgusu, İ.T.Ü. Mimarlık Fakültesi, İstanbul.
- Kafesoğlu, İ., (1995). Türk Milli Kültürü, İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Karcioğlu, U., (2017). Türk Kültüründe Atın Önemi ve Ata Sporlarımızdan Atlı Cirit Oyunu, *Anasay Dergisi*, sayı 2, ss. 167-198.
- Korur, S., Sayın, S., Oğuzalp, E. H., Korkmaz, S.Z., (2006). Konutlarda Kullanıcı Gereksinimlerine Bağlı Olarak Yapılan Cephe Müdahalelerinin Fiziksel Çevre Kalitesine Etkisi, *Journal of Faculty Engineering Architecture, Selçuk University*, vol. 21, 176-190.
- Lee, J., Floyd, T. Erb, H. Houpt, K. (2011). Preference and Demand for Exercise in Stabled Horses, *Applied Animal Behaviour Science*, vol 130, pp. 91-100.
- Lesimple, C., Poissonnet, A. Hausberger, M. (2016). "How to Keep Your Horse Safe? An Epidemiological Study About Management Practices", *Animal Applied Animal Behaviour Science*, vol 181, pp. 105-114.
- Lesimple, C., Gautier, E., Benhajali, H. Rochais, C. (2019). "Stall Architecture Influences Horses Behaviour And The Prevalence And Type Of Stereotypies", *Applied Animal Behavior Science*, vol 219, 104833.
- Maltseva, I. N., Kaganovich, N. N. (2019). Ecological Approach to Architectural Design of Hippological Centers, *IOP Conf. Series: Materials Science and Engineering*, 687, 055063.
- Maslow, A. H. (1943). A Theory of Human Motivation, *Psychological Review*.
- Mouch, A. (2009). "What Does Offering a Green Equestrian Facility Really Mean?" *Equestrian Services, LLC*.
- Okutan, A. E. (2020). Esneklik Kavramı ve Sosyal Konutlarda Değerlendirilmesi, Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Özgül, O., (2016). Erzurum/Şenkaya Petrogliflerindeki At/Geyik Ve Güneş Kursu, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 39, 371- 390.
- Sümer, F., (1995). Eski Türk Atçılığı Hakkında Notlar, *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, Sayı: 107, Ankara.
- The American Institute of Architects, (2000). *Architectural Graphic Standards*, John Wiley & Sons Inc. Publishing, Canada.
- URL1:https://web.archive.org/web/20070927193158/http://equisearch.com/horses_ca re/health/behavior/eqpowemap1771/ (Erişim tarihi: 08.07.2022)
- URL2: <https://www.teachkyag.org/lessons/horse-vision> (Erişim tarihi: 04.02.2022)
- URL3:<https://www.merckvetmanual.com/horse-owners/description-and-physical-characteristics-of-horses/description-and-physical-characteristics-of-horses#v321556> (Erişim tarihi: 13.07.2022)
- URL4:https://www.equineguelph.ca/pdf/courses/trainer_kit/see_hear_notes.pdf (Erişim tarihi: 02.03.2022)
- URL5: <https://drozdov-partners.com/en/projects/horse-club/> (Erişim tarihi 05.08.2022)
- URL6:<https://www.archdaily.com/872565/klagshamns-equestrian-center-fojab-arkitekter/592eaabee58ece5df700065e-klagshamns-equestrian-center-fojab-arkitekter-photo> (Erişim tarihi 05.08.2022)

- URL7:<https://www.equestrianandhorse.com/care/stables-barns/equipment.html>
(Erişim tarihi: 07.06.2022)
- URL8: <https://bandbuilders.com/key-considerations-in-designing-a-wash-stall/>
(Erişim tarihi: 08.08.2022)
- URL9: <https://www.equus-pferdesolarien.de/en/horse-solariums/horse-solaria-privileg-s> (Erişim tarihi 05.08.2022)
- Uzunoglu, K., Özer, H. (2014). Toplu Konutların Ön Tasarım Aşamasında Değerlendirilmesi, *Megaron Dergisi*, vol. 9 (3): 167-189.
- Visser, E. K. Ellis, A. D. Reenen C.G.V. (2008). The effect of two different housing conditions on the welfare of young horses stabled for the first time, *Applied Animal Behaviour Science*, vol.114, s.521-533.
- Waters, A. J. Nicol, C. J. French, N. P. (2002). Factors Influencing the development of stereotypic and Redirected Behaviours in Young Horses: Findings of Study, *Equine Veterinary Journal*, vol 34, pp. 572-579.
- Wendy, D. W. (2010). Reining In: Applying the Sustainable Sites Initiative to Equestrian Facility Design, Master Thesis, Kansas State University, Manhattan.
- Wehrli, R. (1972). Hospital Bedrooms and Nursing Units. A systems approach for building technology, et al National Bureau of standarts, Distributed by NTIS (National Technical Information Service), U.S. Department of Commerce, Washington D.C.
- Wheeler, E. F. (2006). *Horse Stable and Riding Arena Design*, Blackwell Publishing, Oxford.
- Yılmaz, O. (2012). Türkiye Yerli At Irkları ve Bir Koruma Çalışması, *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Tarım Bilimleri Dergisi*, 22(2), 117-133

İNSANİ GELİŞİMİŞLİK ENDEKSİ İLE ENFLASYON VE FAİZ ORANI ARASINDA NEDENSELLİK İLİŞKİSİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ

THE CAUSAL RELATIONSHIP BETWEEN HUMAN DEVELOPMENT INDEX AND INFLATION AND INTEREST RATE: EXAMPLE OF TURKEY

*Cumhur ŞAHİN**

Özet

Kalkınma, bir ülkedeki refah ve ekonomik özgürlük seviyesinin artmasının temel tanımlaması olarak ifade edilebilir. İktisadi kalkınmada, nispeten az gelişmiş sayılabilecek bir ülkede fert başına düşen reel gelirin artırılmasıyla birlikte iktisadi ve sosyo kültürel yapının da değiştirilmesi ve yenileştirilmesi söz konusu olmaktadır. Dolayısıyla iktisadi kalkınma, iktisadi büyümeyi de içerdiğinden daha geniş kapsamlı bir kavram olarak ortaya çıkmaktadır. Ülkelerin kalkınmışlık seviyelerinin ortaya konmasında genellikle makroekonomik değişkenler kullanılmaktadır. Ancak bu değişkenlerin gerçek anlamda kalkınmayı değerlendirmede yetersiz kaldığı düşüncesinden hareketle 1990 senesinden başlamak üzere Birleşmiş Milletler Kalkınma Programınca uygulamaya konan ve içinde insan faktörü de yer alan insani gelişme endeksi çok daha sağlıklı bir ölçü haline gelmiştir. Bu çalışmada Türkiye için 1990-2021 periyodu için insani gelişmişlik endeksi ile enflasyon oranı ve mevduat faiz oranı arasındaki nedensellik ilişkisi araştırılmıştır. Veriler analiz edildiğinde, Türkiye’de insani gelişmişlik endeksinin ekonomik göstergelerin nedenseli olacak kadar etkili olmadığı sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İnsani gelişme endeksi, enflasyon, faiz oranı

Abstract

Development can be expressed as the basic definition of increasing the level of welfare and economic freedom in a country. In economic development, it is also possible to change and renew the economic and socio-cultural structure for a relatively underdeveloped country with the increase in real income per capita. Therefore, since economic development includes economic growth, it emerges as a broader concept. Macroeconomic variables are

* Doç. Dr., Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Bozüyük Meslek Yüksekokulu Bankacılık ve Sigortacılık Programı, Bilecik / TÜRKİYE. cumhur.sahin@bilecik.edu.tr, ORCID: 0000-0002-8790-5851

generally used in revealing the development levels of countries. However, from the point of view that these variables are not adequate to evaluate the real development; the human development index implemented by the United Nations Development Programme since 1990, which includes the human factor, has become a much healthier measure. In this study, the causal relationship between the human development index and the inflation rate and deposit interest rate had been studied in the period of 1990-2021 for Turkey. When the data had been analyzed, it had been concluded that human development index had not been effective enough to be a causation for economic indicators in Turkey.

Keywords: Human development index, inflation, interest rate

GİRİŞ

İnsani Gelişme Endeksi kısaltması İGE olarak bilinir, UNDP (Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı)'na ilk kez defa 1990 senesinde düzenlenmiştir. 1990 yılından başlayarak İGE her sene bütün dünya ülkelerindeki hayat koşullarını belirlemeye çabalamaktadır. İnsanların hayat standartlarını daha iyi bir aşamaya getirmek amacıyla ne gibi faaliyetler yürütülmesi lazım geldiği hususunda öneriler sunmaktadır. Fakirliğin tek bir kriterle belirlenemeyeceği düşüncesiyle, birtakım analitik endeks metodlarıyla hesaplanan ve daha anlaşılır, pratik bir gösterge olarak İGE genel kabul görmektedir. Bu çalışmada Türkiye için 1990-2021 periyodu için insani gelişmişlik endeksi ile enflasyon oranı ve mevduat faiz oranı arasındaki nedensellik ilişkisi araştırılacaktır.

Tablo 1. 2022 Yılı İtibariyle İnsani Gelişme Endeksindeki İlk 12 Ülke ve Türkiye

Sıralama	Ülke	HDI (İnsani Gelişme Endeks) Değeri
1	Norveç	0.954
2	İsviçre	0.946
3	İrlanda	0.942
4	Almanya	0.939
5	Hong Kong	0.939
6	Avustralya	0.938
7	İzlanda	0.938
8	İsveç	0.937
9	Singapur	0.935
10	Hollanda	0.933
11	Danimarka	0.930
12	Finlandiya	0.925
59	Türkiye	0.806

Kaynak: <https://worldpopulationreview.com/country-rankings/hdi-by-country>

1.LİTERATÜR ARAŞTIRMASI

Literatürde insani gelişmişlik endeksi ile genellikle eğitim, sağlık, GSMH gibi sosyo kültürel ve ekonomik değişkenler arasındaki ilişkiler araştırılmış olup, insani gelişmişlik endeksi ile enflasyon ve faiz oranı arasındaki ilişkileri ele alan çalışma sayısı oldukça azdır. Sınırlı sayıda olan çalışmaların başlıcaları şunlardır:

Okun'un 1970'li yıllarda geliştirdiği hoşnutsuzluk endeksi, ABD'deki 1970'lerde görülen stagflasyon olgusunun belirmesiyle popüler hale gelmiştir. (Cohen vd, aktaran Çondur, 1310-1311). Chen ve Feng'in çalışmasında (2000:1, 7,11) Çin'deki milli gelir artışının şehirler arası varyasyonlarının kaynakları araştırılmıştır. Analiz sonucunda insani gelişmişlik endeksi ile enflasyon arasında negatif yönlü bir ilişki görülmüştür. Mıhçı (2003:43) Türkiye'nin insani gelişmişlik bahsinde, 1970'li yıllara değin global olarak geride kaldığı ve zayıf insani gelişmişlik bölümünde bulunduğunu, buna mukabil bilhassa 1990'lı yıllardan başlayarak yüksek insani gelişme segmentine daha yakın olduğunu tespit etmiştir. Akçakaya (2003)'ya göre; 1980'i takip eden periyotta serbest piyasa ekonomisinin güçlenmesi ve dışa açıklığın katkısıyla enflasyonla mücadele, ekonomide devletin ağırlığının azaltılması ve bütçe dengesinin temin edilmesine dayalı çabalar sayesinde yaşam hoşnutluğu artmıştır. Christopoulos ve Tsionas (2004:55), insani gelişmişlik üzerinde etkisi olabileceği düşünülen finansal derinlik, hisse senedi yatırımları ve enflasyon değişkenlerini 10 ülke için kullanmışlardır. Araştırmacılar çalışmalarında enflasyon ve insani gelişmişlik arasında bir ilişki olmadığı sonucuna ulaşmışlardır.

Ranis ve diğerleri (2006:341), insani gelişmişlik endeksi üzerinde etkisi olabileceği düşünülen ve aralarında enflasyonun da bulunduğu bir dizi değişkeni araştırdıkları çalışmada, enflasyonun gelir dağılımını bozucu etkisinden dolayı enflasyonla insani gelişmişlik endeksi arasında negatif yönlü bir ilişki belirlenmiştir. Naz ve diğerlerinin (2011:294), enflasyonun sosyoekonomik düzey üzerine olan etkilerini araştırdıkları çalışmada, enflasyonun iş planlamasını aksatması, beslenme, sağlık ve çocukların eğitimi üzerindeki olumsuz etkilerinden dolayı insani gelişim ile enflasyon arasında negatif bir ilişki saptanmıştır. Pascucci, (2012), 68 ülkede finansal piyasaların gelişmişliği ile insani gelişmişlik arasındaki ilişkiyi incelediği çalışmasında finansal piyasalarda derinliğin artması ile insani gelişmişlik endeksi arasında pozitif yönlü bir ilişki gözlemlenmiştir. Arora'nın (2012, 177) gelişmekte olan Asya ülkesi için finansal gelişme ve insani gelişim ilişkisini araştırdığı çalışmada düşük finansal gelişmenin daha düşük bir insani gelişmeye neden olduğu tespit edilmiştir. Osiakwan ve Armah'ın çalışmasında (2013:32) Gana'da enflasyon ve insani gelişmişlik endeksi arasında negatif yönlü bir ilişki belirlenmiştir. Kabaklarlı ve Er (2014:283), Türkiye'de 2002 yılına dek

yüksek seyreden faiz oranlarının insani gelişim üzerinde olumsuz etkilerini belirlemiştir.

Yolanda'nın (2017:54) Endonezya'da 1997 ile 2016 periyodu için aralarında enflasyonun da yer aldığı bir dizi değişkenle insani gelişmişlik endeksi arasındaki ilişkiyi araştıran çalışmada enflasyon ile insani gelişmişlik endeksi arasında pozitif yönlü bir ilişki bulunmuştur. Kılıç ve Özcan (2018:265), yükselen piyasa ekonomisi ülkelerinde finansal gelişmenin insan sermayesi üzerine olan etkisini araştırdıkları çalışmalarında finansal gelişme ve insan sermayesi arasında pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişki olduğu bulgusuna ulaşmışlardır. Kaya (2018:178), çalışmasında insani gelişmişliğin finansal piyasalardaki gelişmeler ile uzun dönemde yakından ilişkili olduğunu ortaya koymuştur. Pangesti ve Susanto'nun çalışmasında (2018:), enflasyon oranının Endonezya'da İnsani Gelişme Endeksi (İGE) düzeyine etkisi ve Endonezya'da İnsani Gelişme Endeksi (İGE) düzeyindeki esneklik miktarının belirlenmesi amaçlanmış olup, veriler analiz edildiğinde enflasyonun insani gelişme endeksi (İGE) üzerinde önemli bir etkisi olmadığı ve elastikiyetin bulunmadığı ortaya konmuştur.

Çoban ve Yayar (2018:650), çalışmalarında Avrupa Birliği ülkelerinde 2007-2014 periyodu için bir dizi değişkenin insani gelişmişlik üzerindeki etkisi araştırılmıştır. Veriler analiz edildiğinde enflasyon oranı ile insani gelişim arasında aynı yönlü, yani pozitif bir ilişki gözlenmiştir. Özdemir ve Salihoğlu'nun çalışmasında (2019:33), ekonomik ve politik faktörlerin insani gelişmişlik endeksi üzerindeki etkilerini araştırdıkları çalışmalarında, bağımsız değişkenlerden siyasi stabilite iktisadi özgürlük endeksi ekonomik beklentilere paralel sonuç vermiştir. Analizde yer alan küresel barış ve yaşam memnuniyeti endekslerinin, bağımlı değişken olan insani gelişmişlik endeksi ile negatif yönlü bir ilişki içerisinde olduğu görülmektedir. Yine analiz neticelerine göre kuramla uyumlu olarak, siyasi stabilite ve iktisadi özgürlük endekslerindeki olumlu gelişmelerin insani gelişmeye de pozitif yönde katkı verdikleri gözlenmiştir.

Cahyanti ve Fevriera'nın (2020: 161) çalışmasında Endonezya'nın merkezi Java bölgesi için 2010-2019 periyodu itibarıyla asgari ücret ve enflasyonla insani gelişme endeksi arasında ilişki araştırılmış olup, veriler analiz edildiğinde enflasyonla insani gelişme endeksi arasında pozitif yönde bir ilişki saptanmıştır. Bulut ve diğerleri, 2021:110, nüfus, kamu harcamaları, ticaret hacmi, işsizlik ve enflasyon değişkenlerinin ekonomik büyüme üzerinde meydana getirdiği etkinin, ülkelerin insani gelişme düzeylerine göre farklılık gösterip göstermediği analiz edilmiştir. Analiz sonuçlarında, ülkelerin insani gelişme düzeylerinden bağımsız olarak tüm değişkenlerin ekonomik büyümeyi pozitif şekilde etkilediği sonucu elde edilmiştir.

2.ARAŞTIRMA METODOLOJİSİ

Araştırma verilerinin derlenmesinde Dünya Bankası ülke raporları kullanılmıştır. Birim kök testi için Augmented Dickey Fuller (ADF) ve Phillipp-Perron (PP) birim testleri, zaman serileri için Zivot-Andrews Birim Kök Testleri, eş bütünleşme için Gregory-Hansen Eş-Bütünleşme Testi kullanılmıştır. Nedensellik için Granger Nedensellik ve Toda-Yamamoto testinin bootsrap üzerinden yapıldığı Hacker ve Hatemi-J Bootsrap Nedensellik Testi yapılmıştır. Tüm analizler E-views 7.0 programında gerçekleştirilmiştir.

2.1. Araştırma Bulguları

Araştırmada kullanılan verilerin birim kök testi için yapılan ADF ve PP test sonuçları Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2. Araştırma değişkenlerine ilişkin ADF ve PP Birim Kök Testi sonuçları

		ADF		PP	
		t	p	t	p
Sabit	HDI(-1)	-2.2384	0.0356	-0.0865	0.9317
	ENF(-1)	-1.0933	0.2843	-2.2521	0.0323
	FO(-1)	-1.6240	0.1164	-2.6232	0.0139
Sabit + Trend	HDI	2.0588	0.0515	-0.0260	0.9794
	ENF	-0.5268	0.6028	-1.5347	0.1361
	FO	-1.4510	0.1587	-2.3705	0.0249

***%10 Kritik Değer; HDI: İnsani Gelişmişlik İndeksi; ENF: Enflasyon; FO: Faiz Oranları.

Birim kök için yapılan ADF analizi sonuçlarına göre HDI (-1) sabit modelde birim kök içermezken ($p < 0.05$), sabit + trend modelinde ve PP analizinin hem sabit, hem de sabit + trend modelinde birim kök içermektedir. Diğer tüm araştırma değişkenleri ADF testi sonuçlarına göre hem sabit, hem de sabit + trend modelinde birim kök içermektedir. PP analizinde sabit modelde, ENF ve FO değişkenlerinin birinci gecikmelerinde birim kök içermese de, sabit + trend modelinde birim kök içermektedir. Bu nedenle, araştırma parametrelerinin logaritmik dönüşümleri yapılarak analizler yapılmıştır.

Tablo 3. HDI Serisi Zivot-Andrews Birim Kök Test Sonuçları

HDI	Kırılma yılı	t istatistiği	%1	%5	%10
Model A (Kesişim)	2010	-2.8286	-5.34	-4.93	-4.58
Model B (Trend)	2002	-2.0818	-4.80	-4.42	-4.11
Model C (Kesişim + trend)	2017	-2.9510	-5.57	-5.08	-4.82

A: Kesişim; B: Trend; C: Kesişim & Trend; HDI: İnsani Gelişmişlik İndeksi

Kesişim modeline göre hem 2002, hem 2010 ve hem de 2017 yıllarında HDI serisinde üç önemli kırılma görülmüştür. Her üç kırılma noktasına göre de, seri birim kök içermektedir.

Tablo 4. ENF Serisi Zivot-Andrews Birim Kök Test Sonuçları

ENF	Kırılma yılı	t istatistiği	%1	%5	%10
Model A (Kesişim)	2002	-3.0304	-5.34	-4.93	-4.58
Model B (Trend)	2006	-4.2689	-4.80	-4.42	-4.11*
Model C (Kesişim + trend)	2008	-3.6382	-5.57	-5.08	-4.82

*%10 A: Kesişim; B: Trend; C: Kesişim & Trend; ENF: Enflasyon

ENF serisi için 2002, 2006 ve 2008 olmak üzere üç kırılma noktası vardır. Bunlar içerisinde 2002 ve 2008 birim kök içermektedir. 2006 kırılma yılı serisinde ise %10 Kritik Değer aralığında birim kök içermemektedir ve seri durağandır.

Tablo 5. FO Serisi Zivot-Andrews Birim Kök Test Sonuçları

FO	Kırılma yılı	t istatistiği	%1	%5	%10
Model A (Kesişim)	2003	-4.7529	-5.34	-4.93	-4.58*
Model B (Trend)	2008	-3.4409	-4.80	-4.42	-4.11
Model C (Kesişim + trend)	2003	-4.4137	-5.57	-5.08	-4.82

A: Kesişim; B: Trend; C: Kesişim & Trend; FO: Faiz Oranı

FO serisi için 2003 ve 2008 olmak üzere, iki kırılma noktası belirlenmiştir. 2003 yılındaki Model A (Kesişim) modeli kırılmasında, seri %10 Kritik Değer aralığında birim kök içermektedir ve durağandır. Ancak 2003 yılı kesişim + trend modeli ve 2008 trend modeli kırılmalarında seri durağan değildir ve birim kök içermektedir.

Tablo 6. Gregory-Hansen Eş-Bütünleşme Test Sonuçları

	Kırılma yılı	t istatistiği	%1	%5	%10
C	2011	-4.0654	-5.34	-4.93	-4.58
C/T	2011	-17.5203	-5.57	-5.08	-4.82

*%1 kritik değer ile uzun dönemde anlamlı ilişki, C: Sabitte kırılma; C/T: Trendde kırılma

Modelde hem sabit, hem de trend etkide sadece 2011 yılında kırılma gözlemlenmiş olup, Gregory-Hansen Eş-bütünleşme testi sonuçlarına ve kırılma dönemlerine göre uzun dönem ilişkisi gösterilmiştir. Yapılan analiz sonucunda sabitte ve trendde uzun dönemli kırılma ile ilişki gözlemlenmemiştir.

Tablo 7. Granger Nedensellik Testi Sonuçları

	F istatistiği	Olasılık	Değerlendirme
HDI \Rightarrow ENF	1.06575	0.3596	H0 reddedilemez
HDI \Rightarrow FO	2.38123	0.1131	H0 reddedilemez

H0 hipotezi, enflasyon ve faiz oranı İnsani Gelişme Endeksinin nedenseli değildir şeklinde kurulmuştur. Granger nedensellik testi sonuçlarına göre ENF ve FO serileri HDI serisi için bir nedensel değildir, bu durumda H0 hipotezi reddedilememiştir. Diğer bir ifadeyle, Türkiye’de 1990 ile 2021 yılları arasındaki enflasyon ve faiz oranları, insani gelişmişlik indeksinin nedenseli değildir.

Tablo 8. Hacker ve Hatemi-J Bootstrap Nedensellik Testi

	Test istatistiği	Olasılık	%1	%5	%10	Değerlendirme
HDI \Rightarrow ENF	2.1315	0.3445	- 5.34	- 4.93	- 4.58	H0 reddedilemez
HDI \Rightarrow FO	4.7625	0.0924	- 5.34	- 4.93	- 4.58	H0 reddedilemez

Hacker ve Hatemi-J Bootsrap Nedensellik Testi sonuçları ile Granger nedensellik sonuçları birbiri ile uyumludur. Her iki testte de, insani gelişmişlik indeksi ile faiz oranları ve enflasyon arasında nedensellik ilişkisi bulunamamıştır.

3. SONUÇ VE ÖNERİLER

Ülkelerin kalkınmışlık seviyelerinin ortaya konmasında genellikle makroekonomik değişkenler kullanılmaktadır. Ancak bu değişkenlerin gerçek anlamda kalkınmayı değerlendirmede yetersiz kaldığı düşüncesinden hareketle 1990 senesinden başlayarak Birleşmiş Milletler Kalkınma Programınca uygulamaya konan ve içinde insan faktörü de yer alan İnsani Gelişme Endeksi (İGE) çok daha sağlıklı bir ölçü haline gelmiştir. İnsani Gelişme Endeksi (İGE), beşerî kalkınmanın temel düzlemindeki ortalama muvaffakiyetin özet bir ölçüsüdür ki bunlar uzun ve sağlıklı bir yaşam, iyi bir eğitim düzeyi ve bilgili olmanın yanı sıra kaliteli bir hayat standardıdır. İnsani Gelişme Endeksi (İGE) üç boyutun her biri için normalleştirilmiş endekslerin geometrik ortalaması olarak hesaplanmaktadır. Literatürde İnsani Gelişme Endeksi (İGE) ile genellikle eğitim, sağlık, GSMH gibi sosyo kültürel ve ekonomik değişkenler arasındaki ilişkiler araştırılmış olup, İnsani Gelişme Endeksi (İGE) ile enflasyon ve faiz oranı arasındaki ilişkileri ele alan çalışma sayısı oldukça azdır. Dolayısıyla bu çalışmada İnsani Gelişme Endeksi (İGE) ile enflasyon ve faiz oranı arasında sınırlı olan akademik çalışmalara bir katkıda bulunmak ve bu alandaki açığı gidermeye yönelik bir motivasyon söz konusudur. Bu çalışmadaki kısıtlar, 1990-2021 yılları arasındaki 31 yıllık dönem itibariyle Türkiye enflasyon oranı, mevduat faiz oranı ve İnsani Gelişme Endeksi (İGE) verilerinin yıllık değerleriyle sınırlıdır. Bu çalışmada Türkiye için 1990-2021 periyodu için İnsani Gelişme Endeksi (İGE) ile enflasyon oranı ve mevduat faiz oranı arasındaki nedensellik ilişkisi araştırılmıştır. Araştırma bulguları incelendiğinde, Türkiye’de İnsani Gelişme Endeksi’nin (İGE) ekonomik göstergelerin nedenseli olacak kadar etkili olmadığı sonucuna varmak mümkündür. Sürekli değişen ekonomik yapı, enflasyon ve faiz oranlarına yönelik veri paylaşımındaki belirsizlikler ile ekonomik ve finansal istikrarsızlık bu sonucun çıkmasında önemli etkenler olabilir. Bu çalışmanın literatürde bir boşluğu doldurduğu düşünülmekte olup, bu konuyla ilgili olarak araştırmacıların gelecek dönemde enflasyon ve faiz oranı gibi makro ekonomik değişkenlere ilave olarak, işsizlik oranı, döviz kuru, bütçe açığı, cari açık, kredi temerrüt takası (CDS), doğrudan yabancı yatırımlar, finansal kırılganlık gibi bağımsız değişkenleri de modele eklemek suretiyle bahsi geçen değişkenlerin İnsani Gelişme Endeksi (İGE) üzerindeki etkilerini araştırmalarının faydalı olabileceği önerilmektedir.

Kaynakça

Akçakaya, M. (2009). *Türkiye’de bölgesel yoksulluk* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

- Arora, R. (2012). Financial inclusion and human capital in developing Asia: The Australian connection. *Third World Quarterly*, 33(1), 177-197.
<http://dx.doi.org/10.1080/01436597.2012.627256>
- Bulut, Ş., Babacan, A. & Ertekin, Ş. (2021). EKONOMİK BÜYÜMENİN BELİRLEYİCİLERİNİN FARKLI İNSANİ GELİŞİMİŞLİK DÜZEYİNDEKİ ÜLKELERE GÖRE ANALİZİ. *Sayıştay Dergisi*, 32(120), 89-114.
- Cahyanti, S.A. & Fevriera, S. (2020). The Effect of Regional Minimum Wage and Inflation on HDI in Central Java. *Jurnal Ekonomi Pembangunan*, 18(02), 152-167. <https://doi.org/10.22219/jep.v18i2.12869>
- Chen, B. & Feng, Y. (2000). Determinants of Economic Growth in China: Private Enterprise, Education, and Openness. *China Economic Review*, 11, 1-15. [https://doi.org/10.1016/S1043-951X\(99\)00014-0](https://doi.org/10.1016/S1043-951X(99)00014-0)
- Christopoulos, D.& Tsionas, E. (2004). Financial Development and Economic Growth: Evidence from Panel Unit Root and Co-Integration Tests. *Journal of Development Economics*, 73 (1), 55-74. <https://doi.org/10.1016/j.jdeveco.2003.03.002>
- Cohen, I.K., Ferretti, F. & McIntosh, B. (2014). Decomposing The misery index: A Dynamic Approach. *Cogent Economics and Finance*, 2, 1-8. <https://doi.org/10.1080/23322039.2014.991089>
- Çoban, M.N. & Yayar, R. (2018). Demokrasinin Göstergelerinin İnsani Gelişmişlik Üzerine Etkisi: AB Ülkeleri Üzerine Bir Panel Veri Analizi. *Journal of Academic Value Studies*, 4(20), 642-651. DOI : [10.23929/javs.773](https://doi.org/10.23929/javs.773)
- Çondur, F. (2016). Türkiye’de hoşnutsuzluk endeksi parametrelerinin gelişimi. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 30 (5), 1309-1327.
- Dickey, D. A. & Fuller, W. A. (1981). Likelihood Ratio Statistics For Auto Regressive Time Series with A UnitRoot, *Econometrica*, 49(4), pp.1057-1072.
- Granger, C. W. J. (1969). Investigating Causal Relations By Econometric Models And CrossSpectral Methods. *Econometrica*, 37(1), 424-438.
- Gregory, A. W. & Hansen, B. E. (1996). Residual-Based Tests for Cointegration in Models With Regime Shifts. *Journal of Econometrics*, 70(1), 99-126. [https://doi.org/10.1016/0304-4076\(69\)41685-7](https://doi.org/10.1016/0304-4076(69)41685-7)
- Hacker, R. S.& Hatemi, J, A. (2006). Tests for Causality between Integrated Variables Using Asymptotic and Bootstrap Distributions: Theory and Application. *Applied Economics*, 38, 1489-1500. <https://doi.org/10.1080/00036840500405763>
- Kabaklarlı, E. & Er, P.H. (2014). Türkiye’de Kamu Harcamalarının Ekonomik Büyümeye Etkisinin Sınır Testi Yaklaşımı ile Analizi. *Maliye Dergisi*, 166, 268-285.
- Kaya, A. (2018). Finansal piyasalardaki gelişmelerin insani gelişmişlik üzerine etkisi: Türkiye örneği. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, (20), 169-180. DOI: 10.18092/ulikidince.298474
- Kılıç, C. & Özcan, B. (2018). The Impact of Financial Development on Human Capital: Evidence from Emerging Market Economies. *International Journal of Economics and Financial Issues*, 8(1), 258-267.
- Mıhçı, S.& Mıhçı, H. (2003). Türkiye’nin yakın dönemdeki insani gelişme eğilimleri. *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 21 (2), 21-47.
- Naz, A., Rehman, H., Hussain, M., Khan, W. & Daraz, U. (2011). Socio-Economic and Psychological Impacts of Inflation and Price Hike on Poor Families of District

- Malakand, Khyber Pakhtunkhwa, Pakistan. *International Journal of Business and Social Science*, 2(14), 285-295.
- Osiakwan, R.O. & Armah, S.E. (2013). An attempt to decompose the impacts of inflation on the Ghanaian economy and on the welfare of Ghanaian citizens in light of recent political rhetoric on inflation. *Journal of Economic Development, Management, IT, Finance and Marketing*, 5(2), 32-65.
- Özdemir, A. & Salihoğlu, M. (2019). Ekonomik ve Politik Faktörlerin İnsani Gelişmişlik Üzerindeki Etkileri. *ULUSLARARASI EKONOMİK ARAŞTIRMALAR DERGİSİ*, 5(3), 21-35.
- Pangesti, I. & Susanto, R. (2018). Pengaruh Inflation terhadap Indeks Pembangunan Manusia (HDI) di Indonesia. *Jurnal of Applied Business and Economics*, 5(1), 408. Retrieved from <https://journal.lppmunindra.ac.id/index.php/JABE/article/view/3164>.
<http://dx.doi.org/10.30998/jabe.v5i1.3164>
- Pascucci, F. (2012). Financial Development and Human Development Index. Milan. Master of Science Thesis, University of Bocconi.
- Phillips, P.C.B. & Perron, P. (1988). Testing for A Unit Root in time Series Regression. *Biometrika*, 75(2), 335-346.
- Ranis, G., Stewart, F. & Samman, E. (2006). Human Development: Beyond the Human Development Index. *Journal of Human Development*, 7:3, 323-358.
<https://doi.org/10.1080/14649880600815917>
- Toda, H.Y. & Yamamoto, T. (1995). Statistical Inference in Vector Autoregressions with Possibly Integrated Processes. *Journal of Econometrics*, 66, 225-250.
[https://doi.org/10.1016/0304-4076\(94\)01616-8](https://doi.org/10.1016/0304-4076(94)01616-8)
- Yolanda, Y. (2017). Analysis of Factors Affecting Inflation and its Impact on Human Development Index and Poverty in Indonesia. *European Research Studies Journal*, XX (4B), 38-56. DOI: 10.35808/ersj/873
- Zivot, E. & Andrews, D. W. K (1992). Further Evidence on the Great Crash, the Oil Price Shock, and the Unit-Root Hypothesis. *Journal of Business&Economic Statistics*,10(3), 251-270. <https://doi.org/10.2307/1391541>
<https://ekonomiatlasi.com/enflasyon-orani> (17.06.2022)
<https://hdr.undp.org/data-center/specific-country-data#/countries/TUR> (18.06.2022)
<https://data.worldbank.org/indicator/FR.INR.DPST?locations=TR> (19.06.2022)
<https://worldpopulationreview.com/country-rankings/hdi-by-country> (30.06.2022)

İŞYERİ MANEVİYATININ (TİNSELLİĞİN), ÖRGÜT İKLİMİ ÜZERİNE ETKİSİ

THE EFFECT OF WORKPLACE SPIRITUALITY ON ORGANIZATIONAL CLIMATE

*Hamran AMIRLI**
*Ö. Okan FETTAHLIOĞLU***

Özet

Bu çalışma ile hedeflenen genel amaç; iş yeri maneviyatı ile örgütsel iklim arasında ilişki ve etkileşim olup olmadığını, varsa ne yönde ve ne derecede bir ilişki ve etkileşim olduğunu belirleyebilmektir.

Yöntem: İşyeri maneviyatı (tinsellik) ve örgütsel iklim bireysel ve örgütsel etmenleri içinde barındıran değişkenlerdir. Bu bağlamda araştırmanın iki değişkeni arasında ilişki ve etkileşimsel bir model kurgulaması yapılmıştır.

Bulgular: Elde edilen bulgulara göre işyeri maneviyatı ve alt boyutları ile örgütsel iklim ve alt boyutları arasında ($r=,180$; ile $r=,345$ aralığında $p<0,00$) düşük ve orta düzeyde pozitif yönlü anlamlı bir ilişki olduğunu tespit edilmiştir. Değişkenler arası etkileşim analizi sonucunda ise, işyeri maneviyatına yönelik algılamaların, örgütsel iklim algılamalarını [$(\beta=,474)$, ($p<0.05$)] ($R^2: ,224$; $p: ,000$) düzeyinde pozitif yönde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.

Tartışma: İşyeri maneviyatı konusunda yapılan tanımlamalarda tek yönlü bir bakış açısı olduğu, örgütsel iklim konusunda ise örgütsel yapıya yönelik algılamaların ele alındığı söylenebilir. Algılamaların kişinin bireysel özellikleri ile birlikte örgütsel çevresinden de etkileneceği dikkate alınması gereken bir unsurdur. Bu çalışmada işyeri maneviyatının, örgütsel iklim algılamalarını olumlu yönde etkileyebileceği sonucuna ulaşıldığını söylemek mümkündür.

Anahtar Kelimeler: Maneviyat, İşyeri Maneviyatı, Tinsellik, Örgütsel İklim.

Abstract

* Doktora Öğrencisi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, SBE, İşletme ABD, Kahramanmaraş/Türkiye. hamran.amirli@gmail.com, ORCID: 0000-0003-3619-6562

** Doç. Dr., Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölümü, Kahramanmaraş/Türkiye. omerokanfettahlioglu@gmail.com, ORCID: 0000-0002-0621-1699

The general aim of this study is; to determine whether there is a relationship and interaction between workplace spirituality and organizational climate, and if so, in what direction and to what extent.

Method: Workplace spirituality (spirituality) and organizational climate are variables that include individual and organizational factors. In this context, a relational and interactional model was constructed between the two variables of the research.

Results: According to the findings, it was determined that there is a low and moderate positive correlation between workplace spirituality and its sub-dimensions and organizational climate and its sub-dimensions ($p < 0.00$ in the range of $r = .180$; to $r = .345$). As a result of the interaction analysis between variables, it was concluded that perceptions of workplace spirituality positively affected perceptions of organizational climate at the level of $[(\beta = .474), (p < 0.05)]$ ($R^2 = .224$; $p = .000$).

Discussion: It can be said that there is a one-way point of view in the definitions of workplace spirituality, and perceptions of organizational structure are discussed in terms of organizational climate. It is a factor that should be taken into account that perceptions will be affected by the organizational environment as well as the individual characteristics of the person. In this study, it is possible to say that workplace spirituality can positively affect organizational climate perceptions.

Keywords: Spirit, Workplace Spirituality, Spirituality, Organizational Climate.

Giriş

İnsan hayatı, bedensel, zihinsel ve ruhsal unsurları ile bütünleşmiş bir yaşam evresi ile idame ettirilmektedir. Bedensel, zihinsel ve ruhsal yapıda ortaya çıkacak sorunlar ise yaşam biçimini olumsuz yönde etkilemektedir. İş hayatı da sosyal hayattan farklı bir durum teşkil edemez. İş hayatında da insanların çalışma isteği, hem bedensel hem de ruhsal dengenin korunması amacına yöneliktir.

Çalışanlarına maaş, ayni ve nakdi yardımlar sunan işletmeler, çalışanların yeme, içme, korunma ve güvenlik gibi fizyolojik ihtiyaçlarına olanak sağlamaktadır. Ancak çalışanlar maddi imkanlar yanında daha fazla statü, başarı duygusu ve sosyal bir çevreye sahip olabilmek gibi nedenlerden dolayı da çalışmak isterler. İnsan sosyal bir varlıktır ve sosyal çevrenin oluşma noktasından biri de işletmelerdir. Sosyal yapıları ile işletmeler, çalışanlara sundukları bu tür olanaklar ile cazibe alanı olmayı başarabilirler. Rekabetin uç noktalarda yaşandığı ve yaşanmaya da devam edeceği günümüz işletmelerinin, rekabet başarısı elde etme yollarından biri de kabiliyet gücü olarak adlandırılan özellikle de kalifiye elaman niteliğinde çalışanların, işletme bünyesinde devam etmesini sağlamaktan geçer. Örgütsel sosyal yapı ve işleyişinin başarılı bir şekilde kurgulanmasında ve devamlılığının sağlanmasında, örgüt iklimi ve işyeri maneviyatı kavramları bilim insanlarıncaya ele alınmış ve irdelenmiş konulardır. Araştırma kapsamında ele alınan iki kavramın, insan unsurunu öne alan davranışsal yönetim teorisi ile sosyal sistemler teorilerine dayandığını söylemek mümkündür. Neoklasik

kuram olarak da adlandırılan davranışsal yaklaşım, insan unsurunun ön plana alınmasını savunmaktadır. Sosyal sistemler teorisi ise, bireylerin içinde bulunduğu ve her çeşit etkinliklerini devam ettirdikleri sosyal alanların bir arada oluşturduğu kompleks yapıları irdelemektedir.

İşyeri maneviyatı tanımlamaları, çalışanların içsel bütünlüğünü, yaşadığı içsel ve çevresel dünyaları ile kendine özgü ve derin bir bağ kurma çabasını (Claude ve Zamor, 2003:359; Korac-Kakabadse Kouzmin ve Kakabadse, 2002:166, (Mitroff ve Denton, 1999: 83) bir arada ele almaktadır. Her ne kadar işyeri maneviyatı tanımlamalarında örgütsel yapının manevi içeriği veya manevi yönden hazır olan bireyin çalışma ortamına katılması gibi farklı bakış açıları ortaya atılsa da, işyeri maneviyatının sonuçsal beklentisinde çalışanların örgüte olan devamlılığını sağlamak, verimlilik ve iş tatmini gibi etmenlerin olduğunu söylemek mümkündür. Bu nedenle de işyeri maneviyatının hem çalışanların manevi değer ve algılarına hem de çalışma ortamının maneviyatına dayalı, bütünsel bir bakış açısı ele alınması daha doğru olacaktır. Çünkü sosyal varlık olan bireylerin, işletmeler gibi sosyal yapılardan ayrıtırlarak ele alınması imkansızdır.

Araştırmamızın temel değişkenlerinden biri de örgütsel iklimdir. Örgüt iklimi, son zamanlarda odaklanılan kavramlar arasında yer almaktadır (Montes, Moreno ve Fernandez, 2004:168). Örgütsel iklim ile hedeflenen temel gaye de işyeri maneviyatında olduğu gibi yine çalışanların örgüt içinde devamlılığını sağlamak, verimlilik ve iş tatmini gibi birçok amacı sağlamaya yöneliktir. İnsanların algıları, geçmiş deneyimden, zihinsel yapılarından, almış oldukları eğitim düzeyinden, çevresel etmenlere kadar birçok etmenden etkilenmektedir. İşletme maneviyatı ve örgütsel iklim olguları da çalışanların algılamaları sonucu ortaya çıkan unsurlardır. Bu nedenle iki değişkenin bir arada ele alınmasının alansal katkı sağlayabileceği düşünülebilir. Bu iki kavramın bir arada ele alınmamış olması veya ele alınmışsa dahi bu tür bir çalışmaya rastlanılamamış olmasından dolayı bu çalışmada hedeflenen amaç, iki değişkenin birbiri ile etkileşim halinde olup olamayacağına dair veri elde etmek olmuştur.

İşyerinde Maneviyat (Tinsellik) ve Örgütsel İklim

İşletmeler, sanayi devrimi ile ortaya çıkmaya başlayan ve günümüzde özellikle modern uygulamaları sisteminde barındıran yapılardır. Ancak işletmelerde çalışan bireyler, mesai bitiminde çalışma ortamından ayrıldıklarında geriye sadece bina, makine, rutin prosedür ve süreçler gibi faktörler kalmaktadır. İşte bu duruma, işletmelerin yapısal kapitali adı verilmektedir. Tek başına yapısal bir kapitali oluşturan işletmeler, insan faktörünün devreye girmesi ile birlikte sosyal yapılara dönüşmektedirler. Sosyal yapıyı oluşturan insan faktörü ise, duygu, düşünce davranış özellikleri ile işletme hayatında sürekli araştırma unsuru olmuştur. Bu araştırma kapsamında da işletme çalışanları ve örgütsel yapısallıkla ilgili iki konu

irdelenmiştir. Bunlardan bir tanesi maneviyat (tinsellik), diğeri ise örgütsel iklimdir. Maneviyat konusu, din ve sosyoloji gibi bilim dallarında da incelenen bir konudur. Ancak bizim için maneviyatın işletme açısından ne anlam ifade edeceği önemlidir.

Maneviyat (tinsellik) konusu, yabancı literatürde 1990'lı yılların sonlarında, Türkiye'de ise 2009 yılında ele alınmaya başlamıştır (Kökalan, 2016:38). Yapılan çalışmalarda maneviyat tanımlamaları iki açıdan ele alınmıştır. Bazı tanımlamalarda bireyin kendi benliğinden çok, kutsal bir varlığın olduğu gerçekliği ile hareket ettiği ve bu kutsal varlığın bireylerin davranışlarına yön verdiği savunulmuştur.

Bazı tanımlamalarda ise, kutsal varlık yerine bireyin kendisi merkeze alınmıştır. Bu tanımlamalar ise, işyeri maneviyatının bireyin kendi özünü bulma ve keşfetme yolculuğu ile ilgili olduğuna yönelik varsayımlara dayanmaktadır. Maneviyatı, kutsal bir varlık olan yaratıcı ile ilişkilendiren tanımlara göre, insanların kutsal olarak kabul ettikleri düşünce, duygu ve davranışları arama çabasının maneviyat olarak düşünülebileceği ifade edilmektedir (Sheep, 2006:358). Bir başka tanımlamada maneviyat, bireysel bir benlikten arınmış olarak kutsal bir varlığın yönlendirmesi ile yaşamını sürdürme eğilimi olarak tanımlanabilmektedir (Chakraborty ve Chakraborty, 2004:197). Maneviyat kavramını, bireyin kendi içselliği ile ilişkilendiren tanımlara bakıldığında ise, insanların duygu, düşünce davranışlarının diğer varlıklara karşı şefkatli davranışlar sergilenmesi ile ilişkilendirildiği görülebilmektedir. Bu tanımların ortak odak noktası ise bireyin içsel bir yolculuk yapmasıdır (Delbecq, 2005:242). İçsel yolculuğun temelinde ise bireyin kendini yüksek bir değere ulaşma amacı ve kendinin farkına varma çabası yatmaktadır (Harlos, 2000:619; Schmidt-Wilk, Heaton, ve Steingard, 2000:586). Bu bakış açıları ile maneviyat, bireyin toplum içinde anlamlı çalışmalar yaparak, iç yaşamlarını desteklemesi ve daha üst aşamaya geçme çabası olarak ifade edilmektedir (Dehler ve Welsh, 2003:114; Ashmos ve Duchon, 2000: 137).

Maneviyat kavramını, sadece kutsal bir yaratıcıya veya sadece kendisinin içsel yolculuğunu tamamlama düşüncesine dayandırmak bize göre maneviyatın tanımlamasında eksik parçaların kalmasına neden olmaktadır. İnsanların hem içsel yolculuğunu gerçekleştirmek hem de bu yolculukta kutsal yaratıcısının buyruklarına göre hareket etmesi olağan bir durum kabul edilmelidir. Örneğin, bireyin kendi içsel yolculuğunu diğer birey ve çevresi ile ilişkilendirme çabası da maneviyatla alakalıdır ama tanımlamalar bu durumu kapsamamaktadır. Ayrıca maneviyatın teolojik bakış açısı veya etiksel bakış açısı ile ayrı ayrı değerlendirilmesi, özellikle işletmeler açısından maneviyatı tanımlama konusunda eksik parçaların kalmasına neden olabileceği göz ardı edilmemelidir. İşyeri maneviyatı tanımlamalarında benzer bir durum söz konusudur. Tanımlamalar işyeri maneviyatının çalışma

ortamı açısından mı, yoksa çalışan açısından mı değerlendirileceği sorularına tam bir açıklama getirememektedir.

İşyeri maneviyatı tanımlamaları irdelendiğinde, bireyin sahip olduğu maneviyat ile işletmeye dahil olması mı?, yoksa manevi bir iş ortamına dahil olması mı? sorularına yönelik tam bir netlik söz konusu değildir (Milliman vd., 1999: 224). Örneğin, işyeri maneviyatı, bireyin işyeri veya çalışma ortamı ile arasında manevi bir bağ kurmasıdır (Rathee ve Pallavi, 2020:27) şeklinde bir tanımlama yapılması, işyeri maneviyatının çalışanın manevi bir ortama dahil olması ile değerlendirildiğini göstermektedir. Bu tür bir tanımlamanın tek yönlü bakış açısı ile yapıldığı düşüncesini ortaya çıkartmaktadır.

İnsan davranışlarının temelinde duygu ve düşüncelerin olduğu kaçınılmaz bir gerçekliktir. Buradan hareketle işyeri maneviyatı olgusunun temelinde de duygu ve düşüncelerin ağır bastığını söylemek mümkündür. O nedenle işyeri maneviyatı tanımlanırken, yukarıda bahsedilen iki bakış açısının bir arada ele alınması gerekir. Bize göre işyeri maneviyatı, bireyin işyerine dair hissettiği duygu, düşünce ve algılarını, kendi içsel maneviyatı ile özdeşleştirip özdeşleştirmemesi ile ilgili bütünlük bir durumdur. Bu kapsamda işyeri maneviyatı kavramının kelime anlamına değil, içeriğine odaklanması gerektiğini düşünmekteyiz.

İşyeri maneviyatı ile ilgili olarak yurt içi ve yurt dışında yapılan çalışmalar incelendiğinde işyeri maneviyatı ile ilişkili olarak, çalışma hayatı (Özkalp, Sungur ve Özdemir, 2009; Seyyar, 2009), liderlik (Brown, 2003), psikolojik sermaye (Kanbur ve Kavuklu, 2018), iş stresi (Akgemci, Kaplan ve Kaplan, 2018), çalışan ve iş performansı (Freshman, 1999; Avcı, 2019); iş yükü ve iş tatmini (Pelenk ve Acaray, 2020); çalışma sosyolojisi (Dinçer, Aydın ve Büyükbayram, 2021) konularının makale konusu olarak incelendiği görülebilmektedir. Ögeve ve Günalan (2011) ise, çalışmalarında işyeri maneviyatına eleştirel bir bakış açısı ile değerlendirme yapmıştır. Tez çalışmaları incelendiğinde ise yurt içinde işyeri maneviyatı ile ilgili olarak dört adet tez çalışması olduğu, işyeri maneviyatının; örgütsel adalet, örgütsel bağlılık, iş tatmini ve işten ayrılma (Atakul, 2022); örgütsel vatandaşlık ve üretim karşıtı iş davranışı Çavuşoğlu (2021); kurumsal sosyal sorumluluk ve yenilikçi iş davranışları (İşiaçık, 2019) ve örgütsel güven ve lider-üye etkileşimi (Kaçay, 2019) ile ilişkilendirildiği görülebilmektedir.

Çalışmamızın ikinci değişkeni olan örgüt iklim kavramı, Kurt Lewin (1930) tarafından temelleri atılmış, 1960'larda Lewinian tarafından örgütlere uyarlanan bir kavramdır (Ehrhart, Schneider ve Macey 2013:10). Örgütsel iklim, örgüt çalışanlarının davranışını etkileyebilen ve çalışanlar tarafından algılanabilen bir dizi özellikler bütünü olarak tanımlanabilmektedir (Büte, 2011:174). Bu nedenle örgütsel iklimin odak noktasının da bireysel algılara dayandığını ifade etmek mümkündür (Clark, 2002:94). Bu tanımlamadan da

anlaşılabileceği gibi örgüt iklimi, bireylerin çalışma ortamlarına yönelik genel algılama biçimleri ile ilgilidir (Eren, Gündüz ve Çekmecelioğlu, 2002: 887). Elbette örgütsel iklim konusunda, bireyin örgüt içindeki davranışlarından önce, bireyin örgütten beklentileri ve bu doğrultuda oluşacak davranış tarzları da değerlendirilmek zorundadır (Scott ve Bruce, 1994:582). Bir başka tanımlamaya göre örgütsel iklim, örgütsel yapı içinde ortaya çıkan değer ve inanç gibi unsurları kapsayan, çalışanların işletme faaliyetleri hakkındaki ortak algılarıdır (Silva, Lima ve Baptista, 2004:208). Bu açıdan bakıldığında örgütsel iklim çalışanlar açısından, işin hayata geçtiği ortam koşulları ile ilgili olarak düşünülmektedir (Eren, Gündüz ve Çekmecelioğlu, 2002: 887).

Örgütsel iklim konusunda yapılan tanımlamalar incelendiğinde, örgütsel yapının algılamaları belirlediğini savunan Objektivist bakış açısı ile birlikte, bireyin özne yapısının ve olayları yorumlama biçiminin algılar üzerinde etkili olacağını savunan Subjektivist bakış açılarının olduğu görülebilmektedir (Young ve Parker, 1999:1200). Bu bakış açılarının ortak noktaları ise, örgütsel iklimin çalışanların davranışlarını etkilediği, bu ortamın zamanla ortaya çıkabileceği ve bu sayede diğer örgütlerden ayrışabileceğidir (Griffin, 2001:220). Örgütsel iklim boyutlamaları ile ilgili yapılan çalışmalar incelendiğinde; Halphin ve Croft (1962) başlangıç çalışması kabul edilirken, özellikle 1968 yılında Taiguri ile Litwin, Litwin ile Stringer ve Forehand gibi araştırmacılar akabinde 1970 yılında Campell vd. tarafından yapılan çalışmaların olduğunu söylemek mümkündür (Denison, 1990:25).

Örgütsel iklim ile ilgili yurt içi ve yurt dışı çalışmalar incelendiğinde; kavramın örgütsel yapı ve performans (Lawler, Hall ve Oldham, 1974), iş güvenliği (Muchinsky, 1977), yaratıcılık ve inovasyon (Ekvall, 1996), örgütsel değişkenler (Neal, Griffin ve Hart, 2000), örgüt kültürü (Karcioğlu, 2001; McMurray ve Scott, 2003; Schneider, Ehrhart ve Macey, 2013), duygusal bağlılık ve yaratıcılık (Çekmecelioğlu, 2006), yeniliğe destek (İşcan ve Karabey, 2007), mobbing (Yılmaz, Özler ve Mercan, 2008), örgütsel bağlılık (Yüceler, 2009; Noordin vd., 2010), işgören performansı (Tutar ve Altınöz, 2010), örgütsel sağlık (Korkmaz, 2011), örgütsel güven (Gün ve Söyük, 2017) ve örgütsel vatandaşlık (Aydoğan ve Dinçer, 2017) gibi bir çok konu birlikte ele alındığı görülebilmektedir. Halis ve Uğurlu (2008) ise, örgüt iklimini güncel çalışmalar açısından irdelemiş ve örgütsel iklimin dayandığı teorileri açıklamaya çalışmıştır.

Gerek yurt içi gerekse yurt dışı alan yazında çalışmamızın iki değişkeninden biri olan işyeri maneviyatının, diğer değişken olarak irdelenen örgütsel iklim ile ilişkilendirildiği bir çalışmaya ise rastlanamamıştır. Bu nedenle de çalışmamızın özgün değer açısından katkı sağlaması umulmaktadır.

Bu kasamda araştırma hipotezleri aşağıdaki gibi kurgulanmıştır.

H1: İşyeri maneviyatı ile örgütsel iklim arasında pozitif yönlü bir ilişki vardır.

H2: İşyeri maneviyatının, örgütsel iklim üzerinde pozitif yönde bir etkisi vardır.

Metodoloji ve Bulgular

Araştırma Amaç ve Yöntemi

Bu çalışmanın genel amacı, işletme çalışanlarının maneviyat (tinsellik) algısının örgütsel iklim üzerinde etkisinin olup olmadığını ortaya koymaktır. Bu amaç çerçevesinde söz konusu iki değişken arasında ilişki ve sonrasında etki olup olmadığını belirlemeye yönelik analizler yapılmıştır. Alan yazında yer alan iki değişken ile ilişkili konular irdelenmesi ile çalışmanın kavramsal yapısı oluşturulmuş, anket formu ile elde edilen verilerin SPSS veri programı ile analizi ile de araştırmanın nicel araştırma kısmı tamamlanmıştır. Elde edilen verilerin hipotez testlerini yapabilmek için korelasyon ve regresyon analizleri yapılmıştır. Frekans analizi ile de demografik özelliklere yönelik bulgular irdelenmiştir.

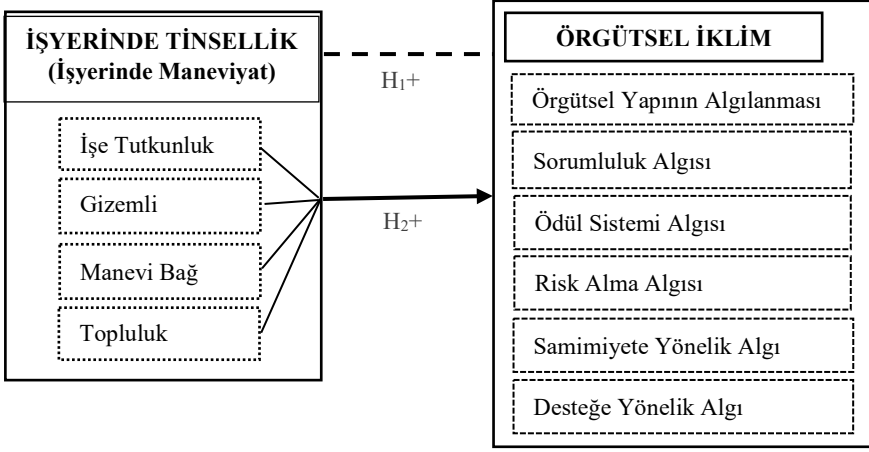
Araştırma Ana Kültesi ve Örneklemi

Araştırmanın evreni, Trabzon ili İşkur verilerine göre (media.iskur.gov.tr) insan sağlığı ve sosyal hizmet faaliyetlerinde çalışan yaklaşık 1.600 kişiden oluşmaktadır. Ana evreni temsil etmesi adına örneklem tespiti yapılırken %95 güven aralığı (%5 kabul edilebilir hata oranı) dikkate alınarak en az 309 örneklem grubuna ulaşılması hedeflenmiştir. Örneklem grubuna anket uygulaması yapılabilmesi adına tesadüfi örneklem yöntemi kullanılarak, toplamda 400 anket formu dağıtılmıştır. Örneklem grubu tarafından doldurulan 363 anket formu (geri dönüşüm oranı %90,7) incelendiğinde eksiksiz şekilde doldurulan 345 adet (geri dönüşüm oranı %86) anket formu analize tabi tutulmuş, 18 anket formu ise eksik doldurulduğundan analize tabi tutulmamıştır.

Araştırmanın Model ve Hipotezleri

Araştırmamıza ait araştırma modeli şekil 1’de sunulmuştur.

Şekil 1. Araştırma Modeli

MODELE YÖNELİK ANA HİPOTEZLER

H1: İşyerinde tinsellik ile örgütsel iklim arasında pozitif yönlü bir ilişki vardır.

H2: İşyerinde tinselliğin, örgütsel iklim üzerinde pozitif yönde bir etkisi vardır.

Araştırmada Kullanılan Veri Toplama Araçları

Araştırmada kullanılan anket formu üç bölümden meydana gelmektedir. İlk bölümde anket katılımcılarının genel demografik özelliklerini belirlemeye yönelik açık uçlu sorular yer almaktadır. İşyeri maneviyatı algısını tespit etmeye yönelik olarak; Kinjerski ve Skrypnik (2006) tarafından geliştirilen, Erkuş ve Tüzün (2014) ile Ünal ve Turgut (2015) tarafından Türkçeye uyarlanan işyerinde maneviyat ölçeği kullanılmıştır. Söz konusu ölçek; işe tutkunluk (soru önermeleri: 1-2-3-4-5-6), gizemli deneyim (soru önermeleri: 8-9-10-11-12), manevi bağ (soru önermeleri: 13-14-15) ve topluluk hissiyatı (soru önermeleri: 7-16-17-18) olmak üzere dört boyuttan ve 18 ifadeden oluşmaktadır. Araştırmanın ikinci değişkeni olan örgütsel iklim algısını tespit etmeye yönelik olarak; Litwin ve Stringer (1968) tarafından geliştirilen örgütsel iklim ölçeği kullanılmıştır. Söz konusu ölçek; örgütsel yapının algılanması (soru önermeleri: 1-7 arası), sorumluluk algısı (soru önermeleri: 8-10 arası), ödül sistemi algısı (soru önermeleri: 11-16 arası), risk alma algısı (soru önermeleri: 17-20), samimiyete yönelik algı (soru önermeleri: 21-24) ve desteğe yönelik algı (soru önermeleri: 25-29) olmak üzere altı alt boyuttan ve 29 ifadeden oluşmaktadır. Her iki ölçek de 5'li likert yöntemi ile ölçümlendirilmiştir.

Bulgu ve Tartışmalar

Analiz sonucu elde edilen bulgulara göre, katılımcıların demografik özellikleri Tablo 1'de yer almaktadır.

Tablo 1. Demografik Özelliklere Ait Analiz Bulguları (n:345)

Yaş	Sayı	%	Medeni Durum	Sayı	%
20 ve Altı	57	16,5	Evli	181	52,5
21-30	165	47,8	Bekâr	164	47,5
31-40	96	27,8	Cinsiyet	Sayı	%
41-50	24	7,0	Erkek	151	43,8
51 üstü	3	,09	Kadın	194	56,2
Eğitim	Sayı	%	Çalışma Süresi	Sayı	%
Orta Öğretim	21	6,1	1 Ay - 1 yıl	61	17,7
Lise	105	30,4	1-5 Yıl	123	35,7
Ön Lisans	169	49,0	6-10 Yıl	106	30,7
Lisans	38	11,0	11-15 Yıl	37	10,7
Lisansüstü	12	3,5	16 Yıl +	18	5,2

Araştırmaya katılmış olan örneklem grubunun yaş dağılımı incelendiğinde 21-30 yaş grubunun çoğunluğu (%47,8), 51 yaş üstünün ise azınlığı oluşturduğu (0,09) sonucuna ulaşılmıştır. Eğitim durumları incelendiğinde, en çok yığılmanın ön lisans eğitiminde (%49), en az yığılmanın lisans üstü eğitimde olduğu (%3,5) tespit edilmiştir. Medeni durumda ise, katılımcıların 181 (%52,5)'inin bekar, 164 (%47,5)'inin evli olduğu, cinsiyet dağılımında ise katılımcıların 151 (43,8)'i erkek ve 194 (56,2)'ünün kadın olduğu belirlenmiştir. Son olarak çalışma süreleri ile ilgili verilere bakıldığında katılımcıların en çok 1-5 yıl (%35,7) ve 6-10 yıl (%30,7), en az ise 16 yıl ve üstü (%5,2) çalışma süresine sahip oldukları belirlenmiştir.

Ölçeklere Yönelik Geçerlilik ve Güvenirlilik Bulguları

Araştırma kapsamında kullanılan işyerinde maneviyat ve örgütsel iklim ölçeklerine ait soru önermelerinin yeterli düzeyde faktör yükü alıp almadıklarının tespiti için öncelikle doğrulayıcı faktör analizi yapılmıştır. Yapısal kapsamda ölçeklerin faktör boyutları ve geçerlilik durumunu tespit edebilmek için Kaiser Meyer Olkin katsayısı ve Bartlett Sphericity değerlerinin yeterli olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ölçeklerin alt boyutlarına ilişkin gruplandırma yapılabileceği sonucu elde edildiğinden analizlere devam edilmiştir. Ölçeklerin veri uygunluğunun tespiti sonrasında ise, ölçek ve alt boyutlarını oluşturan soru gruplarının kendi aralarında iç güvenirlilik tespiti için ise Cronbach Alfa değerlerine bakılmıştır. Elde edilen bulgular her bir ölçek için ayrı tablolar halinde sunulmuştur (Tablo 2 ve 3).

Tablo 2. İşyeri Maneviyatı Ölçeği Faktör ve Güvenirlilik Analizi Sonuçları

Boyutlar	Soru Önermeleri	Açıklanan Varyans	Toplam Varyans	Cronbach 's Alpha	Toplam Cronbach's Alpha
İşe Tutkunluk	1-2-3-4-5-6	37,009	64,185	,834	,898

Gizemli Deneyim	8-9-10-11-12	10,541		,821	
Manevi Bağ	13-14-15	10,146		,802	
Topluluk Hissiyatı	7-16-17-18	6,490		,718	
Kaiser Meyer Ölçek			,868		
Güvenirliliği			2975,456		
Bartlett's Küresellik Testi			153		
Ki-Kare			,000		
Sd					
P Değeri					

Araştırma çerçevesinde bağımsız değişken olan işyeri maneviyatı (tinsellik) ölçeği 18 sorudan oluşmaktadır. İşe tutkunluk, gizemli deneyim, manevi bağ ve topluluk hissiyatı olmak üzere dört alt boyuttan oluşmaktadır. Literatüre bağlı kalarak ölçeğin boyutlandırmasına sadık kalınmış olup, ölçek içerisinde yer alan 1-2-3-4-5 ve 6. sorular işe tutkunluk boyutu olarak isimlendirilmiştir. Faktör yükleri ise sırası ile ,822; ,801; ,600; ,575; ,771 ve ,716'dır. 8-9-10-11 ve 12. sorular, gizemli deneyim boyutu olarak isimlendirilmiş olup, faktör yüklerinin sırası ile ,664; ,749; ,745; ,677 ve ,581 olduğu tespit edilmiştir. 13-14 ve 15. sorular, manevi bağ olarak isimlendirilmiş olup, faktör yüklerinin sırası ile ,528; ,626 ve ,710 olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Son olarak 7-16-17 ve 18. sorular topluluk hissiyatı boyutu olarak isimlendirilmiş olup, faktör yükleri de sırası ile ,671; ,757; ,771 ve ,706 şeklinde olduğu tespit edilmiştir. İşyerinde maneviyat ölçeği (KMO: ,868; Ki-Kare: 2795,456; sd: 153; p:,000) ve alt boyutlarının güvenilirlik derecesi (Cronbach's Alpha) incelendiğinde, tutkunluk alt boyutunun güvenilirlik derecesinin ,834; gizemli deneyim boyutunun güvenilirlik derecesinin ,821; manevi bağ boyutunun güvenilirlik derecesinin ,802; topluluk hissiyatı boyutunun ise güvenilirlik derecesinin ,718 olduğu, ölçeğin toplam güvenilirlik derecesinin ise ,898 olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ölçeğin toplam güvenilirlik derecesi ise ,898'dir. Söz konusu ölçeğin alt boyutları toplam varyansın %64,19'unu açıklayabilmektedir.

Tablo 3. Örgütsel İklim Ölçeği Faktör ve Güvenirlilik Analizi Sonuçları

Boyutlar	Soru Önergeleri	Açıklanan Varyans	Toplam Varyans	Cronbach's Alpha	Toplam Cronbach's Alpha
Örgütsel Yapının Anlaşılması	1-7 arası	24,920	59,237	,744	,857
Sorumluluk Algısı	8-10 arası	13,185		,688	
Ödül Sistemi Algısı	11-16 arası	6,957		,667	
Risk Alma Algısı	17-20 arası	5,455		,815	
Samimiyete Yönelik Algı	21-24 arası	4,844		,690	
Desteğe Yönelik Algı	25-29 arası	3,878		,619	

Kaiser Meyer Ölçek	,827
Güvenirliliği	4511,231
Bartlett's Küresellik	406
Testi Ki-Kare	,000
Sd	
P Değeri	

Araştırma çerçevesinde bağımlı değişken olarak ele alınan örgütsel iklim ölçeğinde 29 soru önermesi vardır. Söz konusu ölçek, örgütsel yapının anlaşılması, sorumluluk algısı, ödül sistemi algısı, risk alma algısı, samimiyete yönelik algı ve desteğe yönelik algı olmak üzere altı alt boyuttan oluşmaktadır. Bu ölçekte de literatüre bağlı kalarak ölçeğin boyutlandırmasına sadık kalınmış olup, ölçek içerisinde yer alan 1-7 arası sorular örgütsel yapının anlaşılması boyutu olarak isimlendirilmiştir. Faktör yükleri ise sırası ile ,614; ,826; ,639; ,644; ,695; ,565 ve ,575'tir. 8-10 arası sorular, sorumluluk algısı boyutu olarak isimlendirilmiş olup, faktör yüklerinin sırası ile ,558; ,543 ve ,533 olduğu tespit edilmiştir. 11-16 arası sorular, ödül sistemi algısı olarak isimlendirilmiş olup, faktör yüklerinin sırası ile ,829; ,893; ,868; ,546; ,576 ve ,516 olduğu sonucuna ulaşılmıştır. 17-20 arası sorular, risk alma algısı olarak isimlendirilmiş olup, faktör yüklerinin sırası ile ,565; ,752; ,648 ve ,642 olduğu sonucuna ulaşılmıştır. 21-24 arası sorular, samimiyete yönelik algı boyutu olarak isimlendirilmiş olup, faktör yüklerinin sırası ile ,691; ,723; ,678 ve ,523 olduğu tespit edilmiştir. Son olarak 25-29 arası sorular, desteğe yönelik algı olarak isimlendirilmiş olup, faktör yüklerinin sırası ile ,664; ,719; ,614; ,574; ve ,650 olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Örgütsel iklim ölçeği (KMO: ,827; Ki-Kare: 4511,231; sd: 406; p:,000) ve alt boyutlarının güvenirlik derecesi (Cronbach's Alpha) incelendiğinde, Örgütsel yapının anlaşılması alt boyutunun güvenirlik derecesinin ,744; sorumluluk algısı alt boyutunun güvenirlik derecesinin ,688; ödül sistemi algısı alt boyutunun güvenirlik derecesinin ,667; risk alma algısı alt boyutunun güvenirlik derecesinin ,815; samimiyete yönelik algı alt boyutunun güvenirlik derecesinin ,690 sonucuna ulaşılmıştır. Ölçeğin toplam güvenirlik derecesi ise ,857'dir. Söz konusu ölçeğin alt boyutları toplam varyansın %59,24'unu açıklayabildiği tespit edilmiştir.

Değişkenler Arasındaki İlişkilere Ait Korelasyon Sonuçları

İşyeri maneviyatı ve alt boyutlarının, örgütsel iklim ve alt boyutları üzerinde etkisi var mıdır sorusuna cevap arayabilmek adına öncelikli olarak, değişkenler arasında korelasyon ilişkisi olup olmadığı incelenmiştir. Bu kapsamda yapılan korelasyon analizinde veri setinin parametrik nitelikte olmasından dolayı Pearson korelasyonu yapılmıştır. Korelasyon değerlendirmelerinde $r < 0.2$ çok zayıf, $0.2-0.4$ zayıf, $0.4-0.6$ orta şiddet, $0.6-0.8$ yüksek, $0.8 >$ ise çok yüksek korelasyon değerlerine göre yorumlama yapılmıştır.

İşyeri maneviyatı ile örgütsel iklim ölçeğinin birbirleri ile genel korelasyon ilişkisi incelendiğinde ,474** (**p<0,01, *p<0,05) orta düzeyde pozitif yönlü bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ölçeklerin alt boyutları da dikkate alındığında elde edilen sonuçlar ise Tablo 4'te sunulmuştur.

Tablo 4. İşyeri Maneviyatı ile Örgütsel İklim Arası Korelasyon Bulguları

Değişken/Alt boyut	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	
İşyeri Maneviyatı	İşe Tutkunluk (1)	1									
	Gizemli Deneyim (2)	,482** ,000	1								
	Manevi Bağ (3)	,407** ,000	,556** ,000	1							
	Topluluk Hissiyatı (4)	,538** ,000	,477** ,000	,558** ,000	1						
Örgütsel İklim	Örgütsel Yapının Anlaşılması (5)	,270** ,000	,214** ,000	,282** ,000	,345** ,000	1					
	Sorumluluk Algısı (6)	,229** ,000	,180** ,001	,217** ,000	,203** ,000	,512** ,000	1				
	Ödül Sistemi Algısı (7)	,187** ,000	,227** ,000	,324** ,000	,320** ,000	,268** ,000	183 ,000	1			
	Risk Alma Algısı (8)	,206** ,000	,287** ,000	,285** ,000	,303** ,000	,440** ,000	345 ,000	333 ,000	1		
	Samimiyete Yönelik Algı (9)	,196** ,000	,342** ,000	,219** ,000	,267** ,000	,405** ,000	403 ,000	175 ,000	531 ,000	1	
	Desteğe Yönelik Algı (10)	,222** ,000	,311** ,000	,333** ,000	,347** ,000	,335** ,000	380 ,000	357 ,000	534 ,000	440 ,000	1

Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed). (p<0,01, *p<0,05)

İşyeri maneviyatının birinci alt botu olan işe tutkunluk alt boyutu ile örgütsel iklimin alt boyutları arasında $r=,270$ $p<0,00$ (Örgütsel Yapının Anlaşılması); $r=,229$ $p<0,00$ (Sorumluluk Algısı); $r=,187$ $p<0,00$ (Ödül Sistemi Algısı); $r=,206$ $p<0,00$ (Risk Alma Algısı); $r=,196$ $p<0,00$ (Samimiyete Yönelik Algı) ve $r=,222$ $p<0,00$ (Desteğe Yönelik Algı) düzeyinde genel olarak zayıf ve orta şiddetlerde pozitif yönlü anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. İşyeri maneviyatının ikinci alt botu olan gizemli deneyim alt boyutu ile örgütsel iklimin alt boyutları arasında $r=,214$ $p<0,00$ (Örgütsel Yapının Anlaşılması); $r=,180$ $p<0,00$ (Sorumluluk Algısı); $r=,227$ $p<0,00$ (Ödül Sistemi Algısı); $r=,287$ $p<0,00$ (Risk Alma Algısı); $r=,342$

$p < 0,00$ (Samimiyete Yönelik Algı) ve $r = ,311$ $p < 0,00$ (Desteğe Yönelik Algı) düzeyinde genel olarak zayıf ve orta şiddetlerde pozitif yönlü anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. İşyeri maneviyatının üçüncü alt botu olan manevi bağ alt boyutu ile örgütsel iklimin alt boyutları arasında $r = ,282$ $p < 0,00$ (Örgütsel Yapının Anlaşılması); $r = ,217$ $p < 0,00$ (Sorumluluk Algısı); $r = ,324$ $p < 0,00$ (Ödül Sistemi Algısı); $r = ,285$ $p < 0,00$ (Risk Alma Algısı); $r = ,219$ $p < 0,00$ (Samimiyete Yönelik Algı) ve $r = ,333$ $p < 0,00$ (Desteğe Yönelik Algı) düzeyinde genel olarak zayıf ve orta şiddetlerde pozitif yönlü anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. İşyeri maneviyatının dördüncü alt botu olan topluluk hissiyatı alt boyutu ile örgütsel iklimin alt boyutları arasında $r = ,345$ $p < 0,00$ (Örgütsel Yapının Anlaşılması); $r = ,203$ $p < 0,00$ (Sorumluluk Algısı); $r = ,320$ $p < 0,00$ (Ödül Sistemi Algısı); $r = ,303$ $p < 0,00$ (Risk Alma Algısı); $r = ,267$ $p < 0,00$ (Samimiyete Yönelik Algı) ve $r = ,347$ $p < 0,00$ (Desteğe Yönelik Algı) düzeyinde genel olarak zayıf ve orta şiddetlerde pozitif yönlü anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir.

Korelasyon analizi sonucunda elde edilen sonuçlar incelendiğinde işyeri maneviyatı ile örgütsel iklim arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki olduğu, başka bir ifade ile işyeri maneviyatı algısına yönelik bir birimlik artış olduğunda, örgütsel iklime yönelik algının da olumlu yönde arttırılabileceğini söylemek mümkündür. Korelasyon analizi sonucunda “İşyeri maneviyatı ile örgütsel iklim arasında pozitif yönlü bir ilişki vardır” ifadesi ile test edilmeye çalışılan **Hipotez1** kabul edilmiştir.

Değişkenlere Ait Regresyon Sonuçları

Değişkenler arasında korelasyon bulgularının elde edilmesi ardından, işyeri maneviyatının örgütsel iklim üzerinde etkisinin olup olmadığını belirleyebilmek için regresyon analizi yapılmıştır. Regresyon analizi sonuçları ise Tablo 5’te sunulmuştur.

Tablo 5: Değişkenler Arası Regresyon Bulguları

Model	Katsayı				St.Dev.
	Beta (β)	t	Sig.	Mean	
İşyeri Maneviyatı $R^2 = ,224$ $F = 99,165$, $p = ,000$,474	15,398	,000	3,2230	,25445
a.Predictors (Contant), Örgütsel İklim					
Anova ^a : Sig.,,000 ^b	Coefficient ^a : Sig.,,000 ^b				

Araştırma çerçevesinde test edilmek istenen ikinci hipotezi doğrultusunda gerçekleştirilen regresyon analizi sonuçlarına göre; bağımsız değişken olarak ele alınmış olan işyeri maneviyatı algılamalarının, bağımlı değişken olarak düşünülmüş olan örgütsel iklime yönelik varyansı %22,4 oranında açıklayabildiği, işyeri maneviyatı algısının örgütsel iklim üzerinde $[(\beta = ,474)$, $(p < 0.05)]$ ($R^2: ,224$; $p: ,000$) düzeyinde, anlamlı, pozitif yönde etkilediğini söylemek mümkündür. Elde edilen bu bulgular neticesinde, işyeri

maneviyatının, örgütsel iklim üzerinde pozitif yönde bir etkisi vardır şeklinde kurgulanmış olan **Hipotez2** kabul edilmiştir.

Sonuç ve Öneriler

Bu çalışmada, işyeri maneviyatının örgütsel iklim algısı üzerindeki etkisi ortaya konmaya çalışılmıştır. Bu amaç doğrultusunda Trabzon ilinde, insan sağlığı ve sosyal hizmet faaliyetleri kurumlarında çalışanlar üzerinde anket formu ile veri elde etme yolu ile araştırma yapılmıştır. Araştırma kapsamında ele alınan değişkenlerden işyeri maneviyatının diğer değişken olan örgütsel iklim üzerindeki etkileri basit regresyon analizi ile irdelenmiştir.

Yapılan analizlerin bulguları incelendiğinde işyeri maneviyatı (alt boyutları ile birlikte) ile örgütsel iklim ve alt boyutları arasında pozitif yönlü, zayıf ve orta şiddette ilişki tespit edilmiştir. Bu sonuç kapsamında “H1: işyeri maneviyatı ile örgütsel iklim arasında pozitif yönlü bir ilişki vardır.” kabul edilmiştir. Ayrıca işyeri maneviyatına yönelik olumlu algılamaların, örgütsel iklimle yönelik olumlu algılamaları pozitif yönde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuç ile de “H2: İşyerinde tinselliğin, örgütsel iklim üzerinde pozitif yönde bir etkisi vardır.” kabul edilmiştir.

Araştırma kapsamında işyeri maneviyatı ile örgütsel iklim arasında ilişki ve etkileşim olsa dahi, söz konusu değişkenlerin çalışanlar tarafından algılamalarında, bireysel, örgütsel, yönetsel birçok etmenin etkili olabileceği göz ardı edilmemelidir. Bu çalışmada sadece değişkenlere yönelik genel algılama düzeyi dikkate alınmıştır. Çalışmanın daha spesifik hale getirilmesi için bahsi geçen bireysel, örgütsel ve yönetsel unsurların ayrı ayrı incelenmesi alansal katkı sağlama açısından bundan sonraki çalışma yapacak olan kişilere de öneri olarak sunulabileceğini söylemek mümkündür. Ayrıca çalışmanın bahsi geçen il ve belirli kurumunda yapılmış olması sınırlılık olarak kabul edilmekle birlikte farklı sektör ve illerde yapılması da önerilebilir.

Sonuç olarak işyeri maneviyatı ve örgütsel iklim konularının işletmenin özel ve genel amaçları ile birlikte çalışan amaçlarını da bütünleştirmesi açısından ele alınması gerektiği ifade edilebilir. İşletme insan kaynakları faaliyetlerinde söz konusu değişkenlerin dikkate alınarak planlama yapılması, üst yönetimin bu konulara destek vermesi başarılı olma yolunda önemli bir adım olacağı unutulmamalıdır.

Kaynaklar

Akgeçici, T., Kaplan, M., & Kaplan, B. T. (2018). “Örgütsel Maneviyatın İş Stresi Üzerine Etkisinde Örgütsel Güvenin Aracılık Rolü: Konya Organize Sanayi Bölgesi’nde Bir Araştırma”. *Javstudies*, 4(19): 311-319, DOI: <http://dx.doi.org/10.23929/javstudies.734>

- Ashmos, D.P. & Duchon, D. (2000). "Spirituality at Work A Conceptualization and Measure". *Journal of Management Inquiry*, 9 (2), 134-145, DOI: <https://doi.org/10.1177/105649260092>
- Atakul, Ş. (2022). "İşyeri Maneviyatı ve Örgütsel Adaletin Örgütsel Bağlılık, İş Tatmini ve İşten Ayrılma Niyeti Üzerindeki Etkileri", (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü İşletme ABD, İstanbul.
- Avcı, N. (2019). "İş Yeri Maneviyatı İle Çalışan Performansı Arasındaki İlişki Üzerine Bir İnceleme". *Yeni Medya Elektronik Dergisi*, 3(3):213-225. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ejnm/issue/45760/578039>
- Aydoğan, E., ve Dinçer, E. (2017). "Örgüt İklimi ve Örgütsel Vatandaşlık Davranışı Arasındaki İlişki: Kalkınma Bakanlığı Örneği". *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(9), 48-66.
- Brown, R.B. (2003). "Organizational Spirituality: The Sceptic's Version". *Organization*, 10(2): 393-400. DOI: <https://doi.org/10.1177/1350508403010002013>
- Büte M. (2011). "Etik İklim, Örgütsel Güven ve Bireysel Performans Arasındaki İlişki". *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 25(1):171-192. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/atauniiibd/issue/2697/35633>
- Chakraborty, S. K. & Chakraborty, D. (2004). "The Transformed Leader and Spiritual Psychology: A Few Insights". *Journal of Organizational Change Management*, 17 (2): 194-210 DOI: <https://doi.org/10.1108/09534810410530610>
- Clark, M. (2002). "The Relationship Between Employees' Perceptions of Organizational Climate and Customer Retention Rates in a Major U.K. Retail Bank". *Journal of Strategic Marketing*, 10 (2): 93-113. DOI:10.1080/09652540210125260
- Claude, J. & Zamor, G. (2003). "Workplace Spirituality and Organizational Performance". *Public Administration Review*, 63(3): 355-363. DOI: <https://doi.org/10.1111/1540-6210.00295>
- Çavuşoğlu, F.S. (2021). "İşyeri Maneviyatının, Çalışanların Örgütsel Vatandaşlık Davranışı ve Üretim Karşıtı İş Davranışı Üzerinde Etkisi". (Basılmamış YL Tezi), İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul
- Çekmecelioğlu, H. G. (2006). "Örgüt İklimi, Duygusal Bağlılık Ve Yaratıcılık Arasındaki İlişkilerin Değerlendirilmesi: Bir Araştırma". *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 20(2), 295-310.
- Dehler, G. E. & Welsh, M. A. (2003). The Experience of Work: Spirituality and the New Workplace, In book: The Handbook of Workplace Spirituality and Organizational Performance, (Ed.: Robert A. Giacalone & Carol L. Jurkiewicz), Edition: 2nd, Chapter: 4, M.E. Sharpe, New York
- Delbecq, A. L. (2005). "Spiritually-Informed Management Theory: Overlaying The Experience of Teaching Managers". *Journal Management Inquiry*, 14(3):242-246 <https://doi.org/10.1177/1056492605276844>
- Denison, D.R. (1990). Corporate Culture And Organizational Effectiveness, John Wiley & Sons, NY, New York
- Dinçer, S., Aydın, K., ve Büyükbayram, K.Y. (2021). "Çalışma Sosyolojisi Açısından İşyerinde Maneviyat". *Hak İş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, 10(27), 338-362. <https://doi.org/10.31199/hakisderg.941777>

- Ehrhart, M. G., Schneider, B., & Macey, W. H. (2013). *Organizational Climate and Culture: An Introduction to Theory, Research, and Practice*. Routledge.
- Ekvall, G. (1996). "Organizational Climate for Creativity and Innovation". *European journal of Work and Organizational Psychology*, 5(1), 105-123. DOI: <https://doi.org/10.1080/13594329608414845>
- Eren, Erol, Hülya Gündüz, Çekmecelioğlu (2002). "Örgüt Yaratıcılığı ve Verimliliğinin Sağlanmasında Örgüt İkliminin Rolü". 10. Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi Bildiriler Kitabı.
- Erkuş, A. ve Tüzün, A. (2014), "İş Yaşamında Tinsellik, Psikolojik Sermaye, Tükenmişlik ve İş Performansı Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi", 2. Örgütsel Davranış Kongresi Bildiriler Kitabı, pp.529-531
- Freshman, B. (1999). "An Exploratory Analysis Of Definitions And Applications Of Spirituality İn The Workplace". *Journal of Organizational Change Management*, 12(4): 318-329. DOI: <http://dx.doi.org/10.1108/09534819910282153>
- Griffin, M. (2001). "Job Satisfaction Among Detention Officers Assessing the Relative Contribution of Organizational Climate Variables". *Journal of Criminal Justice*, 29, ss:219-232. DOI: [https://doi.org/10.1016/S0047-2352\(01\)00086-1](https://doi.org/10.1016/S0047-2352(01)00086-1)
- Gün, İ., ve Söyük, S. (2017). "Sağlık Kuruluşlarında Örgüt İklimi ve Örgütsel Güven Arasındaki İlişki", *ACU Sağlık Bilimleri Dergisi*, 2017(1): 40-48
- Halis, M., ve Uğurlu, Ö. Y. (2008). "Güncel Çalışmalar Işığında Örgüt İklimi". *ISGUC The Journal of Industrial Relations and Human Resources*, 10(2), 101-123.
- Harlos, K. P. (2000). "Toward a Spiritual Pedagogy: Meaning, Practice and Applications in Management Education". *Journal of Education*, 24(5): 612-627 DOI: <https://doi.org/10.1177/105256290002400506>
- İşcan, Ö. F., ve Karabey, C. N. (2007). "Örgüt İklimi ile Yeniliğe Destek Algısı Arasındaki İlişki". *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(2), 180-193.
- İşiaçık, S. (2019). "Algılanan Kurumsal Sosyal Sorumluluk Ve İşyeri Maneviyatının Yenilikçi İş Davranışlarına Etkisi: Psikolojik Güvenlik Algısının Rolü", (Basılmamış YL Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Kaçay, Z. (2019). "İşyeri Yılmazlığının Yordayıcıları: Örgütsel Güven, Lider-Üye Etkileşimi ve İşyeri Maneviyatı (Spor Genel Müdürlüğü örneği)", (Basılmamış YL Tezi), Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Sakarya.
- Kanbur, A., ve Kavuklu, H. (2018). "Psikolojik Sermayenin Yordanmasında İşyerinde Maneviyatın Rolü". *Business & Management Studies: An International Journal*, 6(3), 17-35. DOI: <http://doi.org/10.15295/bmij.v6i3.316>
- Karçioğlu, F. (2001). "Örgüt Kültürü ve Örgüt İklimi İlişkisi". *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 15(1-2).
- Kinjerski, V., & Skrypnik, B. J. (2006). "Measuring The Intangible: Development Of The Spirit At Work Scale". *Academy of Management Proceedings*, (1):1-16 DOI: <https://doi.org/10.5465/ambpp.2006.22898605>
- Korac-Kakabadse, N., Kouzmin, A. & Kakabadse, A.. (2002). "Spirituality and Leadership Praxis". *Journal of Managerial Psychology*, 17 (3): 165-182 DOI: <https://doi.org/10.1108/02683940210423079>

- Korkmaz, M. (2011). "İlköğretim Okullarında Örgütsel İklim ve Örgüt Sağlığının Örgütsel Bağlılık Üzerindeki Etkisi". *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 1(1), 117-139.
- Kökalan, Ö. (2017). "İşyeri Maneviyatının Örgütsel Güven ve İşe Karşı Yabancılaşma Üzerindeki Etkileri". *Dicle Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (18): 37-51.
- Lawler, E.E., Hall, D. T., & Oldham, G. R. (1974). "Organizational Climate: Relationship to Organizational Structure". *Process and Performance. Organizational Behavior and Human Performance*, 11(1), 139-155. DOI: [https://doi.org/10.1016/0030-5073\(74\)90010-5](https://doi.org/10.1016/0030-5073(74)90010-5)
- Litwin, G. H., & Stringer, R. A. (1968). *Motivation And Organizational Climate*. Division of Research, Graduate School of Business Administration, Harvard University, USA.
- McMurray, A., & Scott, D. (2003). "The Relationship Between Organizational Culture And Organizational Climate". *Journal of American Academy of Business, Cambridge*, 3(1), 1-8.
- media.iskur.gov.tr (Erişim T: 09.06.2022)
- Milliman, J., Ferguson, J., Trickett, D., & Condemni, B. (1999). "Spirit And Community At Southwest Airlines: An Investigation of A Spiritual Values-Based Model". *Journal of Organizational Change Management*, 12(3): 221-233 DOI: <https://doi.org/10.1108/09534819910273928>
- Mitroff, L.I., & Denton, E.A., (1999). "A Study of Spirituality in The Workplace". *Sloan Management Review*, 40 (4): 83-92.
- Montes, F.J.L; Moreno, A.R. & Fernandez, L.M.M. (2004). "Assessing the Organizational Climate and Contractual Relationship for Perceptions of Support for Innovation". *International Journal of Manpower*, 25 (2):167-180. DOI: <https://doi.org/10.1108/01437720410535972>
- Muchinsky, P. M. (1977). "Organizational Communication: Relationships to Organizational Climate And Job Satisfaction". *Academy of Management Journal*, 20(4), 592-607. DOI: <https://doi.org/10.5465/255359>
- Neal, A., Griffin, M. A., & Hart, P. M. (2000). "The Impact of Organizational Climate on Safety Climate and Individual Behavior". *Safety Science*, 34(1-3):99-109. DOI: [https://doi.org/10.1016/S0925-7535\(00\)00008-4](https://doi.org/10.1016/S0925-7535(00)00008-4)
- Noordin, F., Omar, S., Sehan, S., & Idrus, S. (2010). "Organizational Climate and Its Influence on Organizational Commitment". *International Business & Economics Research Journal (IBER)*, 9(2): 1-10. DOI: <https://doi.org/10.19030/iber.v9i2.516>
- Örgev, M. & Günalan, M. (2011). "İşyeri Maneviyatı Üzerine Eleştirel Bir Değerlendirme", *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İİBF Dergisi*, 01: 51-64.
- Özkalp, E., Sungur, Z. & Özdemir, A. A. (2008). "Çalışma Yaşamında Tinsel Değerler". 16. Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi Bildiriler Kitabı. 16-18 Mayıs, İstanbul Kültür Üniversitesi. Antalya: 151-157.
- Pelenk, S.E., ve Acaray, A. (2020). "Aşırı İş Yükünün İş Tatminine Etkisinde İşyeri Maneviyatının Düzenleyici Rolü". *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 11(27), 480-497. DOI: <https://doi.org/10.21076/vizyoner.651135>
- Rathee, R. & Pallavi, R. (2020). "Workplace Spirituality: A Comparative Study of Various Models", *Jindal Journal of Business Research*, 9(1):27-40. DOI: <https://doi.org/10.1177/2278682120908554>

- Schmidt-Wilk, J., Heaton, D. P. & Steingard, D. S. (2000). "Higher Education For Higher Consciousness: Maharishi University of Management As a Model For Spirituality in Management Education", *Journal of Management Education*, 24(5): 580-611. DOI: <https://doi.org/10.1177/105256290002400505>
- Schneider, B., Ehrhart, M. G., & Macey, W. H. (2013). "Organizational Climate and Culture". *The Annual Review of Psychology*, (64):361-388
- Scott, S. G. & Bruce, R. A. (1994). "Determinants of Innovative Behavior: A Path Model of Individual Innovation in the Workplace", *Academy of Management Journal*, 37 (3):580-607. DOI: <https://doi.org/10.5465/256701>
- Seyyar, A. (2009). "Çalışma Hayatında ve İşyerinde Maneviyat", *Kamuda Sosyal Politika Dergisi*, 3 (11): 42-52.
- Sheep, M. L. (2006). "Nurturing The Whole Person: The Ethics of Workplace Spirituality in A Society of Organizations". *Journal of Business Ethics*, 66: 357-375. DOI: <https://doi.org/10.1007/s10551-006-0014-5>
- Silva, S., Lima, M. L., Baptista, C. (2004), "OSCI: An Organizational And Safety Climate Inventory", *Safety Science*, 42:205-220. DOI: [https://doi.org/10.1016/S0925-7535\(03\)00043-2](https://doi.org/10.1016/S0925-7535(03)00043-2)
- Tutar, H., & Altınöz, M. (2010). "Örgütsel İklimin İşgören Performansı Üzerine Etkisi: OSTİM İmalat İşletmeleri Çalışanları Üzerine Bir Araştırma". *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 65(02): 196-218. DOI: https://doi.org/10.1501/SBFder_0000002162
- Ünal, D. Ö. Z. M., & Turgut, T. (2015). "Örgüt Kültürünün İş Yerinde Maneviyat Üzerindeki Katkısı". 3. *Örgütsel Davranış Kongresi Bildiriler Kitabı*, 86-90
- Yılmaz, A., Özler, D.E., & Mercan, N. (2008). "Mobbing Ve Örgüt İklimi İle İlişkisine Yönelik Ampirik Bir Araştırma", *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(26), 334-357. <https://dergipark.org.tr/en/pub/esosder/issue/6140/82398>
- Young, A., & Parker, C. (1999). "Predicting Collective Climates: Assessing the Role of Shared Work Values, Needs, Employee Interaction and Work Group Membership", *Journal of Organizational Behavior*, 20:1199-1218. DOI: [https://doi.org/10.1002/\(SICI\)10991379\(199912\)20:7%3C1199::AID-JOB981%3E3.0.CO;2-N](https://doi.org/10.1002/(SICI)10991379(199912)20:7%3C1199::AID-JOB981%3E3.0.CO;2-N)
- Yüceler, A. (2009). "Örgütsel Bağlılık ve Örgüt İklimi İlişkisi: Teorik ve Uygulamalı Bir Çalışma", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (22), 445-458. <https://dergipark.org.tr/en/pub/susbed/issue/61799/924591>

**FRÜHLING FÜR DIE TOTEN: DAS RITUAL DES TOTENFESTES
BEI TÜRKISCHEN SCHIITEN**

**SPRING FOR THE DEAD: THE RITUAL OF THE FESTIVAL OF
THE DEAD AMONG TURKISH SHIIS**

**ÖLÜLER İÇİN BAHAR: TÜRK ŞİİLERİNDE ÖLÜ BAYRAMI
RİTÜELİ**

*Mehmet Ali SEVGİ**

Abstract

Located in the easternmost part of Turkey, Iğdir Province is notable for its multicultural structure and lies at the crossroads of different civilizations and throughout history the region has been inhabited by Turks, Kurds, Armenians, Russians and Iranians. Azerbaijani Shiite Turks living in Iğdir differ not only in religious context but also culturally and historically in a predominantly Sunni Muslim country. With these differences, they sometimes give the impression of a closed society and attach great importance to their own customs and traditions. One of these traditions is the Feast of the Dead, which takes place in Iğdir every year in March before spring. This qualitative research aims to reveal the social, cultural, and historical anatomy of a ritual by using participant observation, interview, and field observation as research methods. In this context, the Feast of the Dead discussed in this study is ethnographically described with regard to the origins of the ritual, its social functions, and the symbolism of the ritual.

Key Words: Iğdir, Turkish Shia, Feast of the Dead, Nowruz, Ritual

Öz

Türkiye'nin en doğusunda yer alan, çok kültürlü yapısıyla dikkat çeken ve farklı medeniyetlerin kesişme noktasında bulunan Iğdir ili tarih boyunca Türkler, Kürtler, Ermeniler, Ruslar ve İranlılar gibi farklı medeniyetlerle etkileşim içerisinde olmuştur. Iğdir'da yaşayan Azeri kökenli Şii Türkleri, ağırlıklı olarak Sünni Müslüman bir ülkede sadece dini bağlamda değil aynı zamanda kültürel ve tarihsel olarak da farklılık göstermektedirler. Bu farklılıklarıyla bazen kapalı bir toplum izlenimi vermekte, kendi gelenek ve göreneklerine büyük önem vermektedirler. Bu geleneklerden biri de her yıl ilkbahardan önce Mart ayında Iğdir'da gerçekleşen Ölüler Bayramı'dır. Katılımcı gözlem, görüşme ve saha gözlemi gibi araştırma metodlarından yararlanan bu nitel araştırma, bir ritüelin sosyal, kültürel ve tarihsel anatomisini ortaya çıkarmayı

* Dr. Öğr. Üyesi, Iğdir Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Din Sosyolojisi Bölümü Iğdir / TÜRKİYE masevgi@gmail.com 0000-0002-3552-7174

amaçlamaktadır. Bu bağlamda çalışmada ele alınan Ölüler Bayramı, ritüelin kökenleri, toplumsal işlevleri ve ritüelin sembolik anlamları açısından etnografik olarak değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Iğdir, Türk Şiileri, Caferiler, Ölü Bayramı, Nevruz, Ritüel

1. EINLEITUNG

Nach den frühen Sozialwissenschaftlern, die den historischen Prozess und die Ursprünge von Ritualen untersuchten, versuchten Funktionalisten, die sich auf ihre Rolle und ihren Zweck in der Gesellschaft konzentrierten, zu erklären, welche Funktionen Rituale in der Gesellschaft als soziales Phänomen ausübten und wie sie die Organisation der sozialen Gruppe beeinflussten. Diejenigen, die sich auf kulturelle Bedeutung und Interpretation konzentrierten, betrachteten Rituale als unabhängige Kommunikationssysteme. Catherine Bell stellt in ihrem Buch über die Geschichte der Ritualforschung und wie unterschiedliche Perspektiven Rituale interpretieren fest, dass diese Unterschiede keinen Bruch voneinander bedeuten (Bell, 2009). Diese Kontinuität bringt viele verschiedene Interpretationen in Ritualstudien mit sich. Die Berücksichtigung dieses historischen Wandels bei der Interpretation eines Rituals hingegen zwingt Sozialwissenschaftler, in einem breiteren Rahmen zu denken, und eine vielschichtige und facettenreiche Perspektive einzunehmen. Diese qualitative Studie, die das Ritual des Totenfestes (*Ölü Bayramı*) in der östlichsten Provinz der Türkei, Iğdir, untersucht, umfasst das Ritual in einem so breiten Rahmen und zielt darauf ab, die Ursprünge, sozialen Funktionen und möglichen Symbole des Rituals mit ethnografischen Beschreibungen zu untersuchen. Durch den Einsatz von teilnehmender Beobachtung, Interviews und Feldbeobachtungen als Forschungsmethoden wurden Friedhöfe in der Innenstadt und umliegenden Dörfern besucht, Interviews mit den Menschen vor Ort geführt und Rituale in verschiedenen Regionen der Stadt teilgenommen.

Die im östlichsten Teil der Türkei gelegene Provinz Iğdir fällt durch ihre multikulturelle Struktur auf und liegt am Schnittpunkt verschiedener Zivilisationen und im Laufe der Geschichte wurde die Region von Türken, Kurden, Armeniern, Russen und Iranern bewohnt. Die Stadt grenzt an Armenien, den Iran und die Autonome Republik Nachitschewan. In der Stadt leben sunnitische Kurden und schiitische Türken zusammen. Die Mehrheit der hier lebenden Türken ist aserbajdschanischer Herkunft und sprechen aserbajdschanisches Türkisch. Obwohl sich diese Menschen als Türken und Bürger der Türkei verstehen, werden sie aufgrund ihrer schiitischen Identität von der sunnitischen Mehrheit im Land, mitunter als „Andere“ bezeichnet. Mit diesen Unterschieden erwecken sie manchmal den Eindruck einer geschlossenen Gesellschaft und legen großen Wert auf ihre eigenen Bräuche

und Traditionen. Eine dieser Traditionen ist das Fest der Toten, das jedes Jahr im März vor dem Frühling in Iğdir stattfindet.

Seit tausenden von Jahren wird dieses Fest nicht nur unter den Türken der Region, sondern auch unter den Türken, im Iran und in Aserbaidschan lebhaft zelebriert.¹ Diese Tradition, die existierte, bevor die hiesigen Türken den schiitischen Glauben annahmen, trägt Spuren des alttürkischen Glaubens. Mit der Hinzufügung von Elementen aus dem schiitischen Glauben im Laufe der Zeit hat es bis heute ohne Unterbrechung überlebt. Es findet eine Woche lang an verschiedenen Tagen im Stadtzentrum und in den umliegenden Dörfern statt. Um die Teilnahme zu gewährleisten, wird darauf geachtet, dass jedes Dorf das Fest an einem anderen Tag abhält. So war es möglich, während der Feldarbeit an allen Zeremonien in der Innenstadt und den umliegenden Dörfern teilzunehmen.

Rappaport behauptet, dass wir an seiner Oberfläche, in seiner Form erkennen können, was dem Ritual eigen ist. In seiner Tiefe trifft das Ritual auf andere symbolische Formen – Mythos, Poesie, Grafik, Architektur (Rappaport, 1979). In der Tat ist das Ritual in Bezug auf seinen symbolischen Gehalt am wenigsten ausgeprägt. In diesem Zusammenhang zielt diese Studie darauf ab, den historischen und soziokulturellen Hintergrund der während des Rituals durchgeführten Praktiken zu verstehen und gleichzeitig eine ethnografische Beschreibung des Rituals zum Tag der Toten zu erstellen. Während diese Studie versucht, die Oberflächenpraktiken darzustellen, die während des Rituals sichtbar sind, versucht sie, ihre symbolische Bedeutung nicht vollständig zu ignorieren. Denn, wie Rappaport einräumt, gibt es gewisse Bedeutungen und Wirkungen der eigentlichen Struktur des Rituals innewohnend (Rappaport, 1979). Basierend auf Feldstudien und Interviews ist diese Studie ein Versuch, den kulturellen, alltäglichen, und historischen Hintergrund der Rituale in diesem Fest und, in Geertz' Worten, das Fest aus der Perspektive eines "distanzierten Observanten" zu verstehen (Geertz, 1973).

2. ABLAUF DES FESTES

Das Fest der Toten wird jedes Jahr vor dem Frühling als kollektiver Besuch der Friedhöfe bezeichnet. Zur festgesetzten Zeit, meist nach dem Mittagsgebet, beginnen sich die Menschen auf dem Friedhof zu versammeln.

¹ Es ist möglich, ähnliche Rituale wie das Fest der Toten in anderen Kulturen und in anderen Regionen zu sehen. Für eine Studie, die das Ritual des Tages der Toten in Mexiko mit dem Fest der Toten in Iğdir vergleicht, siehe: Sağır, A. (2013). Death, Culture, and Identity: The Case of Dead Day Ceremony in Iğdir/Turkey and Day of The Dead in Mexico. *Milli Folklor*, 25(98), s. 125-137

Ein Mullah², ein schiitischer Religionsführer, sitzt auf einem auf dem Friedhof aufgestellten Podest, und in ein Notizbuch wird eine Liste der zu betenden Toten geschrieben. Leute, die die Namen ihrer verstorbenen Verwandten in dieses Buch schreiben wollen, geben dem Mullah etwas Geld. Dann geht jeder zum Grab seines eigenen Verwandten. Diejenigen, die ihre Namen auf die Liste setzen, warten darauf, dass der Mullah kommt. Der Mullah hingegen spricht ein gemeinsames Gebet vom Megaphon und geht dann in der Reihenfolge der Liste zu den Gräbern und liest aus dem Koran. Hier stechen einige Rituale hervor. Die Person, die zum Grab kommt, schlägt dreimal mit den kleinen Steinen, die sich am Boden des Grabsteins befinden, auf den Grabstein. So wird dem Verstorbenen mitgeteilt, dass er Besuch hat. Für diejenigen, die in diesem Jahr einen geliebten Menschen verloren haben, ist dies nicht das Fest der Toten, sondern das *Schwarze Fest*. Diese Menschen fallen auf dem Friedhof sofort auf, weil mehr Menschen als andere an ihren Gräbern sich befinden und lautes Klagen zu hören ist. Ausserdem werden auf diesen Gräbern mit Gras bepflanzte Töpfe namens *Semeni* zurückgelassen. Wenn die Besuche beendet sind, werden am Ausgang des Friedhofs Lebensmittel verteilt, mit dem Gedanken, dass sie an die Seelen der Verstorbenen gehen. In einigen Dörfern wird Essen um das Grab gelegt. Wer möchte, kann diese Lebensmittel von hier mitnehmen. Fest der Toten, das in einer melancholischen Atmosphäre stattfand, die vom Koran und den Geräuschen des Weinens dominiert wurde, hat bis heute überlebt, indem es verschiedene Elemente für Tausende von Jahren einbezog.

3. EIN FEST IM ZEICHEN VON NEWROZ

Peter L. McLaren stellt fest, dass Rituale nicht ex nihilo geschaffen werden und die Samen von Ritualen nicht in einem geheiligten Äther oder Weihrauchschwaden umherschweben. Die Wurzeln des Rituals durchdringen nicht den Kulturboden eines idyllischen prälapsarischen Gartens oder treten aus der sterilen Feuchtigkeit einer Laborpetrischale hervor (McLaren, 1984) Als Ritual entstand auch das Totenfest aus gelebten Erfahrungen, menschlichen Bedürfnissen und den Impulsen des Überlebens und der Transzendenz. Die kulturellen und politischen Vermittler, die zur Entstehung dieses Rituals geführt haben, sind nicht Gegenstand dieser Studie. Sein kultureller und historischer Hintergrund kann jedoch helfen, die

² Diese Mullahs, die in schiitischen Moscheen der Stadt arbeiten, erhalten kein Gehalt vom Staat. Sie sind also keine ständigen Staatsbediensteten wie die Imame in sunnitischen Moscheen zum Beispiel. Nach ihrem langjährigen Religionsunterricht im Iran kehren sie in die Türkei zurück und arbeiten in schiitischen Moscheen. Das bei solchen Ritualen gesammelte Geld ist wichtig für diese Mullahs, da sie damit ihren Lebensunterhalt bestreiten.

soziokulturellen Konnotationen des Rituals zu verstehen. Um die Natur des Totenfestes zu verstehen, ist es zunächst notwendig, kurz auf die Beziehung der in dieser Region lebenden Türken zum Frühling – oder genauer gesagt zum Nowruz – einzugehen.

Nowruz bedeutet Neujahr auf Persisch. Es beginnt mit dem ersten Tag oder genauen Zeitpunkt der Frühlings-Tagundnachtgleiche am 21. März. Dies ist der Beginn des iranischen Sonnenkalenders. Nowruz wird „seit über 3.000 Jahren weltweit auf dem Balkan, im Schwarzmeerbecken, im Kaukasus, in Afghanistan, Pakistan, Indien, Tadschikistan, Usbekistan, Aserbajdschan, Kasachstan, Kirgisistan und Turkmenistan“ (Sharma & Yosufi, 2018) gefeiert. In der Antike war dieses Fest mit „den Vorstellungen von Tod und Wiederauferstehung der Natur verbunden, je nach Region und Epoche mit anderen kulturellen Komponenten“ (Malikov, 2020) vermischt. Auch die in Iğdir lebenden Türken feiern den Tag der Toten als Beginn von Nowruz. Es wird angenommen, dass dies eine alte türkische Tradition ist.³ Die Tatsache, dass auch die Kurden in Iğdir Nowruz als Teil ihrer eigenen Kultur ansehen, könnte dazu führen, dass die Nowruz-Feierlichkeiten hier in Konkurrenz zueinander gefeiert werden. Als ich nach der Geschichte und dem Ursprung von Nowruz fragte, beharrte ein aserbajdschanischer türkischer Lehrer in den Vierzigern darauf, dass dies ein alter türkischer Brauch sei.⁴ Als ich ihn daran erinnerte, dass auch die Kurden diesen Feiertag feiern, sagte er, dass jeder in dieser Region diesen Feiertag mit der Zeit angenommen habe. Als ich während des Totenfestes, an dem ich in einem Dorf an der armenischen Grenze teilnahm, eine Frau in den Fünfzigern zu diesem Thema befragte, zeigte sie mir den Friedhof und sagte „Siehst du diese Menschenmenge? Schau, dieser Ort bereitet sich auf Nowruz vor.“

Das Fest der Toten gilt hier als Vorbote von Nowruz unter den schiitischen Türken. Während des Totenfestes kann man auf allen Friedhöfen Autos mit deutschen, niederländischen und belgischen Kennzeichen antreffen. Dieser Feiertag ist unter den schiitischen Türken so wichtig, dass die Zahl der Menschen, die von außerhalb des Landes kommen, nur um an diesen Zeremonien teilzunehmen, nicht zu unterschätzen ist.

Obwohl die Geschichte von Nowruz lange vor dem Islam zurückreicht, wurde das Nowruz-Fest mit dem Schiismus in Verbindung gebracht,

³ Für eine Bewertung zur kulturellen Form von Nowruz in Anatolien siehe: Aksoy, M. (1996). *Kültür Sosyolojisi Açısından Nevruz Kavramı*. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 100, s.2-26

⁴ Zur Bedeutung von Nowruz als soziales Symbol im Volksglauben und in der türkischen Kultur siehe: Nar, Mehmet Şükrü. (2014). 'Nevruz rituals as a social symbol in folk beliefs'. *International Journal of Human Sciences*, 11(2), s. 964-979

insbesondere als der Schiismus im 16. Jahrhundert zur offiziellen Religion des Safawiden-Staates im Iran wurde. Elemente im Zusammenhang mit dem Schiismus wurden der Anfangsgeschichte von Nowruz hinzugefügt, die in jeder Region unterschiedlich erzählt wird.⁵ Die Assoziation des Festes der Toten mit Nowruz bringt die Bewertung dieses Festes nicht nur in einen kulturellen, sondern auch in einen religiösen Rahmen mit sich. Viele in Iğdir lebende türkische Schiiten sagen, dass das Totenfest nichts mit dem Schiismus zu tun hat, aber es dem Schiismus nicht widerspricht. Die Tatsache, dass die Mullahs während des Totenfestes an vorderster Front stehen, sie einzeln die Gräber besuchen, den Koran lesen und während des Totenfestes ein Einkommen erzielen, kann als Hinweis darauf interpretiert werden, dass das Fest der Toten nicht getrennt vom Schiismus stattfindet. Die Einbeziehung schiitischer Elemente in das Ritual des Totenfestes sorgt dafür, dass diese Tradition religiös verinnerlicht und die religiöse Verbundenheit mit dem Iran um eine kulturelle Bindung erweitert wird. Denn Nowruz ist für den Iran nicht nur ein nationaler und kultureller Feiertag, sondern bedeutet auch Rituale rund um den Schiismus.

4. GRASTOPF: VORBOTE DES FRÜHLINGS

Die Mutter der Familie, die mich zum Fest der Toten nach in das Dorf *Alice* eingeladen hatte, war vor ein paar Wochen verstorben. Somit war dieser Feiertag war für sie nicht das Fest der Toten, sondern das Schwarze Fest. Als wir gemeinsam zum Friedhof gingen, erregte der Grastopf in der Hand der Frau, die ihre Schwiegermutter verloren hatte, meine Aufmerksamkeit. Auf dem Friedhof angekommen, stellte sie zunächst den Grastopf vorsichtig auf das Grab der Schwiegermutter. Auf die Frage hin, warum sie dies tut, antwortete sie, dass sie die Toten wissen lasse, dass der Frühling gekommen ist und den Toten, die den Frühling nicht sehen können, den Frühling zu verkünden.

Das Ritual des Pflanzens von Samen im Frühling ist in vielen landwirtschaftlichen Aggregaten zu finden. Das Vorhandensein ähnlicher Rituale in vorlandwirtschaftlichen Gesellschaften kann jedoch bedeuten, dass diese Rituale nicht nur durchgeführt wurden, um landwirtschaftliche Aktivitäten zu segnen. Man kann sagen, dass dieses Ritual unter den schiitischen Türken in Iğdir nichts mit landwirtschaftlichen Aktivitäten zu tun hat und dass es heute solche Konnotationen verloren hat, auch wenn es in der Vergangenheit existierte. Denn jeder, den ich nach der Bedeutung dieses

⁵ Für den islamische und schiitische Bedeutung von Nowruz, siehe: Shaked, S. (1991). Aspekte von Nowruz, dem iranischen Neujahrsfest in Jan Assmann & Theo Sundemeier. Das Fest und Das Heilige: religiöse Kontrapunkte zur Alltagswelt. Gütersloher Verlagshaus. s. 88-102

Rituals fragte, gab eine Erklärung über die Toten oder den Tod. Eine Lehrer in den Fünfzigern, den ich nach den Totenfest-Ritualen in der Innenstadt interviewt habe, äußerte, dass dieses Ritual etwas mit der Auferstehung zu tun habe und dass die Toten in diesem Grab eines Tages auferstehen würden, einfach wie das Gras in diesem Topf grün wird.

Es gibt Interpretationen, dass ähnliche Rituale das sich wiederholende Merkmal der Schöpfung symbolisieren. Während der Religionshistoriker und Philosoph Mircea Eliade die Ritualen des Graspflanzens unter den iranischen Tataren erwähnt, betont er die Harmonie dieses Rituals mit dem iranischen kosmo-eschatologisches System (Eliade, 1959). Al-Biruni, ein islamischer Gelehrter, der im 10. und 11. Jahrhundert lebte, erklärt, dass nach persischer Überzeugung die Schöpfung auf Nowruz erneuert wurde. Das Ende des vergangenen Jahres und der Beginn eines neuen Jahres werden in der von al-Biruni überlieferten Tradition als eine Erschöpfung der biologischen Ressourcen auf allen kosmischen Ebenen interpretiert, als ein wahres Ende der Welt. (Al-Biruni, 1879)

Obwohl all diese Erklärungen einige Informationen über den Ursprung des Rituals geben, beziehen sich diese Rituale von den in Iğdir lebenden Türken hauptsächlich auf eine Beziehung zu den Toten. Das dreimalige Schlagen des Grabsteins mit den Steinen an der Unterseite des Grabsteins kann als Zeichen gedeutet werden, dass der Verstorbene mit dem Besuch tatsächlich in dieses Ritual einbezogen wird. "Wir kündigen unsere Ankunft an", sagte ein Mann in den Dreißigern, der zum Fest der Toten aus Deutschland angereist war.

Es scheint nicht möglich, diese Bräuche direkt mit dem Islam in Verbindung zu bringen. Da die türkische Identität und türkische Bräuche jedoch unter den schiitischen Türken in Iğdir immer noch aktiv praktiziert werden, ist es möglich, in diesen Ritualen Widerspiegelungen des alten türkischen Glaubens zu finden. Was der arabisch-muslimische Reisende Ahmad Ibn Fadlan aus dem 10. Jahrhundert über die Bestattungsrituale der Türken erzählt, scheint in diesem Zusammenhang wichtig zu sein.

Die Türken graben einen großen Graben in Form einer Kammer für ihre Toten. Sie holen den Verstorbenen, kleiden ihn in Tunika und Gürtel und geben ihm seinen Bogen. Sie geben ihm einen mit Alkohol gefüllten Holzbecher in die Hand und stellen ein Holzgefäß mit Alkohol vor ihn hin. Sie bringen all seinen Reichtum und legen ihn neben ihn in die Kammer. Sie bringen ihn in eine sitzende Position und bauen dann das Dach. Obenauf bauen sie etwas, das wie eine Jurte aus Lehm aussieht (Fadlan, 2012).

Es scheint, dass im alten türkischen Glauben⁶ die Beziehungen zu den Toten auf das tägliche Leben basieren. Der Glaube, dass der Tod nicht ein Ende ist und ein dem hier ähnliches Leben weitergeht, spiegelt sich in den Ritualen wider. Auch der Glaube, dass die Toten von dem Besuch während des Totenfestes wissen, kann in diesem Zusammenhang bewertet werden. Das Ritual des Belassens des "Semeni" im Grab und die soziokulturellen Konnotationen dieser Handlung lassen sich im Kontext von Gertz' Erkenntnisse über Rituale betrachten. In Geertz' Beschreibung dienen Rituale und Symbole dazu, das Ethos eines Volkes zu synthetisieren – den Ton, den Charakter und die Qualität seines Lebens, seinen moralischen und ästhetischen Stil und seine Stimmung – und seine Weltanschauung – das Bild, das sie sich von der Art und Weise machen, wie die Dinge in Wirklichkeit sind, ihre umfassendsten Ordnungsideen (Geertz, 1973). Mit diesem Ritual wird die fast heilige Bedeutung des Frühlings in der Welt den schiitischen Türken in Iğdir offenbart. Für den Verstorbenen gilt es als großer Verlust, den Frühling nicht sehen zu können und diese Auferstehung nicht mitzuerleben. Mit einem den Frühling symbolisierenden Grastopf wird als Trost für den Abschied der Toten vom Frühling Denn in ihrer Weltanschauung bedeutet der Tod, den Frühling nicht sehen zu können; und wenn ein Mensch den Frühling nicht sehen kann, stirbt er/sie wirklich.

5. ESSEN AUF DEM FRIEDHOF

Der Tod ist, in Mircea Eliades Worten, „das pragmatische Modell aller bedeutenden Veränderungen im menschlichen Leben“ (Eliade, 1978). Aber in diesem pragmatischen Übergangsritus fehlt die zentrale Figur. Der Tote "überlebt in der Modalität seiner Abwesenheit". Was alle Bestattungsrituale und die Rituale zum Gedenken an die Toten suchen, ist eine "Modalität, die diese Abwesenheit ambivalent bestätigt" (Cole, 1985). Während die am Fest der Toten durchgeführten Trauerrituale als Elemente erscheinen, die diese Abwesenheit betonen, gibt es auch Praktiken, die den Toten zu einem Teil des Rituals machen, fast zu einem aktiven Teilnehmer.

Ein weiterer Hinweis darauf, dass der Verstorbene an diesem Feiertag eher als Subjekt denn als Objekt gesehen wird, sind die Speisen, die während des Rituals auf dem Friedhof verteilt werden. Wenn die Besuche vorbei sind, bieten die Leute den Besuchern am Ausgang des Friedhofs Essen an. Dies sind meistens einfache Leckereien wie Kuchen, Kekse, Saft. Es wird angenommen, dass dieses Geschenk an die Seele der Toten geht. Nach dem Totenfest, das ich

⁶ Für eine Auswertung zu den Grundlagen der Trauerbräuche in der türkischen Tradition siehe: Hacıgökmen, Mehmet Ali. (2013). *Türklerde Yas Adeti Temelleri ve Sonuçları*. Selçuk Üniversitesi Yayınları. Ersoy, Ruhi. 'Death and dead body rites and rituals in Turkish culture'. *Milli Folklor*, 54, s. 86-101

in einem Dorf besuchte, lehnte ich eine dieser Leckereien ab. Der mich begleitende Dorfbewohner wies mich darauf hin, dass dies als unfreundlich gewertet werden könnte und ich die Speise daher annehmen sollte. Einige ließen ihr Essen auf oder um das Grab herum zurück, da die Leute ihr Essen von hier bekamen und die Toten direkt an der Essensverteilung beteiligt. Der Verstorbene bietet den Besuchern Leckereien aus seinem Grab an. Die Essensverteilung von hier aus kann als weiterer Hinweis auf die aktive Rolle der Toten im Ritual gedeutet werden.

Ethnographen haben mehrere Einstiegspunkte für die Untersuchung gefunden, wie Menschen Essen mit Ritualen, Symbolen und Glaubenssystemen verbinden. Essen wird verwendet, um das Heilige zu kommentieren und verehrte Geschichten nachzuspielen. In geweihten Kontexten bindet Essen Menschen an ihren Glauben durch starke Verbindungen zwischen Essen und Erinnerung. Manchmal ist das Essen selbst durch seine Verbindung mit übernatürlichen Wesen und Prozessen heilig (Mintz & Du Bois, 2002).

In diesem Sinne wird das am Fest der Toten servierte Essen symbolisch mit der Seele der Toten in Verbindung gebracht. Die Verbindung zwischen Essen und Tod bei den schiitischen Türken in Iğdir trägt die Spuren einer langen kulturellen Vergangenheit.⁷ Etymologisch bedeutet das in alttürkischen Sprachen verwendete Wort *yog* sowohl Essen als auch Trauer. (İnan 1986: 189) Das Wort *yog* taucht erstmals in den Orchon-Inschriften⁸ auf. In *In Dīwān Lughāt at-Turk*, das im 11. Jahrhundert von dem türkischen Gelehrten Mahmud al-Kashchāri verfasst wurde und als erstes türkisches Wörterbuch akzeptiert, wird das Konzept von *yog* als "Trauer, Wehklage" und "Mahlzeit für drei oder sieben Tage nach der Beerdigung" (Kaşgarlı, 1940) erklärt. Dieser jahrhundertalte Brauch wird noch heute von den schiitischen Türken in Iğdir

⁷ Zur Bewertung des Trauermahls als alten türkischen Brauch und einer Fallstudie in diesem Bereich siehe: Ünal, F. (2008). Kazak Türklerinde Defin Merasimi ve Aş Verme Geleneği. *Bilig / Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, 0(45), 103–130.

⁸ Orchon-Inschriften, die in der Mongolei gefunden wurden und als die frühesten bekannten türkischen Aufzeichnungen der türkischen Sprache gelten, wurden vom dänischen Linguisten Vilhelm Thomsen (1842-1927) entdeckt. Diese Inschriften aus dem 8. Jahrhundert enthalten auch Informationen über türkische Bräuche. Ausführliche Informationen finden Sie unter: Thomsen, V. (1924). Alttürkische Inschriften aus der Mongolei in Übersetzung und mit Einleitung. *Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft*, 78(3/4), 121–175. Ergin, Muharrem. (2002). *Orhun Abideleri*. Boğaziçi Üniversitesi Yayınları

praktiziert. Für die Seele der Verstobenen werden die Mahlzeiten am dritten und siebten Tag in sogenannten Kondolenzhäusern verteilt. Die Menschen achten darauf, an diesen Trauermahlzeiten teilzunehmen.

Es wird nicht ausreichen, die im Zusammenhang mit den Toten verteilten Speisen nur mit vorislamischen türkischen Bräuchen in Verbindung zu bringen. Auch mit dem Islam werden diesen Ritualen unterschiedliche Bedeutungen zugeschrieben. Unter dem Einfluss der islamischen Religion wurden Altarriten auf Friedhöfen direkt mit der Seele der Toten in Verbindung gebracht. Ein Besucher in den Sechzigern antwortete auf meine Frage, warum Sie Essen verteilen, "Vielleicht werden diejenigen, die dieses Essen erhalten, für unseren Tod beten." Das Gedenken an die Toten mit der Essensverteilung und ein gutes Gedenken an sie gehören zu den Beweggründen. Aber der allgemeine Glaube ist, dass all diese Essensrituale etwas mit der Seele des Verstorbenen zu tun haben und dass die Seele des Verstorbenen mit diesen Mahlzeiten zu Frieden kommen kann.

6. SCHIITISCHE IDENTITÄT UND TRAUERKULTUR

Die Betrachtung der Trauer und Trauerkultur, die eines der wichtigsten Elemente des Totenfestes ist, unabhängig von der schiitischen Identität, wird nicht ausreichen, um den soziokulturellen Hintergrund dieses Rituals zu erklären. Einige Ereignisse im ersten Jahrhundert des Islam waren entscheidend für die Schia und das historische Erbe der Schia, in diesem Zusammenhang erwähnenswert, denn „die Kenntnis der Ereignisse des siebten Jahrhunderts ist für jedes Verständnis der schiitischen Liturgie unerlässlich“ (Pinault, 1992). Die Nachfolge des Propheten ist aufgrund der Meinungsverschiedenheiten zwischen den beiden Gruppen äußerst wichtig. Sunniten glauben, dass der Prophet zu Lebzeiten keinen Nachfolger bestimmt hat, während die Schiiten behaupten, dass der Prophet wollte, dass Ali bin Abu Talib, sein Schwiegersohn und Cousin, den Kalifen (Führung) nach ihm übernimmt. Ali bin Abu Talib wurde schließlich als vierter Kalif ausgewählt, den er mit ständigen internen Turbulenzen zufriedenstellen musste, was zu einem Bürgerkrieg zwischen denen führte, die glaubten, dass das Kalifat das Recht von Ali sei, und denen, die gegen sein Kalifat Einwände erhoben. Ali bin Abu Talib wurde als Folge des Krieges getötet und Mu'awiya, der einst der Anführer der Opposition gewesen war, wurde der erste Kalif der Herrschaft der Umayyaden. Nach Mu'awiyas Tod im Jahr 680 brach Imam Hussein, Sohn von Ali bin Abu Talib und Enkel des Propheten, mit seinen Anhängern von Medina in den Irak auf, um sich der Umayyaden-Dynastie zu widersetzen. In Kerbala, hundert Kilometer nördlich von Bagdad, wurden Imam Hussein und mehr als zwanzig Personen aus seiner Familie getötet. Dieses Ereignis, die Opferung von Imam Hussein, einer Figur für Wahrheit und Gerechtigkeit, wurde zur Grundlage des Schiismus. Diese historischen Ereignisse sind auch heute wichtig, weil, wie Kramer betont, „der zeitgenössische Schiismus die

Spuren dieser Jahrhunderte der Verfolgung und das doppelte Vermächtnis von Widerstand und Kompromiss zeigt“ (Kramer, 1987). Schiiten auf der ganzen Welt betrauern jedes Jahr die Tragödie und das Massaker von Kerbala im Monat Muharram nach dem Hijri-Kalender. Daher nimmt die Trauer einen wichtigen Platz im kulturellen Leben der schiitischen Türken in Iğdir ein. Im Muharram wird mit vielen Ritualen der Märtyrer von Kerbala gedacht und die ganze Stadt nimmt Trauer an.

Wenn wir in diesem Zusammenhang bedenken, dass Trauer ein wichtiger Teil der Iğdir-Kultur ist, kann die Trauer am Totenfest in einem breiteren Rahmen bewertet werden. Denn die Trauer am Totenfest sollte als Teil einer Trauerkultur betrachtet werden. Menschenmengen, die sich an den Gräbern versammeln, Tränen vergießen und hörbar trauern, stellen eines der Beispiele dieser Kultur dar. Besonders diejenigen, die in diesem Jahr einen geliebten Menschen verloren haben, trauerten lauter am Grab des Verstorbenen. Wenn der Verstorbene in jungen Jahren gestorben ist, wird diese Trauer lauter. Aber man kann beobachten, dass auch am Grab eines vor Jahren Verstorbenen getrauert wird.

Es ist erwähnenswert, dass die Anführer dieses Trauerituals Frauen sind. Während die Frauen im Grab trauern, stehen die Männer ehrfürchtig etwas weiter hinten. In den Gräbern derjenigen, die in diesem Jahr das Schwarze Fest haben, ist die Trauer viel lebhafter und viel einsichtiger. Beim Trauern wird die Sehnsucht und Liebe zum Verstorbenen zum Ausdruck gebracht. Die Tatsache, dass Frauen bei den Traueritualen am Totenfest im Vordergrund stehen, kann als Indikator patriarchalischer Kultur gedeutet werden.⁹ Denn bei Traueritualen, die in der Stadt in Muharram zum Gedenken an die Märtyrer von Kerbala abgehalten werden, stehen Männer im Vordergrund. Es wird jedoch beobachtet, dass Frauen in der Trauer, die am Totenfest am Grab gehalten wird, stärker sichtbar sind.

Während des Totenfestes in einem Dorf in der Nähe des Stadtzentrums weinte eine Gruppe von Frauen laut, die man auf den ersten Blick für Kinder halten konnte. Am Grab einer vor sieben Jahren verstorbenen Frau klatschten sie mit den Händen auf die Graberde. Als ich fragte, warum sie das täten, antwortete mein Freund, der mich bei der Zeremonie begleitete: "Sie wollen allen zeigen, wie sehr sie ihre Mutter lieben." Während des Totenfestes, das ebenfalls im Stadtzentrum abgehalten wird, habe ich miterlebt, wie eine Familie beschuldigt wurde, am Grab nicht genug geweint zu haben. Trauer ist

⁹ Für eine Studie zu den Verhaltensmustern türkischer Frauen bei Todes- und Traueritualen siehe: Aksoz-Efe, I., Erdur-Baker, O., & Servaty-Seib, H. (2018). Death rituals, religious beliefs, and grief of Turkish women. *Death Studies*, 42(9), 579–592.
<https://doi.org/10.1080/07481187.2017.1407379>

dabei nicht nur ein Zeichen der Sehnsucht nach dem Verstorbenen, sondern auch eine beziehungsprägende Ausdrucksform im gesellschaftlichen Miteinander.

Eines der Dinge, die mir während des Totenfestes am meisten aufgefallen ist, war, dass die Friedhöfe sehr gepflegt waren und fast alle Grabsteine wie neu aussahen, auch wenn die Verstorbenen schon vor Jahren gestorben waren. Bei den Antworten auf die in den Interviews zu diesem Thema gestellten Fragen traten zwei Punkte in den Vordergrund. Erstens gaben viele Befragte an, dass diese Grabpflege mit Respekt vor den Vorfahren und der Vergangenheit verbunden sei. In der Tat kann dieser Respekt deutlich beobachtet werden, wenn man sich die Schriften auf den Grabsteinen ansieht. Es ist oft möglich, Grabsteine mit Worten zu finden, die die Mutter- und Vaterschaft des Verstorbenen preisen. Ein weiterer Grund, warum die Gräber so gut erhalten sind, hängt mit der oben erwähnten sozialen Dynamik zusammen. Menschen, die das Grab ihrer Mutter oder ihres Vaters vernachlässigen, werden von der Gesellschaft verurteilt. Ein Universitätsstudent in den Zwanzigern erklärte diese Situation: „Mein Vater und mein Onkel haben monatelang nicht gesprochen, weil der Grabstein meines Großvaters nicht erneuert wurde. Sie haben sehr hart gestritten.“

FAZIT

Das Fest der Toten ist ein Ritual, das seit Jahrhunderten unter den in Iğdir lebenden schiitischen Türken stattfindet. Dieses Ritual kann sowohl als Teil der türkischen Identität als auch als Hinweis auf den Instinkt einer Gesellschaft interpretiert werden, die eigenen kulturellen Strukturen zu schützen. Geertz stellt fest, dass sich in einem Ritual die Welt, wie sie gelebt wird, und die Welt, wie sie sich vorstellt, verschmolzen unter der Wirkung eines einzigen Satzes symbolischer Formen, als dieselbe Welt erweisen und somit diese eigenwillige Transformation im eigenen Realitätssinn hervorrufen (Geertz, 1973). Das Ritual des Totenfestes stellt nicht nur eine Verbindung zur Vergangenheit her, sondern erfüllt auch eine wichtige Funktion bei der Bewahrung der heutigen sozialen Dynamik. In einer Gesellschaft, in der diejenigen verurteilt werden, die die Gräber ihrer Angehörigen vernachlässigen und Trauer am Grab als Notwendigkeit angesehen wird, ist es nicht verwunderlich, dass ein solches Ritual mit all seiner Dynamik immer noch existiert und ein wichtiger Bestandteil der Stadtkultur ist. Feuchtwang stellt fest, dass Rituale uns räumlich an vergangenen und gegenwärtigen Orten der Zugehörigkeit orientieren. (Feuchtwang, 2010). Das Totenfest ist in diesem Zusammenhang ein Ritual, in dem Alltag, Gebete, Geister, Tote, Trauer und Frühling zusammenkommen um der kulturellen Zugehörigkeit den schiitischen Türken in Iğdir zu orientieren und zu definieren. Diese scheinbar widersprüchlichen Elemente werden in einem Ritual in einem einzigen Kontext vermischt. Während des Rituals wird der Verstorbene beklagt, weil er

nicht mehr auf dieser Welt ist, und als eines der Subjekte des Rituals akzeptiert, als ob er im Ritual anwesend wäre. Diese Dichotomie ist eines der wichtigsten Merkmale des Festes der Toten.

Literatur

- Aksoy, M. (1996). Kültür Sosyolojisi Açısından Nevruz Kavramı. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 100, s.2-26
- Aksoz-Efe, I., Erdur-Baker, O., & Servaty-Seib, H. (2018). Death rituals, religious beliefs, and grief of Turkish women. *Death Studies*, 42(9), 579–592. <https://doi.org/10.1080/07481187.2017.1407379>
- Al-Biruni, M. I. A. (1879). *The chronology of ancient nations; an english version of the Arabic text of the Athâr-ul-Bâkiya of Albîrûnî, or Vestiges of the pas* (E. Sachau, Übers.). Pub. for the Oriental translation fund of Great Britain & Ireland.
- Bell, C. M. (2009). *Ritual theory, ritual practice*. Oxford University Press.
- Cole, S. L. (1985). *The Absent One: Mourning Ritual, Tragedy, and the Performance of Ambivalence*.
- Eliade, M. (1959). *The Myth of the Eternal Return: Cosmos and History*. Harper Torchbooks.
- Eliade, M. (1978). *Occultism, Witchcraft and Cultural Fashions: Essays in Comparative Religions* (Later prt. edition). University of Chicago Press.
- Ergin, Muharrem. (2002). *Orhun Abideleri*. Boğaziçi Üniversitesi Yayınları
- Ersoy, Ruhi. (2002). Death and dead body rites and rituals in Turkish culture. *Milli Folklor*, 54, s. 86-101
- Fadlan, I. (2012). *Ibn Fadlan and the Land of Darkness: Arab Travellers in the Far North* (P. Lunde & C. Stone, Übers.; 1st edition). Penguin Classics.
- Feuchtwang, S. (2010). Ritual and Memory. In S. Radstone & B. Schwarz (Hrsg.), *Memory: Histories, Theories, Debates*. Fordham University Press.
- Geertz, C. (1973). *The interpretation of cultures by Clifford Geertz*. Basic Books
- Hacıgökmen, M.A. (2013). *Türklerde Yas Adeti Temelleri ve Sonuçları*. Selçuk Üniversitesi Yayınları
- Kaşgarlı, M. (1940). *Divan-ü Lügat-it Türk* (B. Atalay, Übers.). Türk Dil Kurumu.
- Kramer, M. (Hrsg.). (1987). *Shi'ism, Resistance, And Revolution* (1st edition). Routledge.
- Malikov, A. M. (2020). Celebration of Nowruz in Bukhara and Samarkand in Ritual Practice and Social Discourses (the Second Half of the 19th to Early 20th Centuries). *Archaeology, Ethnology & Anthropology of Eurasia*, 48(2), 122–129. <https://doi.org/10.17746/1563-0110.2020.48.2.122-129>
- McLaren, P. (1984). Rethinking Ritual. *ETC: A Review of General Semantics*, 41(3), 267–277.
- Mintz, S. W., & Du Bois, C. M. (2002). The Anthropology of Food and Eating. *Annual Review of Anthropology*, 31(1), 99–119. <https://doi.org/10.1146/annurev.anthro.32.032702.131011>
- Nar, M. Ş. (2014). Nevruz rituals as a social symbol in folk beliefs. *International Journal of Human Sciences*, 11(2), s. 964-979
- Pinault, D. (1992). *The Shiites: Ritual and Popular Piety in a Muslim Community*. St. Martin's Press.

- Rappaport, R. A. (1979). *Ecology, meaning, and religion*. North Atlantic Books.
- Sağır, A. (2013). Death, Culture, and Identity: The Case of Dead Day Ceremony in Iğdır/Turkey and Day of The Dead in Mexico. *Milli Folklor*, 25(98), s. 125-137
- Shaked, S. (1991). Aspekte von Nowruz, dem iranischen Neujahrsfest in Jan Assmann & Theo Sundemeier. *Das Fest und Das Heilige: religiöse Kontrapunkte zur Alltagswelt*. Gütersloher Verlagshaus. s. 88-102
- Sharma, P., & Yosufi, N. A. (2018). NOWRUZ- NEW YEAR. *Himalayan and Central Asian Studies*, 22(4), 38–59.
- Ünal, F. (2008). Kazak Türklerinde Defin Merasimi ve Aş Verme Geleneği. *Bilig / Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, 0(45), 103–130.
- Thomsen, V. (1924). Alttürkische Inschriften aus der Mongolei in Übersetzung und mit Einleitung. *Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft*, 78(3/4), 121–175.